

אילון ירדן

בעין הסערה

אילון ירדן

בעין הסערה

הוצאת ליעד

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן
במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי
אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר
שבספר זה. כל שימוש, מכל סוג שהוא, אסור בהחלט, אלא
עם ניתנה רשות מפורשת בכתב של המו"ל והמחבר לאותו
שימוש.

© כל הזכויות שמורות למחבר

דוא"ל: jardenelon@walla.com

אתר: www.jardensworld.com

מהדורה ראשונה, אלול תשע"ג, אוגוסט 2013

הספר מוקדש לעילוי נשמתם של אבי מנחם ירדן
ואבי-סבי הרב שמואל ירדן ז"ל; ולנכדיי – רות, חנה,
רפאל ואסתר – שכול החיים לפניהם.

הספר מופנה לכל מי שנואש מהפוליטיקה הנוכחית,
אך לא מהתקווה הציונית.

כל המדמה ארץ ישראל לארצות קטנות, שוכח את מצבה הגיאוגרפי ואת ערכה הדתי לכל העמים. שני אלה לא ייתנו בשום אופן לשכניה האדירים להסיח דעתם ממנה לגמרי; וגם בהיותה למדינת היהודים יהיו עיני כולם נטויות אליה – וכל אחד יחפוץ להשפיע מרוחו על הפוליטיקה שלה בעל כורחה, כמו שאנו רואים בשאר מדינות חסרות כוח... שיש לעמי אירופה הגדולים אינטרסים שם.

אחד העם

עידן האלימות העלה מגמות שבישרו פליה לעם היהודי. שלישי של עמנו הועבר מהעולם בעטין, כאשר הותר דמנו והופקרנו למנגנון רצח המוני ממוסד. כול טעם קיומה של הקמת מדינת ישראל היה בהקמת סכר בפני האלימות הרצחנית המודרנית. לא ייתכן שחיי יהודים יהיו הפקר במדינת היהודים. ברם, אירוניה טרגית מאלצת אותנו להיהפך בעל כורחנו למעין שותפים בקיומן ובִישומן של שיטות האלימות המודרנית – כי שומה עלינו לעמוד על נפשנו מפני אלימים חסרי רחמים. קיימת סכנה נוראה שהקורבן הטרגי ביותר של האלימות יורעל על ידי הזדקקות לדרכיה ויאבד את נשמתו ואת ייחודו המוסרי וההיסטורי; או-אז גדול מאוד יהיה ניצחונם של אויבנו. כאן מוצב לפני עמנו אתגר עצום: לעמוד על נפשנו בכול האמצעים – ועם זאת לא לאבד את נשמתנו. אם לא נצליח בזה, חס ושלום, נאבד את מעמדנו הבלבדי בהיסטוריה האוניברסלית כתופעה חד פעמית, כאחת הציביליזציות העתיקות והנעלות, כמנחילה הרוחנית הגדולה של "לא בחיל, לא בכוח, כי אם ברוח" – מעל ומעבר לרצון הקיום הלאומי ולאינטרסים של מדינה הנתונה בלחצים.

יעקב טלמון

תוכן העניינים

11 הקדמה

חלק ראשון: פוליטיקת זהויות

- 19 .1 רעידת האדמה 2011
- 25 .2 מטוטלת הזהות במצריים
- 29 .3 ייחודו של הסכסוך הארץ ישראלי
- 32 .4 פוליטיקת זהויות
- 39 .5 האם הזהות הערבית-פלשתינית היא נצחית?
- 44 .6 זהות לאומית מודרנית מהי?
- 65 .7 הזהות הלאומית המודרנית מנוגדת למסורת המוסלמית
- 73 .8 אסטרטגיה של זהות
- 76 .9 הפונדמנטליזם האסלאמי חולל בעבר שואה בארץ
- 77 .10 ארץ ישראל – ארץ הר ומישור, ארץ עמים רבים
- 82 .11 תנועות העמים: מיישבות ואימפריאליות
- 85 .12 נוודי המדבר כאויבי ארץ המזרע
- 97 .13 פחד ערביי המדבר מתושבי ההר
- 99 .14 האנוסים הארץ ישראליים
- 111 .15 מדינה אחת – מספר אפשרויות

- 123 16. התחברות – תוכנית השלבים הישראלית
- 134 17. איזהו הגיבור? זה ההופך אויבו לאוהבו
- 141 18. חוק יסוד זהות המדינה
- 179 19. ארגוני הטרור בשירות האימפריאליזם המזרח תיכוני
- 189 20. השמדת עם – תוכנית השלבים הפלשתינית
- 225 21. קללת אדריאנוס ובדיית פלשתיין
- 238 22. כשל אוסלו: טעות בזיהוי ובניווט
- 252 23. חור משפטי שחור
- 259 24. סיפוח יו"ש עכשיו
- 265 25. פניית הרשות הפלשתינית לאו"ם להתקבל כחברה בו

חלק שני: בעין הסערה

- 301 26. אהוד ברק, לא העם, איבד את הצפון
- 317 27. משיחיות אוסלו ושביונה
- 321 28. התקווה לשלום אמת
- 325 29. הזכות לשלום לאור המשפט הבינלאומי
- 335 30. הסכמים למניעת מלחמה אינם חוקיים
- 340 31. החובה לפתור סכסוכים בדרכי שלום
- 342 32. מצב שלום יכול לשרוד גם כשקיים סכסוך גבולות
- 343 33. המזרח התיכון כזירה של הפשע הבינלאומי המאורגן

346	34. במזרח התיכון לא מכבדים הסכמים
353	35. לנוסחה "שלום תמורת שטחים" אין בסיס משפטי
355	36. השלום כצו טכנולוגי
373	37. ההערכות הגלובלית החדשה בתום המלחמה הקרה
375	38. אכיפת ביטחון קיבוצי במזרח התיכון
380	39. פיקוח נשק במזרח התיכון
389	40. הסכסוך הארץ ישראלי וגורל המשפט הבינלאומי
393	41. התנגשות המשפט הבינלאומי ומשפט האסלאם
410	42. ג'יהאד תקשורתי ומתקפת-נגד הסברתית
417	43. היערכות מחדש של המזרח התיכון כחלון הזדמנויות
438	44. שלום קר, שלום חם
442	45. שלום אמת – והאיסור לשקר
451	46. מדיניות חוץ וביטחון חדשה לישראל
484	47. ציון במשפט תיפדה – לא בהסכמים
496	48. מנהיגות נחושה
514	49. והיה באחרית הימים
537	נספח: אוכלוסיית הארץ לאורך הדורות
539	ביבליוגרפיה

הקדמה

ראשית ספר זה באירועי ספטמבר 2000, שהיוו שלב נוסף בסכסוך הארץ ישראלי. הרשות הפלשתינית בהנהגת ערפאת פתחה במתקפת טרור רצחנית כנגד מדינת ישראל ותושביה, שאותה כינתה "אינתיפאדת אל-אקצה". אינתיפאדה זו החלה כ-8 שנים לאחר דעיכת האינתיפאדה הראשונה ב-1992, שהייתה הגורם העיקרי לחתימת הסכם אוסלו בספטמבר 1993. בעוד שהאינתיפאדה ה-1 אופיינה על יד שימוש בנשק קר, שכלל בעיקר אבנים ובקבוקי תבערה, והוגבלה בעיקר לתחומי הקו הירוק – הרי שהאינתיפאדה ה-2 הייתה הרבה יותר "מקצועית": היא הורחבה לכל תחומי ארץ ישראל, נעשה בה שימוש בנשק חם ובהפעלת "פצצות אדם" (הקרויים בטעות "מתאבדים") – וכתוצאה מכך עלה לאין שיעור מספר הנפגעים בה בהשוואה לאינתיפאדה ה-1.

יוזמי אוסלו הופתעו לחלוטין, באשר הבטיחו שלום – אך הביאו מעשי טבח שישראל לא ידעה לפני כן. הלום טרור החל הישראלי חוזר לשאלות שהיה שואל במשך שנות דור, כגון: "האם, לאור המצב, יש בכלל סיכוי להגיע לשלום?"; "האם ניתן להכריע את הטרור בכוח צבאי?"; "הלנצח תאכל חרב?" וכד'. השאלות מוחזרו וכך גם התשובות להן. הרטוריקה הייתה ונשארה פוליטית וצבאית – רטוריקה של יחסי כוחות ותו לא. לנוכח המבוכה החלטתי שהגיע הזמן להכניס את הממד המשפטי לשיח הציבורי, במטרה לפרוץ את מעגל השוטים שבו נמצאת ישראל מאז שנות דור. כמשפטן האמנתי, שהשיח המשפטי הוא רצינונלי, מדויק ומעמיק יותר מהשיח הפוליטי והצבאי. האמנתי, שרטוריקה של יחסי זכויות עשויה למלא את החסר בשיח המוגבל של יחסי כוחות. נוהל החשיבה המשפטי כפוף למשמעת החסרה בשיח הפוליטי, שהוא רגשי יותר מאשר לוגי. השיח המשפטי הוא אף

מאוזן יותר, בהיותו נוטה לראות את שני צדדיו של הסכסוך, להבדיל מהשיח הפוליטי שהוא חד צדדי במידה רבה.

סברתי אז, שהשיח המשפטי יכול להעשיר את השיח הפוליטי ולהשלימו – לא להחליפו. שכן, בסוגיות מדיניות לא ניתן להפריד בין פוליטיקה ומשפט, שכוחות ואינטרסים הם המנועים של זירה זו – ולא בא המשפט אלא כדי למצוא את נקודת האיזון ביניהם, על-ידי תרגומם לזכויות וחובות, סמכויות וכפיפויות. המשפט מכניס את היסוד הנורמטיבי למחלוקות בין הצדדים – ובכך מתעלה הוא מעבר לראייה החד-צדדית, המאפיינת את הצדדים בטרם הצליחו להכיר איש בזכותו של האחר.

כוח אינו זקוק לצידוק, די לו בתוצאה; לעומת זאת, **זכות יש להוכיח** – ומכאן היתרון של השיח המשפטי. במקרים מסובכים וטעונונים מבחינה רגשית, אין הדבר קל; מה גם שהמשפט הבינלאומי מצוי עדיין בחיתוליו, כשבסוגיות מרכזיות עדיין אין לו פתרונות מניחים את הדעת. זיהיתי אז את מה שנראה לי כמהפכה הפוליטית האמיתית שחוללה מגילת האו"ם – מעבר הדרגתי מפוליטיקה של כוחות לפוליטיקה של זכויות, מהפכה שהלה להתממש בפועל עם סיום המלחמה הקרה. אינני תמים, ולכן לא הייתי שותף להתלהבות שאחזה רבים שחשו כי הגיע העידן המשיחי של קץ המלחמה. מאידך, זיהיתי את האפשרויות שנפתחו כתוצאה מסיום העימות הבין גושי. על רקע זה כתבתי את הספר **"ציון במשפט תיפדה – חלופה להסכם אוסלר"**, שהתפרסם ביולי 2002 (להלן: "ציון במשפט תיפדה"). ספר זה עסק בהיבטים המשפטיים של הסכסוך הארץ ישראלי, אך מבלי משים גלש לשיח מסוג אחר, שכמעט ולא הייתי מודע לו לפני כן – שיח של זהויות, שהוא פסיכולוגי יותר ממשפטי ו/או פוליטי.

אט-אט בשלה בי התובנה, כי כוחו של המשפט ביישוב הסכסוך הארץ ישראלי הוא מוגבל – לנוכח בעיותיו הייחודיות של מרחב זה, בעיות שהן פסיכולוגיות בעיקרן. לכן בצד השימוש בכלים

משפטיים יש לעשות שימוש גם בכלים פסיכולוגיים, שעיקרם **שיח זהויות**. שיח זהויות שונה מהותית משיח זכויות – אף ששני סוגי שיח אלה משלימים במידה רבה זה את זה. התוצאה של תובנה חדשה זו היא הולדתם של שני ספרים שעניינם שיח של זהויות. הספר הראשון פורסם בפברואר 2006 תחת השם **"מולדת משותפת, לא אדמת מריבה"** (להלן: "מולדת משותפת"). הספר השני פורסם בספטמבר 2007 תחת השם **"בדיית פלשתיין"** (להלן: "בדיית פלשתיין"). שני ספרים אלה עסקו בסכסוכי זהויות ובמשברי זהויות בארץ ובמזרח-התיכון, שראשיתם בתחילת המאה ה-19 במפגש בין המזרח התיכון עם המערב. השיח המשפטי הוזנח בספרים אלה, לנוכח העדיפות שהקניתי לנושא הזהות.

ב"ציון במשפט תיפדה" שמתתי את הדגש על ההיבט המשפטי של הסכסוך הארץ ישראלי, ואילו בסוגיית הזהות דנתי רק בדרך אגב. לעומת זאת ב"מולדת משותפת" וב"בדיית פלשתיין" התהפכו היוצרות: עיקר תשומת לבי נתונה בספרים אלה לנושא הזהות, ורק בדרך אגב דנתי בנושא הזכות. שינוי דגשים זה הוא פרי מהפכה תודעתית אצלי, שבה התנסיתי במהלך השנים שחלפו מאז כתיבת **"ציון במשפט תיפדה"**.

בינואר 2010 פרסמתי ספר נוסף בשם **"ההתחברות הישראלית – חלופה להסכם אוסלו"** (להלן: "ההתחברות הישראלית") – תולדת התובנה שאליה הגעתי בתום כ-10 שנות הגות ומחקר, לפיה לא ניתן להבין את המציאות הפוליטית בארץ, אלא על ידי השילוב של שלושת סוגי השיח הציבורי: שיח **כוחות**, שיח **זכויות** ושיח **זהויות**. מטרת ספר זה הייתה להעשיר את השיח הציבורי לא רק כשהוא לעצמו – אלא גם לשמש כמדריך לפעולה מדינית. מיד בסמוך לפרסום "ההתחברות הישראלית" פרסמתי ספרון קצר בשם **"מכתב גלוי לנתניהו – אל תלך בדרך האיולת של אוסלו"** (להלן: "מכתב לנתניהו"), שבו ריכזתי את המסקנות שב"התחברות

הישראלית". זמן קצר לאחר מכן פרסמתי מספר מאמרים ב"מקור ראשון", שבהם הבעתי עמדה לגבי מספר עניינים העומדים על סדר היום הישראלי, הנגזרת מהתובנות שאליהן הגעתי במהלך כתיבת ספריי.

הספר הנוכחי נכתב לאחר שהחלה רעידת האדמה באזורינו בינואר 2011, והמטלטלת אותו מאז בעוצמה שאין לה שיעור. השימוש במטפורה גיאולוגית לצורך תיאור אירועים פוליטיים לא נועד לשם ריגוש ודרמה – אלא כדי להצביע על העובדה שאירועים אלה אינם דומים לשום דבר שהכרנו עד כה. את הזעזועים הפוקדים את המזרח התיכון ניתן להשוות רק לאלו שחוללה מלחמת העולם ה-1 ("**המלחמה הגדולה**"), שכתוצאה ממנה קרסה האימפריה העות'מאנית, כשעל חורבותיה הוקמו מדינות האזור המוכרות לנו. בניגוד למה שמקובל לחשוב, לא רק המשטרים הקיימים עתידים להשתנות תחת מכבש מרד ההמונים – אלא גם הגבולות המדיניים שעוצבו על ידי אנגליה וצרפת במהלך מלחמת העולם ה-1, במסגרת "**הסכמי סייקס-פיקו**".

פרט למצריים, שהיא הומוגנית מבחינת אתנית, ולכן יש בכוחה לשמור על שלמותה הטריטוריאלית – הרי שכול יתר המדינות במזרח התיכון הן רב-אתניות, ובתור שכאלו עשויות הן להתפרק ליחידות פוליטיות קטנות יותר, שיהיו תואמות יותר לזהותן האתנית. מבין אלו, מדינות "**הסהר הפורה**" ("**הקשת הפוריה**"), הן הראשונות להתפרק, בשל ריבוי הזהויות האתניות ההיסטוריות במרחב זה. אף שלא ברור כמה מדינות חדשות יקומו על חורבות עיראק, סוריה ולבנון – כשם שלא ברור אם יהיו עצמאיות לחלוטין או שיתארגנו במסגרות פדרטיביות – הרי שעצם הקמתן אינה מוטלת כמעט בספק, אם אך יקבלו תמיכה מצד הקהיליה הבינלאומית. המכשול העיקרי העומד בפני הקמתן הוא תנועות הפאן-ערביות או הפאן-אסלאמיות שיתנגדו בתוקף להתפצלות "**האומה הערבית**" או "**האומה**

האסלאמית – כשבמלחמת מאסף זו יפעילו הן את כול כלי הנשק שברשותן, ובייחוד את **"פצצות האדם"** העומדות לרשותן (בתרבות שבה חיי אדם אינם נחשבים כמעט). לא רק משטרים עשויים אפוא להתחלף, אלא גם מדינות – ומבחינה זו רעידת האדמה הנוכחית היא החזקה שברעידות האדמה שפקדו את המזרח התיכון מאז ראשית המאה ה-19, ואולי אף בכול תולדותיו.

אף שלא ברור כלל איזה סדר יירש את האנרכיה הנוכחית – הרי שברור שיהיה זה בהכרח סדר שונה מזה שהתקיים מאז מלחמת העולם ה-1, כשעל חורבות האימפריה העות'מאנית הוקמו הישויות הפוליטיות המוכרות לנו. מפת המושגים שהייתה לטבע השני שלנו, פושטת צורה אחת ולובשת צורה חדשה. רבבות ספרים שנכתבו על המזרח התיכון במשך 100 השנים האחרונות עלולים להיזרק לפח האשפה של ההיסטוריה, ככלי אין חפץ בו.

שינויים דרמטיים אלה פותחים אפשרויות חדשות שלא היו קודם לכן, שרק מעטים בקרבנו מצליחים לזהותן. כבולים בהרגלי חשיבה מיושנים, מתעקשים רוב המומחים והפרשנים לחפש אנלוגיות למצבים דומים בעבר – ובדרך זו מגבילים הם את אופק הראייה שלנו. מטרת ספר זה היא להצביע על האפשרויות החדשות שנפתחו בפנינו, כמו גם לבחון-מחדש את כול הנחות היסוד שלנו – ובסופו של יום לאפשר לנו להכריע את הסכסוך הארץ ישראלי בהתאם לחזון שלנו, ולא למזימות של אויבנו.

חלק ראשון

פוליטיקת זהויות

בעיקרו של דבר, המערכה שאנו עומדים בה זה שנים על שנים, ובפרט מאז 1987, היא מערכה על נפשותיהם של בני-אדם. אמנם כן: לא על שטחים ועמדות, לא על קווים ומתווים, כי אם על נפש האדם שבארצות האזור, על זו שבארץ ישראל ובגבולותיה, וגם על זו שבמחננו פנימה.

אהרן אמיר

רעידת האדמה 2011

רעידת האדמה במזרח התיכון, שהחלה בינואר 2011, העלתה אל פני השטח יותר חרדות מאשר תקוות. מחד, נדמה שזו מקרבת את המזרח התיכון אל המערב, באשר מחולליה הם דור האינטרנט ורשתות הטלביזיה הגלובליות; מאידך, קיים החשש שהאזור הולך ומתדרדר לאנרכיה שסופה עריצות בנוסח המשטר האיראני. עיקר הסכנה שעליה מצביעים חוזי השחורות שבינינו היא השתלטות האסלאם הקיצוני גם על יתר מדינות האזור, העלולה ליצור צירוף קטלני: מפגש בין הטכנולוגיה המהפכנית, ילידת הליברליזם – לבין תרבות פוליטית אסלאמית שאינה תואמת לה. מזרח תיכון גרעיני, הנשלט על ידי פונדמנטליזם אסלאמי, הוא חיבור שאין מסוכן ממנו.

את החרדות הללו מזינים בעיקר אותם מומחים-לעבר, החוזים מהדורה חוזרת של תרחיש טהרן 1979 במזרח התיכון של ראשית המאה ה-21. לשיטתם, כול התקוממות המונים חייבת לעבור שלושה שלבים: התקוממות ספונטאנית או מודרכת, מלחמת אזרחים ולבסוף השתלטות הקבוצה המאורגנת, החזקה והנחושה ביותר (שבמקרה המזרח תיכוני היא זו של האחים המוסלמים) – ולא דווקא כינון דמוקרטיה ליברלית בנוסח המערב. כך קרה בעבר בטהרן ב-1979, כך קרה בעבר ברוסיה של 1917 וכך קרה גם במקומות אחרים בעולם. אך האומנם אין מנוס מחזרה על הסיוט האיראני באזור כולו (סיוט מנקודת מבט מערבית וישראלית)?

האומנם הכרח הוא שהמזרח התיכון ייפול בידי האסלאם הפונדמנטליסטי? או אולי יזכו עמי האזור לחופש בדומה לזה שבו זכו עמי מזרח אירופה לאחר התמוטטות הקומוניזם ברוסיה? מבחינת ישראל יש לתשובה על שאלות אלו משמעות קיומית. מזרח תיכון אסלאמי ומגורען, הוא איום קיומי לישראל, ומכאן החרדה הגדולה. השלום עם מצריים עלול לקרוס, ולכך יש השלכות לא רק על ביטחון ישראל, אלא גם איתנות כלכלתה, לנוכח תלותה של ישראל בנפט המצרי. לכן, אף שלרעידת האדמה האזורית עשויות להיות השלכות גם על מדינות במעגל הרחוק – הרי שעוצמתה תורגש בעיקר במוקד הרעש, באזור עצמו. לכן, ישראל היא הראשונה להיפגע, במקרה של התממשות התרחיש האיראני – אך גם הראשונה להרוויח, אם יתחולל תרחיש שונה.

שאלות אלו (והנגזרות מהן) קשורות באופן הדוק בשאלות מדרג גבוה יותר, היסטוריוסופיות במהותן, שבהן עוסקת הפילוסופיה של ההיסטוריה – להבדיל משאלות היסטוריוגרפיות. שאלת קיומו או אי-קיומו של דטרמיניזם היסטורי, היא אולי המרכזית שבהן, ולכן התשובה לגביה קודמת לכול תשובה אחרת. עמדתי במחלוקת זו היא, שלא קיים דטרמיניזם היסטורי מוחלט, אך גם לא חופש אלתור מוחלט. לשיטתי, נתיב מהלכה של ההיסטוריה הוא פשרה בין רצונותיהם של בני אדם, כוחותיהם, מורשתם והנסיבות ההיסטוריות שבתוכן הם פועלים. פשרה זו משתקפת בעיקר בצמתי דרכים היסטוריים, כגון זה שבו ניצב המזרח התיכון היום. השאלה, לאן יצעד המזרח התיכון, תלויה אפוא ברצונותיהם של עמי האזור, בכוחותיהם העצמיים, במורשתם ובנסיבות הבינלאומיות שבתוכה הם פועלים.

נכון להיום, איראן היא המובילה את המהלכים במזרח התיכון, בחתירתה להגמוניה אזורית. יתר מוקדי הכוח (בגדד, דמשק

וקהיר) נחלשו בצורה ניכרת, ומשקלם בזירה האזורית פחות בהרבה מזה של איראן. לאחר הפלת סאדם חוסין, עיראק אינה עוד מדינה ריבונית, אלא מדינת חסות של ארה"ב (לעת עתה לפחות). דמשק אף פעם לא הייתה שוות כוח לבגדד ולקהיר, ומשקלה אינו רב, במיוחד לאחר שברה"מ הסירה חסותה מעליה. לנוכח חולשתן היחסית של בגדד ודמשק, נתפשה עד כה קהיר כמשקל נגד לטהרן, ולכן נתמכה על ידי ארה"ב, אף שלא סיפקה בתמורה כמעט דבר. נפילת מובארק נתפשת כמסוכנת במיוחד, לנוכח החשש שקהיר תצטרף לברית הרשע, במקום לשמש משקל-נגד לברית זו. השאלה, מה יקרה במזרח התיכון היא, אפוא, בעיקר מה יקרה במצרים. אם תתחולל בה מהפכה דמוקרטית-ליברלית, כי אז עשויה מקבילית הכוחות לנטות לכיוון הדמוקרטי-ליברלי; אם, לעומת זאת, תתחולל בה מהפכה אסלאמית, כי אז עשויה מקבילית הכוחות לנטות לכיוון הפונדמנטליסטי.

השאלה, מה יקרה במצרים, תלויה לא רק ברצונותיהם של הצעירים מחוללי רעידת האדמה, אלא גם במורשתם ובנסיבות הבינלאומיות שבתוכן הם פועלים. הקושי הראשון הוא בזיהוי ובהגדרת רצונותיהם של המצרים. במצריים, כמו במדינות אחרות, לא קיים רצון כללי אחד (כפי שזה הוגדר במשנתו של רוסו) – אלא מספר רב של רצונות, המשתקפים במידה מסוימת בזרמים הפוליטיים ובמפלגות השונות. לכול מפלגה תפישה שונה של טובת הכלל, אותה מבקשת היא לממש. חילוקי הדעות האידיאולוגיים במצרים משקפים למעשה את הרצונות והאידיאלים השונים, בדומה למצב במדינות המערב, בהבדל יסודי אחד: בעוד שבמערב ישנו קונסנזוס לגבי המבנה המדיני הרצוי – מדינת הלאום – הרי שבמצריים חלוקות הדעות דווקא בנקודה זו, ומשום כך שונה הפוליטיקה המצרית בפרט, וזו המזרח תיכונית בכלל, מהפוליטיקה המערבית.

חילוקי הדעות העיקריים בפוליטיקה המצרית אינם רק חברתיים-כלכליים-משטריים וכד', בדומה לאלו שבמערב – אלא גם מדיניים, במובן זה, שלכול אחד מהזרמים הפוליטיים יש **תפישת מדינה וזהות** משלו. זרמים פוליטיים אלה אינם חופפים למפלגות השונות, אלא משקפים עמדות-יסוד שונות לגבי הדגם המדיני הרצוי, הנגזר מהזהות הרצויה, כשהם מתחלקים לשלושה: הזרם הלאומי, הזרם הפאן-ערבי והזרם הפאן-אסלאמי.

הזרם הטריטוריאלי ("וַטְנָה") תופש את מצריים כמדינת-לאום במובן המערבי של המושג: **זהות טריטוריאלית** התובעת ריבונות על אדמת הלאום, והמתנגדת למעורבות חיצונית בקביעת גורלה.

הזרם האתני הפאן-ערבי ("קוּמְיָה") תופש את מצריים לא כזהות טריטוריאלית נפרדת – אלא כחלק מ**זהות אתנית, לשונית-תרבותית** כוללת יותר (בדומה לזהות הלאומנית הפאן-גרמנית בתקופת הרייך ה-3). מבחינת הזרם הפאן-ערבי, כל עמי המזרח תיכון מהווים עם אתני אחד, המפוצל בין מדינות רבות, ואשר אותו יש לאחד במסגרת מדינה אחת. זרם זה הגיע לשיא כוחו בתקופת נאצר, אך החל דועך לאחר מפלת 1967, והגיע לסוף דרכו (זמנית לפחות), לאחר קריסת סאדם חוסין בשנת 2003.

השלישי שבזרמים אלה הוא **הזרם הפאן-אסלאמי ("אומת אל אסלאם")**, שמבחינתו מדינת-הלאום היא סוג של ריאקציה, חזרה לימי השבטיות האלילית הקדם-אסלאמית (תקופת **"הג'ה'ליה"**), שיובאה מהמערב, שהוא **"אומת הכפירה" ("הכופרים באסלאם הם אומה אחת")** – ולכן הוא דוחה אותה על הסף. האידיאל הפוליטי של זרם זה הוא כינון **"ח'ליפות מוסלמית"** – אימפריה אסלאמית שתאחד את כול המוסלמים בעולם במסגרת מדינית אחת. לזהות הפאן-אסלאמית אין מקבילה בעולם המערבי, שבו קיימת הבחנה בין **"הקהילייה הלאומית"**, שהיא זהות טריטוריאלית – לבין **"הקהילייה הדתית"**, שהיא זהות דתית-

תרבותית. לפי התפישה המערבית המודרנית, קיימת הפרדת רשויות מוחלטת בין שתי זהויות קיבוציות אלו, כשרק לזהות הטריטוריאלית יש זכות להגדרה עצמית פוליטית, היינו, לכינון מדינת-לאום – ואילו לקהילות הדתיות זכות לאוטונומיה תרבותית בלבד. לעומת זאת, לפי תפישת האסלאם הפרדה זו היא מלאכותית – ולכן המסגרת המדינית הרצויה היא זו המאחדת את הזהויות השונות, כשלדת יש עדיפות על פני הטריטוריה ואפילו על פני הלשון. מסיבה זו שולל הזרם הפאן-אסלאמי לא רק את מדינת הלאום, אלא גם את הפאן-ערביות, באשר זו אינה אלא דת חילונית, **"דת מזויפת"** (**"אסלאם לייט"**).

הזרם הפאן-אסלאמי שולל לא רק את מדינת-הלאום, אלא גם את הדמוקרטיה הליברלית והמשפט הבינלאומי הנגזרים ממנה. בין האידיאולוגיה הלאומית לדמוקרטיה הליברלית קיים קשר היסטורי ומהותי – באשר משקפות הן את התביעה לחירות ההמונים משלטון זר במובן האתני והמשפטי כאחד. **"שלטון זר מבחינה אתנית"** הוא שלטון כפוי של מדינה זרה – ואילו **"שלטון זר מבחינה משפטית"** הוא כול שלטון שאינו נבחר בבחירות חופשיות על ידי ההמונים. מבחינה זו החוט המקשר בין לאומיות לדמוקרטיה ליברלית הוא העיקרון של **חופש קיבוצי**, במובן הרחב של מושג זה, כשהוא משלים לעיקרון של חופש אישי, בחינת היו אלה שני צדדים של מטבע אחד.

גם בין האידיאולוגיה הלאומית למשפט הבינלאומי קיים קשר היסטורי ומהותי. רק משנוצרה יחידת-יסוד חדשה בהיסטוריה – **מדינת-הלאום** – החלה להיווצר מערכת המשפט הבינלאומית, שירשה את מערכות המשפט האימפריאליות. מערכות המשפט האימפריאליות היו מבוססות על שליטה של מוקד אימפריאלי בטריטוריות הכפופות לו, וכתוצאה מכך לא שרר שוויון זכויות בין העמים. לעומת זאת, במערכת המשפט הבינלאומית המודרנית אין כלל מוקד אימפריאלי בעל זכויות-יתר – אלא רק

ארגונים בינלאומיים המבוססים על שותפות, שוויון והסכמה, כגון האו"ם, ארגוני הסחר הבינלאומיים וכד'. עקרונית לפחות, מהווה שיטת המשפט הבינלאומי שיטה של "שלטון החוק" (להבדיל מ"שלטון האדם"), כשוויון העמים בפני חוק זה מקביל לשוויון החוק של האזרחים במשפט הפנימי.

המשפט הבינלאומי המודרני הקנה משמעות חדשה גם למושגים "מלחמה" ו"שלום". במסגרת האימפריאלית הושג השלום על ידי יתרון כוח המוקד האימפריאלי על פני הטריטוריות הכפופות לו, דוגמת "השלום הרומאי" (*pax romana*). במסגרת זו נכרתו גם הסכמי שלום, שלא היו אלא כתבי כניעה שהכתיב החזק לחלש. המלחמה הייתה מצב קבע, שהופסק מדי פעם על ידי תקופות שלום ארעיות. לעומת זאת, במשפט הבינלאומי מבוסס השלום על זכות ולא על כוח. לכול עם זכות מוחלטת לשלום, כשם שלכול יחיד זכות מוחלטת לחיות. מכאן שהשלום הוא המצב הנורמטיבי הבסיסי, והמלחמה היא הפרת הנורמה, בבחינת "פשע נגד השלום", ובמקרה של השמדת עם ("ג'נוסייד") – "פשע נגד האנושות". יתירה מזו: על פי המשפט הבינלאומי לא רק המלחמה הופללה, אלא אף האיום בשימוש בה.

ממערכת נורמטיבית זו נגזרת גם מסקנה פרדוקסאלית לכאורה, לפיה הסכם שלום הוא הסכם בלתי חוקי. הרציו מאחורי מסקנה זו נגזר מההבחנה בין הסכם לבין חוק, כמכשירים ליצירת נורמות משפטיות, ומכפיפות הנורמות ההסכמיות לנורמות החוקיות. על זכות המוסדרת על ידי החוק לא ניתן להתנות, ואם לא ניתן להתנות עליה, כי אז אין הצדקה לערוך לגביה הסכם של תן וקח. הזכות לחיות היא זכות מוחלטת שכזו. זכות זו הייתה זכות יסוד במשפט הפנים מדיני כמעט בכול שיטות המשפט ההיסטוריות (בחריגים מסוימים), ובמאה ה-20 הועתקה גם למישור היחסים הבינלאומיים, והפכה לזכות היסוד החשובה ביותר של המשפט הבינלאומי המודרני. ההכרה המשפטית בזכותו המוחלטת של כול

עם לחיות ללא מלחמה ואף ללא איומי מלחמה, היא אולי המהפכה החשובה בהיסטוריה האנושית. לנוכח עיקרון זה ברור גם עד כמה בלתי-חוקית בעליל היא התניית זכות ישראל לחיות בשלום עם שכניה בויתור על אדמתה ("שלום תמורת שטחים"). לישראל, כמו לכול מדינה אחרת, הזכות לשלום מכוח המשפט הבינלאומי, גם אם לא תחתום על שום הסכם שלום.

לנוכח האלימות הבינלאומית הנוכחית אפשר שהדברים האמורים יעוררו גיחוך, אך עקרונית זהו המצב המשפטי המחייב את כול המדינות החברות באו"ם, כולל המדינות האסלאמיות. למעשה, המשפט הבינלאומי כלל אינו מוכר על ידי גוש המדינות האסלאמיות, המונחות על ידי המשפט האסלאמי ("השריעה"), השונה מהותית ממנו. על פי תפישת האסלאם, הזהות הקיבוצית הלגיטימית היחידה היא "אומת האסלאם", המשפט הלגיטימי היחיד הוא "השריעה", המדינה הלגיטימית היחידה היא "הח'ליפות", ושלום עולמי יושג רק כשכול האומות יהיו כפופות לח'ליפות ולדת האסלאם. לזרם הפאן-אסלאמי, נושא הדגל של אידיאולוגיה זו, יש אפוא אג'נדה משלו, **השוללת** את הקשר ההדוק בין **מדינת-הלאום**, **דמוקרטיה ליברלית ומשפט בינלאומי** (כולל שלום כמצב נורמטיבי). מבחינה זו, הדה-לגיטימציה שעושות מדינות האסלאם לישראל על בסיס המשפט בינלאומי, שכלל אינו לגיטימי בעיניהן, היא פרדוקסאלית בעליל.

מטוטלת הזהות במצריים

תחרות הזהויות במצריים לא החלה אתמול, אלא נמשכת מאז המפגש עם המערב בשנת 1798 (פלישת נפוליאון למצריים ולארץ ישראל). ככל עמי האזור, גם המצרים היו נאמנים עד אז לחליפות שנשלטה מאיסטנבול, אף ששלטה בה שושלת ממוצא תורכי. זהות האימפריה העות'מאנית הייתה מוסלמית, ולכן התקבלה

מרותה באופן טבעי. עם התפוררות האימפריה העות'מאנית, צצו ועלו על חורבותיה שתי תנועות: תנועה **טריטוריאלית תורכית** ותנועה **לשונית-תרבותית פאן-ערבית**. זמן קצר לאחר מכן החלה מתגבשת תנועה טריטוריאלית גם במצרים ("**מצריים למצרים**")¹, שקיבלה את השראתה מעברה הפרעוני, הקדם ערבי-מוסלמי. לזהות זו היה הון לאומי רב, שבאמצעותו ניתן היה לבסס זהות נבדלת זו, כמשקל נגד לתנועות האיחוד היריבות – התנועה הפאן-אסלאמית והתנועה הפאן-ערבית. עם עלייתו לשלטון של **גאמל עבד אל-נאצר** (1954), גבר כוחו של הזרם הפאן-ערבי במצריים, שהגיע לשיאו בהקמת "**הרפובליקה הערבית המאוחדת**" (האיחוד המצרי-סורי). פרישת סוריה מאיחוד זה, שוב הביאה לעליית המצריות ולירידת הפאן-ערביות. המפלה ב-1967 ומות נאצר שמו למעשה קץ לתביעות הפאן-ערביות של מצריים. מאז נעה היא כמטוטלת בין הזהויות השונות, והמצרים אינם פוסקים מלהתלבט בין אופציות הזהות השונות, הפתוחות בפניהם: זהות מצרית, זהות פאן-ערבית או זהות פאן-אסלאמית.

משבר הזהות במצריים עמוק יותר מכל משבר אחר עליו מדווחים לנו עיתונאים מערביים, הסוקרים בעיקר נושאים כלכליים ופוליטיים המוכרים להם. אצל רובם קיים החשש, שלאחר ניצחון האחים המוסלמים בבחירות 2012, תיפול מצריים כפרי בשל לידי האסלאם הפונדמנטליסטי, כפי שארע באיראן ששנת 1979. אף שלחשש זה יש יסוד, רק מעט מהם מודעים למאבק הפוליטי העיקרי במצריים, שאינו מתנהל סביב שאלת טיב המשטר הרצוי בלבד – אלא גם בין לאומיות מצרית לבין התנועות הפאן-ערביות והפאן-אסלאמיות. כך, למשל, במרץ 2002 פרסם **סובחי פואד**, עורך כתב העת "**אל מצרי**", מאמר המייחס לבעיית הזהות את כול תחלואיה של החברה המצרית (מקור ראשון, 1.3.02):

הגדרת זהותו של האדם המצרי היא לדעתי הסוגיה החשובה ביותר בכל הנוגע למודרניזציה של מצריים...

הגדרת הזהות המצרית מהווה את אבן הפינה לבנייתה של מצרים – מצרים התרבותית, מצרים של העתיד. מצרים שמעמדה לא יהיה נמוך מזה של כל מדינה מתקדמת אחרת, דוגמת צרפת, גרמניה או ארה"ב. הגדרת הזהות של האדם המצרי אינה צריכה להיות כפופה לאמוציות ולמצב הרוח של השליטים, משום שבכל פעם שמשתנה זהותו של האדם המצרי, משתנות שאיפותיו ומטרותיו, והמחיר כבד מנשוא. אני מייחל ליום שבו זהותו של האדם המצרי תהיה מצרית, ותו לא...המצרי היה קיים על אדמת מצרים לפני בוא האסלאם, הנצרות והיהדות – לפני שנודע לעולם דבר קיומן של מדינות ערביות, אסלאמיות, יהודיות או נוצריות. מדוע, אם כן, לא תהיה זהותו של האדם המצרי מצרית ותו לא? אני חושש לומר, שכל הניסיונות לבצע מודרניזציה של מצריים נידונים לכישלון, בטרם יבינו המצרים את זהותם האמיתית, יגדירו את שייכותם, וידעו מה מאחד אותם ומה מפריד אותם.

והוא מוסיף:

אילו סאדאת היה מלמד את ילדי מצריים בתקופת שלטונו שהם בראש ובראשונה מצרים, לא היינו שומעים על קבוצות טרור ההורגות, משמידות ומשתוללות בשם הדת, ולא היינו רואים כמה מהצעירים של מצריים משתתפים בפשע של הרס מרכז הסחר העולמי.

על רקע ניתוח קצר זה, ניתן אפוא לבחון בפרספקטיבה שונה את המתחולל היום במצריים. המאבק העיקרי במצריים אינו סביב הלגיטימיות של הדמוקרטיה הליברלית בלבד – אלא סביב הלגיטימיות של הדמוקרטיה, מדינת הלאום והמשפט הבינלאומי כמקשה אחת. האחים המוסלמים מציבים חלופה ממשית לא רק לדמוקרטיה הליברלית, אלא למכלול הדפוסים הפוליטיים-

משפטיים המערביים. דמוקרטיה ליברלית ניתן יהיה לכונן במצרים רק אם תתגבש מסה קריטית בקרב הציבור המצרי לטובת המכלול של מדינת לאום, משפט בינלאומי ומשטר דמוקרטי-ליברלי – והעדפתו של זה על פני המכלול של חליפות אסלאמית, שריעה ומשטר תיאוקרטי.

מצריים של היום אינה איראן של 1979. בתקופה ההיא עדיין לא הומצאו המחשב האישי, האינטרנט והרשתות החברתיות. אז עדיין הייתה המלחמה הקרה בעיצומה – מאבק שאפשר לשחקני המשנה במזרח התיכון חופש פעולה רחב הרבה יותר. היום שונה המצב לחלוטין. גם איראן של היום אינה איראן של 1979. מכישלון מהפכת-הנגד באיראן ביוני 2009 ודיכוי הפגנות פברואר 2011, לא ניתן להסיק שמהפכות במזרח התיכון אינן אפשריות – אלא רק שלצורך התממשותן נדרשת תמיכה מערבית מסיבית.

מצריים של היום תלויה באופן מוחלט במערב, שבלעדיו אין היא יכולה להתקיים. התלות של מצריים במערב אינה נגזרת רק מהסיוע הכספי והטכנולוגי שמספק הממשל בארה"ב לממשל המצרי, אלא גם מהתלות הכלכלית של מצריים באירופה ובארה"ב (מסחר, טכנולוגיה, תיירות וכד'). לכן, תוצאות האירועים במצרים תלויות במשחק הכוחות הבינלאומיים, לא פחות ממשחק הכוחות הפנים מצריים.

גורל האירועים במצרים ייקבע אפוא לא רק על ידי מה שירצו ויעשו המוני העם במצריים, אלא גם – ואולי בעיקר – על ידי העמדה שתתגבש במערב ביחס לאירועים אלה ובמה שזה יעשה. רעידת האדמה במצריים החלה אומנם ביוזמה מקומית, אך אחריתה תיקבע מבחוץ, בעיקר על ידי ארה"ב והאיחוד האירופי. בפני שני שחקנים מרכזיים אלה נפתחה עתה הזדמנות לסייע לכוחות הפנימיים במצריים לחולל מהפכה של ממש. לצורך כך נחוצה מנהיגות מערבית נחושה, שברגע זה אינה בנמצא.

בעבר שררה באזור יציבות יחסית, שהקנתה תחושת ודאות, אם כי לא בהכרח שביעות רצון. השקט נקנה במחיר חירותם ורווחתם של עמי האזור. התלות בנפט המזרח תיכוני כבלה את ידי המערב וכפתה עליו שתיקה רועמת, לנוכח העוולות והפשעים שחוללו המשטרים באזור. על רקע זה נוצרה, למשל, הברית הפרדוקסאלית בין ארה"ב, שוחרת זכויות האדם – לבין סעודיה המדכאת אותן ביד קשה. האיחוד האירופי, אף הוא השתיק כמעט כול ביקורת, לנוכח תלותו בנפט המזרח תיכוני. יחסים מעוותים אלה אפשרו את מרוץ החימוש המטורף באזור, שהוזן על כספי הנפט. אנרגיית הנפט, שהופקה ממעמקי אדמתו של המזרח התיכון, הייתה חוזרת אליו בצורת כלי נשק וחומרי נפץ קטלניים – לאחר שעברה עיבוד ופיתוח בבתי החרושת של המערב. ישראל, השוכנת בלב האזור, הייתה הקורבן העיקרי של מרחץ דמים זה, אך לא היחידה.

ייחודו של הסכסוך הארץ ישראלי

כל הניסיונות ליישב את הסכסוך הארץ ישראלי בדרכים מקובלות נכשלו עד כה. כשלון זה צורב שבעתיים לנוכח רוח ההפשרה הכללית הנושבת ביתר אזורי העולם, מאז הסתיימה המלחמה הקרה הבין גושית. מדוע כך הם פני הדברים? מה עושה את הסכסוך הארץ ישראלי למסובך כל כך, עד כי נדמה שכלל לא ניתן ליישבו? אפשר, כמובן, להתחמק מלהשיב על שאלות אלו, על ידי הטחת אותו סוג של אשמה המשתקף במטבע הלשון השחוק ש"אין פרטנר". אך הטחת אשמה אינה תחליף לבירור עומק רעיוני, שרק באמצעותו ניתן להתמודד עם שורש הבעיה. בירור מעין זה בכוונתי לקיים כאן.

הפתרונות שהוצעו עד כה נכשלו, באשר לא היו אלא ניסיונות להעתיק תקדימים מוצלחים מזירות אחרות לזירה הארץ

ישראלית, מבלי לבחון את ייחודה של זירה זו. הכרת ייחודה של זירה זו היא אפוא תנאי ראשון לכל פתרון. תנאי שני הוא שימוש בכלים חדשים, שטרם נוסו במקומות אחרים.

עד כמה מורכב ורב-פנים הוא הסכסוך הארץ ישראלי, אפשר ללמוד על ידי השוואתו לסכסוכים אחרים בעולם. כדי להקל על עצמנו, מנסים אנחנו להשתכנע, שהסכסוך הארץ ישראלי הוא בעל אופי פוליטי רגיל, ושאינן הוא שונה במהותו מסכסוכים לאומיים אחרים. ואולם, כבר במבט ראשון ניתן להיווכח, עד כמה שטחית ומוטעית גישה זו. סכסוכים לאומיים שכיחים עניינם מאבקהן של מדינות על הגבולות שביניהן, כשהן מכירות בזכות כול אחת לטריטוריה משלה. לעומת זאת בסכסוך הארץ ישראלי התחרות היא על אותה טריטוריה עצמה – כשכל ויתור טריטוריאלי נתפש בעיני הצדדים, לא רק כאובדן של חלק מקרקע לאומית, אלא אף כפגיעה בזהות הלאומית עצמה.

דרך השוואתית אחרת להתבונן בסכסוך היא להשוות אותו למאבקים אנטי-קולוניאליים אחרים בעולם ה-3. בפרספקטיבה זו נתפשת התנועה הציונית כצורה של קולוניאליזם – שלטון זר שאותו יש לסלק, בדומה, למשל, לשלטון הצרפתי באלג'יר. גם כאן ניתן להיווכח עד כמה אנלוגיה זו היא שטחית ומטעה. שכן, המכנה המשותף הרחב לכל צורות הקולוניאליזם שהתקיימו במאה ה-20, הוא קיומה של מעצמה, שלה טריטוריה לאומית משלה, ושכל עניינה הוא כיבוש ארצות נוספות מחוצה לה. והנה, דווקא יסוד זה של ארץ-אֵם קולוניאלית חסר היה בתנועה הציונית. הציונות לא ייצגה התפשטות טריטוריאלית של מעצמה, שלה ארץ-אֵם משלה – אלא תביעה של עם למצוא קרקע לרגליו, לזכות במקום תחת השמש, כשאר עמי העולם.

דרך נוספת להתבונן בסכסוך הארץ ישראלי היא להציגו כהתנגשות בין תרבויות. לפי תפישה זו, הסכסוכים הקשים

באמת הם אלה שבהם מעורבות תרבויות היסטוריות שונות, שלכל אחת מהן שפה וקודים משלה, ההופכים את התקשורת ביניהן לבלתי אפשרית כמעט. סכסוכים אלו מאפילים בעוצמתם על הסכסוכים הבינלאומיים הרגילים, המתנהלים בדרך כלל במסגרתה של תרבות אחת, בעלת שפה אחת וקודים זהים. על פי תפישה זו, משמשת הארץ כאחת מהזירות במאבק השליטה בין תרבות המערב לתרבות המזרח. מה שנתפש בעיני המערב כקדמה, נתפש בעיני המזרח כניוון וחולי.

דרך נוספת להתבונן בסכסוך הארץ ישראלי היא להציגו **כהתנגשות בין דתות**. זווית ראייה זו דומה לזווית התרבותית, באשר הדת אינה אלא פן אחד של התרבות. לכל דת שפה וקודים משלה, ההופכים את התקשורת בין הדתות לבלתי אפשרית כמעט. שבויים ברטוריקה החילונית, מתקשים אנו להבחין בהיבט הדתי של הסכסוך, הנובע מכך, שכול אחת משלושת דתות הייחוד מנסה להשיג שליטה על ארץ הקודש ועל ירושלים בירתה. במעגל הראשון זהו מאבק בין היהדות לאסלאם, ואילו במעגל השני מצטרפת למאבק גם הנצרות, אף כי בצורה פחות ישירה ופחות אינטנסיבית. לפי תפישה זו, קיימת התנגדות עצומה מצד העולם המוסלמי לתקומת ישראל בארצו, באשר לפי ההלכה המוסלמית, הארץ היא חלק מ"**בית האסלאם**" (דר-אל-אסלאם), **הקדש מוסלמי**, שלעמים בני דתות אחרות אסור שתהיה ריבונות עליו. התביעה לריבונות ישראל על הארץ, שבה המוסלמים הם בני חסות של היהודים, נתפשת ככפירה באחד מעיקרי האסלאם, הקובע כי על היהודים נגזר להיות בני חסות של המוסלמים ("ד'ימים"), ולא להפך. תקומת ישראל בארצו נתפשת אפוא כמי שמגלגלת את גלגלי ההיסטוריה לאחור, ובכך מעמידה בספק את עליונותו של האסלאם על פני היהדות והנצרות כאחד.

בפרספקטיבה דתית שונה, גם לנצרות יש בעיה קשה עם תקומת עם ישראל בארצו. שהרי לפי אמונתה אמורה היא לרשת את

היהדות ולהפוך ל"ישראל האמיתית". כדי לרשת אותנו, צריכים אנו קודם לכן למות, שהרי ירושה לא ניתן לממש, אלא לאחר שפלוגי מת ומותיר את עזבונו ליורשיו. לכן, כל עוד ממשיך ישראל המקורי לחיות, קל וחומר לחדש נעוריו כקדם בארצו – מטיל הוא צל כבד על זהותה העצמית של הנצרות, ולא רק על טענתה לעליונות על פני היהדות.

בכל אחת מדרכי ההתבוננות בסכסוך הארץ ישראלי יש גרעין של אמת, אך אין באף אחת מהן כדי לשקף באופן מלא את טיבו האמיתי של סכסוך זה. כל אחת מדרכי הסתכלות אלו מאירה פן חלקי של סכסוך רב-פנים ומורכב מעין כמוהו, והנגזר מייחודה ההיסטורי של הארץ. זהו אכן **סכסוך בינלאומי** בהיותו מאבק על טריטוריה לאומית – אך בשונה מסכסוך רגיל אין הוא סכסוך על גבולות בלבד, אלא על הטריטוריה הלאומית כולה; זהו גם **מאבק אנטי-קולוניאלי** במובן מסוים, בשל היות הציונות תנועת עמים מיישבת (אף שלא נישלה את רגלי "הילידים" מארצם) – אך נעדר הוא ארץ-אם השולחת זרועותיה לארצות אחרות; זוהי גם **התנגשות בין תרבויות**, כיוון שהתנועה הציונית ייבאה את תרבות המערב ארצה, תרבות שלה קודים שונים מאלה של תרבות המזרח; זהו גם **מאבק בין דתי**, מכיוון שהזהות הדתית מהווה מרכיב חשוב בהווייתם של הצדדים לסכסוך. יש בו בסכסוך הארץ ישראלי מכל אלה גם יחד, ואף על פי כן אין הגדרות אלו ממצות את היקפו המלא של הסכסוך.

פוליטיקת זהויות

ייחודו של הסכסוך הארץ ישראלי משתקף לא רק במורכבותו, אלא אף בזהותם של הצדדים המעורבים בו. בסכסוך רגיל מעורבים בדרך כלל שני צדדים, שקל לזהותם – ואילו בסכסוך הארץ ישראלי מעורבים מספר צדדים, שזהותם מעורפלת למדי.

זהות הצדדים לסכסוך מעורפלת, בשל המורכבות המאפיינת את הזהות הקיבוצית שלהם. הצדדים לסכסוך אינם מדברים רק בשם תושביה בפועל של הארץ, אלא אף בשם של צדדים נוספים שזיקתם אליה רחוקה יותר. יהודי הארץ נלחמים עליה לא רק בשם, אלא גם בשם העם היהודי כולו, על תפוצותיו השונות. בדומה לכך, הפלשתינים המקומיים אינם נאבקים למען עצמם בלבד, אלא גם למען התפוצה הפלשתינית, גם למען האומה הערבית הגדולה ואף למען העולם המוסלמי כולו (הגדול עוד הרבה יותר).

להרחבת הזהות הקיבוצית של הצדדים השלכות ישירות על הרחבת ההיקף הטריטוריאלי של הסכסוך, ובהפיכתו מסכסוך מקומי צר לסכסוך בינלאומי רחב. מן הצד האחד של המשוואה עומד העולם היהודי, ואילו מהצד השני – העולם הערבי-מוסלמי. ואולם בעוד שלמונח **"העולם היהודי"** אין משמעות טריטוריאלית ופוליטית, הרי שלניגודו – **"העולם הערבי-מוסלמי"** – יש משמעות פוליטית וטריטוריאלית מובהקת. העולם היהודי מורכב מקהילות תרבותיות גרידא – ואילו העולם הערבי-מוסלמי מורכב מקהילות פוליטיות ריבוניות. משוואה זו אף אינה מאוזנת מבחינה מספרית. בעוד שכל יהודי העולם מחוץ לארץ ישראל מונים פחות מעשרה מיליוני בני אדם, הרי שהאומה הערבית מונה למעלה ממאתיים מיליוני בני אדם, ואילו האומה המוסלמית – למעלה ממיליארד בני אדם.

לפיכך, שעה שלהרחבת הזהות הקיבוצית של יהודי הארץ אין משמעות פוליטית וטריטוריאלית, הרי שלהרחבת הזהות הקיבוצית הפלשתינית יש משמעות כזו, והיא שהופכת את הסכסוך למורכב וקשה כל כך. ראיית הפלשתינים את עצמם לא רק כעם העומד ברשות עצמו, אלא גם כחלק מהאומה הערבית (ובעיני חלק מהם אף כחלק מהאומה המוסלמית) – הפכה את הסכסוך הארץ ישראלי לסכסוך כלל מזרח תיכוני, שבו מעורבות,

להלכה לפחות, כל מדינות ערב (ואף הרבה מדינות מוסלמיות). מתפישה זו אף נגזר, כי לא ייתכן ליישב את הסכסוך המקומי, מבלי ליישב במקביל גם את הסכסוך הכלל אזורי, ולהפך: לא ניתן ליישב את הסכסוך הכלל אזורי, מבלי ליישב את הסכסוך המקומי.

ניתן כמובן להצביע על קשר סיבתי מובהק בין מורכבות הסכסוך מבחינתו אופיו ותוכנו, לבין מורכבות זהותם של הצדדים המעורבים בו. זהותם הקיבוצית של הצדדים היא משולשת – טריטוריאלית, לשונית-תרבותית ודתית – ובתור שכזו מערבת היא מערכת של שיקולים טריטוריאליים, לשוניים-תרבותיים ודתיים. זהות משולשת זו מצדיקה, כאמור, את התערבותם של גורמים חיצוניים, הנכללים במעגלי הזהות הללו. הדבר בולט במיוחד בצד הפלשתיני. הישענותם של הפלשתינים על מדינות ערב (ואף על חלק ממדינות האסלאם), במאבק על הארץ, גוררת מאליה מעורבות של מדינות אלו, אף שאינן צדדים ישירים לסכסוך. מאידך, נותנת היא עילה למדינות ערב והאסלאם להתערב בזירה הארץ ישראלית, משיקולים שלהן, שיקולים שרק לעיתים רחוקות חופפים את השיקולים הפלשתינים.

הסכסוך הארץ ישראלי אף אינטנסיבי יותר מרוב הסכסוכים בעולם ומושך תשומת לב עולמית חסרת תקדים. גם כמות הנשק המשמשת בסכסוך זה חורגת הרבה מהמקובל. ההוצאה לנפש על בטחון באזור זה היא הגבוהה בעולם. כך גם מבחינת סוגי הנשק המעורבים בו. בצד מצבורי נשק קונבנציונליים חסרי תקדים, מעורבים גם כלי נשק לא קונבנציונליים וטרור רצחני, שאין לו מקבילות בסכסוך אחר.

עד כמה קשור הסכסוך הארץ ישראלי בסוגיית הזהות הקיבוצית ניתן ללמוד מאופייה של העמדה הפלשתינית-ערבית, כפי שזו משתקפת, בין השאר, באמנה הפלשתינית. האמנה הפלשתינית

מגדירה את הזהות הפלשתינית כבעלת מהות כפולה – **טריטוריאלי** (המשתקפת במונח **"העם הפלשתיני"**) ו**תרבותית-לשונית** (המשתקפת במונח **"חלק מהאומה הערבית"**). כפילות זו באה לביטוי גם בהגדרת מולדתם הכפולה – **"פלשתין"** ו**"המזרח התיכון"** גם יחד. מאידך, שוללת האמנה הפלשתינית את זהותו הלאומית של העם היהודי, שלילה שממנה נגזרת לא רק פסילה מוחלטת של זכות העם היהודי על הארץ, אלא אף של עצם קיומו הלאומי. לפי תפישתם, היהודים הם קהיליה דתית, אך לא אומה. היהודים כפרטים זכאים לזכויות מסוימות (בכל מדינה לפי חוקיה), אך ליהודים כקולקטיב אין שום זכות. רעיון זה משתקף בסעיף 20 **לאמנה הפלשתינית** (נוסח 1968), הקובע כי:

טענות הקשר ההיסטורי או הרוחני של היהודים לפלשתין אינן עולות בקנה אחד עם אמיתות ההיסטוריה, או עם מרכיבי המדינה במשמעותם האמיתית. היהדות כדת שמימית (היינו, של התגלות) איננה לאומיות בעלת קיום עצמאי, וכמו כן אין היהודים עם אחד בעל אישיות עצמית, אלא הם אזרחי המדינות, שאלהן הם משתייכים.

הספרות הציונית אף היא עסקה לא מעט בשלילת הזהות הלאומית של תושבי הארץ המקומיים, כפי שבא הדבר לביטוי באמרה המפורסמת **"עם ללא ארץ, לארץ ללא עם"**. שלילת הזהות הלאומית הפלשתינית התבססה לא אחת על הרטוריקה הפלשתינית עצמה, שהדגישה את נאמנות הפלשתינים ללאומיות הכלל ערבית, על חשבון הזהות המקומית. שלילת הזהות הלאומית הנפרדת של הפלשתינים תושבי הארץ משתקפת אצלנו בהגדרתם הכללית כ**"ערביי ארץ ישראל"**, ובתוך גבולות הקו הירוק כ**"מגזר הערבי"**, או כ**"מיעוט הערבי"**. הגדרה זו אף מצאה ביטוי במרשם התושבים, כאשר בסעיף הלאום מכונים הם **"ערבים"**. בכך אימצה הספרות הציונית, ולאחר מכן מדינת ישראל, את הרטוריקה הפאן-ערבית, הרואה בפלשתינים לא עם

בפני עצמו, בעל זהות טריטוריאלית נפרדת, אלא עם המהווה חלק בלתי נפרד של האומה הערבית. כך, למשל, טען **מנחם בגין**, ש"העם הפלשתיני" הוא מונח מלאכותי משום שעם זה הוא חלק בלתי נפרד מהאומה הערבית (נויבדגר, מוהי אומה, ע' 314):

הערבים עצמם...אינם אומרים שהם מחולקים לשמונה עשר 'עמים'. נהפוך הוא: הם מדגישים בקנאות חמה, כי יש עם ערבי אחד, לו שטחים מן המפרץ הפרסי ועד האוקיינוס האטלנטי...הם מסכימים להיות עם רב-ממלכתי, אבל אין הם מסכימים אלא לאומה ערבית אחת.

שלילה כה טוטלית של זהות האחר היא חסרת תקדים בזירה הבינלאומית של ימינו, אף שאין היא סימטרית במהותה. בעוד שברטוריקה הציונית שלילת הזהות הלאומית של הפלשתינים היא עניין שולי – הרי שברטוריקה הפלשתינית והכלל ערבית שלילת הזהות הלאומית של היהודים היא אחד מעיקרי אמונתם.

כך גם א-סימטרית היא האסטרטגיה המדינית הנגזרת משלילה זו. האסטרטגיה שאמצו לעצמם הפלשתינים ומדינות ערב (ואף מספר מדינות מוסלמיות לא ערביות, כגון איראן) הייתה מאז ומתמיד לעקור לחלוטין את הנוכחות היהודית-ציונית מן הארץ. לעומת זאת, מטרת האסטרטגיה הישראלית הייתה מאז ומתמיד להגיע לכלל דו-קיום עם הפלשתינים ואף להשתלב כחברה שוות זכויות בקרב מדינות האזור.

אופיו של הסכסוך הארץ ישראלי והיקפו הטריטוריאלי נגזרים אפוא מהדרך בה מגדירים עצמם הצדדים לסכסוך – הגדרה עצמית המכוננת את זהותם הקיבוצית. הזהות הקיבוצית היא היסוד המכונן את נאמנות הפרט לא רק לקבוצתו אלא אף לקבוצות אחרות, הנתפשות כאחיות. ומאידך, ממנה נגזרת גם הגדרתם של אלה המתנכלים לקבוצתו והנתפשים כאויביו.

הגדרת הזהות הקיבוצית היא הקובעת **"מי לנו ומי לצרינו"** – מי משתייך אלינו ומי משתייך לאויבינו.

ייחודו של הסכסוך הארץ ישראלי הוא אפוא שאין זה סכסוך בינלאומי בלבד, היינו מאבק שליטה על טריטוריה מסוימת – אלא גם **תחרות בין זהויות ונאמנויות קיבוציות**. כדי לעמוד על טיבו של סכסוך מעין זה לא די בשימוש בכלים פוליטיים ומשפטיים, אלא יש צורך בכלים נוספים, בעיקר מתחום **הפסיכולוגיה הקיבוצית**. מה שדרוש הוא דיון עומק רב תחומי, בירור שאינו מצטמצם רק להיבט הפוליטי, הגלוי, של הסכסוך – אלא חודר גם לעומק הפסיכולוגי שלו, לזהויות הקיבוציות המניעות אותו.

דיון עומק, שעניינו הפן הפסיכולוגי של הפוליטיקה, עוסק בשאלות שעיקרן הדרך שבה מגדירים עצמם עמים שונים, הגדרה שממנה נגזרת עמדתם לא רק כלפי עצמם אלא אף כלפי עמים אחרים. חשיבות **פוליטיקת הזהויות הקיבוציות** אינה נופלת מחשיבותה של הפוליטיקה המוכרת לנו, העוסקת בכוחות ובזכויות. פוליטיקה אמיתית היא שילוב של **כוח, זכות וזהות** – ומכאן הצורך לדון בהם במשולב. הפן הפסיכולוגי של הפוליטיקה, אף שהוא מהווה מרכיב חשוב ביחסים הבינלאומיים, כמעט שאינו זוכה לבירור ציבורי.

הזנחת הפן הפסיכולוגי של הסכסוך הארץ ישראלי היא העושה את הטיפול בו לבלתי יעיל. על שאלות של זהות קיבוצית לא ניתן להשיב במונחים של כוחות וזכויות, אלא במונחים של זהות, שעניינם ברגש ובתודעה של העמים השונים. מאופייה של הזהות הקיבוצית נגזרות תביעותיה ושאיותיה. מאופייה של הזהות הקיבוצית נגזר האתוס הקיבוצי שלה. הזהויות הקיבוציות השונות הן אפוא אלו המניעות את גלגלי ההיסטוריה, ומכאן הצורך לעמוד על מהותן וטיבן.

המונח "זהות קיבוצית" אינו חופף למונח "זהות לאומית". זהות לאומית היא רק אחד מהביטויים של הזהות הקיבוצית, ובתור שכזו עשויה היא לעמוד ביחסי תחרות עם זהויות קיבוציות אחרות. זהויות קיבוציות אפשר אף שיהיו אדישות זו כלפי זו, ואף משלימות זו את זו. זהויות קיבוציות אינן נתוני קבע, אלא תכונות נרכשות. הזהויות הקיבוציות השונות התגבשו בהתאם לנסיבות הייחודיות של כל זירה היסטורית, נסיבות העשויות להיות שונות באופן קוטבי זו מזו. זהויות קיבוציות מעוצבות על ידי המרכיבים היסודיים של החיים הקיבוציים – הפוליטיקה, הלשון, התרבות, הדת, המוצא האתני וכד' – העשויים להיות שונים באופן מהותי בין זירה היסטורית אחת לזולתה. ההיסטוריה השונה של זירות גיאוגרפיות שונות מקנה למונחים דומים משמעויות שונות. כאשר נפגשות זירות היסטוריות שונות, עשויות הן לגלות, שלא רק לשונות שונות מפרידות ביניהן, אלא גם תפישות עולם שונות, המשתקפות בלשונות אלו.

הזהויות הקיבוציות, המאפיינות את העמים דוברי הערבית במרחב המזרח תיכוני, הן שהניעו את הפוליטיקה המזרח תיכונית עד כה, ובכלל זה גם את הסכסוך הארץ ישראלי. זהויות אלו אינן קפואות אלא נתונות לשינוי – וכתוצאה מכך גם הפוליטיקה המזרח תיכונית נתונה לשינוי. תמורות בזהות הקיבוצית מתרחשות אומנם באיטיות מסוימת, ובמקרים רבים בלא כוונת מכוון. ואולם ניתן בהחלט להשפיע עליהן בכוונת מכוון, כחלק מאסטרטגיה פוליטית, שאותה ניתן לכנות "אסטרטגיה של זהות". יתירה מזו: אף שהטיפול בזהות הקיבוצית הוא עניינו הפנימי של ציבור מסוים, ניתן בהחלט להשפיע עליה גם מבחוץ. מאחר שזהותם הקיבוצית של תושבי הארץ דוברי הערבית (שהחלו מכונים "פלשתינים" במהלך המאה ה-20), היא עניין בעל השלכות כבדות על הסכסוך הארץ ישראלי, אין אנו פטורים מלנסות להשפיע עליה בכיוון הרצוי לנו.

האם הזהות הערבית-פלשתינית היא נצחית?

כול הניסיונות ליישב את הסכסוך הארץ ישראלי עד כה, יצאו מתוך הנחה, גלויה או סמויה, שהזהות הערבית-פלשתינית היא נתון קשיח שאינו ניתן לשינוי פנימי או להשפעה חיצונית. על פי תפישה זו, לא יכולה להיות לפלשתינים זהות טריטוריאלית נפרדת, אלא רק זהות משותפת כלל ערבית. אין הם עם בפני עצמו, אלא איבר מגופה של האומה הערבית הגדולה. **הפלשתינים הם ערבים ותו לא**. בהיותם ערבים, נתונה נאמנותם לאחיהם הערביים במדינות ערב, ועל מזבחה של נאמנות זו מוכנים הם אף להקריב את חייהם. האתוס המרכזי שלהם איננו החירות הלאומית הפלשתינית, אלא האחדות הערבית. על פי אותה תפישה, מדינת ישראל היא האויב האולטימטיבי – אויב שיש להילחם בו בכל הכוח. לפיכך נתפשת גם האיבה הפלשתינית כלפי ישראל כנתון קבע, איבה ששורשיה באתוס הקיבוצי של הזהות הכלל ערבית. זו מפרשת את הנוכחות הישראלית כסכין (או סרטן) בגוף האומה הערבית. תפישה זו של הזהות הפלשתינית משתקפת באין ספור מסמכים והתבטאויות, שהחשובה שבהם היא **האמנה הפלשתינית** (נוסח 1968):

פלשתינן היא מולדת העם הערבי-הפלשתיני והיא חלק בלתי נפרד מהמולדת הערבית הגדולה; והעם הפלשתיני הוא חלק אינטגרלי מן האומה הערבית.

ערבי, ערבית, ערביות – זהו מוקד ההזדהות והזהות. כך, למשל, מגדיר **עזמי בשארה**, (עד לפני מספר שנים ח"כ ישראלי), את זהותו הקיבוצית (לוד, איבדנו כול, ע' 91):

עד 1967 הדבר היחידי שיכולנו להתחבר אליו היה הלאומיות הערבית... אבל אני רואה את עצמי גם היום כערבי-פלשתינאי. הפלשתיניות שלי אף פעם לא קודמת לערביות שלי. אני לא חושב שהלאומיות המקומית

הפלשתינית היא פתרון אפשרי...[המונח "פלשתיני"] הוא המצאה של סייקס-פיקו...אני אינני מאמין שיש תרבות פלשתינית ייחודית, נפרדת...כך שמה שישנו הוא תרבות ערבית, שפה ערבית, ספרות ערבית, שאיפות לאומיות ערביות.

הגדרה זו אינה שונה בהרבה מדברים המושמעים על ידי ראשי ארגוני הטרור, דוגמת **זוהייר מוחסין** (Trouw, 31.3.1977):

העם הפלשתיני אינו קיים...רק למטרות פוליטיות וטקטיות אנו מדברים היום על קיומו של "עם פלשתיני", כי האינטרסים הלאומיים של הערבים מחייבים להציב כנגד הציונות "עם פלשתיני" נפרד...הקמת מדינה פלשתינית היא מכשיר בלבד במאבקנו המתמשך נגד ישראל ובעד האיחוד הערבי שלנו.

המאבק בישראל הוא העיקר. מכאן אותה שנאה יוקדת כלפי ישראל, כפי שזו משתקפת, למשל, בדברי **נאצר אלדין אלנשאשיבי** (הרכבי, הפלשתינים, ע' 281):

צריך שנשמור על כל פירור וכל פעימה של שנאה בליבותינו. צריך שנשנא את אלה שלקחו מאתנו את מולדתנו ואת רכושנו, שנשנא את מי ששונא אותנו. צריך שנשנא זו לא תסור, אלא לאחר שיסורו הגורמים המעניקים לה חיים. צריך שנשאב משנאה זו כושר מעש, תנועה ונקמה.

זהותם הערבית-פלשתינית של תושבי הארץ הלא-יהודיים נתפשת כזהות קבועה ובלתי ניתנת לשינוי – כמו גם האתוס הפאן-ערבי שלהם ואיבתם הבלתי מתפשרת כלפי ישראל. בראייה זו, האיבה הפלשתינית אינה ניתנת לביטול, אלא לכל היותר לריכוך זמני. פיוס אמיתי אינו אפשרי. הפלשתינים לא יוותרו לעולם על רצונם להשמיד את ישראל. עשויים הם לכל היותר להשלים זמנית עם

הנוכחות היהודית בארץ, כתוצאה מההכרה בעליונותה הצבאית של מדינת ישראל. לכן מדברים הפלשתינים לכל היותר על **"הודנה"**, שמשמעותה שביתת נשק זמנית, עד שיאגרו הם מספיק כוחות כדי לחסל נוכחות זו.

לנוכח האיבה הבלתי מתפשרת של הפלשתינים כלפינו, נתפשים אף האופטימיים שבינינו לכלל ייאוש ותסכול. אם האיבה הפלשתינית היא נצחית, הלנצח תאכל חרב? הלנצח נשב על חרבנו? תחושות הייאוש והתסכול מחריפות, כיוון שחונכנו על ברכיה של המסורת המערבית, המפרשת את הזמן במונחים היסטוריים, כההליך של שינוי והתקדמות, ומאליו אינה סובלת את הרעיון שמהו עשוי להיות קבוע ובלתי ניתן לשינוי. מסורת זו אף לימדה אותנו, שבני אדם שולטים בגורלם ומעצבים את חייהם בהתאם למטרותיהם ולרצונותיהם, ולפיכך מסוגלים הם לפתור כל בעיה.

בחיבור זה מבקש אני לקרוא תגר על הנחת יסוד זו, לפיה זהותם הערבית של הפלשתינים היא עניין של קבע, האתוס הפאן ערבי שלהם הוא עניין של קבע ואף איבתם כלפינו היא נצחית ובלתי ניתנת לשינוי. אטען, כי לזהות, לאתוס ולאיבה הללו שורשים היסטוריים, ובתור שכאלה אינם סטטיים, אלא כפופים לתהליכים היסטוריים. אטען, כי שורשי האיבה הפלשתינית נעוצים בזהות הקיבוצית שאימצו במהלך ההיסטוריה, וכי זהות קיבוצית זו היא בעלת אופי דתי ולשוני-תרבותי – ולא לאומי-טריטוריאלי.

אטען, כי המפתח לשינוי פני הזירה הארץ ישראלית הוא באימוץ זהות חדשה ואתוס חדש על ידי תושבי הארץ דוברי הערבית. אטען, כי אם רק יאמצו הם זהות לאומית מודרנית אמיתית, שהעוגן שלה הוא **טריטוריאלי-היסטורי** (להבדיל מזהות דתית או לשונית-תרבותית) – כי אז עשוי להתחולל בארץ המפץ הגדול באמת. לכשיאמצו זהות טריטוריאלית ארץ ישראלית, זהות שהיא

היסטורית במהותה, עשויה כל תמונת עולמם הנוכחית להשתנות מן היסוד. לכשילמדו את תולדות הארץ, עשויים הם אז לגלות את שורשיהם האמיתיים, שורשים המשותפים להם וליהודים. עשויים הם אז לגלות, שאחיהם האמיתיים אינם העמים דוברי הערבית, אלא דווקא היהודים. עשויים הם אז לגלות, שהם בשר מבשרו של ישראל, ולא של ישמעאל. עשויים הם אז לגלות, שזהותם הערבית-מוסלמית נכפתה עליהם בכוח ובתחבולות, ושאסונם האמיתי הוא הכיבוש הערבי-מוסלמי – ולא הכיבוש הציוני. עשויים הם אז לגלות, שאינם אלא **אנוסים ארץ ישראלים**, שאונסו להסתערב ולהתאסלם בלחץ הכיבוש הערבי-מוסלמי החל מהמאה ה-7. עשויים הם אז לגלות, שהציונות אינה בהכרח תנועה כובשת, אלא דווקא תנועה משחררת.

אטען, כי רכישת זהות לאומית מודרנית על ידם עשויה להקנות תובנה חדשה לא רק להם, אלא גם לנו. עשויים אנו לגלות את השורשים המשותפים לנו ולהם, אותם חושבים אנו לזרים. עשויים אנו לגלות מחדש, את מה שגילו בעבר חלק מאבות הציונות, דוגמת **ישראל בלקינד, בר בורוכוב, דוד בן גוריון ויצחק בן צבי**. כבר אז טענו הם, שרוב רובם של הפלחים דוברי הערבית אינם ממוצא ערבי, אלא צאצאי עם ישראל שהסתערבו והתאסלמו בלחצם של הכובשים הערבים-מוסלמים. אבות הציונות ראו בהם לא פחות מאשר אחים שאיבדו את זהותם המקורית בלחץ העיתים, ושעתה, יוכלו הם לחזור לחיק עמם, אם רק נשכיל אנו להושיט להם יד אוהבת. כפי שניסח זאת **ישראל בלקינד** (הערבים, ע' 24, עשרת השבטים ע' 40-41):

מאורעות דברי הימים הפרידו יותר ויותר בין שני חלקי העם; אלה אשר נשארו בארץ מולדתם שקעו יותר ויותר בבערות, שכחו את צור מחצבתם, שכחו את דברי ימיהם, שכחו את אחיהם אשר בגולה. ואלה, אשר בגולה, גם הם שכחו את אחיהם, הסיחו מהם את דעתם וחושבים אותם

לבני עם זר. שני חלקי עם ישראל מתנכרים אחד לשני, נחשבים לזרים איש לרעהו, כי מדברים הם שפות שונות ומתייחסים לדתות שונות. כן, בשובנו עתה לארצנו, הננו נפגשים כזרים עם יושביה, אבל אנו, אשר ספר דברי ימינו פתוח לפנינו, צריכים להודות, כי איננו זרים איש לרעהו...

כן, מתוך התבוננות בדברי ימינו ניווכח, כי ב"ערבים" היושבים בארצנו נפגוש את צאצאי עם ישראל; ופה נוכל להוסיף, כי ביושבים בגליל העליון נפגוש את צאצאי נפתלי ואשר, בגליל התחתון – את צאצאי יששכר וזבולון; בהרי אפרים יושבים צאצאי בני יוסף, מנשה ואפרים, הן בתור מושלמים, והן בתור שומרונים שומרי דת משה. בדרום נמצא את צאצאי שבט יהודה וחבריו, בנימין דן ושמעון. עבר הירדן המזרחי סבל יותר מכל חלקי הארץ מהתקפות עמים זרים, מבני ארם בצפון ובני עמון ומואב בדרום. בכל זאת נמצא אחוז גדול של דם עברי – דם שבטי ראובן, גד וחצי שבט מנשה – בעורקי יושביו...

אנו, שספר דברי-הימים פתוח לפנינו, מכירים בהם את אחינו, והם אינם מסוגלים לראות בנו אחים שהתרחקו, ומתייחסים אלינו כאל זרים...על יסוד העובדות האלה נקבע את יחסנו לעם הזה בעתיד. וברור הוא, שאך יחס אחד יכול להיות בינינו, יחס של אחים; לא רק אחים במובן מדיני, אחרי שגזרה עלינו ההיסטוריה לחיות חיי מדינה משותפים, אלא גם אחים בגזע, אחים בני אומה אחת...אין ספק, כי בשבתנו יחד בארצנו, נמצא סוף-סוף שפה משותפת להבין איש את רעהו; נמצא דרך לעבודה משותפת בעד ארצנו המשותפת, לטובתנו המשותפת... בתור אחים גדולים מהם בחומר וברוח, נשפיע עליהם טובה, נרימם אלינו – ואז מה טוב ומה נעים יהיה שבת אחים גם יחד!

זהות לאומית מודרנית מהי?

כדי לכונן זהות לאומית מודרנית, לא די בהכרה במוצא גנטי משותף – אלא יש להכיר גם בשותפות טריטוריאלית-היסטורית, שמשקלה רב בהרבה. אם בעבר נתפשה הלאומיות כבעלת מרכיב חזק של קרבה גנטית (מה שכונה "לאום גזעי") – הרי שהיום חל פיחות ניכר במרכיב זה, ומקובל להדגיש את המרכיב הפוליטי-אזרחי שבה, בהשפעת התפישה הצרפתית של הזהות הלאומית. מכאן גם הרעיון שהלאומיות היא זהות פתוחה, שניתן להצטרף אליה בתהליך של "התאזרחות לאומית" – ולא ישות אורגנית סגורה ואטומה בפני זרים, כתפישת הלאומיות הגרמנית הגזענית.

שאלת המוצא הגנטי היא בדרך כלל עניין לפרופסורים מלומדים ולמורים להיסטוריה, אך אין היא רלוונטית לשאר בני האדם. רק לעיתים רחוקות, אם בכלל, שואלים עצמם בני האדם למקור מוצאם, באשר נדמה להם, ששאלה כזו אינה רלוונטית לזהותם הנוכחית. הם הרי נולדו בארצם, הוריהם נולדו כאן, הורי-הוריהם נולדו כאן, וכן הלאה דורי דורות לאחור. כשיבוא מישהו לספר לאנגלים, שהם ברובם צאצאי שבטים גרמניים שנקראו "אנגלים" ו"סכסונים", אשר היגרו לארצם באלף ה-1 לספירה, עשויים הם לראות בו משוגע, אלא אם כן הוא איזה מורה להיסטוריה שזה מקצועו. אם יספר מישהו לצרפתים, שארצם נקראת על שם שבטים גרמניים אחרים בשם "פרנקים", עשויים הם לפטור אותו בתנועת זלזול, שהרי ידוע לכל שהם צאצאי השבטים הגאליים, ולא של מספר שבטים גרמניים לא חשובים. המחשבה, שאפשר כי זורם בהם לא רק דם גאלי, אלא גם דם מִדָם אויביהם הגרמניים, עשויה לכל היותר להרגיז אותם. הם על כל פנים צרפתים מבטן ומלידה, חיים כאן דורי דורות מאז ומקדם.

לא כך הם פני הדברים בארץ ישראל. כיוון שקדמוניות גנטית אמורה לפי תפישתם להקנות זכות קדימה טריטוריאלית, הפכו

הפלשתנים את סוגיית הקדמוניות הגנטית למרכזית. לצורך הוכחת זכותם על הארץ טוענים הם, כי מוצאם הגנטי הוא בעמי הארץ שקדמו לעם ישראל – הכנענים והפלשתים (ולפי גרסה אחרת: הערבים). לטענתם, הזכות על הארץ היא שלהם, בשל היותם צאצאיה החוקיים – ואילו הלאום הישראלי המודרני אינו אלא לאום חדש, חסר שורשים בארץ, הבא לכבוש אותה מלידי המקום. מבחינה זו דומה טענתם לטענת המקדונים המבקשים לקבל לידיהם את חבליה הצפוניים של יוון, בהסתמך על מחקר גנטי מעורפל, לפיו שייכים הם לתת-שכבה ים-תיכונית ששורשיה עתיקים מאלה של היוונים – ולכן יש להם זכויות היסטוריות עדיפות על פני אלו של היוונים. מרגע שקדמוניות גנטית אינה עוד סוגיה אקדמית בלבד, אלא אף סוגיה מעשית בעלת משקל פוליטי נכבד בתחרות הזכויות על הארץ ובמאבק על הצדק בשדה הקרב התקשורתי – הופכת היא לנשק פוליטי, ולכן אין עוד מנוס מלהתמודד עמו ולהוכיח עד כמה מניפולטיבי ושקרי הוא.

התשובה לשאלות של מוצא היא סבוכה לא רק בשל העדר ראיות מספיקות, אלא גם בשל הערפול שבמושג "מוצא" עצמו. לפי תפישה קיצונית, אם נלך לאחור עד האדם הראשון, הרי שלכולנו יהיה בסופו של דבר אב קדמון אחד. זוהי למעשה הגישה המקראית. ואולם, מי שאינו מקבל כפשוטו את אילן היוחסין המקראי, שואל את עצמו שאלות ממוקדות יותר. מתחקה הוא, למשל, אחר תנועת העמים הגרמניים באירופה, שמקורה בצפון היבשת, ואשר התפשטה דרומה ומערבה, כשהציפה בגלי הגירה עוקבים בעיקר את הארצות הידועות היום כגרמניה, צרפת ואנגליה (אם כי דם גרמני זורם גם בארצות אחרות). שעה שאנו מבקשים להתחקות אחר שורשי העמים שאנו מכירים היום, נדרשים אנו אפוא לשאול מספר שאלות מקדימות, שבדרך כלל אינן נשאלות: כיצד מזהים אנו את אותם שורשי עמים? כיצד יכולים אנו להתחקות אחר הקשר בין עמים מודרניים לעמים

עתיקים? כיצד ניתן להוכיח קשר גנאולוגי על פני רצף של דורות רבים? שאלות אלו הן שאלות של זהות, שרק לעיתים רחוקות חושבים אנו עליהן, ומכאן הבלבול הרווח בסוגיות אלו.

עמים אינם עצמים מוחשיים, אלא קבוצות של אנשים שיש להם זהות קיבוצית, היינו, שיש להם שם קיבוצי ("שם משפחה") מסוים. אפילו הקבוצה הראשונית של האדם, המשפחה במובנה הצר, המורכבת מקשרי דם ונישואים, אינה בעלת מהות פיזית בלבד אלא גם רוחנית. שם המשפחה הוא היוצר את המשפחה והוא המקנה לה חיות בעינינו. כל ישות קיבוצית נוספת שאליה אנו משתייכים, נתפשת כעוד צורה של "משפחה", הפעם במובן לא ביולוגי. לכן אנו מכנים את בני הקהילה שאליה אנו משתייכים כ"אחים" ו"אחיות", ואת מייסדי הקהילה כ"אבות" ו"אמהות", אף שאלה מושגים מטפוריים בלבד.

יש קשר הדוק בין שם וזהות, אף שבדרך כלל אין אנו חושבים על קשר זה. שם יוצר זהות. שינוי שם מחולל שינוי זהות. כך בחייו של הפרט וכך בחיי העמים. בחיי העמים יש לשם חשיבות גדולה אף יותר מאשר בחיי הפרט, באשר עמים אינם יצורים פיזיים, אלא יצורים רוחניים, מוצרים של זהות. הפרט הביולוגי קיים מעצם הולדתו הפיזית, ומתן שם לו רק מגדיר את זהותו. ואילו העמים אינם קיימים כלל מבחינה פיזית, אלא כל קיומם מותנה בשם שניתן להם, ביצירת זהותם. ברגע שאנו מכנים אוכלוסייה בשם קיבוצי מסוים, יוצרים אנו את זהותה הקיבוצית, והופכים אותה מאוסף של פרטים סתמיים, לקבוצה בעלת חיות בעיני עצמה ובעיני אחרים. משמע, שלאותה קבוצת אנשים שרכשו שם קיבוצי, אין חיים מחוץ לאותו שם. השם הקיבוצי יוצר את הזהות הקיבוצית, ושינוי השם משנה את הזהות הקיבוצית.

לכל אדם מספר זהויות קיבוציות: לכל אחד מאתנו רק זהות אישית אחת. לעומת זאת, לכל אחד מאתנו יש מספר זהויות

קיבוציות, כמספרן של הקבוצות שאליהן אנו משתייכים ואשר איתן אנו מזדהים. הזהות הקיבוצית היא היסוד המכונן את נאמנות הפרט לקבוצה אליה הוא משתייך. ומאידך, ממנה נגזרת גם הגדרתם של אלה המתנכלים לקבוצתו והנתפשים כאויביו. הגדרת הזהות הקיבוצית היא הקובעת מי לנו ומי לצרינו, מי משתייך אלינו ומי משתייך לאויבינו. מאחר שקיים ריבוי של זהויות קיבוציות אפשר שאלו יהיו **מתחרות** זו בזו ו/או **משלימות** זו את זו ו/או **אדישות** זו כלפי זו.

נכונות האדם למות על מזבח זהותו: הזהות לנשמה היא כמו החמצן לגוף. כשם שאין הגוף יכול להתקיים אפילו רגע אחד בלא חמצן, כך גם הנשמה יכולה להתקיים אף לא רגע אחד בלא זהות. הזהות הקיבוצית חשיבותה עולה אף על הזהות האישית, באשר הראשונה נתפשת **כנצחית**, ואילו השנייה – כארעית. אדם מוכן להקריב את חייו למען זהותו הקיבוצית, כאשר נדמה לו שאין ברירה אחרת. הזהות האישית היא חלק בלתי נפרד מהזהות הקיבוצית, המקנה לאדם תחושה של **השתייכות** קבוצתית, שהיא אולי הערך הגבוה ביותר בסולם ערכיו של היחיד. את התופעות של הקרבת הנפש על מזבחה של המולדת, או על קידוש השם, אי-אפשר להבין אלא במונחי זהות. אדם המקריב את חייו למען המולדת עושה כן בשם זהותו הקיבוצית הלאומית. אדם המחרף נפשו למען קידוש השם, עושה כן בשם זהותו הקיבוצית הדתית. מסיבה זו יכולים אנו להסיק עד כמה שטחית היא התפישה המטריאליסטית, הרואה בקיום הפיזי את העיקר, ואילו את הקיום הרוחני כטפל לו.

זהות לאומית מודרנית היא זהות קיבוצית טריטוריאלית: כאמור, המונח **"זהות לאומית"** אינו חופף למונח **"זהות קיבוצית"**, אף שבשיח המקובל נוטים לראות בהם בדרך כלל מונחים נרדפים. זהות לאומית היא רק אחד מהביטויים של הזהות הקיבוצית. זהות לאומית היא זהות שהעוגן שלה הוא **טריטוריאלי-היסטורי**

– להבדיל מהזהות הדתית, שהעוגן שלה הוא האמונה והציוויים הדתיים, או מהזהות האתנית (העדתית), שעוגן שלה הוא הלשון והתרבות. (הזהות הדתית נחשבת לעיתים כחלק מהזהות האתנית, באשר קשורה היא בלשון ובתרבות). יתירה מזו: לא כל זהות טריטוריאלית היא זהות לאומית, באשר אדם יכול להזדהות עם יותר מטריטוריה אחת. הוא יכול לחוש עצמו שייך לכפרו או לעירו, שהן טריטוריות מוחשיות – ולא רק ל"מולדתו", שהיא טריטוריה מדומיינת, המומחשת באופן סמלי על ידי מפת ארצו (ומכאן השפעת הקרטוגרפיה המודרנית בעיצוב הזהות הטריטוריאלית המודרנית). טריטוריה לאומית היא טריטוריה בעלת זהות רוחנית, עצם פיזי שעבר טרנספורמציה רוחנית, שהפכה אותה מסתם אדמה ל"אדמת מולדת".

זהות לאומית מודרנית היא זהות טריטוריאלית מדומיינת: זהות לאומית נגזרת משם הטריטוריה, בין שזו רכשה את שמה מהעם היושב אליה, ובין שקיבלה אותו מעם זר. זהות טריטוריאלית מדומיינת יוצרת "קהילייה לאומית מדומיינת", שלהבדיל מ"קהיליית פנים-אל-פנים", מרבית חבריה כלל אינם מוכרים באופן אישי. קהילייה לאומית מדומיינת זו מכונה באנגלית בשם Nation, מונח המתורגם לעברית למונחים "לאום", "אומה" ואף "עם". (המונח "לאום" הוא המדויק ביותר, ולכן משמש הוא בעברית לציון צירופי מילים כגון "מדינת-לאום", "זהות לאומית", "חבר הלאומים", "משפט בינלאומי" וכד'. יחד עם זאת, בהקשרים היומיומיים משתמשים אנו בשלושת המונחים הללו כבשמות נרדפים, ובאופן זה עושה אף אני שימוש במונחים אלה – למעט באותם מקרים שבהם יש צורך להבחין ביניהם).

זהות לאומית מודרנית אינה חופפת לזהות האתנית (עדתית): המונח "זהות לאומית" אינו זהה למונח "זהות אתנית" – אף שקיים קשר היסטורי בין מונחים אלה. המונח "זהות אתנית" הוא מושג רב-משמעי, שאותו ניתן לתרגם ל"זהות עדתית", אף שמונח זה

משמש גם במובן של **"זהות דתית"**, שהיא סוג מסוים של זהות אתנית. זהות אתנית היא זהות **לשונית-תרבותית** (הכוללת לעיתים גם תרבות דתית). על זהות אתנית היסטורית אפשר ללמוד במישרין מהתרבות הרוחנית יצירת הכתב – ובעקיפין גם מהתרבות החומרית. על מנהגי לבוש, תזונה, קבורה וכד' ניתן אולי ללמוד גם בלי דברי כתב. לא כן לגבי הלשון, הדת, התרבות העממית וכד' – שהם מוצרי זהות מופשטים, שמותירים אחריהם רק עמים אשר הגיעו להתפתחות גבוהה יחסית. התפתחות שכזו באה תמיד בשלב מאוחר יחסית של חיי אותם עמים, לאחר שכבר התיישבו בארץ מסוימת, בנו בה בתים, הקימו ערים וכפרים, התארגנו מבחינה פוליטית ואף צברו איזה הון חומרי בסיסי, המותר להם פנאי להעלות על הכתב את דברי ימיהם, אמונותיהם, מעשיהם וכד'. היום ניתן לזהות רק את אותם עמים עתיקים מעטים שלא זו בלבד שהעלו דברים על הכתב – אלא אף ששרדו את שיני הזמן. על עקבותיהם מתחקים אנו באמצעות דברי כתב שהותירו אחריהם, ואשר מהם ניתן ללמוד על לשונם ותרבותם. נכון אומנם שעמים עתיקים הותירו אחריהם גם שרידים חומריים, אולם שרידים אלה הם אילמים, ולכן לא ניתן לדלות מהם תשובות לשאלות של זהות, שאלות שאינן חומריות. לכל היותר עשויים שרידים חומריים אלו לשמש כלים מסייעים, אך בהם כשלעצמם לא די. קבוצות אתניות אינן אובייקטים, בדומה לבני אדם או בעלי חיים, שיש להם גוף והמותירים אחריהם שרידים קשיחים כגון עצמות, שיניים וכד' – אלא **מוצרי זהות**. לכן רק אם הצליחו עמים מסוימים ליצור במהלך ההיסטוריה מוצרי זהות, יכולים אנו היום לשחזר את קורותיהם. כשאנו אומרים, שעמים מסוימים, שהופיעו במהלך ההיסטוריה, נעלמו – אין אנו מתכוונים שהם הושמדו פיזית, אלא רוחנית בלבד. ישנם אומנם עמים שהוכחדו פיזית ממש, אך אלה מהווים מיעוט קטן בסל האשפה של ההיסטוריה. רוב העמים שנעלמו לא הוכחדו פיזית, אלא רוחנית בלבד, היינו, שינו הם את זהותם

המקורית לטובת זהות אחרת, בין על ידי התבוללות מרצון, ובין על ידי התבוללות מאונס. מדינות הלאום המודרניות מבוססות על זהות טריטוריאלית משותפת, שברובן שולטת **קבוצה אתנית דומיננטית**, המכתיבה את תרבותה ולשונה לקבוצות המיעוטים האתניים שבתוכה. מבחינה זו, לא ניתן לדבר על מדינת-לאום **"דו-לאומית"** – אלא לכול היותר **"דו-אתנית"** או **"רב-אתנית"**. כך, למשל, מדינת ישראל היא מדינת לאום, שבה רוב אתני יהודי, לעומת מיעוט אתני ערבי – ומכאן גם תביעה להיות **"מדינת העם היהודי"** (תביעה המזוהה עם הזכות להכתיב את הלשון העברת והתרבות העברית – אך לא את הדת היהודית ו/או התרבות היהודית). אפילו ארה"ב, שהיא מדינת הגירה מובהקת, ולכן גם רב-אתנית, אינה נטולת זהות לאומית-אתנית (**"מדינת כול אזרחיה"**) – באשר קיימת בה קבוצה אתנית דומיננטית, המכתיבה את תרבותה ולשונה האנגלו-סקסית לשאר הקבוצות האתניות בשטחה. מבחינה זו, כול מדינות הלאום המודרניות הן רב-אתניות, כשההבדל ביניהן הוא רק במספר הקבוצות האתניות ובמשקלן היחסי בכלל האוכלוסייה. כך, למשל, הונגריה היא מדינה שבה רוב אתני הונגרי (95%) – ויחד עם זאת קיימים בה גם מיעוטים אתניים כגון: צוענים (2%), גרמנים (1.2%), רומנים (0.8%), סלובקים (0.4%), קרואטים (0.2%), סרבים (0.2%), ואוקראינים (0.1%). מאידך, חיים כמעט 3.5 מיליון הונגרים כמיעוטים במדינות סמוכות – בסלובקיה, ברומניה, בסרביה, בסלובניה, בקרואטיה ובאוקראינה. מצב דומה שורר בכול יתר מדינות הלאום האירופיות, שבהן קבוצה אתנית דומיננטית בצד קבוצות מיעוט אתניות. הזהות הלאומית היא **זהות-על**, המאחדת את כול הקבוצות האתניות הנפרדות, במסגרת פוליטית אחת. בהיותן מדינות בעלות משטר דמוקרטי-ליברלי, מקנות מדינות-לאום אלו לקבוצות מיעוט גם זכויות קיבוציות ובלבד שאלו יהיו כפופות לריבונות הלאומית, היינו, מוקנית להן לכול היותר הזכות לאוטונומיה תרבותית.

זהות לאומית היא זהות טריטוריאלית-היסטורית, באשר ההיסטוריה של טריטוריה מסוימת היא שמגבשת את הזהות הלאומית. זהות לאומית היא לא רק אהבת מולדת, אלא אף **זיכרון קיבוצי משותף** – זיכרון שהוטבע בנפש האומה כתוצאה משורה ארוכה של התנסויות משותפות, של סבל משותף ואף של גאווה משותפת. מכאן הקשר בין זהות לאומית מודרנית למרחב ולזמן כאחד – קשר שהוא מודרני ביסודו ותלוי ביכולת להנחיל מושג של **מרחב-זמן חדש**, שלא היה ידוע בעבר, כפי שכותב **שלמה זנד** בספרו **"מתי ואיך הומצאה ארץ ישראל"** (ע' 66-67):

אם נהוג לומר, שההיסטוריונים היו סוכני המורשים הראשונים של הלאום, יש להקנות תואר זה גם לגיאוגרפים הממפים. ההיסטוריוגרפיה אומנם עזרה למדינה הלאומית למשמע את עברה ההיולי, אולם הייתה זו הקרטוגרפיה שסייעה לה לממש את דמיונה ואת כוחה על מרחבי הקרע שלה. התשתית החומרית-טכנולוגית שאפשרה את הרחבת הדמיון הטריטוריאלי הייתה כמובן צמיחתם והפצתם האיטיות של אמצעי התקשורת ההמוניים. התשתית הפוליטית-תרבותית השלימה את התהליך ביצירתם של מנגנוני מדינה אידיאולוגיים יעילים... במסגרת הלאמת ההמונים האינטנסיבית, הקניית אהבת המולדת הותנתה בהכרח בהכרת הגיאוגרפיה שלה. ואם הקרטוגרפיה הפיזית עזרה לאדם להשתלט על כדור הארץ ואוצרותיו, המיפוי המדיני סייע למדינה להתנחל בליבותיהם של אזרחיה. כפי שכבר נאמר, לצידם של לימודי ההיסטוריה, שהמציאו את עברו של הגוף הלאומי, השיעורים בגיאוגרפיה שהתלוו אליהם כוננו ופיסלו את הגוף הטריטוריאלי. כך דומיין ועוצב הלאום, בעת ובעונה אחת, הן בזמן והן במרחב.

זהות לאומית היא תוצר של תהליכים היסטוריים, פרי מורשתה של אוכלוסיה מסוימת שהתיישבה בטרטוריה מסוימת, המוגדרת כ"מולדת". לכן, אוכלוסייה אינה יכולה להיחשב כ"לאום" ("אומה"), אלא אם כן התיישבה קבע בטרטוריה מסוימת, הקימה בה בתים וכפרים וגיבשה מסגרות פוליטיות, צבאיות וכלכליות. זהות לאומית היא בעיקר תוצר של הקשר בין זהות למרחב וזמן. זהות לאומית היא זהות טריטוריאלית במובן של זיקה רוחנית למרחב מסוים, חלקו קרוב ומוחשי וחלקו רחוק ומדומיין. תפקיד ההיסטוריה הלאומית בעיצוב הזהות הלאומית הוא מרכזי ביותר. לכן, אפילו עמים צעירים, שנוצרו רק בעת החדשה, בזירות לא-היסטוריות כאמריקה ואפריקה, ניסו ליצור לעצמם היסטוריה לאומית, כדי להצדיק את תביעותיהן לזהות לאומית אמיתית; קל וחומר עמים עתיקים כעם ישראל או כעם היווני. תנועת השחרור של העם היווני הייתה כרוכה מלכתחילה בפעילות תרבותית ענפה, שבמרכזה ההיסטוריה של יוון. גם הציונות, התנועה הלאומית הישראלית, החלה בפעילות תרבותית עשירה, שבמרכזה ההיסטוריה הלאומית, החייאת השפה העברית והתרבות העברית. הארכיאולוגיה תפסה מקום מרכזי בפעילות זו, כיוון שהיה בה כדי לזהות את השורשים העתיקים של עמים אלה. בדומה לכך, גם עמים מזרח תיכוניים בעלי זהות היסטורית חזקה, שהמצרים הם הבולטים שבהם, הפכו את הארכיאולוגיה למכשיר מרכזי בגיבוש זהותם הלאומית המודרנית, ואפילו תבעו להחיות את השפה הקופטית, שפת מצריים העתיקה. לעומת זאת, אלה הנקראים "פלשתינים", לא רק שאינם מגלים כלל עניין בארכיאולוגיה – אלא אף עושים הם כל מאמץ כדי למנוע מהישראלים לבצע חפירות ארכיאולוגיות, כדי שלא ייחשפו עברה הישראלי של הארץ וזהותה ההיסטורית. כל חפירה ארכיאולוגית בארץ מגלה לא רק שורש נוסף של זהותה הישראלית, אלא אף את החורבן שהמיט הכיבוש הערבי-מוסלמי עליה – ובכך מפריכה את השקרים שמפיצים אויבי ישראל בעולם.

זיכרון לאומי יוצר את הרציפות הלאומית: בדומה לזהות האישית, גם הזהות הלאומית אינה נתון ראשוני – אלא הווייה הנרכשת במהלך הזמן. זהות אישית נרכשת במהלך חייו של הפרט, ואילו זהות לאומית במהלך חייה של האומה – במהלך ההיסטוריה הטריטוריאלית שלה. ההשתייכות לאומה מסוימת היא כפויה במובן זה, שאין היא דומה להתאגדות חוזית דוגמת הצטרפות לתאגיד כלכלי או למועדון חברתי. במובן זה דומה ההשתייכות הלאומית להשתייכות הדתית, באשר כל פרט נולד לתוך קהילתו הלאומית, כשם שהוא נולד לתוך קהילתו הדתית, ושתי אלו מעצבות את זהותו האישית והקיבוצית. זהות לאומית נרכשת על ידי זיכרון לאומי, כשם שזהות אישית נרכשת על ידי זיכרון אישי. לכן, לא יכולה קבוצה מסוימת להתגבש לכלל לאום אלא אם יש לה זיכרון של עבר משותף, של סבל משותף ואף של הצלחות משותפות. סבל משותף שהתגברו עליו, אף יותר מניצחונות שהושגו, גורם לתחושה חזקה של אחווה, בדומה לאחוות לוחמים שאיבדו הרבה מחבריהם בקרב. **ארנסט רנאן** (Ernest Renan), בהרצאתו ב-11 למרץ 1882, שכותרתה "**מהו לאום?**", כותב כי (על לאומיות וזהות יהודית, ע' 67-68):

לאום הוא נשמה, עיקרון רוחני. שני דברים, שהם למעשה אחד, מרכיבים נשמה זו ועיקרון רוחני זה: האחד בעבר, האחר בהווה. האחד הינו בעלות משותפת על מורשה עשירה של זיכרונות. האחר טמון בהסכמה להוסיף לקיים את הירושה שקיבלנו בשלמותה. האדם, רבותי, אינו פרי אלתור. הלאום, כאדם, אינו אלא תוצא של עבר ארוך, עתיר מאמצים, הקרבות ומסירות. מכול הפולחנים, זה של האבות, הוא הלגיטימי ביותר, שהרי הם שעשו אותנו כפי שאנו. עבר הרואי, אישים גדולים, תהילה (ואני מתכוון לתהילת אמת) זה ההון החברתי שעליו יש להשתית רעיון לאומי...הסבל הקולקטיבי קושר יותר מהשמחה. באשר

לזיכרונות לאומיים, גובר האבל על הניצחון, מכיוון שהוא מטיל חובות ומצווה על מאמץ משותף.

הזיכרון הלאומי הוא המעצב את הזהות הלאומית והוא זה היוצר את הזיקה בין דורות מאוחרים לדורות קודמים. זיכרון לאומי יוצר את הרציפות הלאומית, אפילו נקטעה רציפות זו במשך דורות רבים, כבמקרה של עם ישראל בתקופת הגלות. לאום הוא תוצר של זהות לאומית, ורציפות לאומית היא תוצר של שמירת הזהות הלאומית. עם ישראל שונה מכל יתר העמים המודרניים, שלהם שורשים עתיקים, באשר מכל העמים העתיקים רק הוא שמר על זהותו הלאומית לאורך כל הדורות, בלא הפסקה. אפילו לאחר שנותק מארץ ישראל, טבורה של זהותו הלאומית, המשיך הוא להתקיים כעם, בשל רציפות זיקתו הרוחנית לארץ. לעומת זאת, עמים עתיקים אחרים, אפילו המשיכו לשבת על אדמתם לאורך הדורות, אבדה להם זהותם הקדומה לטובת זהויות אחרות, ובכך אבדה להם הרציפות הלאומית. המצרים, הפרסים, היוונים והאיטלקים של ימינו לא הצליחו לשמור על זהותם המקורית במשך הדורות, כיוון שחסרו רציפות של תודעה לאומית. רק בעת החדשה, עם הופעתה של הלאומיות המודרנית, החלו הם בחיפוש אחר עברם הלאומי ובהחייאתו. עם ישראל שמר על זהותו המקורית לאורך כל הדורות, אף שפוזר בין עמים רבים, בשל השמירה על רציפות לאומית בתודעתו. לכן, לא נדרש היה להחיות את העבר, שהמשיך להתקיים בזיכרונו הלאומי לאורך כל הדורות, אלא רק לקוממה מדינית, לשוב לארץ אבותיו, ליישבה ולהחיותה.

זיכרון לאומי הוא תמיד בעל אופי מיתי, מה שניתן לכנות בשם "מיתוסטוריה" (צירוף של "מיתוס" ו"היסטוריה") – להבדיל מהיסטוריוגרפיה מדעית. לכן, גם כשמתברר על ידי המחקר המודרני שתמונת העבר שהורישו לנו אבותינו אינה תואמת את העובדות ההיסטוריות לאשורן, אלא היא תוצאה של הטיה

אידיאולוגית – אין בכך כדי לפגוע בכוחה לכונן זהות לאומית. כך, למשל, גם אם סיפורי האבות בספר בראשית הם מיתוסטוריה, אין בהם כדי לפגוע באמיתותן מבחינת האמונה הלאומית. בדומה לכך, ייתכן שסיפור יציאת מצרים הוא מיתוסטוריה, ובכול זאת אין בכך כדי לפגוע באמינותו מבחינה לאומית. לכן, השאלה האם היה משה דמות היסטורית, או שמא רק משל ומיתוס היה – היא במידה רבה חסרת חשיבות מבחינה לאומית היסטורית. שכן, כפי שטען **אחד העם** במאמרו על משה רבנו ובהספדו על הרצל – משקלו של הגיבור המיתי רב בהרבה ממשקלו של הגיבור ההיסטורי האמיתי. הגיבור ההיסטורי, בתור אדם שחי ופעל בזמן מסוים, השפעתו היא לתקופתו ולשעתו, ותו לא. רק לאחר שמת, הופך הוא לגיבור מיתי – דמות פלאית שאותה מצייר העם בדמיונו, העשויה להיות שונה עד מאוד מהדמות ההיסטורית בפועל. השפעתו של גיבור מדומיין זה, מקורה דווקא באופיו המיתי, כפי שכותב **אחד העם** (על פרשת דרכים, ע' כ"ה):

אנשים מסוג זה הם, כפי שכבר העירותי במקום אחר, דו-פרצופיים: הם עצמם בתור אנשים חיים ופועלים, אין כוחם גדול אלא לזמן קצר, כקוצר חיי האדם – ויש גם שהם מוציאים כוחם בדברים שתועלתם מוטלת בספק. אבל עיקר כוחם וערכם ההיסטורי הוא לא בהם עצמם ובמעשיהם שעשו באמת, אלא באותה הצורה האידיאלית, שנותן להם דמיון העם, הרואה ב"גיבוריו" מה שליבו חפץ. הצורה האידיאלית הזאת, שיוצר לו העם "בצלמו", לפי רוחו וצרכיו, היא עצמה חוזרת ונעשית לכוח פועל בלב העם, לעורר רגשותיו ולחזק רצונו במלחמתו בעד קיומו והשגת הפציו הלאומיים. ועל כן גדול כוחו של הגיבור במותו מבחינו.

מורשה תרבותית ותורשה גנטית בחיי העמים: רציפות לאומית היא בעיקרה רציפות של מורשה תרבותית, ורק באופן משני גם

רציפות של תורשה גנטית, באשר הלאום הוא מוצר תרבותי – לא ביולוגי. מכאן הטעות שבזיהוי הלאום עם "גזע", על ידי השימוש במונחים כגון "גזע יהודי". התורשה הגנטית משנית היא ביחס למורשה התרבותית גם מהסיבה ששום אומה מודרנית אינה טהורה מבחינה גנטית. רק שבטי הפראים החיים בבידוד מוחלט, שהיום כבר לא קיימים, יכולים היו לדבר על "דם טהור", על קירבה גנטית מוחלטת. לעומת זאת, בכל האומות המודרניות זורם דמם של הרבה שבטים קדמוניים, שהתבוללו זה בזה במהלך גיבוש זהותם הלאומית בטריטוריה שבה התיישבו. כל טריטוריה לאומית מודרנית מורכבת אפוא לא רק מילידי הארץ המקוריים, אלא גם ממהגרים שהיגרו אליה בשלבים שונים של ההיסטוריה שלה, שהיוותה כור היתוך גנטי ושהפכה אותם לאומה אחת. כשאנו מדברים על "מוצא גנטי משותף" ("קרבת דם"), עלינו להיעצר אפוא בנקודת זמן מסוימת, אשר ממנה ואילך ניתן בכלל לדבר על זהות לאומית גנטית. נקודת זמן זו שונה בכל זירה היסטורית. ישנן זירות היסטוריות עתיקות, שראשיתן לפני אלפי שנים, בתקופה המכונה "פרהיסטוריה" (בטרם היות כתב). ישנן זירות אחרות, שראשיתן בימי הביניים. ויש כמובן זירות צעירות מאוד, שראשיתן רק בעת החדשה. ארץ ישראל שייכת לעתיקות שבזירות ההיסטוריות, ולראשונה שבהן התגבשה זהות לאומית – זהותו של עם ישראל. ראשיתה של זירה זו בתקופה הפרהיסטורית, שעליה איננו יודעים כמעט דבר. רק עם המצאת הכתב בזירה זו, באלף ה-2 לפנה"ס, החלה להתגבש ההיסטוריה של זירה זו, וכל מה שקדם לה שרוי בערפילי המיתוס.

רק לאחר שהסתיים שלב ההתיישבות בארץ מסוימת, שלב שהוא שונה מזירה היסטורית אחת לזולתה, כי אז אפשר לדבר על מאגר גנטי יציב יחסית (אם כי לא קבוע בהכרח), בשל התכנסותה של טריטוריה זו בתוך עצמה והתגוננותה מפני גלי הגירה נוספים. שלב ההתיישבות בזירה הארץ ישראלית הסתיים לקראת סוף

האלף ה-2 לפנה"ס, ואילו שלב ההתיישבות בזירה האירופית הסתיים רק כ-2000 שנה לאחר מכן. לעומת זאת, בשאר חלקי העולם, לא הסתיים שלב ההתיישבות אלא במאה ה-20, עם תום עידן הקולוניזציה המערבית. כל אומה מודרנית היא אפוא נהר של דם, שאליו התנקזו במהלך הדורות נחלי דם רבים. הכללה גסה זו נכונה לגבי כל טריטוריה, קל וחומר לגבי טריטוריות הממוקמות בצמתים בינלאומיים, שארץ ישראל היא אולי המרכזית שבהן. ארץ ישראל ידעה יותר תנועות עמים מכל ארץ אחרת בעולם, בשל היותה ארץ מעבר, גשר בין שלוש יבשות. לכל אחד מהעמים שעברו בה הייתה השפעה גנטית מסוימת, אף שרק למעטים מהם הייתה השפעה חשובה באמת על המאגר הגנטי של תושבי הארץ לאורך הדורות ועד ימינו.

כדי להתגבר על הקשיים המתודולוגיים הכרוכים בשאלת המוצא הגנטי – אניח אפוא, שלא רק זהות האדם הראשון אינה רלוונטית, אלא גם זהותם של העממים הפרהיסטוריים הארץ ישראלים, שאודותם אין אנו יודעים כמעט דבר. בצורה זאת, ניתן להתעלם משאלת מוצאם של הכנענים, של הפלשתים ושל הישראלים כאחד; שלושתם מהווים נתון ראשוני, שאינו מצריך מעקב אחורה. שחזור המוצא מתחיל רק במה שבא אחריהם, לא לפניהם. מה שקדם להם הוא בתחום המיתוסטוריה (כולל סיפור מוצאו של עם ישראל לפי ספר בראשית) – ואילו מה שבא אחריהם הוא בתחום ההיסטוריוגרפיה.

זאת ועוד: עם ישראל בתקופת גלותו בא במגע עם עמים רבים, שלכל אחד מהם הייתה השפעה מסוימת על המאגר הגנטי שלו (כולל על ידי גיור יחידים ואולי אף קהילות שלמות). ההבדלים האנטומיים שבין תפוצות ישראל השונות הם ביטוי לשונות גנטית מסוימת בין עדות ישראל, ולמרות זאת זהותן אחידה מבחינה לאומית-דתית. אף שמקובל להצביע על מוצא גנטי משותף לכול העדות הללו, לא ניתן להתעלם מהגיוון הגנטי

שלהן, המוסבר על ידי ההשערה, שקהילות יהודיות מסוימות הן תוצאה של גיור המוני – ולא יוצאות חלציו של עם ישראל המקראי (כבמקרה של ייחוד האָדומים והיטורים בתקופת החשמונאים, או של ייחוד חלק מתימן (חֶמְיֵר) מאתיופיה וכד' מאוחר יותר). מבחינה זו יש הרבה אמת בטענתו של ארנסט רנאן, כי עם ישראל, שבקדמותו היה במידה רבה אחיד מבחינה גנטית, הפך במהלך הדורות למעורב מבחינה גנטית. בהרצאתו ב-27 בינואר 1883, שכותרתה **"היהדות כגזע ודת"**, כותב רנאן כי (על לאומיות וזהות יהודית, ע' 97):

אין כול ספק אפוא שהיהדות ייצגה בראשיתה את מורשתו של גזע מסוים. כמו כן, קרוב לודאי, שבתהליך התגבשותו של הגזע היהודי העכשווי מצויה תרומה של דם ישראלי מקורי (בנוסח המקורי "דם פלשתיני" – א.א.). יחד עם זאת, בטוחני כי בכלל האוכלוסייה היהודית בת זמננו קיים יסוד ניכר של דם לא שמי; כך שלגזע הזה, הנחשב לאידיאל האתנוס הטהור, המשתמר במהלך מאות שנים באמצעות איסור הנישואים המעורבים – חדרו יסודות זרים, כפי שארע לכול שאר הגזעים.

תובנה זו, העומדת בניגוד לתפישת העם היהודי כיחידה גנטית סגורה, הפכה בידי רבים כלי לניגוח זהותו הגנטית של העם היהודי (ראה, למשל, את ספרו הפרובוקטיבי של **שלמה זנד "איך ומתי הומצא העם היהודי"**). הטענה, שהלאום היהודי הוא מעורב מבחינה גנטית, כשאר הלאומים המודרניים – אין בה כדי לפגום בעצם זהותו הלאומית, שהיא, כדברי רנאן, **"נשמה, עיקרון רוחני"**. אף שהמונח **"Nation"** מציין במקורו הלטיני **"קהילת מוצא"** – הרי שמוצא גנטי משותף הוא יותר עניין שבאמונה (סוג של מיתוס מודרני), מאשר עניין שבעובדה הניתנת להוכחה, כפי שכותבים **דיאנה ופול אפלבוּאום** במאמרם **"מלחמות הגנים"** (תכלת 28, 2007):

בפועל, חוקרי הלאומיות אינם רואים בקרבת-דם ממשית תנאי מהותי לקיומה של אומה, אף שכולם מודעים לעובדה שכמעט כל הקבוצות הלאומיות מטפחות מיתוסים של מוצא משותף. למיתוס כזה יש אופי שימושי, משום שהוא מהווה כוח מאחד רב-עוצמה. ובדומה לרוב המיתוסים, גם האמונה במוצא משותף מכילה בתוכה לעתים גרעין של אמת, שנופח מעבר לממדיו האמיתיים.

המקרא כמכשיר לזיהוי עמים עתיקים: עם ישראל משמש דוגמא מובהקת לעם עתיק, שזהותו הקדומה מוכרת לנו גם היום, אף שחלפו אלפי שנים מאז הופיע על בימת ההיסטוריה. עם ישראל הצליח להשתלט על הכתב הקולי (הפּוֹנְטִי, האלפבית), שכנראה היה אף שותף בהמצאתו יחד עם הצידונים (הפניקים). כתוצאה מכך השאיר אחריו עם ישראל כמות אדירה של דברי כתב, שמהם אפשר ללמוד לא רק על זהותו הוא, אלא גם על זהותם של עמים עתיקים אחרים, שעמם בא במגע, לרבות הכנענים והפלשתים. לעומת זאת, הכנענים לא הותירו אחריהם כמעט דבר, למעט מספר קטן של דברי כתב, שנחשפו על ידי הארכיאולוגיה המודרנית, בעיקר בעיר אוּגְרִית, ושמהם יכולים אנו ללמוד אך מעט על זהותם ההיסטורית. על הפלשתים יודעים אנו אף פחות מכך, באשר אלה לא הותירו כמעט דבר אחריהם, למעט מספר קטן של שרידים חומרניים. עם ישראל לא רק שנמנה עם העתיקים שבעמי הארץ, אלא שהיה אף החשוב שבהם, והשפעתו על גורלה עולה לאין שיעור על השפעתם של שאר עמי הארץ. יתירה מזו: עם ישראל הוא היחיד שכבר בעת העתיקה הפך ללאום במובן המודרני של המילה, ואילו שאר העמים לא היו "לאומים", אלא "עממים" בלבד – שיצאו אולי מהמסגרת השבטית הקדומה, אך לכלל "לאומים" לא הגיעו. המקרא מונה יותר מעשרה עממים כאלה, שאת רוב שמותיהם מתקשים אנו אף להגות היום. השם "כנענים" במקרא משמש לציון ערב רב של עממים שונים, ולא

שם של לאומים. השם "פלשתים" במקרא אף הוא אינו משמש לציון לאום, אלא אגד של מספר ערי מדינה, ותו לא. יתירה מזו: אלמלא המורשה המקראית לא היינו יודעים היום דבר על הכנענים והפלשתים, כשם שלא היינו יודעים דבר על יתר עממי הארץ או על שאר העמים העתיקים בזירה המזרח תיכונית. רק בשל המורשה המקראית יכולים אנו היום לנסות ולהתחקות על זהותם של עממים קדומים אלה, שנעלמו כולם מבמת ההיסטוריה, מבלי להשאיר כל זכר, למעט אי-אלו מאובנים בלתי חשובים. אלמלא המורשה המקראית יתכן שהארכיאולוגיה המזרח תיכונית לא הייתה נוצרת כלל. אפילו היינו מגלים מאובנים היסטוריים, לא היינו יודעים כיצד לפרשם ולהבינם. ארכיאולוגיה זו לא באה אלא כדי לאושש או להפריך את האמור במקרא – ובלעדי זה, לא קיימת אף זו. בהיסטוריוגרפיה הפלשתית אין כמעט זכר לקיום עם ישראל, באשר קיומו של זה מפריך את טענתם לזכויות עדיפות על הארץ. בהוציאם את עם ישראל מרשימת עמיה הקדומים של הארץ, מוחקים הפלשתנים את ההיסטוריוגרפיה המקראית כולה – ואת מקומה של זו מחליפה ההיסטוריוגרפיה פגאנית חדשה, פרי דמיונם השטני. היסטוריוגרפיה פגאנית זו משמיטה את הקרקע לא רק מתחת לרגליו של עם ישראל, אלא גם מתחת לרגליה של הציביליזציה המקראית כולה, המכוננת את זהותם של היהודים, הנוצרים והמוסלמים, על פי הדרך שבה הם מפרשים את הטקסט המקראי.

כשאנו מתחקים היום אחר עקבותיהם של עמים עתיקים אלה, שומה עלינו אפוא לשוב ולהזהיר את עצמנו פן נחטא ביהירות יתירה, ונתפתה להאמין שאנו יודעים עליהם הרבה. כל העמים העתיקים, פרט לעם ישראל ולעם היווני, כמעט שלא הותירו אחריהם שרידים רוחניים, ולכן כה קשה לנו היום להתחקות אחר זהותם ההיסטורית. אפילו על המצרים והעמים המסופוטמיים הקדמוניים יודעים אנו מעט מאוד, באשר אלה

לא הצליחו להשתלט על הכתב הפונטי, אלא בשלב מאוחר יחסית, הרבה לאחר הישראלים והיוונים. על הכנענים יודעים אנו רק בשל העובדה שהם אלה שיצרו את הכתב הפונטי. הצידונים, ממציאי הכתב הפונטי, נחשבו כחלק מעממי כנען כפי שניתן ללמוד מהפסוק המקראי **"וּכְנַעַן, יָלַד אֶת צִידֹן בְּכָרוֹ וְאֶת חֵת"** (בראשית י' 15). מאותם דברי כתב מועטים שהותירו אחריהם הכנענים, יכולים אנו להסיק מסקנות חלקיות על זהותם ההיסטורית ואף על הקשר בינם לבין הישראלים הקדומים. הדמיון הרב בין השפות הכנעניות לשפה העברית גורם לרבים מהמלומדים לחשוב, שבשחר ההיסטוריה לא הייתה הפרדה כה ברורה בין העממים הכנעניים לבין שבטי ישראל. מהשוואת דברי הכתב הכנעניים שנחשפו, ניתן ללמוד לא רק על הקרבה המשוערת בין הכנענים לישראלים, אלא גם על ריחוקם מערביי המדבר, שמהם השתלשלו הערבים בני זמננו. אף שמדובר בשפות המשתייכות לענף לשוני אחד (הענף השמי), רב הריחוק בין השפה הערבית העתיקה לשפות הכנעניות.

זהות לאומית מודרנית היא זהות אזרחית: על הקשר בין אזרחות ללאומיות ניתן ללמוד, בין השאר, מהשימוש במונחים **citizenship** ו-**nationality** כשמות נרדפים. תהליך התאזרחות, שבו נרכשת האזרחות הלאומית מכונה **"התאזרחות לאומית"** (**nationalization**) – היינו, השתלבות מלאה במדינת הלאום, על בסיס שוויון מלא בזכויות ובחובות, תוך התחייבות לנאמנות כלפיה. התאזרחות לאומית אינה אקט רק פורמלי, אלא גם אקט **חינוכי-תודעתי**, המצריך עמידה במבחני קבלה, הנקבעים בחוקי האזרחות של כול אחת ממדינות הלאום המודרניות.

זהות לאומית מודרנית היא דמוקרטית-ליברלית: הזהות הלאומית המודרנית היא, לפחות מבחינה עקרונית, הרחבה של רעיונות דמוקרטיים-ליברליים מהפרט לעבר הקהילה הלאומית. את הסיסמה הדמוקרטית-ליברלית **"חירות, שוויון, אחווה"** אפשר

להחיל ללא התחכמות רבה גם על הרעיון הלאומי. הדמוקרטיה הליברלית מתמקדת בזכותם של יחידים להשמיע קולם בחופשיות במסגרת הקהילייה הלאומית – ואילו הלאומיות תובעת כי קולו של העם יישמע באופן חופשי בקהיליית העמים. הדמוקרטיה הליברלית מתעקשת שכל האזרחים יהיו שווים מבחינת זכויותיהם וחובותיהם – והלאומיות מכירה בכך שזכויותיהם של כל העמים להגדרה-עצמית תקפות במידה שווה. אחרות העמים, שתיווצר בדרך זו, כמקהלה עשירה בה כל קול תורם את חלקו החיוני, תאופיין בכבוד הדדי ובהרמוניה. בהקשר הראשוני שלה, הלאומיות הייתה רעיון אוניברסלי, שהבטיח לא רק הגדרה עצמית, אלא גם הרמוניה בינלאומית, שהמוסדות הדמוקרטיים והליברליים מעצבים אותן.

זהות לאומית מודרנית היא זהות מיוחדת: האתוס הלאומי תובע להכיר ב**ייחודו** של כול לאום, ייחוד המקנה זכות להתבדלות לאומית ולהתכנסות בטריטוריה הלאומית, הנתפשת כמולדתו. מקורה של התביעה לייחוד לאומי הוא במבנה הפסיכולוגי של בני האדם, התובעים הכרה לא רק בזהותם הפרטית הייחודית, אלא אף בזהותם הקיבוצית הייחודית. האדם, בתור פרט יחיד, מעצב את זהותו הפרטית מתוך השוואה לזולתו. האדם, בתור יצור חברתי, מעצב את זהותו מתוך השוואת קבוצתו לקבוצות אחרות. כל טריטוריה יוצרת את הלאום שלה בצלמה ובדמותה ההיסטורית. הלאומיות היא זיקה לטריטוריה מסוימת, כי רק באמצעותה יכול הלאום להגדיר את עצמו. הלאומיות היא צורה של **התכנסות** בתוך טריטוריה – להבדיל מהאימפריאליזם, שהוא **התפשטות** טריטוריאלית על חשבון טריטוריות אחרות.

לזהות הטריטוריאלית המיוחדת עשויים להתווסף מרכיבים **אתניים (לשון, תרבות ואף דת)**, שבכוחם לסייע בחיזוק הזהות הלאומית, אם יש בהם כדי לייחד לאום מסוים מסביבתו – אך בה במידה יכולים הם גם להחליש את הזהות הלאומית, אם

משמשים הם כגורם **המאחד** עמים רבים לכדי זהות קיבוצית אימפריאלית. לכן אפשר לדבר על זהות לאומית **חזקה**, כאשר כוללת היא גם מרכיבים אתניים מייחדים – לעומת זהות לאומית **חלשה**, שבה המרכיבים האתניים הם גורמים מכלילים ולא מייחדים. הלאום הישראלי משמש דוגמא מובהקת למקרה הראשון, בשל העובדה שהלשון, התרבות והדת הם גורמים **מייחדים** ובתור שכאלה **מחזקים** הם את הזהות הלאומית הישראלית. לעומת זאת, העמים המוסלמיים דוברי הערבית הם דוגמא מובהקת למקרה השני. אצל עמים אלה (בדומה לעמים הנוצריים דוברי הספרדית או דוברי האנגלית) – הלשון, התרבות והדת הם גורמים מכלילים, אימפריאליים, ובתור שכאלה מחלישים הם את הזהות הלאומית.

זהות לאומית מודרנית היא זהות אנטי-אימפריאלית: זהות לאומית היא **דמוקרטית-ליברלית מייחדת** – ובתור שכזו היא זהות פוליטית אנטי-רודנית ואנטי-אימפריאלית כאחד, אשר צמחה מתוך הסדרים אימפריאליים וכניגוד להם. האימפריאליזם, על פי הגדרתו, הוא התפשטותה של מדינה אחת על פני ארצות רבות, תוך שלילת זהותן הנפרדת. לאורך מרבית ההיסטוריה היה הדגם האימפריאלי הדגם השליט בעולם, אף כי בצדו התקיימו גם דגמים פוליטיים אחרים, שהבולט שבהם הוא מדינת-העיר ("**פוליס**"). האימפריאליזם מאופיין לא רק על ידי התביעה להתפשטות טריטוריאלית בלתי מוגבלת – אלא גם על ידי משטר העריצות השורר בו. לעומת זאת, הדגם של מדינת לאום מאופיין על ידי התכנסות בגבולותיה של טריטוריה מסוימת, תוך כינון משטר דמוקרטי-ליברלי. ההבחנה בין לאומיות לאימפריאליזם אינה תמיד ברורה, בעיקר לנוכח תנועות פוליטיות תוקפניות, שכינו עצמן "**לאומיות**" – אך בפועל היו אימפריאליות, בתביעתן להשתלט על ארצות אחרות, דוגמת הרייך ה-3 הנאצי. לאום תוקפני, המכונה "**לאומני**" (להבדיל מלאום דמוקרטי-ליברלי

הנתפש כ"לאומי"), הוא למעשה סוג של אימפריאליזם – ובתור שכזה אינו לאומי אלא אימפריאלי, היינו, **אנטי-לאומי**.

זהויות קיבוציות הן זהויות דינמיות: זהויות קיבוציות אינן סטטיות אלא דינמיות, המשתנות במהלך ההיסטוריה. כשם שזהותו של הפרט מתגבשת במהלך חייו, כך זהות קיבוצית מתגבשת במהלך ההיסטוריה של הקבוצה. כאשר מתחולל שינוי בזהות הקיבוצית, מתרחשת **מהפכת זהות** – מהפכה שחשיבותה עולה לאין ערוך על כל מהפכה אנושית אחרת. **מהפכה זהות מחוללת לאומים, עדות ודתות** – **שהם מוצרים של זהות**. מהפכה כזו אף עשויה לשים קץ לעמים, עדות או דתות. כשאנו מדברים על "מותם" של עמים, אין אנו מתכוונים בדרך כלל להשמדה פיזית, אלא לשמד רוחני. מהפכת זהות היא סוג של **טרנספורמציה רוחנית** – שינוי צורה רוחנית. תהליכים של שינויי זהות מתרחשים כל העת, גם בלא שנהיה מודעים לכך. כך במהלך כל ההיסטוריה, קל וחומר בעת החדשה, משעה שהקצב של תהליכים היסטוריים הואץ במידה ניכרת. הזהויות הלאומיות הטריטוריאליות, כפי שהן מוכרות לנו היום, הן **מודרניות** לחלוטין. כך בעולם כולו וכך אף במזרח התיכון. (אפילו הלאומיות הישראלית המודרנית, שלה שורשים היסטוריים עמוקים, שונה מהלאומיות הישראלית בעת העתיקה ובימי הביניים).

זהויות קיבוציות שונות הן תוצר של זירות היסטוריות שונות: הזהויות הקיבוציות השונות התגבשו בהתאם לנסיבות הייחודיות של הזירות ההיסטוריות השונות, נסיבות העשויות להיות שונות באופן קוטבי זו מזו. זהויות קיבוציות מעוצבות על ידי המרכיבים היסודיים של החיים הקיבוציים – הטריטוריה, הפוליטיקה, הלשון, התרבות, הדת, ההיסטוריה, המוצא הגנטי וכד' – העשויים להיות שונים באופן מהותי בין זירה היסטורית אחת לזולתה. ההיסטוריה השונה של זירות גיאוגרפיות שונות מקנה למונחים דומים משמעויות שונות. כאשר נפגשות זירות

היסטוריות שונות, דוגמת המפגש בין הזירה המערבית לבין הזירה המזרח התיכונית, עשויות הן אז לגלות, שלא רק לשונות שונות מפרידות ביניהן, אלא גם תפישות עולם שונות, המשתקפות בלשונות אלו.

הזהות הלאומית המודרנית מנוגדת למסורת המוסלמית

זהות לאומית מודרנית היא אפוא זהות טעונה ומורכבת. זהות זו היא הרבה יותר מזהות טריטוריאלית מדומייתת בלבד. זהות לאומית מבוססת על הזדהות עם **כול** מה ששם הארץ והעם מסמל: ארץ, לשון, תרבות, היסטוריה ומדינה – כל אלה הם תכנים בוני זהות אמיתית, מורכבת למדי. ואולם תכנים אלה דווקא הם שחסרים לתושביה דוברי הערבית של הארץ, ולכן אין הם מסוגלים לאמץ זהות לאומית מודרנית אמיתית. אין להם ולו אחד מהמרכיבים של זהות לאומית נפרדת – אין להם היסטוריה משלהם, אין להם לשון משלהם, אין להם תרבות משלהם. הדבר היחיד שיש להם זו טריטוריה נפרדת, אך זו נתפשת כ**מלאכותית**, כקנוניה שרקמו מעצמות המערב במטרה לקעקע את **"הלאומיות הערבית-מוסלמית"** ההיסטורית.

"פטריוטיזם" ("טריטוריאליזם") היינו התביעה לכינון זהות קיבוצית נפרדת על יסוד הזדהות עם טריטוריה מסוימת, הנחשבת כמולדת – רעיון זה נתפש במסורת האסלאמית כחזרה לתקופת **"הג'אהליה"** (جاهلية), הטרומ-אסלאמית, הנחשבת כסוג של ברבריות ובערות. **"פטריוטיזם"** – מושג זה הוא שחסר במסורת הערבית-מוסלמית, שבה אין כלל מילה לציון זהות טריטוריאלית, מילה שבעברית ובשפות אחרות משתקפת בביטוי **"ארץ של עם"**. מבחינה זו דומה התפישה האסלאמית לתפישת האימפריאלית הכללית, המעניקה לאזורים שמות מנהליים של מחוזות – לא שמות של זיקה לאומית. כך, למשל, במסגרת

האימפריה הרומית, זכו חבלי הארץ שבשליטתה לשמות מנהליים, שהפכו לימים לשמותיהן של הטריטוריות, אף בהיעדר זיקה לאומית אליהם, כגון: Gallia (צרפת), Germania (גרמניה), Hispania (ספרד), Britannia (בריטניה) וכד'. לעומת זאת, בטריטוריות שנושבו מאוחר יותר על ידי העממים הגרמניים ועממים אחרים, כונו אלו על שם העממים הללו, דבר המשתקף במילת הסיומת land ("ארץ") בשפות הגרמניות – ומכאן השמות Ireland, Scotland, England, Deutschland וכד'.

לפי התפישה הפאן-ערבית המודרנית, שהיא תפישה אימפריאלית מובהקת, שום חבל ארץ אינו עומד בפני עצמו, אלא מהווה חלק של "דר-אל-אסלאם" שהוא ביתה של "אומת האסלאם" – מונחים שמקורם במסורת האסלאמית, המזינה את הזהות הערבית המודרנית, ובה בשעה נמצאת ביחסי תחרות עמה. את הזהות הפאן-הערבית לא ניתן להבין אפוא אלא על רקע הזירה ההיסטורית שבה צמחה. הזהות הקיבוצית הערבית התגבשה בהתאם לנסיבות הייחודיות של הזירה ההיסטורית המזרח תיכונית, השונות באופן קוטבי מאלו שבהן התגבשה הזהות הלאומית המודרנית במערב. ההיסטוריה השונה של שתי זירות גיאוגרפיות אלו היא שהקנתה למונחים דומים משמעויות שונות ואף מנוגדות. כאמור, כאשר נפגשות זירות היסטוריות שונות, דוגמת המפגש בין הזירה המערבית לבין הזירה המזרח התיכונית, עשויות הן לגלות, שלא רק לשונות שונות מפרידות ביניהן, אלא גם תפישות עולם שונות, המשתקפות בלשונות אלו.

אפשר להציג דוגמאות רבות לכפל המשמעות של מונחים דומים, אך כאן אצביע על היבט אחד בלבד: **ההיבט הפוליטי**. אף שבשתי הזירות שלט בימי הביניים הדגם האימפריאלי, הרי שהאופי השונה של שני סוגי האימפריאליזם עיצב מושגים שונים ואף זהויות שונות. באירופה של ימי הביניים התגבש אימפריאליזם "רך" ונטול אידיאולוגיה, ואילו במזרח התיכון התגבש

אימפריאליזם "קשה" ובעל אידיאולוגיה אימפריאלית. הזהות הלאומית הטריטוריאלית יכולה הייתה להתפתח רק באירופה, שהאקלים החברתי והרוחני שלה היה נוח יותר להתפתחותם של עמים קטנים על חשבון הדינוזאורים ההיסטוריים. בעוד שבתרבות האירופית נעדרה אידיאולוגיה אימפריאלית (אף שהתקיימו אימפריות בפועל) – הרי שהתרבות הפוליטית האסלאמית עוצבה לאור אידיאולוגיה אימפריאלית. אידיאולוגיה מעצבת מושגים, הנצרכים בתודעה הקיבוצית גם לאחר שהשתנו הנסיבות הפוליטיות. כך, למשל, אף לאחר שהתפרקה האחרונה שבאימפריות האסלאמיות לפני כ-100 שנה, עדיין ממשיכים מושגי היסוד שלה להיות חלק בלתי נפרד מהזהות הקיבוצית במזרח התיכון, וכתוצאה מכך מתקשים עמי האזור להסתגל למציאות המודרנית ולהשתלב בחברה המודרנית. ההבדל היסודי בין שתי זירות אלו הוא במבנה הפוליטי השונה ששרר בשתי זירות אלה. באירופה הייתה **הפרדה בין הדת לבין המדינה** ולכן נוצרו בה **שתי קהילות** נפרדות – הקהילייה הדתית (העדה) והקהילייה הפוליטית (הלאום); ואילו במזרח התיכון לא הייתה הפרדה מעין זו, ולכן נוצרה בו **קהילייה אחת**, בלבד, דתית-פוליטית. באירופה התפתחו זו בצד זו **שתי תרבויות** – תרבות דתית ותרבות חילונית; ואילו במזרח התיכון התפתחה **תרבות אחת** בלבד – תרבות דתית. באירופה התפתחו **שתי זהויות קיבוציות** נפרדות – זהות דתית משותפת לכל העמים האירופיים, בצד זהות לאומית ייחודית לכל טריטוריה; ואילו במזרח התיכון התפתחה **זהות קיבוצית אחת** בלבד – זהות דתית-פוליטית. אירופה הייתה **רב לשונית**, ואילו המזרח התיכון היה **חד-לשוני**. מסיבה זו התפתחו התנועות הטריטוריאליות דווקא באירופה – ולא במזרח התיכון או במזרח הרחוק, שתי זירות מתחרות.

כתוצאה מנסיבות היסטוריות שונות אלו, בשפה הערבית משמשים המושגים הפוליטיים העיקריים לציון תכנים שונים ואף

מנוגדים לתכנים שיש למושגים המקובלים בלשון המודרנית, שנוצרה במערב. בעוד שהמושגים "לאום" ("אומה") ו"מדינה" בלשון המודרנית משמשים לציון "זהות טריטוריאלית נפרדת ומתבדלת", הרי שבשפה הערבית משמשים מושגים אלה לציון זהות קיבוצית שונה – "זהות דתית-פוליטית אימפריאלית, מכלילה ומאחדת". מסיבה זו אין כאמור כלל בשפה הערבית מונח המשמש לציון זהות טריטוריאלית-לאומית ("ארץ של עם") – אלא רק מונחים לתיאור מחוזות, נפות וכד', שהם הסדרים מנהליים טכניים, ללא כל השפעה על הזהות הקיבוצית.

זהות טריטוריאלית היא המצאה מערבית, שאין לה מקבילה כלשהי במסורת האסלאמית. מסורת זו רואה בכל זהות נפרדת, על בסיס טריטוריאלי או אתני, משום כפירה במהותה של הזהות הקיבוצית היחידה שהיא לגיטימית: האומה המוסלמית ("אומת אל אסלאם"). "אומה" זו, שהביטוי הפוליטי הלגיטימי שלה הוא "הח'ליפות", היא אימפריה דתית-פוליטית שאין לה למעשה גבולות, למעט אלה שמציבים לה כוחות חזקים ממנה או שקולים לה, גבולות שהם לעולם זמניים. לכן, עקרונית לפחות, לא יבואו תביעותיה הטריטוריאליות של אומת האסלאם על סיפוקם, אלא משזו תכבוש את העולם כולו. המפגש של המזרח התיכון עם המערב בעת החדשה חולל כאמור שינוי דרמטי באזור, בהחדירו רעיון שהיה זר לרוחו לחלוטין – רעיון הזהות הכפולה: זהות טריטוריאלית בצד זהות דתית. יתירה מכך: מפגש זה החדיר אף רעיון נוסף והוא – כי רק לקהילייה הטריטוריאלית-לאומית יש זכות לתבוע ריבונות פוליטית, אך לא לשום קהילייה אחרת, לרבות לא לקהילייה הדתית-עדתית. על פי תפישה זו, הקהילייה הדתית היא קהיליית תרבות בלבד – אך לא קהילייה מדינית. תפישה זו אף מציעה מבחן שונה לחלוטין ללגיטימיות השלטונית. שום מדינה אינה לגיטימית, אלא אם היא לאומית ודמוקרטית-

ליברלית. על פי מבחן זה, הח'ליפות אינה לגיטימית – באשר אינה לאומית ואף אינה דמוקרטית-ליברלית.

הלאומיות המודרנית רואה באומה הטריטוריאלית את אבן-היסוד של החברה הבינלאומית, האמורה לקיים יחסים הסכמיים ושוויוניים עם שאר אומות העולם. בסדר עולמי זה אין עוד מקום ליחסי הכפיפות בין הריבון המוסלמי לנתיניו, ובין האסלאם לשאר דתות העולם. כך גם אין עוד מקום בסדר הדמוקרטי לתפישת המלחמה הצודקת, "הג'יהאד" – באשר אין עוד מקום למלחמה, יהיו צידוקיה אשר יהיו. אומות העולם כרתו ברית, שבה התחייבו לפתור את סכסוכיהן בדרכי שלום ומשפט. הלאומיות המודרנית היא אפוא **אנטי־תזה** לכל תפישות העולם הנגזרות מן האתוס האסלאמי. המפגש עם המערב קעקע לא רק את הלגיטימיות של השלטון המסורתי במזרח התיכון, אלא אף פגע בשורשה של הזהות הקיבוצית באזור זה, שעד אז הייתה על טוהרת האסלאם. פגיעה זו היא שורש משבר הזהות של העמים המוסלמיים דוברי הערבית – משבר הנמשך למעלה ממאה שנים ושטרם נמצא לו מרפא. מסיבה זו, אפילו חיים הם במדינות טריטוריאליות בפועל, אין העמים דוברי הערבית מסוגלים להפנים את הזהות הטריטוריאלית הבדלנית. מסיבה זו מתעקשים הם לחזור לזהות האסלאמית, ולחילופין למצוא לזו תחליף הולם, שיהיה בה כדי לספק את שאיפתם לזהות מאחדת, ובה בשעה שיהיה לה גוון מודרני חילוני.

הזהות הפאן-ערבית המודרנית ("קומ'יה") היא שאמורה הייתה לספק תחליף לזהות האסלאמית המסורתית – אך בדיעבד התברר שנכשלה במשימה זו. מסיבה זו שבה ועולה האופציה האסלאמית כחלופת הזהות הבלעדית כמעט במזרח התיכון. רבים מהמשברים הפוליטיים שפקדו את המזרח התיכון, מאז מפגשו עם המערב, ניתנים להסבר במונחים של משברי זהות, יותר מאשר במונחים פוליטיים אחרים. המאבקים באזור, יותר משהיו מאבקי כוח

רגילים, היו הם מאבקי זהות – תחרות בין זהויות קיבוציות. הזהות הטריטוריאלית, שבאזורים אחרים בעולם התגבשה בקלות יחסית, בהיעדר זהויות מתחרות, מאוימת במזרח התיכון על ידי יריבותיה – הזהות הפאן-ערבית והזהות הפאן-האסלאמית. תחרות זהויות זו היא אולי החשובה שבגורמים המניעים את הפוליטיקה המזרח תיכונית, הפנימית והבינלאומית כאחד.

תחרות זהויות זו משתקפת לא רק בפוליטיקה הפנימית, אלא גם ביחסים הבינלאומיים באזור. התנודות במדיניות החוץ של המעצמות האזוריות משקפת את תנודות הזהות הפנים-מדיניות. מצריים היא דוגמא מצוינת לכך. בראשית המאה ה-20, במאבקה האנטי-קולוניאלי, אמצה מצריים זהות טריטוריאלית מובהקת. בשנות ה-50 וה-60 אימצה מצריים בהנהגת נאצר מדיניות אימפריאלית מובהקת, תחת דיגלה של האידיאולוגיה הפאן ערבית. לאחר התבוסה לישראל במלחמת ששת הימים, החלה מסתמנת מגמה בכיוון ההפוך, לעבר התכנסות טריטוריאלית. התבוסה ב-1973, שכתוצאה ממנה עמדו הטנקים והתותחים הישראליים במרחק של 101 ק"מ מקהיר, הנחיתה מכה אנושה על האימפריאליזם המצרי. מאז ועד נפילת מובארכ, הייתה ידה של הזהות הטריטוריאלית על העליונה. ואולם, התסכול מהישגי המשטר בתחומי הפנים, הקנו רוח גבית לאופוזיציה האסלאמית, שבשעת הכושר הראשונה הרימה ראש ותפשה את השלטון. דוגמא אחרת היא איראן. תחת משטר השאה שלטה באיראן הזהות הטריטוריאלית – ואילו מאז נפילתו ועד היום שולטת בה הזהות הפאן-אסלאמית, המכתיבה מדיניות אימפריאלית מובהקת. גם במגרש הארץ ישראלי יש לתחרות זהויות זו משקל רב. **אש"ף** משקף פוליטיקה פאן-ערבית, ואילו **החמאס** – פוליטיקה פאן-אסלאמית. המפלגות במגזר דובר הערבית בגבולות הקו הירוק אף הן משקפות תחרות זהויות דומה: **חד"ש** משקפת

זהות טריטוריאלית (פלשתינית), בל"ד משקפת מדיניות פאן-ערבית, ואילו רע"מ – מדיניות פאן-אסלאמית.

המזרח התיכון המודרני כיציר הסדרים אימפריאליים: רוב האומות המודרניות הן תוצר של הסדרים טריטוריאליים אימפריאליים שקדמו להן בזמן. תחילה נוצר הסדר טריטוריאלי, אותו כוננה מעצמה אימפריאלית, על ידי יצירת יחידות מנהליות-שיפוטיות שלהן גבולות טריטוריאליים, שמתוכן ובמסגרתן התגבשו טריטוריות נפרדות. רק לאחר מכן, בנסיבות היסטוריות מסוימות, התגבשה גם זהות טריטוריאלית נפרדת, שתבעה לשדרג את ההסדר הטריטוריאלי הקיים לכדי מדינה עצמאית. ההגדרה הראשונית במדינות החדשות הללו, איננה אפוא הגדרה עצמית – אלא הגדרה חיצונית, אימפריאלית, באשר המעצמה האימפריאלית היא הקובעת את גבולות הטריטוריה הנפרדת, כמו גם את שמה – ומכאן גם את זהותה. רק לאחר מכן עשויה האומה הטריטוריאלית לגבש את זהותה הלאומית – אך בהיעדר בסיס אתני הומוגני, עלולה היא להתפורר כול אימת שפוקדים אותה משברים קשים, בדומה למשבר הנוכחי במזרח התיכון. זהות מלאכותית זו היא זהות כפויה – ומכאן חולשתה.

הסדרים אימפריאליים קדמו בזמן להסדרים בינלאומיים. למעשה, רק ב-200 השנים האחרונות החלו מתגבשים הסדרים בינלאומיים, שאבני היסוד שלהם הן מדינות הלאום. בעת העתיקה ובימי הביניים שלטו הסדרים אימפריאליים, כשהמונרכיה הייתה העיקרון המאחד היחיד של האימפריות הרב-אתניות הללו וכן הערובה היחידה לחוק וסדר. היחסים הבינלאומיים לא הוסדרו על ידי משפט בינלאומי – אלא במסגרת המשפט הפנימי של האימפריות הללו. מאחר שלא ניתן לשלוט על טריטוריות רחבות בלא חלוקה מנהלית, נוצרה חלוקה טריטוריאלית פנים-אימפריאלית, שהכשירה את הקרקע לזהויות הטריטוריאליות הלאומיות מאוחר יותר.

רוב אומות העולם המודרניות הן כאמור תוצאה של הסדרים טריטוריאליים אימפריאליים שקדמו להן. האומות באמריקה הלטינית נוצרו על ידי החלוקה המנהלית בתוך האימפריה הספרדית והאימפריה הפורטוגלית. אף שלא הייתה להן היסטוריה לאומית קודמת, עיצבו יחידות מנהליות אלו את זהותן הלאומית תוך כדי המאבק בארץ-האם הספרדית או הפורטוגלית. בדומה לכך, האומות באמריקה הצפונית, באוסטרליה ובדרום-אפריקה נוצרו כתוצאה מגיבושן של מדינות אנגליות מחוץ לארץ-האם שלהן. חלקן רכשו את זהותן הלאומית תוך כדי מאבק אלים, כבמקרה של ארה"ב, וחלקן האחר רכשו זהות זו לאחר שהתנתק מארץ-האם באופן אלים פחות. לכל האומות הללו לא הייתה היסטוריה לאומית קודמת. הלאומים המודרניים ביבשות אפריקה ובאסיה אף הם רכשו את זהותם הלאומית כתוצאה מהסדרים טריטוריאליים אימפריאליים שקדמו לכך, למרות שלרובם לא הייתה היסטוריה לאומית קודמת (סין ויפאן הן החריגים לכלל זה). המדינות שנוצרו עם התפרקות ברית המועצות ויוגוסלביה, אף הן תוצר של הסדרים טריטוריאליים אימפריאליים קודמים, אף שלחלק מהן הייתה היסטוריה לאומית קודמת.

כול מדינות המזרח התיכון, למעט מצריים, הן מדיניות מלאכותית לחלוטין, שגבולותיהן נקבעו במאות ה-19 וה-20 לפי יחסי הכוחות בין אנגליה וצרפת. גבולותיהן של מדינות הסהר הפורה (עיראק, סוריה, לבנון וארץ ישראל) נקבעו במהלך מלחמת העולם ה-1 במסגרת הסכמי סייקס-פיקו, שקיבלו לגיטימציה בוועידת סן רמו (אפריל 1920) – במסגרת משטר המנדטים מטעם חבר הלאומים. הקולוניאליזם המערבי הוא זה שעיצב את ההסדרים הטריטוריאליים המודרניים במזרח התיכון, הוא שביצע את החלוקה הטריטוריאלית והוא אף שקבע את שמות הארצות השונות – ובכך גיבש את זהותן הטריטוריאלית. מסיבה זאת נתפשות המדינות המזרח תיכוניות כמלאכותיות וכבלתי

לגיטימיות בעיני רוב תושביהן. ארץ ישראל היא החרג לכלל שהוצג לעיל, באשר זהותה הלאומית קדמה באלפי שנים להסדרים הטריטוריאליים המודרניים. זהותה הישראלית של הארץ עוצבה בידי עם ישראל, וזהות זו היא ששמרה על זהותו לאומית אף לאחר שגלה ממנה. מכוח זיקה היסטורית זו, הכיר המשפט הבינלאומי המודרני בזכותו של עם ישראל לשוב לארצו, לבנות בה את ביתו הלאומי ולחדש את זהותו ההיסטורית.

אסטרטגיה של זהות

המאבק הפנים ארץ ישראלי אינו רק מאבק על שטחים, אלא גם על זהותם של תושבי "השטחים". מסיבה זו לא ניתן להעתיק מושגים מהמאבק המנוהל בין מדינת ישראל לשכנותיה, שהוא סכסוך גבולות מסורתי – ליחסי הפנים של מדינת ישראל עם תושביה דוברי הערבית של הארץ, שהוא מאבק על זהותם. במאבק זה ינצח לא מי שיש לו יותר טנקים ומטוסי קרב, אלא מי שתהיה לו זהות חזקה יותר. התחרות האמיתית היום איננה על שטחים, אלא על זהויות. כותב אהרן אמיר (שלום עברי, ע' 23):

בעיקרו של דבר, המערכה שאנו עומדים בה זה שנים על שנים, ובפרט מאז 1987, היא מערכה על נפשותיהם של בני-אדם. אמנם כן: לא על שטחים ועמדות, לא על קווים ומתווים, כי אם על נפש האדם שבארצות האזור, על זו שבארץ ישראל ובגבולותיה, וגם על זו שבמחננו פנימה.

כדי לנצח במאבק זה על ישראל לפתח את מה שאני מכנה "אסטרטגיה של זהות" – אסטרטגיה שהיא חינוכית, תקשורתית והסברתית, יותר משהיא אסטרטגיה צבאית ודיפלומטית. זוהי אסטרטגיה מסוג חדש לחלוטין דווקא משום שאין עניינה כיבוש שטחים או הגנה עליהם – אלא כיבוש נשמתו של האויב, והתגוננות מפני ניסיונות מצדו לכבוש את נשמתו. היעד

המוצהר של אסטרטגיה זו הוא כיבוש נפשם של תושבי ההר דוברי הערבית (ואולי אף זו של תושבי חבל עזה) על ידי שינוי זהותם, מעשה שאותו אכנה בשם **"מהפכת זהות"**.

מהפכת זהות בזירה הארץ ישראלית תוכל להתחולל רק אם יאמצו תושבי ההר דוברי הערבית את דפוס הזהות התקני בעולם המודרני, המגדיר **"לאום"** ו**"לאומיות"** במונחים טריטוריאליים. משמע, יהיה עליהם להתנתק סופית ממערכת המונחים האסלאמית המסורתית ולאמץ במקומה מערכת מונחים מערבית מודרנית. משעה שייעשו כן, תיפתח הדרך לא רק להתחברותם עם יהודי הארץ, אלא אף להתנתקותם מ**"הפזורה הפלשתינית"** ומהלאומים דוברי הערבית במזרח התיכון.

זאת ועוד: לכשתאומץ מערכת מונחים תקנית זו גם על ידי שאר עמי המזרח התיכון, תיפתח הדרך לכינון יחסי ידידות ושלוש בין ישראל לשכנותיה הקרובות והרחוקות. התפצלות המזרח התיכון למדינות לאום מודרניות, תוך חיזוק זהותן הטריטוריאלית, על חשבון הזהויות המתחרות (הפאן-ערביות או הפאן-אסלאמיות) – תפתח את הדרך למזרח-תיכון פלורליסטי, ליברלי, דמוקרטי ושוחר שלום, כשאר אזורי העולם המתקדמים. לכזה יקרה, כול מערכת המושגים שהפכה טבע שני שלנו, תקרוס – ואת מקומה תתפוס מערכת מושגים אחרת, מתקדמת יותר מנקודת ראותנו.

זאת וגם עוד: לכשזה יקרה, יישמט הבסיס לג'יהאד התקשורתי נגד מדינת ישראל. הג'יהאד התקשורתי אינו יכול להתקיים אלא בהקשר של אימפריאליזם פאן-ערבי או פאן-אסלאמי. מסכת הכזבים וכפל הלשון המאפיינים את התעמולה האנטי-ישראלית, יכולים להתקיים רק בהקשר אימפריאלי, אך לא בהקשר לאומי, אנטי-אימפריאלי. לכשתתרחש מהפכת זהות זו, הראשון להיעלם ממפת העולם יהיה **"העם הפלשתיני"**, שם שמלכתחילה לא שיקף שום זהות אמיתית, אלא הומצא לצורכי מלחמה בישראל בלבד.

שם מזויף זה יכול להתקיים רק במסגרת כפל הלשון של הג'יהאד התקשורתית, שבו יש למונחי יסוד משמעות שונה באנגלית ובערבית. רק בהקשר זה יכול להתקיים הדיסוננס הקוגניטיבי הנוכחי, מבלי שניתן יהיה להבחין בו.

רק במסגרת זו יכולה התעמולה האנטי-ישראלית להציג את מה שמכונה **"העם הפלשתיני"** כדבר והיפוכו: כלפי פנים, הזהות הפלשתינית היא תמיד פיקציה, המצאה לשונית שתכליתה השמדת ישראל – ואילו כלפי חוץ זוהי תמיד זהות אמיתית, זהות המשקפת מצוקה, ניצול, דיכוי וכד'; כלפי פנים המטרה היא תמיד **"איחוד האומה הערבית"** (או **"איחוד אומת האסלאם"**) – ואילו כלפי חוץ המטרה היא שחרור לאומי של **"העם הפלשתיני"**; כלפי פנים השאיפה היא תמיד להשתלט על העולם כולו – ואילו כלפי חוץ לחיות איתו בשלום. העם הפלשתיני לא היה קיים מעולם לפני שיבת ציון, כשם שזה לא יוכל להתקיים בעולם שבו שלטת **שפה בינלאומית תקנית** אחת בלבד. יכול הוא להתקיים רק בתקופת הביניים שבין מזרח תיכון מסורתית, אסלאמי ואימפריאלי – לבין מזרח תיכון מודרני, בינלאומי וליברלי. המצב בו אנו חיים היום הוא שעת הנץ השחר – שלב המעבר בין הלילה של אתמול ליום של המחר. ככל שנקצר תקופה זו, כך ייטב.

תחרות הזהויות בקרב תושבי הארץ הלא-יהודיים: בדומה לשאר המדינות במזרח התיכון גם בארץ ישראל חילוקי הדעות בפוליטיקה הפנים ערבית אינם רק חברתיים-כלכליים-משטריים וכד', בדומה לאלו שבמערב – אלא גם זהותיים, שלכול אחד מהזרמים הפוליטיים הללו יש תפישת מדינה וזהות משלו. כאמור, זרמים פוליטיים אלה אינם חופפים למפלגות השונות, אלא משקפים עמדות-יסוד שונות לגבי הדגם המדיני-זהותי הרצוי, ומתחלקים הם לשלושה: הזרם הלאומי, הזרם הפאן-ערבי והזרם הפאן-אסלאמי. כול עוד שלטה באזור התנועה הפאן-ערבית, הייתה זו הזהות המועדפת גם על ידי תושבי הארץ הלא-

יהודיים, כשעל רקע זה התפתחה תנועת הפת"ח. מאז מהפכת חומיני באיראן ב-1979 החלו גוברות תנועות האיחוד הפאן-מוסלמיות. על רקע זה הוקמו החמא"ס ושאר התנועות האסלאמיות המקומיות. המפלגות במגזר דובר הערבית בגבולות הקו הירוק אף הן משקפות תחרות זהויות דומה: חד"ש משקפת זהות טריטוריאלית (פלשתינית), בל"ד משקפת מדיניות פאן-ערבית, ואילו רע"מ – מדיניות פאן-אסלאמית.

הפונדמנטליזם האסלאמי חולל בעבר שואה בארץ

מזרח תיכון הנשלט על ידי פונדמנטליזם אסלאמי עלול לשים קץ לא רק לקיומה של מדינת ישראל אלא גם לעם ישראל עצמו; משמע, לא רק פוליטייד (השמדת מדינה) אלא גם ג'נוסייד (השמדת עם). זאת, בממדים שלא ניתן כלל לדמיין, אלא אם נצליח לשחזר את האסון שפקד את תושבי הארץ בימי הביניים תחת הכיבוש הערבי-מוסלמי. בספריי הקודמים העליתי השערה, לפיה במהלך ימי הביניים התרחשה בארץ ישראל שואה דמוגרפית, הדומה לשואת היהודים במאה ה-20, אף שאין לנו ראיות ישירות לגביה, אלא רק ראיות עקיפות. מנתונים דמוגרפיים המוסכמים על כול חוקרי ארץ ישראל, עולה, כי מאוכלוסיית הארץ, שערב הכיבוש הערבי-מוסלמי במאה ה-7 מנתה כמה מיליוני בני אדם (אף שלא ברור המספר המדויק) – נותרו לא יותר מרבע מיליון איש בתחילת המאה ה-19, ערב המפגש עם המעצמות האירופיות. אף שהנושא לא זכה עד כה להתעניינות מצד הממסד אקדמי, הרי שהנתונים הדמוגרפיים הידועים לנו (ולו בקירוב), מחזקים השערה נועזת זו. סקירה היסטוריוגרפית קצרה של תולדות הדמוגרפיה הארץ ישראלית עשויה לתת לנו מושג כללי לא רק לגבי השואה הדמוגרפית, ניתן אף להסיק על מוצאם המשוער של תושביה דוברי הערבית של

הארץ, שאותם אני מכנה **"האנוסים הארץ ישראליים"**. בבואנו לסקור את תולדות הארץ מבחינה דמוגרפית ויישובית, עלינו להזהיר עצמנו לבל נחטא בחטא היהירות, כאילו יכולים אנו לדעת בוודאות מה בדיוק קרה. שכן, נתונים דמוגרפים אמינים ידועים לנו רק החל מהמאה ה-15, עם המצאת הדפוס – ולגבי כול תקופה קודמת מגשימים אנו באפילה. כול שיש בידינו הן ראיות נסיבתיות ועקיפות, ובתור שכאלו משקלן לא רב. בספרי **"ציון במשפט תיפדה"**, הבאתי סקירה מקיפה, כולל הפנייה למקורות – ואילו כאן רק תמצית הדברים.

ארץ ישראל – ארץ הר ומישור, ארץ עמים רבים

ארץ ישראל לא ארץ לבדה תשכון – אלא ראש גשר היא בין שלוש יבשות, בה עברו לאורך הדורות תנועות עמים בלתי-פוסקות: חלקן התיישבותיות, חלקן אימפריאליות, ורק לעיתים רחוקות תנועות משולבות של התיישבות בחסות אימפריאלית. בהיותה ארץ מעבר, הייתה הארץ נעדרת ביטחון וחשופה לפלישות ולהתקפות בלתי פוסקות מן החוץ, ואלו עיצבו את גורלה. בהיותה במרכז ההתרחשויות ההיסטוריות, הפכה הארץ לראש גשר או לשדה קרב, לכוח המאזן או לכוח החוצץ בין תנועות המטוטלת הגדולות, שקבעו את פני ההיסטוריה של המזרח והמערב כאחד.

תנועת העמים בארץ ישראל לא התחלקה באופן שווה, אלא נגזרה **מתוואי הקרקע** המגוונים שלה: מחד – **מישורים ועמקים**, ששימשו כדרכים בינלאומיות של המזרח הקדום, כגון "דרך הים" ו"דרך המלך"; מאידך – **הרים וגבעות**. במישורים ובעמקים, שבהם התעבורה הינה קלה יחסית, הייתה תנועת עמים בלתי-פוסקת של צבאות וסוחרים – ואילו בארץ ההר, שהנגישות אליה קשה מאוד, רק מעט מאלה.

המאפיין הגיאופוליטי החשוב ביותר של ארץ ההר, הוא היותה מבצר טבעי נוח להגנה. מסיבה זו, לאחר שנכבשה ארץ ההר על ידי הישראלים הקדומים, התקשו כובשיה האימפריאליים של הארץ לחדור אליה – ואילו אלה שכבר הצליחו בכך, נאלצו להסתפק בשלטון פורמלי בלבד. תושביה הישראלים של ארץ ההר הצליחו לשמור לא רק על מידה רבה של אוטונומיה – אלא אף על רציפות דמוגרפית, לאורך כל הדורות, אפילו בזמנים הקשים ביותר.

הבחנה חשובה נוספת בין **ארץ ההר** לבין **ארץ המישור** קשורה **למבנה היישובי** השונה של שתי ארצות אלו. ארץ המישור הייתה תמיד **עירונית** באופייה, ואילו ארץ ההר – **כפרית**. גם בתקופות שבהן היישוב בארץ ההר גדל, נשאר הוא תמיד כפרי באופיו. למעט ירושלים, כל יתר הערים בארץ ההר היו תמיד כפרים גדולים, ותו לא. מצב זה נמשך משחר ההיסטוריה ועד ימינו אנו. ארץ ישראל של היום אף היא מחולקת לשתי ארצות: ארץ המישור העירונית לעומת ארץ ההר הכפרית.

למעשה, רק הישראלים הקדומים נאחזו ממש בארץ ההר – ואילו כל שאר העמים שידעה הארץ, עברו וחיו במישוריה ובעמקיה. כתוצאה מהיות ארץ המישור ארץ מעבר לעמים רבים, חלו בה שינויים דמוגרפיים תכופים – בעוד ארץ ההר שומרת על הומוגניות ורציפות דמוגרפית. כשבחרו לבנות את ביתם בהר, הימרו הישראלים נכון על עתידם. בארץ ההר היה אומנם קשה יותר להתיישב, אך בה בשעה היה קל יותר להשיג ביטחון והגנה מפני ההרס והחורבן שהמיטו תנועות העמים השונות, שהציפו את הארץ באלפי השנים שלאחר מכן.

היחסים בין ההר למישור, מבחינה יישובית ודמוגרפית, עברו מספר תהפוכות במהלך ההיסטוריה של הארץ. בשחר ההיסטוריה יושבה בעיקר **ארץ המישור** על ידי עממים, שזהותם מעורפלת

למדי, והמכונים באופן כללי "כנענים" ("וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל-הַיָּם, וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן" במדבר י"ג/29). מאוחר יותר פלש לארץ המישור עם נוסף, שמוצאו באיי הים האֶגְאֵי והמוכר בשם "פלשתים".

במקביל לפלישת הפלשתים לארץ המישור, החלה האחיזה בארץ ההר על ידי שבטי ישראל, שכן זו הייתה פנויה באופן יחסי, בהשוואה לצפיפות בארץ המישור. שבטי ישראל התיישבו תחילה בחבלי ההר השונים שממזרח לירדן ("חִבְלֵי-מִנְשֶׁה עֶשְׂרֵה לְבַד מֵאַרְצֵי הַגִּלְעָד וְהַבְּשָׁן, אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן", יהושע י"5/5), ולאחר מכן גם בחבלי ההר שממערב לירדן – בהרי גליל, בהרי השומרון ובהרי יהודה. חלק מהרי השומרון נקראו בתחילה "הר-אֶפְרַיִם", באשר שבטי אפרים ומנשה (בני יוסף) הם שיישבו אותם, חרף הקושי שהיה קשור בברוא היערות (יהושע י"6/18-16):

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ, אִם עִם רַב אַתֶּה, עֲלֵה לָךְ הַיַּעְרָה, וּבְרֵאתָ לָךְ שָׁם בְּאַרְצֵי הַפְּרָזִי וְהַרְפָּאִים, כִּי אֵץ לָךְ הַר-אֶפְרַיִם. וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יוֹסֵף, לֹא יִמְצָא לָנוּ הַהָר; וְרֹכֵב בְּרִזְלֵךְ בְּכָל-הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאַרְצֵי-הָעֵמֶק, לְאֲשֶׁר בְּבֵית-שָׁאן וּבְנוֹתֵיהָ, וְלְאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֵאל. וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל בְּיַת יוֹסֵף, לְאֶפְרַיִם וְלְמִנְשֶׁה לֵאמֹר: עִם רַב אַתֶּה, וְכַח גְּדוֹל לָךְ – לֹא יִהְיֶה לָךְ גּוֹרֵל אֶחָד, כִּי הֵר יִהְיֶה לָךְ, כִּי יַעַר הוּא, וּבְרֵאתוֹ, וְהָיָה לָךְ תִּצְאָתוֹ.

בנוסף לשני חבלי ארץ מיושבים אלה יש להזכיר גם את ארץ הנגב, שלא יושבה כמעט, אלא שימשה לאורך כל ההיסטוריה כזירת נדודים של עממי הסֶפֶר הערביים: עַמְלָקִים ("עַמְלָק יוֹשֵׁב בְּאַרְצֵי הַנֶּגֶב" במדבר י"ג/29), מדיינים, נַבְטִים ועממים ערביים אחרים – שפלשו מדי פעם בפעם לארץ המזרע ואף החריבוה.

באלף ה-1 לפנה"ס פסקו תנועות העמים המיישבות בארץ, והחל עידן התבססות, מחד – והתחרות על השליטה, מאידך. עממים כנעניים מסוימים שישבו בארץ ההר, ואשר כונו בשמות "הַחִתִּי"

"הַיְבוּסִי" ו"הָאֶמְרִי" ("וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי וְהָאֶמְרִי יוֹשֵׁב בְּהַר", במדבר י"ג/29), נכחדו או התבוללו בקרב הישראלים שהיו חזקים מהם. העממים הכנעניים, שישבו בארץ המישור, ניהלו מאבקים טריטוריאליים עם הפלשתים, שניסו להרחיב את גבולם צפונה. חלקם נכחד, חלקם התמזג עם הפלשתים, וחלקם האחר (בייחוד בצפון הארץ) המשיך לשמור על זהותו המקורית עוד זמן רב.

הפלשתים, ששלטו במישור החוף הדרומי, ניסו כל אותה עת להרחיב את גבולותיהם כלפי צפון, תוך שהם מנהלים תחרות עזה עם הכנענים הצפוניים על השליטה במישור החוף הצפוני. הפלשתים ניהלו אף תחרות עזה עם הישראלים על השליטה בהר, אך סופם שנסוגו למישור פלשת, מפני עוצם כוחם של הישראלים. ייתכן גם שחלק מהפלשתים התבולל בקרב הישראלים תחילה בתקופת בית ראשון, עת הוקמו ממלכות יהודה וישראל, ולאחר מכן בימי בית שני, בעת הגיור ההמוני על ידי החשמונאים.

הישראלים השתלטו בהדרגה על כל חלקי הארץ, השתלטות שהגיעה לשיאה בראשית האלף ה-1 לפנה"ס, עם הקמת ממלכות ישראל ויהודה. ממלכות אלה, שארצם המקורית הייתה ארץ ההר, שלטו גם על ארץ המישור, אם כי נותרו בה כל אותה עת כיסי ההתנגדות של הכנענים והפלשתים, לפחות עד לתקופה מאוחרת למדי. לסוף דרכם הגיעו הכנענים והפלשתים (שבמהלך השנים התמזג בדמם גם דם יווני ורומאי), בתקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי, כיבוש שהמיט חורבן טוטלי על כל ארץ המישור.

מהאלף ה-1 לפנה"ס ועד ימינו ידעה הארץ מספר רב של **חילופי שלטון**, אך לא של **חילופי עמים**. תנועות ההתיישבות בארץ הסתיימו עם היאחזות הישראלים והפלשתים בארץ. לאחר מכן ידעה הארץ רק **תנועות עמים אימפריאליות**, שתפסו את השלטון המדיני בארץ, אך לא את הארץ עצמה. תנועות העמים

האימפריאליות שינו דפוסי שלטון ומשטר – אך כמעט שלא השפיעו על התפתחותה היישובית והדמוגרפית של הארץ.

כשם שתנועת העמים לא הייתה זהה בארץ המישור ובארץ ההר, כך גם ההתיישבות בשתי ארצות אלו לא הייתה שווה. בשחר ההיסטוריה היה היישוב בארץ דליל מאוד ומנה לכל היותר כ-150,000 איש. רוב היישוב התרכז אז לאורך מישור החוף ובעמקים, ורק מעט ממנו גם בהר. עם התנחלות הישראלים בהרי יהודה, שומרון והגליל – הפכה גם ארץ ההר למיושבת. בצורה זו נמשך הגידול הדמוגרפי בהר ובמישור כאחד לאורך יותר מ-1500 שנים – מתקופת בית ראשון ועד הכיבוש הערבי-מוסלמי. בתקופת השיא, בימי רומי וביזנטיון, הגיע מספר תושבי הארץ ליותר מ-2,500,000 איש, לפי אומדנים זהירים של הקהילייה המדעית. ארץ ישראל הייתה אז אחת הארצות הצפופות העולם.

לאחר מכן, עם כיבוש הארץ על ידי הערבים, פקדה את הארץ **שוואה דמוגרפית**, שרוקנה אותה ממרבית תושביה, שעה שאוכלוסייתה פחתה בשיעור של כ-90% מגודלה ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי. במהלך התקופה הערבית-מוסלמית חרב כמעט לחלוטין היישוב בארץ המישור. בתקופה זו נותר כמעט אך ורק היישוב בארץ ההר, שאף הוא הלך והידלדל. היישוב הארץ-ישראלי פחת בתקופה זו בממדים דרסטיים, והגיע ללא יותר מ-250,000 איש, מספר דומה לזה של תקופת הברונזה הקדומה.

היישוב בארץ המישור חודש רק בעקבות ההתיישבות הציונית בה, החל משנת 1880 ואילך. בהדרגה הפך היישוב בארץ המישור לרוב, כתוצאה מההתיישבות זו, אליה נלוותה גם הגירה המונית של דוברי ערבית מהארצות הסמוכות. ערב-רב זה של מהגרים דוברי ערבית נטש ברובו את ארץ המישור במהלך מלחמת העצמאות, וכתוצאה מכך הפך היישוב בארץ המישור ליהודי ברובו. במקביל לשיקום ארץ המישור, החל להשתקם גם היישוב בארץ הר,

בעיקר כתוצאה מהמודרניזציה שהביאה עמה התנועה הציונית לתושבי המקורים. לאחר 1948 החלו היהודים ליישב גם את ארץ ההר הגלילית, ולאחר 1967 – גם את הרי יהודה ושומרון. היום, מונה אוכלוסיית הארץ כ-10,000,000 איש, כשהיא מתפרשת על פני ארץ ההר והמישור כאחד. ארץ ישראל תחת ריבונות ישראל הפכה שוב לאחת הארצות הצפופות בעולם.

תנועות העמים: מיישבות ואימפריאליות

ארץ זו, שיש לה כל-כך מעט גיאוגרפיה וכל-כך הרבה היסטוריה, ידעה עמים רבים, אך רק מעטים שבחרו באמת להתיישב בה. מכל אותם עמים רבים, רק הישראלים הקדומים הפכו אותה למולדתם, פיתחוה, דבקו בה, נלחמו למען עצמאותה – ואף לאחר שגורשו ממנה, לא פסקו מלחלום לשוב אליה. הכנענים והפלשתים אומנם יישבו את הארץ, אך הם מעולם לא הצליחו להשיג עצמאות ואף לא הותירו אחריהם שום דבר בעל ערך. סופם שנטמעו בקרב הישראלים או שנכחדו. הם לא הותירו אחריהם צאצאים, כשם שלא הותירו שום מורשה תרבותית בעלת ערך.

לעומת זאת, הישראלים, לא רק שזכו להקים בארץ ממלכות מפוארות, אלא אף ששרדו הם את כל התהפוכות שידעה הארץ לדורותיה. ומה שחשוב לא פחות – הישראלים הורישו לעולם מורשה תרבותית ודתית, שאין לה אח ותקדים בעולם.

הארץ ידעה לא רק תנועות של **עמים מיישבים** (הכנענים, הפלשתים והישראלים) – אלא גם תנועות עמים אחרות, תנועות של **עמים אימפריאליים**. האשורים, הבבלים, הפרסים, היוונים, הרומאים, הערבים, הצלבנים, הממלוכים, התורכים והאנגלים – כל אלה שייכים לתנועות העמים האימפריאליות, ולא לתנועות

העמים המיישבות. עמים אלה כבשו את השלטון המדיני בארץ, אך לא יישבו אותה, אלא במקצת ובאופן ארעי.

ההבחנה בין עמים מיישבים לבין עמים לא-מיישבים, היא אפוא המפתח להבנת ההיסטוריה הדמוגרפית של הארץ. הבחנה זו חשובה, כיוון שבדרך כלל חושבים אנו בצורה גורפת, כאילו כל תנועות העמים העתיקות היו דומות זו לזו. ולא היא. עמים מיישבים כבשו את הקרקע של ארץ מסוימת, כיבוש שבא לביטוי בהתיישבות ובהיאחזות פיזית בארץ זו. לעומתם, עמים אימפריאליים הם העמים שפלשו לארץ זו במטרה להשתמש בה כבמנוף להרחבת שלטונם בעולם, ותו לא. לשם כך שלחו הם אל מחוץ לארצם לוחמים בלבד, מבלי שתתלווה לכך פעילות יישובית-קרקעית. יודגש, כי גם העמים האימפריאליים ישבו בתחילת דרכם ארצות מסוימות, אותן הפכו הם למולדתם. ואולם, לאחר שהגיעו עמים אלה לכלל התפתחות גבוהה יחסית, יצאו הם למסע כיבושים מחוץ לארץ האם שלהם, כדי להשתלט על ארצות חדשות. באותן ארצות, שכבר נושבו לפני כן, לא יכלו אלא לתפוס את השלטון המדיני בלבד. לעומת זאת, את הארצות בלתי נושבות שאליהן הגיעו, יכלו הם גם ליישב.

דוגמא מובהקת להבדל בין תנועות העמים השונות אפשר להביא מההיסטוריה של אנגליה. תחילה התיישבו באנגליה מספר שבטים גרמניים, שהחזקים שבהם היו האנגלים, שאף העניקו את שמם לארץ זו. לאחר מאות שנים שבהן יישבו את אנגליה והתארגנו בה מבחינה פוליטית, החלו הם לצאת למסע כיבושים מעבר לים. כשהגיעו לאמריקה הצפונית, מצאו הם אותה בלתי מיושבת, אם כי לא ריקה מאדם. ילידי המקום, האינדיאנים, טרם עברו משלב הנוודות לשלב ההתיישבות. לכן יכלו האנגלים לתפוס את אדמותיהם (שבהעדר התיישבות הייתה זיקת האינדיאנים אליהן רופפת יחסית), ואף להתארגן בה מבחינה פוליטית. כך עשו האנגלים גם בדרום אפריקה ובאוסטרליה. בתור

שכזו, הייתה תנועת עמים אנגלית זו, תנועת עמים מיישבת. לעומת זאת, משהגיעו האנגלים להודו, מצאו הם ארץ שהייתה לא רק מיושבת בצפיפות, אלא אף מאורגנת מבחינה מדינית. כתוצאה מכך הסתפקו האנגלים בכיבוש השלטון בארץ זו, מבלי ליישב אותה. בדומה לכך, גם כיבוש ארץ ישראל על ידי האנגלים לא נועד ליישב אותה, אלא לשלוט בה מבחינה מדינית בלבד.

האנגלים פעלו אפוא בצורה שונה, בכל מקרה בהתאם לתנאי הארץ שפגשו. באמריקה הצפונית, בדרום אפריקה ובאוסטרליה הייתה זו תנועת עמים מיישבת – ואילו בהודו, בארץ ישראל ובשאר חלקי המזרח התיכון הייתה זו תנועה אימפריאלית.

מהי אפוא המסקנה שאפשר להסיק מהבחנה זו לגבי ההיסטוריה הדמוגרפית של ארץ ישראל? המסקנה היא, שצריך להבחין היטב בין העמים שהתיישבו ונאחזו בארץ לאורך דורות – לבין אותם עמים שהתארחו בה לשעה קלה (אפילו זו נמשכה מאות שנים) אך מבלי שהתיישבו בה. הכנענים, הישראלים והפלשתים היו עמים **מיישבים**. לעומת זאת, כל יתר העמים שפלשו לארץ לאחר מכן, היו **אימפריאליים** במהותם, באשר תפסו הם את השלטון המדיני בארץ (כמנוף לשליטה בעמים נוספים), אך לא התיישבו בה – אלא באקראי ובתור יחידים, בדרך כלל אנשי צבא שחלקם אף נישאו לבנות המקום. מספר האורחים שבקרו בארץ הוא חסר תקדים. אין עוד מדינה אחרת בעולם, שידעה כל כך הרבה כובשים אימפריאליים. אשורים, בבלים, פרסים, יוונים, רומאים, ערבים, צלבנים, תורכים ואנגלים – כל אלה הציפו את הארץ, לעיתים אף שהו בה זמן ממושך, עד שנסוגו ממנה ושבּו לארצותיהם. ארץ ישראל סבלה יותר מכול ארץ אחרת מעולן של האימפריאליזם, כאשר נאנסה על ידי כובשים זרים לא פחות מ- 30 פעמים במהלך 4000 שנות חייה המדיניים.

נוודי המדבר כאויבי ארץ המזרע

כאמור, בנוסף לשתי תנועות עמים אלו, חייתה ארץ ישראל לאורך כל תולדותיה בצילה של תנועת עמים נוספת – זו של פשיטות נוודי המדבר לארץ המישור. עממי הספר, שחיו בשולי "ארץ המזרע" (שם כללי לחבלי ארץ מיושבים), היו פולשים מדי פעם בפעם מהשוליים אל המרכז, כדי לבזוז את יישוביו. להבדיל מתנועות עמים מיישבות ואימפריאליות, הפלישות מארצות המדבר לא היו כרוכות כלל בהתיישבות ואף לא בהשתלטות פוליטית – אלא בשוד בלבד. לכן גם לא הייתה להן כמעט השפעה על ההרכב הדמוגרפי של הארץ.

פלישת עממי המדבר לארצות המזרע היא אחד מסימני ההיכר של המזרח התיכון כולו, ולא רק של ארץ ישראל. המזרח התיכון הוא מעין תמונת ראי הפוכה של אירופה – רובו מדברי ושחון, ורק מקצתו מזרע ומים. ההתנגשויות הבלתי פוסקות בין שתי תרבויות אלו היו מאז ומקדם בעלות משמעות גורלית על ההיסטוריה של ארץ ישראל, ובמיוחד נכון הדבר לגבי תקופת שלטון האסלאם בארץ. כל אימת שנחלש השלטון בארץ המזרע, נפרצו הגבולות בינה לבין הספר המדברי, דבר שאפשר לנוודי המדבר לפלוש אליה ולכבוש אותה. "תרומת" עממי המדבר לאוכלוסייה הארץ ישראלית השתקפה לא בהוספת דם חדש ויישובים חדשים, אלא בהקזת דם ודמים, כפי שניתן ללמוד מהתיאור המקראי בספר **שופטים** (1/2-6):

וּתְעַז יַד-מִדָּן עַל יִשְׂרָאֵל; מִפְּנֵי מִדָּן עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת הַמְּנַהֲרוֹת אֲשֶׁר בְּהָרִים וְאֶת הַמְּעָרוֹת וְאֶת הַמְּצָדוֹת.
וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל – וְעָלָה מִדָּן וְעַמְלֶק וּבְנֵי-קֶדֶם, וְעָלוּ
עָלָיו, וַיַּחַנּוּ עָלָיֶהֶם, וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת יְבוּל הָאָרֶץ, עַד בּוֹאֲךָ עֲזָה;
וְלֹא יִשְׁאִירוּ מַחֲיָה בְּיִשְׂרָאֵל, וְשָׂה וְשׂוֹר וְחָמוֹר. כִּי הֵם
מִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ וְאֶהְלִיֵּם יִבְאוּ (וּבְאוּ) כְּדִי אֲרַבָּה לְרֶב, וְלָהֶם

ולגמליהם אין מספר; ויבאו בארץ לשחתה. וידל ישראל
מאד, מפני מדון; ויזעקו בני-ישראל אל יהוה.

הכובשים הערביים-מוסלמיים לא היו שונים מאלה שלפניהם, אלא בדבר אחד: הם, לא רק שלא יישבו את הארץ, אלא אף **מדברו** אותה. ארץ ישראל, שערב הכיבוש הערבי-מוסלמי במאה ה-7, מנתה מיליוני בני אדם והייתה מן הצפופות בעולם – התרוקנה במהלך התקופה המוסלמית עד כדי כך, שלא נותרו בה אלא כ-250,000 איש בתחילת המאה ה-19. הרס כה גדול וכה חסר תקדים בהיסטוריה האנושית, יש בו כדי ללמד משהו על האופי הפוליטי של האסלאם, ובעקיפין גם על מוצאם של הפלחים הארץ ישראלים. מוצאם אינו יכול להיות מאף אחד מהכובשים המוסלמים, מאחר שאיש מהם לא התיישב בארץ, אלא שלט בה תמיד בשלט רחוק בלבד: מדמשק, מקהיר, מבגדאד ומאיסטנבול.

בין כל הכובשים המוסלמים בלטו באכזריותם אלה שבאו מארץ ערב, היינו, הערבים מבחינה טריטוריאלית-אתנית. החורבן שהמיטו ערביי המדבר על ארץ ישראל היה חלק מתופעה רחבה, שהקיפה את כל הארצות שנכבשו על ידם. תימוכין לכך אפשר למצוא בדברי **אָבֵן חַלְדוֹן**, ההיסטוריון המוסלמי המפורסם, בן המאה ה-14, שטען כי **"כשערביי המדבר משתלטים על ארצות מפותחות, הן נחרבות במהרה"** (אקדמות, ע' 109).

להחרבת הארצות המפותחות על-ידי הערבים יש, לדעת **אָבֵן חַלְדוֹן**, סיבות אחדות. ערביי המדבר הם בְּרַבְרִים, שמנהגי הפראות טבועים בנפשם עד כדי כך, שהפראות נעשתה להם טבע ותכונת אופי. טבעם הוא לנדוד, והנדודים הם סתירה להתיישבות קבע, שהיא תנאי להיווצרותה של תרבות חומרית. כל דאגתם היא רק ליטול ככל האפשר יותר מרכושם של האחרים, אם בדרך שוד ואם בדרך של הטלת תשלומי חובה. כותב **אָבֵן חַלְדוֹן**: **"טבעם של ערביי המדבר הוא לשדוד מה שיש בידי האנשים,**

ופרנסתם בצל רומחיהם; אין הם יודעים גבול ומעצור בביזת רכושם של הבריות" (אקדמות, ע' 109). המזרח התיכון כולו, שלפנים היה פורח, חרב תחת השלטון המוסלמי. כל המרחב שבין אפריקה המשוונית ובין הים התיכון היה פעם ארץ נושבת, כפי שמעידים שרידי החורבות המצויים בו, כגון מונומנטים, פסלים, בניינים, שרידי כפרים וחוות. כותב **אָבֵן חַלְדוֹן**: "כל מי שמסתכל בארצות שהערבים כבשו והשתלטו עליהן, בכל מקום בעולם, יכול להיווכח כיצד התמוטטה תרבותן ונשם יישובן, עד שאפילו האדמה הפכה ללא-אדמה" (אקדמות, ע' 111).

מאז נפילתה בידי ערביי המדבר, הכניעו את הארץ בזה אחר זה כובשים מוסלמים זרים, כאשר כל אחד מהם טבע חותם של הרס משלו, בעיקר במישוריה ובעמקיה. **צלאח א-דין** הרס את ערי הצלבנים והשאיר אחריו אדמה חרוכה, כדי שלא תהא תקומה לצלבנים. פלישת הממלוכים, בהנהגת **ביברס**, השאירה אחריה הרס שיטתי נוסף של ערי החוף, אף זאת במגמה למנוע מהצלבנים תקומה, לאחר שקוממו את מלכותם השנייה, בעיקר לאורך מישור החוף. הם החריבו את אחוזות הצלבנים, סתמו בורות מים ואגני ניקוז של נחלים. שרידי היישוב שנותרו במישור הושמדו על ידי הערבים, שהבריחו את התושבים, שדדו את רכושם, השחיתו את אדמות המזרע והרסו את מערכות השקיה. שדות פוריים ניטשו, מטעים נעקרו או הוצתו, מקורות מים הוזנחו ונסתמו. את מקומם של היישובים שפרחו תפסו ביצות, שבהן קיננו יתושי המלריה, שהפילו חללים רבים.

בעוד שברמה ההצהרתית קודשה הארץ על ידי האסלאם, הרי שבפועל נזנחה היא לחלוטין תחת שליטתו. ארץ ישראל תחת השלטון המוסלמי איבדה כמעט לגמרי את מעמדה המיוחד, שממנו הנתה תחת הריבונות הישראלית, ובמידה מסוימת גם תחת השלטון הביזאנטי-נוצרי. עם ישראל ראה בארץ את מולדתו ובתור שכזו עשה תמיד להפרכתה ולשגשוגה. העמים הנוצריים

ראו בה את ארץ הקודש, וגייסו לא מעט משאבים כדי לפתח אותה ולהגן עליה. לעומת זאת, יחס השלטונות המוסלמיים כלפי ארץ ישראל גובש ונקבע בהתאם לנסיבות הפוליטיות ולתמורות השלטוניות, ולא הושפע כמעט משיקולים אידיאולוגיים או רוחניים – שיקולים שקבעו את יחס השלטונות הישראליים או הנוצריים שקדמו להם. בתקופה הערבית-מוסלמית פקדה אפוא את הארץ שואה אמיתית, שעליה עוברים ההיסטוריונים כמעט בשתיקה. כתוצאה משואה נוראה זו פחת מספר תושבי הארץ באופן דרסטי ביחס למצבה ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי. שואה זו התרחשה לא רק כתוצאה של מעשי הרס ברבריים בכוונת מכוון, אלא גם על ידי הזנחת ביטחון הפנים והחוץ והטלת מסים כבדים על המגזר החקלאי. ההכבדה על המגזר החקלאי, שהיווה את רוב היישוב, גרמה לנטישה מהירה של השטחים המעובדים, אליהם החלו לחדור שבטי המדבר – אויביהם המושבעים של הפלחים הארץ ישראליים.

בניגוד למה שמקובל לחשוב, האסלאם אינו יונק את חיותו רק מהמדבר, אלא גם מהעיר. שלא כמו הרוח הישראלית, היונקת חיותה מעבודת האדמה, מקבל האסלאם את השראתו מחיי המסחר העירוניים – עובדה שהביאה מלומדים מסוימים לראות את עלייתו כ"מהפכה בורגנית". המסחר, ולא עבודת האדמה, היה העיסוק המכבד את בעליו בחברה המוסלמית. עובד האדמה זכה לכינויי גנאי שונים, ששיקפו את חוסר הכבוד לאורח חייו. כתוצאה מכך חלה הידרדרות מתמדת בחקלאות בכל אזורי האימפריות המוסלמיות, ולא רק בארץ ישראל. נטישת החקלאות גרמה להגירה מהירה אל הערים, מעבר לכושר קיבולן, בדומה לתהליך המוכר לנו במדינות העולם השלישי של היום. בהעדר תנאים סניטריים הולמים, הביאה הגירה זו לפריצת מחלות ומגיפות, שהפילו חללים רבים. ההיסטוריוגרפיה הערבית מתארת את סוריה וארץ ישראל כאזורים מוכי מגיפות, שלעתים נוח היה

להגלות אליהן אנשים בלתי-רצויים, מתוך הנחה שימותו ממחלות. גורמים אלו, ואולי אף גורמים נוספים, דרדרו את הארץ לשפל חסר תקדים בתולדותיה, כפי שמסכם זאת **משה שרון** (חורבן א"י, ע' 462):

סוף דבר: התמונה העולה מתוך סקירה כללית של המקורות היא, שארץ ישראל עברה תחת שלטון האסלאם תהליך מתמיד של חורבן. חורבן זה נבע בראש ובראשונה מן היחס האדיש אליה, אם נשתמש בלשון המעטה, של השליטים המוסלמים ברוב התקופות. מלחמות, מגפות, רעידות אדמה ואולי מעל לכול ההידרדרות הכללית של מה שקרוי הציביליזציה המוסלמית הוסיפו את חלקם.

בין שהיה הרס הארץ בכוננת מכוון, ובין שבא כתוצאה מהזנחה פושעת של ביטחון הפנים והחוץ, התוצאה הייתה אחת: האוכלוסייה, שישבה בארץ ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי, הוכחדה – למעט זו של הפלחים תושבי ארץ ההר, ששרדו שואה זו לפחות בחלקם. העמים שישבו במישור, שהיו צאצאי הכנענים והפלשתים (שדם יווני-רומי התמזג עמם) – נכחדו ולא השאירו אחריהם צאצאים. לעומת זאת, עם ישראל, שברובו ישב בארץ ההר, ניצל מחורבן זה, לפחות בחלקו. לכן, יכול היה להותיר אחריו צאצאים. צאצאי עם ישראל, ששרדו את השואה הערבית-מוסלמית, הם אבות-אבותיהם של תושבי הארץ דוברי הערבית המוכרים לנו היום. העובדה, שרוב-רובם של תושבי הארץ אותם פגשו אנשי המערב במאה ה-19, ישבו בארץ ההר, מחזקת את הטענה בדבר מוצאם הישראלי. תנועת העמים הערבית-מוסלמית לא הייתה אפוא עוד סתם תנועת עמים אימפריאלית, כשאר הכובשים שידעה ארץ ישראל למן המאה ה-8 לפנה"ס. כל אחד מהכובשים הקודמים פגע כמעט אך ורק באליטות שלה, אך לא ב"עם הארץ" – הפלחים הארץ ישראליים. לעומת זאת הכיבוש

הערבי-מוסלמי פגע אנושות גם ב"עם הארץ", שהיווה תמיד את רוב האוכלוסייה.

זאת ועוד: בניגוד לקודמיהם, המוסלמים לא זו בלבד שלא תרמו לארץ שום דבר חיובי, אלא אף גרמו ישירות לחורבנה ולשיממונה. חורבן זה בא לביטוי לא רק בהפחתה דרסטית של האוכלוסייה, אלא גם בהרס שיטתי של כול התכסית היישובית שלה, לרבות דרכים ותשתיות. בעוד שערב הכיבוש המוסלמי הייתה זו ארץ שוקקת חיים, הרי שבראשית המאה ה-19, עם הגיעם של האירופאים הראשונים לארץ, הייתה זו ארץ שוממת וחרבה. המוסלמים הפכו למציאות מבעיתה את הקללה המקראית שבספר ויקרא (כ"ב/1-33):

וְנָתַתִּי אֶת עֵרְכֶם חֲרָבָה, וְהִשְׁמֹתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם; וְלֹא אֲרִיחַ בְּרִיחַ נִיחַחְכֶם; וְהִשְׁמַתִּי אֹנִי אֶת הָאָרֶץ; וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֲנִיבְיָכֶם, הַיֹּשְׁבִים בָּהּ; וְאֶתְכֶם אֶזְרֶה בְּגוֹיִם, וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חֲרָב; וְהִיְתָה אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה, וְעֵרְיָכֶם יְהִיוּ חֲרָבָה.

כתוצאה מהחורבן שהמיטו המוסלמים על הארץ, במישרין או בעקיפין, בזדון או ברשלנות פושעת – הפכו המישורים והעמקים לשממה ולביצות, שנותרו כך עד ראשית העת החדשה, עם תחילתו של מפעל ההתיישבות הציוני. תיאורי הזוועה שהותירו אחריהם סופרים בני המערב במאה ה-19, לא מותירים אף שביב של תקווה לארץ הזאת. הארץ, שבתקופת המקרא הייתה "ארץ זבת חלב ודבש", ובתור שכזו נצרבה בתודעתם של העמים הנוצריים, התגלתה לעיניהם כה שוממה וכעורה, עד שלא האמינו שמדובר באותה ארץ. בין שלל הדימויים של אותה ארץ עזובה ונטושה, בולט תיאורו של מארק טוויין שסיכם את מסעו לארץ הקודש, בשנת 1867, במילים אלו (מסע בא"י, ע' 162-163):

מכל הארצות הנודעות בנופן המכוער, חושבני שזו ראויה לכתר האליפות. הגבעות קירחות ודהויות וחזותן עלובה.

העמקים הם מדבריות מכוערות, שבשוליהם צמחיה דלה, עטוית עצב ויגון...זוהי ארץ שממון, חוסר תוחלת ושברון לב...ארץ ישראל יושבת עטוית שק ואפר. רובצת עליה קללה שהובישה את שדותיה והצמיתה את אונה...אף ירושלים הנודעת, פאר השמות בהיסטוריה, איבדה את כל גדולתה העתיקה והפכה לכפר חלכאים...ארץ ישראל שוממה ומכוערת. וכי למה לא תהא כך? הייתכן כי קללת שמים תנווה ארץ? ארץ ישראל אינה שייכת עוד לעולם החולין הזה.

המסע לארץ ישראל הוכתר על ידי התקשורת האמריקאית בשם "מסע התענוגות הגדול לארץ הקודש". על כך מעיר מארק טוויין, כי לא מסע תענוגות היה זה, כי אם "מסע ההלוויה הגדול לארץ הקודש" (מסע בא"י, ע' 188). החוקרים והתיירים המערביים הראשונים, שהגיעו לארץ ישראל במהלך המאה ה-19, לא יכלו להאמין למראה עיניהם. מאותה "אַרְץ טוֹבָה וְרַחֲבָה...אַרְץ זָבֵת חֶלֶב וְדָבָשׁ" (שמות 8/ג), לא נותר אלא אוד עֶשֶׂן, זכר ליישוב המפואר של ארץ ישראל המקראית. הדתיים שבהם קיבלו את האמונה כי קללת האל המקראי רובצת על הארץ מאז חורבנה, כפי שניבאו לה נביאיה. אך החוקרים המודרניים, בעלי השכלה מדעית, לא יכלו להסתפק בהסבר זה והעלו השערות שונות לגבי סיבת החורבן. אחת ההשערות שהועלו הייתה כי חל שינוי אקלים קיצוני או אסון טבע, והוא שגרם להרס ולחורבן הארץ. ואולם, השערה זו הופרכה, כשהתברר ששררה יציבות אקלימית בכול התקופה הרלוונטית. אחרים העדיפו הסבר סוציולוגי, לפיו תמורות בתנאים החברתיים ובשיטות העיבוד החקלאי הם שהביאו חורבן על הארץ. מסקנתם הייתה שאין כל סתירה בין התיאור המקראי של הארץ ותנאיה הגיאוגרפיים, לבין המציאות שנתגלתה להם במאה ה-19.

המחקר הארכיאולוגי המודרני לא רק אמת את התיאור המקראי של הארץ כ"ארץ זבת חלב ודבש", אלא אף הביא להכרה, שהארץ המשיכה לפרוח ולשגשג גם במשך למעלה מאלף שנים לאחר תקופת המקרא, עד שלהי התקופה הביזאנטית. לפי ממצאים אלה חרבה ושממה הארץ רק לאחר שנכבשה על-ידי המוסלמים. עם זאת, עדיין חסר מחקר מדעי מקיף, שיתעד את מהלכה המדויק של השואה שפקדה את הארץ בתקופה זו.

הייתכן שאת הארץ פקדה שואה דמוגרפית בתקופת האסלאם? הייתכן, שמעשים נוראים כאלו לא ישאירו עקבות בכתובים? תשובה חיובית לכך אף שאינה החלטית, נתמכת היא בשורה של ראיות נסיבתיות כה מוצקות, עד שאם לא יוכח אחרת, יש לקבל זאת כעובדה היסטורית מהימנה. אנו, ששרדנו את שואת יהודי אירופה, שוב איננו יכולים לשלול אפשרות זאת.

על השואה שפקדה את הארץ בתקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי יכולים אנו ללמוד מראיות עקיפות בלבד, בהעדר ראיות ישירות לכך. כל הראיות שיש בידינו הן נסיבתיות בלבד, באשר הכובשים המוסלמים לא רק שהחריבו את הארץ, אלא אף השמידו את כל הראיות הישירות לכך. שום עדות ישירה אין בידינו, למעט אולי כתבי הגניזה הקהירית. השמדת ראיות זו הייתה כה שיטתית, עד שרק הממצאים הארכיאולוגיים יכולים לספק לנו ולו רמז בלבד על מה שארע כאן בתקופה זו. ובכן, אלו ראיות עומדות היום לרשותנו?

בדיני הראיות הכלל הוא, שצריך להביא את הראייה הטובה ביותר שבנמצא. כיצד נוכל להוכיח שהתרחש חורבן פיזי בארץ? הדרך הטובה ביותר היא לבחון את צפיפות היישוב ופריסתו ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי בהשוואה למצבו לאחר מכן. מהסקרים הארכיאולוגיים שנעשו בארץ, שחלקם נמצאים עדיין בשלביהם הראשוניים, עולה תמונה מחרידה של פיחות דרמטי בצפיפות

היישובים, בגודלם ובפריסתם – בתקופה שבאה לאחר כיבוש הארץ על ידי הערבים. פיחות דרמטי זה התרחש כאמור בעיקר במישור החוף ובעמקים, ורק בחלקו על גב ההר.

מפיחות זה, שעליו יש בידינו ראיות מוצקות, ניתן להסיק בוודאות על פיחות מקביל במספר תושבי הארץ בכלל ובמספר תושבי ארץ המישור בפרט. אם ערב הכיבוש הערבי מנה היישוב הארץ ישראלי למעלה מ-2,500,000 איש, לפי אומדנים זהירים; ואם בראשית המאה ה-19 מנה היישוב בכללותו לא יותר מ-250,000 איש (בדומה למספר התושבים בתקופה הפרה-היסטורית); כי אז ניתן להסיק בוודאות כי בתקופה זו התרחשה בארץ שואה דמוגרפית ויישובית חסרת תקדים בהיסטוריה האנושית. (תקדים שחזר פעם נוספת רק במאה ה-20 עם שואת יהודי אירופה). תושביה הקדומים של הארץ נכחדו אפוא ברובם במהלך התקופה המוסלמית, ולא רק התנסו בשמד רוחני.

על ההשמדה הפיזית של תושבי הארץ בתקופת האסלאם יכולים אנו ללמוד גם מראיות נסיבתיות נוספות, על ידי השוואת התפוקה התרבותית של הארץ עד לכיבוש זה, ביחס לתפוקתה התרבותית לאחר מכן. השוואה זו מעלה תמונה מחרידה לא פחות. ערב הכיבוש הערבי ידעה הארץ פריחה תרבותית עצומת ממדים. אף כשהארץ איבדה את ריבונותה הישראלית, המשיכה היא ליצור תרבות לאומית-דתית עשירה מאוד. בתקופה זו נכתבו בארץ המשנה והתלמוד הירושלמי ואף נוצרה ספרות המדרש והאגדה. בתקופה זו אף החלה לפרוח התרבות הנוצרית, שהתפתחה בצד התרבות היהודית. הישג זה בולט במיוחד לאור דלות האמצעים שעמדו לרשותו של היישוב הארץ ישראלי.

לעומת זאת, לאחר הכיבוש הערבי דָּמָמה הארץ בבת אחת. בתקופה שלאחר כיבוש זה ועד לחידוש פני הארץ במאה ה-19, איבדה הארץ את לשונה והפכה אילמת לחלוטין. הדבר תמוה

שבעתיים, משום שבתקופה זו החל השימוש בנייר במזרח התיכון. הפצת השימוש בנייר, שהחליף את חומרי הכתיבה הקודמים, חוללה מהפכה-זוטא במזרח התיכון, בשנותיה סדרי מינהל, מסחר ותרבות. בדומה להמצאת הכתב הקולי לפני כן, ולהמצאת הדפוס לאחר מכן, היה בהמצאת השימוש בנייר משום זרז בכל תחומי החיים. אפשרויות חדשות להפצת מידע ולאחסונו, שקודם לא יכלו כלל להעלותן על הדעת, נפתחו בפני הדורות הללו. מהפכת הננייר, שבמקומות אחרים הביאה לפריחה תרבותית חסרת תקדים, כלל לא השפיעה על הארץ. זו המשיכה לשתוק, ודווקא שתיקה זו היא הנותנת. העדר ראיות כתובות מהתקופה המוסלמית של ארץ ישראל, הוא אולי הראייה הטובה ביותר לשואה שהתרחשה בה. על פי כל הגיון, צריכה הייתה הארץ להותיר בתקופה זו דברי כתב בכמות העולה על כל קודמותיה. שכן מהפכת הננייר יצרה הזדמנויות חדשות שלא היו קודם. אותה ארץ, שבה הומצא הכתב הקולי, ואשר הפכה את העם היושב בה לעם הספר, חדלה לפתע מלכתוב. מאז הכיבוש המוסלמי ועד המאה ה-19, דָממה לחלוטין היצירה התרבותית בארץ, כאילו אבדה לה לשונה. הארץ, שהקרינה לדורות הבאים יותר אור מכל ארץ אחרת לפניו, ושעד לכיבוש המוסלמי ידוע לנו עליה יותר מאשר על כל ארץ אחרת – הפכה פתאום לפינה חשוכה, שאיננו יודעים עליה כמעט מאומה. משתיקה רועמת זו יכולים אנו להסיק, שדבר מה נורא התרחש בארץ, דבר המכונה היום "שואה", "רצח עם", "ג'נוסייד".

עד כמה הרה אסון היה הכיבוש הערבי-מוסלמי נוכל להבין, אם נשווה אותו לאסונות אחרים שידע עם ישראל. בזיכרון הלאומי שלנו נצרבו שלושה מושגים של חורבן לאומי: **גלות**, **שמד** ו**השמדה**. המושג **גלות** מתקשר עם חורבנם של הבית הראשון והשני שהמיטו על אבותינו האשורים, הבבלים והרומאים בעת העתיקה; המושג **שמד** מתקשר עם החורבן שהמיטו הספרדים על

אבותינו בימי הביניים, שעה שכפו עליהם להתנצר; המושג **השמדה** מתקשר עם השואה שהמיטו הנאצים בדורנו על עם ישראל, ואשר כתוצאה ממנו נכחדו פיזית רבים מבני עמנו. לשלוש מכות אלו, שנצרכו עמוק בתודעתנו הלאומית, מקבילות שלוש מכות דומות, שלא הותירו עקבות בזיכרון הלאומי שלנו: **הגלות, השמדה וההשמדה שהמיטו הכובשים הערביים-מוסלמיים על עם ישראל בתקופת שלטונם על ארץ ישראל**. מה שעשה כל אחד מאויבי ישראל בנפרד, עשו הערבים-המוסלמים במאוחד.

אלה שלא הוגלו או הושמדו, עברו תהליכי שמד – על ידי חיובם בכוח ובתחבולות להסתערב ולהתאסלם. כך נולדה תופעת **האנוסים הארץ ישראליים**, שאודותם לא שמענו דבר. על השואה הארץ ישראלית, הפיזית והרוחנית, לא מקובל לדבר, אף שהממצאים ישנם, לפחות בקרב האקדמיה. מסיבה לא ברורה, לא טרח עד כה איש להסיק את המסקנות המתחייבות מהממצאים הללו. קיים קשר שתיקה מוזר סביב נושא זה, משל מדובר היה בפשע נורא שיש להסתירו. השמדה המונית זו מחייבת בירור מידי, שייתן תשובה לשאלה, כיצד התרחש רצח-עם זה, ג'נוסייד זה, על אדמת ארץ ישראל בימי הביניים.

פרט לעובדה שחורבן זה לא הותיר אחריו ראיות כתובות, מתקשים אנו להעלות אפשרות זו על הדעת, כיוון ששבויים אנו בדפוסי מחשבה שמקורם במיתוס שהפיצה ומפיצה עד היום התעמולה הערבית-מוסלמית. לפי מיתוס זה, כיבוש הארץ על ידי הערבים לא היה מלווה בהרס ובחורבן, אלא בבנייה ושגשוג. הורגלנו לחשוב, כי השלטון המוסלמי בארץ ובשאר ארצות האסלאם, התאפיין על ידי משטר של סובלנות רבה יחסית, לפחות בהשוואה למשטר ששרר באירופה הנוצרית בימי הביניים. לפי תפישה זו, שררה תחת שלטון האסלאם אוטופיה בין-דתית, שבה בני אדם ממוצא אתני שונה ובעלי דתות שונות חיו בהרמוניה זה בצד זה. באותם ימים רחוקים שררו בבית האסלאם

שלום והסכמה בלתי-מעורערים, כול בני-האדם נהנו משוויון זכויות והזדמנויות, ועמלו יחד לקידום התרבות האנושית.

תיאורים אלה של "תור הזהב האסלאמי" הם מגוחכים לא רק משום שאין להם אחיזה במציאות ההיסטורית, אלא גם מפני שהם משליכים דפוסים מודרניים של סובלנות ושוויון על תקופות קדומות, שבהן שררו ערכים שונים לחלוטין. תרבות האסלאם בימי-הביניים לא הייתה במובן זה שונה מהתרבות הנוצרית באותה עת, כשאפליה וחוסר סובלנות נתפשו לא רק כלגיטימיים, אלא אף כמכשיר לצירוף מאמינים, כל אחד למחנהו. בדומה למפלגות הפוליטיות בנות ימינו, עשו דתות הייחוד בימי הביניים מאמצים גדולים להרחיב את שורותיהן על-חשבון מאמיניה של הדת היריבה. תחרות מעין זו שררה לא רק בין הנצרות לאסלאם, אלא גם בתוך הכיתות השונות שצמחו באסלאם ובנצרות. תחרות זו הייתה חריפה במיוחד בקווי התפר שבין הזירה הנוצרית לזירה האסלאמית – בתורכיה שבמזרח ובספרד שבמערב. שתי ארצות-מעבר אלו שימשו זירה למאבקים פוליטיים ודתיים בין הנצרות לאסלאם, וגורלן של אוכלוסיותיהן נקבע לפי מקבילית הכוחות בין הצדדים. ספרד הייתה תחילה נוצרית ויהודית, לאחר מכן גם מוסלמית (בעיקר בדרומה), ולבסוף – נוצרית טהורה, לאחר גירוש המוסלמים והיהודים גם יחד. תורכיה אף היא הייתה נוצרית לאורך דורות רבים, כל עוד שלטה בה ביזנטיון. אך לאחר כיבושה על-ידי התורכים, הפכה אוכלוסייתה למוסלמית ברובה הגדול, פרט לאותם חבלי ארץ שבהם המשיכו היוונים לשבת, גם לאחר כיבוש זה.

התחרות בין הדתות הללו הייתה שונה מהתחרות המפלגתית בת-ימינו, בכך שעשתה שימוש לא רק בתעמולה, אלא אף באמצעי הפחדה והפליה לרעה. בארץ ישראל הייתה תחרות זו חריפה במיוחד, בשל מעמדה המיוחד של הארץ ובשל זהותם הדתית של תושביה. בניגוד למרחבים אחרים שעליהם השתלט האסלאם,

שבהם הייתה רוב האוכלוסייה פגאנית במהותה, בארץ ישראל שלטו זה מכבר שתי דתות הייחוד שקדמו לאסלאם – היהדות והנצרות. כדי לאסלם את תושבי הארץ נדרש היה לעשות שימוש לא רק בכוח אלא אף בתחבולות כגון הפלייה במיסוי, הפליה בבעלות על רכוש, הפליה בהזדמנויות לתפקידים פוליטיים, הפליה במעמד החברתי וכד'.

על רקע עובדות אלו ברור אפוא שאין כלל טעם לדבר על יחסים הרמוניים בין הכובשים המוסלמיים לאוכלוסייה הנכבשת, שכן אלה אף לא התיימרו לעשות כן. למעשה השליטה הח'ליפות המוסלמית צורה של **משטר אפרטהייד**, אומנם לא על רקע גזעי אלא על רקע דתי. כל מי שסרב לקבל על עצמו את **"דת האמת"** המוסלמית, הוחזק במעמד נחות (מעמד הד'מים), שעליו הוטלו מגבלות משפטיות, כלכליות ופוליטיות. אפליה זו, על רקע דתי, כמעט שאינה מוזכרת בספרות הכללית, הניזונה ברובה מהשקרים שמפיצה הרטוריקה הערבית-מוסלמית המודרנית. ואולם, אף אם מפריכים את מיתוס ההרמוניה הבין-דתית והבין-גזעית, עדיין אין בכך כדי להסביר את אותה דרמה חסרת התקדים שהתרחשה בארץ ישראל בתקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי, שכתוצאה ממנה הושמד היישוב בארץ כמעט לחלוטין.

פחד ערביי המדבר מתושבי ההר

להבחנה בין ארץ ההר לבין ארץ המישור יש חשיבות נוספת בהקשר של הכיבוש הערבי-מוסלמי. יותר מכל כובש אימפריאלי אחר, היה לערבים פחד מפני תושבי ההרים, אולי מפני שבאו מן המדבריות המישוריות. הכובשים שלפניהם, שבאו מארצות הרריות (האשורים, הפרסים, היוונים והרומאים), התמקמו בארץ המישור מסיבות של נוחות, אך לא בשל פחד מסוים. כשבאו לארץ היוונים, בנו הם את עריהם בארץ המישור, תוך שהם

מבוללים בתוכם רבים מילידי המקום הכנענים והפלשתים. הרומאים נקטו באותה דרך. הם התרכזו במישור החוף אך לא עלו אל ההרים, אלא כשנדרש היה לדכא את מרידות הישראלים. הם החריבו את ירושלים, אך לא התיישבו בה. לעומת זאת, הכובשים הערביים-מוסלמים, שמוצאם במדבר המישורי, כלל לא התיישבו בארץ, אפילו לא בארץ המישור. העיר היחידה שהקימו הייתה רמלה, שממנה שלטו על הארץ, שלטון שהיה רופף מאוד ביחס לקודמיו. לארץ ההר לא הגיעו, כי פחדו מיושביה. ההרים שמשו מאז ומתמיד מקומות מסתור, שכובשים זרים התקשו לפלוש אליהם. ההיסטוריון **אָגֶן חַלְדוֹן** עמד על חולשה זאת אצל ערביי המדבר, בהבליטו את העובדה שאלה מסוגלים להשתלט רק על המישורים החשופים, אך לא על ההרים (אקדמות, ע' 108-109):

השבטים, היושבים במעוזי ההרים, בטוחים מפשיטותיהם וממסעי ההשחתה שלהם, כי הערבים אינם עולים אליהם לראשי הגבעות, אינם נוטלים על עצמם קשיים ואינם מסתכנים. אבל המישור הוא להם שלל וטרף, כל שעה שהם יכולים להשתלט עליו, אם מפני שאין בו חיל משמר ואם מפני שהממשלה השלטת בו חלשה.

בתקופה הערבית-מוסלמית התרוקנה אפוא ארץ המישור מתושביה, ואילו ארץ ההר המשיכה להיות מיושבת, ולו בדלילות. האמרה המפורסמת "**ארץ ללא עם, לעם ללא ארץ**" הייתה נכונה רק לגבי מחציתה המישורית של הארץ. ארץ המישור הייתה ללא עם, ואילו בארץ ההר ישב עם הררי עתיק יומין – שריד מנוון של עם ישראל ההיסטורי. רשמי מסע של תיירים, צליינים ונוסעים במאה ה-19, תיעדו את הניגוד שבין ההרים המיושבים לבין המישורים והעמקים השוממים (שנקראו "**האדמות המתות**"). על כך כתבו **א' רובינסון וא' סמית** (אבנרי, טענת הנישול, ע' 46):

מצבם של יושבי ההרים טוב בהרבה ממצב יושבי העמקים. הם מגדלים גידולי שדה ונטיעות, זורעים ושותלים ירקות שונים ואוספים פרי בשפע. ואילו תושבי העמקים הם עניים ונאלצים לגדל רק שעורים וחיטה כדי לספק את תאוות הבצע של הממשלה...אדמות ההרים, הנראות שוממות, מאוכלסות באוכלוסייה פעילה, חסכנית וחופשית ביחס, ותוצאות עבודתה ניכרות בכל מקום, ואילו העמקים הפוריים מרוקנים מתושביהם, או מאוכלסים בכמה כפרים פה ושם, והם עזובים ומשמימים, אדמותיהם מעובדות רק בחלקן על-ידי עובדים חסרי רצון לעבודה, אשר כמוהם כעבדים.

האנוסים הארץ ישראליים

מההיסטוריה הדמוגרפית של ארץ ישראל ניתן להסיק גם על זהותם של תושבי הארץ דוברי הערבית שנמצאו בה ערב יישובה על ידי היהודים בשלהי המאה ה-19. התמונה המתקבלת מהמחקר המודרני מפריכה לחלוטין את המיתוסים הפוליטיים שהופצו בעולם על ידי אויבי ישראל ובראשם מנהיגי הפלשתינים. כיוון שקדמוניות גנטית אמורה להקנות זכויות על ארץ ישראל, הפכו הפלשתינים את סוגיית הקדמוניות למרכזית. לצורך הוכחת זכותם על הארץ טוענים הם, כאמור, כי מוצאם הגנטי הוא בעמי הארץ שקדמו לעם ישראל – הכנענים והפלשתים (ולפי גרסה אחרת: הערבים). לטענתם, הזכות על הארץ היא שלהם, בשל היותם צאצאיה החוקיים – ואילו עם ישראל המודרני אינו אלא עם חדש, חסר שורשים בארץ, הבא לכבוש אותה מילידי המקום. כאמור, הקדמוניות הגנטית אינה סוגיה אקדמית בלבד, אלא אף סוגיה מעשית בעלת משקל פוליטי נכבד בתחרות הזכויות על הארץ ובמאבק על הצדק בשדה הקרב התקשורת. מרגע שהועלה

הטיעון הגנטי על ידי הפלשתינים, אין עוד מנוס מלהתמודד עמו ולהוכיח עד כמה מניפולטיבי ושקרי הוא.

בהסתמך על ממצאי המחקר המודרני של הארץ, כשהם מוארים על ידי הפרדיגמה המוצעת כאן, ניתן להוכיח, כי **רוב הפלשתינים הם צאצאי עם ישראל הקדום** – ולא צאצאי הפלשתים ו/או הכנענים ו/או הערבים, אתם הם מזדהים בטעות. אף שההיסטוריה של הארץ עשירה ומורכבת למדי, אפשר לעמוד על קווי המתאר העיקריים שלה באמצעות שני כלי מחקר עיקריים, שהוזכרו קודם: (א) הבחנה **גיאוגרפית** בין שני חלקיה של הארץ: **ארץ ההר מול ארץ המישור**; (ב) הבחנה **דמוגרפית** בין שני סוגים של תנועות עמים – **תנועות-עמים מיישבות** (קולוניאליות), כנגד **תנועות-עמים אימפריאליות**.

ארץ ישראל ידעה יותר תנועות עמים מכל ארץ אחרת בעולם, אך רק מיעוטן היו תנועות מיישבות. רק הכנענים, הפלשתים והישראלים היו עמים מיישבים, ואילו כל שאר העמים שבאו לאחר מכן היו עמים אימפריאליים, שתפסו את השלטון המדיני בארץ, אך כמעט שלא השפיעו על ההרכב הדמוגרפי שלה. בהיותה ארץ מעבר, הייתה הארץ נעדרת ביטחון וחשופה לפלישות ולהתקפות בלתי פוסקות מן החוץ. ואולם רוב אירועים אלה התרחשו בארץ המישור, ששימשה כצומת דרכים בינלאומית – ורק מיעוטם בארץ ההר. כתוצאה מכך, השינויים הדמוגרפיים התחוללו בעיקר בארץ המישור, ורק מקצתם בארץ ההר. את זיקת רוב הפלשתינים לעם ישראל הקדום ניתן להוכיח על סמך עובדות היסטוריות שאינן שנויות במחלוקת בקרב חוקרי ארץ ישראל:

(א) שלב ההתיישבות הארץ-ישראלי – שבמהלכו התיישבו בארץ הכנענים, הפלשתים והישראלים – הסתיים בסוף האלף ה-2

לפנה"ס. לאחר מכן ידעה הארץ תנועות-עמים אימפריאליות בלבד.

(ב) **העממים הכנעניים**, ראשוני המתנחלים בארץ, התיישבו ברובם **בארץ המישור**, ורק מיעוט קטן מהם התיישב **בארץ ההר**. לאחר מכן באו גלי ההגירה של **שבטי ישראל**, שהתיישבו **בארץ ההר** ואלה של **הפלשתים**, שהתיישבו **במישור פלשת**, רצועת החוף הדרומית של הארץ. המיעוט הכנעני של ארץ ההר הושמד על ידי עם ישראל או התבולל בקרבו במהלך הדורות, וכתוצאה מכך הפכה ארץ ההר למושבו של עם ישראל בלבד. **ארץ הנגב** כמעט שלא יושבה במהלך הדורות, אלא שימשה כזירת נוודים ערביים.

(ג) תנועות העמים שפקדו את הארץ לאחר מכן (האשורים, הבלים, הפרסים, היוונים, הרומים, הערבים, הצלבנים, הממלוכים והתורכים) היו כולן **תנועות אימפריאליות**, שתפסו את השלטון בארץ, אך לא הוסיפו כמעט דם חדש ליישוב הארץ-ישראלי.

(ד) **בתקופה הערבית-מוסלמית** פקדה את הארץ **שואה דמוגרפית**, שבמהלכה נכחדו או ברחו רוב תושבי ארץ המישור, שהיו צאצאי הכנענים והפלשתים (בצירוף דם יווני-רומי). שואה זו התרחשה בין בכוונת מכוון (בעיקר ההרס השיטתי של ערי החוף בתקופה המוסלמית המאוחרת), ובין שלא בכוונת מכוון, אלא כתוצאה מהתפוררותו של השלטון המרכזי ואובדן ביטחון הפנים והחץ כאחד. אוכלוסיית הארץ, שערב הכיבוש הערבי-מוסלמי מנתה, לפי הערכה זהירה, למעלה משנים וחצי מיליון איש, פחתה בכ- 90% עד שבראשית המאה ה-19 עמדה על לא יותר מרבע מיליון בלבד. שואה דמוגרפית זו פגעה פחות בתושבי ארץ ההר, צאצאי עם ישראל הקדום, וכתוצאה מכך הפכו צאצאי עם ישראל לרוב בארץ בתקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי. בתקופה זו הפכה השפה

הערבית לשפה השלטת בארץ – שהחליפה את העברית והארמית, השפות שבהן דיברו וכתבו עד אז. כמו כן אונסו בתקופה זו רוב תושבי הארץ לקבל עליהם את דת האסלאם, וכתוצאה מכך הפכה דת האסלאם לדת השלטת, כשם שהעדה המוסלמית הפכה לגדולה שבעדות בארץ. בצד "אנוסים ארץ ישראלים" אלה נותרו בארץ גם מעט ישראלים שסירבו לקבל על עצמם את האסלאם ואשר שמרו על זהותם היהודית או הנוצרית.

מסקנה: על סמך עובדות מוצקות אלו, ניתן אפוא להסיק בוודאות, שרוב תושבי ארץ ישראל בראשית המאה ה-19 היו **צאצאים ישירים של עם ישראל הקדום, שאונסו להסתערב ולהתאסלם במהלך הכיבוש הערבי-מוסלמי.**

על פי אותם ממצאים אפשר גם לשלול את מוצאם של רוב תושבי הארץ הללו מהכנענים, מהפלשתים ומהערבים כאחד. הכנענים, ראשוני המתיישבים, והפלשתים, שהתיישבו בארץ במקביל לשבטי ישראל, נכחדו, פיזית ממש, במהלך הכיבוש הערבי-מוסלמי, ולכן לא היו יכולים כלל להותיר אחריהם צאצאים. הערבים, לעומת זאת, כלל לא התיישבו בארץ, אלא תפסו בה את השלטון המדיני בלבד, כיתר הכובשים האימפריאליים שלפניהם – ולכן נשארו מיעוט קטן בלבד לאורך כל תקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי. בתור שכאלה, לא יכלו הם להותיר אלא צאצאים במספר קטן מאוד, זניח כמעט. בנוסף לתושבים ערביים אלה, הייתה בארץ, למן ראשית ההיסטוריה שלה, אוכלוסייה של ערבים נוודים (בדואים), שחייתה בעיקר במדבריות הארץ, ואשר ניהלה מלחמה מתמדת נגד היישוב – מלחמת ארץ המדבר בארץ המזרע. מספר נוודים ערביים אלה, לאורך כל ההיסטוריה הארץ ישראלית, היה אף הוא נמוך ביותר.

מודגש, כי המסקנה האמורה מתייחסת למוצאה של אוכלוסיית הארץ דוברת הערבית בראשית המאה ה-19, ולצאצאי-צאצאיה של אוכלוסייה זו החיים היום – אך לא לכלל תושבי הארץ דוברי הערבית של היום, המכנים עצמם בשם "פלשתינים". שכן, לחלק ניכר מהאוכלוסייה המזהה עצמה היום כ"פלשתינית", אין כלל שורשים גנטיים בארץ, אלא רק מחוצה לה: בארצות השכנות, שבמהלך השנים 1800-1948 הציפו את הארץ בגלי הגירה בלתי פוסקים.

להגירה זו, ששינתה לחלוטין את פני האוכלוסייה דוברת הערבית בארץ מאז שנת 1800, ובייחוד לאחר שנת 1880 (השנה שבה החלה ההגירה הציונית לארץ) – יש גם השלכות באשר לזהות **"מהגרי 1948"** (המכונים בטעות **"פליטי 1948"**) ולסוגיית מוצאם של אלה, כמו גם לארגוני הטרור שצמחו מתוכם. על הגירה סמויה זו לא ידוע לנו כמעט דבר, שכן לא התנהלה לאור זרקורי התקשורת, אלא בחשיכה ובהסתר. הייתה זו הגירה סמויה, להבדיל מההגירה הגלויה של היהודים. הגירה זו התנהלה במקביל להגירה הציונית, אם כי מתוך מניעים אחרים ובדפוסים שונים. הגירה זו הונעה על ידי ההגירה הציונית ואף ניזונה ממנה. הייתה זו **"הגירת צל"**: לאן שפנתה ההגירה הציונית הגלויה, לשם הלכה גם ההגירה דוברת הערבית הסמויה, משל הייתה צילו של האדם ההולך תמיד בעקבותיו.

לא ניתן אפוא לדון באופן רציני בשאלת מוצא הפלשתינים, מבלי להגדיר תחילה באלו פלשתינים מדובר. דיון מדעי בשאלות של מוצא מצריך נקודת-מוצא מסוימת, שכל מה שקדם לה הוא בבחינת מוצא – ואילו כל מה שבא אחריה הוא בבחינת תוצאה. התשובה לשאלת מוצא הפלשתינים מצריכה צמצום והגבלה, כדי שניתן יהיה להתייחס אליה באופן ביקורתי ומדעי. כשמדברים על מוצא הפלשתינים, צריך לתחום סוגיה זו בזמן מסוים ולהגדיר במדויק את זהותה של אוכלוסייה זו באותו זמן. השאלה היא,

אפוא, האם ניתן בכלל לדבר על מוצא משותף בהקשר הפלשתיני – או שמא לא קיים כלל מוצא משותף שכזה, וטורחים אנו לשווא לחפש אחריו.

כיול מערכת הייחוס הוא אפוא שלב ראשון בחיפוש אחר התשובה לשאלת המוצא עצמה. כשאנו מדברים על מוצא הפלשתינים מתכוונים אנו למוצא האוכלוסייה שנמצאה בארץ בשנת 1800, ערב המהפכה הדמוגרפית-יישובית שהתחוללה בה. הכוונה היא רק לאותה אוכלוסייה שהיו לה שורשים עמוקים בארץ, להבדיל מהאוכלוסייה שהיגרה אליה לאחר שנת 1800.

את האוכלוסייה, שאחר מוצאה אנו מתחקים, ניתן להגדיר במונחי כמות וזהות כאחד. סימן ההיכר הראשוני שלה היה זעירותה ביחס לכל מה שמוכר לנו היום. גודלה של אוכלוסיית הארץ כולה, לא עלה על גודלה של עיר בינונית היום. אוכלוסייה זו הייתה קטנה מאוד לא רק בהשוואה לאוכלוסיית דוברי הערבית בארץ היום, אלא אף בהשוואה לאוכלוסיה זו בראשית 1948. אוכלוסייה זו מנתה כ-250,000 איש בראשית המאה ה-19, וכ-350,000 איש בשנת 1880. אוכלוסיה זו הכפילה ואף שילשה עצמה במהלך תקופה שבין 1880 עד 1948, כשעיקרו של גידול דמוגרפי זה לא נבע מגידול טבעי, אלא מהגירת הצל הסמויה של מהגרים דוברי ערבית מהארצות השכנות.

אוכלוסייה "פלשתינית" זו הייתה לא רק קטנה בהרבה מזו של היום, אלא אף הומוגנית ממנה. רובה של אוכלוסייה זו ישב אז בארץ ההר, עסק בעבודת האדמה וחי בכפרים קטנים. רק חלק קטן ממנה חי בערים (בעיקר בערי החוף) ועסק במלאכה ובמסחר. חלק קטן עוד יותר כלל לא ישב בה, אלא חי חיי נדודים במדבר ועסק ברעיית צאן. רק לאוכלוסיית ההר הכפרית היו שורשים עתיקים בארץ. לעומת זאת, לתושבי הערים ולנוודי המדבר לא היו כלל שורשים בארץ. תושבי הערים היו ברובם זרים

שהתארחו בארץ אגב עיסוקם במסחר. נוודי המדבר אף הם היו זרים שפקדו את הארץ מדי פעם ופעם, לפי התנאים שהכתיבו להם מצבי המרעה. הללו לא עסקו במסחר, אלא בשוד וגזל. פלשו הם מדי פעם לארץ במטרה לבזוז ולשדוד את יבולה, ולאחר מכן עזבו אותה עד לפלישה הבאה. הגרעין הקשה של האוכלוסייה הארץ ישראלית בראשית המאה ה-19 חי בארץ ההר, ורק לו היו שורשים עמוקים בארץ. לעומת זאת, לעירוניים ולנוודי המדבר, לא היו כלל שורשים בה.

הבחנה דמוגרפית זו מגבירה את הרזולוציה של תמונת הנוף האנושי של הארץ, ומחדדת את ההבדלים בין חלקיה השונים. מבחינה **גיא-פוליטית** הייתה הארץ חטיבה אחת (שכללה גם את השטח שממזרח לנהר הירדן) – אך מבחינה **גיא-דמוגרפית** נחלקה היא לשלוש ארצות שונות לחלוטין: **מחד, ארץ ההר**, שהייתה **כפרית וחקלאית** ביסודה; **מאידך, ארץ המישור**, שהייתה **עירונית** ומסחרית בעיקרה; בצד שתי ארצות נושבות אלו היו גם **חבלי המדבר** הבלתי נושבים, שאוכלוסייתם נשארה **נוודית** מאז ומקדם ואשר עסקה בגידול צאן. שלוש קבוצות עיקריות אלו היו שונות זו מזו באורח חייהן, בלבושן, בשפתן, בפרנסתן ואף בזהותן הגנטית. עתה ניתן לסכם חלוקה גיא-דמוגרפית זו:

הפלחים תושבי ארץ ההר: הקבוצה הראשונה, שהייתה הומוגנית יחסית, כללה את **תושבי הכפרים** בארץ ההר, שעסקו בעיקר בחקלאות ואשר נקראו בערבית בשם **"פִּלְחִים"** (מהמילה **"פִּלַח"**, שפירושה בערבית **"פולח האדמה"**, היינו **"חורש"**). רק לקבוצה זו, שהיוותה את רוב אוכלוסיית הארץ בראשית המאה ה-19, היו שורשים עמוקים בארץ, שורשים שמקורם בעם ישראל הקדום. קבוצה זו שמרה על זהותה הייחודית לאורך כל הדורות, עובדה שהשתקפה בשמירה על מנהגים ומסורות עתיקים, בשימוש במילים עבריות וארמיות, בשמירת שמות יישוביהם וכד'.

העירוניים תושבי ערי החוף וירושלים: הקבוצה השנייה, שהייתה הטרוגנית מאוד, כללה את **תושבי ערי החוף וירושלים**, שעסקו בעיקר במסחר ובמלאכה. אלה נקראו בשם **"מְדִינָה"** (מהמילה **"מְדִינָה"**, שפירושה בערבית **"עיר"**). לקבוצה זו, שהייתה קלת תנועה, לא היו כמעט שורשים בארץ, והדבר היחיד שחיבר בין אנשיה הייתה השפה הערבית. מכל בחינה אחרת עלו ההבדלים ביניהם על המשותף להם. רק למעטים מהם, בעיקר בירושלים, היו שורשים בעם ישראל.

נוודי המדבר (הבדואים): הקבוצה השלישית כללה את **נוודי המדבר** שהתפרנסו בעיקר מרעיית צאן וגמלים – ואשר נקראו בערבית בשם **"בדואים"** (מלשון **"בְּדִיה"**, שפירושו בערבית **"מדבר"**), או בשם **"עַרַב"** (**"ערבים"**), שם שמקורו במילה העברית **"ערבה"**). הערבים לא היו כלל תושבים (יושבי קבע), אלא נוודים, שמוצאם בארץ ערב, ואשר היגרו ארצה בתקופות שונות במהלך ההיסטוריה הארץ ישראלית, עד ראשית המאה ה-20. הבדואים, אף שהתפצלו להמון שבטים שנלחמו זה בזה ושמרו איבה זה לזה במשך דורי דורות, היו ברובם לפי מוצאם חטיבה אחת, בלי תערובת זרה. זה אלפי שנים שהם נוודים במדבריות ערב וסוריה ובערבות הנגב בארץ יהודה, וכמעט שלא שינו את אורח חייהם, תלבושתם ומשלוח ידם. שורשיהם הגנטיים הם מהבדואים של חצי האי ערב והמדבריות הסובבות אותו. רק למעטים מהם, אם בכלל, היו שורשים בעם ישראל.

ראיות לשוניות – רציפות שמות היישובים בארץ: המסקנה בדבר מוצאה הישראלי של רוב אוכלוסיית הארץ הותיקה ניתנת לחיזוק גם על סמך רציפות שמות היישובים בארץ, במיוחד של יישובי ארץ ההר. שמות היישובים נשתמרו לעיתים בצורתם המקורית, ולעיתים עברו שינויים פונטיים מסוימים, כגון חילופי אותיות אחדות (חילופי א-ע, ד-ט, ג-ק, ש-ס). הקרבה הלשונית בין העברית לערבית ודאי סייעה לשמירת רציפות שמות היישובים,

אך היא כשלעצמה לא הייתה מספיקה. אלמלא דבקו תושבי יישובים אלו בשמם המקורי, כדי להבטיח את שמירת זהותם, חרף גזרות השלטון הערבי-מוסלמי – כי אז קרוב לודאי ששמות אלו היו נעלמים, ולא רק משתבשים. לשונם של תושבי ההר הייתה ערבית, דת רובם הייתה מוסלמית – אך זהותם הישראלית המשיכה להתקיים בשמות יישוביהם, אפילו שובשו שמות אלה בצורה מסוימת.

שמות הערים נשתמרו בצורתן המקורית, כמעט ללא שינוי, למעט שינויי הגייה מסוימים. לדוגמא: **צַפַּד** (צפת), **טַבְרִיא** (טבריה), **עַפְא** (עכו), **אַנְ-נַצְרָה** (נצרת), **יַפּוּ** (יפו), **בֵּית-לַחֶם** (בית-לחם), **אַל-קוּדֶס** ("עיר הקודש", אחת משמותיה של ירושלים) וכד'. כמו כן נשתמרו שמותיהם של יישובים כפריים רבים, לרבות המונח "**כפר**" עצמו, שמוצאו עברי. צירוף השם "**כפר**" לשמות יישובים רבים – **כפר מנדא**, **כפר יסיף**, **כפר סמיע**, **כפר כנא**, **כפר קאסם** וכד' – אף בו יש כדי להעיד על הרציפות הגנאולוגית של היישוב הארץ-ישראלי. שמות כפרים רבים נקראים "**טירה**" או "**ג'בע**", ולשניהם אין משמעות אלא בעברית. שמות מסוימים שובשו מעט, אך ניתן לזהות את מקורם המקראי: "**אַ-ראם**" היא "**רמה**", מקום הולדתו, נבואתו ומותו של שמואל הנביא; "**ענתא**" היא "**ענתות**", עיר הכוהנים שממנה יצא ירמיהו הנביא; "**בית ג'אלה**" היא "**גילה**", המקום שממנו בא אחיתופל הגילוני; "**ג'נין**" היא "**עין גנים**" וכד'. בסקר שערכה **הקֶרן הבריטית לחקר ארץ ישראל** (Exploration Palestine Fund) בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-19, מצאה היא, כי מקור רוב שמות הכפרים, הנחלים, המעיינות, ההרים, העמקים, הגבעות והחורבות באותה עת – הוא בתקופה העתיקה, ושרבים מהם הוזכרו במפורש בספרות המקראית והתלמודית. עוד מצאה היא, שכל מערכת השמות והמונחים הללו נשתמרה בלשונם של הפלחים בלבד, ואילו באזורים שבהם חיו הבדואים, נעלמה מערכת שמות ומונחים זו.

מילים עבריות וארמיות בשפה הערבית: לא רק רציפות השמות הגיאוגרפיים מעידה על רציפות הזהות הישראלית, אלא גם השפה הערבית המדוברת עצמה. השפה הערבית הכתובה שמרה על אחידות, בשל העדרן של שפות לאומיות במזרח התיכון, דוגמת השפות הלאומיות שהופיעו באירופה בעת החדשה, לאחר המצאת הדפוס במאה ה-15. (יש לזכור שהדפוס חדר לאזור רק במאה ה-19, ואף זאת בקצב איטי). לעומת זאת, בשפה הערבית המדוברת, במיוחד ביישובי ארץ ההר, נותרו שרידים מהאוצר הלשוני של העברית והארמית, שפות הארץ שקדמו לערבית – מילים וניבים שאינם נמצאים בארצות דוברות ערבית אחרות.

ראיות תרבותיות – רציפות מנהגים ומסורות: גם מנהגים ומסורות שנשתמרו בקרב היישוב הוותיק, במיוחד אצל תושבי ארץ ההר, מחזקים את תחושת רציפותה של הזהות הישראלית. כך למשל, הערצת קברי הקדושים המקומיים היא מורשה ישראלית ולא מוסלמית. הקדושים האלה, בין שהם נקראים בערבית "נבי" (נביא) ובין שהם נקראים "נלי", רובם מהתקופה הטרומ-מוסלמית, שאת חלקם קידשה לאחר מכן גם המסורת המוסלמית, במטרה לטשטש את מקורם הישראלי. כמו כן ישנם מסורות וסיפורי-עם המהלכים בקרב היישוב דובר הערבית, המעידים שמוצאם ישראלי. שרידי המנהגים הללו התקיימו בעיקר באותם אזורים שבהם החזיקה האוכלוסייה המקורית מעמד איתן יותר – ביישובי ארץ ההר.

ראיות משפטיות – חוקי אברהם אבינו: חיזוק נוסף לרציפותה של הזהות הישראלית הקדומה ניתן למצוא במערכת המשפטית של הפלחים. מערכת המשפט הרשמית הייתה מוסלמית על פי אופייה. ואולם, באותם תחומים שבהם נשתמרה אוטונומיה שיפוטית, החזיקו הפלחים בחוקים ובנוהגים משלהם, שהיו שונים בתכלית ממערכת המשפט המוסלמית הרשמית. חוקים ונוהגים בלתי-כתובים אלו כונו בשם "שריעת אל חליל",

שפירושה "חוקי אברהם אבינו" – בניגוד לחוקי האסלאם שנקראו "שריעת מוחמד". הפלחים כיבדו מאוד את חוקי אברהם אבינו, כלומר את המנהגים המקומיים עתיקי היומין של אבותיהם, שעה שכיבדו הרבה פחות את חוקי האסלאם.

ראיות גנטיות: בדיקות גנטיות, שנערכו בשנים האחרונות בארץ ובעולם, מצביעות על קרבה גנטית בין היהודים לדוברי הערבית בארץ. ממצאים גנטיים אלה מחזקים את תחושת הרציפות, בצרפם הוכחות גנטיות למסקנות ההיסטוריוגרפיות – אף שיש להתייחס אליהם בזהירות רבה, בשל מגבלות הגנטיקה בזיהוי קרבה אתנית-תרבותית (ראה בהקשר זה: אפלבאום, מלחמות הגנים).

עדויות בעל פה: פרט לראיות נסיבתיות, מצטברות בשנים האחרונות גם עדויות חיות של דוברי ערבית בארץ, לפיהן יודעים הם על מוצאם הישראלי, וזאת מכוחה של מסורת משפחתית שהועברה מדור לדור בעל פה, אך נשמרה בסוד, מחשש שאם יתגלה הדבר, עלולים הם להיפגע.

אף שקשה להתחקות במדויק אחר ההיסטוריה הגנטית של תושביה דוברי הערבית של הארץ, ניתן אפוא להצביע על ממצא כללי מפתיע ביותר: מוצא רובם אינו מהפלשתים (שעל שמם הם נקראים), ואף לא מהכנענים או מהערבים (שעמם הם מזדהים יותר מכל) – כולם אויבי עם ישראל לדורותיו – אלא מעם ישראל עצמו. האומנם? אין לך קביעה מוזרה יותר מזו שלפיה אלה אינם מזרע עמלק (הערבי), או מזרע הפלשתים או הכנענים – אלא מזרע ישראל דווקא, אויבם המושבע ביותר לעת הזאת.

ואולם, כל מי שרק העיז לגעת בסוגיה עדינה זו הגיע למסקנה זו בעל כורחו, בהסתמך על מחקרים מודרניים בתחומי ההיסטוריה, הדמוגרפיה, הגיאוגרפיה, הלשון, התרבות ולאחרונה אף הגנטיקה. זה למעלה ממאה שנים, שממצא מפתיע זה גלוי לעיני כל, ואף על פי כן גנוז הוא, משל היה אחד מסודות המדינה השמורים ביותר.

למסקנה זו הגיעו בעבר מספר הוגים ציוניים, שבר **בורוכוב**, **דוד בן גוריון** ו**יצחק בן צבי** הם הבולטים שבהם. בן גוריון ובן צבי הגיעו למסקנה זו לאחר שערכו מחקר משותף, מקיף מאוד, לגבי תולדות הארץ למן ראשיתה ועד לשלהי התקופה העות'מאנית, שפורסם באפריל 1918 בשפת היידיש תחת הכותרת "**ארץ ישראל בעבר ובהווה**". הנושא ריתק במיוחד את יצחק בן צבי, שהמשיך להקדיש לו שנים רבות של מחקר גם לאחר מכן, שאותו סיכם בספר "**אוכלוסי ארץ ישראל**", שהתפרסם בשנת 1936. החשיבות שייחסו בן-גוריון ובן צבי לממצא זה, מעידה על כך שהם ראו בו לא רק שאלה עיונית, אלא אף את הפתרון המעשי לבעיית ארץ ישראל. במאמר שכתב **דוד בן גוריון** בשנת 1917, תחת הכותרת "**לבירור מוצא הפלחין**" סיכם הוא את הנושא במלים אלו:

אם נבוא לחקור את מוצאם ומקור-מחצבתם של הפלחין ונסתכל לאורח-חייהם הפנימיים ונפשפש במסורות הקדומות שנשתמרו בפיהם עד ימינו אלה – נראה שכמעט אין ביניהם ובין הערבים האמיתיים, בני הגזע הערבי, ולא כלום...רוב מנינם ורוב בנינם של הפלחין המוסלמים במערב ארץ-ישראל משווה לפנינו טיפוס גזעי אחד וחטיבה אתנית שלמה, ואין כל ספק שבעורקיהם יזרום הרבה דם יהודי – דם אותם האיכרים היהודים, "עמי הארץ", שבחרו בצוק העתים להתכחש לדתם ובלבד שלא יעקרו מעל אדמתם.

ישראל בלקינד, הגיע, כאמור, למסקנה זהה עוד לפני כן, לאחר שערך מחקרים משלו, אותם פרסם בדפוס שנים רבות לאחר מכן, במאמרו "**הערבים אשר בארץ ישראל**" ו"**איפה הם עשרת השבטים?**". בלקינד, אף הוא ייחס לממצאיו חשיבות מעשית, בקובעו, כי רק יחס אחד יכול בין העם היהודי לבין תושבי הארץ דוברי הערבית, יחס של אחים בני אומה ישראלית אחת; וכי רק

דרך אחת פתוחה בפניהם – חיים במדינת לאום ישראלית משותפת:

כן, מתוך התבוננות בדברי ימינו ניווכת, כי ב"ערבים" היושבים בארצנו נפגוש את צאצאי עם ישראל...אנו, שספר דברי-הימים פתוח לפנינו, מכירים בהם את אחינו, והם אינם מסוגלים לראות בנו אחים שהתרחקו, ומתייחסים אלינו כאל זרים...על יסוד העובדות האלה נקבע את יחסנו לעם הזה בעתיד. וברור הוא, שאך יחס אחד יכול להיות בינינו, יחס של אחים; לא רק אחים במובן מדיני, אחרי שגזרה עלינו ההיסטוריה לחיות חיי מדינה משותפים, אלא גם אחים בגזע, אחים בני אומה אחת.

מדינה אחת – מספר אפשרויות

מאז הסכם אוסלו שולטת בחשיבה הישראלית הפרדיגמה של "שתי מדינות לשני עמים" – משל הייתה זו האופציה היחידה ליישוב הסכסוך הארץ ישראלי. ראשית פרדיגמה זו במסקנות ועדת פיל (Peel Commission) שפורסמו ביולי 1937 ובהחלטת החלוקה מנובמבר 1947, המשכה בהסכם אוסלו, ושיאה בנאום שנשא בנימין נתניהו באוניברסיטת בר-אילן ביוני 2009. העובדה, שאפילו מנהיג המחנה הלאומי אימץ פרדיגמה זו, בניגוד לעמדתו עד אז, היא שקיבעה אותה כאופציה היחידה, לא רק בישראל אלא גם בקהילייה הבינלאומית כולה. ואולם, באורח פרדוכסלי לכאורה, דווקא משהפכה פרדיגמה זו לדוגמה מעין דתית – החלה היא להתערער, תחילה בעולם האקדמי ולאחר מכן גם בפוליטיקה. הראשון שערער על תוקפה של תפישה זו היה פרופ' אפרים ענבר, מנהל מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת בר אילן. במאמר שפרסם בינואר 2009, תחת

הכותרת "עלייתה ושקיעתה של הפרדיגמה 'שתי מדינות לשני עמים'" (ע' 17):

בהדרגה הולך ומתברר כי הסכם של שתי-מדינות בארץ הקודש הינו עורבא פרח. הפשרה ההיסטורית בין שתי התנועות הלאומיות, הנלחמות על אותה פיסת אדמה, אינה בהישג יד. יתר על כן, התנועה הלאומית הפלסטינית כשלה בניסיונה להקים מדינה בת קיימא...כשלו התנועה הפלסטינית נראה ברור מאוד, במיוחד עם זוכרים שהפלסטינים החמיצו שני גלים היסטוריים, שבהם הוקמו מדינות חדשות רבות: גל הדה-קולוניזציה שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה וגל הקמת המדינות החדשות בעקבות סיום המלחמה הקרה. רק הבנה הדרגתית של העובדה שהרשות הפלסטינית היא בגדר כשלון שכול הנראה נעוץ באופייה של התנועה הלאומית הפלסטינית, תאפשר את עלייתה של פרדיגמה חדשה, שתשים קץ לאשליית פתרון שתי המדינות לשני העמים.

הערעור על פרדיגמת שתי המדינות לא נעצר בגבולות האקדמיה, אלא חלחל גם לסדר היום הפוליטי. כך, למשל, במאמר שפרסם **נועם שיזף** ב"הארץ" ב-15.7.10 תחת הכותרת "קבלו את החזון המפתיע של הימין הישראלי לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני", הצביע הוא על הצגת פרדיגמה חילופית – "פרדיגמת המדינה האחת". מאמר זה הניב כמצופה מספר לא קטן של תגובות, רובן ביקורתיות. כך, למשל, כתב **אמנון לורד** כי "בישראל טרם הפנימו...שההנהגה הפלשתינית אינה מחפשת 'פתרון'. היא מחפשת דרכים להמשך המאבק, והדה-לגיטימציה של ישראל נמצאת בראש סדר העדיפויות." לכן, מסיק לורד, כי גם "כאשר יוצע לפלשתינים לחבור למדינת ישראל ימצאו דרכים להמשך המאבק, וישראל תמצא את עצמה גם עם אוכלוסיה ערבית גדולה נוספת וגם עם מאבק מסלים נגדה" (מקור ראשון 30.7.10).

כפי שניתן להיווכח מהאמור בספרים שפרסמתי בינואר 2010 ("ההתחברות הישראלית" ו"מכתב לנתניהו") מסכים אני עם הנחת היסוד של אמנון לורד, לפיה הפלשתינים מגדירים עצמם על ידי הסכסוך עם ישראל, ולכן אינם יכולים להרשות לסכסוך זה להגיע לסיומו – אף שחולק אני על מסקנותיו הפסימיות. לכן דוחה אני את הדעה הרווחת לפיה "הפלשתינים לא החמיצו שום הזדמנות לעשות שלום". מי שאינו מעוניין בשלום, אלא במלחמה – אינו יכול להחמיץ הזדמנויות לעשות שלום. ואכן, אש"ף, לא החמיץ שום הזדמנות לעשות מלחמה מאז היווסדו ועד היום. נקודת המוצא לכל דיון ביישוב הסכסוך הארץ ישראלי צריכה אפוא להיות שונה מזו הגורסת שההנהגה הפלשתינית מעוניינת ביישוב הסכסוך – ומכאן גם ההכרח שבסילוקה כתנאי לכול פתרון אמיתי.

"פרדיגמת המדינה האחת", אף שנתקלת היא בחשדנות בשל האיום על זהותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית כאחת – הרי שלאור כשלון "פרדיגמת שתי מדינות לשני עמים", אין סיבה לפסול אותה על הסף. להפך: יש להתמודד עמה ברצינות, דווקא משום שהיא מהווה מענה לפרדיגמה הקיימת, שפשטה את הרגל. צעד ראשון בכיוון זה נעשה על ידי העיתון **מקור ראשון** (4.3.11), שבו הועמדה סוגיית המדינה האחת לפתחם של קוראי העיתון, במסגרת המוסף "עמדה". במאמר הפותח את הגיליון כותב **אורי אליצור**:

אלו הן שתי האופציות. אם לא יקום מישהו ויניח על השולחן תוכנית של מדינה אחת, אם לא נהיה מסוגלים לשקול בלי בהלה את אופציית הסיפוח ואת המחיר שהיא עשויה לעלות לנו, ולהעמיד אותו מול המחיר של האופציה הנגדית – התוצאה תהיה מדינה פלשתינית. וזו תהיה מדינה חמושה ועוינת, שלא מכירה בישראל כמדינת העם היהודי, שלא תהיה מפורזת, שלא תוותר על עקירת כל

היישובים ושלא תחתום על הסכם שלום עם ישראל. כמו שנשחקה עצם ההתנגדות למדינה פלשתינית, כך יישחקו כל התנאים והדרישות שישראל מציבה בפני הקמתה.

משהונחה "פרדיגמת המדינה האחת" כחלופה ל"פרדיגמת שתי המדינות", החל הדיון בסוגיה זו הופך רציונלי – באשר החלטה אינה יכולה להיחשב כרציונלית, אלא אם פתוחות בפני מקבלה מספר אפשרויות. כשפתוח רק שער אחד ויתר השערים נעולים, ניטלת לא רק חירות האדם, אלא אף הרציונליות שלו.

שאלת סיפוח שטחי יו"ש למדינת ישראל לצורך הקמת מדינה אחת, מעוררת שלוש שאלות שיש להבחין ביניהן: האם הסיפוח אפשרי? האם הוא לגיטימי? האם הוא רצוי? כשמנסחים נכון את השאלות, ומבחינים ביניהן, קל לבחון האם התשובות שניתנו לשאלות אלו אכן עונות עליהן ישירות, אם לאו. השאלות, האם הסיפוח אפשרי ו/או לגיטימי – שונות באופן מהותי מהשאלה, האם הסיפוח רצוי. מבחינה לוגית, האפשרי והלגיטימי קודמים לרצוי. שכן, אם סיפוח יו"ש אינו אפשרי ו/או אינו לגיטימי, אין כלל צידוק לדון במחיר הערכי שיש לשלם בעבורו. שלוש שאלות מונחות אפוא בפנינו, ולא שאלה אחת, ומן ההכרח להבחין בין שלוש אלו. התשובה לשאלת האפשרי והלגיטימי היא בתחום המשפט הפנימי והמשפט הבינלאומי – ואילו התשובה לשאלת הרצוי היא בתחום הערכים הפנים-לאומיים. מכול שלושת השאלות, שאלת אפשרות הסיפוח היא הפשוטה ביותר, כיוון שאין היא מעוררת קשיים רבים. ישראל שולטת היום דה-פקטו ביו"ש, ולכן יש בכוחה להחיל את ריבונותה גם דה-יורה. לצורך כך די בהחלטת כנסת ישראל, התואמת את נוהלי החקיקה החוקתיים הפנימיים. שאלת הלגיטימיות סבוכה יותר, באשר כרוכה היא בבחינת זכות ישראל לעשות כן בהתאם לקריטריונים של המשפט הבינלאומי. ההכרעה בשאלת הלגיטימיות עניינה תחרות הזכויות על הארץ (שלנו או שלהם), וזו כרוכה בעיקר

בפרשנות משפטית. הקשה מכול היא השאלה **הערכית**, אותה יש לבחון במסגרת **התחרות על זהות המדינה** (יהודית ו/או דמוקרטית), באשר כרוכה היא בהכרעה ציבורית בין **ערכי יסוד**.

מבחינה לוגית מתחייב לדון תחילה בשאלות האפשרי והלגיטימי – ורק אחר כך לדון בשאלה הערכית. שכן אם הסיפוח אינו אפשרי ו/או לגיטימי, כי אז אין כלל צידוק לשאול האם הוא רצוי (בהנחה שישראל היא מדינת חוק המכבדת את המשפט הבינלאומי). ואולם מבחינה מעשית יש להקדים את הדיון בסוגיה הערכית, באשר אם הסיפוח אינו רצוי לישראל משיקולים ערכיים, כי אז מה הטעם לדון בלגיטימיות של סיפוח מעין זה. לכן, לצורך הדיון בשאלת הרצוי, אניח, שהסיפוח הוא לא רק אפשרי אלא אף לגיטימי, כיוון שזכות העם היהודי לגבי יו"ש הוכרה בכתב המנדט הארץ ישראלי, שהתקבלה פה אחד על ידי חבר הלאומים. (אפשר כמובן לחלוק על הזכות עצמה, בעיקר לנוכח החלטת החלוקה שהתקבלה על ידי האו"ם, אך זהו נושא לעצמו, המצריך בירור נפרד, שייעשה בהמשך. עד כה לא עסק ביהמ"ש העליון בשאלת מעמד ישראל בשטחי יו"ש בהקשר של סיפוח אפשרי, אלא רק בהקשר של סמכויות צה"ל לפי דיני המלחמה בשטחים המוחזקים מכוח **"תפיסה לוחמתית"**). אם כן, די בהחלטת כנסת ישראל כדי להחיל את הריבונות הישראלית על יו"ש, ואם זו לא התקבלה עד כה, הרי שהמניעה היא בעיקרה משיקולים ערכיים.

האתגר שהוצב ב"עמדה" אינו משפטי (לא מבחינת האפשרות על פי המשפט הפנימי ולא מבחינת הלגיטימיות על פי המשפט הבינלאומי) – אלא ערכי. לשון אחרת: קוראי "מקור ראשון" התבקשו לענות לא על שאלת כוחה של ישראל לספח את יו"ש, ואף לא על שאלת זכות העם היהודי על יו"ש – אלא על השאלה הערכית בלבד: האם רצוי סיפוח יו"ש, לנוכח מחירו הכבד, אם לאו.

השאלה הערכית היא, האם מוכנה ישראל לשלם את מחיר הסיפוח במטבע של פיחות בזהותה היהודית ו/או הדמוקרטית. פיחות זה מנוסח כתחרות בין שני ערכי יסוד מתחרים: יהודיות ודמוקרטיות – בין התביעה לשמור על אופייה היהודי של המדינה (במובן של רוב יהודי אלקטורלי) לבין התביעה לשמור על אופייה הדמוקרטי של המדינה (במובן של שוויון אזרחי ופוליטי לכול אזרחיה), לאחר סיפוח תושבי יו"ש דוברי הערבית. (שאלת זהות המדינה אף היא מצריכה בירור, באשר את המונחים "מדינה יהודית" ו"מדינה דמוקרטית" ניתן לפרש במספר דרכים, ולא רק בדרך אחת. כך, למשל, המונח "מדינה יהודית" מעורר את השאלה, האם הכוונה לרוב יהודי בקרב אוכלוסיית המדינה ובקרב מוסדות המדינה – או שמא הכוונה לאופי המשטר: תיאוקרטי להבדיל מדמוקרטי. המונח "מדינה דמוקרטית" אף הוא אינו חד משמעי, שהרי לא מעט מדינות בעולם מכנות עצמן "דמוקרטיות", אף שבפועל הן אנטי-דמוקרטיות במובן המערבי-ליברלי של המונח). כמודל תיאורטי, דמוקרטיה ליברלית מבוססת על אחדות הזכויות האזרחיות והפוליטיות, בבחינת היו אלה מקשה אחת, שלא ניתן להפרידה. ואולם, מאחר שהזכויות הפוליטיות הן שקובעות את זהות המדינה, הרי שבפועל מקיימות רוב מדינות העולם הפרדה בין הזכויות הפוליטיות לזכויות האזרחיות. זאת, בין השאר, כדי להגן על זהותה הרצויה של המדינה (אף שניתן להגן על זהות זו גם על ידי החוקה, בלא קשר למאזן כוחות אלקטורלי ארעי). מכאן ההכרה בסוגי סטטוס שונים: אזרח, תושב קבע, תושב ארעי וכד'. מבחינה זו, ישראל אינה שונה משאר מדינות העולם ופועלת על פי הקריטריונים שנקבעו בחוק האזרחות התשי"ב – 1952.

בהנחה, שזהות המדינה נגזרת על פי יחסי הכוחות האלקטורליים בלבד (הנחה שכאמור ניתן לחלוק עליה, באשר ניתן להגן על זהות זו באמצעות חוקה או חוק יסוד) – השאלה היא, האם

סיפוח יו"ש מחייב לתת לתושבי יו"ש דוברי הערבית זכויות אזרחיות מלאות, הכוללות גם זכויות פוליטיות (הזכות לבחור ולהיבחר) – או שמא ניתן להסתפק במתן זכויות חלקיות בלבד, ללא הזכויות הפוליטיות, היינו, זכויות של תושב קבע בלבד. מי שבחר באפשרות הראשונה, צריך לנמק כיצד ניתן להגן על זהותה היהודית של המדינה מפני השתלטות עוינת ערבית ו/או מוסלמית. לעומת זאת, מי שבחר באפשרות השנייה, צריך לנמק כיצד מתיישבת עמדתו עם הדמוקרטיה הליברלית, שאינה מפרידה בין זכויות אזרחיות לפוליטיות, אלא רואה אותן מקשה אחת.

העמדות שהוצגו ב"עמדה" מייצגות מספר אפשרויות כאלה, שאותן אסקור בקצרה, מתוך גישה ביקורתית. יש להדגיש, כי חרף ההבדלים בגישות השונות, משותפת לכולן הנחת היסוד, לפיה זהות תושבי יו"ש דוברי הערבית שונה מהזהות שלנו, ושזו לא ניתנת לשינוי – ומכאן הבעיה. לו הייתה זהותם זהה או דומה לזהותנו (אף שזהותנו עצמה אינה חד משמעית, אלא טעונה בירור) – כי אז לא הייתה כלל בעיה. מכאן, שהבעיה המרכזית היא בעיית **מלחמת הזהויות**, שלה יש השלכות טריטוריאליזם (הפרדה או איחוד) ומשטריות (דמוקרטיה ליברלית או משטר פוליטי אחר).

לשיטת **אורי אליצור**, עליה חזר מספר פעמים ("הדילמה האמיתית" 25.3.10, "**לספח ולהישאר בחיים**", 4.3.11), על ישראל לספח את יו"ש ולהעניק אזרחות מלאה לתושביה דוברי הערבית. לשיטתו, יש בכוח הדמוקרטיה הישראלית להמשיך ולהתקיים, גם אם תאזרח את תושבי יו"ש הלא-יהודים, וכתוצאה מכך ישתנה המאזן האלקטורלי בכנסת ישראל לרעת היהודים. לשיטתו, תוכנית המדינה האחת עדיפה על פני תוכנית שתי המדינות, כיוון שמחליפה היא עימות אלים ("**עימות באש ובדם**") בעימות מילולי ("**עימות בויכוחים בכנסת ובצעקות באולפני הטלוויזיה**"). זוהי

אומנם בחירת הרע במיעוטו, אך כאלה הן רוב ההכרעות שצריך לקבל.

אפשר להסכים עם אורי אליצור שאזרוח מלא הוא בבחינת הרע במיעוטו – ואפשר שלא להסכים עם עמדה זו, כפי שטוען ד"ר **מטבי (מרדכי) קליינר**, במאמרו "**פתרון מסוכן מאוד**". ההבדל בגישות נובע, בין השאר, מההבדל בתחזיות לגבי היחס הדמוגרפי בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הלא-יהודית. התומכים באזרוח תושבי יו"ש משערים (ובעיקר מקווים), שהיחס בין שתי האוכלוסיות לא ישתנה לרעה גם לאחר סיפוח יו"ש, כתוצאה מגידול האוכלוסייה היהודית (גידול טבעי ועלייה), מחד – ומקיטון האוכלוסייה דוברת הערבית (צמצום הילודה והגירה שלילית) מאידך. לעומת זאת, המתנגדים לאזרוח משערים (ובעיקר חוששים), שהיחס בין שתי האוכלוסיות ישתנה לרעה לאחר סיפוח יו"ש, כתוצאה ממגמות דמוגרפיות הפוכות. מבחינת המתנגדים, תוכנית המדינה האחת היא פתרון מסוכן מאוד, באשר עלולה היא לפגוע אנושות בזהותה היהודית של ישראל. לכן מציע מטבי קליינר לחפש דרך אחרת.

יעקב פייטלסון, במאמרו "**הטבלה לא משקרת**", תומך בעמדתו של אורי אליצור, לא רק משיקולים דמוגרפיים, אלא גם מסיבות אחרות. לדעתו, מניתוח דפוסי ההצבעה בקרב המגזר דובר הערבית בגבולות הקו הירוק, עולה, כי עצם הגישה, שלפיה כול מי שאינו משתייך למגזר היהודי, הריהו משתייך באופן אוטומטי לשונאי מדינת ישראל ולמבקשי נפשה – פשוט אינה נכונה. מי שגורס כך, מתעלם מנאמנותם של רבים מאזרחי הלא-יהודיים של המדינה ומתרומתם לה. כמו כן, מצביע פייטלסון על המתחים בתוך המגזר דובר הערבית, שכתוצאה מהם נוטים רבים מהם להצביע בעד נציגים דוברי ערבית בקרב המפלגות היהודיות ו/או בעד נציגים יהודים. כך גם עשויה שיטת בחירות אחרת, אישית-אזורית, לחזק מגמה זו. בשיטה זו פוחת משקלן של מפלגות

קטנות וקיצוניות, בד-בבד עם עליית משקלן של מפלגות גדולות ומתונות. לכן, כשם שרבים מאזרחי ישראל דוברי הערבית בגבולות הקו הירוק מצביעים היום בעד מצע יותר ישראלי ופחות לאומי-ערבי – כך גם אזרחים דוברי ערבית שמעבר לקו הירוק עשויים לנקוט עמדה דומה לאחר שיתאזרחו.

לשיטת **יואב שורק**, ניתן לפתור את הדילמה ברוח "**היוזמה הישראלית**" מבית מדרשו של השר-לשעבר בני אלון. אומנם, הכרח הוא לספח את יו"ש, אך אין פירוש הדבר שיש לכלול במהלך זה גם את אזרחים של תושבי יו"ש במדינת ישראל. ניתן להציע להם תושבות ביו"ש, ואזרחות בממלכת ירדן – ובכך לספק את מאווייהם הלאומיים, מבלי לפגוע בזהותה היהודית של ישראל. על ידי מהלך כזה יימשך הסטטוס-קוו האלקטורלי, אף ששטח המדינה יורחב ויכלול את כול ארץ ישראל המערבית. מודל זה יאפשר לפתור גם את בעיית הפליטים, בהציעה לאלה בית לאומי בממלכת ירדן (שבה מהווים הם רוב כבר עתה), וזאת בנוסף לשיקום כלכלי. לחילופין, ניתן להציע לתושבי יו"ש את האפשרות להגר לחו"ל (מה שקרוי "**טרנספר מרצון**"). כותב יואב שורק: "**ייתכן גם שהאפשרויות תהיינה מוגבלות במכסות או בתנאים**; אך החשוב הוא שהמודל צריך להביא למצב שבסיומו של התהליך לא יוותרו עוד בין הירדן לים אנשים נטולי אזרחות, ורוח הרפאים הפלשתינית תחדל מלרדוף את המפעל הציוני".

יוזמה ישראלית ברוכה זו מנסה לפתור את הבעיה על ידי ריבוע המעגל – יצירת הפרדה בין **תושבות לבין אזרחות**, על ידי "**הגירת זכויות**" במקום הגירה פיזית (טרנספר). הסדר כלאיים מעין זה הוא חסר תקדים בעולם המודרני, ובתור שכזה ספק אם ניתן ליישם אותו. מודל זה מעורר מספר קשיים, שעל שניים מהם אצביע כאן: ראשית, מודל זה מצריך את הסכמת ירדן, שספק אם תושג, לנוכח הסכנה שזה יחריף את הבעיה הדמוגרפית הפנימית של הממלכה – מיעוט ערבי-האשמי שליט לצד רוב פלשתיני

נשלט (לו רצתה בכך ירדן, לא הייתה היא שוללת את אזרחותם הירדנית של תושבי יו"ש בשנת 1988, עם ניתוק זיקתה ליו"ש); שנית, מודל זה ייצור מצב משפטי סבוך ביותר, בהפרידו בין הזכויות האזרחיות שיוקנו לתושבי יו"ש במדינת ישראל המורחבת (שהן רוב זכויות האדם בעולם המודרני), לבין הזכויות הפוליטיות שיוקנו להם בממלכת ירדן (זכויות מוגבלות כשלעצמן במשטר שהוא מלוכני על פי חוקתו). די בשני קשיים אלה כדי לסכל את אפשרות מימושו של מודל זה.

יתירה מזו: ספק רב אם המודל הזה ינטרל את הפצצה הקרויה **"התנועה הפלשתינית"**. שכן, כל עוד תתקיים הזהות הפלשתינית, כזהות היסטורית התובעת מימוש פוליטי, תמשיך להתקיים גם תנועה לאומית פלשתינית, אף אם תסכים ירדן המלוכנית-האשמית להכילה. שכן, לאומיות ומלוכנות סותרות זו את זו. לאומיות במובן המלא תובעת שחרור כפול: שחרור משלטון של מדינה זרה, ושחרור משלטון מקומי בלתי נבחר. מבחינתו של הרוב בממלכת ירדן, השלטון הקיים הוא בלתי לגיטימי, בהיותו מוחזק על ידי מיעוט האשמי בעל זכויות-יתר.

האפשרות שתתחולל מהפכה בירדן (לאו דווקא דמוקרטית-ליברלית), הריהי מציאותית למדי, לנוכח רעידת האדמה הפוקדת את האזור. לכשזה יקרה, חס וחלילה, ייעלם השלטון המלוכני-ההאשמי – ואת מקומו יתפוס שלטון פלשתיני פאן-ערבי או פאן-אסלאמי. השלטון החדש לא יסתפק בשטחה הנוכחי של הממלכה – "פלשתינ המזרחית", לשיטתו – אלא יתבע גם את שטחה של "פלשתינ המערבית", במטרה לכוון את **"פלשתינ הגדולה"**. התנועה הפלשתינית, לא רק שלא תיעלם, אלא אף שתחזק ותעלה תביעות טריטוריאליות בלתי פוסקות. פלשתינ המזרחית לא תעשה בהכרח שימוש בכוח לצורך סיפוח פלשתינ המערבית, אלא תוכל להסתפק באמצעים דמוקרטיים, דוגמת

משאלי-העם שערך היטלר באזורים דוברי הגרמנית שמעבר לגבולות "גרמניה הקטנה".

לשיטת **מוטי קרפל** יש לוותר על הדמוקרטיה הליברלית, כדי להבטיח את שלמות הארץ וזהותה היהודית של המדינה. לשיטתו, כשהדילמה היא בין עצם הקיום הלאומי לבין צורתו – כי אז יש להעדיף את הראשון על פני השני. משמע, כדי להבטיח שיחסי הכוחות האלקטורליים הנוכחיים לא ישתנו, יש למנוע מתושבי יר"ש קבלת אזרחות, ולהציע להם להסתפק במעמד של "גר תושב", כמשמעות המונח על פי ההלכה. מאחר שמעמד משפטי זה אינו תואם לדגם הנורמטיבי המודרני (שמקורו בשיטת המשפט המערבית), הרי שפירוש עמדה זו הוא העדפת המשפט העברי על פני המשפט המודרני, ומכאן חולשתה. בעולמנו קיים רק משטר פוליטי תקני אחד, הקרוי "דמוקרטיה ליברלית", לפיו זכויות אזרחיות ופוליטיות הן מקשה אחת. לכן, קיים ספק רב, האם הקהיליה הבינלאומית תסכים לאפשר לישראל לאמץ דגם חילופי לדגם המודרני התקני, אפילו יש בו היגיון משפטי, מבחינת המשפט העברי. העדפת דגמים פוליטיים חילופיים על פני הדגם הנורמטיבי התקני פותחת פתח לא רק להחלת המשפט העברי, אלא גם להחלת שיטות משפט לא תקניות אחרות, ובראשן שיטת המשפט המוסלמי (השריעה). מבחינת ישראל עדיף אפוא להיצמד לדגם הנורמטיבי התקני, בעיקר כדי למנוע את דרישת העולם המוסלמי להעדיף את השריעה על פניו. שיטת המשפט המודרנית מקנה לישראל יתרונות רבים, בעיקר ביחסיה הבינלאומיים. שכן, המשפט הבינלאומי מבטיח את שוויון האומות בפני החוק הבינלאומי. לעומת זאת, כול שיטת משפט אחרת מבוססת על חוסר שוויון בינלאומי וכפיפות למוקד אימפריאלי, שבשיטת המשפט המוסלמית מתפרשת כמוקד כוח מוסלמי. הדמוקרטיה הליברלית היא אחת משלוש צלעות של משולש אחד – מדינת לאום, משפט בינלאומי ודמוקרטיה

ליברלית – שלא ניתן להפריד ביניהן. ישראל, כמדינת-לאום, הרוצה ליהנות מהגנת המשפט הבינלאומי, אינה יכולה להרשות לעצמה לוותר על קיום משטר דמוקרטי-ליברלי, ולכן כול פתרון אמיתי צריך להכיל משטר זה.

כול שלושת הפתרונות שהוצעו לעיל אינם נוגעים כלל באפשרות של **שינוי הזהות** – ולכן אין הם מצליחים לפתור את "**בעיית הזהות**" ("**הבעיה הדמוגרפית**"), ובמידה מסוימת אף מחריפים אותה. כול עוד מניחים אנו, שקיומה של זהות ערבית-פלשתינית עוינת לישראל היא עובדה, שאותה לא ניתן לשנות, כי אז נותר הסכסוך בעינו. כול שיכולים אנו לעשות במצב זה הוא לדאוג להקטנת הלהבות, אך לא לכבותן – מה שמכונה היום "**ניהול סכסוך מבוקר**" להבדיל מ"**יישוב סכסוך**", כפי שכותב אפרים ענבר (עלייתה ושקיעתה של הפרדיגמה 'שתי מדינות לשני עמים', ע' 17):

האופציה הטובה ביותר בינתיים היא ניהול מבוקר של הסכסוך, על מנת למזער את עלויותיו ולהרוויח זמן עד להופעתן של חלופות פוליטיות טובות יותר. במצב שבו אין רואים סיום קרוב של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, נראה כי אסטרטגיית הניהול המבוקר של הסכסוך – תוכנית מעורפלת משהו, המצריכה התאמות והערכות מחדש ללא הרף – היא הדרך המציאותית היחידה שיש בה כדי להועיל לזירה הישראלית-פלסטינית.

לא ניתן אפוא לפתור את הבעיה בלי לבצע טיפול שורש בזהות עצמה. כול הניסיונות לעקוף את בעיית הזהות על ידי טיפול משפטי-מדיני בלבד, סופם להיכשל. כול עוד לא השתנתה העמדה העוינת של תושבי יו"ש ומנהיגותם, כי אז עלול הסיפוח להמיט על ישראל אסון כפול: גם אחריות לגורלם וגם מאבק מסלים כנגדם. קל וחומר, אם לא יציעו להם לחבור לישראל על בסיס של שוויון זכויות מלא – אלא יציעו להם להיות במעמד של "**גר**"

תושב נטולי אזרחות כלל, או של בעלי אזרחות במדינה שאינם חיים בה. כול עוד מניחים אנו, במובלע או במפורש, כי זהותם הערבית-פלשתינית של תושבי הארץ דוברי הערבית היא נצחית – כי אז אין פתרון לדילמות הקיימות בסוגיה הישראלית-פלשתינית. לכול היותר ניתן לשלוט בגובה הלהבות, אך לא לכבות את השריפה. לעומת זאת, אם מניחים אנו הנחה שונה, שזהותם של תושבי הארץ דוברי הערבית היא דינמית, כי אז נפתחת הדרך גם לכיבוי השריפה – ולא רק לשליטה בגובה הלהבות. עלינו להשתחרר אפוא מהקיבעון המחשבתי, כתנאי לפריצת דרך מדינית.

התחברות – תוכנית השלבים הישראלית

ובכן, כיצד יכולים אנו לעמוד על נפשנו, מבלי לאבד את נשמתנו-זהותנו? תשובתי פשוטה, אף אם יישומה סבוך מאוד: עלינו להציע להם **התחברות על בסיס זהות ישראלית משותפת** (להלן: **"ההתחברות הישראלית"**). התחברות מעין זו מבוססת על **שינוי הזהות הקיבוצית** של תושבי הארץ דוברי הערבית (להלן: **"מכשיר הטרנספורמציה"**). לשיטתי זו הצעה נדיבה ביותר, באשר מציעה היא להם לחלוק איתנו לא רק גנים, אלא גם הון לאומי, רוחני וכלכלי. בהתחשב בחלופות הפתוחות בפניהם (זהות פלשתינית-ערבית חילונית או דתית-אסלאמית), יש סיכוי רב שהם יעדיפו את הזהות הישראלית, אף אם בשלב הנוכחי נתפשת זו כזהות עוינת.

זאת ועוד: בהנחה, שהשגת זהות ישראלית משותפת היא תהליך ארוך וממושך, יש לכוון בתקופת הביניים הסדרי הגנה משפטיים, שיגנו על מדינת ישראל המאוחדת מפני השתלטות של זהות פאן-ערבית ו/או זהות פאן-מוסלמית עוינות. לשיטתי, הסדרי הגנה משפטיים אלה יהיו נחוצים רק כל עוד לא הושלמה מהפכת

הזהות המוצעת – ואילו לאחר שזו תושלם, כבר לא יהיה צורך בהסדרים אלה, באשר כל דוברי הערבית ביר"ש (או לפחות רובם) כבר יהיו ישראלים, ללא קשר לדרך בה השיגו את זהותם הישראלית. הסדרי הגנה משפטיים אלה יעוגנו ב"חוק יסוד זהות המדינה", שיכלול את אותם מרכיבים הכרחיים לשמירת זהותה הישראלית של המדינה, ללא קשר ליחסי הכוחות האלקטורליים בכנסת ישראל. סעיפים קובעי זהות אלה ישוריינו על ידי קביעת רוב מיוחס גדול במיוחד, שבלעדיו לא ניתן יהיה לשנות סעיפים אלה. רשימת הסעיפים קובעי הזהות הישראלית חייבת לכלול בין השאר את הסעיפים הבאים: שם הארץ והמדינה, בירת המדינה, הנאמנות לארץ ולמדינה, לשון המדינה, מערכת החינוך של המדינה ותכני היסוד שלה, המשטר במדינה ויחסי הדת והמדינה.

זאת ועוד: תוכנית ההתחברות הישראלית מתייחסת לשתי רמות חברתיות שונות ומבוססת על שני אמצעים שונים: (א) ברמה הפוליטית מבוססת היא על סיפוח יו"ש, כפעולה ריבונית חד צדדית מצד מדינת ישראל, שאינה מותנית בהסכמה פוליטית של מנהיגי תושבי יו"ש דוברי הערבית ואף לא של מנהיגי המדינות דוברות הערבית; (ב) ברמת הפרט מבוססת היא נכונותו של כל פרט ופרט לאמץ את הזהות הישראלית כדי שיוכל להתאזרח במדינת ישראל כאזרח נאמן – ולחילופין, להישאר במעמד של תושב בלבד (אפשרות שרבים עשויים לבחור בה לנוכח היתרונות הטמונות בה, כפי שמסביר זאת יעקב פייטלסון במאמרו "הטבלה לא משקרת", (מקור ראשון 4.3.11). סיפוח חד צדדי של יו"ש הוא אפוא תנאי לכול מהלך נוסף, וככול שיקדם, כך ייטב.

קריאה ביקורתית במאמרים השונים בגיליון "עמדה", רק חזקה את דעתי, שלא ניתן לממש את תוכנית המדינה האחת ללא מכשיר הטרנספורמציה. לשון אחרת: באמצעות מכשיר הטרנספורמציה ניתן להפוך את תוכנית המדינה האחת מ"אוטופיה" ל"טופיה" – תוכנית ריאלי-פוליטית, אף אם נדמית

היא כהזויה בשלב הראשון. סלחו לי על ההשוואה, אך גם תוכניתו של הרצל להקים מדינה יהודית בארץ ישראל, נתפשה בשעתה כהזויה, ולא דווקא כריאלית. תוכניתו של הרצל הייתה מבוססת על שתי הנחות: ראשית, שנוצרה הזדמנות היסטורית כדי לממש את חזונו עתיק היומין של עם ישראל ("יסוד ההזדמנות ההיסטורית"); שנית, שאם רק ירצו היהודים בתוכניתו, תוכל היא לצאת בסופו של יום לפועל ("יסוד הרצייה"). בדיעבד, הסתבר שהרצל צדק, באשר התממשו תחזיותיו במציאות, אם כי לא בדיוק כפי שהוא חזה אותן.

מצבנו הנוכחי דומה, באשר נוצרה הזדמנות היסטורית לחולל את תוכנית המדינה האחת, לאור הכישלון הנחרץ של תוכנית שתי המדינות. מה שהיה בעבר אידיאולוגיה של הימין בלבד, הופך היום להכרח לאומי קיומי, לנוכח כשלון אוסלו. השאלה שנשארה פתוחה היא האם היהודים ירצו בתוכנית זו – וליתר דיוק, האם תרצה בכך מדינת ישראל, כגוף ריבוני. שלא כבימיו של הרצל, היום יש לעם היהודי מדינה משלו, מכשיר רב עוצמה למימוש רצונותיו. מבחינה זו, מהווה תוכנית ההתחברות הישראלית השלמה לתוכניתו של הרצל. אם הרצל תבע להוציא את היהודים מהגלות הפיזית, הרי שתוכנית הטרנספורמציה שואפת להוציא את תושבי הארץ הלא-יהודיים מגלותם הזהותית, במטרה לשלבם במסגרת האומה הישראלית המודרנית.

לשיטתי, ניתן לכוון מדינה אחת שלה זהות ישראלית משותפת – ובדרך זו לפתור את בעיית התחרות שבין זהותה הישראלית של המדינה לאופייה הדמוקרטי-ליברלי. אף שמדובר בתהליך עומק, ממושך למדי, הרי שבאופן עקרוני הוא אפשרי. זהות קיבוצית אינה דבר קבוע, אלא ניתן לשינוי – ולכן ריכוז המאמצים בכיוון זה עשוי ליצור מציאות חדשה לחלוטין. מאחר שעיקר "פרדיגמת המדינה האחת שלה זהות ישראלית", מבוססת על פילוח כללי של האוכלוסייה דוברת הערבית, עלינו לשוב להבחנה הבסיסית

בין "תושבי ארץ ההר" לבין "תושבי ארץ המישור", שהיא המפתח לפענוח הקודים של הזהויות השונות.

תושביה דוברי הערבית של הארץ אינם חטיבה אתנית אחת, כפי שמקובל לחשוב – אלא שתי חטיבות אתניות שונות לחלוטין זו מזו. תושבי ארץ ההר הם ברובם מזרע ישראל, תושבי הארץ מאז ומקדם. לעומת זאת, תושביה דוברי הערבית בחבל פלשת וב"פזורה הפלשתינית", הם ערב-רב של מהגרים שזה מקרוב באו ושאין להם קשר היסטורי עם הארץ. בקרב אוכלוסייה זו התפתחו ארגוני הטרור הפלשתיניים, המהווים מדרגה לגרועים שבשוואי ישראל – ומהם יצאו רבי המרצחים שאת אכזריותם חשנו בשנים שחלפו מאז הקמת המדינה ועד היום, ובמיוחד לאחר חתימת הסכם אוסלו.

בהבחנה בין שתי אוכלוסיות אלו טמון המפתח להבחנה במדיניות השונה שעל מדינת ישראל לנקוט כלפיהן. על מדינת ישראל לנתק את הקשר שבין תושבי ארץ ההר, שהם האוהבים שבפוטנציה – לבין "הפזורה הפלשתינית", ארגוני הטרור שצמחו מתוכה והאימפריאליזם הערבי-מוסלמי התומך בהם, שהם אויביה הבלתי מתפשרים. על ישראל לעסוק בו-זמנית בפירוק ובהרכבה. כלפי הרשות הפלשתינית והחמא"ס על ישראל להנהיג מדיניות של פירוק וחיסול; מאידך, כלפי תושבי ארץ ההר עליה להנהיג מדיניות של הרכבה והתחברות.

בעוד שמדיניות הפירוק והחיסול היא ברורה למדי – הרי שמדיניות ההרכבה וההתחברות טעונה הסבר מפורט. עד היום לא הועלתה כלל תוכנית התחברות, באשר על סדר היום הארץ ישראלי עמדו תמיד תוכניות חלוקה, אליהן נלוו גם תוכניות של טרנספר. לב תוכנית ההתחברות היא התפישה הטרנספורמטיבית, לפיה ניתן לחולל מהפכת זהות בקרב תושבי הארץ דוברי הערבית, על ידי צריבת זהות ישראלית בקרבם – זהות שתחליף

את זהותם הפלשתינית-ערבית. מהפכת זהות זו לא אמורה להקנות להם זהות חדשה, אלא להשיב להם את זהותם הישראלית העתיקה – זו שאבדה להם עקב הכיבוש הערבי-מוסלמי. מהפכת זהות זו היא מהפכה-נגד – מהפכה כנגד אינוס תושביה הישראלים של הארץ להסתערב ולהתאסלם – ומכאן צידוקה.

כאמור, פריצת דרך מדינית לא תיתכן אלא אם קדמה לה פריצת דרך מחשבתית. כישלונן של החלופות המקובלות בכך, שהן מבוססות על ההנחה המוטעית, שזהותם הערבית-פלשתינית של תושבי הארץ דוברי הערבית היא נצחית ובלתי משתנה, ובתור שכזו לא ניתן להשפיע עליה. הנחה זו מקורה בבורות היסטורית ובהזנחת הפן הפסיכולוגי של הפוליטיקה. כל עוד נתפשת זהות הערבית-פלשתינית כנצחית, גם שנאת ישראל הנגזרת מזהות זו נתפשת כנצחית. האסטרטגיה שפיתחה ישראל עד כה כוונה להתמודד עם מצב של שנאה מתמדת, המולידה תוקפנות מתמדת, שלכל היותר ניתן להרתיעה, אך לא למגרה.

לעומת זאת, התפישה הטרנספורמטיבית המוצעת על ידי (ושבה דן אני בספרי "ההתחברות הישראלית" בהרחבה), גורסת, שזהות קיבוצית אינה נתון סטטי – אלא דינמי. תהליכים של שינויי זהות מתרחשים כל העת, גם בלא שנהיה מודעים להם; כך במהלך כל ההיסטוריה – קל וחומר בעת החדשה, משעה שהקצב של תהליכים היסטוריים הוא במידה ניכרת. טרנספורמציה זהותית מתרחשת כל הזמן, כשהשאלה היא רק איזה דפוס של זהות ינצח. לשיטתי, ניתן לחולל מהפכת זהות בקרב דוברי הערבית בארץ, אשר כתוצאה ממנה תיעקר מקרבם שנאת ישראל וייהפכו לבבותיהם – האיבה תהפוך לאהבה. לכשיקרה הדבר, ואין זה פשוט כלל ועיקר, יתרחש המפץ הגדול באמת, שלאחריו שום דבר לא יהיה עוד כבעבר.

יצירת זהות משותפת לתושבי הארץ היהודיים ולתושביה דוברי הערבית, היא תנאי להתחברות לאומית אמיתית – היינו, ליצירת אומה ישראלית מודרנית אחת בארץ ישראל השלמה. כדי שתתחולל התחברות לאומית מעין זו, לא די בכך שנצביע על מוצא גנטי משותף ו/או על מולדת משותפת (נושא שבו עוסק ספרי בפירוט, ולא כאן המקום להיכנס אליו); שני אלה הם תנאים הכרחיים אך לא תנאים מספיקים. רק **זהות תרבותית היסטורית משותפת** מספקת את הדבק האמיתי בין בני האדם. זהות היסטורית משותפת היא היוצרת זהות לאומית. זהות היסטורית משותפת היא עניין שברגש – לא פחות מעניין שבשכל. מכאן חשיבותה של ההיסטוריה הלאומית לצורך גיבוש זהות לאומית מודרנית. גם עמים שלא יכלו להצביע על היסטוריה לאומית אמיתית, המציאו נרטיב לאומי, כדי לכונן זהות לאומית.

תוכנית "ההתחברות הישראלית על יסוד הטרנספורמציה" היא **תוכנית שלבים ישראלית**, שיש בה כדי להוות משקל-נגד אמיתי לתוכנית השלבים של הפלשתינים. תוכנית שלבים ישראלית תתבסס לא על מאבק מזוין, בנוסח אש"ף או חמא"ס – אלא על מאבק רוחני בזהויות שנכפו על תושבי הארץ במהלך הכיבוש הערבי-מוסלמי. המאבק האמיתי על הארץ הוא המאבק על זהותה ועל זהות תושביה – מאבק שאותו יש לנהל **בשלבים**, בהתאם לקהלי היעד השונים ובכלים המתאימים.

את קהלי היעד ניתן לחלק כך: המגזר דובר הערבית בגבולות הקו הירוק הוא היעד הראשון במאבק זה; הציבור במזרח ירושלים הוא היעד השני; הציבור ביהודה ובשומרון הוא היעד השלישי; ואילו הציבור בחבל עזה הוא האחרון, אם בכלל.

את המאבק על נפשותיהם של תושבי הארץ דוברי הערבית צריך לנהל במסגרת כללי המשחק הפוליטיים של מפלגות ותקשורת. מאבק מעין זה מתנהל במסגרת תרבות פוליטית מסוימת –

תרבות השונה מן היסוד בין שני חלקיה של ארץ ישראל. בגבולות הקו הירוק חיה חברה דמוקרטית – ואילו מעבר להם חיה חברה העושה את צעדיה הראשונים בלבד בכיוון זה.

מהבדל בסיסי זה נגזרות שתי אסטרטגיות שונות ליישום מהפכת הזהות המוצעת כאן. אסטרטגיה אחת מתאימה לחברה שבתוך גבולות הקו הירוק – כשהאסטרטגיה השנייה מתאימה לחברה שמעבר לקו הירוק. בתוך הקו הירוק נדרש להקים תנועה חדשה, שתרים את דגל הזהות הישראלית המאוחדת ותאבק על נפשותיהם של אזרחי ישראל – יהודים ולא-יהודים כאחד. לעומת זאת, בשטחי יו"ש שמעבר לקו הירוק יש לכונן תחילה דמוקרטיה, שתאפשר לנהל את המאבק בדרכים דמוקרטיות. כינון חברה דמוקרטית אינה מושגת על ידי הצהרות מתלהמות – אלא על ידי תהליכי עומק המתחוללים שנים רבות. אם עומד מכשול אמיתי בפני מהפכת הזהות הישראלית הרי זה מצבה העגום של החברה דוברת הערבית בי"ש, חסרת הניסיון הדמוקרטי. כל עוד לא פורקו תשתיות הטרור בשטחי יו"ש וחבל עזה, לא ניתן יהיה לכונן בהם חברה דמוקרטית. בחירות לא ניתן לנהל תחת אש ואיומי טרור. הטרור הרצחני המשתולל בשטחי יו"ש וחבל עזה – ואף מיוצא מהם לתוך גבולות הקו הירוק – הוא איום לא רק על מדינת ישראל, אלא גם על תושבי המקום עצמם. לכן, יש אינטרס משותף לשני הצדדים לחסל את הטרור לאלתר.

תוכנית השלבים הישראלית מבוססת לא רק על פנייה לקהלי יעד שונים, אלא אף על שימוש בשני **כלים** שונים: הכלי הראשון הוא **משפטי** – יצירת **מסגרת מדינית חדשה**; הכלי השני הוא **חינוכי-פסיכולוגי** – רכישת **זהות חדשה**. בשלב הראשון יושלם האיחוד המדיני של הארץ על ידי סיפוח יהודה ושומרון. בשלב השני תתווסף לאיחוד המדיני גם האחדת הזהות, שרק היא יוצרת את הדבק המלכד האמיתי. רק טיפול משולב בזכות ובזהות עשוי לתת מענה שלם לבעיית ארץ ישראל.

שני כלים אלה שונים זה מזה לא רק באופיים – אלא אף במשכי הזמן שלהם. אחדות מדינית ניתן להשיג על ידי הצהרה משפטית בלבד, בהינף קולמוס של שלטון ריבוני, בהחלטת כנסת של שעה אחת; לעומת זאת, אחדות רוחנית היא תוצאה של תהליך חינוכי ממושך והדרגתי, לאורך שנים רבות, המחולל שינוי עמוק בלב וברוח כאחד, בבחינת **"וַיַּעֲשׂוּ לְכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה"** (יחזקאל י"ח/31). זהות ישראלית טוטלית היא זהות טעונה ומורכבת – זהות שהיא הרבה יותר מזהות אזרחית בלבד. זהות זו היא בראש ובראשונה תחושת השתייכות לעם ישראל ההיסטורי והזדהות עמוקה עמו. זהות ישראלית טוטלית מבוססת על הזדהות עם כל מה שהשם **"ישראל"** מסמל: ארץ ישראל, לשון ישראל, תרבות ישראל, דת ישראל, היסטוריה ישראלית ומדינת ישראל.

את מהפכת הזהות צריך להתחיל בתוך גבולות הקו הירוק – ורק אחר כך ניתן לייצא אותה לשטחי יהודה ושומרון, ואולי אף לחבל עזה. אם תצליח מהפכת הזהות בבית פנימה, יהא קל יותר לייצא אותה גם אל החוץ. ואולם תנאי מוקדם והכרחי לכך הוא שלא תוקם שום ישות פוליטית זרה ביהודה ושומרון – אפילו תהיה זו ישות שהיא פחות ממדינה, דוגמת המצב שנוצר בחבל עזה, לאחר ההתנתקות ממנו. שכן, אם תוקם ישות מדינית מעין זו, חס וחלילה, כי אז לא תוכל עוד ישראל לייצא את מהפכת הזהות לשטחה, באשר ישות זו תסכל אפשרות זו על הסף. לכן, הצעד הראשון שעל מדינת ישראל לעשות עתה הוא **לספח לאלתר את שטחי יהודה ושומרון**, כמו גם להצהיר בריש גלי, שאין בכוונתה להקים מדינה פלשתינית בשום שלב – לא מחר, ואף לא מחרתיים. כמו כן עליה לפרק את תשתיות הטרור ואת כל מה שנותר עדיין מהרשות הפלשתינית – לאחר שזו התפרקה ממילא ממרבית נכסיה. כול הניסיונות להפיח רוח חיים באבו מאזן, כדי שזה יוכל להתמודד מול החמא"ס, לא יועילו. שכן,

תנועת הפת"ח אינה מייצגת אלא זהות טקטית ומזויפת – ואילו תנועת החמא"ס מייצגת זהות אמיתית.

התחברות מדינית-משפטית תחילה – ורק לאחר מכן גם התחברות רוחנית. התחברות רוחנית מעין זו צריך להתחיל בכיוון ההפוך לזה של תוכנית ההתנתקות. לא עזה תחילה – אלא יהודה ושומרון תחילה, ורק לבסוף גם עזה, אם בכלל. התחברות היא היפוכה של התנתקות. תחילה יש להתחבר אל הקרוב, ולאחר מכן גם אל הרחוק. הקרובים לנו באמת הם תושבי יהודה ושומרון, אשר בדומה לתושבי הגליל דבקו בארץ ההר למן ראשיתה של ההתיישבות הישראלית בארץ. תושבי ההר הם עם ישראל של ממש, בשר מבשרה של האומה הישראלית עתיקת היומין. לעומת זאת, תושבי חבל עזה הם ברובם מהגרים חדשים שזה מקרוב באו ארצה. רוב רובם של תושבי חבל עזה אינם ישראלים במוצאם – אלא ערב-רב של מהגרים דוברי ערבית מוסלמיים, שהגיעו ארצה מהארצות השכנות כטפילים של המפעל הציוני. על ישראל להתייחס היום לחבלי יהודה ושומרון, כשם שהתייחסה בעבר לגליל, למשולש ולנגב.

למעשה שום כוח אינו רשאי למנוע זאת ממנה. המשפט הבינלאומי הכיר בזכותו של עם ישראל על כל שטחי ארץ ישראל, בהחלטות שהתקבלו על ידי חבר הלאומים בסוף מלחמת העולם ה-1, עת נקבעו כל הגבולות במזרח התיכון. על פי אותן החלטות בינלאומיות, אמורה הייתה ארץ ישראל לכלול גם את השטח שממזרח לנהר הירדן – אלא ששטח זה נמסר לבית המלוכה ההאשמי, שהקים בו את ממלכת ירדן, מיד בסמוך לאחר קבלת החלטות אלה. לעם ישראל במצבו אז לא היה די כוח, פיזי ומדיני, כדי למנוע מסירת שטחים אלה לידי עם זר. היום, לעומת זאת, כשכל השטחים שממערב לירדן הם בשליטת ישראל, ובשעה שיש לישראל די כוח פיזי ומדיני להחזיק בהם – יכולה ואף חייבת היא

להחיל על שטח זה את מלוא הריבונות הישראלית, ולאחר מכן אף את מלוא הזהות הישראלית.

סיפוח יהודה ושומרון עשוי להוסיף למדינת ישראל אוכלוסייה בעלת זהות ערבית-מוסלמית – ומכאן הפחד ששרר תמיד מפני סיפוח שכזה. לפחד זה אין בסיס, באשר מספר תושביהם דוברי הערבית של יהודה ושומרון נמוך בהרבה ממה שמקובל לחשוב. במשך שנים התקבלו המספרים שסיפקה הרשות הפלשתינית מאז הסכם אוסלו ללא עוררין כמעט. אלא שבשנים האחרונות התברר, שמספרים אלה נופחו בכוונת מכוון, כיוון שהשד הדמוגרפי משמש כמכשיר נוסף במאבק נגד ישראל.

ממחקר שנערך לאחרונה באוניברסיטת בר אילן עולה, כי קיים פער של למעלה מ-1.3 מיליון איש בין המספרים הרשמיים שמפרסמת הרשות הפלשתינית לבין גודלה האמיתי של אוכלוסיית יש"ע. סך כל האוכלוסייה הזו על פי ממצאי מחקר זה עומד על כ-2.5 מיליון איש, ולא כ-3.83 מיליון כפי המספרים הרשמיים. אם מנקים מתוך מספר זה את האוכלוסייה בחבל עזה, העומדת על כ-1.08 מיליון איש, הרי שבשטחי יהודה ושומרון מונה אוכלוסייה זו פחות מ-1.5 מיליון איש, מספר שאינו גדול בהרבה מהאוכלוסייה דוברת הערבית בגבולות הקו הירוק. מה שחשוב לא פחות, שיעור הילודה בקרב אוכלוסייה זו נמוך בהרבה ממה שמקובל לחשוב. לעומת זאת, קצב ההגירה החוצה גדול בהרבה מהמספרים הרשמיים. כתוצאה משני נתונים אלה עולה, כי קצב גידול האוכלוסייה ביהודה ושומרון נמוך בהרבה מהמספרים הרשמיים, ולכן השד הדמוגרפי אינו כה נורא כפי שמנסים אויבי ישראל להציגו.

סיפוח יהודה ושומרון אינו עשוי אפוא לשנות באופן משמעותי את המאזן הדמוגרפי הנוכחי בין יהודים ללא-יהודים בארץ, באשר יתקיים רוב יהודי מוצק גם לאחר סיפוח שטחים אלה.

מסיבה זו, ואף מסיבות היסטוריות שעליהן הצבעתי קודם לכן, לא ניתן יהיה לספח בשלב הראשון את חבל עזה, באשר זה יוסיף באחת כ-1.08 מיליון איש, מספר העלול לשנות לרעה את המאזן הדמוגרפי. סיפוח יהודה ושומרון עשוי לשחרר את ארץ המישור מהצפיפות ההולכת וגדלה בה. כבר היום אין כמעט מקום פנוי במישור החוף, ומצב זה רק ילך ויחריף. הבנייה באזור זה לא רק מגדילה את הצפיפות, אלא אף מקטינה את שטחי הקרקע לצרכי חקלאות, הקלים לעיבוד והעשירים ביבול.

ההגירה לארץ ההר, דלילת האוכלוסין, היא לא רק מימוש צורך אידיאולוגי, אלא גם הכרח קיומי. ארץ ההר הייתה מאז ומקדם ביתו הטבעי של עם ישראל. לכן כינה הוא אותה בשמות "הארץ הטובה" ו"ההר הטוב" (דברים ג' 25), בבחינת הייתה בה סגולה שאין בארץ אחרת. ההר הוא החבל האקלימי הבריא ביותר בנופי הארץ, בשל אווירו הזך והיבש יותר. כמו כן יודע הוא הרבה פחות חולי מאשר המישור. בהר השתקפה גאוניותו הטכנולוגית של עם ישראל הקדום, שעה שהפך יערות וטרשים לשדות פורחים, על ידי בניית מדרגות וסכרים במדרונותיו ובגאיותיו, כריית בורות ובריכות בסלע, חציבת מנהרות ובניית אמות מים. כך נוצל כל שעל קרקע בהר, דבר שאפשר התרחבות יישובית, שלא היה לה תקדים בחבלי הר אחרים בעולם העתיק.

מארץ ההר קלט עם ישראל את רוב תכונותיו, עד כדי הזדהות עמה והתמזגות בה: עוז הרוח, חוסן טבעי, הסתפקות במועט, עיקשות, התמדה, מסירות ודבקות במטרה. היום, כבעבר, חייב עם ישראל להשקיע בארץ ההר את כל ישותו, מרצו וכושר המצאתו הטכנולוגי – כדי להכשירה לקליטת מיליוני יהודים מארץ המישור ומתפוצות העולם.

איזהו הגיבור? זה ההופך אויבו לאוהבו

לנוכח האיבה הבלתי מתפשרת של הפלשתינים כלפינו, נתפשים כאמור אף האופטימיים שבינינו לכלל ייאוש ותסכול. אם האיבה הפלשתינית היא נצחית, הלנצח תאכל חרב? הלנצח נשב על חרבנו? תחושות הייאוש והתסכול מחריפות, כיוון שחונכנו על ברכיה של המסורת המערבית, המפרשת את הזמן במונחים היסטוריים, כההליך של שינוי והתקדמות, ומאליו אינה סובלת את הרעיון שמהו עשוי להיות קבוע ובלתי ניתן לשינוי. מסורת זו אף לימדה אותנו, שבני אדם שולטים בגורלם ומעצבים את חייהם בהתאם למטרותיהם ולרצונותיהם, ולפיכך מסוגלים הם לפתור כל בעיה. כאמור, קורא אני תגר על הנחת יסוד זו, לפיה זהותם הערבית של הפלשתינים היא עניין של קבע, האתוס הפאן ערבי שלהם הוא עניין של קבע ואף איבתם כלפינו היא נצחית ובלתי ניתנת לשינוי. לזהות, לאתוס ולאיבה הללו שורשים היסטוריים, ובתור שכאלה אינם סטטיים, אלא כפופים לתהליכים היסטוריים. שורשי האיבה הפלשתינית נעוצים בזהות הקיבוצית שאימצו במהלך ההיסטוריה, כשזהות קיבוצית זו היא בעלת אופי דתי ולשוני – ולא לאומי-טריטוריאלי.

פריצת דרך מדינית לא תיתכן אלא אם קדמה לה פריצת דרך מחשבתית. כישלונן של החלופות המקובלות בכך, שהן מבוססות על ההנחה המוטעית, שזהותם הערבית-פלשתינית של תושבי הארץ דוברי הערבית היא נצחית ובלתי משתנה, ובתור שכזו לא ניתן להשפיע עליה. תוכנית שתי המדינות היא מסקנה הגיונית מהנחה זו – ומסיבה זו מתקשים אנו להיפרד ממנה, חרף האסונות שממיטה היא עלינו. לעומת זאת, התפישה הטרנספורמטיבית גורסת, כי זהות קיבוצית אינה נתון סטטי, אלא דינמי. תהליכים של שינויי זהות מתרחשים כל העת, גם בלא שנהיה מודעים לכך. כך במהלך כל ההיסטוריה, קל וחומר בעת החדשה, משעה שהקצב של תהליכים היסטוריים הוא

במידה ניכרת. טרנספורמציה זהותית מתרחשת כל הזמן, והשאלה היא רק איזה דפוס של זהות ינצח. לשיטתי, ניתן לחולל מהפכת זהות בקרב דוברי הערבית בארץ, שכתוצאה ממנה יהפכו הם לא רק מאויב לאוהב, אלא אף לבשר מבשרה של האומה הישראלית המודרנית. לכשיקרה הדבר, ואין זה פשוט כלל ועיקר, יתרחש המפץ הגדול באמת, שלאחריו שום דבר לא יהיה עוד כבעבר.

כאמור, זהות לאומית, בדומה לזהות האישית, אינה נתון ראשוני, אלא נרכשת במהלך הזמן. זהות אישית נרכשת במהלך חייו של הפרט, ואילו זהות לאומית נרכשת במהלך חייה של האומה – במהלך ההיסטוריה הטריטוריאלית שלה. זהות אישית נרכשת על ידי זיכרון אישי, כשם שזהות קיבוצית נרכשת על ידי זיכרון קיבוצי. לכן, לא יכולה קבוצה מסוימת להתגבש לכלל לאום, אלא אם יש לה זיכרון של עבר משותף, של סבל משותף ואף של הצלחות משותפות. סבל משותף שהתגברו עליו, אף יותר מניצחונות, גורם לתחושה חזקה של אחווה, בדומה לאחוות לוחמים שאיבדו הרבה מחבריהם בקרב.

תנאי מוקדם ליצירת זהות לאומית על ידי ציבור דוברי הערבית הוא אימוץ דפוס הזהות התקני בעולם המודרני, המגדיר "לאום" ו"לאומיות" במונחים טריטוריאליים. משמע, עליהם להתנתק ממערכת המונחים הערבית-אסלאמית המסורתית, שדפוס זה זר לה. הצעד המשלים הוא רכישת זהות טריטוריאלית ארץ ישראלית. שכן, לארץ שבה הם חיים אין זהות היסטורית, אלא זהות ישראלית. אולם למה שיעשו כן? האדם הוא יצור שמרן במהותו ואין הוא נוטה לשנות הרגלים, אלא אם כן כופים עליו להשתנות או מפתים אותו לעשות כן. במשטר דמוקרטי הכפייה היא בלתי לגיטימית. לכן כדי שירצו להתחבר אלינו, על בסיס זהותנו – עלינו לשכנע אותם שצעד כזה כדאי להם, אף אם כרוך הוא בקשיים לא מעטים. לשנות זהות פירושו לבצע סוג של

הגירה – ויתור על מה שהיה מוכר עד כה לטובת דבר חדש, בלתי ידוע ובלתי ודאי. בדומה להגירה, גם שינוי זהות, מעורר קושי רב רק בדור הראשון. הדור שלאחר מכן, כלל אינו מודע לייסורים שבהם התייסרו הוריו. הדור השני כבר נולד לתוך הזהות החדשה שרכשו הוריו, והיא טבעית בעבורו כמו סביבתו הגיאוגרפית.

דרך אחת לשכנע אותם להצטרף אלינו היא להצביע על המקור הגנטי המשותף לנו ולהם, בהתבסס בין השאר, על מחקרים גנטיים המצביעים על קירבת דם מדרגה ראשונה בינינו לביניהם. אף שהדבר נשמע הזוי, תושבי הארץ דוברי הערבית (בעיקר ביו"ש ובגליל) הם, כאמור, מזרע ישראל – לא מזרע ישמעאל. המודעות לקרבת הדם עשויה לקרב אותם אלינו, למרות הקושי הנפשי הכרוך בכך, להם ולנו כאחד. אך לא די לתת להם הרצאות מאלפות על היסטוריה גנטית משותפת. צריך לפתות אותם בדרכים נוספות ליטול משימה זו. ליהודים יש הרבה מה להציע לאחיהם דוברי הערבית, בין שהם מוסלמים או נוצרים על פי דתם. ניתן להציע להם לחלוק בהון הלאומי שיצר העם היהודי לדורותיו. לחלוק איתם את מורשת ישראל המפוארת, ואף לשתף אותם בזיכרונות הלאומיים – שלל מעשי גבורה וחירוף נפש, שנעשו כדי להגן על הזהות הישראלית, שאין להם אחר ורע בתולדות יתר העמים. כמו כן ניתן לשתף אותם בהון הכלכלי של מדינת ישראל וזה של יהודי העולם כאחד.

מהי החלופה שיכול להציע להם הזרם הפאן-ערבי? לא כלום כמעט. נכון אומנם שהתרבות בשפה הערבית (שעיקרה דתית) היא עשירה, אך זו תרבות שלא נוצרה על ידם ובארצם – אלא על ידי זרים, שפעלו במרכזי השלטון המזרח תיכוניים (בדמשק, קהיר בגדד וכד') ובספרד (ואשר חלק ניכר מהם לא היו מוסלמים, אלא נוצרים ויהודים). בכול מקרה, בארץ ישראל לא נוצרה שום יצירה חשובה בשפה הערבית במשך כול תקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי.

מעבר לפן התרבותי המובהק, אימוץ הערביות פירושו נחשלות, עוני, טוטליטריות וכד'.

ומה יכול להציע להם הזרם הפאן-אסלאמי? לא יותר מכך. האסלאם הוא דת חשובה, אך אינו אלא חיקוי גס של דת ישראל, כפי שניתן ללמוד, בין השאר, מדברי הקוראן עצמו: "לפניו ניתן ספר התורה למשה כהדרכה וחסד, וספר זה מאשר אותו בשפה הערבית" (בשורת גבעת החולות, פסוק 11). מעבר לפן הדתי המובהק, אימוץ האסלאם פירושו אף הוא נחשלות, עוני, טוטליטריות וכד'.

ומה יכול להציע להם הזרם הטריטוריאלי בגרסתו הפלשתינית? עוד הרבה פחות מכך. מציע הוא להם להיות עוד אחד מאותם עשרות עמים צעירים, שזה עתה נולדו בעולם השלישי, נטולי כול זיכרון היסטורי והון קיבוצי אמיתי. אין זה מקרה, שמאז שכוננה הרשות הפלשתינית מתקשה היא ללמד את ההיסטוריה הטריטוריאלית של עמה, מבלי שתזדקק לשוד מאסיבי של אוצרות עם ישראל. כול מה שהיסטורי אצלם, הינו למעשה ישראלי-יהודי – באשר אין לארץ הזו היסטוריה לאומית, אלא ישראלית.

המפתח לפתרון בעיית ארץ ישראל אינו פוליטי בעיקרו, אלא חינוכי וזהותי – אימוץ זהות חדשה ואתוס חדש על ידי הפלשתינים. אם רק יאמצו הם זהות לאומית מודרנית אמיתית, שהעוגן שלה הוא טריטוריאלי ארץ ישראלי – כי אז עשוי המשבר הנוכחי העקוב מדם לבוא על פתרונו. לכשיאמצו זהות טריטוריאלית ארץ ישראלית, זהות שהיא היסטורית במהותה, עשויה כל תמונת עולמם הנוכחית להשתנות מן היסוד. לכשילמדו את תולדות הארץ, עשויים הם אז לגלות את שורשיהם האמיתיים, שורשים המשותפים להם וליהודים. עשויים הם אז לגלות, שאחיהם האמיתיים אינם העמים דוברי הערבית, אלא דווקא היהודים. עשויים הם אז לגלות, שהם בשר

מבשרו של ישראל, ולא של ישמעאל. עשויים הם אז לגלות, שזהותם הערבית והמוסלמית נכפתה עליהם בכוח ובתחבולות, ושאסונם האמיתי הוא הכיבוש הערבי-מוסלמי – ולא הכיבוש הציוני. עשויים הם אז לגלות, שאינם אלא האנוסים הארץ ישראלים, שאונסו להסתערב ולהתאסלם על ידי הכובשים הערבים-מוסלמים. עשויים הם אז לגלות, שהציונות אינה בהכרח תנועה כובשת, אלא דווקא תנועה משחררת.

ההכרעה בסוגיית הזהות היא אישית – לא קיבוצית. אף שאין אדם בוחר לאיזו קבוצה אתנית להיוולד, הרי שבהגיעו לבגרות פתוחה בפניו האפשרות לדבוק בזהות שלתוכה נולד או לבחור בזהות חדשה, אם זו מועדפת עליו. ההכרעה היא אישית, אך אין פירוש הדבר שלא ניתן להשפיע עליה. זהות אישית מתעצבת כתוצאה מרגש, אינטרס, רצון השתייכות והאקלים החברתי-תרבותי הכללי.

התחברותם אלינו, על בסיס הזהות שלנו, תלויה הרבה לא רק במה שיעשו הם, אלא גם במה שנעשה אנחנו, הן כאזרחים והן כמדינה. עד כה לא ניסתה ישראל לשחרר את תושביה דוברי הערבית מזהותם הערבית, באשר מהלך מעין זה נתפש כפגיעה בעקרונות של הדמוקרטיה הליברלית. למרות זאת, לרבות מהפעולות שנקטה, במישרין או בעקיפין, הייתה השפעה על זהותם. כבר היום מוכנים צעירים רבים בקרב תושבי הארץ דוברי הערבית לוותר כליל על זהותם הערבית, במטרה להשתלב בחברה הישראלית, דבר המשתקף בין השאר בהחלפת שמותיהם הערביים בשמות עבריים. על ההשלכות שיש למגמה זו, אומר **אסעד ראנם**, ראש המחלקה לממשל באוניברסיטת חיפה (ידיעות

אחרונות 22.5.05):

צעירים ערביים רבים מרגישים שהם לא יכולים לסמוך על הנהגה שלהם והם מוכנים לוותר כליל על הזהות הערבית שלהם, כדי להבטיח את עתידם. שינוי שם משם ערבי

לשם ישראלי בכוונה תחילה מעיד כאלף מונים על ניסיון להתקרב ועל נכונות להתפשר על הזהות שלהם. הם מאמינים, שכמה שיותר ישראלים הם יהיו וכמה שיתקרבו יותר ליהודים, כך יתאפשר להם להשתלב בחיי המדינה ולהבטיח את רווחתם... באוכלוסייה הערבית הישראלית מעמיק הפילוג בין המבקשים להיטמע בחברה הישראלית לאלו המבקשים להינתק ממנה לחלוטין.

מה שנדמה היה עד לפני זמן קצר כתקוות-שווא מצד אלה המצפים להשתלבות המגזר דובר הערבית בחברה הישראלית – החל קודם עור וגידים משעה שהוקמה מפלגה חדשה על ידי ישראלים דוברי הערבית, תחת השם **התקווה לשינוי** (الامل للتعغيير) כשבראשה עומד **עאטף קרינאווי**, יו"ר העמותה לשוויון חברתי ושירות לאומי במגזר הערבי. מפלגה זו נרשמה לבחירות בינואר שנה זו, אך מספר ימים קודם ליום הבחירות החליטה למשוך מועמדותה, שהתברר לה שאינה זוכה לחשיפה מספקת. מפלגת זו היא אפוא הוכחה נחרצת לשינוי המסתמן במגזר דובר הערבית לטובת השתלבותו בחברה הישראלית ברוח תוכנית ההתחברות הישראלית. כך מציגה עצמה מפלגת **התקווה לשינוי** בדף הפייסבוק שלה:

מפלגת "התקווה לשינוי" היא מפלגה ערבית חדשה, אשר נוסדה מתוך כוונה להשיג שוויון מלא לחברה הערבית בישראל. זאת כזכות מובנת מאליה, ומתוך מגמה להביא לעירוב האוכלוסייה הערבית במגזריה השונים של המדינה לרבות המגזר הכלכלי-עסקי, החברתי והפוליטי – תוך כדי הגברת השפעתה ונטילת חלק גדול יותר בקביעת עתידה. כמו כן להעלות על סדר היום את עניין מעמדה של האישה בחברה הערבית, המלחמה באלימות ויתר הנושאים הרלוונטיים לה.

זהות תושבי הארץ דוברי הערבית נתונה אפוא לשינוי ולהשפעה. השימוש במכשיר הטרנספורמציה כבמכשיר מדיני אינו דבר חדש. החידוש המוצע כאן הוא בשדרוג כלי זה ובהפיכתו למדיניות רשמית של ישראל. חידוש נוסף הוא בהצגת הממצאים ההיסטוריים לצורך הצידוק המוסרי של השימוש במכשיר זה: היותם מזרע ישראל, שעד לכיבוש הערבי-מוסלמי היו בשר מבשרו של עם ישראל. מהפכת הזהות המוצעת אינה אלא מהפכת נגד, מתן זכות שיבה לחיקו של עם ישראל, לאחר התבוללות כפויה במשך דורות.

כדי לבצע את שינוי הזהות המוצע כאן, על תושביה דוברי הערבית של הארץ לבצע שני מהלכים עוקבים: (א) תחילה עליהם להעדיף קריטריונים מודרניים של השתייכות, המבוססים על זהות טריטוריאלית וגנטית, על פני קריטריונים של שייכות לשונית-דתית; (ב) משבחרו להעדיף זהות זו, עליהם לרכוש אותה על ידי שורת צעדים כגון: שליטה בשפה העברית, הכרת המורשה הארץ ישראלית, החלפת שמות פרטיים ושמות משפחה וכד'. מבחינה זו, רבים מהצעירים דוברי הערבית בגבולות הקו הירוק כבר נקטו בצעדים הללו, אפילו אין הם מודעים למשמעות ההיסטורית של מעשיהם. ההתחברות המוצעת עשויה לספק להם הגנה גם מסכנת הטרנספר הצפויה להם, כל עוד ייחשבו הם כגורם עוין למדינת ישראל. במצב הדברים הקיים, לנוכח ההקצנה בשני המחנות, צפויים הם להתנכלות חוזרת ונשנית מצד היהודים. לעומת זאת, אם יסכימו להתחבר ליהודים, עשויים הם להפוך לבשר מבשרה של החברה הישראלית. טרנספורמציה, להבדיל מטרנספר, פירושה, שלא את תושבי הארץ דוברי הערבית צריך לסלק – אלא את זהותם הבדויה הערבית-פלשתינית.

חוק יסוד זהות המדינה

מאחר שהשגת זהות ישראלית משותפת היא תהליך ארוך וממושך, הרי שבתקופת הביניים עד להשגתה ידרשו הסדרי הגנה משפטיים, שאותם ניתן לכונן רק במסגרת חוקתית. לכן, במקביל לסיפוח המדיני, יהיה על ישראל לחוקק חוק יסוד שיקרא "חוק יסוד: זהות המדינה" (להלן – "חוק היסוד"). מטרת חוק יסוד זה תהא להגן על מדינת ישראל המאוחדת מפני השתלטות של זהות ערבית ו/או מוסלמית עוינת. הסדרי הגנה משפטיים יהיו נחוצים רק כל עוד לא הושלמה מהפכת הזהות המוצעת כאן; ואילו לאחר שזו תושלם, כבר לא יהיה צורך בהסדרים אלה, באשר כל דוברי הערבית של היום, או לפחות רובם, כבר יהיו ישראלים, ללא קשר לדרך בה השיגו את זהותם הישראלית.

במסגרת חוק יסוד זה יוגדרו אותם מרכיבים שהם הכרחיים לשמירת זהותה הישראלית של המדינה, ללא קשר לעובדות של רוב ומיעוט. כדי למנוע את האפשרות שרוב עוין ינסה לשנות זהות זו, ישוריינו אותם סעיפים קובעי זהות בצורה מוחלטת, על ידי קביעת רוב מיוחס שבלעדיו לא ניתן יהיה לשנות סעיפים אלה. רשימת הסעיפים קובעי הזהות הישראלית חייבת לכלול, בין השאר, את הסעיפים הבאים: שם הארץ והמדינה, בירת המדינה, הנאמנות לארץ ולמדינה, לשון המדינה, מערכת החינוך של המדינה ותכני היסוד שלה, המשטר במדינה ויחסי הדת והמדינה. אסקור בקצרה סעיפי יסוד אלה:

שם הארץ ושם המדינה: הארץ המאוחדת תיקרא בשם "ארץ ישראל המאוחדת"; המדינה המאוחדת תיקרא בשם "מדינת ישראל המאוחדת".

בירת המדינה: בירת מדינת ישראל המאוחדת תהא **ירושלים**; הריבונות בירושלים תהיה של מדינת ישראל המאוחדת בלבד, בלא מתן דריסת רגל פוליטית לשום גורם אחר.

הנאמנות לארץ ולמדינה: אזרח במדינת ישראל המאוחדת יוכל להיות רק מי שהצהיר נאמנות לארץ ישראל ולמדינת ישראל. כל תושב אחר יהיה במעמד של תושב בלבד, ללא אזרחות ישראלית. כל מי שירצה להצטרף לאומה הישראלית כאזרח בעל זכויות וחובות מלאים, יידרש לעמוד במבחנים מסוימים כפי שאלה יוגדרו בחוק היסוד.

לשון המדינה: לשונה הרשמית של מדינת ישראל המאוחדת תהא השפה העברית, כאשר לאף שפה אחרת לא יהיה מעמד רשמי.

מערכת החינוך של המדינה ותכני היסוד שלה: מערכת החינוך של המדינה תהא ישראלית כלל ארצית. שפת מערכת החינוך תהיה עברית. מערכת חינוך זו תשים דגש על תכנים מגבשי זהות ישראלית, שבמרכזם לימוד ההיסטוריה של א"י ומורשתה. בצד מערכת החינוך הממלכתית יהיו גם בתי ספר אחרים, אך גם הם יהיו ובפיקוחו של השלטון המרכזי. לכן, בתי ספר שלא יעמדו במבחן הנאמנות למדינת ישראל יוצאו מחוץ לחוק.

צורת המשטר: מדינת ישראל המאוחדת תכונן משטר דו-מפלגתי או תלת-מפלגתי, בדומה למשטר באנגליה ובארה"ב. דווקא בהיותה מפוצלת מבחינה תרבותית, נחוץ לה ממשל מרכזי חזק, שימש כור היתוך של הזהות הישראלית. זרמים תרבותיים שונים יוכלו לבוא לביטוי ציבורי במסגרות שונות, אך לא במסגרות פוליטיות. כמפלגה במדינת ישראל המאוחדת תוכל להתארגן רק תנועה פוליטית שתצהיר אמונים למדינת ישראל ולארץ ישראל.

יחסי הדת והמדינה: במדינת ישראל המאוחדת תשרור הפרדה בין דת ומדינה. הזכות לחופש הדת ואף לחופש מדת, תיחשב כזכות יסוד. למרות זאת, תזכה דת ישראל למעמד מועדף ביחס לשאר הדתות, בשל היות דת זו מרכיב חשוב בזהות הישראלית. חיזוק המסורת היהודית בקרב הציבור החילוני בישראל, עשוי אף הוא

להיות נדבך חשוב בחיזוק הזהות הישראלית. במסגרת זו יועמדו תחת פיקוח ציבורי כל המוסדות הדתיים, ובייחוד אלה של הקהילה האסלאמית, שאת פעילותה צריך יהיה להגביל לספירה הדתית בלבד, מבלי שתינתן לה דריסת רגל כלשהי בספירה הפוליטית.

בשלב הראשון לאחר סיפוח יו"ש עשויים תושביהם דוברי הערבית להיות בעלי מעמד של תושבים בלבד, ללא זכויות וחובות אזרחיות מלאות, באשר זכויות פוליטיות (כגון הזכות לבחור ולהיבחר) עלולות לסכן את ישראל כמדינה בעלת זהות ישראלית. במצב הנוכחי קיימת הבחנה בין אזרחות לבין שייכות לאומית, ולכן יכול אזרח ישראלי להחזיק בתעודת זהות ישראלית מבלי לאמץ את הזהות הישראלית – ואף להחזיק בזהות עוינת. מצב בלתי נסבל זה מאפשר לאזרחים מסוימים לשלול את זהותה הישראלית של המדינה, מבלי שייענשו על כך. על ישראל לשנות מצב זה לאלתר. על ישראל, בדומה למדינות מתקדמות אחרות בעולם, דוגמת ארה"ב וצרפת, לחתור **להאחדת הזהות האזרחית והזהות הלאומית**, איחוד זהויות המכונה **"אזרחות לאומית"**. תהליך התאזרחות זה, שבו נרכשת האזרחות הלאומית מכונה **"התאזרחות לאומית"** – היינו, השתלבות מלאה בקהילה הלאומית הישראלית, על בסיס שוויון מלא בזכויות ובחובות. התאזרחות לאומית, להבדיל מהתאזרחות ניטרלית מבחינה לאומית, אינה אקט פורמלי בלבד – אלא אקט חינוכי-תודעתי, המצריך גם עמידה במבחני קבלה מסוימים, שאותם יש לקבוע בחוק האזרחות, ואשר יבטיחו את הנאמנות לאומה הישראלית ולמדינתה. **חוק האזרחות** במתכונתו החדשה יאפשר למדינת ישראל אף להפקיע את המעמד האזרחי מאותם אנשים שזכו למעמד זה מכבר, אך אינם עומדים בפועל בדרישות חוק זה. כדי לאפשר את התאזרחותם של תושבי יו"ש דוברי הערבית יידרש אפוא, בנוסף לחקיקת חוק היסוד הנ"ל, לערוך תיקונים

במספר חוקים קיימים, שהחשובים שבהם הם **חוק האזרחות התשי"ב-1952, חוק המפלגות התשנ"ב-1992 וחוק חינוך ממלכתי התשי"ג-1953**. בכול החוקים האלה תודגש חובת הנאמנות למדינת ישראל ולזהותה הישראלית, כערך יסודי. כדי להבטיח את הצלחת תוכנית ההתחברות, יש אפוא להתייחס לאנוסים הארץ ישראלים כאל חלקים אחרים של עם ישראל, על ידי נקיטת אמצעים שונים לעידוד הצטרפותם למדינת ישראל. לשם כך יהיה צורך להקים, בצד משרד הקליטה הקיים, משרד קליטה נוסף, שקהל היעד שלו יהיו תושביה דוברי הערבית של הארץ.

שמירת הזהות הישראלית לאורך הדורות: לא נוכל לעמוד על נפשנו, אלא אם נחזק את נשמתנו-זהותנו. עם ישראל שרד לאורך דורות מכוח אמונתו – גם כשלא היה לו צבא שיגן עליו פיזית. תילי-תילים של הלכות בנה כתחליף לחומות מאבן, לנוכח סכנת השמדה שארבה לו, מצד הנצרות והאסלאם כאחד. משקל איומי ההשמדה הפיזיים כלפי עם ישראל היה קטן בהרבה בהשוואה למשקל איומי השמדה על זהותו – ובכול זאת יכול היה להם וגבר עליהם. נכונות היהודי למות על קידוש השם לאורך דורות בגלויות השונות, אינה נופלת ממעשי הגבורה של חיילי צה"ל בשדה הקרב המודרניים. אף שהמגזר החילוני מתייחס בביטול כלפי טענת החרדים, שלפיה לימוד תורה מעל לכול, וכי הם **"חיילים בצבא ה"** – הרי שאין ליחס מתנשא זה צידוק לנוכח מעשי ההקרבה שגילו יהודים לאורך הדורות, במאבקם העיקש לשמר את הזהות הישראלית.

דוגמא ומופת לנכונות היהודים להקריב עצמם על מזבח זהותם הוא הסיפור על **רבי אמנון ממגנצא** (מייניץ), בן המאה ה-11, שלו מייחסים את הפיוט **"וּנְתַנֶּה תִּקְוָה"**, הנאמר בתפילת מוסף בשני ימי ראש השנה וביום הכיפורים – המתאר את החרדה הגדולה מאימת דינו של אלוהי ישראל. השאלה אם מדובר באישיות היסטורית אמיתית או בדויה היא שולית ביחס ללקח ההיסטורי

הדתי-לאומי, שעליו חונכו דורי-דורות של יהודים מאז ועד היום. אגדת "מעשה ברבי אמנון" מתארת כיצד דרש ההגמון מרבי אמנון, שהיה גדול הדור וכליל המעלות, להמיר דתו. כדי לדחותו השיב לו רבי אמנון שיחשוב על הדבר שלושה ימים, אך אחר כך התחרט מאוד על שלא דחה אותו לאלתר. ביום השלישי, משלא הגיע, הביאוהו בעל כורחו. הוא הציע שיכרתו את לשונו, שסרחה כאשר לא דחתה את אפשרות ההשתמדות מיד, אך ההגמון חפץ להעניש דווקא את רגליו, שלא הגיעו. עינהו בייסורים איומים, כרתו את פרקי אצבעות ידיו ורגליו אחת-אחת והמליחו את הפצעים במלח. היה זה סמוך לראש השנה, ומשהחזירוהו לביתו והגיע החג, ביקש שיביאוהו לבית הכנסת. שם, לפני אמירת קדושה, פתח את פיו ואמר את פיוט "וּנְתַנָּה תִּקְּף"; משסיים אותו, נסתלק מן העולם. ביום השלישי לפטירתו נגלה רבי אמנון בחלום לרבנו קלונימוס בן משולם (בן למשפחה איטלקית שהיגרה לאשכנז) והשלים את הפיוט, כשהוא מצווה עליו להפיצו בכול קהילות ישראל, וכך נעשה.

כול טעם קיומה של מדינת ישראל המודרנית הוא בהבטחת הישרדות עם ישראל לא רק פיזית אלא גם זהותית. הזהות לנשמה היא כמו החמצן לגוף – ומשנסתלקה זו, מתפורר אף הוא. שמירת הזהות הישראלית היא לא רק מטרה דתית-לאומית כשלעצמה, אלא גם מנוף להשגת עוצמה פוליטית. הדת במובנה הרחב, כמערכת של אמונות, דעות וזהויות – היא הדבק המלכד האמיתי של כול חברה, מעבר להתחברות הראשונית סביב צרכים ואינטרסים פרטיים בלבד. תוכנית ההתחברות הישראלית מנסה לתת מענה לצורך באחדות פנימית, כשעיקר הדגש בה מושם על שילוב תושבי הארץ דוברי הערבית בחברה הישראלית, על ידי אימוץ זהות ישראלית לאומית משותפת. בנוסף, מיועדת היא לתת מענה לקרע ההולך וגדל בין המגזר החילוני למגזר הדתי בקרב הציבור היהודי בארץ. עיקר תוכנית ההתחברות הוא יצירת

זהות ישראלית מודרנית, שתהא מקובלת על כול מגזריה ועדותיה של החברה הישראלית – ומכאן הצורך לא רק להגדירה אלא אף לעצבה. עיקר הקושי שבהגדרה מחדש של הזהות הישראלית ההיסטורית נגזר מהיותה לא רק זהות לאומית, אלא גם זהות דתית. בהיעדר הפרדה בין הממד הלאומי לממד הדתי, נוצרות מספר בעיות שהן ייחודיות למציאות הישראלית – ולכן קשה ליישם על זו תקדימים מוצלחים ממדינות אחרות. חרף הקשיים הללו, אנסה להציג עמדה מגובשת בנושא זה.

זהות לאומית ישראלית, בדומה לזהויות לאומיות מודרניות אחרות (בעיקר אירופיות), מבוססת על תחושת שייכות עמוקה לארץ ישראל בבחינת ארץ מולדת, על נופיה הייחודיים, כמו גם על ההיסטוריה הייחודית שלה ושפתה העברית – זו שעיצבה את האומה הישראלית הקדומה, כשם שהיא מעצבת את האומה הישראלית המודרנית. מדינת ישראל היא מדינת-לאום של האומה הישראלית – ובתור שכזו אינה יכולה להרשות לעצמה הפרטה של הזהות הקיבוצית לרסיסי זהויות, עד לרמת הקהילייה ואף המשפחה והפרט. אינדיבידואליות מעין זו, שלפיה המדינה מורכבת מיחידים בלבד, שאין להם זהות לאומית מאחדת, אינה אפשרית בישראל, כשם שאינה אפשרית במדינות לאום אחרות. אינדיבידואליות מעין זו, שלפיה המדינה היא לא יותר מתאגיד פוליטי, המאגד בתוכו מיליוני בני אדם לסיפוק צרכים ואינטרסים אישיים – לא קיימת אפילו בארה"ב, שבה מדי בוקר נשבעים אזרחיה (לפחות תלמידי בית הספר) על נאמנותם לדגל שלה. קל וחומר שאינדיבידואליות קיצונית מעין זו אינה יכולה להתקיים בישראל, שהיא הלאומית שבמדינות העולם. המושג "מדינת כול אזרחיה", שיובא ארצה מצרפת, כלל אינו פוסל את זהותה הלאומית, אלא להפך, כפי שאומר פרופ' משה שרון (המוכח המזרח התיכון לשלום, ע' 67):

הסיסמא "מדינת כל אזרחיה" יכולה להיות תקפה באמת, בתנאי שמדובר על זהות בין האזרחות לבין הממסד הלאומי. כלומר, יהיו כל הערבים בישראל ישראלים, כמו שהצרפתים הם צרפתים. תהיה פה שפה רשמית אחת, היא השפה העברית, ומערכת חינוך אחת, היא מערכת החינוך העברית, והתרבות שעליה יצמחו כל האזרחים תהיה התרבות העברית. אילו ממשלת ישראל הייתה נוהגת כך כבר ב-1948, לא הייתה מדינת ישראל עומדת בפני התביעה העולה בקרב האזרחים הערביים לפרק את עצמה.

ובלשונו של **השופט מאיר שמגר** (ע"ב, משה ניימן, נ' יוד' ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד מ"ב (4), ע' 177, 189):

קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי אינו שולל את אופייה הדמוקרטי, כשם שצרפתיותה של צרפת אינה שוללת את אופייה הדמוקרטי.

זהות ישראלית לאומית מודרנית אמורה להיות טריטוריאלית-לשונית-היסטורית, כזהויות לאומיות מודרניות אחרות – ולכן גם ניטרלית ביחס לדת, שבמדינה מודרנית אמורה להיות עניינו של הפרט בלבד. הקושי ביישום הפרדה זו במדינת ישראל נובע מהעובדה שהתפתחותה של זהות לאומית טריטוריאלית נפרדת מהזהות הדתית, היא תוצר של ההיסטוריה האירופית – לא של ההיסטוריה הישראלית בעת העתיקה. ואף לא של הזירה המזרח תיכונית מהמאה ה-7 ועד התמוטטות האימפריה העות'מאנית במלחמת העולם ה-1, תחת שלטון האסלאם.

הלאומיות המודרנית רואה באומה הטריטוריאלית את אבן-היסוד של החברה הבינלאומית, האמורה לקיים יחסים הסכמיים ושוויוניים עם שאר אומות העולם. מדינת ישראל קמה על יסוד המשפט הבינלאומי, כמדינת לאום דמוקרטית-ליברלית – ובתור שכזו מחויבת היא להפרדה בין הדת לפוליטיקה. מכאן הזכות

לחופש הדת ואף לחופש מדת, שהיא זכות יסוד. למרות זאת, דת ישראל זוכה למעמד מועדף ביחס לשאר הדתות, בשל היות דת זו מרכיב חשוב בזהות הישראלית – כול עוד אין היא פוגעת בזכות שאר אזרחיה הלא-יהודיים לחופש דת לפי אמונתם הם. מדינת ישראל היא מדינה רב-דתית, ובתור שכזו הגנה על הדתות הלא-יהודיות היא מאושיות משטרה. ואולם, בהיותה מדינה דמוקרטית וליברלית, עליה למנוע עירוב בין הספירה הפוליטית לספירה הדתית. לכן, במדינת ישראל נמצאים תחת פיקוח ציבורי כול המוסדות הדתיים. מכיוון שלדת הנוצרית אין תביעות פוליטיות, הרי שאין בה כדי להשפיע על זהותה של מדינת ישראל. לעומת זאת, מאחר שלאסלאם יש תביעות פוליטיות, ולכן יש באסלאם כדי להשפיע על זהותה של מדינת ישראל – הרי שיש להבטיח שזה לא ינסה להשתלט על מדינת ישראל, ומכאן המתח בין מדינת ישראל לקהילייה האסלאמית ולמוסדותיה. לכן, יש נקוט בכול הצעדים הנדרשים כדי להגביל את פעילותה של קהילייה זו לספירה הדתית בלבד, מבלי שתינתן לה דריסת רגל כלשהי בספירה הפוליטית.

מכאן גם הדרישה לכונן במדינת ישראל משטר דו-מפלגתי או תלת-מפלגתי, בדומה למשטר באנגליה ובארה"ב. דווקא בהיותה מפוצלת מבחינה דתית, נחוץ לה ממשל מרכזי חזק, שימש כור היתוך של הזהות הישראלית. זרמים דתיים שונים יוכלו לבוא לביטוי ציבורי במסגרות שונות, אך לא במסגרות פוליטיות. כמפלגה במדינת ישראל המאוחדת תוכל להתארגן רק תנועה פוליטית שתצהיר אמונים למדינת ישראל ולארץ ישראל. מכאן גם הדרישה לכונן במדינת ישראל מערכת חינוך ישראלית כלל-ארצית, ששפתה עברית – באשר השפה היא הגורם החשוב ביותר בעיצוב זהות לאומית מודרנית. לכך מצטרפת הדרישה שמערכת חינוך זו תשים דגש על תכנים מגבשי זהות ישראלית, שבמרכזם לימוד ההיסטוריה של א"י ומורשתה. בצד מערכת החינוך

הממלכתית אמורים להתקיים גם בתי ספר אחרים, אך גם הם יהיו ובפיקוחו של השלטון המרכזי. לכן, בתי ספר שלא יעמדו במבחן הנאמנות למדינת ישראל יוצאו מחוץ לחוק.

עיקר הקושי בעיצוב הזהות הישראלית המשותפת נעוץ אפוא ביחסים בין הזהות הדתית לזהות הלאומית, הנתפשות כמקשה אחת אצל היהודים והמוסלמים כאחד – אף כי באופן שונה. תפישת הלאומיות הישראלית היא תפישה מייחדת בבחינת **”עם לְבָדָד יִשְׁכֵּן”** – ואילו תפישת הלאומיות האסלאמית היא תפישה מאחדת. לכן, בירור היחס בין הפוליטיקה לדת הוא המפתח לבירור הזהות הישראלית המשותפת, האמורה לכלול בתוכה לא רק יהודים, אלא גם לא-יהודים.

מדינת ישראל המאוחדת תידרש להגדיר מחדש את המושג **”לאומיות ישראלית”**, לאור הצורך בהפרדה בין הדת למדינה, וליתר דיוק – בין העדתיות הדתית לבין הקהילייה הלאומית. האומה הישראלית החדשה התהוותה מערב-רב של עדות יהודיות – עדות המשקפות את תרבויות ארצות המוצא של יהודי התפוצות. לפסיפס עדתי פנים-יהודי זה מתווספות גם העדות הלא-יהודיות בארץ, המוגדרות על פי דתן. לכאורה, מדובר בשלוש דתות בלבד – מוסלמים, דרוזים ונוצרים; למעשה מדובר במגוון אתני גדול הרבה יותר. **הקהילייה הנוצרית** בארץ מונה כ-24 קבוצות משנה ו**הקהילייה המוסלמית** מתפצלת בין הרוב הסונים והמיעוט השיעי. לא מדובר אפוא בשתי קהיליות הומוגניות, אלא בפסיפס עדתי מגוון למדי. בשל הסכסוך הארץ ישראלי, המעמיד את המגזר היהודי כנגד המגזר דובר הערבית – מתקשים אנו לעמוד על ההבדלים העצומים בתוך מגזר זה, אף שלהבדלים אלו משקל רב בפוליטיקה הישראלית. **העדה המוסלמית** למרות שהיא אחידה במידה רבה, מפוצלת היא בין הרוב הסוני והמיעוט השיעי. הרוב הסוני אף הוא אינו עשוי מעור אחד, אלא מתחלק למספר קבוצות משנה, שהבדואים הם אחת

מהן. השבטים הבדואים בנגב, הנחשבים כחטיבה עצמאית בתוך הקהילה המוסלמית, קשורים היו בעבר עם עמיתיהם בסיני ובעבר הירדן, בקשרי משפחה, סחר ונאמנויות שבטיות. בצד עדה זו קיימת גם העדה הדרוזית, שאינה מוסלמית על פי דתה, ובכל זאת קרובה היא לאסלאם, שממנו צמחה. הפיצול הרב ביותר קיים בתוך **הקהילייה הנוצרית** המורכבת מ-24 קבוצות משנה – שלוש מהן גדולות יחסית וכל השאר קטנות יחסית. הגדולה שבקבוצות אלו היא **העדה היוונית-אורתודוכסית**, שהכנסייה הרוסית היא הפטרונית ההיסטורית שלה. הקהילה השנייה בחשיבותה היא **העדה היוונית-קתולית**. לאחריה באה **העדה הקתולית**, הקשורה לוותיקן. שאר הקהילות הנוצריות קטנות יחסית והן מורכבות ממרונים, ארמנים, קופטים וקבוצות פרוטסטנטיות רבות. האוכלוסייה דוברת הערבית אינה מהווה אפוא מקשה אחת, אלא ערב-רב זה של זהויות, עליהן הצביע מדרך שהוכן בשנת 1920 באגף ההיסטוריה של משרד החוץ הבריטי: **"האנשים שממערב לירדן אינם ערבים, אלא רק דוברי ערבית...במחוז עזה רובם ממוצא מצרי...במקומות אחרים הם בני גזע מעורב ביותר"** (פיטרס, מאז ומקדם, ע' 160-161). ערב-רב זה של זהויות, תרבויות, דתות ונאמנויות בקרב המגזר דובר הערבית – יוצר פילוג עמוק בקרב מגזר זה, הנסתר מעינינו רק משום שמאפיל עליו השסע היהודי-ערבי, שהוא רחב ועמוק אף יותר. רק זהות ישראלית משותפת, שאותה יהיה צורך להגדיר ולעצב – תוכל להפוך פסיפס עדתי זה, יהודי ולא-יהודי כאחד, לכלל אומה ישראלית מודרנית.

כאמור, במצב הנוכחי ישנה במדינת ישראל הפרדה ברורה בין **זהות אזרחית** ישראלית משותפת, המשתקפת בתעודת הזהות הישראלית ובדרכון הישראלי – לבין **זהות לאומית** ישראלית משותפת. לכן יכול אזרח ישראלי להחזיק בזהות עוינת למדינת ישראל, כמו גם להסית כנגד עצם קיומה, מבלי שיאבד את

אזרחותנו. זהות אזרחית זו, שהיא **ניטרלית** מבחינה לאומית, לא תוכל להחזיק מעמד לאורך זמן – אלא אם יתווסף לה **הרובד הלאומי**, שהוא דבק חזק בהרבה. דוברי הערבית בתוך גבולות הקו הירוק, שלהם תעודת זהות ישראלית זה מכבר, יידרשו לנכס לעצמם גם את הרובד הלאומי של זהות זו – ואילו דוברי הערבית ביהודה ובשומרון יבצעו מהלך דו-שלבי זה בקפיצה אחת, על ידי תהליך ההתאזרחות הלאומית, שהוגדר לעיל.

השתלבות כל דוברי הערבית בארץ במסגרת חינוכית אחת, תאפשר להם להעשיר את זהותם הישראלית על ידי ניכוס המרכיב **האתני – הלשוני-תרבותי** – של זהות זו. ניכוס האתניות הישראלית תאפשר להם להשתלב גם **בקהיליית הלאום הישראלי**, על בסיס זיכרון היסטורי משותף והכרה במוצא הישראלי המשותף. שילוב בקהילייה הישראלית האתנית הוא בראש ובראשונה עניין של חינוך באמצעים ממלכתיים. על ישראל להעמיד את רכישת הזהות הישראלית בראש סדר היום של מערכת החינוך הממלכתית – סדר יום שבמרכזו ההיסטוריה של ארץ ישראל לאורך כל הדורות, ולא רק עד חורבן הבית השני. סדר יום שיחזק את תחושת השותפות ההיסטורית של שני צאצאיו של עם ישראל הקדום, על ידי הדגשת השורשים המשותפים, על חשבון המפריד ביניהם. רק בתי ספר שיאמצו את התוכנית להשתלבות בקהיליית הלאום הישראלית, יוכלו לקבל תמיכה כספית מהשלטון המרכזי. מה שנדרש הוא אפוא כור היתוך ממלכתי, האמור להפוך את כל אזרחי ישראל לאומה אחת, בדומה לכור ההיתוך הצרפתי.

החלפת שם ערבי בשם עברי ברמת הפרט, עשויה אף היא לחזק את הזהות הישראלית של תושבי הארץ דוברי הערבית, באשר שינוי שם הוא תמיד גם שינוי של זהות. לטרנספורמציה זו אפשר להוסיף נדבך נוסף על ידי השבת שמם העברי של היישובים דוברי הערבית לכור-מחצבתם הישראלי: **"א-ראם"**

תשוב להיות "רמה"; "עֲנָתָא" תשוב להיות "ענתות"; "בית ג'אלה" תשוב להיות "גילה"; "ג'נין" תשוב להיות "עין גנים" וכד'.

מבין כל הסעיפים בחוק היסוד המוצע יש להדגיש את **חשיבות הלשון העברית כשפה הרשמית היחידה של מדינת ישראל וכשפת מערכת החינוך שלה**. כל עוד נהנית השפה הערבית ממעמד של שוויון עם השפה העברית, לא ניתן יהיה למנוע את התחרות על זהותה של מדינת ישראל המאוחדת, כשם שלא ניתן למנוע תחרות זו בגבולות הקו הירוק. קל וחומר שבמצב דברים זה יקשה לצרף דוברי ערבית שמעבר לגבולות אלה. שפה אינה כלי תקשורת בלבד, אלא אף מכשיר לגיבוש זהות. מי שמדבר בלשון הערבית כשפה רשמית, אינו יכול להתנתק מעומס הזהויות האצורות בשפה זו. שתי שפות רשמיות במדינה אחת הן מרשם לשימור המצב הנוכחי של מדינה דו-אתנית דה פקטו.

במצב הנוכחי, לא ניתן להצטרף ללאום הישראלי, שהוא יורשו של עם ישראל ההיסטורי – אלא על ידי **גִּיּוּר**, שהוא אקט דתי. מצב זה מונע את האפשרות לצרף ללאום הישראלי כול מי שהוא בן לדת אחרת – כלומר מוציא הוא מכלל אפשרות את צירוף תושבי הארץ המוסלמיים והנוצריים. השארת אוכלוסייה גדולה זו מחוץ למעגל הזהות הישראלית, יוצרת סכנה קיומית למדינת ישראל, באשר מקוממת היא נגדה את כלל האוכלוסייה הלא-יהודית. לפיכך, יש ליצור **שני מסלולי** הצטרפות ללאום הישראלי – **אזרחי מחד, ודתי מאידך**. בנוסף, ניתן לבחון גם **מסלול משולב אזרחי-דתי**, למי שירצה בכך. אם עד כה הייתה פתוחה רק דרך אחת להצטרף ללאום הישראלי, הרי שמעתה ואילך, לאור השינויים הדרמטיים שחלו עם הקמת מדינת ישראל, יהיו פתוחות דרכים נוספות.

הדרישה להגדיר מחדש את הזהות הישראלית, לאור השינוי הדרמטי שחוללה הקמת מדינת ישראל, עלולה לקומם כנגדה את

כול מי שסבור שהזהות הישראלית היא קבועה ובלתי משתנה, מאז קיבל עם ישראל תורתו במעמד הר סיני, או לכול המאוחר מאז כונן הוא את עצמאותו בארץ ישראל. מי שמעמיד את הר סיני במרכז תודעתו ההיסטורית, דוגל בתפישה שהיא דתית בעיקרה – ואילו מי שמעמיד את **מלכות בית דוד** במרכז תודעתו ההיסטורית, דוגל בתפישה שהיא לאומית-טריטוריאלית בעיקרה. בשני המקרים נתפשת הזהות הישראלית הלאומית-דתית כקבועה ובלתי משתנה לאורך הדורות, חרף השינויים הדרמטיים שחלו בנסיבות ההיסטוריות בתקופה ארוכה זו. תפישה סטטית מעין זו אין לה אחיזה במציאות ההיסטורית, שבה "**הכול זורם**", כולל הזהויות הקיבוציות. הלאום הישראלי הצליח לשמור על זהותו ההיסטורית, רק מפני שהשכיל להתגמש ולהתאים עצמו לנסיבות ההיסטוריות השונות. רציפות והמשכיות, אגב שינוי והסתגלות – בשל סגולות אלו הצליח עם ישראל להתמיד בקיומו.

מבחינה היסטורית ניתן להבחין ב-4 שלבים בהתפתחות הזהות הישראלית, התואמים לשלבים השונים שעברה החברה האנושית. ראשיתה של זהות זו במזרח הקדום, במעבר מחברות שבטיות נוודיות לחברות שבטיות טריטוריאליות, שבמרכזן עיר-מדינה ומלך-שופט. בתקופת השופטים שבטי ישראל כבר אינם שבטי נוודים, אלא שבטים במעבר מנוודות להתיישבות ולבניית מסגרות פוליטיות ראשוניות. שיאה של תקופה זו עת אוחדו שבטי ישראל תחת בית דוד, שהקים ממלכה רב שבטית, שלשעה קלה אף הפכה אימפריה, ולאחר שני דורות שקעה והתפצלה לשתי ממלכות יריבות – יהודה וישראל. סופה של תקופת הבית הראשון בהתמוטטות שתי הממלכות והפיכת ארץ ישראל לאוטונומיה בחסות האימפריות הגדולות, ממזרח וממערב.

בתקופת **הבית הראשון** החלה הזהות הישראלית להתעצב תוך עימותים פוליטיים ודתיים קשים. מבחינה פוליטית, שרר מתח לא רק בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל, אלא גם בין השבטים

עצמם. למעשה, גם היריבות בין ממלכות יהודה וישראל נשאה אופי שבטי – בית שבט יהודה כנגד בית שבטי יוסף. היריבות בין שני שבטים טריטוריאליים אלה, המזוהים עם הרי יהודה ושומרון (אפרים ומנשה) – הוא עיקר עניינה של ההיסטוריה הארץ ישראלית, מספר בראשית ועד ספר מלכים ב'.

גם מהבחינה הדתית לא הייתה תקופת הבית הראשון אחדותית. בצד בית המקדש בירושלים, הוקמו בתי מקדש נוספים בממלכת ישראל – ובצד אלו התקיימו תחת כול עץ רענן פולחנים שונים, מרביתם אליליים על פי מהותם. התוכחה הנבואית הייתה מכוונת לעקירת פולחנים אלה, שלא שורשו אלא בתקופת הבית השני. תוך כדי מאבקים בלתי פוסקים, התגבש גם הקודקס המשפטי-דתי המקראי, שיצר את הקוד הגנטי של הזהות הישראלית ושמר על רציפותה לאורך הדורות – אף שזו לא פסקה מלהשתנות, בעיקר במעברים השונים שהתחוללו בסביבתה.

תקופת **הבית השני** מאופיינת על ידי שינוי הזירה הגלובלית (במונחים של העת העתיקה, עת הקיף העולם המיושב את הים התיכון, בצד זירות בלתי תלויות במזרח הרחוק). סימן ההיכר המובהק ביותר של תקופה זו הוא עלייתן של מעצמות עולמיות והפיכתן של שאר הארצות לאוטונומיות תרבותיות-דתיות. אשור, בבל, פרס, יוון ורומא – כולן אימפריות ענקיות (במונחי העת העתיקה), שבבירותיהן מרוכז הכוח הפוליטי-צבאי (הריבונות). גורל ארץ ישראל לא היה שונה מזה של שאר הטריטוריות במרחב הים תיכוני. למעט תקופה קצרה של חידוש הריבונות בימי החשמונאים, לא הייתה הארץ ריבונית, אלא כפופה למעצמות ששלטו בעולם. גם בתקופה זו לא שררה אחדות דתית-תרבותית בקרב עם ישראל, כאשר בהשפעת יוון חלה התייוונות של החברה הישראלית, בעיקר בקרב המעמדות העליונים, בשעה ש"עם הארץ" המשיך להחזיק בדבקות בדת אבותיו ובאורחות חייו.

בתקופה הבית השני הומר שם הארץ מ"ארץ ישראל" ל"מחוז יהודה" באימפריות השונות ששלטו אז בארץ – תחילה תחת שלטון פרס ("פחוות יהוד") ולבסוף תחת שלטון רומא ("פרובינציה יודאה"). כתוצאה מכך נוסף לעם ישראל שם חדש – "העם היהודי", מונח שאין לא זכר בתקופת הבית הראשון. השימוש במונח "יהודי" מופיע לראשונה במגילת אסתר ובזכריה, שנכתבו בתקופת שלטון פרס על הארץ. הכינוי "העם היהודי" הודבק לעמנו על ידי שליטים זרים, בעוד שאנו דבקנו לאורך כול הדורות בשמנו המקורי – "עם ישראל". מסיבה זו, יוסף בן מתתיהו (יוסיפוס פלאוויוס), שקהל קוראיו יווני-רומי, כתב על "קדמוניות היהודים", כמו גם על "מלחמת היהודים" – ולא על "קדמוניות עם ישראל" או "מלחמת ישראל".

לאחר חורבן הבית השני החלה מתגבשת בהדרגה זהות ישראלית חדשה, כשלא רק המוקד הדתי-פוליטי נחרב, אלא גם הקשר הטריטוריאלי נותק בהדרגה (בניגוד לתפישה המסורתית, הגלות לא הייתה אקט חד פעמי, שחוללו הרומאים במאה ה-1, אלא נוצרה בהדרגה, במיוחד לאחר הכיבוש הערבי-מוסלמי במאה ה-7). מעתה החלה מתגבשת הזהות המשנאית כזהות התקנית היחידה – שמחוללה הוא רבן יוחנן בן זכאי, שהבין, שכדי להציל את הזהות הישראלית, יש לחולל בה תמורה. את בית המקדש תפסו בית המדרש ובית הכנסת ("מקדש מעט"). בהעדר מלך וכוח, חל פיחות ניכר במימד הטריטוריאלי-לאומי של הזהות הישראלית, וזו החלה מצטמצמת לרשות היחיד והקהילה הדתית. במוקד תרבות זו עומד הרב והעיקרון של "עשה לך רב". הזהות הישראלית איבדה לא רק את העוגן הטריטוריאלי שלה, אלא גם את הלשון המשותפת, והחלה לובשת צורה עדתית מובהקת: כול עדה ועדה לפי לשונה ומנהגיה, בתוך הקודקס המשפטי-דתית המשותף, שהחל להיווצר בתקופת המשנה. הזהות הישראלית, שחסרה בימי הביניים ריכוזיות טריטוריאלי, פוליטית ודתית –

הגביהה בתקופה זו את החומות ההלכתיות, כדי להגן על עצמה בפני הניסיונות המיסיונריים של דתות הייחוד, שיצאו מחלציה. תילי תילים של הלכות, במיוחד בתחומי הכשרות והמעמד האישי, נועדו למניעת קשרי חיתון והתבוללות בסביבה הנוכרית. על רקע זה אפשר להבין את דברי **רבי סעדיה גאון**, כי **"אומתנו אינה אומה, אלא בתורתה"**. זהות זו הייתה **דתית** בעיקרה, אף ששמרה גם על ממד לאומי-טריטוריאלי מדומיין, בתפילות ובתקווה **"לשנה הבאה בירושלים"**. כתוצאה מאובדן הריבונות הפוליטית, הושקעו המרץ והמשאבים הלאומיים בפיתוחו של הקודקס המשפטי-דתי ההלכתי, על ידי מה שמכונה **"תורה שבעל פה"** או **"הלכה"**. את מקום הלשון המקראית ירשה הלשון המשנאית-תלמודית, שהתבססה על הקודקס המקראי, אך הייתה גם שונה ממנו בהרבה. כמעט כול מה שמזהים אנו היום כ**"יהדות"**, אינו אלא **"תרבות חז"ל"**: תרבות שנוצרה על ידי חכמים – לא על ידי נביאים. חז"ל לא ראו עצמם כמחדשים, אלא כמי שתפקידם רק לחשוף את מה שכבר היה מצוי בתורה מלכתחילה במעמד הר סיני. כך נוצרה הפיקציה המשפטית של **"תורה שבעל פה"**, שניתנה יחד עם **"התורה שבתנ"ך"** במעמד הר סיני, אך לא נכתבה, אלא עברה בעל פה עד שבאו חכמי המשנה והעלו אותה על הכתב. פיקציה זו אפשרה לחז"ל ליצור תרבות חדשה, שנראתה כחלק בלתי נפרד של הקודקס המקראי, ומה שחשוב לא פחות – ליצור נורמות משפטיות ופולחניות שוות מעמד כמעט למצוות מדאורייתא. כול היצירה ההלכתית מאז ועד היום, ניזונה מקודקס זה ומכאן תוקפה המחייב, כאילו הייתה גם זו **"תורה מסיני"**, שאין להוסיף עליה או לשנותה, בבחינת **"חדש אסור מן התורה"**. ככול שחלף הזמן, כך הלכה ופחתה החדשנות ההלכתית, גם בשל התחושה ש**"הולך ופוחת הדור"**.

תקופת הגלות מאופיינת על ידי מהפכה שהתחוללה בזירה היס-תיכונית, עם עליית דתות הייחוד הגדולות שהגדירו מחדש את

הזהויות הקיבוציות במרחב זה – והתפצלות הזירה הים תיכונית לצפון הנוצרי ולדרום האסלאמי. בתקופה זו, המכונה "ימי הביניים", המשיך לשלוט העיקרון האימפריאלי, שהיה חזק בדרום האסלאמי ורופף בצפון הנוצרי.

בראשית התקופה המודרנית החלו יהודי אירופה לצאת מחומות הגטו (הפיזי וההלכתי) שבנו סביבם במשך דורות. המפגש עם הסביבה הנוצרית המשתנה גרם להתפוררות הדרגתית של חומות אלה. עד אז נשמרה רציפותו של עם ישראל על ידי החישוקים הדתיים-קהילתיים המסורתיים, שבמרכזם ההלכה היהודית וקיום מצוותיה. האמנציפציה וההשכלה חוללו שינוי רדיקלי בזהות זו, וכתוצאה מכך איבדה הזהות הישראלית-יהודית ההיסטורית את מעמדה הנורמטיבי והפומבי. היהודים, שבחלקם התנערו מן המסגרות המסורתיות של קיום המצוות, מצאו עצמם חייבים לתת משמעות ציבורית חדשה לזהותם הקיבוצית. הציונות הייתה אחד מהפתרונות שהתחייבו מהמצב החדש, בעיקר לנוכח הפיכת מדינת-הלאום לדגם התקני של החיים הפוליטיים, ולהפרדה בין דת ולאום שהתחייבה מכך. הציונות הייתה תנועה מהפכנית, כיוון שחתרה לחולל שינוי רדיקלי בזהות הישראלית המסורתית, על ידי התביעה לביטול הגלות ולהשבת הממד הטריטוריאלי-לאומי. הזרם המרכזי של הציונות שאף לחדש את הזהות הישראלית של הבית הראשון (ללא הממד הפולחני) – תוך שלילת תרבות חז"ל ההלכתית שהחלה מתגבשת בימי הבית השני. כתוצאה מכך עורר זרם זה התנגדות בקרב היהדות האנטי-ציונית, כמו גם בקרב הציונות הדתית, שזיהו עצמן עם תרבות חז"ל.

הקמת מדינת ישראל חוללה מהפכה רבתי בחיי עם ישראל, עם השבת הממד הטריטוריאלי-מדיני והתביעה לכונן זהות לאומית מודרנית. השם "ישראל", שבמשך כ-3000 שנה שיקף את הזהות המקורית של עמנו, עבר פיחות מהיר, דווקא משום שדוד בן גוריון החליט להשתמש בו כשם המדינה. מאז אין עוד חפיפה בין

הזהות הישראלית ההיסטורית, הלאומית-דתית – לבין הזהות הישראלית המודרנית. אזרחי ישראל, הנושא תעודת זהות ישראלית, יכול שיזהה עצמו כבן ללאום הערבי העוין את ישראל. זהות אזרחית זו אדישה לא רק לזהות הישראלית הדתית, אלא אף לזהות הישראלית הלאומית – ומכאן הדרישה שישראל תהיה נטולת זהות לאומית ("מדינת כל אזרחיה"). פחות זה בולט במיוחד לנוכח העובדה שהשם "ישראל" הוא כאמור בבחינת הגדרתו העצמית, ואילו השם "יהודי" הוא כינוי שהודבק לנו על ידי זרים, החל מימי הבית השני. הזהות הישראלית-יהודית, שעד הקמת מדינת ישראל הייתה אחידה, התפצלה – וכתוצאה מכך נוצרו, בנוסף לזהות המקורית, גם שתי זהויות חסרות תקדים מבחינה היסטורית: "יהודי לא-ישראלי" ו"ישראלי לא-יהודי". לא במקרה מתנהל הוויכוח הציבורי והמשפטי סביב הגדרת "מיהו יהודי", ולא סביב הגדרת "מיהו ישראלי". שכן, לכאורה לפחות, הזהות הישראלית היא זהות אזרחית מוגדרת היטב – ואילו הזהות היהודית היא רב-משמעית ובתור שכזו מצריכה הגדרה. מסיבה זו מתנהל גם הוויכוח הציבורי סביב **יהדותה** של המדינה (רוב יהודי, מדינת הלכה וכד'), ולא סביב **ישראליותה**.

כאמור, הדרך היחידה להצטרף ל"לאום" ("אומה") במובן המודרני של מושג זה, היא על ידי תהליך **ההתאזרחות**, המוסדר על ידי דיני ההתאזרחות במדינות השונות. משמע, לפחות מבחינה עקרונית, קיימת בעולם המודרני **חפיפה** בין **הזהות הלאומית והזהות האזרחית** – אם כי חפיפה זו אינה מלאה ברבות ממדינות העולם. ואולם, מדינת ישראל לא הלכה בדרך זו, מתוך החשש העמוק לפיצול פנימי בתוך עם ישראל ההיסטורי. למרות חילוקי דעות סוערים, שמקצתם הגיע לבית המשפט העליון, נותרה על כנה הגדרת הזהות הלאומית הישראלית באמצעות ההשתייכות הדתית. כך, למשל, **בפרשת שליט** (בג"צ 58/68 בנימין שליט נ' שר הפנים ת"פ 9' כ"ג (2) ע' 477) אמר השופט **משה זילברג** כי:

כל המנתק את הלאומיות היהודית מיסודותיה הדתיים, פוגע בבבת עינה של תביעתנו הפוליטית לארץ ישראל. ניתוק זה, כמוהו כבגד ממש...החיפוש אחר מבחן חדש של זהותנו הלאומית, מהווה למעשה שלילה גמורה של המשך קיומו של העם היהודי.

השופט **יצחק קיסטר** אף הוא תמך במבחן הדתי-הלכתי:

כפי שעולה מעצם ההגדרה של האומה הישראלית, המונח "יהודי" הוא לפי המושגים המודרניים לאומי ודתי כאחד, ואין להפריד ביניהם. מכאן נובע גם כן, כי אין לפצל את ההצטרפות לעם ישראל לחוד והצטרפות לדת ישראל לחוד.

הדיון בנושא רגיש זה נערך סביב משמעות המונח "יהודי" **בחוק השבות**. לאחר שתוקן חוק זה בשנת 1970, על ידי קביעת מבחן דתי-הלכתי לצורך קביעת הזהות היהודית, כמעט שלא עלה עוד הנושא על סדר היום הציבורי. למעשה, ספק רב אם מלכתחילה לא הייתה זו טעות להביא סוגיה זו בפני בית המשפט, באשר השאלה אינה כלל משפטית, אלא ציבורית – וההכרעה בה צריך שתינתן לאחר דיון עומק ציבורי, שיקיף את הציבור כולו. יתירה מזו: השאלה שבה צריך לדון אינה "מיהו יהודי" לפי דיני מדינת ישראל, אלא "מיהו ישראלי" לפי דינים אלה – שאלה שכלל לא עלתה בערכאות המשפטיות ואשר נדונה רק אגב אורחא, ולא לגופה. שאלה אחרת הטעונה הבהרה היא, מהו **הקשר** בין הזהות הישראלית המודרנית לזהות הישראלית-יהודית המסורתית.

לנוכח הסכנה של ניכור תושביה הלא-יהודיים מהזהות הישראלית – יש לנקוט צעדים לצמצם ניכור זה ככול האפשר, אפילו במחיר ויתור מסוים על הזהות הישראלית-יהודית המסורתית. המטרה להפוך אוכלוסייה עוינת זו לאוכלוסייה אוהדת ואף אוהבת, על בסיס זהות ישראלית לאומית משותפת (אפילו זו אינה מלאה) –

גוברת על כל מטרה ריאלית אחרת. מוטב שיהיו אלה **"קרובים רחוקים"**, מאשר **"רחוקים ואף עוינים"** – משתפי פעולה עם הגרועים שבאויבי ישראל. משמע, דווקא כדי לשמר את הזהות הישראלית צריך להגמישה ואף להגמיש את הדרכים לרכישתה.

התאזרחות לאומית כמסלול חילופי לגיור דתי: להפרדה המוצעת בין דת ללאום יש אפוא משמעות נורמטיבית רדיקלית, חסרת תקדים בהיסטוריה הישראלית-יהודית. עד כה לא הוגדרו זהות הלאום הישראלי והדרכים להצטרף אליו – אלא רק זהות העם היהודי והדרך להצטרפות אליו. כמו כן, במדינת ישראל נתפשת הזהות האזרחית כזהות **ניטרלית**, בלי שתהיה לזהות זו משמעות לאומית. כתוצאה ממחדל זה, האזרחות הישראלית הנוכחית היא דואלית, בהכירה בשתי זהויות לאומיות רשמיות: מחד, **"הלאום היהודי"** – ומאידך, **"הלאום הערבי"**. מצב זה הוא בלתי נסבל ויוצר בעיות קשות של זהות. בהעדר הגדרה ברורה של **הזהות הלאומית הישראלית**, נשללת זכות ההגדרה העצמית לא רק של אזרחיה הלא-יהודיים של ישראל, אלא גם של אזרחיהן היהודיים של שאר מדינות הלאום בעולם. הגדרה ברורה של הזהות הישראלית היא המפתח לפתרון בעיות אלו.

הלאום הישראלי, ככל לאום מודרני, צריך להיות מוגדר על ידי זהותו הטריטוריאלית, המדינית וההיסטורית. לכן, יש לצקת משמעויות חדשות במונחים הישנים. מה שנתפש בעבר כ**"עם ישראלי"** (**"בני ישראל"**, **"העם היהודי"**), שלו זהות לאומית-דתית משולבת, הופך בעידן המודרני, מכוח ההפרדה בין לאום לבין דת, לשתי קבוצות זהות נפרדות: מחד, **"הלאום הישראלי"** (**"האומה הישראלית"**), שהוא מונח טריטוריאל-פוליטי – ומאידך, **"העדה היהודית"**, שהיא מונח דתי. שתי זהויות אלה אינן חופפות, אך גם אינן מנוגדות, כפי שניסתה להגדיר זאת התנועה הכנענית. פיצול מעין זה נותן כאמור מענה לא רק לבעיות הזהות בתוך מדינת ישראל, אלא גם ליהודי התפוצות החיים במדינות לאום משלהם.

לפי התפישה המוצעת כאן, כ"ישראל" ייחשב כול אזורי ישראלי הנאמן ללאום הישראלי, למדינתו ולחוקיו, הדובר עברית והנוצר בזיכרונו את ההיסטוריה של עם ישראל וארץ ישראל – בלא הבדל מהי דתו; ואילו כ"יהודי" ייחשב כול אדם הנאמן לעדה היהודית, לדתה ולמצוותיה. כ"ישראלי-יהודי" יוגדר כול מי שיהיה נאמן גם למדינת ישראל וגם לדת ישראל. לעומת זאת, כול אזורי ישראלי שיבחר בדת אחרת, יהיה ישראלי בן דת זו, כשם שמי שירצה להיות אתאיסט, יהיה ישראלי אתאיסט (חילוני). הפרדה מעין זו עשויה לפתור רבות מבעיות הזהות של אזרחי ישראל היום, כשם שעשויה היא להקל על הצטרפות אזרחים חדשים בעתיד, בעיקר מקרב תושביה דוברי הערבית של הארץ. **חוק השבות** במתכונתו הנוכחית יישאר על כנו, אך תתווסף אליו הדרישה לעמוד בתנאי הקבלה שייקבעו **בחוק האזרחות**. ההצטרפות לאומה הישראלית תיעשה בדרך של **התאזרחות לאומית** לפי **חוק האזרחות**; ההצטרפות לעדה היהודית תיעשה על ידי **גיור כהלכה**. כתוצאה מכך, תהפוך הזכות האישית להגדרה עצמית לא רק פשוטה וברורה יותר, אלא גם חופשית יותר. לא מסלול הצטרפות אחד יהיה פתוח בפני הרוצים להצטרף לאומה הישראלית – אלא שני מסלולים נפרדים בהתאם לבחירתו של כל פרט. ייתכן כמובן מסלול משולב של התאזרחות לאומית עם גיור דתי בו-זמנית – ויתכן אף מסלול דו-שלבי של התאזרחות לאומית תחילה ולאחר מכן גם גיור דתי, או להפך. בעצם קיומן של מספר חלופות אפשריות, הופך תהליך ההצטרפות לחופשי באמת, שעה שבמסגרת הגיור הייתה בו מידה רבה של כפייה. אדם שרצה עד היום להצטרף לאומה הישראלית המודרנית, נאלץ לעבור גיור דתי, אף אם תפישתו היא חילונית מובהקת. פגם זה עשוי להירפא באם יעמדו בפניו האופציות המוצעות כאן.

על פי תוכנית ההתחברות תיפתח אפוא דרך פשוטה להצטרפות לאומה הישראלית, מבלי שזו תחייב גיור. אותם ישראלים דוברי

ערבית, שירצו להתחבר לאומה הישראלית, יוכלו לעשות כן על ידי התאזרחות לאומית, מבלי שיהיה הדבר כרוך בהמרת דתם לדת ישראל – ובלבד שיעמדו במבחני הקבלה שייקבעו על ידי הדין הישראלי. כבר היום אפשר להצביע על מגמה דומה לזו המוצעת כאן, דוגמת קליטת מהגרים לא-יהודיים מברה"מ לשעבר – שהיגרו ארצה מכוח **חוק השבות**. נכון אומנם, שמדובר באנשים שהייתה להם מלכתחילה זיקה מסוימת לעם ישראל, באמצעות קשרי משפחה, זיקה שהקלה על תהליך השתלבותם בחברה הישראלית. אולם העובדה הקובעת היא, כי מדובר בתהליך התאזרחות והשתלבות של אנשים שלא הייתה להם קודם לכן תודעה לאומית ישראלית-יהודית. החלת דרך זו גם על האנוסים הארץ ישראליים מוצדקת מנימוקים דומים, שהרי לפי התפישה המוצעת כאן, אלה הם צאצאי עם ישראל הקדום, שאיבדו את זהותם הישראלית ועתה ניתנת להם הזדמנות לשוב אליה. מסלול ההצטרפות האזרחי, עשוי לפתור בעיותיהם של כל אלה הרוצים להשתלב בחברה הישראלית על בסיס הזהות הישראלית המודרנית, אך הדבר נמנע מהם, בשל סירובם לעבור הליכי גיור. על היתרון שבפתיחת מסלול חילופי זה, על ידי תהליך של התאזרחות לאומית, כותבים **אמנון רובינשטיין ואלכסנדר יעקובסון** (ישראל ומשפחת העמים, ע' 391):

במדינה ריבונית ראוי שיתקיים מסלול הצטרפות אזרחי, שאינו כרוך בהמרת דת. בפועל, מסלול כזה אכן קיים, ובהיקף רחב: עולים ממוצא לא יהודי, הזכאים למעמד עולה לפי חוק השבות בשל קשרי משפחה בדרגות שונות עם יהודים, הגיעו לארץ בכל שנות קיום המדינה, (ואף לפני הקמתה). הצטרפותם לחברה היהודית הישראלית תואמת את דגם ההצטרפות האופייני ללאומיות אזרחית: קבלת אזרחות המדינה, אימוץ השפה והתרבות העברית, השתלבות מלאה במדינה ובחברה, לרבות השירות הצבאי.

ההפרדה המוצעת בין הזהות הלאומית לזהות הדתית, שעד להקמת מדינת ישראל הייתה מקשה אחת, קשה היא לעיקול מבחינה רעיונית ורגשית כאחת – ובכול זאת אין מנוס ממנה אם רוצה מדינת ישראל לאחות את השסעים והמתחים הפנימיים הקורעים אותה לגזרים ומאיימים לפוררה. ישראל, כמדינת-לאום דמוקרטית-ליברלית היא לפי הגדרתה העצמית, "מדינה ישראלית ודמוקרטית" – לא מדינה יהודית ודמוקרטית". ישראל היא מדינה שבה יש רוב של אזרחים יהודיים – אך לא "מדינה יהודית". "מדינה יהודית", להבדיל מ"מדינת היהודים" (כשם ספרו של הרצל), היא מדינת הלכה (תיאוקרטיה), הפועלת לפי חוקי התורה והמשפט העברי; לעומת זאת, "מדינת היהודים", היא "מדינה דמוקרטית וליברלית", הפועלת לפי המשפט החוקתי והבינלאומי המודרני. כמדינה דמוקרטית ליברלית מקיימת היא את ההפרדה בין דת למדינה, ומאפשרת חופש דתי מוחלט, לרבות החופש מדת. הדרישה שמדינת ישראל תהיה "מדינה דמוקרטית ויהודית", טומנת בחובה סתירה גלויה, באשר דמוקרטיה ותיאוקרטיה מנוגדות זו לזו. בספרו "מדינת היהודים" כתב הרצל (מהדורת ידיעות אחרונות, ע' 62):

לא ניתן כלל לדחפים התיאוקרטיים של אנשי הדת להרים ראש; אנו נדע להחזיקם בבתי הכנסת שלהם, כשם שנחזיק את צבא הקבע שלנו בקסרקטינים. צבא וכהונה יכובדו מאוד, כדרוש וכראוי לתפקידיהם היפים. בענייני המדינה, עם כול הערכתה כלפיהם, על להם להתערב, פן יביאו עליה קשיים מבית ומחוץ.

כמדינה דמוקרטית-ליברלית אין ישראל יכולה להיות מדינה "יהודית", באשר משמעה של יהודיות זו היא תיאוקרטיה – היינו, מדינה הפועלת לפי ההלכה היהודית. עד כמה אין מדינת ישראל מדינה יהודית-תיאוקרטית ניתן להסיק לא רק ממעמדה של היהדות בקביעת הלכות המדינה – אלא גם ממעמד ההלכה

בעניינים אזרחיים מובהקים. הדרישה לבסס את שיטת המשפט הישראלית על יסוד ההלכה (המשפט העברי) נדחתה במפורש, אף שהציונות הדתית דרשה זאת למן ראשיתה בשנת 1902, עם הקמת **הסתדרות המזרח"י** והשתלבותה בתנועה הציונית. מבחינה היסטורית אפשר להבחין ב-3 שלבים במאבק על הזהות העתידית של מדינת היהודים, בשאלת היחס בין הדת למדינה:

בשלב ה-1, בתקופת **"חיבת ציון"**, שלטה בציונות הדתית התפישה, כי הרעיון הציוני עתיד להחיות את היהדות התורנית הקופאת על שמריה, ולשמש אותה כשמש הסוס את רוכבו. לפי תפישה זו, אמור היה המחנה הדתי להנהיג את הציונות ולכוון את דרכה, כשהשילוב בין הציונות ובין התורה הוא אורגני.

בשלב ה-2, עם הופעת הרצל וייסוד ההסתדרות הציונית, כבר התחלפה תפישה זו בתפישת **"שתי הרשויות"** – המדינית והרוחנית-דתית – וחלוקת האחריות ביניהן, כאשר הציונות, כשלעצמה, עניינה הוא בתחום המדיני ואילו התחום הרוחני נשאר נחלתה הבלעדית של היהדות המסורתית, כשהמזרח"י היא המייצגת אותה בתנועה הציונית. תפישה זו הייתה כרוכה בהפרדת רשויות, ובצמצום משמעותה ותפקידה של הציונות, כשהיחס בין הציונות לבין הדת מקבל אופי סימביוטי.

בשלב ה-3, כבר נהרסה המחיצה שהפרידה בין שתי הרשויות. הציונות החילונית תבעה לה חזקה גם על תחום החינוך והתרבות היהודית, כשהיא מגדירה תחום זה כרחב יותר מאשר תחום התורה. כול שנותר לציונים הדתיים, כול עוד נשארו במסגרת התנועה הציונית, היה להגן על התחום המוכר כתחום התורה, למנוע כול חדירה חילונית לתוכו. בשלב זה כבר השלימה המזרח"י עם התפישה הרואה חשיבות בעצם קיומה של מובלעת דתית בציונות – מעין עוגן שימנע את היסחפותה המוחלטת של הציונות לכיוון החילוני. למרות ההגבלות שהוטלו על הציונות

הדתית, לא הגיעו הדברים לכלל פילוג ופרישה מן ההסתדרות הציונית – ובדרך זו אף השתלבה הציונות הדתית בחיים הפוליטיים לאחר קום המדינה. היה זה **דוד בן גוריון**, שקבע נחרצות כי **"זוהי מדינת חוק, לא מדינת הלכה"** (עילם, יהדות כסטטוס-קוו, ע' 30).

המשפט הישראלי התפתח בזיקה למשפט האנגלי תחילה – ואחר כך גם בזיקה למשפט הקונטיננטאלי (במיוחד הגרמני). רק בשלב מאוחר יותר הופנה המשפט הישראלי גם למשפט העברי, עם חקיקת **חוק יסודות המשפט התש"ם-1980**. אך גם חוק זה נוסח באופן מעורפל, המאפשר פרשנות רחבה, במטרה להימנע מזיקה מחייבת להלכה. בסעיף 1 לחוק, נקבע כי: **"ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל"**. ניסוח מעורפל זה דומה מאוד ללשון **הכרזת העצמאות** הקובעת כי: **"מדינת ישראל... תהה מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל"**. ההפניה בחוק היא **"למורשת ישראל"**, לא **"משפט העברי"** או **"הלכה"** – וניסוח זה איננו מקרי אלא מכוון בכוונת מכוון להימנע מעירוב בין חוק המדינה לדין תורה. בפועל, רק מעט מאוד עניינים אזרחיים מוסדרים על ידי ההלכה, ואף זאת לא באופן מחייב, אלא כברירת מחדל. אפילו בענייני מעמד אישי, המוסדרים גם היום על ידי ההלכה, הוצא נושא המזונות משליטת ההלכה, כשהחוק מאפשר לבני הזוג לפנות לקבלת סעד לא רק לבתי הדין הרבניים, אלא גם האזרחיים.

התביעה הנוכחית שמדינת ישראל תהיה **"מדינה דמוקרטית ויהודית"**, סותרת אפוא את התפישה המשפטית שהתגבשה בפועל מאז הכרזת העצמאות – ודי בכך כדי להפריכה. טיעון זה אינו ערכי, אלא עובדתי. למן ראשיתה בחרה מדינת ישראל

להיות מדינת חוק דמוקרטית-ליברלית – לא מדינת הלכה תיאוקרטית. מדינת ישראל היא בפועל "מדינה ישראלית ודמוקרטית", בהיותה מדינתו של הלאום הישראלי המודרני, שמשטרה דמוקרטי-ליברלי – ולא "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט/6).

בהבחנה בין לאומיות ישראלית לבין עדתיות יהודית טמון אפוא המפתח לאיחוי השסעים והמתחים המאיימים על המשך קיום מדינת ישראל – בהיבט היהודי-ערבי, כמו גם בהיבט הדתי-חילוני. ייתכן מאוד, שדווקא הפרדה זו, המאפשרת לפרט לבחור בין שתי הזהויות, תחזק כול אחת מהן בנפרד – לאו דווקא תחליש אותן. בחברה שבה החופש לבחור הוא יסוד-היסודות שלה, עצם מתן חופש הבחירה בזהויות הרצויות, עשוי לחזק הזהות הנבחרת.

אף כי מותחים אנו חוט מקשר בין "ליברליזם" ל"דמוקרטיה" – הרי שאלה שני מונחים שונים שיש להבחין ביניהם. הליברליזם הוא תביעה לחופש מהתערבות השלטון המרכזי בעניינים מסוימים, שאותם יש להגדיר – ואילו הדמוקרטיה היא תביעה לאפשר לכול אזרח להשתתף בחיים הפוליטיים, כלומר, לשלוט ולהשפיע. חופש ושלטון הם ניגודים – ולכן קיים ניגוד מובנה בין התביעה לחופש לבין התביעה להשתתף בשלטון. שלטון, אפילו הוא דמוקרטי, במובן זה שהוא מאפשר לכול אחד שרוצה לשלוט להיבחר, הוא עדיין שלטון, ובתור שכזה הוא מנוגד לחופש. הטיעון הבסיסי בזכות שלטון דמוקרטי הוא, כי זה מסוגל לייצג טוב יותר את האינטרסים של כלל האזרחים – להבדיל מסוגי שלטון אחרים, המייצגים מגזרים מסוימים בחברה, אלה שיש להם יתרון כוח צבאי ו/או כלכלי ו/או דתי.

בעיני הליברל, השלטון הוא תמיד דבר רע, באשר הוא מטיל הגבלות על חירות האדם. לכן, הבחירה היא רק בין רע מוחלט לבין הרע במיעוטו – ובמובן זה שלטון דמוקרטי הוא הרע

במיעוטו, אך לא טוב כשלעצמו. ככול ששיעור התערבות השלטון בחיי הפרט או הקהילייה האזרחית מצומצם יותר, כך נתפש השלטון כליברלי יותר – אפילו אינו דמוקרטי אלא מונרכי. מבחינה היסטורית מוכרים לא מעט משטרים מונרכיים שהיו ליברליים באופן יחסי, ולהפך: במאה ה-20 עלו לא מעט משטרים שהיו לכאורה דמוקרטיים, אף שבפועל התירו הם רק מעט חופש בידי האזרחים (רוסיה הסובייטית, "העממית", היא הדוגמא המובהקת לכך). לכן, כול משטר צריך שייבחן לפי שיעור החירות שמתיר הוא בידי אזרחיו – בנפרד מהשאלה מיהו השליט.

את החופש לבחור ו/או להיבחר לשלטון, כמו גם את החופש להשפיע על החיים הפוליטיים על ידי פרסום דעות פוליטיות בתקשורת ההמונית – ניתן להגדיר כ"חופש פוליטי". חופש זה שונה מ"חופש מפוליטיקה", היינו, הזכות לנהל את החיים האישיים והקהילתיים ללא התערבות השלטון בהם. כזהו החופש הכלכלי, המנוהל על ידי מנגנוני השוק. כזהו גם החופש הדתי, המנוהל על ידי הקהילייה הדתית (או "חופש מדת", היינו, היכולת להיות אתאיסט). לכן, חשובה כול כך ההבחנה בין העניינים שבהם יש הצדקה להתערבות השלטון המרכזי – לבין אלה שאין בהם הצדקה שכזו. באופן גס מקובל להבחין בין שני סוגי עניינים שבהם פטור הפרט מהתערבות השלטון בחייו, על ידי ההבחנה בין "זכויות כלכליות-חברתיות" (זכות האדם על גופו, רכושו ויחסיו עם הזולת) ל"זכויות דתיות" (זכות האדם להאמין במה שהוא רוצה, לרבות זכותו להביע דעתו ברבים) שהן עניינים של הפרט והקהילה. בצד אלה קיימות "סמכויות פוליטיות", שהן ענייניו של השלטון המרכזי, המופקד על טובת הכלל להבדיל מטובת הפרט. כול אחד מהעניינים הללו שונה באופן מהותי מבחינת ההיגיון המנחה אותם והמנגנונים המסדירים אותה.

לצרכי נוחות אגדיר את ההיגיון השולט בענייני הפרט והקהילה כ"הגיון השוק", להבדיל מההיגיון השולט בענייני האומה שהוא

"ההיגיון הפוליטי" (raison d'État). באופן זה מתברר גם תפקידו של הקפיטליזם כ"מנגנון של שוק חופשי" בחברה המודרנית – להבדיל מהמנגנון הפוליטי המבוסס על חוק ואכיפה. שני סוגי היגיון אלו, לא רק שהם שונים זה מזה, אלא שהם מנוגדים זה לזה. היגיון דואלי מעין זה מחייב להקצות נושאים בתחום הכלכלי-חברתי-דתי לפעולת השוק, מחד – ולהקצות נושאים לאומיים לפעולה פוליטית, מאידך.

מהבחינה זו שבין שני סוגי היגיון ושני סוגי מנגנון, נגזרת תובנה נוספת: **הפרדת ענייני דת וערכים** מהחיים הפוליטיים. דת וערכים הם עניין שבאמונה – להבדיל מחיי המעשה. בעיות מעשיות ניתן לפתור על ידי הכרעה פוליטית, כולל האפשרות להתפשר לגביהן; לעומת זאת, מחלוקות דתיות וערכיות אינן ניתנות להכרעה ציבורית – אלא להכרעה אישית בלבד, הכרעה שבאמצעותה מגדירים יחידים וקבוצות את זהותם. בעבר, גם מחלוקות דתיות וערכיות הוכרעו באופן פוליטי, באמצעות יתרון כוח של צד מסוים, שהכתיב את הדת הרצויה והערכים הרצויים; לעומת זאת, בחברות דמוקרטיות-ליברליות, מוצאים ענייני דת וערכים מהשיח הפוליטי, ומועתקים לשיח האישי והקהילתי. הפוליטיקה עניינה דברים שניתן להתמקח לגביהם ולנסות להתפשר לגביהם. לעומת זאת, דת וערכים הם עניינים שלא ניתן להתמקח ולהתפשר עליהם, אלא יש לקבלם או לדחותם, בבחינת "**איש באמונתו יחיה**". לכן, יש להדירם מהשיח הפוליטי הליברלי. מבחינה זו לא רק היות ישראל מדינה דמוקרטית הוא שמונע ממנה להפוך למדינה יהודית – אלא גם היותה מדינה ליברלית, שבה חופש הדת והחופש מדת הם זכויות יסוד, היא שמונעת זאת.

בשאלה, אילו נושאים יש להסדיר על ידי מנגנוני השוק והקהילה, ואילו נושאים להסדיר על ידי המנגנונים הפוליטיים – לא ניתן להכריע באופן חד, אלא כול מדינה חייבת להכריע לגביה באופן

נפרד. ככלל אצבע אפשר להבחין בין העניינים השונים על ידי "מבחן ההפרטה" – היינו, מהם העניינים הניתנים להפרטה (שאותם אפשר להסדיר על ידי מנגנון השוק והגיונו) – ומהם העניינים שאינם ניתנים להפרטה (שאותם אפשר להסדיר רק על ידי המנגנון הפוליטי והגיונו). כך, למשל, ענייני ביטחון פנים וחוק, בהיותם עניינים שאינם ניתנים להפרטה – יוסדרו תמיד על ידי הקלפי; לעומת זאת, רוב ענייני היומיום האחרים ניתנים להפרטה, ולכן יש להותירם בידי מנגנון השוק (או לקהילה), כפי שכותב מילטון פרידמן בספרו "קפיטליזם וחופש" (ע' 21):

השימוש בצניורות המדיניים, עם היותו הכרחי, נוטה למתוח יתר על המידה את האחדות החברתית החיונית לקיום חברה יציבה. מתיחה זו היא מזערית, אם יש צורך להגיע להסכמה על פעולה משותפת בתחום מצומצם בלבד של נושאים, ובנושאים שבהם יש לאנשים בכול מקרה השקפות דומות. כול הרחבה של תחום הנושאים שבהם נדרשת הסכמה מפורשת, מותחת עוד יותר את הנימים העדינות המלכדות את החברה. אם מרחיק העניין עד כדי נגיעה בנושא מהותי, שבו יש לאנשים השקפות שונות, יכול הדבר להביא להתפוררות החברה. לעיתים נדירות – אם בכלל – ניתן ליישב הבדלי דעות יסודיים לגבי ערכים בסיסיים באמצעות הקלפי. בסופו של דבר לא מיושבים הבדלים אלו – אלא מוכרעים על ידי מאבק. מלחמות הדת ומלחמות האזרחים בהיסטוריה הן עדות עקובה מדם לאבחנה זו. השימוש הנרחב בשוק מרופף את לחצה של המסגרת החברתית – בכך שהוא הופך את הקונפורמיזם לבלתי הכרחי ביחס לכול הפעילויות שבתחומן. ככול שיגדל תחום הפעילויות שבשליטת השוק, כך יקטן מספר הנושאים שבהם נדרשות הכרעות מדיניות מפורשות, ומספר הנושאים שבהם יש הכרח להגיע

להסכמה. ומן הכיוון השני, ככול שיקטן מספר הנושאים שבהם יש הכרח להגיע להסכמה – כך יש סיכוי גדול יותר, שנוכל להגיע להסכמה תוך שמירה על חברה חופשית.

לאומיות ישראלית – לא לאומיות כנענית: הפרדה תפקודית בין דת ישראל למדינת ישראל היא אפשרית ואולי אף הכרחית לאור תפישת העולם המודרנית – אך הפרדה **תרבותית** אינה אפשרית כלל. התרבות הישראלית ההיסטורית היא בעיקרה תרבות דתית, ורק מקצתה תרבות חילונית, פרי הדורות האחרונים. בשל העדר חברה אזרחית נפרדת, על פי המודל האירופי, לא נוצרה בעם ישראל תרבות חילונית, אלא בדורות האחרונים. הזרם המרכזי היה תמיד דתי, ולכן החילוניות הישראלית היא קלושה מאוד ביחס לחילוניות האירופית, אפילו היום לאחר למעלה מ-130 שנות ציונות וכ-200 שנות השכלה עברית.

חילוניות ישראלית היא יותר משאת נפש של חוגים מסוימים במגזר היהודי, מאשר מציאות של ממש. ההלם שפקד רבים מצעירים ישראלים במפגשם עם הכותל המערבי לאחר שחרור ירושלים המזרחית, משמש דוגמא מובהקת לחוסר יכולתו של הישראלי להשתחרר מזהותו היהודית הדתית, כפי שעוצבה במהלך הדורות. חוסר יכולת חוגים רבים להכיר את נפשו הדתית של כול יהודי-ישראלי באשר הוא, אפילו אינו מקיים תרי"ג מצוות, הוא שהפך את כל צורות הכנעניות לסוגיהן לאפיזודות חולפות – וכאלו יהיו גם כל יתר התנועות שיבקשו ליצור עם ישראל חילוני, בדומה, למשל, לעם צרפתי או גרמני חילוני. השם **"ישראל"** בעצמו הוא שם דתי, באשר שם האל הוא חלק בלתי נפרד ממנו. המרכיב התיאופורי הוא חלק בלתי נפרד בשמות פרטיים רבים. בכל אותם שמות שבהם מופיעות ההברות **"אל"**, **"י"**, **"יה"**, **"יְהוּ"**, **"יְהוָה"** וכד' (ולעיתים אף ביחד כגון **"יואל"** או **"אליהו"**), יש משום מתן עדות על זיקת הישראלי לאמונת הייחוד.

לכן, כול ניסיון לעקר את המורשה הדתית מהתרבות הישראלית המודרנית, סופו להיכשל.

לאומיות **"כנענית"** מודרנית, המבוססת על ארץ ושפה בלבד, היא חסרת תוכן ולכן אין בכוחה להעניק זהות עומק קיבוצית לטווח ארוך. מבחינה זו דומה התנועה הכנענית לתנועה הפאן-ערבית, שניסתה לבסס נאמנות קיבוצית על זיקה ללשון הערבית ולתרבות החילונית שהנחילה – אך נחלה כשלון חרוץ. בשני המקרים התברר עד מהרה, שלא ניתן להפריד בין הזיקה הלשונית-תרבותית לזיקה הדתית. המורשה התרבותית שהנחילה הלשון העברית היא דתית – ממש כשם שהמורשה התרבותית שהנחילה הלשון הערבית היא דתית. אף אם הייתה קיימת אי-פעם תרבות עברית קדומה, טרום-מקראית, הרי שזו הגיעה אלינו בעיקר באמצעות התרבות המקראית, שהמשיכה ליצור בעברית כשפתה הראשית (אם כי יצרה היא תרבות גם בשפות אחרות כגון השפה הארמית). לא ניתן להפריד את היסודות הבודדים והרחוקים של העבריות הקדומה ממכלול התרבות הישראלית-יהודית שנוספה עליהם ואף פירשה אותם מחדש.

יתירה מזו: לא היסודות המקוריים חשובים, אלא העיבוד מחדש שלהם, ברוח התפישה המקראית. על הגבול שבין קדמותו הנעלמה של עם ישראל, לבין גילויי רוחו המאוחרים, שלאורם רגילים אנו לראותו כולו מתחילתו, מנצנצים באורח פלאים רמזי מיתוס מיוחד במינו. המקרא לא חס על המיתוס העממי וגנז ממנו מה שגנז, כשם שדלה מתוך האוצר המיתולוגי של עממי כנען ושאר העמים שמסביבו את חומריו הבסיסיים, אך זאת רק בכדי ליצור מתוכו מיתוס חדש, שונה מהם בתכלית. בניגוד למיתוסים האליליים, שהם סיפורי אלים וחצאי-אלים, יצר המקרא מיתוס שהאדם במרכזו, ואשר עיקרו ההיסטוריה הלאומית ואף הכלל אנושית.

כמו כן יתכן מאוד שההיסטוריוגרפיה המקראית עיוותה עובדות היסטוריות מסוימות, כיוון שהייתה מוטה מבחינה אידיאולוגית ואף אנכרוניסטית במקרים מסוימים – אך זו איננה סיבה להתנתק מהתנ"ך, אלא לכל היותר לקרוא אותו בעיניים ביקורתיות, לאור הממצאים שמספקים המדעים המודרניים. כך גם ניתן בהחלט לחשוב על הוויה ישראלית-יהודית מודרנית, שאינה כבולה על ידי המורשה ההלכתית, והמתפתחת בהתאם לצורכי החיים המשתנים – ובכל זאת להישאר נאמן למורשה זו, כמוקד של זהות קיבוצית לאומית.

הלאום הישראלי הוא **העתיק** שבלאומים. עמדה זו אינה נחלת הציונות בלבד, אלא יש לה תומכים גם בין מדינות אחרות כגון ארה"ב ובריטניה. כך למשל, במונוגרפיה על "**הציונות**", שנכתבה בשנות מלחמת העולם ה-1, לפי הזמנתה של המחלקה ההיסטורית של מיניסטרויון החוץ הבריטי, נאמר במפורש כי הציונות היא "**התנועה הלאומית העתיקה ביותר בהיסטוריה**". (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 18). המחלקה לענייני המזרח התיכון של מיניסטרויון החוץ האמריקאי, בחוברת מטעמה "**המנדט הארץ ישראלי**", אף היא ציינה במפורש, שאין לראות את הציונות כתנועה שראשיתה בעת החדשה, אלא "**שמבחינה רחבה יותר נולדה הציונות כתנועה של שיבת ציון, בשעת חורבנה הסופי של ממלכת ישראל (135 לספירה), והטלת האיסור על היהודים מטעם רומא לשוב לארץ ישראל**" (שם).

הלאומיות הישראלית היא לא רק העתיקה שבתנועות הלאומיות, אלא גם **העשירה** שבהן, בהשענה על שלושה יסודות **מייחדים**: **ארץ, שפה, דת**. היסוד הטריטוריאלי משותף אומנם לכול התנועות הלאומיות, אלא שבהיסטוריה של הלאום הישראלי קיבל יסוד זה משמעות מיוחדת, ככול שהלכה וגברה תחושת הניתוק הפיזי מהארץ. הארץ, שלגבי עמים נורמאליים היא מולדת בלבד, הפכה אצל עם ישראל גם לארץ **יעודה**, ככל שהתמשכה

הגלות ממנה. כעוצמת תחושת הניכור בגלות, כך עוצמת תחושת המולדת, עם שוב היהודים אליה בעת החדשה. השפה העברית מקנה אף היא תחושת ייחוד, משום שמזוהה היא עם הלאומיות הקדומה, ואף יוצרת גשר בין עברו לעתידו של עם ישראל. ולבסוף – אף דת ישראל מחזקת את תחושת הייחוד, דווקא משום שלא הפכה לדת אימפריאלית כבנותיה, אלא שמרה על הייחוד הלאומי, גם לאחר שהבסיס הארצי אבד לה.

ניכוס הזהות הישראלית הדתית: הזהות הישראלית הלאומית יכולה להתקיים גם בלי המרכיב הדתי שלה – אך זו תהא תמיד זהות "רזה" בלעדיו. ניכוס הזהות הישראלית הדתית, אף שאינו תנאי הכרחי, הריהו חשוב למדי, באשר זהות זו היא הדבק המלכד החזק ביותר של הלאומיות הישראלית. לכן, יש לפתוח בפני האנוסים הארץ ישראליים גם את האפשרות להשתלב בקהילייה היהודית הדתית, אם רק ירצו בכך. השתלבות מעין זו צריך שתיעשה על בסיס של בחירה אישית פרטנית, ולא באופן גורף. גיור הוא עניין של שינוי זהות עמוק ביותר, ולכן לא די בהליך מזורז. מאידך, בגלל דחיפות הבעיה, ניתן להצדיק גיור לקולא, בנימוק ש"ישראל שחטא, נשאר ישראל, אפילו חטא". ניתן בהחלט לחשוב על גיור לקולא ביחס לאותם אנוסים שייבחרו להתגייר, בייחוד אם התופעה תהפוך במשך הזמן להמונית. כדי לאפשר גיור המוני צריך יהיה להשוות את מעמדם לזה של יהודי התפוצות, ואף להעניק להם סל קליטה דומה, כתמריץ לגיור. מאידך, יוכלו האנוסים הארץ ישראליים להמשיך להחזיק בדתם המוסלמית או הנוצרית – ובלבד שייעקרו אופיין המיסיונרי של דתות אלה. הנצרות והאסלאם, שלא כיהדות, הן דתות אוניברסאליות, הרואות בעולם כולו זירת כיבושים. ואולם בעוד שהנצרות הצניעה מטרה זו, הפך זאת האסלאם לאחד מעיקרי ההלכה שלו. הג'יהאד הוא מלחמת קודש שמטרתה לא רק לכבוש לבבות, אלא גם שטחים – לספח טריטוריות לבית האסלאם. כול

ארץ המסופחת לאסלאם הופכת **הקדש דתי**, שהרשויות הדתיות מופקדות על שמירתו. מכאן תביעתם הבלתי מתפשרת לא רק לגבי ירושלים, אלא לגבי ארץ ישראל כולה. מבחינתם אין זו ארצו של ישראל, ואף לא של ישמעאל, אלא של האל עצמו, כפי שזה התגלם בלבושו האחרון – האסלאם.

כאמור, ניתן בהחלט לחשוב על אפשרות של שיבה לזהות ישראלית חלקית בלבד, כזו שלא תכלול גיור. במקרה זה יוכלו הם לרכוש זהות ישראלית לאומית, על בסיס תנאי הקבלה האזרחיים, להבדלי מאלה הדתיים. בחברה המודרנית הפכו הדת והאמונה לעניינינו של הפרט, ובתור שכאלו צריך להותיר את הבחירה בדת מסוימת, ואף את החופש מדת – להכרעתו של כול פרט ופרט. ואולם, גם אם יבחרו חלקם שלא להתגייר, תישלל מהם הזכות לעשות שימוש לרעה בדתם במטרה להשפיע על זהותה של מדינת ישראל. השתייכות דתית תתפרש כמוגבלת להתאגדות על בסיס של דת כאגד של פולחן וערכים הומאניים.

להבחנה זו חשיבות בעיקר ביחס לבני דת האסלאם שהיא דת פוליטית-אימפריאליסטית מובהקת, כפי שזו משתקפת גם באתוס הפאן-אסלאמי המודרני. במובן הדתי הטהור, יש ליהדות יותר מן המשותף עם האסלאם מאשר עם הנצרות, שספגה הרבה דימויים יוונים אליליים. האסלאם הוא דת ייחוד, ששורשיה נטועים עמוק בדת ישראל, כפי שמעידים פסוקים מפורסמים בקראן עצמו, כגון: **"אללה הוא ריבוננו וריבונכם, אך לנו סדרינו לעבודתו ולכם סדרי עבודה שלכם"** (בשורת ההתייעצות, פסוק 14), או **"לפניו ניתן ספר (התורה – א.א.) למשה כהדרכה וחסד וספר זה מאשר אותו בשפה הערבית"** (בשורת גבעת החולות, פסוק 11). אף שלא ניתן יהיה למנוע מהאנוסים הארץ ישראליים להמשיך ולהחזיק בדתות המסורתיות שלהם, מן ההכרח יהיה להטיל על הממסדים הדתיים שלהם פיקוח ממשלתי. כשם שאסורה פעילות מיסיונרית בישראל, כך נדרש להרחיב את הפיקוח על המוסדות

המוסלמיים בארץ. יש להכפיף את הווקף למדינה, ולהעמידו תחת פיקוח ממשלתי צמוד, כמו כול מוסד ציבורי-כלכלי אחר.

להצטרפות בשלבים ללאומיות הישראלית, על חשבון הזהות הערבית-מוסלמית, יש תקדים היסטורי בכיוון ההפוך. אם ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי היה היישוב בארץ בעל זהות ישראלית, הרי שלאחר הכיבוש הפך הנמר הישראלי חברבורותיו, תחילה על ידי הסתערבותו ולאחר מכן גם על ידי התאסלמותו, אם כי זו הייתה חלקית בלבד. והראייה, שלמרות היות המוסלמים רוב, נשארו בארץ גם יהודים ונוצרים, אפילו היוו הם מיעוט. מהפכת הזהות הישראלית אינה אלא מהפכת-נגד למהפכה זהות קודמת, שהתרחשה בתקופה הערבית-מוסלמית של הארץ.

הצטרפות בשלבים ללאומיות הישראלית עדיפה על פני הצטרפות בקפיצה נחשונית אחת, באשר היא קלה יותר לביצוע. רכישת זהות חדשה היא תהליך ארוך ומורכב מעין כמוהו ולכן יש לנקוט משנה זהירות בעניין רגיש מעין זה. בעת העתיקה היו תהליכים מעין אלה מתבצעים בכוח ובתחבולות – ואילו בעידן המודרני, הליברלי-דמוקרטי, לא ניתן להשיג מטרות אלו, אלא על ידי שכנוע. כול ניסיון לכפות את הזהות הישראלית על תושביה דוברי הערבית של הארץ לא יצלח. גם השימוש בכליה של מערכת חינוך ממלכתית צריך להיעשות בזהירות מרבית, כפי שניתן להסיק מניסיון שהצטבר ביחס למערכת החינוך הדתית בישראל. שילוב של שימוש זהיר בכוח הממלכתי עם הסברה יעילה כדי להשיג הסכמה, רק הוא יצלח למשימה קשה זו. רכישת הזהות היהודית הדתית המודרנית, בנוסף לרכישת הזהות הישראלית הלאומית (לכול לא-יהודי שירצה בכך) – זו תתאפשר רק אם המונופול עליה יופקע משליטתו של המגזר החרדי. התביעה למונופול על הזהות היהודית מעוררת לא רק מחלוקות משפטיות (כגון הפרשנות לחוק השבות, חוק מרשם האוכלוסין וכד'), אלא גם מחלוקות חברתיות, חינוכיות וכד' – המאיימות

על החברה הישראלית, לא פחות מהפערים הכלכליים שבה. עם ישראל הצליח לשרוד לאורך הדורות, בתוך זירות היסטוריות משתנות, רק משום שידע להדגיש את המאחד על פני המפריד, את המשותף על פני הכיתתי. מאחר שזהות ישראלית שלמה היא לאומית ודתית כאחד – יש להגמישה, כדי שנקל יהיה לצרף אליה את רוב תושבי הארץ דוברי הערבית שיחפצו בכך. הערמת קשיים בפני זרים שניסו להצטרף לעם ישראל בתקופת הגלות, על ידי הגבהת החומות ההלכתיים, הייתה נחוצה בתקופה שבה היו עדות ישראל מוקפות גויים שחפצו בניצורם או בהתאסלמותם. לעומת זאת, היום, כשארשות עם ישראל טריטוריה ומדינה משלו, החשש להתבוללות בקרב הסביבה אינו קיים. לכן, ניתן להנמיך את החומות, הגם שאסור לבטלם.

רק זהות ישראלית משותפת וגמישה, שתהיה בחינת המשך ושינוי כאחד, תוכל ללכד את האומה הישראלית המודרנית ולשמש כור היתוך לעדותיה השונות. הדרישה להגמשת דת ישראל לא נועדה רק להקל על לא-יהודים להצטרף אליה – אלא גם כדי לחזק את המסורת היהודית בקרב הציבור היהודי החילוני בארץ. ניתן לקרב את הציבור החילוני לדת ישראל, רק אם המחנה החרדי ימצא בתוכו את האומץ "לעקור הרים", ולא יתחפר בעמדותיו השמרניות ובמלחמת מאסף כנגד מגמת חילון החברה הישראלית. החברה הישראלית החילונית כמהה ליותר יהודיות – מגמה המשתקפת בזרם הולך וגדל של יחידים עושי תשובה. ואולם כאן בדיוק טמון גם המכשול בפני מגמה זו בהקשר של הציבור הרחב. חילוניים רבים חשים, שחרף הריקנות שבתרבותם הליברלית, שטופת הזימה והרייטינג – אין הם מוכנים לחזור למה שנתפש בעיניהם כקרתנות, סגירות ואמונות תפלות. יתירה מזו: לרבים מהם נדמה, שאורח החיים הדתי הוא תובעני מדי, כשאינן הוא מלווה באמונה שלמה. לכן, רוב הציבור החילוני מסרב לאמץ את אורח החיים הדתי, אפילו מקנא הוא לעיתים בחוסן הפנימי

שמשדרת החברה הדתית. מהפכה תרבותית תתחולל רק אם ייפתח שיח אמיתי בין שני המחנות הניצים, מתוך תחושה של גורל משותף והיסטוריה משותפת. ייתכן שכוחות שנוצרו בקרב החממה הדתית-לאומית, אכן יובילו מהפכה זו.

שיח מעין זה טרם נפתח, ומכאן הניכור ההולך וגדל בין שני המחנות. שיח פתוח, היונק השראתו מהקודקס המקראי והחז"לי כאחד – עשוי לקדם את ההתחברות בין יהודים דתיים וחילוניים. חיסול המונופול של המגזר החרדי על היהודיות, עשוי אף הוא לפתוח אותה לתחרות שתפלח נישות חברתיות שקודם לכן היו סגורות בפניה. ההון הלאומי-דתי שצבר עם ישראל לדורותיו שייך לכולנו – לא רק למגזר מסוים. הזהות הישראלית עשויה לצאת נשכרת מחיסול המונופול החרדי, ובלבד שהפרטת הדת תהיה מבוקרת ומפוקחת.

ליצירת זהות ישראלית חדשה עשויות להיות השלכות חיוביות לא רק על לכידות החברה הישראלית, אלא גם על זו של העדות היהודיות בתפוצות. דת ישראל, שבעבר הייתה גורם מלכד הפכה לגורם מפצל. היום אין עוד צידוק לדת אחידה, אלא לפלורליזם דתי, המתקיים במסגרת הקודקס המקראי והחז"לי, אך אינו נוקשה כבדורות הקודמים. מדינת ישראל המודרנית מהווה היום את מוקד ההזדהות והנאמנות של רוב יהודי העולם, אפילו בוחרים חלקם שלא לעלות ארצה, לפחות לפי שעה. מדינת ישראל יכולה להמשיך להיות "הדת של יהודי אמריקה" (כלשונו של הסוציולוג היהודי-אמריקאי **יונתן ד' סרנה**) רק אם תמשיך להיות מרכז ההווה של העדות היהודיות – ולא ריכוז לעצמו, שאינו תלוי בריכוזי יהודים אחרים. גיבוש זהות ישראלית-יהודית משותפת, שהמשאב העיקרי שלה הוא ההון הלאומי שצבר עמנו במהלך 3000 שנות היסטוריה, אך שאינה נרתעת מליצור עצמה שוב ושוב מחדש – עשוי לתת מענה לא רק לשסע החברתי בישראל, אלא גם לניכור ולניתוק ההולכים וגדלים בין ישראל

לתפוצות. קהילייה יהודית אלקטרונית, בהיקף גלובלי, תכונן מסכת יחסים חדשה בין ישראל והתפוצות ותיצור מירקם תרבותי ורוחני עשיר, חסר כל תקדים היסטורי. מתוך שפע הזרמים המאפיינים את היהדות בת זמננו, עשויה להיווצר גם זהות יהודית חדשה, עשירה ומורכבת יותר מכל זהות יהודית היסטורית קודמת. אמצעי התעבורה המודרניים אף הם עשויים לתרום לגיבושה של קהילה יהודית כלל עולמית, באפשרם תנועה של יהודים מישראל אל התפוצות ומהתפוצות אל ישראל.

עוז לתמורה: מסכים אני עם אורי אליצור, ש"הפחד הוא יועץ רע", וכי "התמודדנו עם אתגרים קשים יותר ויכולנו" (מקור ראשון, 4.3.11). תוכנית המדינה האחת עלולה לקומם את העולם כולו כנגד ישראל, אך גם אם לא תציג היא תוכנית זו, אלא תמשיך לנקוט במדיניות הסטטוס-קוו, או תחתור למימוש נוסחת שתי המדינות – לא תזכה היא באהדה רבה בעולם, כפי שהוכח מאז אוסלו. לכן, אין לישראל מה להפסיד ממהלך זה, אלא רק להרוויח ממנו. כדי לאמץ את תוכנית ההתחברות הישראלית יש אפוא לא רק לחולל מהפכה בדפוסי החשיבה הישראלית, אלא גם לשרש את הפחד מן הגויים, שנרכש במהלך אלפיים שנות גלות. ישראל של היום היא מעצמה צבאית, כלכלית ומדעית – ובתור שכזו יכולה היא לנקוט במדיניות הרצויה לה, בלי לחשוש ממה שיאמרו או ממה שיעשו הגויים.

שנאת ישראל היא תו אופי מובנה במרבית אומות העולם, אם כי לא בשיעור אחיד, אלא בהתאם לתרבות השלטת בהן. המדינות הנוצריות היו בעבר נגועות במחלה זו עד כדי טירוף, שהוליד בסופו של דבר לשואת יהודי אירופה. היום, לעומת זאת, שככה במעט מחלה זו, אך עדיין לא נעלמה. המדינות המוסלמיות נגועות במחלה זו היום, אף יותר מבעבר, במידה הגובלת בחוגים מסוימים בטירוף (האסלאם הקיצוני), ומכאן אופייה הרצחני. מחלה זו לא התפשטה בקרב האומות שאינן נוצריות או

מוסלמיות, כיוון שאלו התפתחו בלא מגע היסטורי ישיר עם עם ישראל, ולכן אין להן משקעים היסטוריים אנטי-ישראלים.

בתור מדינה ריבונית ישראל אינה צריכה לחשוש לא רק מעימות עם אויבים, אלא גם ממחלוקת עם יידידים. ישראל אינה צריכה לחשוש ממחלוקת עם הממשל בארה"ב, מכיוון שיש לה תמיכה עצומה בקרב הציבור האמריקאי, במיוחד בקרב האוונגליסטים – תמיכה שהיא העוגן לקשרים המיוחדים בין ישראל לארה"ב. תמיכה זו משתקפת, בין השאר, גם באהדה הרבה שיש לישראל בקרב שני בתי הנבחרים. בדומה לכך, אין ישראל צריכה לחשוש ממחלוקות עם מדינות אירופה, שבקרוב יש לה תמיכה רבה.

גם בשאר חלקי העולם הלא-מוסלמי עשויה תוכנית זו לצבור תמיכה, אם רק תוצג בפרספקטיבה הנכונה, כפי שזו מוצגת כאן. כל עוד נתפשה הציונות כתנועת שחרור לאומית רבת השראה, זכתה ישראל לאהדה בחוגים רבים בקרב דעת הקהל בעולם הלא מוסלמי. לכן, על ישראל יהיה לשכנע דעת קהל זו, שתוכנית ההתחברות היא תוכנית לשחרור תושבי הארץ הלא-יהודיים מעול הכיבוש הערבי-מוסלמי, על יסוד הגדרה עצמית אמיתית, ששורשה ההיסטוריה הארץ ישראלית שלהם.

ארגוני הטרור בשירות האימפריאליזם המזרח תיכוני

המכשול העיקרי העומד בפני יישום תוכנית המדינה האחת אינו מקומי – אלא אזורי. תושביה דוברי הערבית של הארץ עשויים לקבלה בהתלהבות, אם רק יצליחו לנתק עצמם מהשפעתם של ארגוני הטרור והמעצמות האזוריות תומכות הטרור – מצריים, סוריה, עיראק ואיראן. כדי לעשות כן, על תושביה דוברי הערבית של הארץ להבין, שמעצמות אלו וארגונים אלה, אף שהם ערביים-מוסלמיים מבחינת זהותם, אינם חפצים בטובתם – אלא עושים בהם שימוש ציני להשגת מטרותיהם, כשם שנוצלו על ידי

האימפריאליזם הערבי-מוסלמי לדורותיו, מאז כיבוש הארץ במאה ה-7. אם רק יפנימו הם את ניגוד האינטרסים שביניהם לבין "אחיהם" הערביים-מוסלמיים, בצד שיתוף האינטרסים שלהם עם "אויביהם" היהודיים, כי אז ייפתחו בפניהם הזדמנויות חדשות, מעין "אביב עמים" מקומי.

בניתוק הקשר בין תושביה דוברי הערבית של הארץ לעולם הערבי-מוסלמי, כמו גם בחיזוק הקשר ביניהם לבין העולם היהודי – טמונה הצלחת תוכנית ההתחברות המוצעת כאן. אף שלנוכח מצב הדברים הנוכחי, נשמעים רעיונות אלה הזויים לחלוטין – הריהם אפשריים מאוד, אם רק נשכיל אנחנו ושכילו הם לדעת את עובדות לאשורן. הלשון והתרבות אומנם משותפות לדוברי הערבית בארץ ובארצות השכנות – אך אין בכך כדי ליצור שותפות אינטרסים ביניהם. אם חירותם האישית והקיבוצית היא מטרתם – כי אז ההתחברות לעולם היהודי וההתנתקות מהעולם הערבי היא הדרך למימושה. כדי להבין טיעון זה לעומקו, יש לשוב ולשחזר את ההיסטוריה הארץ ישראלית פעם נוספת – הפעם מצד משמעות הכיבוש הערבי-מוסלמי של הארץ.

כאמור, הכובשים הערביים-מוסלמיים לא היו שונים מאלה שלפניהם, אלא בדבר אחד: הם, לא רק שלא יישבו את הארץ, אלא אף **מדברו** אותה. ארץ ישראל, שערב הכיבוש הערבי-מוסלמי במאה ה-7, מנתה מיליוני בני אדם והייתה מן הצפופות בעולם – התרוקנה במהלך התקופה המוסלמית עד כדי כך, שלא נותרו בה אלא כ-250,000 איש בתחילת המאה ה-19. אף אחד מהכובשים המוסלמים לא התיישב בארץ, אלא שלט בה תמיד בשלט רחוק בלבד: מדמשק, מקהיר, מבגדאד ומאיסטנבול. מאז נפילתה בידי הערבים, הכניעו את הארץ בזה אחר זה כובשים מוסלמים זרים, כאשר כל אחד מהם טבע חותם של הרס משלו, בעיקר במישוריה ובעמקיה. **צלאח א-דין** הרס את ערי הצלבנים והשאיר אחריו אדמה חרוכה, כדי שלא תהא תקומה לצלבנים. פלישת

הממלוכים, בהנהגת **ביברס**, השאירה אחריה הרס שיטתי נוסף של ערי החוף, אף זאת במגמה למנוע מהצלבנים תקומה, לאחר שקוממו את מלכותם השנייה, בעיקר לאורך מישור החוף. הם החריבו את אחוזות הצלבנים, סתמו בורות מים ואגני ניקוז של נחלים. שרידי היישוב שנותרו במישור הושמדו על ידי הערבים, שהבריחו את התושבים, שדדו את רכושם, השחיתו את אדמות המזרע והרסו את מערכות השקיה. שדות פוריים ניטשו, מטעים נעקרו או הוצתו, מקורות מים הוזנחו ונסתמו. את מקומם של היישובים שפרחו תפסו ביצות, שבהן קיננו יתושי המלריה, שהפילו חללים רבים.

בעוד שברמה ההצהרתית קודשה הארץ על ידי האסלאם, הרי שבפועל נזנחה היא לחלוטין תחת שליטתו. ארץ ישראל תחת השלטון המוסלמי איבדה כמעט לגמרי את מעמדה המיוחד, שממנו הנתה תחת הריבונות הישראלית, ובמידה מסוימת גם תחת השלטון הביזאנטי-נוצרי. עם ישראל ראה בארץ את מולדתו ובתור שכזו עשה תמיד להפרכתה ולשגשוגה. העמים הנוצריים ראו בה את ארץ הקודש, וגייסו לא מעט משאבים כדי לפתח אותה ולהגן עליה. לעומת זאת, יחס השלטונות המוסלמיים כלפי ארץ ישראל גובש ונקבע בהתאם לנסיבות הפוליטיות ולתמורות השלטוניות, ולא הושפע כמעט משיקולים אידיאולוגיים או רוחניים – שיקולים שקבעו את יחס השלטונות הישראליים או הנוצריים שקדמו להם. בתקופה הערבית-מוסלמית פקדה את הארץ שואה אמיתית, שעליה עוברים ההיסטוריונים כמעט בשתיקה. כתוצאה משואה נוראה זו פחת מספר תושבי הארץ באופן דרסטי ביחס למצבה ערב הכיבוש הערבי-מוסלמי. שואה זו התרחשה לא רק כתוצאה של מעשי הרס ברבריים בכוונת מכוון, אלא גם על ידי הזנחת ביטחון הפנים והחוף והטלת מסים כבדים על המגזר החקלאי. ההכבדה על המגזר החקלאי, שהיווה את רוב היישוב, גרמה לנטישה מהירה של השטחים המעובדים, אליהם

החלו לחדור שבטי המדבר – אויביהם המושבעים של הפלחים הארץ ישראלים.

המפעל הציוני שם קץ לכיבוש הערבי-מוסלמי – אך לא הצליח לשרש את הזדהות תושביה דוברי הערבית עם מורשתו ולשונו. להפך, בשל אי-ידיעת ההיסטוריה הארץ ישראל לאשורה, נתפשו תושבים אלה כבניו של עם זר, ובכך העמיקו את הזדהותו עם העמים השכנים הדוברים ערבית כמוהו. ניכור זה הוא שורש האיבה כלפי ישראל, כמו גם מקור ההזדהות עם העולם הערבי. לאחר מלחמת העולם ה-2 התחדשו מגמות אימפריאליות אלו, כשעיקר המאבק על השלטון בארץ מתנהל, כבעבר, בין קהיר ודמשק. הרטוריקה הפאן-ערבית, שנוסחה במונחים של שחרור לאומי, הצליחה להאפיל על המגמות האימפריאליות הללו – ומכאן הקושי בזיהוין, הקיים עד היום.

התקפת מדינת ישראל ב-1948 על ידי שכנותיה הייתה אקט אימפריאלי מובהק – באשר הייתה ניסיון לפגוע בהסדר טריטוריאלי שנקבע במסגרת מכלול ההסדרים באזור שנקבעו בתום מלחמת העולם ה-1. אקט זה היווה הפרה בוטה של המשפט הבינלאומי כפי שהיה קיים באותה עת, לפיו נאסרה כול מדיניות אימפריאלית, באשר זו מכוונת לפגוע בשלמותן הטריטוריאלי של המדינות השונות. בסופו של יום אכן הצליחה מדיניות זו, כשירדן ומצרים נגסו בשטח המצומצם שנותר מהארץ לאחר שחלקה המזרחי נמסר ב-1922 לידי הממלכה ההאשמית. המלחמות ב-1967 וב-1973 אף הן שיקפו מדיניות אימפריאלית מובהקת. כול התנועות האיחוד האזוריות, הפאן-ערביות ו/או הפאן-אסלאמיות, הן תנועות אימפריאליות בלתי לגיטימיות.

סירוב שכנותיה של ישראל לאזרח את "הפליטים הפלשתינים" (למעט ממלכת ירדן), אף הוא נועד לשרת את מטרותיהן האימפריאליות. פליטים אלה, שמלכתחילה לא היו "פלשתיניים",

(היינו, תושבי הארץ מאז ומקדם), אלא פועלים זרים שהיגרו ארצה מהארצות השכנות בעיקר בתקופת המנדט – הפכו הן לבשר תותחים זול במיוחד, אבק האדם שהפך לאבק שריפה ול"פצצות אדם" זורעות הרס המוני. אף שלרובם לא הייתה כלל זיקה לארץ ישראל, החלו מצרים ודמשק תובעות בשמם את "זכות השיבה". אתוס השיבה, כציווי המוטל על העם הפלשתיני כולו כדי לטהר את פלשתין מהטומאה הישראלית, לא נוצר אלא כדי להביא להכחדת מדינת ישראל, תוך הסוואת יעד זה בלשון משפטית נקייה כביכול. כבר בספטמבר 1961 הצהיר **גמל עבדול נאצור**, שליטה האגדי של מצרים והאפוטרופוס הראשי של אש"ף, כי "אם יחזרו הערבים לישראל, תעבור ישראל מן העולם". (כץ, אדמת מריבה ע' 42).

בעבר, כל עוד היו האימפריות המזרח תיכוניות שוות כוח לאימפריות אחרות בעולם, יכלו הן להשתמש בכלי נשק דומים לאלו של יריבותיהן. היום, לעומת זאת, נחותות אף החזקות שבמדינות האזור לא רק מהמדינות המערביות הגדולות, אלא גם ממדינת ישראל. כוחה של ישראל עולה לא רק על כוחה של כול אחת מהן לחוד, אלא אף על כוחה של כל קואליציה מלחמתית, כפי שהוכח בשורה של מלחמות מ-1948 עד 1973. לנוכח יתרונה הצבאי המוחלט של ישראל הומצא השימוש בנשק הטרור. מאז אוקטובר 1973 לא פרצה אפילו מלחמה קונבנציונאלית אחת בין ישראל לשכנותיה, באשר כוח ההרתעה הישראלי היה חזק דיו כדי למנוע הרפתקנות צבאית מצידן. לעומת זאת, בתקופה שחלפה מאז, התגברו לאין שיעור מעשי הטרור הרצחניים על ידי ארגוני הטרור, שלא היו אלא מכשיר בידי האימפריאליזם, מה שמכנה אני **אימפריאליזם עקיף**. העובדה, שמדינות האזור הוקמו כתוצאה מהתפוררות האימפריאליזם המערבי, אפשרה לחזקות שבהן להסתיר במשך שנים את מהותן האימפריאלית – וכתוצאה מכך נוצר רושם מעוות של הזירה המזרח תיכונית. במשך שנים

זוהה המונח "אימפריאליזם" עם מעצמות המערב בלבד, כשמדינות אחרות נתפשו כקורבן של מעצמות אימפריאליות אלו. תחילה נעשה שימוש במונח "אימפריאליזם" על ידי לנין, במאבק נגד המערב – אף שהוא עצמו עמד בראש המעצמה האימפריאלית הגדולה בעולם. לאחר מלחמת העולם ה-2 הפך מונח זה לשם גנאי על ידי העולם ה-3 (שם משפחה לארצות הדרום הנחשלות), במאבקן לשחרור מעול "הקולוניאליזם" (שם נרדף ל"אימפריאליזם").

בקרב ארצות העולם ה-3 בלטו המדינות דוברות הערבית, שבמשך למעלה מ-400 שנים היו כפופות לאימפריאליזם העות'מאני, אך לא חשו עצמן משועבדות לו בשל זהותו האסלאמית. האימפריה העות'מאנית נתפשה כאידיאל אסלאמי, כח'ליפות שהכול צריכים לציית לה – לא ככוח כובש. לעומת זאת, אנגליה וצרפת, שתפסו את מקום האימפריה העות'מאנית, היו חלק מציר הרשע האימפריאלי, שיש להיאבק בו עד לשחרור המלא והסופי של האומה הערבית. במסגרת תפישה זו, הקמת מדינת ישראל אף היא נתפשה כחלק בלתי נפרד של אימפריאליזם זה, כפי לשונה המפורשת של האמנה הפלשתינית בסעיף 22 (1968):

הציונות היא תנועה מדינית הקשורה קשר אורגני באימפריאליזם העולמי, והיא עוינת לכול תנועות השחרור והקדמה בעולם. היא תנועה גזענית קנאית בהווייתה, תוקפנית, התפשטותית-התיישבותית במטרותיה; היא פשיסטית-נאצית באמצעיה. ישראל היא מכשיר התנועה הציונית ובסיס אנושי וגיאוגרפי לאימפריאליזם העולמי. היא משמשת לו, בלב המולדת הערבית, נקודת התבססות וקפיצה, כדי להלום בתקוות האומה הערבית לשחרור, לאיחוד ולקדמה.

רטוריקה אנטי-אימפריאלית זו שימשה מסווה למדיניותן האימפריאלית של מצרים, סוריה, עיראק – כשכול אחת בתורה שואפת לאחד תחת חסותה את מדינות האזור במטרה לכונן מחדש את "האומה הערבית הגדולה". כשמעצמות אזוריות אלו דיברו על "איחוד האומה הערבית", לא התכוונו הן ליצור איחוד בנוסח אירופה שלאחר מלחמת העולם ה-2 – אלא בנוסח של גרמניה במאה ה-19, שבה התחרו אוסטריה ופרוסיה על ההגמוניה במרחב דובר הגרמנית, לאחר קריסת הרייך הגרמני ה-1 במלחמות נפוליאון.

הראשונה לכונן משטר אימפריאלי הייתה מצריים. תחילה שרר במצרים משטר מלוכני בהנהגת המלך פארוק. בשנת 1952 התבצעה מהפכת הקצינים החופשיים, שבה קצינים בצבא המצרי העלו לשלטון את הגנרל מוחמד נגיב. שנתיים מאוחר יותר הדיח אותו גמאל עבד אל נאצר. לאחר מכן הוביל נאצר את התנועה הפאן-ערבית, שבשיאה השתלטה מצריים על סוריה, תוך ניצול חולשתה המדינית, הצבאית, והחברתית. ב-1 בפברואר 1958 אוחדו שתי המדינות תחת השם "הרפובליקה הערבית המאוחדת" (רע"מ), אשר הייתה למעשה סיפוח מצרי של סוריה. איחוד כפוי זה כשל בסופו של דבר, כשבעקבות הפיכה צבאית בסוריה, ב-28 בספטמבר 1961, פרשה סוריה מהאיחוד, וכוננה עצמה מחדש כמדינה עצמאית. במהלך 18 החודשים הבאים בוצעו בסוריה מספר הפיכות צבאיות, שהחשובה שבהן ארעה ב-8 במרץ 1963, שעה קצינים סוציאליסטיים-לאומניים מהצבא הסורי, הקימו את "המועצה הלאומית של הפיקוד המהפכני" – קבוצת קצינים ופקידים אזרחיים, אשר השתלטה על כל סמכויות החקיקה והממשל. ההשתלטות תוכננה על ידי חברי "מפלגת התחייה הערבית הסוציאליסטית" (מפלגת הבעת'), אשר פעלה בסוריה ובעיראק מסוף שנות ה-40 ואילך.

הפיכת הבעת' בסוריה באה חודש לאחר הפיכת הבעת' בעיראק, שבמסגרתה עלה לשלטון עבד א-סלאם אערף, לאחר שהדיח את עבד אל כרים קאסם (שאף הוא הגיע לשלטון על ידי הפיכה צבאית שביצע 5 שנים קודם לכן). שלושה משטרים פאן-ערביים אלה ניסו לכונן מעצמה ערבית מאוחדת, במסגרת הסכם שנחתם בקהיר ב-17 באפריל 1963 – אולם מחלוקות שנתגלעו בין הצדדים, בעיקר סביב סוגיות של שליטה באיחוד החדש, הביאו לביטולו. לאחר מכן, פעלו משטרי הבעת' בסוריה ובעיראק להקמת איחוד ביניהן, ואולם סילוק מפלגת הבעת' מהשלטון בעיראק, בנובמבר 1963, קטע תוכניות אלה.

בעוד שבמצריים המשיך נאצר לשלוט ביד חזקה, ידעו סוריה ועיראק הפיכות צבאיות נוספות, שסופן עלייתם לשלטון של חאפז אל-אסד בסוריה וסאדם חוסיין בעיראק. אסד בסוריה, כמו גם סאדם בעיראק, הצליחו להשתלט על האנרכיה ששררה במדינותיהם במהלך שנות ה-60, שעה שכוננו רודניות צבאיות חזקות, החל מראשית שנות ה-70 (סאדם מונה כנשיא רק בשנת 1979, לאחר שבמשך כ-10 שנים היה מספר 2 בלבד, אך הוא ששלט בפועל בעיראק באותן שנים). למרות ההבדלים ביניהן, היו מצריים, סוריה ועיראק מדינות אימפריאליות בהשקפתן – באשר לא הכירו בגבולות הפוליטיים של מדינותיהן וניסו להרחיבן על ידי השתלטות צבאית או דיפלומטית. (לוב של מועמר קדאפי אף היא הייתה בעלת אוריינטציה דומה, אך משקלה בזירה המזרח תיכונית היה קטן בהרבה).

ההשתלטות על ארץ ישראל נתפשה על ידי מדינות אלו כמפתח לשליטה על כול המזרח התיכון, בעיקר בשל מיקומה הגיאופוליטי וחשיבותה הדתית. תחילה ניסו הן להשתלט על הארץ בכוח, אך לנוכח תבוסתן במלחמת 1948 ומלחמת יוני 1967, החליטו להמיר את האימפריאליזם הישיר באימפריאליזם עקיף – משמע, שימוש בארגוני טרור פלשתיניים, שלכאורה מבקשים לשחרר את ארצם

מ"האימפריאליזם הציוני". בפועל לא היה לתושביה דוברי הערבית של הארץ משקל כלשהו בארגונים אלה, שנוהלו על ידי מנהיגי "הפזורה הפלשתינית" והודרכו ומומנו על ידי שליטי קהיר, דמשק ובגדאד. בהיותם נטולי לגיטימציה שלטונית מבית, ניסו משטרי עריצות פאן ערביים אלה להשיג לגיטימציה בעל ידי תוקפנות כלפי ישראל, תחת המסווה של עזרה ל"אחיהם הפלשתינים המדוכאים" (ומאוחר יותר, "אחיהם המוסלמיים המדוכאים", במסגרת הרטוריקה הפאן-אסלאמית).

עיקר התמיכה והמימון בארגוני הטרור הגיעו מקהיר ודמשק, שבהן זכו מנהיגי "הפזורה הפלשתינית" לאירוח נדיב ביותר. מעורבותם של שליטי מצריים וסוריה בכינון ארגוני הטרור הפלשתיניים הייתה גלויה לעין, כשבמקרים רבים אף מונו ראשיהם על ידי שליטי קהיר ודמשק בעצמם. כך, למשל, הוקם ארגון אל-צאעקה (الصاعقة) בדמשק בספטמבר 1966 כשלוחה של מפלגת הבעת' הסורית. לראשונה החל הארגון לפעול בדצמבר 1968, כשסוריה ניסתה להשתמש בו כחלופה למנהיגותו של יאסר ערפאת, שתפס את ראשות הפת"ח. ארגון אלצאעקה שימש את מפלגת הבעת' גם במאבקו של הנשיא סלאח ג'דיד על השלטון בסוריה, נגד שאיפותיו של שר ההגנה חאפז אל-אסד. כאשר תפס אסד את השלטון ב-1970, הוא פירק את הארגון, ותומכיו של אסד החליפו את ההנהגה בו (למרות שתומכיו של ג'דיד המשיכו לפעול במסגרת אלצאעקה במחנות הפליטים הפלשתינים בירדן עד שנעצרו ב-1971). אסד הוא שמינה את **זוהיר מוחסין** למזכ"ל הארגון, ואף ניסה להציג את מועמדתו לראשות אש"ף, במקומו של ערפאת, אך ללא הצלחה. אלצאעקה הפך לגורם כוח חשוב ב"מחנות הפליטים" לא רק בסוריה, אלא גם בלבנון, שהייתה תחת השפעה סורית. במהלך מלחמת האזרחים בלבנון חיזקה סוריה את הארגון והפכה אותו לאחד הכוחות הפלשתיניים העיקריים בלחימה, כשבמקביל אילצה היא את פעיליה להשתתף

במהלכים צבאיים סוריים כנגד אש"ף, עם הידרדרות היחסים בין אסד לערפאת. הדבר הביא לגירוש אלצאעקה משורות אש"ף ב-1976, אך בדצמבר אותה שנה, לאחר שנגרעו הרוחות, התקבל הארגון בחזרה. היריבות בין דמשק לקהיר השתקפה אפוא גם בפוליטיקה הפנימית של ארגוני הטרור, כשכול אחת ממעצמות אזוריות אלו מנסה לחזק את כוחה והשפעתה בקרב ארגוני הטרור הפלשתיניים.

על הקשר בין האימפריאליזם האזורי העקיף לבין מנהיגי ארגוני הטרור ו"הפזורה הפלשתינית" ניתן ללמוד גם מהרכב האנושי של מנהיגות הטרור ומבצעיו. בדומה לשימוש במונחים כגון "מלחמת שחרור", "מאבק אנטי-קולוניאלי" וכד' – גם במונחים "מחנות פליטים" ו"פזורה פלשתינית" עשו המעצמות האזוריות וארגוני הטרור שימוש ציני, בנצלם את רגשי האשמה של עמי המערב. כך, למשל, משמש במערב המונח "פזורה" כדי לתאר עם שרוב אוכלוסייתו נמצאת בארצו מאז ומקדם, כשחלק מבניו חיים מחוץ למולדתם – בדומה לפזורות השונות של עמי אירופה בארצות הברית, או לפזורה היהודית בכול רחבי העולם. השימוש במונח זה בהקשר הפלשתיני משמעו שקיים "עם פלשתיני", המושרש היטב באדמתו אז ומקדם, כשחלק מבניו נמצאים מחוץ למולדתו ההיסטורית ומפוזרים ברחבי העולם. ואולם, בפועל, לא רק שלא קיים "עם פלשתיני", אלא שזה הומצא לצרכים טקטיים במאבק נגד ישראל – הרי שלא קיימת גם "פזורה פלשתינית". רוב-רובה של "הפזורה הפלשתינית" מצוי בתוך "פלשתינ המנדטורית" (בשטחי ארץ ישראל המערבית והמזרחית), ואילו חלק זעיר בלבד מצוי מחוץ ל"מולדת זו". זאת ועוד: כפי שהוכחתי בספריי הקודמים, רוב-רובם של תושבי "מחנות הפליטים" מוצאם אינו מתושבי הארץ דוברי הערבית שאונסו להסתערב ולהתאסלם בלחץ הכיבוש הערבי-מוסלמי – אלא

מפועלים זרים שבאו ארצה בעיקר בתקופת המנדט, לנוכח האפשרויות הכלכליות שנפתחו בפניהם עם כינון המפעל הציוני.

בדומה לכך, השימוש במונח "מחנות פליטים" מעורר במערב את הרושם שמדובר באוהלי פליטים ארעיים, שעה שבפועל מדובר בפרברים עירוניים המאוכלסים בצפיפות ובתנאי תברואה קשים, בדומה ל"סלמס" ברבות ממדינות העולם ה-3. השימוש במונחים מערביים המעוררים רגשי אשמה וחמלה בקרב עמי המערב הוכיח עצמו ככלי נשק יעיל ביותר במאבק נגד ישראל. לא משטרים אימפריאליים תאבי התפשטות הם המאיימים על השלום וזכויות האדם במזרח התיכון – אלא מדינת ישראל האימפריאלית והגזענית תאבת הכוח וההתפשטות. לכן, אם רק תחוסל ישראל, כי אז ישקוט האזור וימומשו ערכי החירות והצדק (מונחים זרים לחלוטין ללקסיקון הערבי-אסלמי), כפי לשון סעיף 22 של **האמנה הפלשתינית** (נוסח 1968):

ישראל היא מקור מתמיד של איום לשלום במזרח התיכון ובעולם כולו. הואיל ושחרור פלשתינן יחסל בה את המציאות הציונית והאימפריאלית ויביא לייצוב השלום במזרח התיכון, צופה העם הערבי הפלשתיני לעזרה של הליברלים בעולם ושל כול כוחות הטוב, הקדמה והשלום אשר בו, ומבקשם כולם, על נטיותיהם ומגמותיהם השונות, להגיש לו עזרה ותמיכה במאבקו הצודק והחוקי לשחרור מולדתו.

השמדת עם – תוכנית השלבים הפלשתינית

ישנו אפוא קשר הדוק בין ארגוני הטרור הפלשתיניים למעצמות המזרח תיכוניות, תומכות הטרור, הנוקטות מדיניות אימפריאלית מובהקת, פאן-ערבית ו/או פאן-אסלאמית. רק כשמבינים שארגוני הטרור הם מכשיר של אימפריאליזם אזורי עקיף – להבדיל

מארגונים לשחרור לאומי – ניתן גם להבין את תוכנן ויעדיהן האמיתיים של האמנות המכוננות ארגונים אלו, לעיתים אף בניגוד למונחים שבהם נעשה שימוש. אמנות אלו לא עוצבו ברוח מגילות העצמאות לסוגיהן, שנוסחו בידי מנהיגות מקומית במאבק כנגד האימפריאליזם לסוגיו – אלא על ידי מעצמות אימפריאליות במטרה להשליט את ההגמוניה שלהן על עמים אחרים.

אמנת החמא"ס היא מלכתחילה על-לאומית ואפילו אנטי-לאומית – באשר יונקת היא השראתה מהתפישה האסלאמית, לפיה הלאומיות הטריטוריאלית-אתנית היא כפירה בעיקרון האחדות אסלאמית האזורית ואף הכלל עולמית. התביעה להשמדת מדינת ישראל נגזרת מהתפישה שארץ ישראל היא חלק בלתי נפרד מ"בית האסלאם" ("דָר אל אסלאם") – להבדיל מאדמת מולדת לאומית. לכן, כבר במבוא לאמנת החמא"ס מצוטט **חסן אל בנה**, (מייסד "האחים המוסלמים" במצריים) האומר כי: **"ישראל תקום ותתקיים עד שיחסל אותה האסלאם, שחיסל את קודמיה"**. כך גם בסעיף 11 לאמנה נאמר כי:

תנועת ההתנגדות האסלאמית גורסת, שאדמת פלשתיין היא ווקף אסלאמי של המוסלמים לדורותיהם עד קץ הימים ואין לוותר עליה או על חלק ממנה. אין רשאים לעשות זאת מדינה או מדינות ערב, לא מלך, או נשיא, או כול המלכים והנשיאים, ואף לא ארגון אחד או כמה, פלשתיניים או ערביים.

לעומת זאת, **האמנה הפלשתינית** של אש"ף עושה שימוש במונחים לאומיים מובהקים – ולכן כה קשה לזהות את כוונותיו האמיתיות של הארגון. לכן, בעוד שכוונות השמדת ישראל באמנת החמא"ס הן שקופות – הרי שכוונות ההשמדה של אש"ף, ביחוד לאחר חתימת הסכם אוסלו, מעורפלות הרבה יותר.

ההסכמה לכאורה של הרשות הפלשתינית, יורשתו של אש"ף, לבטל אי-אלו סעיפים באמנה הפלשתינית, הסותרים את הסכם אוסלו, היא מגוחכת – באשר לא סעיפים מסוימים יש לבטל, אלא את האמנה כולה. התחמקות הרשות מלעשות כן, מאז ועד היום, כמו גם שימושה הבלתי פוסק באלימות מאז אוסלו (בניגוד מפורש להסכם עצמו) – מעידים כאלף עדים על כוונות ההשמדה של הרשות הפלשתינית.

ערבי, ערבית, ערביות. הזהות הערבית היא מוקד ההזדהות והזהות של "העם הפלשתיני" ו"הפזורה הפלשתינית" – ולא הזהות הטריטוריאלית-אתנית הנפרדת. "פלשתינה" אינה טריטוריה העומדת ברשות עצמה, אלא חלק בלתי נפרד מהטריטוריה הערבית עצומת הממדים, המשתרעת מהמפרץ הפרסי ועד האוקיינוס האטלנטי. העם הפלשתיני אינו אומה לעצמה, אלא רק איבר מגופה של האומה הערבית הגדולה. תפישה זו של הזהות הפלשתינית משתקפת באין ספור מסמכים והתבטאויות, שהחשובה שבהם היא **האמנה הפלשתינית**. בסעיף 1 לאמנה (נוסח 1968) נאמר כי:

פלשתינ היא מולדת העם הערבי-הפלשתיני והיא חלק בלתי נפרד מהמולדת הערבית הגדולה; והעם הפלשתיני הוא חלק בלתי נפרד מן האומה הערבית.

בכל הקונגרסים, החוקות והאמנות של הפלשתינים, מראשיתם ועד ימינו הם מדגישים את זהותם הערבית, כזהות האמיתית שלהם, כפי שמשתקף הדבר בביטויים "**הפאר הערבי**", "**השליחות הערבית**", היות הפלשתינים "**חלק מהאומה הערבית**" ופלשתינ חלק מ"**המולדת הערבית הגדולה**". בעיית פלשתינ מתוארת כקשורה ב"**גורל ובקיום הערבים**" ופתרונה הוא "**מבחינה ערבית**" "**חובה לאומית**". (נויברגר, מהי האומה? 331-332).

הזהות הפלשתינית הנפרדת, שבשמה תובעת הרשות הפלשתינית לכונון מדינה עצמאית בשטחי יו"ש ובחבל עזה, הייתה מאז כינונה ב-1964 זהות **מלאכותית, טקטית וארעית** – מכשיר בלבד במאבק הכלל ערבי נגד ישראל ובעד האיחוד הערבי. לכן, חוזרת ומדגישה האמנה הפלשתינית, צריך לשמור על זהות טקטית זו עד להשגת היעד של השמדת ישראל. מאחר שהזהות הפלשתינית היא מלאכותית – הרי שצריך לעשות כל מאמץ כדי לשמור עליה, לבל תיעלם חס וחלילה, לפחות עד שתושג המטרה הסופית של **האחדות הערבית: "על מדינות ערב לשמור על האישיות הפלשתינית, עד אשר יחזיר העם הפלשתיני את מולדתו"**; **"הפעולה למען שחרור פלשתינ מחייבת לשמור על העם הפלשתיני...כי אין מולדת בלי עם"**; **"יש צורך לנצור את האישיות הפלשתינית, שהרי כך שומרים על הבעיה הפלשתינית" וכד' (נויברגר, מהי האומה? 331-332).** סעיף 12 **לאמנה הפלשתינית מסכם רעיון זה בקובעו כי:**

העם הפלשתיני מאמין באיחוד הערבי, והוא מאמין כי כדי למלא תפקידו במימוש, עליו בשלב זה של מאבקו הלאומי, לשמור על אישיותו הפלשתינית ועל מרכיביה, להגביר את המודעות לגבי מציאותה ולדחות את כל התוכניות העלולות להטמיעה או להחלישה.

מוטיב זה חוזר ונשנה ברטוריקה הפנימית שלהם, אף שכלפי חוץ הם משתדלים להסתיר זאת. התכונה הבולטת ביותר של הרטוריקה הפלשתינית-ערבית היא **כפל הלשון** והאופי **הטקטי** שלה. כלפי פנים, הזהות הפלשתינית היא תמיד פיקציה, המצאה לשונית שתכליתה השמדת ישראל – ואילו כלפי חוץ זוהי תמיד זהות אוטנטית, זהות המשקפת מצוקה, ניצול, דיכוי וכד'. כלפי פנים המטרה היא תמיד איחוד האומה הערבית ו/או האסלאמית – ואילו כלפי חוץ המטרה היא שחרור לאומי של "העם

הפלשתיני". כלפי פנים השאיפה היא תמיד להשתלט על העולם כולו – ואילו כלפי חוץ לחיות איתו בשלום.

כפל הלשון של תועמלני הטרור הוא ההופך את הכרת עמדתם האמיתית לקשה כל כך. יכולים הם לומר דבר והיפוכו באותה נשימה, הכול בהתאם לקהל היעד שלהם. כלפי חוץ מדברים הם באנגלית, ואילו כלפי פנים – בערבית. מדברים הם בשתי שפות לא רק במובן הטכני אלא גם במובן הערכי. שעה שבאנגלית הם תמיד משקרים, הרי שבערבית אומרים הם בדרך כלל את האמת (מתוך ידיעה ששפה זו אינה מובנת במערב). זהו הכלל, אך ישנם גם יוצאים מהכלל. כך, למשל, בראיון לעיתון הולנדי בשם Trouw אמר **זוהיר מוחסין**, מזכ"ל ארגון **אל-צאעקה** וחבר הועד הפועל של אש"ף (31.3.1977):

העם הפלשתיני אינו קיים...רק למטרות פוליטיות וטקטיות אנו מדברים היום על קיומו של "עם פלשתיני", כי האינטרסים הלאומיים של הערבים מחייבים להציב כנגד הציונות "עם פלשתיני" נפרד...הקמת מדינה פלשתינית היא מכשיר בלבד במאבקנו המתמשך נגד ישראל ובעד האיחוד הערבי שלנו.

עד כמה מזויפת וטקטית היא הזהות הפלשתינית אפשר ללמוד לא רק מהקשר בינה לבין הזהות הכלל-הערבית, אלא אף מהקשר בינה לבין הזהות הירדנית. כל עוד חסו הם בצילה של הממלכה הירדנית, לא היה להם צורך בזהות הפלשתינית, באשר לזו לא הייתה כל משמעות בעבורם. רק כאשר התברר להם, שזהות הירדנית משמשת מחסום בפני תביעותיהם לגבי שטחי ארץ ישראל המערבית, החלו הם מדגישים את זהותם הפלשתינית הנפרדת מזו של הזהות הירדנית, כפי שהודה בגילוי לב **זוהיר מוחסין**:

במציאות אין כל הבדל בין הירדנים, הפלשתינים, הסורים והלבנונים... רק מסיבות טקטיות, ירדן, שהיא מדינה ריבונית בעלת גבולות מוגדרים, אינה יכולה להעלות טענות לגבי חיפה ויפו. לעומת זאת, אני כפלשתיני יכול, ללא כל ספק, לדרוש את חיפה, יפו, באר שבע וירושלים. בכל מקרה, ברגע שנממש את זכותנו לגבי שטחה של פלשתיין, לא נחכה אפילו רגע אחד כדי לאחד את פלשתיין וירדן.

על פי הגדרתם העצמית של תועמלני הטרור, הפלשתינים והירדנים הם עם אחד, עם שהוא עצמו חלק מעם גדול יותר – האומה הערבית. ואולם, מאחר שהעם הירדני כבר זכה למדינה; ומאחר שמדינה ריבונית אינה רשאית לתבוע שטחים נוספים מעבר לגבולותיה המוכרים; לכן יש להציג זהות טריטוריאלית נפרדת, שלה יש זכות לתביעות טריטוריאליות משל עצמה. עד כמה מזויפת היא הזהות הפלשתינית אפשר ללמוד גם מהשימוש הטקטי שנעשה במונחים "ירדן" ו"פלשתיין", בכל מקרה לגופו. כשהעניקו הבריטים את שטחה המזרחי של הארץ לבית המלוכה ההאשמי, לא קראו הם לו "פלשתיין" אלא "עבר הירדן", שלימים הפך ל"ירדן". מסיפח המלך עבדאללה באופן בלתי חוקי את ארץ ההר לממלכתו ב-1950, כינה הוא אותה בשם "הגדה המערבית", במטרה למחוק לחלוטין את השם "פלשתיין" מארץ זו, ועל ידי כך לחסל את זהותה הפלשתינית הנפרדת. כשנשאל המלך, "אם כן, היכן היא פלשתיין?", הייתה תשובתו: "פלשתיין נמצאת היכן שהיהודים נמצאים", משמע, במישור החוף. ולכשתיכבש "פלשתיין יהודית" זו, מה יהיה אז שמה? "ירדן" כמובן, לא "פלשתיין".

ובכן, מהי הטריטוריה ש"הפלשתינים" תובעים? לא רק את השטחים שנתפסו במלחמת ששת הימים הם תובעים, ואף לא רק את שטחי ארץ ישראל שיועדו לערבים על פי תוכנית החלוקה מ-1947 – אלא גם את "פלשתיין היהודית", היינו לבוא במקומה של

מדינת ישראל, ולא לחיות לצידה. הבעיה בשם "פלשתיין" אינה טמונה אפוא רק בקשר שבינו לבין הזהות הפלשתית, שייצגה בעבר זהות עוינת לישראל (בדומה לזהות העמלקית) – אלא גם ובעיקר בשימוש לרעה שנעשה בשם זה, ככלי בלוחמה הפסיכולוגית נגד ישראל.

הזהות הפלשתינית היא אפוא פיקטיבית, טקטית וזמנית – ולכן אין היא יכולה להתקיים אלא במאמץ רב. לכן צריך לשמור עליה, לפחות עד שתושמד ישראל. אחר כך, כמו הייתה היא סולם בלבד להגיע למטרה העיקרית, אפשר יהיה לזרוק אותה לסל האשפה של ההיסטוריה, מאחר שסיימה את תפקידה. כלל לא ברור מה יהיה מעמדם של הפלשתינים בקרב האומה הערבית, אם וכאשר תושג מטרת האיחוד הכלל ערבי שלהם. ברור רק רצונם להשמיד את מדינת היהודים, להכרית כל זכר למפעל הציוני. זהות שלילית מולידה אתוס שלילי, אתוס שכולו שנאת האויב. אם ייעלם האויב הציוני, תיעלם יחד עמו גם הזהות הפלשתינית. הרשות הפלשתינית, כאש"ף וארגוני הטרור החברים בו, אינם מוכנים להכיר בישראל, ואף לא להתקיים בצידה, אלא רק במקומה. מסיבה זו לא רק שדחו על הסף כל פשרה טריטוריאלית, אלא אף לא הכירו שום דרך אחרת, פרט לשימוש באלימות ובטרור. טרור הוא לא רק נשק פוליטי, אלא גם שסתום ביטחון לשנאה חסרת מעצורים. המאבק בישראל הוא העיקר. מכאן הצורך ללבנות כול רגע מחדש את אותה שנאה יוקדת כלפי ישראל, כפי שזו משתקפת, כאמור, בדברי **נאצר אלדין אלנשאשיבי**:

צריך שנשמור על כל פירור וכל פעימה של שנאה בליבותינו. צריך שנשנא את אלה שלקחו מאתנו את מולדתנו ואת רכושנו, שנשנא את מי ששונא אותנו. צריך שנשנא זו לא תסור, אלא לאחר שיסורו הגורמים המעניקים לה חיים. צריך שנשאב משנאה זו כושר מעש, תנועה ונקמה.

עד כמה חדשה הייתה הזהות הפלשתינית אפשר ללמוד גם מהעובדה, שבהחלטת החלוקה של האו"ם מנובמבר 1947, כלל לא מוזכרים המילים **"עם פלשתיני"** או **"פלשתינים"**, אלא רק המילה **"ערבים"**. כמו כן לא הוזכר במסמך מכונן זה המילה **"מדינה פלשתינית"**, אלא רק **"מדינה ערבית"**. אף בהחלטת האו"ם 242 מנובמבר 1967, שהתקבלה 20 שנה לאחר החלטת החלוקה, לא אוזכרו המילים **"עם פלשתיני"** או **"פלשתינים"**. כמו כן אין בהחלטה חשובה זו אזכור כלשהו לגבי הצורך להקים **"מדינה פלשתינית"**, אלא רק לגבי הצורך **"בפינוי כוחות מזוינים משטחים שנכבשו במסגרת הסכסוך האחרון"**. יתירה מזו: בחלטה זו נאמר במפורש, כי **"יש לשמור על השלמות הטריטוריאלית של כל מדינה ממדינות האזור"**. משמע, שאין כלל צידוק משפטי בהקמת מדינה נוספת באזור, באשר זו עלולה לפגוע בשלמות הטריטוריאלית של המדינות הקיימות, לרבות בשלמות הטריטוריאלית של מדינת ישראל. תושביה דוברי הערבית של ארץ ישראל כונו בשם **"ערבים"**, ותו לא.

הזהות הפלשתינית היא זהות גנובה, חיקוי גס ומזויף של הזהות הישראלית – המנסה ליצור **סימטריה כוזבת** בין הלאומיות הישראלית ללאומיות הפלשתינית. האתוס הפלשתיני הוא כוחני וכוזב, מעין פרודיה על הלאומיות הישראלית, שכל מטרתה ליצור סימטריה כוזבת, שתכשיר את דעת הקהל העולמית להסכים לנוסחת הכזב **"שתי מדינות לשני עמים"**. הלאומיות הפלשתינית הומצאה כמין אנטיתזה של הציונות המדינית. כדי לאזן את חזון השחרור המדיני של עם ישראל – הומצא האתוס האנטי-ציוני של תנועת השחרור הפלשתינית; כדי לאזן את חזון שיבת עם ישראל למולדתו ההיסטורית – הומצאה תביעת השיבה של הפליטים הפלשתיניים. אפילו את השואה היהודית נכסו הם לעצמם, בהמציאם שואה משל עצמם – את **"הנכבה"** של 1948.

האנטי-אומה הפלשתינית-ערבית היא מעין תשליל צילומי של הציונות. מה שאצל הלאומיות הישראלית הוא חיוב – אצל הלאומיות הפלשתינית הוא שלילה. בעוד שהציונות נוצרה כדי לתת ביטוי מדיני לחזון הגאולה הלאומי והאוניברסלי של עם ישראל, הרי שהאנטי-אומה הפלשתינית לא קמה אלא כדי לסכל בכל האמצעים את הקמתה של ישראל, ולאחר שהוקמה – להביא להכחדתה. מטרתם אינה לבנות אומה פלשתינית משלהם – אלא להרוס את האומה הישראלית.

האתוס הפלשתיני אינו לאומי אלא אנטישמי – לכן טעות היא לייחס לאמנה הפלשתינית אופי של חזון לאומי. אמנה זו לא ניתן כלל לסווג במסגרתן של מגילות העצמאות השונות, אלא במסגרתה של הספרות האנטישמית. האמנה הפלשתינית היא מניפסט הקורא **להשמדת עם**, ותו לא. מבחינה זו, אין לה אח ורע בשום אידיאולוגיה אחרת בעולם, פרט לאידיאולוגיה הנאצית, פרי מוחו הקודח ולבו מלא השנאה של אדולף היטלר. האתוס הפלשתיני הוא סוג של אידיאולוגיה אנטישמית – לא סוג של אידיאולוגיה לאומית. אתוס לאומי עניינו הזהות הלאומית, ההיסטוריה הלאומית, הלשון הלאומית והתרבות הלאומית. אתוס לאומי פונה כלפי פנים, לא כלפי חוץ. עד כמה אין האתוס הפלשתיני אתוס לאומי, אלא אידיאולוגיה אנטישמית מודרנית, על כך אפשר ללמוד מעיון באמנה הפלשתינית ובשאר מסמכי הנאצה שהפיקו בעשרות השנים האחרונות. מאלפת העובדה, שהאתוס הפלשתיני אינו עוסק כמעט בפנימיותה של הזהות הפלשתינית, בהיבטיה הטריטוריאליים-היסטוריים-אתניים, אלא כמעט אך ורק בזהותו של האויב הציוני ובצורך לחסלו. לפי סעיף 3 לאמנה, העם הפלשתיני יגדיר את עצמו, רק **"לאחר שיסתיים שחרור מולדתו"**.

האתוס הפלשתיני כולו חוץ, בלא כל פנים. כולו שלילה, בלא כל חיוב. זהו אתוס של השמדת עם – לא של שחרור עם. זהו אתוס

של שנאת עם – לא של אהבת מולדת. לא בכדי מעטים הם הביטויים המדגישים את הפטריוטיזם הפלשתיני, בהשוואה לביטויים המדגישים את שנאת האויב הציוני. בדומה לכל יתר גילויי האנטישמיות לדורותיה ולצורותיה, מהווה שנאת האויב – היהודי, הציוני, הישראלי – את הציר המרכזי. האנטישמיות לכל דורותיה לא כוונה כנגד היהודים כפרטים, אלא כקבוצה בעלת זהות מיוחדת, זהות קשה לעיקול, זהות מתחרה, זהות שעוררה שנאה בשל מוזרותה, ייחודה והצלחתה. האנטי-ציונות של הפלשתינים, של העולם דובר הערבית ואף של העולם המוסלמי – היא גלגול נוסף של האנטישמיות לדורותיה ולצורותיה, כשאינן בה שום מרכיב של זהות לאומית.

האתוס של עם פלשתיני נפרד, הנאבק לשחרורו מעולם הכיבוש הישראלי (ללא זיקה לאיחוד הערבי), הומצא רק לאחר מלחמת ששת הימים, כתוצאה מהתבוסה במלחמה זו. אד אז נתפשה ישראל כדוד שגוליית הערבי מאיים להשמדה – ואילו לאחריה התהפכו היוצרות, כאשר ישראל נתפשה כגוליית המאיים לבלוע את דוד הפלשתיני. כאשר גילו מצרים וסוריה שאין בכוחן להשמיד את ישראל על ידי כוחות צבאיים סדירים, פתחו הן במתקפה תקשורתית-משפטית, שבמרכזה המוטו של העם הפלשתיני המסכן הנאבק לשחרורו מעול האימפריאליזם הציוני. מאחר שבשדה הקרב התקשורתי החזק הוא בהכרח הרע, ואילו החלש הוא בהכרח הטוב (מבלי לבדוק עובדות לאשורן) – צריך היה לבצע **היפוך זהויות ותדמיות**. לפתע נשתכחו הקריאה להשמדת ישראל, מעשי התוקפנות כלפיה, והאיומים הבלתי פוסקים שבהם הייתה נתונה למן לידתה, ואף קודם לכן – וישראל הפכה לתוקפן האולטימטיבי, לכובש, שמנסה בכוח למנוע את מתן זכות ההגדרה העצמית לעם הפלשתיני, לשורש כל הרע בעולם שמן ההכרח לבערו.

להיפוך תדמיות זה התלווה אף **היפוך סיבה ומסובב**: לא שכנותיה של ישראל פתחו במלחמת חורמה להשמדתה – אלא ישראל היא שפתחה במסע כיבושים להרחבת גבולותיה מנחל מצרים ועד הפרת, גבולות ההבטחה המקראיים. אם עד אז נוסחה המטרה במונחים של **"חיסול תוצאות התוקפנות של מאי 1948"** ו**"שחרור פלשתיין כולה"** (כלשון האמנה הפלשתינית) – הרי שעתה השתנה הניסוח ונקבע, כי כל הצרות במזרח התיכון ייפתרו אם **"יחוסלו תוצאות התוקפנות של יוני 1967"** ו**"ישוחררו השטחים שנכבשו במלחמה זו"** (ועידת חרטום, אוגוסט 1967). לא עוד חיסול ישראל הוא היעד, אלא שחרור העם הפלשתיני מהכיבוש ביוני 1967.

הדגשת הזהות הפלשתינית הנפרדת, כמו גם המצאת אתוס המאבק לשחרורה הלאומי (מבלי לקשור אותו במפורש עם המטרה לאיחוד כלל ערבי) – הוא אולי התכסיס התקשורתי המבריק ביותר שניתן להעלות על הדעת. בעולם הבתר-קולוניאלי אין לשום נרטיב פוליטי כוח משיכה גדול יותר מאשר סיפור של מאבק לשחרור לאומי. ישראל, שעד אז נתפשה כמופת של תנועת שחרור לאומי – הפכה באחת למעצמה קולוניאלית תאבת כיבושים, שגזלה בכוח את אדמתו של העם הפלשתיני המסכן והגלתה מאות אלפים מבניו ממולדתם ההיסטורית, ובעשותה כן המיטה עליו שואה ("הנֶכְבָּה"), שאינה נופלת מהטרגדיה של העם היהודי.

האסטרטגיה התקשורתית שפותחה על ידי תועמלני הטרור היא תוכנית השייוק המוצלחת ביותר שידע העולם מאז המצאתם של כלי התקשורת המודרניים. עיצוב הזהות הפלשתינית בדמותה של הלאומיות הישראלית – סלל את הדרך להכשרת דעת הקהל העולמית להסכים לנוסחת הכזב של **"שתי מדינות לשני עמים"**.

הזהות הפלשתינית היא כאמור זהות גנובה – חיקוי גס ומזויף של הזהות הישראלית. זהות זו לא צמחה מבפנים, בקרב תושביה המקומיים של הארץ, אלא בקרב שכנותה של ישראל ובארגוני הטרור שהתמקמו בהן מאז 1948. במבחן התוצאה הצליחה אסטרטגיה זו להשיג חלק ניכר ממטרותיה, שעה שהעולם כולו אימץ את אותה סימטריה מזויפת, שהולוכה בסופו של יום לנוסחה הכוזבת של **"שתי מדינות לשני עמים"**. ומה שחשוב לא פחות, **הצדק שינה יעד**: לא עוד ישראל היא הצודקת בסכסוך הארץ ישראלי, אלא הפלשתינים. ככל שעמדת הפלשתינים מתחזקת, כך במקביל נחלשת עמדתה של ישראל. הגל העכור של אנטישמיות ואנטי-ישראליות השוטף היום את העולם אינו אלא מסקנה הגיונית של קו מחשבה זה.

חיתוס הנישול ואתוס השיבה: השימוש הציני ב**"פזורה הפלשתינית"** אף הוא חדור שנאת אדם – לא אהבת מולדת. הצגת מהגרי 1948 כ**"פליטים"** הזכאים לשוב לביתם – היינו, ל**"פלשתינ היהודית"** – אינה אלא הונאה שיצרו אויבי ישראל, במטרה להשתמש בהם כמכשיר נוסף במלחמתם נגדה. הונאה זו השתקפה לא רק בניפוח מספר המהגרים בעשרות מונים, אלא גם בעצם הצגתם כ**"פליטים"**, בהבניית זהות מזויפת להם – כדי ללחוץ על ישראל לקלוט אותם בגבולות הקו הירוק ואף במטרה לזכותם בהטבות כלכליות מפליגות על חשבון אומות העולם. מהגרי 1948 לא היו **"פליטים"**, אלא **"תושבים חוזרים"** בארצותיהם, אליהן שבו לאחר שהות קצרה כפועלים זרים בארץ, שמשכה שונה ממקרה למקרה, ואשר במקרים רבים לא עלתה על תקופה של שנתיים. מכול בחינה שהיא היה במיצוב מהגרי 1948 כ**"פליטים חסרי בית"** משום פיקציה, שלא נועדה לפתור בעיה הומאנית, אלא לחסל את מדינת ישראל.

ההבחנה בין ארץ ההר לארץ המישור מאפשרת להפריך לא רק את הבלוף **הגנטי** של הפלשתינים, אלא אף את בלוף ה**פליטות**

ובלוף השואה שהמיט המפעל הציוני על תושבי הארץ. לפי הנרטיב הפלשתיני, המפעל הציוני הגלה מאות אלפי פלשתינים מארץ מולדתם, עליה ישבו מאז ומקדם, ובכך חולל שואה פלשתינית ("**הנִכְפָּה**"), שאינה נופלת משואת היהודים באירופה.

אויבי ישראל הפכו את **מיתוס הגלות** ואת **אתוס השיבה** לנרטיבים המרכזיים שלהם. נוהגים הם להציג את בעיית מהגרי 1948 כאילו היה זה אירוע חד-פעמי, שואה קוסמית שפקדה את בני-עמם, שאינה נופלת בעוצמתה מהשמדה פיזית. עולם הדימויים שבו הם משתמשים הוא בעל אופי מיתולוגי מובהק. יפו וחיפה אינן ערים שסביבן התקבצו מהגרים כלכליים, שגרו בצפיפות ובעוני – אלא מחוזות כסופים, שנטישתם משולה לגירוש אדם וחווה מגן-העדן האבוד. כאן, בעזה וברבת-עמון, ההווה הוא אפור ונטול תקווה, ואילו שם – בחיפה וביפו – מצוי עתיד מזהיר שכולו טוב. כאן גלות חשוכה, ואילו שם – מולדת שטופת אור. העובדה, שעזה ורבת-עמון הן חלק מאותה ארץ שבה נמצאות גם יפו וחיפה – ארץ שאנו מכנים בשם "**ארץ ישראל**" והם בשם "**פלשתיין**" – אף היא אינה מפריעה להם ליצור תהום שאינה ניתנת לגישור בין הערים הללו. כתוצאה מתעמולה ערבית ופלשתינית רבת עוצמה, הופנם השקר אודות מהגרי 1948 בתודעה הישראלית והמערבית כה עמוק, עד שאין עוד היום מי שיטיל בו ספק. חרף חשיבותה העצומה לא נחקרה סוגיה זו בצורה יסודית על-ידי הקהיליה המדעית, ואף לא הועמדה לדיון ציבורי. הגיעה אפוא השעה להפריך גם שקר זה על ידי הצגת העובדות ההיסטוריות כפי שהן באמת.

מהגרי 1948 הם תושבים חוזרים – לא פליטים: המודל הגיאוגרפי דמוגרפי שהוצג בפרק הקודם מאפשר להפריך את בלוף הגלות הפלשתינית על ידי ההבחנה בין "**תושבי הארץ מאז ומקדם**", צאצאי עם ישראל הקדום ברובם – לבין "**המהגרים דוברי הערבית המודרניים**", שהיגרו ארצה במקביל להגירה הציונית.

כבעבר, עיקר השינויים הדמוגרפיים שהתחוללו בארץ ב-200 השנים האחרונות התרחשו בעיקר בארץ המישור, ורק מקצתם בארץ ההר. שינויים דמוגרפיים אלה הם המפתח לא רק לזיהוי מוצאם של מהגרי 1948 אלא אף של יעדי ההגירה שלהם באירועי 1948.

ערב הקמת המפעל הציוני הייתה ארץ ההר מיושבת על ידי צאצאי עם ישראל, שרובם אונסו לדת האסלאם ולשפה הערבית – ואילו ארץ המישור הייתה שוממה ורחבה. מאחר שארץ ההר הייתה מיושבת, אף אם לא בצפיפות רבה, רק ארץ המישור הייתה פנויה להתיישבות מסיבית. כתוצאה מכך התמקדה ההגירה הציונית בעיקר בארץ המישור, ורק מקצתה בארץ ההר. ואולם, למן ראשית הציונות ועד 1947, הייתה ארץ המישור עדה לא רק להגירה הגלויה של היהודים, אלא אף **להגירה הסמויה של מהגרים דוברי ערבית מהארצות השכנות**. הגירה סמויה זו הייתה למעשה **הגירה טפילית**, באשר נלוותה להגירה הציונית וניזונה ממנה. ההגירה הציונית יצרה מקומות עבודה רבים, שמשכו אליהם פועלים זרים מהארצות השכנות. בעוד שההגירה הציונית נעשתה דרך הים, התבצעה ההגירה הסמויה דרך היבשה. מאחר שבאימפריה העות'מאנית לא היו למעשה גבולות, יכול היה כל מי שחי בגבולותיה של אימפריה זו לעבור ממקום למקום בתחומיה, ללא פיקוח כמעט. גם בתקופת המנדט נמשכה הגירה סמויה זו ללא הפסק, באשר גבולותיה היבשתיים של הארץ נשאר פרוצים, ללא פיקוח כמעט – וזאת שעה שעל ההגירה הציונית הגלויה הוטלו מכסות והגבלות שצמצמו אותה מאוד. מהגרים דוברי ערבית אלה באו לארץ המישור לשבור לחם, לשעה קלה בלבד וללא שום זיקה לאומית אליה. לכן, בפרוץ המשבר הראשון בארץ עזבו הם אותה והיגרו חזרה לארצות מוצאם. ההגירה מארץ המישור החוצה הייתה ברובה רצונית, ורק מקצתה מאונס. יתירה מזו: רוב מהגרי 1948 נותרו בתוך גבולות המנדט הארץ ישראלי,

ורק מקצתם היגר לארצות שכנות כגון לבנון וסוריה. זאת ועוד: רוב תושבי ארץ ההר נשארו על מקומם, ורק מיעוט קטן מהם נטש את אדמתו.

התפוצצות האוכלוסייה במישור החוף כנגד קיפאון ביישובי ההר: ההגירה הסמויה לארץ השפיעה על נופה היישובי של הארץ, הכפרי והעירוני כאחד, לא פחות מההגירה היהודית הגלויה והמתוקשרת. יעדיה של הגירה זו היו מכוונים לארץ המישור בלבד, בעיקר למישור החוף. מהגרים סמויים אלה התקבצו בעיקר בחיפה וביפו (בשל קרבתה לתל-אביב). בעוד ההר שומר על יציבותו שמאז ומקדם, התחוללה מהפכה דמוגרפית של ממש במישור, ובייחוד בערי החוף – חיפה ויפו. חיפה, שבשנת 1880 הייתה לא יותר מכפר גדול בן כ-6000 איש, הפכה בסיום תקופת המנדט לאחת משלושת הערים הגדולות בארץ, ומנתה כ-150,000 איש, מחציתה אוכלוסיה דוברת ערבית. יפו, שבשנת 1880 הייתה לא יותר מעיירה קטנה שמנתה כ-10,000 איש, הפכה עם סיום המנדט לעיר בת כ-100,000 איש, רובה אוכלוסיה דוברת ערבית. (תל-אביב-יפו הפכה לגדולה שבערי הארץ ומנתה כ-300,000 איש). שתי ערי חוף מעורבות אלו צמחו במהירות מדהימה, לא רק בהשוואה לערי ארץ ההר שקפאו על מקומן – חברון, בית לחם, שכם ונצרת – אלא אף ביחס לירושלים, שבאותה תקופה צמחה מכ-30,000 איש לכ-165,000 בלבד. סה"כ התווספו לחיפה וליפו בתוך תקופה של פחות מ-70 שנה, כ-120,000 דוברי ערבית, שרובם היו מהגרים שזה מקרוב באו, או צאצאיהם של מהגרים אלה, ורק מיעוט בטל בשישים של תושבים מקומיים. לשם השוואה, מספר זה היה גבוה מזה של כלל תושבי הרי יהודה או של כלל תושבי השומרון, בשנות ה-70 של המאה ה-19.

על מוצאה המגוון של אוכלוסיית המישור דוברת הערבית אפשר ללמוד, בין השאר, מראיות נסיבתיות כגון שמות משפחה, מנהגים מסוימים, שמות שכונות מהגרים וזכויות בקרקע. החברה דוברת

הערבית בנויה על-פי מפתח חמולתי, ושמות המשפחה של חלק מחמולות אלו נגזרים משם מקום המוצא שלהם – שם הארץ, האזור או הכפר. כך, למשל, מוצאה של חמולת **"אל-מצרי"** הוא ממצרים. לא רק שם המשפחה **"אל-מצרי"** מצביע על המוצא המצרי של מהגרים מסוימים, אלא גם שמות שמקורם ביישובים מצריים, כגון אלכסנדריה ואחרים. שמות כאלה הם, למשל, **"אל-אסכנדראני"**, **"אל-דמיאט"**, **"אל-בלביסי"**, **"אל-פיומי"** וכד'. כך גם השם **"כפר מצר"**, השוכן כ-5 ק"מ דרומית להר תבור, מעיד על מוצאם המצרי של תושביו. דוגמא נוספת היא שמות של שכונות בערי חוף השונות. במספר מקומות יצרו המהגרים המצריים שכונות מיוחדות, במיוחד בעיר יפו, כגון: **"סֶפְנַת מוצריה"** (שכונת המצרים); **"סֶפְנַת אבו-כביר"** ביפו (הנקראת על-שם כפר מוצאם של המצרים) וכד'. בדומה לכך, מעידים שמות חמולות אחרות על מוצאן מהארצות השכנות (ערב הסעודית, ירדן, סוריה ולבנון), ואף רחוקות יותר (תורכיה, עיראק, איראן, אלג'יר, הודו, ניגריה, סודן, אתיופיה, בוסניה ועוד. חמולת **"א-זרקאוי"** מוצאה מזרקא שבירדן; חמולת **"ערב אל"** מוצאה מחצי האי ערב; חמולת **"א-צוראני"** מוצאה מצור שבלבנון; חמולת **"א-ציידאוי"** מוצאה מצידון שבלבנון; חמולת **"א-טראבלסי"** מוצאה מטריפולי שבלבנון; חמולת **"אל-חוראני"** מוצאה מהר חוראן מדרום לדמשק; חמולת **"אל-עראקי"** מוצאה מעיראק; חמולת **"אל-עג'מי"** מוצאה מאיראן; חמולת **"אל-תורכי"** מוצאה מתורכיה; חמולת **"תורכמאן"** מוצאה מהקווקז; חמולת **"בושנאק"** מוצאה מבוסניה; חמולת **"אל-מוגרב"** מוצאה מאלג'יר; חמולת **"אל-חבש"** מוצאה מאתיופיה; חמולת **"ברנאווי"** מוצאה מחבל בורנו בניגריה; חמולת **"אל-הנדי"** מוצאה מהודו וכד'.

כתוצאה מהגירה סמויה זו נוצרו בארץ, ערב מלחמת העצמאות, שתי אוכלוסיות דוברות ערבית שונות מאוד זו מזו: היישוב דובר הערבית **הישן** (תושביה הכפריים של ארץ ההר) – כנגד היישוב

דובר הערבית החדש (תושביה העירוניים דוברי הערבית של ארץ המישור). שעה שתושבי היישוב הישן המשיכו להוות חטיבה אתנית הומוגנית יחסית, הרי שתושבי ארץ המישור היוו ערב-רב של אוכלוסיות שונות, שהמכנה המשותף היחיד שלהם הייתה השפה הערבית.

פועלים זרים, אורחים לרגע: בניגוד לתושבי ארץ ההר, שהיו תושבי קבע ("תושבי הארץ מאז ומקדם", צאצאי עם ישראל הקדום ברובם) – היו תושביה העירוניים של ארץ המישור אורחים לרגע, מהגרים מודרניים, שבאו מהארצות השכנות לארץ המישור כדי להתפרנס, לשעה קלה בלבד וללא שום זיקה לאומית אליה. לכן, בפרוץ המשבר הראשון בארץ עזבו הם אותה והיגרו חזרה לארצות מוצאם – בדרך כלל מבלי שהוכרחו לעשות כן על ידי היהודים, ולעיתים אף בניגוד לכך, כבמקרה של תושבי חיפה. עובדה היא, שרובם המכריע של הבורחים היו אנשים שחיו במישור החוף. מארץ ההר כמעט שלא הייתה מנוסה, ופרט למספר מקומות בודדים, כגון פרוזדור ירושלים, נותרו תושבי ארץ ההר דוברי הערבית על מקומם. עובדה היא, שבגליל, חרף העובדה שנכבש על ידי ישראל, לא ניטשו כמעט יישובים, כיוון שתושביו היו מושרשים באדמתם מזה מאות ואולי אף אלפי שנים. אותם תושבים בגליל שנטשו את יישוביהם היו בדרך כלל מהגרים ממוצא זר (כגון המתואלים והמוגרבים) – או שבטי הבדואים הנוודים והנוודים-למחצה.

ההבדלים בין היישובים המבוססים והשורשיים, לבין אלו שלא היו אלא חולות נודדים ארעיים, מומחשים היטב גם על ידי ההשוואה בין ערי החוף השונות. שעה שהעיר עכו, שאוכלוסייתה הייתה ותיקה ומושרשת, כמעט לא נטשה על ידי תושביה, הרי שאר ערי המישור המעורבות – חיפה, יפו, לוד ורמלה – שצמחו במהלך ההתיישבות היהודית בארץ, ניטשו כמעט לחלוטין. לא פחות מאלפת היא העובדה, שאף בכול אחת מהערים המעורבות

הללו נשאר על מקומו קומץ של תושבים, שהתעקש להישאר בהן, חרף הבריחה ההמונית שאפיינה את הרוב הגדול. אף שאין לכך הוכחות מוצקות, יש להניח שקומץ התושבים שנשאר בערים אלו, השתייך לאוכלוסייה הותיקה של הארץ, ושהוא חש עצמו מושרש דיו, כדי להיאחז בביתו, חרף הסערה הפוליטית שפקדה את הארץ. רוב אלה שברחו עשו זאת מרצונם, בלא שהופעל עליהם לחץ מכוון מצד היישוב העברי, ובמקרים מסוימים הופעל אף לחץ נגדי, שלא לעזוב את הארץ, כבמקרה של העיר חיפה.

השאלה, באיזו מידה אחראים כול הגורמים הסביבתיים למנוסה המונית זו – המנהיגות המקומית, שליטי המדינות דוברות הערבית, הבריטים, או היהודים – שנויה אומנם במחלוקת, אך היא שולית בהקשר זה. כול אחד מהגורמים הללו השפיע על התושבים הללו לנטוש את מקומם: המנהיגות המקומית, שנחלשה מאוד לאחר מאורעות 1936-1939, ואשר רבים מחבריה היו הראשונים לברוח, מיד לאחר החלטת החלוקה; שליטי המדינות דוברות הערבית, שהתפארו ביכולתם לכבוש את הארץ תוך מספר ימים, ובתוך כך קראו ל"אחיזה" – במיוחד לנשים, לזקנים ולטף – להתפנות מאזורי הקרבות, כדי שלא יפגעו במהלכם; הבריטים, שהיו כבר בדרכם החוצה, ולא היו מוכנים לשמש עוד כשוטרי הארץ; היישוב העברי, שנלחם על קיומו, אפוף חרדות לאחר אימי השואה, ואשר ראה בבריחת השכנים דוברי הערבית מאין נס משמים, שיקל על חייו עם שוך הקרבות; ואולי אף האימה שהפילו ארגוני האצ"ל ופעולותיו הצבאיות של צה"ל, במיוחד לאחר ההכרזה על הקמת המדינה. כול הגורמים הסביבתיים האלה השפיעו, במינון כזה או אחר, על ההחלטה של התושבים דוברי הערבית לברוח. ואולם את הסיבה העיקרית יש לחפש במקום אחר – בתחושת הארעיות של תושבים אלה, שכלל לא ראו עצמם נוטשים את מולדתם, אלא עוזבים ארץ זרה, שהציעה להם פרנסה לשעה קלה ותו לא. עד כמה לא אלימה

הייתה בריחה המונית זו אפשר ללמוד מהעובדה, שבעת התרחשותה איש כמעט לא הבחין בה. כתבי החוץ המרובים, שסקרו את המלחמה משני הצדדים, לרבות שהיו עוינים ביותר את היהודים – דיווחו אומנם על הבריחה ההמונית, אך אף לא באחד מהמאמרים האלה היה רמז כלשהו שהציונים מגרשים אותה מבתיהם.

ארצות המוצא כיעדי הבריחה: אם בדרך כלל לא גורשו מהגרי 1948 באופן ישיר, כיצד בחרו הם את יעדי הבריחה שלהם? יש להניח, שהם ברחו למקומות, שאליהם היה להם קשר קודם, אפילו אין הם מוכנים היום להודות בכך. יש להניח, שהם בחרו בקו הבריחה החוצה הקצר ביותר, כשם שקודם לכן בחרו בקו ההגירה פנימה הקצר ביותר. אפילו לא נערך מחקר יסודי בסוגיית בחירתם של יעדי הבריחה, יש בידינו מספיק ראיות, המצביעות על קשר בין יעדי הבריחה למקומות המוצא. רוב הבורחים מחיפה, מצפת ומטבריה נסו לסוריה ולבנון, אם כי היו גם כאלה שברחו לארץ ההר. רוב תושבי יפו ברחו לרצועת עזה, אף כי היו גם כאלה, שברחו לארץ ההר. רוב תושבי לוד ורמלה (והכפרים שמסביבם) ברחו לארץ ההר וחלקם לרצועת עזה. (יצוין, שחלק מהמהגרים לערי מישור החוף הגיעו אליהן קודם לכן מיישובי ארץ ההר, וברגע של משבר נטשו אותן וחזרו לארץ ההר).

זאת ועוד: רוב מהגרי 1948 נותרו בתוך גבולות המנדט הארץ ישראלי, ורק מקצתם היגר לארצות שכנות כגון לבנון וסוריה. לכן, ספק אם ניתן כלל לדבר על "הגירה" לגבי אותם אנשים שכלל לא עזבו את הארץ, אלא עברו מחלק אחד לחלק אחר שלה. קל וחומר, שהבדואים, שהיו מרכיב חשוב של "מהגרים" פנים ארציים אלה, אינם רשאים להיחשב כ"פליטים", באשר לא נטשו מגורי קבע, אלא רק תחנות מעבר במסלול הנדודים שלהם, מאז ומקדם.

השתלבות מהגרי 1948 בארצות המארחות: בניגוד לתיאור המקובל, רוב מהגרי 1948 נקלטו והשתלבו בארצות שארחו אותם, ובחלוף השנים אף החלו להכות בהן שורשים. ממלכת ירדן אפשרה להם להגר אליה ואף להתאזרח בה בהתאם לחוק האזרחות הירדני. חוק זה הכיר בכל מי שנחשב כתושב בפלשתינ המנדטורית עד 1948 (למעט יהודים) להתאזרח בתחום ממלכת ירדן. כמו-כן נקטה ממלכת ירדן בצעדים לשיקום כלכלי של מהגרי 1948. מדיניות הקליטה הנדיבה של המשטר ההאשמי, נשאה פרי, ורבים מהם אימצו את הזהות הירדנית כזהות לאומית. (ממלכת ירדן ראתה עצמה כיורשת הלגיטימית של פלשתינ המנדטורית, ואף טבעה את הסיסמא "ירדן היא פלשתינ, פלשתינ היא ירדן").

לעומת האינטגרציה בממלכת ירדן – נקטו מצרים, סוריה ולבנון, במדיניות מכוונת של בידוד אוכלוסיית המהגרים החדשה. בעוד שבירדן רק כשליש ממהגרי 1948 הגיעו למה שמכונה בטעות "מחנות פליטים", ואילו היתר התיישבו במקומות אחרים – הרי שבשאר המדינות אכן רוכזו רובם ב"מחנות פליטים". לבנון דחתה מהגרים אלה מחשש כי קליטת מסה כה גדולה של מוסלמים תפר את שיווי-המשקל הבינעדתי לרעת הנוצרים. ואילו מצרים וסוריה הקשיחו עמדתן כלפיהם במטרה לבודד אותם ולהכשירם כחומר נפץ אנושי במאבק נגד ישראל.

המונח "מחנות הפליטים" יש בו כדי להטעות, כיוון שלא שיקף את המציאות אלא זמן קצר בלבד, לאחר התהוותם. מונח זה הוא מטבע לשון שעבר פיחות מהיר במהלך השנים. בתחילה היו אלה אומנם "ערי אוהלים", שהוקמו בחופזה כדי לקלוט את מהגרי 1948, אך במשך הזמן הפכו הם לפרברי ערים מודרניים, בדומה לאלה הקיימים במקומות אחרים ברחבי העולם השלישי. אף שבהשוואה למצב תושבי הפרברים בערי המערב מצבם רע יחסית – הרי שבהשוואה למצב תושבי הפרברים בערי המזרח התיכון, מצבם הינו טוב יחסית, בעיקר כתוצאה מהסיוע הנדיב

שקיבלו מאונר"א בעבר, ועדיין מקבלים הם גם בהווה. כך, למשל, בדו"ח שמסר **נדים מקדיסי** בשנת 1960, נאמר כי (שכטמן, הפליט בעולם, ע' 235):

את מקומם של אלפי האוהלים תפסו יישובים מודרניים, על מבני האבן שלהם, רחובותיהם, בתי-החולים, בתי-הספר והמוסדות המוניציפאליים. את מקומם של מחנות הפליטים העלובים והמזוהמים תפסו יישובי פליטים נקיים וברמה סניטרית גבוהה מזו של יישובי שכניהם הערבים.

היווצרות **"הפזורה הפלשתינית"**: גם הפעם, כבעבר, שרדו תושבי ארץ ההר את הסופה שהתחוללה בארץ, בלי שנפגעו כמעט. גם הפעם, כבעבר, התחוללה הדרמה הפוליטית בעיקר בארץ המישור – שעה שארץ ההר נשארה מחוץ לתמונה. לאחר בריחת מהגרי 1948 מארץ המישור, לא נשארה כמעט אוכלוסייה זרה בארץ. כשם שהגיעה לארץ בחטף, כך גם נעלמה ממנה אותה אוכלוסייה זרה, חסרת שורשים, שניתן לכנות בשם **"הגירת צל"**. אוכלוסייה זרה זו התמקמה ברובה בשכנותיה של ישראל – בירדן, בסוריה ובלבנון. רק מקצתה נשארה במישור החוף – בחבל עזה. חלק קטן ביותר התמקם בפרברי הערים בארץ ההר, בעיקר סביב ירושלים ושכם. אוכלוסיה זרה זו כונתה מאז ואילך בשם **"הפזורה הפלשתינית"** – שם **כוזב** כשאר השמות שניתנו על ידי אויבי ישראל, במטרה לערוך לה מסע לינין' תקשורת. זו לא הייתה לא **"פזורה"** ולא **"פלשתינית"**. היו אלו בני אדם שהתרכזו ברובם בפרברי ערים מרכזיות בארץ ישראל השלמה, כולל חלקה המזרחי – ומקצתם בפרברי הערים שמסביב לה: דמשק, בירות, צור וצידון. ל**"פזורה"** זו לא היה כלל מרכז, באשר לא הייתה לה זיקה כלל ל**"פלשתיין"**, ארץ היהודים.

מוצא ארגוני הטרור הפלשתיניים: לזהותם של מהגרי 1948 ישנה גם משמעות פוליטית הרת חשיבות על הסכסוך הארץ ישראלי מאז 1948 ועד היום: רוב מנהיגי ארגוני הטרור יצאו מתוכם, ואת רוב כוח האדם שלהם גייסו המנהיגים הללו מתוך "מחנות הפליטים" שב"פזורה הפלשתינית". כך, למשל, אַחְמַד שוּקִירִי, היו"ר הראשון של הוועד הפועל של אש"ף, גדל והתחנך בעכו (נולד בדרום לבנון); יְאֶסֶר עֶרְאֶפֶת, מייסד פת"ח והיו"ר השני של הוועד הפועל של אש"ף, נולד בעזה (ויש אומרים בקהיר לשם היגרה משפחתו); ג'וֹרְג' חַבֵּשׁ, מייסד ויו"ר "החזית העממית לשחרור פלשתיין" נולד בלוד; צֶלַח ח'לֶף, ממייסדי פת"ח, נולד ביפו; חֶלִיל אל-נְזִיר, ממייסדי פת"ח, נולד ברמלה וכד'. אף שלא נעשה עד היום פילוח מדויק של מוצא המחבלים הפלשתיניים, ניתן להצביע בבירור על עובדה אחת: מוצא רובם הוא ממהגרי 1948, שמוצאם זר, ורק מיעוטם בא מיישובי ההר הוותיקים.

במעשה הונאה זה שותפה גם הקהילייה הבינלאומית, שעשתה יד אחת עם אויבי ישראל, אף שלא מדעת ושלא בכוונת מכוון. אונר"א (UNRWA), "סוכנות הסעד לפליטים פלשתינים של האו"ם" קמה על בסיס החלטה מספר 302 של העצרת הכללית של האו"ם, מיום 8 לדצמבר 1949. הרעיון שעמד בבסיס הקמתו של ארגון זה, היה הרצון לפתח מקורות תעסוקה ל"פליטים" אלה, כמו גם לאפשר להם להשתלב במדינות שאליהן ברחו ובהן התמקמו. זאת, במטרה לשקמם ולהעמידם על רגליהם, בדומה לארגוני סעד אחרים שהקים האו"ם ברחבי העולם, לאחר מלחמת העולם ה-2. ואולם, אונר"א, בשונה משאר ארגוני הסעד של האו"ם, הכפופים לנציבות האו"ם העליונה לפליטים (UNHCR) – פעל על פי קריטריונים מיוחדים, שקבע הוא לעצמו, במטרה להנציח את עצמו, כמו גם את "בעיית הפליטים". אונר"א הפכה את הפליטות למקצוע, ביוצרה מקור תעסוקה לאנשיה (רובם מקרב "הפליטים" עצמם) – כמו גם ביוצרה מקור "פרנסה"

למטופלים על ידה, הזכאים לאוכל, בריאות וחינוך בחינם. אונר"א נטלה תחת חסותה כול מי שטען כי גר בארץ ישראל לפחות שנתיים קודם להכרזת המדינה, גם אם לא היו בדיו מסמכים כלשהם להוכיח את זכאותו. יתר על כן, במהלך שנות ה-50 עברו לבנונים רבים לגור ב"מחנות הפליטים" בגלל המצב הפוליטי הרעוע בלבנון, שהביא רבים לפת לחם. כך זכו גם אלה באוכל, בבריאות ובחינוך בחינם, אף שלא שהו בארץ ישראל אפילו יום אחד. מאחר שהזכאות לאוכל, לבריאות ולחינוך בוצעה באמצעות שוברים שהנפיק הארגון, החל סחר בשוברים אלה, שממנו התעשרו לא מעט מקרב "הפליטים המסכנים" הללו. ב-1960 דיווחו הסנטורים **גייל מקגי ואלברט גור** לנשיא ארה"ב **דיוויד איזנהאור**, לשר ההגנה שלו ולמזכ"ל האו"ם, על תעשיית הזיזופים הזאת, במילים אלו (שכטמן, הפליט בעולם, ע' 208):

כרטיסי-מזון נעשו סחורה למכירה, להחכרה או לחליפין אצל כל ירדני, בין שהוא פליט ובין שאינו כן, בין שהוא נצרך ובין שהוא עשיר. הכרטיסים הללו משמשים כביטחונות להלוואות ממלווים שונים, לקבלת אשראי מסוחרים, והפכו כמעט מסמכים סחירים. על-ידי משכון, חילוט ושימוש באמצעים אחרים, לרבות הסתרת המתים, רבים רכשו מספר רב של כרטיסי מזון, החכירו אותם לאחרים או מסרו להם בהחלפה, והללו מקבלים ללא כל צידוק מנות-מזון, שהרבה מהן נמצאות עכשיו בשוק השחור.

בנוסף, דאגו "הפליטים המסכנים" הללו, לרשום בספרי אונר"א רק את מי שנולד – אך לא את מי שמת. כתוצאה מכך גדל מספרם של הזכאים לתמיכת הארגון ללא הרף – כול זאת על חשבון מדינות המערב שתקצבו את אונר"א. זאת ועוד: בעוד שלפי הקריטריונים המקובלים על נציבות האו"ם העליונה לפליטים, הזכאות היא אישית וקצובה לזמן מוגבל בחייו של

הפליט – הרי שבמקרה של אונר"א הפכה זכאות זו ל"נכס" שניתן לסחור בו ואף להורישו מדור לדור. לכן, נחשבים עד היום לא רק מי שברח בעצמו מהארץ (שמהם נותרו בחיים מעטים מאוד, בהתחשב בזמן שחלף), אלא גם נכדיו, ניניו, וצאצאי ניניו.

כתוצאה מכך, מספר מהגרי 1948, שלפי אומדנים זהירים נע בעת המלחמה ולאחריה בלא יותר מ-400,000 איש בלבד, מגיע היום למספר מיליונים. מאחר שאונר"א מתוקצבת לפי מספר המטופלים על ידה, נמנעת היא מלפרסם נתונים אלה, העלולים לצמצם את התמיכה בה ואף לדרוש את ביטולה. תקציב אונר"א, העולה על יותר ממיליארד דולר לשנה, ממומן בעיקר על ידי ארה"ב ומדינות אירופה, כשסכום זה אינו משרת את השלום אלא מנציח את **"בעיית הפליטים"** כמכשול לשלום. מאלפת העובדה, שמדינות המזרח התיכון מפיקות הנפט, אינן נדרשות כלל לשאת בנטל כספי זה, חרף עושרן האגדי.

אונר"א, שבמקורה נועדה לקדם את השלום באזור, הפכה עם השנים שותפה לפשעי ארגוני הטרור, שצמחו מתוך **"מחנות הפליטים"** שבאחריה. יתירה מזו, במהלך השנים האחרונות תועדו מקרים, שבהם פעילי טרור ברצועת עזה, שיגרו טילים לעבר ישראל, מתוך בתי ספר ובתי חולים המופעלים על ידי אונר"א, מתוך הנחה שישראל לא תפגע בילדים וחולים. בנוסף לכך, הפכה אונר"א לארגון תומך טרור, שכשבתי הספר שבטיפולו מציגים לראווה תמונות של **"שהידים"** ומתקיימות פעילויות להנצחת טרוריסטים ולהעלאת פועלם על נס. בעזה זכה החמא"ס בבחירות של ועד העובדים של אונר"א, כך שרוב עובדי אונר"א העוסקים בחינוך, הם למעשה חברי החמא"ס. אלה משלמים לחמא"ס מעשר ממשכורתם – ואף בכך מסייעת אונר"א לארגון טרור רצחני זה.

פעילותו ההרסנית של אונר"א בולטת במיוחד, כשמשווים אותו לארגוני הסד הבינלאומיים האחרים בעולם, הכפופים ישירות

לנציבות האו"ם העליונה לפליטים (UNHCR). זו מטפלת בכול הפליטים בעולם, למעט אלה שבהם מטפל אונר"א. הכללים הנקטים בידי הנציבות שונים לחלוטין מאלו שקבעה אונר"א: הפליט יכול ליהנות ממעמד הפליטות לא יותר מ-10 שנים; השירותים שמקבל הפליט מצומצמים בהרבה מהשירותים שמעניקה אונר"א; הפליטות היא מעמד אישי, שלא ניתן לסחור בו או להורישו. כתוצאה מכך, נאלצים הפליטים הללו לעשות מאמץ אישי רב, כדי שבתום תקופת התמיכה בהם, יוכלו הם לעמוד על רגליהם בכוחות עצמם. כלל נוסף הנקוט בידי הנציבות הוא, שברגע שהפליט מקבל אזרחות במדינה שבה הוא שוהה, מאבד הוא את מעמדו כפליט. ההנחה היא, שלאחר התאזרחותו המדינה שבה התאזרח היא הערבה למחסורו.

מאלפת היא העובדה, שהנציבות טיפלה בשנים האחרונות גם בפליטים הנחשבים כ"פלשתינים", ובעייתם נפתרה לאחר זמן קצר. מדובר באותם "פלשתינים", שניסו לברוח מעיראק לירדן ולטוריה, לאחר נפילת סאדם חוסיין בשנת 2003, אך מדינות אלו סגרו השערים בפניהם. מאחר שאונר"א סירבה לקבל על עצמה את הטיפול בהם, הועבר הטיפול בהם לנציבות. וראה זה פלא: בתוך זמן קצר נמצאו בעולם מדינות שהסכימו לקלוט אותם, ובעייתם נפתרה.

זהותם של מהגרי 1948 היא אפוא זהות מזויפת וטקטית, ממש כשם שהזהות העם הפלשתיני היא זהות מזויפת וטקטית – מכשירים ציניים במאבק הכולל נגד ישראל, כשאר המכשירים התעמולתיים של אויבי ישראל. ככלל, גורל הציונות מתואר בתעמולה הערבית-פלשתינית, כתלוי, לשבט או לחסד, בידי הגורם הדמוגרפי. אתוס השיבה, כציווי המוטל על העם הפלשתיני כולו כדי לטהר את פלשתינ מהטומאה הישראלית, נוצר כדי להביא להכחדת מדינת ישראל, תוך הסוואת יעד זה בלשון משפטית נקייה כביכול. לכן גם אין בסיס מוסרי ומשפטי

לתביעתם לשוב לארץ, לאחר שנטשו אותה, מרביתם מרצון ומיעוטם מאונס. לכל היותר יש להתייחס אל מרביתם כאל תושבים חוזרים בארצותיהם, אליהן שבו לאחר שהות קצרה כפועלים זרים בארץ ישראל, שהות שמשכה שונה ממקרה למקרה. לכן אין כלל בסיס מוסרי ומשפטי לתביעתם לשוב ארצה.

קשה לתאר עיוות נורא יותר של רעיון הומניסטי כלשהו, מאשר לעשות אנאלוגיה בין זכות עם ישראל לשוב למולדתו עתיקת היומין, לאחר שבניו הוגלו ממנה לארבע קצוות תבל – לבין התביעה להשיב את מהגרי 1948 ליפו ולחיפה, ערים שבהן שהו באופן ארעי בלבד, ושמהן לא הורחקו אלא מספר קילומטרים. גם מבחינת הכוונה שבתביעה זו, זהו סירוס נורא. בעוד שהתביעה הציונית יונקת את שורשיה מרוחם של נביאי ישראל, שראו בקיבוץ גלויות ישראל מימוש של צדק היסטורי, הרי שהקריאה להשיב את מהגרי 1948 לשטחה של מדינת ישראל, לא באה אלא כדי להביא להשמדתה של מדינה זו, על ידי הצפתה בהמוני אדם עוינים לה. עד כמה מזויפת וטקטית היא זהותם של מהגרי 1948 אפשר ללמוד גם מאותן הצהרות כנות (בניגוד לתעמולה השקרית השוטפת) שבהן נאמר במפורש, כי אין הם אלא כלי נוסף במאבק המתמשך להשמדת ישראל. אף שכלפי חוץ מוצגת התביעה לזכות השיבה כאקט הומניטרי, הרי שכלפי פנים מוצגת האמת העירומה כפי שהיא: לקבל לגיטימציה בינלאומית להצפה דמוגרפית עוינת בתוך ישראל. באתר האינטרנט של ארגון הפת"ח, העוסק בנושא הפליטים הפלשתיניים, מצוטט **סח'ר חבש**, מבכירי האידיאולוגים של אש"ף, האומר: **"עבורנו, נושא הפליטים הוא הקלף המנצח, שמשמעותו – קיצה של ישראל"**. מבחינה זו אין לשונם של מנהיגי ארגוני הטרור הפלשתיניים היום שונה מהלשון אותה, שנקטו מנהיגי שכנותיה של ישראל במשך שנים רבות. כאמור, כבר בספטמבר 1961 הצהיר **גמל עבדול נאצר**, שליטה האגדי של

מצרים והאפוטרופוס הראשי של אש"ף, כי **"אם יחזרו הערבים לישראל, תעבור ישראל מן העולם"** (שמואל כן, אדמת מדיבה, ע' 42).

האמנה הפלשתינית היא אמנה להשמדה פוליטית ודמוגרפית, שלפיה אמורים ארגוני הטרור הפלשתינים לשמש חיל חלוץ של התנועות הפאן-ערביות ו/או הפאן-אסלאמיות. האמנה קוראת כביכול רק להשמדת מדינת ישראל, שהיא הארגון המדיני של העם היהודי – אך מלשונה ברור שאין היא מכוונת רק **לפוליטייד** (השמדת מדינה) אלא גם **לג'נוסייד** (השמדת עם). בכך מצטרפת האמנה הפלשתינית לשורה של מסמכים בעלי אופי משפטי המכוונים על פי תוכנם לבצע פשע נגד האנושות, שהוא החמור שבעבירות של המשפט הבינלאומי. לכן נדרש לבטל את האמנה הפלשתינית כולה – ולא אי-אלו סעיפים נבחרים בה, כפי שרישת ישראל עד כה. ואולם, מבחינת אש"ף הדבר אינו אפשרי, באשר משמיט הוא את הבסיס לקיומו ואת הצידוק לטרור שלו.

מבחינה רשעיתם ואכזריותם משתווים ארגוני הטרור הפלשתיניים לנאצים, אף כי הם גלויים יותר. הנאצים לא השאירו מאחוריהם אפילו נייר אחד, שבו הועלתה על הכתב תוכניתם ל**"פתרון הסופי"** של בעיית היהודים. לעומת זאת, הפלשתינים הפכו תוכנית זו לאמנת היסוד של קיומם. אמנה זו נתקבלה בשנת 1964, והיא עודכנה בשנת 1968. קבלתה לפני יוני 1967, מעידה עליה שהיא חוברה בלא קשר ל**"כיבוש השטחים"** במלחמת ששת הימים, ושאין היא מכוונת לשחרור שטחים אלו בלבד, אלא לשחרור פלשתינן כולה מתושביה היהודיים.

כתבי השטנה נגד ישראל, ובהם **האמנה הפלשתינית**, נדונו בהרחבה על ידי מלומדים רבים, אך רק לעתים רחוקות נדונו בעיניים משפטיות, אם בכלל. ספרות זו ומעשי הטבח שבאו בעקבותיה נכנסים בנקל לגדר הפשעים נגד האנושות, כהגדרתם באמנה למניעת השמדת עם. אף שאין פרשנות מחייבת בסוגיה

זו, מקובל על הכול כי בהגדרת **ג'נוסייד** העיקר הוא לא עצם ההשמדה של קבוצה, אלא **הכוונה** להשמדה, כליל או חלקית, בתור שכזאת. להבחנה זו יש תוצאה כפולה: ראשית, אם הושמדה קבוצה עקב מעשים שבוצעו ללא כוונה להביא להשמדתה, כי אז אין במעשים אלו משום ג'נוסייד; שנית, וכנגד זה, רצח של אדם אחד ויחיד יכול להיחשב כג'נוסייד, אם הוא מהווה חלק מסדרת מעשים דומים, אשר מטרתם השמדת הקבוצה עליה נמנה הקורבן.

מעשי הטבח, שבוצעו על ידי ארגוני הטרור למיניהם כנגד אזרחי מדינת ישראל, יכולים להיחשב לא רק כ"פשע נגד השלום", אלא אף כ"פשע נגד האנושות". כל אחד ממעשי הטבח הללו, שבהם נרצחים חפים מפשע, אפילו אינם מביאים להשמדת העם היהודי בארץ, הוא חלק מסדרת מעשים אשר מטרתה היא השמדתו. הלשון הנקייה שבה משתמשים בתקשורת הישראלית לתיאור מעשים נפשעים אלו, כגון "**פיגועים**", "**טרור**" וכד' רק מטשטשת את אופים הרצחני. מה שהנאצים עשו בסרט נע חרושתי, עושים ארגוני הטרור הפלשתיניים באמת מידה של בית מלאכה.

הטרור הפלשתיני למן ראשיתו היה כרוך במעשי זוועה שהשכל המערבי לא הצליח לתפוש. הטרור הקלאסי היה מכוון כנגד מטרות צבאיות או פוליטיות. טרור זה היה נשקו של החלש בשדה הקרב הצבאי. לעומת זאת, יעדיו של הטרור הפלשתיני היו תמיד אזרחיים. לא פגיעה ביחידים, בעלי תפקיד חשוב במערך הצבאי או המדיני של האויב, אלא טבח המוני של אזרחים תמימים, שאינם בעלי תפקיד כלשהו. מכאן פיצוץ מטוסי נוסעים, אוטובוסים, מסעדות וכד' – כולם מקומות הומי אדם, שכל פשעם הוא השתייכותם לממלכת השטן. אש"ף, על כל ארגוני הטרור שהתכנסו תחתיו, הפך לאחר מלחמת ששת הימים משחקן שולי לשחקן מרכזי בזירה. כוחו נבע לא מהעוצמה הפרטית שלו – אלא מהתמיכה הכספית והצבאית שקיבל ממצרים ומדמשק,

שתי המארחות העיקריות שלו. אש"ף שרת היטב את המדיניות האימפריאלית הפאן-ערבית של מצרים וסוריה, ובתור שכזה נהנה גם מתמיכתן. אש"ף נוסד בקהיר בוועידת הפסגה הראשונה של ראשי המדינות דוברות הערבית, שהתקיימה בינואר 1964. בחממה זו של שנאת ישראל צמח והגיע לממדיו המפלצתיים. האמנה הפלשתינית נוסחה בקהיר וכמוה אף מרביתם של יתר מסמכי השטנה כלפי ישראל.

מקהיר, מקום מושבו המקורי, החל אש"ף שולח זרועות תמנון לשאר שכנותיה של ישראל. מיד לאחר מלחמת ששת הימים ניסה אש"ף ליצור לו מאחז קרקעי בישראל, אך ישראל סיכלה ניסיונות אלה, ובראשית 1968 נאלצו ערפאת ואנשיו לברוח לירדן. בירדן הצליח אש"ף להקים לעצמו בסיס קרקעי מוצק, וכתוצאה מכך הפך תוך זמן קצר יחסית ל"מדינה בתוך מדינה", שאימה על עצם קיומה של ירדן. בספטמבר 1970 ("ספטמבר השחור") ערך חוסיין טבח באנשי אש"ף, וזה נאלץ לחפש לו בסיס קרקעי חילופי, אותו מצא בלבנון. בלבנון הכה אש"ף שורשים, בעיקר בשל התמיכה בו מצדה של סוריה, ששלטה בפועל בלבנון באותה עת. מלבנון גורש אש"ף על ידי ישראל ב-1982, וממנה נאלץ לנדוד לתוניס. בעקבות הסכמי אוסלו הונחת אש"ף ב-1994 בחבל עזה וביו"ש, ומאז הולך הוא וצובר עוצמה. באיוולתה הגישה לו ישראל על מגש של כסף את המאחז הקרקעי שלו ציפה מאז הקמתו, אותו הפך למוקד של טרור.

במקביל החל גם האימפריאליזם האסלאמי, שמרכזו בטהרן, לעשות שימוש בארגוני הטרור ככלי נשק ראשון במעלה. עם עלייתו לשלטון של הפונדמנטליזם באיראן, הפכה זו מדגרה לארגוני טרור פאן-אסלאמיים, שהחיזבאללה בדרום לבנון, כמו גם החמא"ס והג'יהאד האסלאמי הפלשתיני בחבל עזה, הם הבולטים שבהם. בשני מקומות אלה הפכו ארגוני הטרור הפלשתיניים ל"מדינה בתוך מדינה", בהיותם בעלי בסיס קרקעי

מוצק. כאמור, ארגוני הטרור שימשו אז, ומשמשים עד היום, כמכשירים בידי אותן מעצמות אזוריות, תומכות טרור, שלהן מדיניות אימפריאליסטית מובהקת. נכון להיום, נחלש עד מאוד האימפריאליזם הפאן-ערבי וכתוצאה מכך נחלשו אף ארגוני הטרור שלו. לעומת זאת, עליית האימפריאליזם האיראני הפאן-האסלאמי הביאה עמה לפריחה הנוכחית של ארגוני הטרור שלו.

ארגוני הטרור האסלאמיים המקומיים והגלובליים, שקמו כפטריות שלאחר הגשם לאחר מהפכת חומייני, תופשים את העולם במונחים דמוניים: ארצות הברית היא ממלכתו של השטן הגדול, ואילו מדינת ישראל היא ממלכת השטן הקטן. את המגה-טרור של פיצוץ מגדלי התאומים לא ניתן להבין אלא בהקשר של דימויים מיתיים אלה, שהקשר ביניהם לבין הדת קלוש ביותר. מה שהופך את הטרור הפלשתיני-אסלאמי למסוכן כל כך הוא החיבור בין אידיאולוגיות של שנאה והשמדה לבין טכנולוגיות ההשמדה המודרניות. חיבור זה יצר את אותן פצצות אדם, ההופכות את חיינו לבלתי נסבלים. הטרור הוא לא רק חיבור בין השנאה לפצצה – אלא גם בין הפצצה לתקשורת ההמונית. מכוון הוא לא רק לבצע מעשי טבח המוניים – אלא גם להביא את אלה למסכי הטלביזיה, במטרה להטיל אימה על האזרח הקטן. הטרור הוא סוג של לוחמה פסיכולוגית, ובתור שכזה מסוכן הוא לא פחות מלוחמה קונבנציונאלית. במלחמות העבר הייתה קיימת הבחנה, עקרונית לפחות, בין החזית לעורף. לעומת זאת, במלחמת הטרור הבחנה כזו אינה קיימת כלל. יתירה מכך: במלחמה זו הפך העורף לחזית, והחזית הפכה לעורף.

את המאבק כנגד ישראל מגדירים ארגוני הטרור הפאן-אסלאמיים, בדומה לארגוני הטרור הפאן-ערביים, כ"משחק סכום אפס", כפי שמוגדר הדבר בתורת המשחקים. בזירת קרב דמונית זו יכול לשרוד רק אחד – אני או אתה. לשנינו יחד אין מקום באותו עולם. מאבק זה אינו מכוון להשתחרר מעולו של כיבוש

כלשהו – אלא להשמיד את האויב השמדה טוטלית. מבחינה זו קיים דמיון רב בין מעשי ההשמדה הנאציים לבין הטרור הפלשתיני. מה שעשה היטלר בכלים של בית חרושת, עושים הם בכלים של בתי מלאכה. בסופו של יום לא יישאר זכר כלשהו של האויב הציוני, באשר על הפשע שביצע כנגד הפלשתינים והאסלאם נגזר עליו גזר דין מוות. מכיוון שארגוני הטרור תופשים את הסכסוך הארץ ישראלי במונחים של "משחק סכום אפס" – לא ניתן להתפשר עמם, אלא צריך להשמידם, עד האחרון שבהם, ולא להותיר זכר מהם.

ארגוני הטרור עושים שימוש משולב מתוחכם בשני כלי נשק: מחד, משלחים הם טילים (קטיושות, סקאדים, קאסמים וכד') בעלי ראשי-נפץ קונבנציונאליים; מאידך, משלחים הם "טילים" בעלי ראשי-נפץ אנושיים, המתפוצצים במרכזים הומי אדם. מבין שני סוגי ראשי נפץ אלה, פצצות האדם הן מסוכנות יותר, בשל כושר הדיוק הגבוה שלהן. אלפי טילים קונבנציונאליים לא הצליחו להרוג אלא מספר קטן של בני אדם – ואילו מספר קטן של פצצות אדם הצליח להרוג ולפצוע אלפי אנשים. הסכנה האמיתית היא בנפילת ראשי נפץ בלתי קונבנציונאליים לידי ארגוני הטרור, ובייחוד ראשי נפץ גרעיניים. מלכתחילה לא נועד הנשק הגרעיני אלא לצורכי הרתעה בהקשר של הסכסוך הבין גושי. על פי טיבו הנשק הגרעיני הוא נשק הגנתי מובהק, שנועד לשמר את הסטאטוס קוו. לעומת זאת, אם יפול נשק זה לידי ארגוני הטרור, חס וחלילה, כי אז עלול הוא לשמש כנשק התקפי, שמטרתו לשנות את הסטאטוס קוו. די יהיה אז בעצם האיום הטמון בו, כדי לחולל שינוי דרמטי ביחסי הכוחות הנוכחיים. הסכנה הגדולה שבהפיכת איראן למעצמה גרעינית טמונה לא דווקא בשימוש הישיר שעלולה היא לעשות בנשק הגרעיני, כי על ידי כך תחשוף היא את עצמה למכת נגד גרעינית – אלא

בהעברת נשק זה לידי ארגוני הטרור. מכאן הצורך למנוע בכל מחיר את התחמשותה הגרעינית של איראן.

השימוש בכלי התקשורת ההמונית הוא הזרוע השנייה של ארגוני הטרור. השימוש בפצצות אדם כשהוא לעצמו, אינו אפקטיבי, דווקא בשל היותו נקודתי. הוא נעשה אפקטיבי רק אם מצליח לחדור לכל בית ובצורה זו להפוך לאיום ישיר גם על מי שלא נפגע על ידו ישירות. כוחו ביסוד **האיום** שבו, לאו דווקא בהפעלתו. האיום בשימוש בכוח הוא גורם הפעלה יעיל הרבה יותר משימוש בכוח בפועל. מי שנהרג, אינו יכול עוד להביא תועלת. רק מי שנמצא תחת איום ומפחד לאבד את חייו, עשוי להביא תועלת, כפי שידעו כל הרודנים לאורך כל ההיסטוריה.

רק משעה שהופכות פצצות האדם לאיום מוחשי על חייהם של כלל האזרחים, נעשות הן נשק יעיל. כשם שהנשק הגרעיני הוא נשק השמדה המוני, כך **הטרור התקשורתי הוא נשק הפחדה המוני**, ומכאן כוחו. רק אם מתפרסם טבח נקודתי בכל אמצעי התקשורת וחדר לכל בית, הופך הוא לנשק הרסני כל כך. מכאן שהמלחמה בארגוני הטרור צריכה להתחיל בניתוק הקשר בין התקשורת לטרור, ולאו דווקא בחיסולם הפיזי. משעה שתעלם זרוע השיווק של הטרור, לא יהיה עוד ביקוש ל"מוצרי". שימת הדגש על שינוי בדפוסי התקשורת, אין פירושה שלא צריך לפגוע פיזית בארגוני הטרור. להפך, יש להמשיך להכות בהם עד חיסול אחרון חבריהם. בד-בבד יש לנתק אותם ממקורות המימון שלהם.

המאבק בתועמלני הטרור צריך שיהיה התקפי, ולא הגנתי בלבד. לא די לצנזר את התקשורת בהקשר של הטרור. יש לתקוף את ארגוני הטרור תקיפה ישירה, לעשות שימוש בנשק שלהם. יש לעקר משורש את הצידוקים לטרור, שהם הטענות בדבר עוולות **"הכבוש"** ו"**הנישול**". מי שמנסה לכבוש ולנשל הם ארגוני הטרור – לא מדינת ישראל. מי שמנסה להתפשט מבחינה טריטוריאלית

הם הדינזואורים הפאן-ערביים ו/או הפאן-אסלאמיים – לא מדינת היהודים. "הפוסל – במומו הוא פוסל", כדברי חז"ל. את כל מה שרוצים הם לעשות לנו, טופלים הם עלינו. עם ישראל איננו כובש, כי אין עם יכול להיות כובש בארצו. עם ישראל אף אינו עם מנשל, באשר לא נישל איש ממולדתו, אלא הפסיק לארח את הזרים שהיגרו לארץ קודם לכן. לא כיבוש ונישול כאן – ולכן גם לא עוולות כאן, שנגדן מוצדק להילחם.

ארגוני הטרור צמחו אומנם מתוך "הפזורה הפלשתינית", אך אלה לא פעלו למענה בעבר ואף אינם פועלים בעבורה היום – אלא פעלו ופועלים למען מארחהם הנדיבים בקהיר, בדמשק ובטהרן. פזורה זו לא היוותה מעולם גורם פוליטי עצמאי, אלא שמשה כלי בידי שכנותיה של ישראל, שראו באבק-אדם זה מקור לייצור אבק-שריפה רב עוצמה במלחמה נגדה. תביעת השיבה אינה אלא כסות משפטית לתביעה מסוג שונה לחלוטין – התביעה האימפריאלית לשנות את ההסדרים הטריטוריאליים שנקבעו באזור בתום מלחמת העולם ה-1, ושבמסגרתם נקבעו גם גבולות ארץ ישראל השלמה, כולל הגדה המזרחית של הירדן. ישראל מעולם לא חתרה להרחיב גבולות אלה – ואף השלימה, בלית ברירה, בצמצום ארץ ישראל המערבית. תביעת השיבה מטרתה להשתלט תחילה על מישור החוף – ומיד לאחר שיושג יעד זה להשתלט גם על ארץ ההר ומאוחר יותר אף על ממלכת ירדן. כתוצאה מהשתלטות זו לא תקום באזור מדינת לאום, כפי שמקובל לחשוב – אלא ישות פוליטית שזהותה תקבע על ידי הכוח האימפריאלי שיעמוד מאחוריה. נכון להיום המועמדת הרצינית ביותר היא איראן, אך במזרח התיכון רב התהפוכות וההפתעות עשויות להופיע גם מועמדות אחרות ובראשן מצרים (אם תיפול זו בידי הכוחות הפונדמנטליסטים). תביעה אימפריאלית זו מכוונת קודם כל כנגד קיומה של מדינת ישראל, המשמשת היום כמכשול העיקרי בפני כל סוגי האימפריאליזם

שצמחו במזרח התיכון במאה ה-20. באם יוסר מכשול זה, חס וחלילה, כי אז תיפתח הדרך לחיסולן של שאר הישויות הטריטוריאליות שהוקמו באזור, לטובת אותם דינוזאורים מודרניים, יהא שמם וזהותם אשר יהיה. לכן, ההגנה על ישראל מוצדקת לא רק בשל שיקולים ישראליים, אלא גם בשל שיקולים אזוריים ואף גלובליים.

המאבק הטריטוריאלי הנוכחי איננו אפוא בין עם-הספר היהודי יושב ארץ המישור לבין עם הארץ דובר הערבית יושב ארץ ההר (שניהם צאצאי עם ישראל ההיסטורי) – אלא בינו לבין האימפריאליזם הפאן-ערבי ו/או הפאן-אסלאמי וארגוני הטרור המשמשים כחיל החלוץ שלו. כך גם השטחים הנתונים במחלוקת אינם רק "השטחים הכבושים" – אלא ארץ ישראל כולה. ארץ ההר היא ממילא בחזקת תושביה דוברי הערבית, ולכן מיועד המאמץ העיקרי שלהם לכבוש את ארץ המישור – **"פלשתינ** **היהודית"**. זהו **הצופן** להבנת **ליבת הסכסוך** הארץ ישראלי וגם **המפתח לפתרונו**. התחרות על השליטה בארץ המישור היא **משחק סכום אפס**, ומכאן אופיו חסר הפשרות של סכסוך זה.

האיבה בין ישראל לבין ארגוני הטרור נובעת מן ההיבט **הטוטלי** של ארגונים אלה. היחסים בין ישראל לארגוני הטרור הם משחק סכום אפס, ולכן המאבק כנגדם אינו יכול להסתיים בפשרה, אלא בניצחון מוחלט – בחיסולם הטוטלי, עד אחרון הטרוריסטים. אסור להותיר זכר כלשהו מהם. מדיניות החיסולים, שנקטה ישראל לאורך השנים כנגד ראשי הטרור, הוכיחה את עצמה היטב. אלא שמדיניות זו הייתה תמיד מהוססת ומרוסנת, כיוון שפעלו כנגדה שיקולים אחרים. הסכם אוסלו שם קץ למדיניות זו, אף כי חיסולים ממוקדים המשיכו להתבצע, באופן מוגבל, גם לאחר שהחלה ישראל ביישומו. הסכם אוסלו הכניס את ארגוני הטרור ללב הארץ ממש, ואף נתן להם לגיטימציה בינלאומית, בהפכו אותם ל"רשות הפלשתינית". משזו קמה עשתה היא

שימוש ציני בחסינות שמקנה המשפט הבינלאומי גם לרשות שהיא פחות ממדינה. מעשי הטבח הסיטונאיים שביצעו לאחר מכן הוכיחו, גם לתמימים שבחברה הישראלית, כי לא ניתן להגיע עמם לפשרה כלשהי.

הויתורים הטריטוריאליים, שהוצעו לרשות הפלשתינית על ידי ממשלות ישראל מאז הסכם אוסלו, נדחו על ידה על הסף, כיוון שהנושאים ונותנים מטעם מדינת ישראל סירבו לתביעת השיבה של מהגרי 1948. סירוב זה נשאר בלב ההסכמה הישראלית, אף כי ביוזמות שלום שונות נכלל ויתור ישראלי גם בנקודה זו. מאז כניסת אש"ף לגבולות הארץ, לא ידעה זו שקט. עלייתו של ארגון החמא"ס, שלא ידע את תלאותיו של הפת"ח, רק הקצינה עמדות קיימות, בהוסיפה לשנאת ישראל הפאן-ערבית את הרובד הפונדמנטליסטי.

במהלך השנים התפתחה מעין "חלוקת עבודה" בין ארגוני הטרור השונים, שהקשתה על הפעילות הצבאית נגדם. הפחד מפני הפת"ח, הוביל את ישראל לתמוך בחמא"ס, עד שהתברר שזה אינו פחות גרוע. הפחד הנוכחי מפני החמא"ס, שולח את ישראל הישר לזרועותיה, המגואלות בדם, של הרשות הפלשתינית. חיבוק הדוב של הרשות הפלשתינית רק מזיק לישראל, ביוצרו את האשליה שיש פרטנר לחלוקת הארץ. גם לאחר הקמת הרשות הפלשתינית על ידי אש"ף, לא חלה התמתנות בעמדותיו, וזה המשיך להתנהג בשיטות הישנות והמוכרות, כארגון טרור לכל דבר. לראשונה בהיסטוריה נוצר ארגון טרוריסטי שיש לו כמעט-מדינה. הרשות הפלשתינית היא ארגון טרור דו-זרועי: בעל זרוע צבאית מחד, וזרוע מדינית מאידך. מעמדה הבינלאומי של הרשות הפלשתינית מאפשר לה את המשך המלחמה הצבאית כנגד ישראל, מבלי לוותר על המלחמה המדינית כנגדה. שילוב מתוחכם זה מעמיד את ישראל בפני מצב חסר תקדים. למרות מעשי הטבח הנוראיים, ממשיכה ישראל לנהל כל הזמן משא

ומתן מדיני, אף שהמשפט הבינלאומי אוסר ניהול משא ומתן תחת אש. משאים ומתנים אלה לא הבשילו לכלל הסכם מחייב, רק בשל סירוב הרשות הפלשתינית לוותר על מה שנתפש בעיניה כעיקר: הצפת מישור החוף, המיושב בצפיפות גדולה כבר עתה, על ידי מיליוני דור שני ושלישי של "פליטים".

הנסיגה מחבל עזה העלתה באחת את יוקרתו של ארגון החמא"ס, אף שכבר קודם לכן גבר כוחו ביחס לכוחו של אש"ף. זמן קצר לאחר מכן זכה הוא לרוב בבחירות לרשות הפלשתינית. מיד לאחר מכן סילק הוא את אנשי אש"ף ממוסדות השלטון בחבל עזה ובדרך זו השתלט עליו לחלוטין, כשהוא יוצר את מה שמכונה "מדינת חמא"סטן". הנסיגה מחבל עזה, שאמורה הייתה להביא שקט לתושבי הדרום, הפכה את חייהם לגיהנום – כשם שהנסיגה מדרום לבנון הפכה לגיהנום את חיי תושבי הצפון.

בכישרון רב הצליחו אפוא אויבי ישראל להפיץ אוסף של כזבים, שבהעדר תגובה ישראלית הולמת, נצרבו בתודעה העולמית, כאילו היו אמת לאמיתה. הגיעה אפוא השעה לפוצץ את הבלון הפלשתיני, שהלך והתנפח ככל שהתרחק מקרקע המציאות. לא זה המקום לתאר בפרוט בלון זה, שלו הקדשתי ספר שלם ("בדיית פלשתיין"). די בעיקר, בהוצאת האוויר ממנו, בחשיפת השקרים שמהם נבנה ובמונחים שבהם עושה הוא שימוש. בלון זה אינו אלא בלוף אדיר, שבדרכי מרמה חלחל לדעת הקהל הישראלית והעולמית, משל היה זה וירוס שהורס את כל המערכת החיסונית של ישראל ודעת הקהל בעולם.

החלופה להסכם אוסלו ולתוכנית שתי המדינות מבוססת על שיח חדש – שיח המבוסס על אמירת האמת, ולא על הפצת דברי כזב; שיח המבוסס על היפוך זהויות ותדמיות, אך הפעם בכיוון ההפוך – לטובת ישראל. בשיח זה יוחלפו הזויות הבדויות שהומצאו על ידי אויבי ישראל במאבק נגדה, בזויות אמיתיות: המונח "עם

פלשתיני" – יוחלף במונח "תושבי ארץ ישראל דוברי הערבית, שמוצאם בעם ישראל הקדום"; המונח "פליטים" יוחלף במונח "מהגרי 1948" ו"תושבים חוזרים"; המונח "מחנות פליטים" יוחלף במונח "פרברים עירוניים"; המונח "פזורה פלשתינית" יוחלף במונח "תושבי ירדן, סוריה ולבנון"; המונח "ארגוני שחרור" יוחלף במונח "ארגוני טרור בשליחותן של המעצמות האימפריאליות במזרח התיכון"; המונח "מחבל מתאבד" יוחלף במונח "פצצת אדם", או "ראש נפץ לא קונבנציונאלי"; המונח "תהליך השלום" יוחלף במונח "תהליך אושוויץ"; המונח "מתנחלים" יוחלף במונח "משחררי ארץ ההר" וכד'.

מהיפוך זהויות ותדמיות זה נגזר גם זיהוי שונה של **השחקנים הראשיים** בזירה הארץ ישראלית. "אויבי השלום" אינם "המתנחלים משחררי ארץ ההר" או "ההתיישבות בשטחים הכבושים" – אלא "ארגוני הטרור ושולחיהם האימפריאליים בקהיר, דמשק, בגדאד וטהרן – הרוצים במלחמה, לא בשלום". לכן, לא חיסול ההתיישבות ביר"ש היא הפיתרון לשלום – אלא חיסול ארגוני הטרור (כולל הרשות הפלשתינית והחמא"ס) וניתוק הקשר ביניהם לבין שולחיהם האימפריאליים. על ישראל לעבור ממגננה תקשורתית-משפטית למתקפה רבת, עד שתכריע במאבק.

קללת אדריאנוס ובדיית פלשתינ

כמה שישמע הדבר מוזר, לידתה של הזהות הפלשתינית לא באיזה מסמך ערבי או מוסלמי, אלא בהצהרת בלפור, שחיים וייצמן הגדיר אותה כ"מגנה קרטה של חירויות היהודים". בהצהרה זו כבר היה טמון זרע הפורענות הפלשתינית לעתיד לבוא – פורענות העלולה, חס וחלילה, לשים קץ לנוכחות הישראלית בארץ. הצהרה זו, שנועדה למסד את הקשר בין עם

ישראל לארץ ישראל, נוסחה בצורה כזאת, שבבוא העת ניתן היה להסיק ממנה שהארץ אינה רק של עם ישראל, אלא גם של אויבו הגדול מתקופת המקרא – העם הפלשתי. בהצהרה זו הביעה ממשלת הוד מלכותה "הזדהות עם השאיפות היהודיות הציוניות" וקבעה שהיא "רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי", אך זאת לא ב"ארץ יהודה" או ב"ארץ ישראל" – אלא ב-"Palestine". מרגע זה ואילך הוכשרה הזירה המדינית להולדתה של הזהות הפלשתינית המזויפת, אפילו לא הייתה זו כוונתו המקורית של הלורד בלפור.

כתב המנדט הבריטי אימץ את הצהרת בלפור כלשונה, ולכן אף בו לא מוזכרים השמות המקראיים של הארץ, אלא רק השם הפגאני "Palestine". כתב המנדט מאשר אומנם את הקשר ההיסטורי בין עם ישראל לארצו, ואף את זכותו על הארץ, אך זו לא נקראת עוד "ארץ ישראל", אלא "ארץ הפלשתיים". ייתכן, שמנסחי הצהרת בלפור וכתב המנדט כלל לא היו מודעים לתוצאות מעשיהם, באשר לא ייחסו משמעות מיוחדת לשם שבו כינו את הארץ. יתכן, שכלל לא היו מודעים לזהות הפגאנית של שם זה, זהותו של גדול אויבי ישראל בעת העתיקה – העם הפלשתי. הדרך לגיהינום הפלשתיני רצופה הייתה ככל הנראה כוונות טובות של נוצרים ציוניים, ידידי אמת של עם ישראל, אלא שלא כוונותיהם היא הנותנת, אלא המשמעויות והפרשנויות שניתן היה בבוא העת להסיק מהמסמכים שנוסחו על ידם.

בכנותם את הארץ בשם "Palestine" נתנו הבריטים גושפנקא מודרנית לקללה עתיקת היומין שבה קילל הקיסר אַדְרִיאנוּס את הארץ, שעה ששינה את שמה מ"פרובינציה יודאה" ל"פרובינציה פלשתינה" (להלן: "קללת אדריאנוס"). כאשר עשה זאת הקיסר הרומאי, היה הוא מודע היטב למעשיו. הוא ידע, שכאשר משנים שם, משנים זהות. הוא ידע, שכאשר משנים את שם הארץ, משנים גם את זהותה ואף את זהות העם היושב עליה. הוא ידע,

שהדרך היעילה ביותר למחות את זכר יהודה ממפת העולם היא למחוק את שמה, ולכנות אותה בשם אויבה. הוא ידע, שריבונות אפשר לכוון מחדש, אך קשה יותר להחיות שם שכבר נימחק מהתודעה העולמית. "קללת אדריאנוס", היא זו שהכשירה את הזירה להיווצרותה של הזהות הפלשתינית המודרנית, זהות מזויפת המשמשת היום כמכשיר העיקרי במאבק נגד ישראל.

הצהרת בלפור אכן הכשירה את הקמת ביתו הלאומי של עם ישראל בארץ ישראל, אך בה בשעה הכשירה גם את **בדיית פלשתינ**, כאילו אין הארץ ביתו של עם ישראל בלבד, אלא גם ביתו של עם אחר, עם עתיק יומין לפחות כמוהו – העם הפלשתיני, יורשו המודרני של העם הפלשתי הקדום. בכשל לשוני זה לא הבחין כמעט איש בשעתו. אפילו אבות הציונות לא התנגדו לשם זה, באשר סברו, כי זה אינו אלא שם מודרני לטריטוריה הארץ ישראלית, וכך אף תרגמו הם שם זה לעברית בכל המסמכים הרשמיים. ואולם היו מעטים שכן שמו לב למשמעותו של כשל לשוני זה, דוגמת **פרופ' פיליפ חתי**, שאמר בעדותו לפני **ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית לענייני א"י** (1945), כי "**אדוני**, אין דבר כזה היסטוריה פלסטינית. בהחלט לא!", או **פרופ' ג'ון חזם**, שאמר כי: "**לפני 1917**, כאשר בלפור הצהיר את הצהרתו, לא הייתה מעולם שום שאלה פלשתינית, ולא הייתה פלשתינה כלשהי כיחידה פוליטית או גיאוגרפית". (אליקים העצני, הבלוף הפלשתיני). לאמירות האלה התייחס **דוד בן גוריון** בעדותו בפני וועדה זו, כשומר (שם):

אני מסכים איתו בהחלט – אין דבר כזה "פלסטין" בהיסטוריה, בהחלט לא. אבל כאשר הד"ר חתי מדבר על היסטוריה הוא מתכוון להיסטוריה ערבית. הוא מומחה להיסטוריה ערבית והוא יודע את המקצוע שלו. בהיסטוריה הערבית אין דבר כזה "פלסטין". היסטוריה ערבית נעשתה בערב, בפרס, בספרד ובצפון אפריקה.

בהיסטוריה הזאת לא תמצאו את "פלסטין". היסטוריה ערבית לא נעשתה בפלסטין. אולם, אין רק היסטוריה ערבית, יש גם היסטוריה עולמית והיסטוריה יהודית. ובהיסטוריה הזאת יש ארץ ושמה "יהודה" או כפי שאנו קוראים לה "ארץ ישראל" – הארץ של ישראל. אנחנו קוראים לה ישראל מאז ימי יהושע בן נון. הייתה ארץ כזאת בהיסטוריה, הייתה ועדיין קיימת. זו ארץ קטנה, קטנה מאוד, אך הארץ הקטנה הזאת השאירה רישום עמוק בהיסטוריה העולמית ובהיסטוריה שלנו. הארץ הזאת עשתה אותנו לעם. עמנו עשה את הארץ הזאת. שום עם אחר בעולם לא עשה את הארץ הזאת. הארץ הזאת לא עשתה שום עם אחר בעולם. עתה אנחנו שוב מתחילים לעשות את הארץ הזאת, ושוב הארץ הזאת מתחילה לעשות אותנו.

בטרם היות לארץ זהות לאומית: בשחר ההיסטוריה לא הייתה לארץ זהות לאומית, באשר העממים השונים שישבו עליה לא הצליחו לאחד אותה ולהשיג ריבונות עליה, אלא היו מפורדים ומסוכסכים ביניהם. במרבית אותה תקופה, הייתה הארץ נתונה לשלטון מצרי, שכינה אותה בשמות שונים כגון "ח'אריושה" ("ארץ יושבי החולות"), "רת'נר", "חורר" ("ארץ החורים"), ארץ האמורי ("ארץ המערב"), במשמע של "ממערב לפרת עד ים אמור, הוא הים התיכון" ו"ארץ כנען" (השם "כנען" מקורו בשורש "כנע", מהתקופה שבה הייתה הארץ תחת כיבוש מצרי, ולכן "בְּנֵי חָם: פּוֹשׁ וּמְצָרִים וּפּוֹט וּכְנָעַן", בראשית ו'6). כול השמות הללו לא ציינו טריטוריה לאומית, אלא מחוז באימפריה המצרית הקדומה. במקרא משמש השם "ארץ כנען" במובן רחב וצר כאחד, לפי ההקשר שבו הוא מופיע. לעיתים מציין הוא את כול הארץ: "וְהַכְּנַעֲנִי אֶזְבָּאֲרָץ" (בראשית י"ב/6), ולעיתים רק את ארץ המישור: "וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל-הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן" (במדבר י"ג/29).

תקופת הבית הראשון וגיבוש הזהות הארץ ישראלית: הארץ רכשה זהות לאומית רק עם כינון ממלכת ישראל, שבמסגרתה אוחדה הארץ והושגה הריבונות עליה. בהקשרים מסוימים מציין השם "ארץ ישראל" את הארץ כולה ("וַחֲרַשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אָמְרוּ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית", שמואל א' י"ג/19, "בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֵבִיאֲנִי אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיִּנְיַחֲנִי אֵל הַר גְּבוּהָ מְאֹד וְעָלִיו כְּמַבְּנֵה-עִיר מְנַגֵּב", יחזקאל מ/2) – ולעיתים משמש השם רק לציון השטח של ממלכת ישראל, להבדיל משטחה של ממלכת יהודה ("וַיִּנְתֵּן אֶת הַמְּזַבְּחוֹת וְאֶת הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסָלִים כַּתֵּת לְהַדִּק וְכָל-הַחֲמֻנִים גָּדַע בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב לִירוּשָׁלַם", דברי הימים ב' ז"ד/7). בתקופת חז"ל כבר שימש השם לציון הארץ כולה ("עֶשֶׂר קִדְשׁוֹת הֵן, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְקֻדְּשֶׁת מִכָּל הָאֲרָצוֹת" מסכת כלים א/6, "אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל טְהוֹרָה, וּמְקוֹאוֹתֶיהָ טְהוֹרִים", מסכת מקוואות פ/6), ומאז ועד היום נתפשה היא על ידי עם ישראל בשם זה. שם זה הונחל אף למסורת הנוצרית דרך הברית החדשה ("וַיְהִי אַחֲרַי מוֹת הוֹרְדוֹס וְהָנָה מְלֶאךְ יְהוָה נִרְאָה בְּחִלוֹם אֶל יוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיֹּאמֶר אֵלָיו קוּם קַח אֶת הַיְלֵד וְאֶת אִמּוֹ וְלֶךְ שׁוּב אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵתוּ הַמִּבְקָשִׁים אֶת נַפְשׁ הַיְלֵד: וַיָּקָם וַיִּקַּח אֶת הַיְלֵד וְאֶת אִמּוֹ וַיָּבֵא אֶרְצָה יִשְׂרָאֵל" מתי ב/19-21) – אף שבדרך כלל מכונה הארץ באבנגליונים בשם "ארץ יהודה" (מרקוס א/5, יוחנן ג/22, מעשה השליחים כ"ו/20, כ"ח/21, פאולוס אל הרומים ט"ו/31). שם זה היה הנפוץ ביותר, כפי שאפשר ללמוד, בין השאר, מכתביו של יוסף בן מתתיהו, המציין כי "הם בנו עיר בארץ הנקראת עתה יהודה, שיכלה לאכלס את המוני האנשים הללו וקראו לה בשם ירושלים" (נגד אפיון, ע' כ"ד). כך, גם זכתה הארץ לשמות חיבה כגון "ארץ הצבי", "ארץ חמדה" וכד'. יצוין, כי בשום מקום במקרא לא נקראת הארץ כולה בשם "אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים" – אלא בהקשר לרצועה צרה במישור החוף הדרומי, האזור שבו התנחלו הפלשתים, והמכונה היום "מישור פלשת". השם "אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים" לא רק ששימש כשם לחבל ארץ צר יחסית, אלא שימש תמיד

במשמעות **שליטת** בלבד, כשם של עם זר, שפלש לארץ כמסיג גבול, כפי שניתן ללמוד משורשו של שם זה, השורש "פ.ל.ש".

הזהות הישראלית של הארץ נשתמרה בצורות שונות למן ימי דוד המלך ועד ימינו **כזהות חיה**, אצל כל עמי המקרא, אף לאחר גלות עם ישראל מעל אדמתו. זהות חיה זו נשמרה בעיקר על ידי היהודים, אשר מדי יום ביומו המשיכו להתפלל לשלום הארץ ולשיבה אליה ("אִם-אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם, תִּשְׁכַּח יְמִינִי", תהילים קל"ז/5). אך לא רק אצל היהודים נשתמרה זהותה הישראלית של הארץ, אלא גם אצל העמים הנוצריים, באמצעות הברית החדשה, ובמידה מסוימת אף בתודעתם של העמים המוסלמיים, באמצעות הקראן. בכל אותה תקופה ארוכה של גלות ישראל, לא רכשה הארץ שום זהות לאומית חליפית, באשר לא הייתה עוד ריבונית, אלא מחוז נידח בפינותיהן של האימפריות הרבות ששלטו בה, תחילה של האימפריה הרומית-ביזאנטית, ולאחר מכן של האימפריות המוסלמיות השונות. רצף זה נקטע עם כיבוש הארץ על ידי הצלבנים, שהחזירו לה את שמה המקראי וכינו אותה "ממלכת ירושלים", או "ממלכת ציון", ובכך ביקשו לחדש את זהותה המקראית. הארץ שבה וזכתה בעצמאותה, רק כשהושב לה השם "ארץ ישראל", עם שיבת ציון המודרנית. אלמלא נשתמרה זהות זו בלבם של עמי התנ"ך, לא הייתה תחייתו הלאומית של עם ישראל מתרחשת, ואף לא הייתה זוכה לתמיכה בינלאומית רחבה מצד העמים הנוצריים. עם ישראל המשיך להתקיים כעם, ולא הפך לכת דתית, רק בזכות הזיקה התודעתית לארץ, זיקה ששמרה אותו למרות פיזורו בין העמים.

התקופה הרומית-ביזאנטית – קללת אדריאנוס: לאורך כל גלות עם ישראל, לא רכשה הארץ זהות לאומית חליפית, באשר תושבי הארץ פסקו מלהיות עם בעל זהות לאומית, והפכו לבליל של עדות דתיות, מצב שנמשך עד לשלהי התקופה העות'מאנית. בתקופה הרומית-ביזאנטית רכשה הארץ זהות של מושבה

אימפריאלית, שכונתה תחילה "פרובינציה יודאה", ולאחר מכן "פרובינציה פלשתינה" (Palestina), וזאת כתוצאה משינוי שמה על ידי הקיסר אדריאנוס, לאחר מרד בר כוכבא בשנת 135. בשם זה כינה הקיסר הרומאי את הארץ, אף שבאותה עת כבר לא היה זכר לעם הפלשתי, שנעלם זמן רב קודם לכן.

השם "פלשתינה", לציון הארץ כולה, נלקח מהספרות הפולמוסית של היוונים והרומאים, שכוונה כנגד ישראל, אויבם המר באותה עת, וזאת ככלי לניגוחו. כאשר בחר אדריאנוס בשם פגאני זה, עשה זאת בכוונת מכוון, כי ידע מה כוחן של מילים כדי לקבוע גורלות של עמים. הוא ידע, שכאשר מוחקים שם, מוחקים זהות וזיכרון, כפי שבא הדבר לביטוי בקללה הארורה "ימח שמך וזכרך". כאשר שינה הקיסר הרומאי את שמה של הארץ הבין שהוא מטיל קללה על הארץ. הוא ידע, שכאשר משנים שם, משנים זהות. הוא ידע, שכאשר משנים את שם הארץ, משנים גם את זהותה ואף את זהות העם היושב עליה. הוא ידע, שהדרך היעילה ביותר למחות את זכר יהודה ממפת העולם היא למחוק את שמה, ולכנות אותה בשם אויבה. הוא ידע, שריבונות אפשר לכונן מחדש, אך קשה יותר להחיות שם שכבר נימחק מהתודעה העולמית. במוחקו את שם יהודה ממפת העולם חולל הקיסר הרומי מהפכת הזהות, שאת תוצאותיה מבינים אנו רק היום, שעה שנאלצים אנו להתמודד מול הזהות הפלשתינית המודרנית, זהות מזויפת ומקוללת, המשמשת היום כמכשיר העיקרי במאבק נגד ישראל. הקיסר הרומי בחר דווקא בשם פגאני זה לא רק כדי למחות את זכרו של עם ישראל, אלא אף כדי להרוס את מורשתו הרוחנית, מורשה שעמדה בניגוד מוחלט לכל הערכים, הדתיים והפוליטיים, של רומא. רומא הייתה אלילית, ואילו ישראל – מונותאיסטית; רומא החזיקה בתפישה פוליטית אימפריאלית, ואילו ישראל – בתפישה לאומית אנטי-אימפריאלית.

זהות לאומית היא כאמור זהות אנטי-אימפריאלית. הרוח הישראלית ייצגה לא רק מהפכה דתית, אלא גם מהפכה פוליטית, שלא תמיד ערים אנו לה. הזהות הלאומית-טרטוריאליה מנוגדת לזהות האימפריאלית, שהייתה בעת העתיקה ובימי הביניים הזהות השלטת. לא מקרה הוא שרבות מתנועות השחרור הלאומיות המודרניות שאבו את השראתן מהלאומיות הישראלית הקדומה. הזהות הלאומית הישראלית היא למעשה הזהות הלאומית העתיקה בעולם, זהות ששימשה מודל לחיקוי בארצות רבות אחרות בעת החדשה.

בתולדות העולם לא היה עוד ניגוד כניגוד שבין רומא לבין ישראל. כאשר שינה אדריאנוס את שם הארץ התכוון הוא להכרית לא רק את זהותה הישראלית – אלא אף כדי למחוק את מורשתה הדתית והמדינית, שהייתה שנואה עליו עד עמקי נשמתו. לכן לא הסתפק קיסר רומא בהמרת שם הארץ, אלא אף המיר שמה של ירושלים, מוקד הזהות הדתית-פוליטית שלה. בירת ישראל לא נקראה עוד "ירושלים", אלא "אַלְיָה קפיטולינה" – שם שהוא צרוף של שמו הפרטי ("אליוס") ושל שם מקום מקדשו של האל הפגאני יופיטר (גבעת הקפיטול ברומא). השם "פלשתינה" מייצג אפוא את שמו של אויבו הגדול של ישראל בעת העתיקה ואף את האנטיתזה לכל המורשה המקראית-ישראלית, הדתית-פוליטית, ומכאן השימוש שעושים בו אויבי ישראל היום כמו בעבר. לא רק את נפשה של מדינת ישראל הם מבקשים, אלא גם את נשמתה.

הצלחתו של אדריאנוס הייתה חלקית בלבד. שכן, השם החדש לא נצרב בתודעת ההמונים, אלא נשאר במידה רבה על הנייר, אצור במפות הצבאיות והמנהליות של האימפריה הרומאית. אלמלא התגלגלו מפות אלו לידי עמי המערב המודרניים, שהחיו שם פגאני זה למרות מורשתם המקראית (ככל הנראה בלי כוונת מכוון), כי אז היה שם פגאני זה נשכח לחלוטין (כשם שנשכח

שמה הפגאני של ירושלים), והארץ הייתה משתחררת מהקללה שהקיסר הרומי ביקש להטיל עליה. הקיסרות הרומאית הצליחה אומנם לדכא את עם ישראל בשדה הקרב הארצי, אך באותה שעה הנחיל הוא לה מפלה שאין גדולה ממנה בשדה הקרב הרוחני. בית המקדש חרב, הארץ איבדה את ריבונותה ועם ישראל גלה מעל אדמתו. ואולם דווקא אז, בשיאו של השפל הארצי, החלה מתחוללת מהפכת הזהות הגדולה ביותר בהיסטוריה האנושית. האימפריה הרומית, שהייתה המעצמה הצבאית הגדולה ביותר שידע העולם העתיק, החלה קורסת תחת הלחצים מבית ומחוץ. כדי להצילה, בחר הקיסר הרומי קונסטנטינוס לאמץ את הדת הנוצרית כדת הרשמית של האימפריה. כתוצאה מהפיכת הנצרות לדת השלטת באימפריה הרומית, הצליח עם ישראל להנחיל לא רק את מורשתו הרוחנית לאירופה, אלא אף את זהותה הישראלית של הארץ. בעקבות התנצרות אירופה, זכתה ארצו של ישוע להיקרא **"ארץ הקודש"** או **"ארץ ציון"**, ובתור שכזו מוכרת היא עד היום.

התקופה המוסלמית הקדומה – אובדן זהותה הלאומית של הארץ: השם **"פלשתינה"** נתפש כשם של פרובינציה אימפריאלית, ולא יחידה פוליטית עצמאית. עד הכיבוש הערבי-מוסלמי שימש שם זה לתיאור הארץ כולה, אך במהלך בתקופת המוסלמית הקדומה (640-1099), שבה נחשבה הארץ לחלק מ**"דר-אל-אסלאם"** ("בית האסלאם"), הצטמצמה תחולתו למחוז המרכז של הארץ שכונה בשם **"ג'ונד פלשתיין"** ("מחוז פלשתיין") – בעוד שחלקה הצפוני כונה בשם **"ג'ונד אל-אורדון"** ("מחוז הירדן"). שם זה נעלם כליל מהמפה עם השתלטות הצלבנים על הארץ.

תקופת הצלבנים – ממלכת ירושלים: בתקופה שבה שלטו בארץ הצלבנים (1099-1260) נשכחו שני שמות מנהליים אלה, ואת מקומם תפסו השמות המקראיים – **"ממלכת ירושלים"** או **"ממלכת ציון"**, שהם שמות נרדפים לארץ ישראל. בתקופה זו,

שנמשכה כ-200 שנה, הושבה לארץ זהותה הישראלית על ידי העמים הנוצריים, שראו עצמם כ"עם ישראל החדש", יורשיו של העם היהודי, "עם ישראל הישן" בפייהם. בתקופת הצלבנים אוחדה הארץ מבחינה פוליטית, אך לא רכשה היא זהות לאומית, אלא זהות דתית בלבד. בתור שכזו הפכה היא חלק ממורשתה של אירופה הנוצרית, גם מאות שנים לאחר מכן.

התקופה המוסלמית המאוחרת – חלוקה אימפריאלית למחוזות: לאחר גירוש הצלבנים מן הארץ, בתקופה המוסלמית המאוחרת (1260-1917) כבר לא היה זְכַר לשם "פלשתינה". בתקופה זו, שבה נשלטה הארץ על ידי הממלוכים ולאחר מכן על ידי העות'מאנים, הארץ לא הייתה עוד יחידה מנהלית אחת, ואפילו לא שתים, אלא פוצלה למספר נפות ("סַנְג'ק" בתורכית, "לְאָא" בערבית), שנקראו על שם הערים המרכזיות: עכו, שכם, ירושלים, עזה (שהיו חלק ממחוז "א-שאם", שמו הערבי של הלבנט). בצורתה זו מצאו אותה ראשוני הציונים ואף הכובשים הבריטיים. בתקופה המוסלמית איבדה אפוא הארץ את זהותה הלאומית לחלוטין, כפי שמתאר זאת הכומר ג'ימס פארקס, במבוא לספרו על תולדות הארץ (שרון, חורבן ארץ ישראל, ע' 448):

במשך כל התקופה הזאת של קרוב לאלפיים שנה, לא הייתה ארץ ישראל אפילו שם על המפה הפוליטית של העולם. היא הייתה חלק מפרובינציה גדולה יותר; רומית, ביזאנטית, ערבית או תורכית; ותושביה לא ראו עצמם אף פעם כיחידה לאומית, ולא ניסו מעולם ליצור ממלכה עצמאית, כפי שהיה הדבר בתקופה הישראלית הקדומה והמאוחרת. במשך התקופה הארוכה של השלטון המוסלמי, על השינויים הקליידוסקופיים של שושלותיו, לא הופיע מעולם שום טוען לכתר הח'ליפות, או אפילו לזהות נפרדת, מתוך האוכלוסייה הארץ ישראלית. הארץ הייתה לחילופין שללן של שושלות, אשר משלו מדמשק, בגדאד,

קהיר, או איסטנבול. רק במאה העשרים היא שבה וזכתה
 בזהות משלה וגם זאת ברצונם של גורמים מן החוץ ולא
 של רוב תושביה.

תקופת המנדט – בדיית פלשתין: השמות שנתנו הבריטים
 והצרפתים להסדרים הטריטוריאליים שגיבשו באזור, נגזרו
 בחלקם מהשמות שצוינו במפות שעברו אליהם בירושה עוד
 מתקופת האימפריה הרומית, וחלקם ממקורות אחרים. כך למשל,
 הטריטוריה שכינו בשם "סוריה" השתרעה על השטח שכונה
 במקרא "ארם", וזאת כתוצאה משיבוש לשוני של השם "אשור"
 בשפה היוונית ומזיהוי לא נכון של הטריטוריה האשורית. לעומת
 זאת השם "לבנון" מקורו במורשה המקראית, שבה ההר המרכזי
 מכונה "הר הלבנון". כשבאו לבחור שם לארץ, היו פתוחות
 בפניהם אפשרויות שונות. יכלו הם לכנות את הארץ בשמותיה
 המקראיים: "ארץ ישראל", "ארץ יהודה" או "ארץ ציון" – אך בה
 בשעה יכלו הם לבחור בשם הרומי שניתן לה – "Palestine"
 ("Palestina" בלטינית). כשבחרו הבריטים בשם "Palestine", לא
 זיהו אותה כארצם של הפלשתים, אלא כארצם של היהודים (ארץ
 יהודה), כפי שניתן ללמוד מהערך "Palestine" באנציקלופדיה
 בריטניקה משנת 1910: "Palestine...השם שמשמשים בו כדי
 לציין את השטח, שבתנ"ך נקבע כמורשת העברים" (אליקים העצני,
 סיפוח עכשיו, ע' 41).

אם ישנה דוגמא מובהקת לכשל לשוני המוליך לתוצאות
 הרסניות, הרי זו הבחירה שעשתה בריטניה בבחירת שם הארץ.
 בריטניה, שבהשפעת המקרא עיצבה את האתוס הלאומי שלה,
 (כפי שניתן ללמוד, בין השאר, מספרה של ברברה טוכמן "התנ"ך
 והחרב") – יכולה הייתה בנקל לקרוא לארץ בשמה המקראי,
 ובדרך זו להחזיר לה את זהותה הלאומית המקראית. העובדה
 שלא עשתה כן, אלא בחרה בשמה הרומי המקולל, היא שהכשירה
 את הקרקע ליצירת הזהות הפלשתינית המודרנית, שאויבי ישראל

השכילו לעשות בה שימוש כדי להילחם במדינת ישראל במטרה להשמידה. לבחירת השם לארץ, שהבריטים היו אדישים כלפיו, הייתה משמעות עצומה, דווקא בשל ההיסטוריה הייחודית שלה, היסטוריה שלא נלקחה בחשבון בשעת המעשה. מבחינתם של הבריטים היה השם "Palestine" מונח טכני, חסר כל משמעות של זהות לאומית היסטורית, שם נרדף לשמותיה המקראיים של הארץ, ותו לא. הבריטים, שרבים מהם היו ציוניים בכל נשמתם, לא יכלו להעלות על דעתם באותה עת, שבהשראת השם שנתנו לארץ, תחל להתגבש בה זהות טריטוריאלית עוינת – מפלצת שתחרוט על דגלה את השמדת מדינת ישראל. עד כמה היו אדישים למשמעות השם "Palestine" אפשר להיווכח מהעובדה, שבהצהרת בלפור ובכתב המנדט כלל לא הייתה כל התייחסות לקיומו של עם אחר, פרט לעם ישראל – אלא רק לעדות הדתיות שהיו אז בארץ. אבות הציונות אף הם לא ייחסו לשם פגאני זה שום חשיבות פוליטית, באשר כיתר בני זמנם השתמשו, לפחות החילוניים שבהם, בשם זה כשם נרדף לשמות המקראיים, ולא השכילו לזהות את הפוטנציאל ההרסני שלו לעתיד לבוא. השם "Palestine" (שבשפה הערבית כלל אינו ניתן להיגוי, באשר האות "P" נהגית כ-"B", ולכן נהגה השם "Baestine") – נשאר למעשה על הנייר בלבד במשך עשרות שנים, עד לאחר מלחמת ששת הימים, ששינתה את מפת המזרח התיכון כולו. כאמור, עובדה היא, שבהחלטת החלוקה של האו"ם מנובמבר 1947, כלל לא מוזכרים המילים "עם פלשתיני" או "פלשתינים", אלא רק המילה "ערבים". כמו כן לא הוזכר במסמך מכונן זה המילה "מדינה פלשתינית", אלא רק "מדינה ערבית". אף בהחלטת האו"ם 242 מנובמבר 1967, שהתקבלה 20 שנה לאחר החלטת החלוקה, לא אוזכרו "העם הפלשתיני" או "פלשתינים". כמו כן אין בהחלטה חשובה זו אזכור כלשהו לגבי הצורך להקים "מדינה פלשתינית", אלא רק לגבי הצורך "בפינוי כוחות מזוינים משטחים שנכבשו במסגרת הסכסוך האחרון". יתירה מזו: בחלטה זו נאמר במפורש,

כי "יש לשמור על השלמות הטריטוריאלית של כל מדינה ממדינות האזור". משמע, שאין כלל צידוק משפטי בהקמת מדינה נוספת באזור, באשר זו עלולה לפגוע בשלמות הטריטוריאלית של המדינות הקיימות, לרבות בשלמותה הטריטוריאלית של מדינת ישראל.

לידת הזהות הפלשתינית המזויפת: כיצד ומתי בדיוק נולדה אותה זהות מזויפת, זו הקרויה "זהות לאומית פלשתינית", והתובעת היום להקים לעצמה מדינה נפרדת, על חשבון שטחי הליבה של ארץ ישראל, חבלי יהודה ושומרון, ערש מולדתו של עם ישראל? אף שהדעות על מועד לידתה של זהות מזויפת זו חלוקות, אפשר להצביע בוודאות על שנות ה-60 של המאה ה-20, כתאריך הלידה הרשמי שלה. יש אומנם מי שמצביע כבר על תקופת המנדט כמועד הלידה, אך עובדה היא שאפילו מנהיגה האולטימטיבי, **חאג' אמין אל חוסיני**, לא דיבר בשמו של העם הפלשתיני, אלא בשמה של "**האומה הערבית**" כולה, ואולי אף בשמה של ה"**אומה המוסלמית**" כולה. מכיוון שהזהות הערבית אף היא לא הייתה מגובשת בתקופת המנדט, פנה המופתי אל הרגשות הדתיים של תושבי הארץ, רגשות שהיו יותר מוסלמיים מאשר ערביים. הזהות הפלשתינית נשארה למעשה רדומה עד לאחר מלחמת ששת הימים, כפי שניתן להיווכח מהנאמנות האקטיבית שגילו רוב תושבי יהודה ושומרון עד אז לממלכה הירדנית מחד, ומהנאמנות הפסיבית של הרוב בקרב מגזר דובר הערבית למדינת ישראל, מאידך. הזהות הפלשתינית החלה מתגבשת רק לאחר מלחמת ששת הימים, משעה שארץ ישראל המערבית כולה אוחדה תחת השלטון הישראלי. יתירה מזו: כמוסבר לעיל, זהות מזויפת זו לא צמחה מבפנים, בקרב תושביה המקומיים של הארץ, אלא בקרב אויבי ישראל מחוצה לה: במעצמות האזוריות האימפריאליות, ובארגוני הטרור שהתמקמו בהן מאז 1948. רק לאחר שהתברר הפוטנציאל הפוליטי החבוי בזהות זו, החלו לעשות בה שימוש

ציני, שימוש הנמשך מאז ועד היום. כאשר גילו אויבי ישראל שאין בכוחם להשמדה על ידי צבאות סדירים וארגוני גרילה טרוריסטיים, החלו הם להשתמש בסוס הטרוריאני הקרוי **"זהות לאומית פלשתינית"**, להחדירו בדרכי עורמה לתוך שטחי ארץ ישראל המערבית, כדי להקים מדינה פלשתינית בגבולות זמניים בשטחים שישראל תמסור להם, ולאחר מכן, לכשיצברו מספיק כוח, לספח את שאר חלקי הארץ.

בשלב הנוכחי טרם הפנימו בישראל ובמערב עד כמה מזויפת היא הזהות הפלשתינית, התובעת להקים מדינה בשטחי הליבה של הארץ, וזאת למרות הכישלון הטוטלי של דרך אוסלו. כמו כן, טרם הופנם מעשה הזיוף שבהבניית זהות פליטית למהגרי 1948 – ולכן יש עדיין רבים המאמינים שיש צידוק מוסרי ומשפטי להשיבם ארצה. כשהם שבויים בהזיותיהם, הולכים מנהיגי ישראל ב**"מצעד האינולת"** מבית מדרשה של ברברה טוכמן – ובדרך זו מוליכים הם את עמם אלי תהום.

כשל אוסלו: טעות בזיהוי ובניווט

כיוון שלא הצליחו חכמי אוסלו להבחין בין האויב הבלתי מתפשר ("הפזורה הפלשתינית" וארגוני הטרור שצמחו בקרבה) לבין האוהב שבפוטנציה (תושבי ההר) – סברו הם שארגוני הטרור הם פרטנר להסכם שלום. היו צריכות לחלוף שנים עקובות מדם, כדי שיגלו הם את מה שהיה ברור מאליו מלכתחילה למי שענינו היו פקוחות ובעלות רזולוציה גבוהה דיה: שארגוני הטרור לעולם לא יוכלו להיות צד ליחסי שלום, באשר משחקים הם עם ישראל **"משחק סכום אפס"**. לו היו הדברים מובנים ליוזמי אוסלו, כי אז כלל לא היו נכנסים למשא ומתן עם אש"ף, הראשון לטרור בעולם. המחיר שאותו שלמו אלמנות, יתומים והורים שכולים – יכול היה להיחסך, אילו עיניהם של חכמי אוסלו היו בראשם ולא

בענני השלום. מבחינה זו היה הסכם אוסלו טרגדיה לאומית אמיתית. שכן, כוונות יוזמי אוסלו היו טובות: הם רצו להביא שלום לדורות לארץ שסועה ומדממת זו. ואולם, בפוליטיקה לא די בכוונות טובות, אלא נחוצות גם **עיניים טובות**. מי שכוונותיו טובות, אך עיניו גרועות, סופו שיביא לכישלון קולוסאלי דוגמת אוסלו. חכמי אוסלו חיבקו את האויב הבלתי מתפשר, ולאחר מכן התפלאו שמפר הסכמים סדרתי זה אינו מסוגל אלא למעשי טרור והרס. כמי שקפאו שד, המשיכו הממשלות שלאחר אוסלו לעשות הסכמים נוספים, שרק הגבירו את תאבונם של ארגוני טרור אלה. כשהתפוצץ בלון השלום, המשיכו הם לזעוק, כי אינם מבינים מה קורה כאן. למה הכול קורה הפוך ממה שצריך היה לקרות. למה הפלשתינים מפספסים תמיד את ההזדמנויות שנקרו בדרכם. למה מתעקשים הם להמיט חורבן אחר חורבן על עצמם: מן "**הנִכְפָּה**" (התבוסה ב-1948) אל "**הנִכְפָּה**" (המפלה ב-1973) ומן "**הנִכְפָּה**" אל "**הנִכְפָּה**", וחוזר חלילה.

ארגוני הטרור לא החמיצו שום הזדמנות להשגת שלום – באשר לא ראו בשלום את מטרתם, אלא במלחמה. להפך: הם נצלו כל הזדמנות לחולל מלחמה, ודרכם זו הייתה דווקא רצופה הצלחות לא מבוטלות – שהנסיגה מחבל עזה היא האחרונה שבהן. נכונותה הנוכחית של ישראל להמשיך לסגת לגבולות 1948 (המכונים בטעות "**גבולות 1967**") היא הוכחה נוספת להצלחתה של מדיניות הטרור. מי שהחמיץ הזדמנויות היה דווקא הצד היהודי בסכסוך הארץ ישראלי. למחרת הניצחון המוחץ ב-1967, הייתה ארץ ישראל המערבית כולה בחזקת ישראל ויכולה הייתה היא לעשות בה כרצונה. מבחינה צבאית הייתה היא המעצמה החזקה באזור. שום כוח ממשי לא איים עליה עוד. ארגוני הטרור היו בחיתוליהם, ולא היה שום קושי לחסלם, בטרם יהפכו לשחקן המרכזי באזור. ישראל בלתי מנוצחת זו לא נצלה את ההזדמנות

שנקרתה בדרכה, אלא החלה בסדרת טעויות שהובילה למפלה אחר מפלה.

במלחמה מנצח לא זה שהוא חכם יותר – אלא מי שהוא טיפש פחות. במלחמה מנצח זה שעושה פחות טעויות מיריבו – לאו דווקא מי שיש לו הישגים רבים יותר. מאז יולי 1967 לא פסקה ישראל מלעשות טעויות, ולכן הגיעה היא למצבה הנוכחי. את אש"ף ניתן היה עליה לחסל כבר למחרת מלחמת ששת הימים; החמא"ס טרם נולד (הוא נוסד רק 20 שנה מאוחר יותר ב-1987); ומה שחשוב לא פחות – נוצר חלל ריק בארץ ההר ובחבל עזה, עם הסתלקות ירדן ומצרים מהשטח. חלל זה יכולה הייתה ישראל מלא על ידי מנהיגות ידידותית ומשתפת פעולה – אך היא לא עשתה כן. חסר לה אז מה שחסר לה גם היום: היכולת להבחין בין האויב הנצחי והבלתי מתפשר לבין האוהב שבפוטנציה שוחר ההתחברות.

ישראל נקטה אומנם מדיניות מסוימת של התקרבות למנהיגות המקומית של אנשי ארץ ההר, אך זו הייתה מהוססת וחלקית בלבד. שיאה של אותה התקרבות היה במערכת הבחירות העירוניות, שהתקיימה בחבלי יהודה ושומרון, בשנת 1972. מערכת בחירות זו חיזקה את השמרנים והמתונים, שהיו אז רוב בארץ ההר. המנהיגות המקומית, אף שהייתה מוגבלת מבחינת סמכויותיה לתחומי השיפוט העירוניים, יכולה הייתה אז להצמיח מנהיגות חילופית לאש"ף. אש"ף היה אז כולו על טהרת החוץ, לאחר שניסיונותיו ליצור לעצמו מאחז קרקעי בארץ ההר נבלמו על ידי ישראל כבר ב-1968, ושכתוצאה מכך עקר לממלכת ירדן. ואולם, ההתקרבות שהחלה במערכת הבחירות של 1972, פסקה באחת, באוקטובר 1973. בעקבות מלחמת יום הכיפורים, נחלשו מעמדה ויוקרתה של ישראל במזרח התיכון בכלל ובפנים הארץ בפרט. השפעת ירדן על יהודה ושומרון, נחלשה גם היא כתוצאה ממלחמה זו, אף שירדן לא נטלה בה חלק. בוועידת הפסגה

הערבית שהתקיימה ב-1974 ברבאט, הוחלט לשלול מירדן את המשך ייצוגם של תושבי "הגדה המערבית" – ואת מקומה תפס אש"ף, שהוכר כנציג הלגיטימי היחיד של "העם הפלשתיני". למרות שמאז 1968 ועד אוסלו ב-1993 נשאר אש"ף בחוץ, הלכה וגברה השפעתו על הפוליטיקה של ארץ ההר, בעיקר בשל אמצעי ההפחדה שנקט נגד אנשי ההר. בהיעדר תמיכה מצד ישראל, לא יכלה המנהיגות המקומית להציב עוד חלופה לארגון טרור זה.

שנת 1972 הייתה שנת החמצת ההזדמנויות, באשר לאחריה החל אש"ף צובר עוצמה הולכת וגוברת והפך לשחקן המרכזי בזירה הארץ ישראלית ואף במזרח התיכון כולו. מבססיו הקרקעיים, תחילה בירדן, לאחר מכן בלבנון ולבסוף בתוניס – החל הוא משליט טרור חסר מעצורים. בסופו של יום הוכחה אכזריותו כיעילה ביותר: היא שהולידה את אוסלו, היא שהולידה את הנסיגה מחבל עזה (בצירוף הטרור האסלאמי) והיא שמאיימת היום לעקור את ישראל משטחי הליבה של ארץ ישראל. הסכם אוסלו שינה לחלוטין את מערך הכוחות, בהקנותו לאש"ף דריסת רגל בשטחי הליבה של ארץ ישראל. גם המתונים והשמרנים שבאנשי ההר, שקודם לכן חפשו דרכים להסדר עם ישראל, נאלצו עתה להיכנע לטרור שהשליט אש"ף, לאחר שזה קבע בארץ ההר את ביתו. כשהתקיימה מערכת הבחירות ביו"ש ובחבל עזה, התנהלה היא בין שני ארגוני הטרור הגדולים – אש"ף והחמאס – ואילו קולה של המנהיגות המקומית לא נשמע כלל. במצב דברים זה נמצאים אנו גם עכשיו.

הזהות הפלשתינית היא כאמור טקטית וארעית בלבד, כפי שמודים אויבי ישראל באותם מקרים נדירים של גילוי לב. בשם זהות מזויפת זו, שהחלה קורמת עור וגידים באמנה הפלשתינית, ואשר קיבלה הכשר ישראלי בהסכם אוסלו, מנהלים היום תועמלני הטרור מסע משולב של טרור פיזי, נפשי ומשפטי – כדי להפוך למדינה בשטחי הליבה של ארץ ישראל. ערב חתימת הסכם

אוסלו ואף לאחר מכן חזרו והדגישו מנהיגי כנופיית תוניס, שהם חותרים לא רק לנסיגת ישראל לגבולות הקו הירוק, אלא לתפיסת שטחי ארץ ישראל המערבית כולה. את הסכם אוסלו השוו הם ל"הסכם חוֹדְיִיבִיָּה", שחתם הנביא מוחמד עם אנשי מכה ב-628 לספירה, ואשר הופר מקץ שנתיים בלבד כשידו של מוחמד הייתה על העליונה. כך, למשל, בפגישה סגורה עם מנהיגים מוסלמים בדרום אפריקה, ב-10 במאי 1994, טען ערפאת כי הסכמי אוסלו כמותם כהסכם חוֹדְיִיבִיָּה, וכעבור 3 שבועות חזר אנלוגיה זו, הפעם בפומבי, באומרו לקבוצת קבלנים פלשתינים שביקרו אותו בתוניס: "מה שהשגנו לא היה כל מה שרצינו להשיג אלא הטוב ביותר שיכולנו לקבל בזמן הגרוע ביותר. הנביא מוחמד הגיע להסכם עם הכופרים בחוֹדְיִיבִיָּה וההסכם נקרע לגזרים כעבור שנתיים" (קארש, ערפאת, ע' 71-72).

האנלוגיה של הסכם חוֹדְיִיבִיָּה להסכם אוסלו הפכה לתו היכר קבוע ברטוריקה הפומבית של ערפאת ממועד חתימתו ועד יום מותו. כך, למשל, בנאום לאסיפה המחוקקת הפלשתינית ב-15 במאי 2002, בעיצומה של מלחמת הטרור שלו, הזכיר ערפאת למאזיניו, שגם הסכם חוֹדְיִיבִיָּה היה כלי שרת בידי מוחמד, אמצעי השהיה במלחמה נגד הכופרים היהודיים, עד להטיית מאזן הכוחות לטובתו. שעה שבפני ישראל והעולם המערבי התחזה ערפאת לפציפיסט הרוצה לכונן "שלום של אמיצים" כלשונו – הרי שבפני קהלו הפנים ערבי-מוסלמי אמר תמיד את ההפך מזה. בהזדמנויות רבות הסביר ערפאת לקהל שומעיו, כי שורת הסכמי השלום שחתם עם ישראל מאז ספטמבר 1993 אינה אלא הונאה אסטרטגית שמטרתה להביא בסופו של דבר לחיסול מדינת ישראל. בדרך כלל השתמש ערפאת במבחר של אמרות כנף ודימויים, חילוניים ודתיים כאחד, שהיו ברורים וחד-משמעיים לערבים ולמוסלמים אבל סתומים לחלוטין לאוזניים מערביות. אויבי ישראל לא ויתרו על "תוכנית השלבים" שלהם מאז ההכרזה

עליה בשנת 1974 ועד היום. הסכם אוסלו נתפש כשלב נוסף בתוכנית זו, כפי שניתן ללמוד משורת התבטאויות של ערפאת ושאר חברי כנופיית תוניס בסמוך לחתימת ההסכם ואף לאחר מכן. בחודש ספטמבר 1993, שבו נחתם הסכם אוסלו, הזכיר ערפאת את "תוכנית השלבים" יותר מ-12 פעמים בהופעות בכלי התקשורת ברחבי העולם הערבי. בולטת במיוחד הודעתו האישית לעם הפלשתיני ששודרה בערבית בטלוויזיה הירדנית בעת טקס החתימה על הצהרת העקרונות בבית הלבן (שם ע' 73):

אחי היקרים, אל תשכחו שהמועצה הלאומית הפלשתינית שלנו קיבלה את החלטתה ב-1974. החלטה זו קראה להקמת ישות לאומית על כל חלק מאדמת פלשתינ שישוחרר או שהישראלים ייסוגו ממנו. [הסכם] זה הוא פרי מאבקם. פרי קורבנותיכם והג'יהאד שלכם. זהו רגע השיבה, רגע השגת דריסת רגל על אדמה פלשתינית משוחררת. תחי פלשתינ משוחררת וערבית!

לשיא הצביעות הגיע ערפאת ב-30 בינואר 1966, שעה שנועד לפגישה סגורה עם כ-40 דיפלומטים ערביים בבית המלון "גראנד הוטל" בשטוקהולם. באותו מעמד פרס ראש אש"ף את "חזון השלום" שלו בבהירות כשאמר (שם, ע' 76):

אנו מתכננים להשמיד את מדינת ישראל ולהקים מדינה פלשתינית טהורה. נעשה את חייהם של היהודים לבלתי נסבלים באמצעות לוחמה פסיכולוגית והתפוצצות אוכלוסין. יהודים לא ירצו לחיות בין הערבים...הם יוותרו על בתיהם ויהגרו לארצות הברית.

ההתייחסות להסכם אוסלו כאל מעשה הונאה, המיועד להביא להשמדת מדינת ישראל, לא הייתה נחלתו של ערפאת בלבד, אלא של כנופיית תוניס כולה. בספרו "הסכנה ההיסטורית וגבולותיה של הזהות הלאומית", שיצא לאור חודשים לאחר החתימה על

הצהרת העקרונות, תיאר **סח'ר חבש**, חבר הוועד המרכזי של הפת"ח וראש המחלקה האידיאולוגית של הארגון, את החלטת אש"ף להצטרף לתהליך אוסלו כמעוגנת **"בתוכנית השלבים"** של המל"ף. בהתבססו על סעיף 10 בתוכנית, המאפשר להנהגת המהפכה **"לקבוע את הטקטיקה שתאפשר את מימוש היעדים"** החליט אש"ף לנצל את ההתפכחות הגוברת בישראל מחלום ארץ ישראל השלמה על מנת לזכות בדריסת רגל על אדמת פלשתיין בדרך לשחרורה המלא. כשלב הראשון באסטרטגיה הזו היה הסכם הביניים שהוביל לשליטה פלשתינית מלאה בגדה המערבית וברצועת עזה. לאחר השלמתו של שלב זה אמורים הפלשתינאים להמשיך בדרכם ל**"פתרון הסופי"**, קרי הקמת מדינה פלשתינית על כל שטח פלשתיין ושיבת פליטי 1948 לבתיהם. אידיאולוג חשוב נוסף של אש"ף, **עות'מאן אבו גרבייה**, המכהן גם כמנהל ההכוונה הפוליטית ברשות הפלשתינית ועורך השבועון שלה **"א-ראי"**, התווה חזון דומה בנובמבר 1999 (שם, ע' 77):

על כל פלשתינאי להבין כי המדינה הפלשתינית העצמאית עם ירושלים כבירתה אינה סוף התהליך אלא רק שלב ביניים בדרך למדינה דמוקרטית בכל שטח פלשתיין. וכל זה ילווה בשלב שלישי, דהיינו – התמזגותה המוחלטת של פלשתיין במרחב הערבי והמוסלמי מבחינה תרבותית, לאומית, היסטורית וגיאוגרפית. זוהי משמעותו של הסכם הקבע.

אפילו אלה הנחשבים בטעות כ**"מתונים"**, כגון **פייסל חוסייני**, **אבו עלא**, לא הסתירו את דעתם כי **"תהליך השלום"** אינו אלא מעשה הונאה, שמטרתו לממש את תוכנית השלבים להשמדת ישראל ולכינונה של פלשתיין על חורבותיה. כך למשל התבטא **פייסל חוסייני** בטלוויזיה הסורית ב-9 בספטמבר 1996 (שם, ע' 77):

כל הפלשתינאים מסכימים שהגבולות הצודקים של פלשתין הם נהר הירדן והים התיכון. באופן ריאליסטי יש לקבל כל מה שאפשר להשיג עכשיו [בתקווה כי] האירועים שיתרחשו בעתיד, אולי בחמש-עשרה או בעשרים השנים הבאות, ייתנו לנו הזדמנות להשיג את הגבולות הצודקים של פלשתין.

חוסייני נשאר מחויב ל"חזון שלום" זה עד ימיו האחרונים. כך למשל התבטא במרס 2001 (שם, ע' 78):

יש לעשות הבחנה בין שאיפותיו האסטרטגיות של העם הפלשתיני, שלא יוותר על פיסה אחת מאדמתו לבין מאמציו הפוליטיים המבוססים על מאזן הכוחות ועל אופייה העכשווי של המערכת הבינלאומית. עינינו תמשכנה להיות נשואות למטרה האסטרטגית – פלשתין מן הים עד הנהר – ושום טריטוריה שאנו מקבלים כיום לא תביאנו לשכוח אמת עליונה זאת.

ביוני 2001, זמן קצר לפני מותו מהתקף לב, אמר חוסייני לעיתון מצרי, כי (שם, ע' 78):

כאשר אנו מבקשים מכל הכוחות והפלגים הפלשתיניים לראות את הסכם אוסלו והסכמים אחרים כאמצעים זמניים, פירוש הדבר שאנו מוליכים שולל את הישראלים או משטים בהם... אנו מבדילים בין המטרות האסטרטגיות לטווח הארוך לבין המטרות של שלבי הביניים, שאנו נאלצים לקבל זמנית בגלל הלחץ הבינלאומי... אמנם הסכמנו להכריז על מדינתנו בשטח שהוא עכשיו 22% מפלשתין, לאמור הגדה המערבית ועזה, אבל מטרותנו הסופית נותרה שחרור כל פלשתין ההיסטורית מהנהר עד הים, אפילו אם פרוש הדבר המשך הסכסוך עוד אלף שנה או דורות רבים.

חוסייני אף הוסיף והסביר, כי אילו הבינו הישראלים והאמריקאים שהסכמי אוסלו היו רק "סוס טרויאני", שנועד לקדם את השגת המטרה הסופית של שחרור כל פלשתיין, כי אז הם לא היו פותחים את שעריהם המבוצרים ומכניסים אותנו אל בין חומותיהם", והוא מוסיף ואומר (שם, ע' 78):

מכיוון שהישראלים הולכו שולל והסתבכו בטעות האסטרטגית המטופשת הזאת, סופם של הפלשתינאים לנצח, בדומה ליוונים הקדומים. אנשי טרויה... צהלו ושמחו למחשבה כי החיילים היוונים הובסו ותוך כדי נסיגה השאירו שלל מלחמה בדמותו של סוס עץ לא מזיק. לכן הם פתחו את שעריהם והכניסו את סוס העץ. כולנו יודעים מה קרה אחר כך.

אבו עלא, מאדריכלי אוסלו, טען ביוני 1996, כי (שם, ע' 80-81):

לא חתמנו הסכם שלום עם ישראל אלא על הסכמי ביניים שנכפו עלינו. כאשר קיבלנו את הסכם אוסלו, קיבלנו שטחים, אך לא את כל האדמות הפלשתיניות. השגנו זכויות, אך לא את מלוא זכויותינו. לא ויתרנו ולא נוותר על אף שעל מאדמה זו או על זכותו של כל פלשתינאי לחיות עליה בכבוד.

מנהיגים פלשתינאים אחרים התבטאו באותה מידה של גילוי לב. ביולי 1994 צוטט **יאסר אבו רבו**, שר התרבות, האומנות והתעמולה ברשות הפלשתינית, שהצהיר כי הפלשתינאים ישיבו לעצמם את "כל פלשתיין". **שייח' חמאד ביתאוי**, שמונה מטעם הרשות הפלשתינית כמטיף במסגד אל אקצא, אמר לקהל אלפים בפברואר 1996 כי: "דתנו תשחרר את כל פלשתיין מהים עד הירדן" (שם, ע' 79). באותו החודש, במהלך טקס השבעתו של ערפאת כראש הרשות הפלשתינית, הצהיר **סלים זענון**, יושב הראש

בפועל של המל"ף, כי "היום אנו חוזים בניצחוננו של צלאח-א-דין, למען אומתנו הערבית והאסלאמית" (שם, ע' 79).

הסכמי אוסלו כפו מנהיגות עוינת זו על הליבה של ארץ ישראל, ומאז אין גידול סרטני זה פוסק מניסיונותיו להרוס את מדינת ישראל מבפנים. כל עוד הייתה מנהיגות זו בחוץ, השפעתה על הפנים הייתה מועטה באופן יחסי. רק משעה שהוכנס כנופיית תוניס ארצה, החלה היא מחזקת את שליטתה לא רק על תושבי חבל עזה (שהיה נתון תמיד לשליטת ארגוני הטרור) אלא גם על תושבי ארץ ההר מאז ומקדם – ממש כפי שניבא **שמעון פרס** 15 שנים קודם לכן, בטרם הפך מנג' ליונת שלום צחורה (פרס, כעת מחר, ע' 267):

הערבים מטפחים את הלאומיות הפלשתינית הנפרדת ואת המיתוס של "השבת זכויות העם הפלשתיני" – בשטחה של ישראל ובמקומה. הם עושים כן לא כדי לפתור את בעיית הפליטים, אלא כדי להחריב את הלאומיות הישראלית וכדי ליצור מחדש בעיה יהודית בהיקף גדול פי כמה וכמה. התביעה הלאומית הפלשתינית מיועדת לבטל את קיומה של מדינת ישראל ולא לחיות בצידה בשלום.

שמעון פרס חזר והזהיר מפני הסכנות הצפויות ממדינה שכזו, אם תקום, חס וחלילה (שם, ע' 255):

אם תקום מדינה פלשתינית נפרדת, היא תהיה חמושה מכף רגל עד ראש. יהיו בה גם בסיסים לכוחות המחבלים הקיצוניים ביותר, ואף הם יהיו מצוידים בטילי כתף נגד מטוסים וטנקים, המסכנים לא רק עוברי אורח, אלא כל מטוס ומסוק שימריאו בשמי ישראל, כל כלי רכב שינוע בעורקי התנועה העיקריים בשפלת החוף... גם פירוז הגדה נראה כתרופה מפוקפקת: הבעיה העיקרית איננה הסכם על פירוז, אלא קיומו של הסכם כזה, הלכה ולמעשה. מספר

ההסכמים שהפרו הערבים אינו נופל ממספר ההסכמים שקיימו.

שעה שכפה על ישראל את הסכם אוסלו, שכח פרס את אזהרותיו שלו מפני הסכם מעין זה, שהרי ברור היה כי זה יופר מיד, באשר "מספר ההסכמים שהפרו הערבים אינו נופל ממספר ההסכמים שקיימו" כלשונו. כמו כן, שכח כי אם תקום מדינה פלשתינית "היא תהיה חמושה מכף רגל עד ראש". כמו בטרגדיה יוונית, הולך שמעון פרס את ישראל לקראת התופת שמפניה הזהיר מספר שנים קודם לכן, בהכניסו עשרות אלפי לוחמים לליבה של הארץ – ששטפו אותה בנחלי דם של נשים ילדים וטף, במקומות ציבוריים כגון מסעדות, קניונים, תחבורה ציבורית וכד'. הקמת מדינה פלשתינית, כתב אז שמעון פרס, פירושה הוא (שם, ע' 232):

נהירת כוח פלשתיני לוחם (יותר מ-25,000 לוחמים על נשקם) אל תוך יהודה ושומרון; כוח זה, בצירוף צעירי המקום, יכפיל את עצמו בתוך זמן קצר – נשק וציוד לא יחסרו לו; בתוך זמן לא רב תקום ביהודה ובשומרון וברצועת עזה תשתית למלחמה; יהיו לישראל בעיות של ביטחון שוטף, והן עלולות לדרדר את ישראל למלחמה, או לערער את המורל של אזרחיה; ובזמן מלחמה – יהיו גבולות המדינה הפלשתינית קו זינוק מצוין לכוחות ניידים, כדי לפרוץ מיד לעבר התשתית החיונית לקיום ישראל, לפגוע מיד בחופש הפעולה של חיל האוויר הישראלי מעל שמי ישראל ולהקיז את דם האוכלוסים על ידי "מסות של ארטילריה" בסמיכות מקום לקו הגבול.

אלמלא פתחו במסע של טרור רצחני למחרת הסכם אוסלו, כבר הייתה המדינה הפלשתינית נופלת לידם כפרי בשל. אלא שנהרות הדם שנשפכו מאז ועד עתה, האטו את קצב האירועים, וגרמו למחשבה מחדש באשר למטרותיה הסופיות של זהות זו. עתה, מששקטה הארץ מעט, עולה מחדש, וביתר שאת, התביעה

להקמת מדינה פלשתינית – וישראל נופלת לתוך מלכודת הדבש שהכינו לה, כאילו אין עוד חלופות אחרות לפתרון "הבעיה הפלשתינית". גם לאחר הניסיון הכושל של פינוי חבל עזה, שעה שאת הבטחות השלום המירו קאסמים וסקאדים, ממשיכים לדבר בישראל על הצורך הדחוף בהקמת מדינה פלשתינית בחבלי יו"ש. האובססיה של ישראל להגיע לשלום עם שכניה בכל מחיר כמעט, מעוותת את עיניה ומוליכה אותה להתאבדות לאומית. ישראל איננה מתנהגת כמדינה שפויה, הפועלת להגנה על אינטרסים חיוניים שלה, אלא כמדינה בלתי שפויה, המוכנה להקריב את כל נכסיה ובלבד שתגיע לשלום. הסכם אוסלו הוא אולי הדוגמא הטובה ביותר להוכחת התזה של ההיסטוריונית ברברה טוכמן בדבר "מצעד האיווולט" של פוליטיקאים וגנרלים, הנוקטים במדיניות שאינה משרתת את עמיהם, אלא את זו של האויב.

ניתן, לכאורה, להצדיק את השינוי שחל בעמדתו של פרס, בשינויים שחלו באזור בין שנות ה-70 לשנות ה-90, כפי שמסבירים תומכיו. ואולם, אם בכלל השתנו הנסיבות בתקופה זו, הרי היה זאת במידה רבה לרעת ישראל – לאו דווקא לטובתה. בכול מקרה, הסכנה שבהקמת מדינה פלשתינית ביו"ש היום, חריפה אף יותר מבעבר. ההקצנה האסלאמית בצירוף כלי הנשק החדשים שבהם מצטיידים אויבי ישראל, הופכים מדינה זו לאיום קיומי של ממש. כתוצאה מהתחזקות הזהות הפאן-אסלאמית על חשבון הזהות הפאן-ערבית, עלולה מדינה זו ליפול בידי האימפריאליזם הפאן-אסלאמי בהנהגת אירן, ולשמש כחוד החנית במאבק נגד ישראל.

לאחר נצחונו של החמא"ס בעזה, רק בישראל ובעולם המערבי עדיין ממשיכים לדבוק באופציה של "שתי מדינות לשני עמים" – ואילו מנהיגי החמא"ס דוחים אופציה זו על הסף. המינימום שעליו מוכנים הם לחשוב זו מדינה אסלאמית מאוחדת מן הים עד הירדן. המכסימום שעליו הם חולמים זו אימפריה אסלאמית

כלל אזורית ואולי אף כלל עולמית. כל ויתור, ולו חלקי, על שליטה בחבל ארץ מסוים, רק יחזק את רוח האסלאם, כפי שנכחנו לדעת לאחר הנסיגה מדרום לבנון ומחבל עזה.

עד לרעידת האדמה הנוכחית, נדמה היה, שהשתלטות האימפריאליזם האסלאמי על המזרח התיכון היא בלתי נמנעת. על פי תיאוריית הדומינו, נתפש ניצחון אפשרי של האסלאם באזור כאיום ממשי לא רק על ישראל, אלא אף על שאר מדינות המזרח התיכון, העלולות ליפול לידיו בזו אחר זו. לכשזה יקרה, צפו רבים, כי אז עלול להתהדק המצור סביב ישראל על ידי קואליציה של מדינות פאן-אסלאמיות, שיגייסו את כל כוחן כדי לפתור, הפעם באופן סופי באמת, את הבעיה היהודית.

שני תרחישי השמדה מאיימים על ישראל, שבעקבות תעמולת אויביה הפכה למנודה שבמדינות העולם: (א) **תרחיש ההשמדה האלימה**; (ב) **תרחיש ההשמדה הדמוגרפית-זהותית**.

תרחיש ההשמדה הראשון הוא גלוי וברור לעין, ועליו הצביעו בעבר מנהיגים רבים בישראל כגון שמעון פרס, יצחק רבין ואריאל שרון (לפני ששינוי את דעתם): מדינת-הר פלשתינית תשלוט פיזית במדינת המישור הישראלית; כל ערי ישראל יהיו בטווח הירי שלה, רוב מקורות המים של ישראל יהיו בשליטתה ואף רום האוויר. מדינת-הר פלשתינית תהא מוקד של טרור אסלאמי עולמי, שיהפוך את חייה של מדינת היהודים לבלתי נסבלים. ברגע שישראל תאבד את כושר הרתעתה, יכריזו אויביה מלחמה עליה, כאשר צבא פלשתין ישמש כחוד החנית במלחמה זו, אליו יחברו כוחות ערביים מחוץ לקו הירוק ואף מתוכם. בתנועת מלקחיים משולבת יושם אז, חס וחלילה, קץ לישראל.

תרחיש ההשמדה השני – הדמוגרפי-זהותי – גלוי הרבה פחות, ולכן אינו זוכה כמעט לתשומת לב. הנשק הדמוגרפי מבוסס על התפישה הדמוקרטית, לפיה הרוב קובע את הזהות הפוליטית של המדינה. מיד לאחר הקמתה תספח פלשתין את שאר חלקי הארץ

שבגבולות הקו הירוק ואשר בהם רוב דובר ערבית – הגליל, המשולש והנגב – וזאת על ידי משאלי-עם בנוסח שערכה גרמניה הנאצית, אקט שיגרום לניתוק הרצף של היישוב היהודי. להשלמת המשימה תקרא פלשתין להמוני "פליטים" להציף את מרכזי האוכלוסייה היהודיים במישור החוף. על פי תרחיש זה יושם לישראל קץ, חס וחלילה, ללא ירייה אחת.

רעידת האדמה הפוקדת היום את האזור פותחת בפני ישראל הזדמנויות חדשות, בעיקר בשל התפוררות סוריה ועיראק מצפון, כמו גם היחלשות מצריים מדרום. על חורבן של סוריה ועיראק (ואולי אף לבנון) עשויות לקום מספר מדינות, התואמות את ההרכב האתני של אוכלוסייתן (כולל כורדיסטאן) – ולחילופין, עשויות הן לאבד את אופיין הריכוזי ולפנות מקום למשטר פדראלי. בכול מקרה, עשויה רעידת האדמה הנוכחית בארצות הסהר הפורה לא רק לשנות משטרים, אלא אף גבולות מדיניים ו/או מבנים פוליטיים. מצריים עשויה אומנם לשמור על גבולותיה הנוכחיים, באשר אוכלוסייתה הומוגנית יותר מבחינה אתנית, אך גם היא עשויה לאבד הרבה מכוחה בשל האנרכיה הפוקדת אותה.

אם רק ייעלמו המעצמות האזוריות, או לפחות ייחלשו במידה ניכרת – כי אז ייעלמו יחד עימן גם ארגוני הטרור הפלשתיניים, ששמשו עד כה מכשיר למימוש האימפריאליזם העקיף שלהן. זוהי אפוא הבשורה האמיתית של "אביב העמים" המזרח תיכוני. אף שלא ברור כלל איזה סדר יירש את האנרכיה הנוכחית – הרי שברור שיהיה זה בהכרח סדר שונה מזה שהתקיים מאז מלחמת העולם ה-1, כשעל חורבות האימפריה העות'מאנית הוקמו הישויות הפוליטיות המוכרות לנו. מפת המושגים שהייתה לטבע השני שלנו, פושטת צורה אחת ולובשת צורה חדשה – ובכך פותחת היא בפנינו הזדמנויות חדשות.

חור משפטי שחור

כאמור, שלוש שאלות מונחות בפנינו, ולא שאלה אחת – ולכן מן ההכרח להבחין ביניהן. אף שמבחינה לוגית מתחייב לדון תחילה בשאלות האפשרי והלגיטימי – בחרתי לדון בשאלה הערכית תחילה, כי היא לדעתי העיקר. אם איננו מוכנים להתמודד עם בעיות ערכיות, כי אז מה הטעם לדון בבעיות טכניות-משפטיות? עתה הגיע אפוא הזמן לדון בשתי הבעיות האחרות – שחשיבותן בעיקר ביחס למעמד ישראל בעיני הקהיליה הבינלאומית. הנחת היסוד היא, שישראל חבה את קיומה למשפט הבינלאומי (אם כי לא באופן בלעדי) – ולכן היא מדינה המכבדת את המשפט הבינלאומי. עיקר טענתי היא, שסיפוח יו"ש הוא אפשרי ואף לגיטימי, כיוון שזכות העם היהודי לגבי יו"ש הוכרה בכתב המנדט הארץ ישראלי, שהתקבלה פה אחד על ידי חבר הלאומים. מכיוון שלפי המשפט הבינלאומי זכות ישראל על הארץ קודמת לזכותו של כול עם אחר; ומכיוון שהמשפט הפנימי כפוף למשפט הבינלאומי – הרי שדי בהחלטת כנסת ישראל כדי להחיל את הריבונות הישראלית על יו"ש – ואם זו לא התקבלה עד כה, הרי שהמניעה היא בעיקרה משיקולים ערכיים. בניגוד לדעה הרווחת בציבור, שאלת מעמד ישראל בשטחי יו"ש לא נידונה מעולם לגופא – אלא רק בהקשר של סמכויות צה"ל לפי דיני המלחמה בסוגיות אזרחיות שהתעוררו. לכן, הגיעה אפוא השעה לעשות כן, בעיקר לנוכח ניסיונותיה של הרשות הפלשתינית לקבע את זכויותיה-היא בשטחים אלה. תמצית טענתי היא, שלנוכח פניית הרשות למוסדות האו"ם לצורך קביעת שטחי יו"ש כשטחים השייכים לה, על ישראל להודיע לאלתר על סיפוח שטחים אלה – היינו, לנטוש את שיטת הסיפוח הזוחל בחסות עמימות משפטית, מדיניות שבה נקטה ישראל מאז מלחמת ששת הימים ועד היום.

במשך למעלה מ-45 שנה סירבה ישראל הרשמית לא רק לספח את יו"ש, אלא אף להעלות את הרעיון על סדר היום הציבורי.

החשש מתגובה בינלאומית שיתק אותה, ולכך הצטרפו הלחצים מבית של "שלום עכשיו" ויתר ארגוני השמאל. ביהמ"ש העליון מיסד מדיניות משפטית זו, שעה שלא העז להכניס ראשו במחלוקת ציבורית זו, והתחמק באלגנטיות מכול דיון בשאלת זכויותיה של ישראל ביו"ש. בג"ץ יכול היה לעשות כן, משום שסוגיה זו לא הייתה עד כה עילה לשום עתירה, אף אם זו ריחפה מעל העניינים כענן מתמיד. ביהמ"ש יכול היה לעשות כן, גם משום שבכול העתירות המרכזיות לא טענה ישראל הרשמית לזכויות קניין ביו"ש, אלא רק לצורכי בטחון.

העתירות המרכזיות שהובאו בפני בג"ץ עסקו בנושא הפקעת אדמות פרטיות של פלשתינים. מאחר שפרט לשטחי ירושלים המזרחית (שטחים שכללו לא רק את העיר העתיקה אלא גם את הכפרים עוטפי ירושלים), לא סופחו שטחים ביו"ש, הרי שכברירת מחדל נבחן הסטטוס של קרקעות אלו על פי המשפט הירדני, ששרר באזור ערב מלחמת ששת הימים. למרות שהסיפוח הירדני של שטחי יו"ש לא הוכר על ידי ישראל, הכירה היא בתחולת החוק הירדני בהם. ניסיונות להתנגד לתחולתו של חוק זה נדחו בביהמ"ש העליון. החוק העיקרי הוא חוק המקרקעין העות'מאני משנת 1858, שנחקק בעקבות הרפורמה הקרקעית באימפריה העות'מאנית, בניסיון ליצור שיטת משפט מודרנית יותר מזו ששררה לפני כן ואף להקל על גביית מיסי מקרקעין. (חוק זה שימש אף כמקור לדיני המקרקעין בישראל, עד שהוחלף בחוק המקרקעין הנוכחי, פרי חקיקה ישראלית). חוק המקרקעין העות'מאני שימש, בין השאר, לצורכי הפקעת הקרקעות שיועדו להקמת ההתנחלויות ביו"ש ולסלילת כבישים בהם. מאחר שרוב הקרקעות ביו"ש אינן רשומות ב"טאבר" והבעלות עליהן נקבעה על פי החוק העות'מאני הנ"ל, הרי שדיני הקניין בהם שונים מאלו הקיימים במערב. כבעל זכות בעלות בקרקע נחשב מי שעיבד אותה באופן רציף והנמצאת בסמוך לכפר, היינו ב"מרחק

צעקה (מרחק שבו נשמע הקול). כול קרקע שאינה כזו נחשבת כ"אדמת מדינה". מאחר שהריבון בפועל בשטחי יו"ש הוא מדינת ישראל, הרי ש"אדמות המדינה" התפרשו כ"אדמות מדינת ישראל", אף שלא סופחו באופן רשמי.

בהעדר מדיניות של סיפוח מוצהר, נקטה ישראל בדרך של סיפוח שבשתיקה, בחסות עמימות משפטית. במשך כול התקופה שחלפה מאז מלחמת ששת הימים נקטה ישראל הרשמית במדיניות של עמימות משפטית לגבי שטחי יו"ש – כשמצד אחד אינה טוענת לזכויות בהם, ומצד שני היא מקימה בהם ישובים וסוללת בהם כבישים. כדי להתגבר על הקושי שבסיפוח זה, טענה ישראל, שאלו ישובים לצורכי בטחון, ובתור שכאלה אינם נופלים בגדר האיסור להעביר אוכלוסיה לשטחים שנתפסו במלחמה על פי אמנות האג וג'נבה.

טיעון שני היה כי מדינת ישראל אינה בגדר "מדינה כובשת" וכי שטחי יו"ש אינם "שטחים כבושים" כמשמעותם של אלה באמנות האג וג'נבה, ולכן אין לאיסורים בהן תחולה לגבי יו"ש (ואף חבל עזה). כדי שמדינה תיחשב כ"מדינה כובשת", עליה לתפוס שטחים מידי מדינה ריבונית, שלה זכויות לגיטימיות מבחינת המשפט הבינלאומי. מאחר שביו"ש שלטה ממלכת ירדן, שסיפחה אותם במלחמת העצמאות; ומאחר שסיפוח זה לא הוכר – הרי שתפיסתם מידיה אינה יכולה להיחשב כ"כיבוש". לכן, אפילו אם מעמדה של ישראל ביו"ש אינו ברור – הרי שברור כי ההגבלות החלות מכוח אמנות האג וג'נבה אינן חלות עליה.

פלפול משפטי זה עשוי אומנם להישמע לאוזניים לא-משפטיות כהתפלספות-סרק צינית – אך מבחינה משפטית אפשר הוא לישראל לתמרן בסבך המשפט הבינלאומי. ניתן לומר, שישראל ניצלה פרצה במשפט הבינלאומי – וכך יכלה ליישב את יו"ש מבלי לספח שטחים אלו, ומבלי להפר את המשפט הבינלאומי. עמימות

משפטית אינה מצב חריג במערכות המשפט השונות. כול חוק ניתן לפרש בדרכים שונות, ובתור שכזה העמימות היא חלק בלתי נפרד ממנו. קל וחומר כשמדובר במשפט הבינלאומי, שבו החקיקה דינמית פחות ולא קיימים מוסדות פרשנות מוסמכים כבמשפט הפנימי (בית הדין בהאג אמור למלא חלל משפטי זה, אך מסיבות שונות שלא כאן המקום לדון בהן, אין הוא יכול לשמש כמוסד פרשני מוסמך במשמעות שיש לביהמ"ש העליון בכול מדינה ומדינה). עמימות משפטית זו אפשרה הלכה ולמעשה סיפוח זוחל בשתיקה; שהרי איזה פירוש אחר ניתן לתת להקמת עשרות יישובים ולסלילת מאות קילומטרים של כבישים עוקפי יישובים לא יהודיים – אם לא סיפוח זה פקטו (גם אם לא דה-יורה)? בכול שטח שיושב על ידי יהודים, או כביש שנסלל על ידי ישראל, הוחל מאליו גם החוק הישראלי – גם אם מבחינה רשמית נמנעה ישראל מלספח שטחים אלו. ניתן להביא דוגמאות נוספות לסיפוח בעקיפין, כגון העסקת תושבים מקומיים על ידי מעסיקים ישראלים, שחייב החלת חוקי העבודה הישראליים. במקרה זה נתמכה הדרישה להחלת החוק הישראלי לא על ידי הימין, אלא דווקא על ידי השמאל, מטעמים סוציאליים, כיוון שחוק זה מיטיב עם עובדים בהשוואה לחוק המקומי (בג"ץ 5666/03 עמותת קו לעובד ואח' נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים ואח').

בימין נוטים להטיל את האשמה לעמימות המשפטית על ביהמ"ש העליון, הנתפש כשמאלני בעמדותיו. פרנויה זו של הימין, החש עצמו מקופח ונרדף, אולי מוצדקת – אך אין היא כול האמת. הרכב ביהמ"ש העליון אינו מאוזן דיו, ולמרות זאת ניסה הוא פעם אחר פעם לחפש את נקודת האיזון במחלוקת הקשה לגבי שטחי יו"ש. כך, למשל, בבג"ץ בית אל (בג"ץ 606/78, 610/78, סולימאן תופיק אויב ואח' נגד שר הביטחון ואח'), דחה בג"ץ את העתירה, כי שוכנע שהפקעת האדמות אכן נובעת מצורכי הביטחון של ישראל. לעומת זאת, בבג"ץ אלון מורה (בג"ץ 390/79,

עזת מיוחדת מוסטפא דויקאט ואח' נ' ממשלת ישראל ואח' קיבל הוא את העתירה, כי שוכנע שהשיקול האידיאולוגי הוא המניע העיקרי, ולא השיקול הביטחוני. המונח "תפיסה לוחמתית" אף הוא לא נגזר בהכרח מעמדה אידיאולוגית בלבד, אלא גם מהעובדה שישראל הרשמית סירבה לספח רשמית את יו"ש. כול עוד ישראל הרשמית אינה מוכנה לספח חבלי מולדת אלו, כי אז נותרת התפיסה הלוחמתית כברירת המחדל. לאורך כול הדרך נהג בג"ץ בזהירות רבה כול אימת שהובאו בפניו עניינים שבמחלוקת אידיאולוגית, כפי דברי **השופט לנדוי בבג"ץ אלון מורה**:

בעניין בית-אל נאמר בקשר לשפיטות הסוגיה הזאת, כי בעיית ההתנחלויות "שנויה במחלוקת בין ממשלת ישראל ובין ממשלות אחרות, ושהיא עשויה לעמוד על הפרק במשא ומתן בינלאומי גורלי שבו עומדת ממשלת ישראל". בינתיים לא פגה חריפות המחלוקת בזירה הבינלאומית; ולא עוד אלא שהיא החריפה גם בציבור הישראלי פנימה והפעם היא השתקפה גם בעצם ההחלטה על הקמת הישוב האזרחי באלון מורה, אשר נתקבלה בממשלת ישראל ברוב דעות. זו אפוא בעיה נוקבת המסעירה כיום את הציבור... התוצאה העגומה היא שבית-המשפט כאילו נוטש את מקומו הראוי לו, מעל למחלוקות המפלגות את הציבור, ושופטיו יורדים בעצמם אל תוך הזירה... אפילו במצב כזה ייתכנו מקרים בהם יראה עצמו השופט כמי שכפו עליו הר כגיגית, להשיב את תשובתו האישית על שאלה שבהשקפת עולם, אף שהיא שנויה במחלוקת.

ביהמ"ש העליון עשה יד אחת עם עמימות משפטית זו, כאשר התחמק מלדון בזכויות העם היהודי ביו"ש, אף שטענות מעין אלו הועלו בפניו. כך, למשל, **בבג"ץ אלון מורה** העלו המתנחלים טיעונים אידיאולוגיים, אך ביהמ"ש בחר להתעלם מהם ודן בסוגיית הפקעת האדמות בראי המשפט הבינלאומי הפומבי

בלבד. בפרשה זו קיבל את העתירה פה אחד, באשר דחה את עמדת המשיבים, לפיה מיועדת ההפקעה לצורכי ביטחון. לעומת זאת, בעתירה קודמת, בבג"ץ בית אל דחה הוא את העתירה, באשר שוכנע שההפקעה אכן נחוצה מטעמים ביטחוניים. כתוצאה מכך החלה מתגבשת העמדה המכונה **"תפיסה לוחמתית"**, לפיה ישראל מחזיקה בשטחי יו"ש לא כ"מדינה כובשת", אלא כ"מדינה מחזיקה". נכון אומנם כי השימוש במונחים **"תפיסה לוחמתית"** ו"**שטחים מוחזקים**", נעשה אגב דיון בזכויות אישיות (הפקעת קרקעות, גירוש תושבים וכד'), ולא לגופן של זכויות קיבוציות – אך משהוחל להשתמש בו נצרב הוא בתודעה הציבורית כאמת משפטית שאין לערער עליה, אפילו היו כאלה שניסו לעשות כן, בעיקר גורמים מהצד הלאומי של המפה הפוליטית. מבחינה זו שיקפה עמדת ביהמ"ש העליון לכאורה עמדה ניטרלית, אך למעשה הייתה חדורה אידיאולוגיה שמאלנית. שכן, מי שעושה שימוש באמנות האג וג'נבה, המסדירות התנהגות של מדינה כובשת בשטחים הנתונים למרותה, אומר למעשה כי שטחי יו"ש כבושים, אף אם מעמעם הוא עמדתו על ידי לשון נקייה מאידיאולוגיה, בקובעו שאלו **"שטחים מוחזקים"** בלבד. המונח **"חזקה"** הוא ניטרלי, אובייקטיבי – שעה שהמונחים **"כיבוש"** ו"**שחרור**" הם מונחים סובייקטיביים, טעונים מבחינה ערכית. כיבוש ושחרור הם מונחים ערכיים מובהקים, המבליעים בתוכם תפישת זכויות מסוימת. אם לעם היהודי זכויות קניין קיבוציות בשטחי יו"ש, כי אז תפיסתם היא בבחינת שחרורם, ולהפך: אם לעם היהודי אין זכויות קניין קיבוציות בהם, כי אז תפיסתם היא בבחינת כיבושם. מכאן גם אותה תחרות בין השמות של שטחים אלו. המאמינים בזכויות העם היהודי בהם, מכנים אותם בשמותיהם המקראיים – יהודה ושומרון; ואילו אלו השוללים זכויות אלו מכינים אותם בשמות **"הגדה המערבית"** או **"פלשתיין"**. מבחינה לשונית מאלפת העובדה, שתחרות שמות זו אינה בין השפה העברית לשפה הערבית, אלא בין השפה

העברית לשפות האירופיות. השמות "פלשתין" ו"הגדה המערבית" הם שמות קולוניאליים מובהקים. השם "פלשתין" הודבק לארץ על ידי האנגלים, שקיבלו אותו כחלק מאוצר המילים הלטיני, שהנחילה האימפריה הרומית למערב. השם "גדה מערבית" הוטבע על ידי השלטון ההאשמי, אותו קיבל מהמינוח הבריטי, לאחר שסיפח שטחים אלה שלא כדין במלחמת העצמאות – כדי לציין את החלק המערבי של הממלכה, להבדיל מחלקה המזרחי.

לעומת זאת, בשפה הערבית אין לשטחים אלה שמות גיאופוליטיים, אלא גיאוגרפיים בלבד. שטחי יהודה מכונים בשם "הרי חברון" ואילו שטחי השומרון מכונים "הרי שכם". בעצם העובדה שישראל הרשמית מכנה שטחים אלו בשמות "הרי יהודה" ו"הרי שומרון" יש אפוא משום נקיטת עמדה ברורה באשר לזהותם הישראלית, מעין "סיפוח לשוני", גם בהעדר סיפוח משפטי. העובדה שגם בית המשפט העליון משתמש במונחים אלו, בצד השימוש במונח "שטחים מוחזקים", מעידה על אותה עמימות משפטית המלווה את ישראל כצל מאז יוני 1967. במונח "תפיסה לוחמית" עשה בג"ץ שימוש בכול העתירות שהובאו בפניו כולל שתיים מהחשובות שבהן: **בג"ץ גדר ההפרדה** (בג"ץ 7957/04 זהראן יונס מחמד מראעבה ואח' נגד ראש הממשלה ואח') ו**בג"ץ ההתנתקות** (המועצה האזורית חוף עזה ואח' נגד כנסת ישראל ואח', 12 עתירות שאוחדו). בכול אותן עתירות הצליחו ממשלת ישראל וצה"ל להגן על מעשיהם, על ידי נימוקים ביטחוניים, אף שכול עין אובייקטיבית יותר יכולה הייתה להבחין גם בשיקולים לא ביטחוניים אלא אידיאולוגיים. תוואי גדר ההפרדה, כפי שאושר בסופו של מאבק משפטי, פנימי ובינלאומי, הוא הוכחה מובהקת לכך. הנימוק הביטחוני הוא עצמו עמום במידה רבה. פעם מתפרש כ"צורך ביטחוני" הצורך להגן על ישראל מפני מתקפה חיצונית של צבאות מאורגנים; פעם מתפרש הוא כצורך לשלוט

על מעברים אסטרטגיים; ופעם מתפרש הוא כצורך להגן על ההתנחלויות עצמן, או על הכבישים המחברים אותן.

מדיניות משפטית זו הצליחה לשרוד למרות כול המהפכים הפוליטיים שהתחוללו בה מאז מלחמת ששת הימים. ממשלות שמאל כממשלות ימין הצליחו להכשיר את מרבית מעשיהן בבתי המשפט באמצעות מדיניות זו, וכתוצאה מכך יושבו בשטחי יו"ש למעלה מ-300,000 איש, לא כולל כ-200,000 איש בשטח שסופח לירושלים. מבחינתו של הימין, זהו הישג עצום, שכתוצאה ממנו נוצר מצב בלתי הפיך ביו"ש – אף אם יש עדיין תמימים או מרושעים, המנסים להציג זאת כמצב זמני והפיך. ההשוואה לפינוי חבל עזה היא מגוחכת, שכן כמות הופכת לאיכות ולמהות; ומה שניתן היה לעשות לאוכלוסייה של כ-8000 איש, לא ניתן לעשות לאוכלוסייה של למעלה מ-300,000 איש. יתירה מזו: פינוי חבל עזה הוכיח שאפילו פינוי זעיר הוא מעבר ליכולתה של ישראל, ומצבם של המפונים לאחר שנים כה רבות מדבר בעד עצמו וכנגד כול פינוי נוסף, העלול להביא לקריסתה הכלכלית (בנוסף לקריסתה הקיומית, האמורה לבוא בעקבותיה).

סיפוח יו"ש עכשיו

כול עוד התקיים הסטטוס-קוו, יכלה ישראל להמשיך במדיניות זו של סיפוח זוחל בחסות עמימות משפטית. ואולם, מרגע שהרשות הפלשתינית החליטה לשבור את הכלים, נפתחה אף בפני ישראל ההזדמנות לשבור את הכלים. פירוש הדבר, שישראל יכולה עתה "לצאת מהארון" ולהכריז בגלוי על יעדיה הציוניים: יישוב ארץ ישראל כולה, לרבות ובמיוחד ביו"ש, ערש הלאומיות הישראלית. הודעת ישראל על כוונתה לספח את שטחי יו"ש תהא לא רק טקטיקה נבונה במאבק התקשורתי – אלא גם אסטרטגיה לטווח ארוך במאבקה הקיומי. להכרזה מעין זו יש גם משמעות מוסרית

עמוקה, באשר תאפשר היא לישראל להיחלץ מחיים בשקר, שבו חיה מאז יוני 1967 עד היום.

במהלך השנים התקיים בארץ בעיקר מאבק פוליטי מתוקשר בכול הקשור ליו"ש, אך בצד זה החלה ישראל לפתח כלי נשק לקראת יום הדין – היום בו תידרש היא להכריז על סיפוח יו"ש בריש גלי, קבל עולם ומלואו, חרף המחיר הפוליטי הבינלאומי (ואף הפנימי) שתידרש לשלם בטווח המייד. ואולם מבחינה ציונית ארוכת טווח, יהיה זה רק עוד פרק במאבק המתמשך זה למעלה מ-130 שנה, שבו גילתה ישראל תבונה ונחישות, ומכוחם יכלה לכול אויביה. כלי הנשק והתחמושת נמצאים רק בשלב הראשון של פיתוחם, ולכן תידרש ישראל להשקיע מאמצים ותקציבים רבים לצורך המשך פיתוחם. לכשתחליט לעשות כן, תוכל היא למצוא חומר ראשוני במחקריהם של משפטנים מקומיים כגון **פרופ' יהודה בלום, פרופ' טליה אינהורן, פרופ' אליאב שוחטמן, עו"ד הארוורד גריף** ואחרים – ולא לה תוכל לצרף גם מחקרים של משפטנים אמריקאים ידועי שם כ**פרופ' יוליוס סטון ופרופ' יוג'ין רוסטוב**. את עיקרי הטענות במאבק זה ניתן לסכם כדלקמן:

(1) כתב המנדט כמקור הנורמטיבי המחייב: כתב המנדט הארץ ישראלי הוא המקור הנורמטיבי המחייב, כשהאמור בו גובר על כול מקור משפטי מאוחר יותר. כתב המנדט הארץ ישראלי נכלל במסגרת שיטת המנדטים של **חבר הלאומים** (שהיה מוסד בינלאומי שהתקיים בין מלחמות העולם), שהוחלה באזורים שנתפסו על ידי בריטניה וצרפת במזרח התיכון. משטר זה קבע, שמתפקידן של מעצמות המערב להכשיר את התושבים המקומיים לקראת עצמאות, ובמסגרתו שורטטו אף הגבולות של ארץ ישראל (משני גדות הירדן), סוריה, לבנון ועיראק. לגבולות ששורטטו חשיבות רבה, באשר מתוכנן ניתן לגזור את המונח **"שלמות טריטוריאלית"** שהגנה עליה היא מיסודותיו של המשפט הבינלאומי. כתב המנדט הארץ ישראלי הוא חלק מאותה תפישה

משפטית, בהבדל זה, שהוא יועד לסייע לעם היהודי לקבץ גלויותיו וליישב את ארצו – ולא להכשיר את תושביה המקומיים לעצמאות, כבשאר המקרים.

במבוא לכתב המנדט, שהוענק לבריטניה על ידי **חבר הלאומים** נכתב מפורשות, כי ארץ ישראל (פלשתינה) תימסר לידי בריטניה על בסיס ההכרה הבינלאומית בקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לארץ-ישראל. לפי כתב המנדט, בריטניה הייתה אמורה לדאוג לקיום תנאים מדיניים, מנהליים וכלכליים שיבטיחו את הקמתו של הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל (סעיף 2). כמו כן נשללה במפורש העברת חלק מא"י לריבון אחר: **"הממשלה המנדטורית תהיה אחראית על כך שלא ינתן בצמיתות או בחכירה חלק משטח ארץ ישראל לממשלת ארץ זרה שתהיה, ולא תושם באיזה אופן שהוא תחת השגחתה של ממשלה זרה שכזו"** (סעיף 5). בכתב המנדט הוכרו זכויותו הקיבוציות של העם היהודי, אף שרק מיעוט זעיר ממנו נמצא אז בארץ – ואילו לגבי התושבים המקומיים נאמר שיהיו להם זכויות אזרחיות ודתיות בלבד: **"ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, בתנאי מפורש שלא ייעשה שום דבר אשר יפגע בזכויותיהם האזרחיות והדתיות של העדות הבלתי יהודיות הנמצאות בארץ"** (פרק המבוא).

(2) החלטת החלוקה לא פגעה בזכויות על פי כתב המנדט: המעמד המשפטי של שטחי יו"ש לא השתנה גם לאחר החלטה 181 של האו"ם (החלטת החלוקה). רציפות הזכויות לגבי שטחים אלה נגזרת מסעיף 80 של מגילת האו"ם, שקבע במפורש כי זכויות שהוענקו על ידי חבר הלאומים ישמרו. (יש הטוענים, שסעיף זה נחקק במיוחד כדי לשמר את זכויותיו של העם היהודי לאחר הקמת האו"ם). החלטת החלוקה של האו"ם משנת 1947, הייתה בגדר המלצה בלבד, ולכן אין היא מחייבת, ובכול מקרה נחותה היא ביחס לזכויות שהעניק המנדט. זאת ועוד: העובדה שהחלטה זו נדחתה על ידי המנהיגות המקומית, שבחרה לפתוח

במלחמה כדי לסכלה, משמיטה את היסוד להישענות עליה מצד הפלשתינים, מכוח העיקרון שאסור שהחוטא יצא נשכר מעוולתו. לכן, אפילו היה להחלטת החלוקה משקל מסוים, הרי שעם הכרזת המלחמה עליה בטלה היא מהעולם.

(3) גבולות הקו הירוק אינם מחייבים: עם תום מלחמת השחרור נשארו אמנם שטחי יו"ש מחוץ לגבולות הקו הירוק, אך לכך אין משמעות, באשר גבולות אלו לא היו מחייבים. (מי שהתנגד לתוקפם המחייב היה בעיקר הצד הערבי, שקיווה שבעתיד יוכל לבטלם על ידי מלחמה). סיפוח שטחי יו"ש על ידי ממלכת ירדן היה בלתי חוקי בעליל, ומעמדה בהם, מבחינת המשפט הבינלאומי, היה כשל "מדינה כובשת". לכן, עצם תפיסת שטחים אלה על ידי ישראל, לא היה בה משום כיבוש שטחים, אלא שחרורם. מכול מקום, ממלכת ירדן ויתרה על כול תביעה לגבי יו"ש ב-1988, ולכן לה אין זכויות בהם.

(4) החלטת 242 אינה פוגעת בזכויות ישראל ביו"ש: החלטה 242 אף היא אינה פוגעת בזכויות ישראל ביו"ש, משלושה טעמים עיקריים. ראשית, מנוסח ההחלטה עולה שמדובר בנסיגת ישראל משטחים מסוימים שנתפסו במלחמה – ולא מכלל השטחים. נוסח זה הוא מפורש, ואף קיבל תמיכה על ידי הפרשנות שהעניק לו פרופ' יוג'ין רוסטוב, לשעבר סגן מזכיר המדינה בארה"ב, ומי שהיה בין מנסחי ההחלטה מאוחר יותר. ניתן לראות בנסיגת ישראל משטח סיני, שהיווה את רוב השטח שנתפס במלחמת ששת הימים, משום מיצוי חובת הנסיגה מצד ישראל. ישראל אינה נדרשת לסגת מיתר השטחים שנתפסו ב-67', לרבות משטחי יו"ש. שנית, החלטה 242 לא העניקה זכויות לריבון אחר בשטחי יו"ש, ובכלל זה גם לא לשום ישות פלשתינית. שלישיית, החלטה 242 התקבלה במועצת הביטחון, ולזו אין סמכות לקבוע גבולות מדיניים. טענת הפלשתינים, שלהם הזכות להקים מדינה על שטחי יו"ש, מאחר שהם הבעלים האמיתיים של השטח, אינה

לגיטימית. כיחידים יש להם זכויות קניין על אדמותיהם, אך כקבוצה אין להם זכות כזו. ישותם הקיבוצית לא הוכרה בשום מסמך בינלאומי מחייב. כתב המנדט העניק להם זכויות פרטיות, אזרחיות ודתיות – אך לא קיבוציות. בהחלטת החלוקה לא הוזכרה כלל ישות פלשתינית, אלא ישות ערבית. גם בהחלטת 242 לא הוזכרה ישות כזו, ונקבע במפורש שהגבולות הסופיים יגזרו מצורכי הביטחון של המדינות שהיו מעורבות בסכסוך – ירדן, סוריה ומצרים. בהחלטה 242 יש התייחסות לפלשתינים כפרטים, כחלק מסוגיית הפליטים, אך לא כישות קיבוצית לאומית. מהיעדר אזכור ישות פלשתינית ניתן להסיק מכללא כי זכותם לריבונות על שטחי יו"ש נשללה. יתירה מזו: במשך שנים רבות התנגדו הפלשתינים ומדינות ערב להחלטה 242, ולכן אין להם צידוק להישען עליה עם השינוי בנסיבות.

(5) זכות ההתיישבות של היהודים ביו"ש: בכתב המנדט נקבע, כי ממשלת המנדט תעודד עליית יהודים, ותדאג להתיישבות יהודית צפופה: "ממשלת ארץ-ישראל, בהבטיחה מקיפוח את זכויותיהם ועמדתם של יתר חלקי היישוב, תקל בתנאים נאותים על הגירה יהודית ותסייע, בשותפות עם הסוכנות היהודית הנזכרת בסעיף 4, להתיישבות צפופה של יהודים בארץ, לרבות קרקעות הממשלה ואדמות ההפקר שאינן דרושות לצורכי ציבור" (סעיף 6).

מזכות ההתיישבות היהודית בכול שטחי ארץ ישראל, נגזרת גם זכות ההתיישבות שטחי יו"ש, שהם חלק מכלל השטח. זכות זו לא נשללה בשום מסמך מחייב מאוחר, אפילו לא בהחלטת החלוקה (הגם שלזו משקל קטן יותר מבחינת המשפט הבינלאומי). לכן, כול ניסיון להבחין בין שטחי 1948 (שאף הם לא חפפו לגבולות בהחלטת החלוקה) לבין שטחי 1967 הוא מלאכותי ולא לגיטימי.

על סמך נימוקים אלה בזכות ישראל לריבונות בשטחי ארץ ישראל המערבית כולה, לרבות ביו"ש – ניתן להצדיק מבחינת המשפט הבינלאומי את ההתיישבות היהודית ביו"ש. לכן, מלכתחילה לא ניתן היה להסתמך על אמנת ז'נבה, שתחולתה רק לגבי פעולות של מדינה אחת בתחומי מדינה אחרת. שטחי יו"ש אינם שטח של מדינה אחרת, ובתור שכאלה לא ניתן לכבוש אותם, אפילו נתפסו במלחמה. מלחמת ששת הימים, כמו מלחמת העצמאות, הייתה מלחמת מגן, ובתור שכזו נופלת היא בגדר החריג של האיסור לתפוס שטחים באמצעות מלחמה.

בצד טיעונים משפטיים אלו, ניתן לגייס מספר טיעונים נוספים כגון הזכות ההיסטורית-דתית-לאומית, הצדק ההיסטורי, וכמובן – נימוקים ביטחוניים. תמצית הטענות הביטחוני הוא, כי הרי יהודה והשומרון, בדומה לרמת הגולן, מהווים חומת מגן מזרחית בפני כול התקפה צבאית של כול קואליציה אפשרית. השליטה בשטחים אלה מקנה יתרונות אסטרטגיים משמעותיים, אפילו בעידן של טרור טילי ו/או פצצות אדם.

לכן, נסיגה משטחים אלה עלולה לסכן קיומית את ישראל כולה. טיעון זה מתחזק בעיקר לנוכח מגמות ההקצנה אצל שכנותיה. ומה שחשוב לא פחות, נסיגה ישראלית משטחי יו"ש תשדר חולשה, וזו תזמין תביעות טריטוריאליות נוספות. לכן אין ישראל יכולה להרשות לעצמה נסיגה שטחים אלו, אפילו המשך החזקתם מעורר לא מעט קשיים. מן האמור עולה, כי הכרזה חד צדדית על הקמת מדינה פלשתינית בשטחי יו"ש, כמוה כהכרזה מלחמה על ישראל. לכן על ישראל להיערך כנגדה כשם שנערכת היא למתקפה צבאית כוללת עליה. הסיכון הטמון בה אינו נופל מהסיכון הפיזי המידי, שהוא שקוף ומוחשי בהרבה. לכן, יותר משיש בהכרזה על סיפוח משום פעולת תגמול נקודתית, ניתן לראותה כמלחמת מגן ממש.

פניית הרשות הפלשתינית לאו"ם להתקבל כחברה בו

ההכרה בזכות ישראל לריבונות על שטחי יו"ש היא אפוא תנאי מוקדם לסיפוחם החוקי. המשפט הבינלאומי מגן על שלמות ריבונית של מדינה, כשם שהמשפט הפנימי מגן על גוף האדם מפני פגיעה גופנית. הקרקע למדינה – כמוה כגוף לאדם. לכן, ישראל יכולה לטעון, שהכרזה חד צדדית על הקמת מדינה פלשתינית (בלא הסכמתה) היא הפרת המשפט הבינלאומי המקנה לה זכות להגנה עצמית – רק בתנאי שיש ביכולתה להוכיח ששטחי יו"ש מהווים חלק בלתי נפרד משטחה הריבוני. נימוק בטחוני אינו מספיק, כי נגדו ניתן לטעון להסדרי ביטחון חילופיים לשטחים. מהרגע שתובנה משפטית זו תופנם על ידי המנהיגות הישראלית, הדרך לסיפוח דה יורה, או לפחות ההצהרה על הכוונה לעשות כן, תהיה קצרה מאוד.

נכון להיום טרם נערך דיון רציני בסוגיה, כאשר אפילו דו"ח השופט אדמונד לוי, שפורסם בשנה שחלפה, נותר גנוז במגירה, עד להודעה חדשה. דו"ח זה, נותן אומנם צידוק לזכות ההתיישבות היהודית בשטחי יו"ש, אך הוא לקוי בחסר בהיותו טכני בעיקרו – לא דיון עומק משפטי. קל וחומר, שזהו דו"ח חלקי בלבד, באשר אין הוא עוסק כלל בשאלה, כיצד על ישראל להגיב במקרה שהרשות תוכר על ידי מוסדות האו"ם, או מי מהם, כבעלת הזכויות בשטחים אלה – כפי שארע בסתיו האחרון.

במאמר שפרסם **ליאור פרבר** ב"מקור ראשון" ביום 27.8.10, הזהיר הוא אותנו מפני האפשרות, שבוקר אחד נתעורר ונתייצב בפני מדינה פלשתינית, שהוקמה לא בהסכם אלא בהכרזה חד צדדית של הרשות הפלשתינית. מאז פורסמו הדברים קיבל הרעיון תאוצה והיום הוא בבחינת עובדה כמעט מוגמרת. לאחר שכשלה בניסיונה להכתיב תנאיה בדרך המו"מ, עברה הרשות הפלשתינית למתקפה תקשורתית-משפטית, שמטרתה להכתיב תנאיה על ידי

איום בהקמת מדינה עצמאית, באופן חד צדדי ובחסות בינלאומית. עוד בטרם נקטה הרשות בצעד זה בפועל, וכבר השיגה היא רווחים נאים בבורסה הבינלאומית: ישראל נכנסה ללחץ, ונציגיה התרוצצו ברחבי העולם כדי לסכל את רוע הגזירה. פרס פגש את אובמה, נתניהו פגש את מרקל, ומשרד החוץ בהנהגת ליברמן הנחה את שגרירי ישראל בעולם למחות ואף לאיים בפעולת תגמול ישראלית. תרחיש "ספטמבר השחור 2011", אף שלא התממש אלא באופן חלקי בשנה לאחר מכן – העניק לרשות הפלשתינית רווחים נאים.

ישראל אינה יודעת כיצד להגיב, כי הלחצים אינם צבאיים, אלא דיפלומטיים ומשפטיים. משטים ניתן לעצור, הברחות נשק ניתן לחסום, טרור ניתן לסכל וכנגד הקאסמים ניתן להציב מערכת יירוט מתוחכמת; אך כיצד ניתן להתגונן מפני מתקפה תקשורתית-משפטית שעניינה הקמת מדינה שלא בהסכמה, אלא באופן חד צדדי ובתמיכת הקהילה הבינלאומית? ישראל אינה יודעת כיצד להתגונן בפני מתקפה זו, משתי סיבות עיקריות: ראשית, בעוד שנגד מתקפה צבאית יודעת ישראל להתגונן, הרי שכנגד מתקפה תקשורתית-משפטית עומדת היא חסרת אוניס, משום שהיא מתקשה לזהותה ולהגדירה; שנית, מתקפה זו מחייבת אותה לנטוש את הקיבעון המחשבתי-משפטי-תקשורתית שנוצר מאז יוני 1967, ולכן מתקשה היא להשתחרר ממנו, משל הפך לטבע שני שלה.

לשיטתי, המענה היעיל והנבון ביותר כנגד מתקפה תקשורתית-משפטית זו הוא להנחית מכת מנע – היינו, לעבור ממגננה למתקפה, ובמסגרת זו להודיע, כי מאחר שהרשות נטשה את דרך המו"מ, אף ישראל נוטשת אותה ובכוונתה להכריז על סיפוח חד צדדי של כול שטחי יו"ש. בעצם ההכרזה הזו כבר תושג הרתעה דיפלומטית, אף אם ביצועה בפועל יידחה. סיפוח יו"ש מעורר אומנם שורת בעיות פנימיות ("הבעיה הדמוגרפית" ושאלת זהותה

של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית) ובינלאומיות (דעת הקהל העולמית) – אך אלו הן בעיות מדרג שני בלבד, שכן אין בהן כדי לאיים על עצם קיומה של ישראל. שאלת ההכרה במדינה פלשתינית שתקום בלא הסכמה ישראלית, הייתה אמורה להיות סוגיה מרכזית בסדר-היום הישראלי, לנוכח כוונותיו של ערפאת בעבר, ושל יורשיו בהווה, להכריז באופן חד צדדי על הקמת מדינה שכזו. מאחר שאיומים מעין אלה שבו ונשנו במהלך השנים האחרונות, היה לישראל זמן מספיק להיערך כלפיהם, ולמרות זאת לא עשתה היא דבר בעניין. העובדה, שלא נערך כלל דיון ציבורי בנושא זה, היא מחדל חמור ביותר.

נכון להיום, כבר הכריזו מנהיגי הרשות באופן חד צדדי על הקמת מדינה פלשתינית. כמו כן, פנו הם באופן חד-צדדי לעצרת האו"ם בבקשה להתקבל כחברה בו, למרות התנגדותה המוחלטת של ישראל – ופנייתם זו התקבלה ברוב עצום, מקיר לקיר מעט. בתגובה הודיעה ישראל כי מבחינתה אין להחלטות אלה נפקות משפטית, וכי בכוונתה להמשיך לבנות בשטחי יו"ש, למרות החלטות אלה. ואולם, פרט להחלטת הממשלה להמשיך ליישב את שטחי יו"ש לא עשתה היא דבר. נכון להיום, אין לישראל מענה אמיתי לאתגר שמציבה לה הרשות הפלשתינית, הזוכה לגיבוי בינלאומי רחב. מטרתי היא אפוא, לסתום פרצה זו ולהקנות לישראל כלים להתמודד ישירות עם הסוגיה.

תמצית טענתי היא, כי לנוכח החלטת הרשות הפלשתינית לפנות לאו"ם לצורך הכרה בקיומה כמדינה, שלה הזכויות בשטחי יו"ש וחבל עזה – על ישראל לא רק לשלול הכרזה זו באופן פומבי, אלא אף להודיע על פירוק הרשות הפלשתינית לאלתר, להפסיק את העברת כספים אליה ואף לנקוט בכוח סביר כדי למנוע השתלטות עוינת זו על שטחי יו"ש. מאחר שהעצרת האו"ם כבר הודיעה על הכרתה במדינה פלשתינית זו, על ישראל להתייצב בפני העולם כולו ולהכריז, כי החלטה זו חסרת נפקות מבחינתה

– באשר לאו"ם ולמוסדותיו, כולל מועצת הביטחון, אין כלל סמכות כזו. לפי כללי המשפט הציבורי, הפנימי והבינלאומי כאחד, אין לרשויות אלא סמכויות שהוקנו להן במפורש – ולכן בהיעדר הסמכה מפורשת להכיר במדינה בניגוד לרצון "מדינת האם" שלה (הכרה שיש בכך משום פגיעה בשלמות גופה ובמשמע זה הרי זו תקיפה אסורה), אין לאו"ם סמכות לעשות כן. התנגדות מעין זו צריך שתהא מוחלטת, בבחינת ייהרג ובל יעבור, אפילו תידרש ישראל לשלם בגינה מחיר פוליטי בלתי מבוטל. עתה אנמק עמדתי זו. לשאלת ההכרזה החד צדדית אין תשובה אחת, אלא מספר תשובות, לפי ההקשר הפוליטי שבו היא מוכרזת. כך, למשל, הכרזה מעין זו בהקשר אימפריאלי, עשויה להיחשב כלגיטימית יותר מהכרזה דומה בהקשר של מדינת לאום. כך גם יש לתת את הדעת לשחקנים השונים הנוטלים חלק במשחק הפוליטי: **מדינת-האם**, שהקמת המדינה החדשה נעשית על חשבונה ואף כנגדה; **העובר המדיני**, המבקש להיולד על חשבון שטחה של מדינת האם; שאר מדינות העולם, ובייחוד אלה שלהן משקל פוליטי כבד בזירה הבינלאומית. בנוסף לאלה ישנם שיקולים אחרים, אך הם פחותי חשיבות ביחס לשני השיקולים דלעיל. הבהרת המושגים הקשורים בנושא תקל על ישראל להגיב באופן רציונלי ומשפטי – ולא להיכנע לדעת הקהל הניזונה משקרים ומחצאי אמיתות.

(1) מדינה להבדיל מאוטונומיה

השאלה "מתי קיימת מדינה?", קודמת לשאלה "באילו נסיבות ניתן להכיר במדינה חדשה, המצהירה על קיומה באופן חד צדדי, ללא הסכמת מדינת-האם?". במשפט הבינלאומי "מדינה" היא, כדברי **נתן פיינברג**, "חטיבה מאורגנת של עם בארצו, קיבוץ אנשים, היושב על שטח אדמה מסוים והכפוף לשלטון עצמי

וריבוני (בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 214). המשפט הבינלאומי מונה אפוא 4 תנאי-יסוד מצטברים לקיומה של מדינה: **אוכלוסייה, טריטוריה, ממשלה וריבונות (עצמאות)**. משעה שמתמלאים כל התנאים הללו במצטבר, ניתן לדבר על קיומה של מדינה כאישיות משפטית או כתאגיד בינלאומי.

המפתח להבחנה בין **"מדינה"** לבין **"פחות ממדינה"** או **"אוטונומיה"**, טמון במושגים **"ריבונות"** או **"עצמאות"**. בדרך כלל משתמשים בשני מושגים אלה כשמות נרדפים במשפט הבינלאומי, כשהמושג **"ריבונות"** משמש לציון הסמכות כלפי פנים – ואילו המושג **"עצמאות"** משמש לציון הסמכות ביחסי חוץ. הסיבה לכך היא היסטורית. כשהחל המושג **"ריבונות"** להתגבש בכתביו של **ז'אן בודין** במאה ה-16, יחדה למושג זה משמעות כלפי פנים, ביחסים שבין המלוכה לבעלי האחוזות ולכנסייה. רק אחר כך החל המושג להתרחב גם לתחומים אחרים, ועם התרחבותו נעשה הוא רב-משמעי ועמום. משום כך מעדיפים היום רבים להשתמש במושג **"עצמאות"**, המורה על **העדר כפיפות** לגורם פוליטי אחר. על כל פנים המושגים **"ריבונות"** ו**"עצמאות"** משמשים לציון אותה תכונה המאפיינת את **התאגיד המדיני**, והמבדילה אותו מכל שאר הארגונים החברתיים. משמעותם של מושגים אלה היא שהמדינה אינה כפופה לשום מדינה אחרת – אלא רק למשפט הבינלאומי ומוסדותיו. לעומת זאת, כל ארגון חברתי אחר כפוף, בראש ובראשונה, למדינה ולמשפט שלה, באותם גבולות שבהם היא מתוחמת.

מכאן גם ההבדל שבין **"מדינה"** לבין **"אוטונומיה"**. הזלזול שרבים מאתנו נוקטים ביחס להבחנה בין שני אלה הוא הרה-סכנות, במיוחד במזרח התיכון. אוטונומיה היא ישות שהיא פחות ממדינה – ופירוש הדבר, שהיא כפופה, בראש ובראשונה, למדינה שבה היא מתקיימת. מעל תושבי האוטונומיה מרחף המשפט החוקתי של מדינת הלאום, ולא המשפט הבינלאומי; אם כי לזה

יכולות להיות השפעות חשובות על האוטונומיה, בשל היות מדינת הלאום כפופה לו. הקשר בין האוטונומיה למשפט הבינלאומי הוא אפוא עקיף – באמצעות מדינת הלאום – ולא ישיר כשל מדינה ריבונית. למדינה **סמכות שיוּרית** (סמכות על) ביחס לכל אותם תחומים הנחשבים ביותר כגון: ביטחון, משאבים טבעיים, כניסה לשטחה ויציאה ממנו, וכו'.

יצוין, עם זאת, כי בעבר לא הייתה הבחנה זו ברורה כל-כך. כאשר החברה הבינלאומית כללה רק מעט מאוד מדינות (שהיו ברובן מעצמות אימפריאליות רב-לאומיות), הרי שבנוסף לאוטונומיה, היו גם יצירי-כלאיים שנקראו "מדינות", אף שבפועל היו הן פחות מ"מדינה" במובן המודרני של מילה זו. המכנה המשותף להן היה, שעצמאותן הוגבלה במידה מסוימת על ידי "הסכמי קפיטולציות" או על ידי "פרוטקטורטים". בימי-הביניים התהוו הקפיטולציות בהסכמים בין מדינות נוצריות למדינות לא-נוצריות, שהעניקו להן זכויות-יתר בתחום השיפוט הקונסולרי (הוצאת האזרחים הזרים מתחום שיפוטם של השלטונות המקומיים); בעת החדשה הקנו הקפיטולציות מעמד מיוחד לשכונות מסוימות (בסין למשל), או שקבעו הגבלות צבאיות וכלכליות על המדינות שתחת חסותן. משטר הקפיטולציות שרר גם באימפריה העות'מאנית, עם חדירת מעצמות המערב למזרח התיכון בעת החדשה.

הפרוטקטורטים אף הם התהוו בהסכמי-כפיפות מעין אלה, שבעקבותיהם העבירה מדינת החסות את ההגנה עליה (ואף את ניהול כל ענייניה החיצוניים, או לפחות חלק מהם) למדינה החוסה. קשר כזה היה קיים באירופה בין מדינות רבות, כגון: בין איטליה וסן-מרינו, אשר החליפה ב-1862 את הוותיקן; בין צרפת ומונקו עד 1945, אך גם לאחר שהסתיים הפרוטקטורט, קיבלה על עצמה צרפת את הבטחת עצמאות מונקו והערבות לשלמותה הטריטוריאלית; בין שוויץ וליכטנשטיין, הממשיך להתקיים עד היום, בעיקר במה שנוגע להסכמים מסחריים, טכניים ומנהליים.

הקולוניאליזם המערבי אף הוא היה מבוסס במקרים רבים על הסכמי-כפיפות בין מעצמות המערב למושבות שלהן, ויחסים דומים התקיימו גם בין המעצמות הלא-מערביות למדינות חסות שלהן. דוגמא לכך היא מצרים, שב-1867 הצליחה לבטל את מעמדה כמחוז של האימפריה העות'מאנית, והפכה למדינת חסות שלה עם סמכויות לחתימת הסכמי סחר ודואר, ואף שיגור וקבלת נציגים זרים. בשנים 1922-1936 הפכה מצרים למדינת חסות של בריטניה, לאחר שקודם לכן, בשנים 1914-1922, הייתה תלויה עמה בקשרי כפיפות, בלא הסכם בילטרלי. המכנה המשותף הרחב לכל ההסדרים המדיניים הללו היה **העדר שוויון** בין המעצמות למדינות החסות שלהן, שכתוצאה ממנו נשללה ממדינות החסות אותה מידת עצמאות, שהיא כיום תנאי להיחשב כמדינה – היינו, לקיים שלטון ריבוני כלפי פנים ועצמאי כלפי חוץ. מגילת האו"ם שמה קץ למשטר ששרר עד לכינונה, בהעמידה את הסדר הבינלאומי החדש על העיקרון של **שוויון** בפני המשפט הבינלאומי. הסדרי-ביניים אלה שבין מדינה לבין אוטונומיה אינם מוכרים עוד במשפט הבינלאומי המודרני, אם כי אין פירוש הדבר שבפועל לא המשיכו הסדרים כאלה להתקיים אף לאחר מכן.

היום, כל ישות חברתית יכולה להיות או "מדינה" או "פחות ממדינה" – משמע "אוטונומיה". המשפט הבינלאומי אינו מכיר ביצור שהוא "מדינה", ולמרות זאת מוגבלות סמכויותיו על-ידי מדינה אחרת. ההבחנה היא אפוא ברורה, לפחות מבחינה משפטית: כל חטיבה מאורגנת, המקיימת את המרכיב של ריבונות ועצמאות, הרי היא "מדינה" – וזו אינה כפופה לשום מדינה אחרת, אלא רק למשפט הבינלאומי במישרין. לעומת זאת, כל חטיבה מאורגנת, בדרגה זו או אחרת, שאינה מקיימת את המרכיב של ריבונות ועצמאות – הרי היא "אוטונומיה", באשר

היא כפופה במישרין למדינה אחרת, ורק בעקיפין למשפט הבינלאומי.

את האמור יש לסייג בהערה נוספת. גם לאחר כינון האו"ם ומגילתו ייתכנו מצבים, שבהם תיחשב חטיבה מאורגנת כמדינה, ובכל זאת תישלל ממנה העצמאות בפועל. כזה, למשל היה המצב בגוש המזרחי, עד להתמוטטות בריה"מ בדצמבר 1991. מדינות מזרח-אירופה נחשבו לריבוניות ולעצמאיות, ולמרות זאת בפועל שללה מהן בריה"מ חלק מהסמכויות המכוננות עצמאות זאת, במיוחד בכל הקשור לענייני חוץ וביטחון. אלא ששלילה זו, שנעשתה במסווה של הסכמה, הייתה בניגוד למשפט הבינלאומי, באשר לא התקיימו בברית-ורשה התנאים הנדרשים לכינון הסכמות בינלאומיות. גם 15 הרפובליקות שבתוך בריה"מ נהנו לכאורה ממעמד של מדינות, אפילו לפי חוקת בריה"מ. ואולם בפועל שללה מהן רוסיה (שהייתה אחת מהרפובליקות הללו), את עצמאותן וריבונותן, עד להתפרקותה של בריה"מ וכינון חבר העמים העצמאיים. מצב דומה שרר ביוגוסלביה עד 1991 ביחסים בין סרביה לשאר 5 הרפובליקות, שיחד היוו את "הרפובליקה הפדראלית העממית של יוגוסלביה".

(2) שלושה גלי לידת מדינות

סקירה היסטורית קצרה זו נחוצה כדי להזהיר אותנו מפני הכללות מסוכנות לגבי הסוגיה הסבוכה של היחסים בין "מדינה" לבין "פחות ממדינה" לאור המשפט הבינלאומי הנוכחי. זאת ועוד: מסקירה זו אנו למדים, ששאלת ההכרה במדינה חדשה אינה משפטית בלבד, אלא גם פוליטית. עובר מדיני אינו נולד לתוך חלל פוליטי, אלא לתוך מציאות פוליטית שהתגבשה במהלך ההיסטוריה ארוכת השנים. עובר כזה יכול שייולד בסופה של

תקופת הריון מסוימת ויהפוך למדינה, אך אפשר גם שלא יבוא כלל לעולם, ויישאר בחזקת רעיון שלא הוגשם.

לתקופה ההיסטורית, שבה מבקש העובר המדיני להיוולד, יש חשיבות רבה. יש תקופות שבהן נוצרות מדינות רבות, באורח סיטוני כמעט. ויש תקופות שבהן לא נוצרות כלל מדינות, או שמספרן קטן ביותר. כך, למשל, גל הלידות הראשון בעת החדשה, פקד את יבשת אמריקה, עת נולדו בה המדינות הנוכחיות בסוף המאה ה-18 ובראשית המאה ה-19 (1760-1830). גל הלידות השני פקד את אירופה החל מראשית המאה ה-19 ועד סוף מלחמת העולם ה-1 (1820-1920). בסופו של גל זה נולדו גם עמי המזרח התיכון, עם התמוטטות האימפריה התורכית. גל שלישי של לידות פקד את אפריקה ואסיה לאחר מלחמת העולם ה-2. ואילו היום, פסקה לחלוטין לידה זו, למעט במקרים בודדים של לידת מדינות איים קטנטנות ובלתי חשובות.

כל אחד מגלים אלה נוצר כתוצאה מהתמוטטות אימפריה זו או אחרת. הגל הראשון נוצר כתוצאה מהתמוטטות האימפריות של ספרד ופורטוגל; הגל השני – מהתמוטטות האימפריות של אוסטריה, רוסיה ותורכיה; הגל השלישי – מהתמוטטות האימפריות של אנגליה, צרפת ושאר המעצמות הימיות של אירופה. מדינות חדשות יכלו לקום רק על חורבן של מעצמות אימפריאליות – אך אין הן יכולות לקום על חשבונן של טריטוריות לאומיות. לכן, לא קמה באירופה אף לא מדינה אחת חדשה מאז תום מלחמת העולם הראשונה. מדינות מסוימות, שזמן מה היו כבושות, זכו אומנם בעצמאות – אך זאת רק משום שכבר הוכרו קודם לכן כמדינות, ובתור שכאלה הייתה להן הזכות לעצמאות. כל הניסיונות שנעשו באירופה על ידי עוברים מדיניים לא צלחו, כיוון שלו יצאו הם לפועל, הייתה נפגעת שלמות מדינות-האם, שהן מדינות-לאום ולא מעצמות אימפריאליות. במסגרת הגל השני נולדו גם ההסדרים הטריטוריאליים במזרח

התיכון, ובתוכם גם ההסדר הטריטוריאלי של ארץ ישראל. למעשה, לא חלו מאז תום מלחמת העולם הראשונה שינויים במפת המזרח התיכון, למעט היווצרותה של ממלכת ירדן על חשבון הטריטוריה הארץ ישראלית. הניסיון הבולט ביותר לערער על הגבולות הללו נעשה על ידי הכורדים, שלהם סימני היכר לאומיים מובהקים, אך זה נכשל בגלל התנגדותן של מדינות האם (תורכיה, עיראק, סוריה ואיראן) שעל חשבונן רצה העם הכורדי לכוון את מדינתו. התביעה להקים מדינה פלשתינית על חשבון השטח שהוקצה למדינת ישראל עומד בסתירה לעיקרון יסוד של המשפט הבינלאומי, התובע להגן על שלמות הטריטוריות הלאומיות הקיימות זה מכבר. כל עוד נשלטו רוב הטריטוריות על ידי מעצמות אימפריאליות, היה צידוק לפירוקן ולהקמת מדינות חדשות בשטחיהן. ואולם, משהתגבשו הסדרים טריטוריאליים לאומיים, אין עוד צידוק להמשיך במלאכת פירוק זו (בכפוף לחריגים מסוימים בעולם השלישי).

(3) שלמותה הטריטוריאלי של מדינת ישראל

מגילת האו"ם מכירה בזכותן של מדינות קיימות לשמור על שלמותן הטריטוריאלי. עיקרון זה הוא מאבני היסוד של המשפט הבינלאומי המודרני, והוא מהווה מחסום בפני תוקפנות של מדינות זרות, העלולות להתערב בשטחן הריבוני של מדינות אחרות, במסווה של סיוע בינלאומי לגורמי פנים בתוך אותה מדינה. למעשה לא קיים היום שום צידוק להתערבות בינלאומית בתוך שטחה של מדינה ריבונית, אלא אם כן תבצע היא התקפה ישירה על עקרונותיו של משפט זה. מסיבה זו טענה סרביה, שלא היה מקום להתקפת כוחות נאט"ו עליה, אפילו נחזו מעשיה להיות הפרה יסודית של המשפט הבינלאומי.

קודם שתבוצע התערבות בינלאומית בשטחה של מדינה ריבונית, עליה לעמוד למשפט. רק אם ייפסק שהיא אכן ביצעה עבירה

בינלאומית, אפשר יהיה להענישה ואולי אף להתערב בשטחה, כדי למנוע את המשך קיום העבירה. פירוש הדבר, שהתערבות בשטחה של מדינה ריבונית מצד מדינות זרות עלולה להיות חמורה יותר מעצם העבירה המיוחסת למדינה שבשטחה מתערבים. עיקר הקושי הוא כמובן כיצד לקבוע אם בוצעה עבירה, ומי האורגן המוסמך לקבוע זאת. קושי זה מתעורר בשני מקרים גבוליים: (א) כשמעשייה של מדינה מסוימת הם גבוליים מבחינה משפטית; (ב) כשאין גבולות מוכרים למדינה מסוימת. המקרה הראשון מודגם היטב על ידי התקדים של סרביה תחת שלטונו של **מילושוביץ**. מדינות המערב החליטו שמתבצע טיהור אתני בחבל קוסבו, שבריבונות סרביה. לעומת זאת, סרביה טענה שהמיעוט המוסלמי חותר להשתלט על שטחים שהם הליבה ההיסטורית של מדינתם, ושיש בכך משום איום על קיומה כמדינה ריבונית. השאלה, האם בוצע טיהור אתני, ואם כן, האם היה מקום להתערב שטחה של סרביה, טרם הוכרעה מבחינה משפטית. בכל מקרה, ההתערבות בשטח סרביה נעשתה לפני שנחרץ משפט, ולא לאחר מכן. לכן, יתכן בהחלט, שמבחינה משפטית היה צורך להעמיד לדין לא רק את מילושוביץ, אלא גם את מנהיגי הקואליציה המערבית שהחליטו לתקוף אותה.

המקרה השני מודגם היטב על ידי ישראל. גבולותיה של זו מעולם לא נקבעו סופית על ידה, ואף לא על ידי הקהילייה הבינלאומית. בהכרזה על הקמת המדינה לא נקבע שטח המדינה העתידה לקום. השמטה זו הייתה מכוונת, באשר לא הושגה הסכמה בנושא. היו שטענו בלהט כי לא ייתכן להכריז על הקמת מדינה, בלי להכריז על גבולותיה. לעומת זאת, עמדתו של דוד בן גוריון ותומכיו הייתה, כי לדרישה זו אין אחיזה, וכראייה לכך הובא התקדים של ארה"ב, שבהכרזת העצמאות שלה אין זכר לגבולותיה. בפועל הוכפל שטחה של ארה"ב לאחר הכרזת העצמאות מאות מונים על-ידי סיפוח שטחים והעברות שטחים

באמצעים הסכמיים. בן גוריון הסביר את עמדתו במילים אלו (אמנון רובינשטיין, המשפט הקונסטיטוציוני, ע' 83):

החלטנו להתחמק (אני בוחר בכוונה במלה זו) מהשאלה הזאת מהטעם הפשוט: אם האו"ם יקיים את החלטתו, הרי אנו מצדנו...נכבד את ההחלטות כולן. עד עכשיו לא עשה האו"ם כזאת...ולכן לא הכול מחייב אותנו...אנחנו השארנו את הדבר הזה פתוח להתפתחות.

השאלה, מהם גבולות ישראל לא הוכרעה עד כה, ולכן התפתחה ספרות משפטית ענפה סביב מעמדם של השטחים שנתפסו במלחמת ששת הימים. למעשה, מתעורר הרושם, שבעוד גבולות ישראל אחרי יוני 1967 הם גבולות שנויים במחלוקת, הרי שהגבולות שלה לפני כן הינם מוסכמים על הכול. ולא היא. הפלשתינים והמדינות דוברות הערבית לא הכירו מעולם בגבולות הקו הירוק, ואף מדינות רבות אחרות, במיוחד בעולם השלישי, מסרבות להכיר בגבולות אלו עד היום. גבולות אלה שונים לא רק מגבולות מפת החלוקה שנקבעו בהחלטת החלוקה של עצרת האו"ם 181, אלא גם משל אלה של מפת ארץ ישראל המנדטורית, שנקבעו על ידי חבר הלאומים. גבולות החלטת החלוקה מ-1947, שנקבעו על ידי שיקולים דמוגרפיים, שרירותיים הרבה יותר מגבולות ארץ ישראל המנדטורית, אשר שיקפו את ארץ ישראל ההיסטורית. גבולות הקו הירוק שרירותיים לא פחות, בשקפם את מקבילית יחסי הכוחות בין היישוב היהודי למדינות ערב ולפלשתינים בשנת 1948, ותו לא. גבולות מלחמת ששת הימים משקפים אף הם את מקבילית הכוחות בין הצדדים, שנטתה עוד יותר לטובת ישראל ביחס לשכנותיה.

הטענה, שהשטחים אינם כבושים, נגזרת מזכויות העם היהודי על ארצו, מכוח ארבעה מבחנים: זהות הארץ, יישוב הארץ, המנדט שניתן לבריטניה כנאמנה למימוש הבית הלאומי ואף מכוח

ההבטחה המקראית. על פי מבחנים אלו גבולות הארץ קרובים הרבה יותר לגבולות ארץ ישראל המנדטורית, מאשר לגבולות הקו הירוק. לאחר מסירת שטחה המזרחי של ארץ ישראל לממלכת ירדן, לא ניתן עוד לדבר על ארץ ישראל השלמה, אלא רק ארץ ישראל החצויה, ואפילו תישאר היא שלמה מצדו המערבי של הירדן.

שום גבול או שטח אינו קדוש. קדושה היא עניין דתי, ואין לה מקום בתפישת עולם חילונית, למעט קדושת החיים. בעוד הזכות לשלום ולביטחון היא מוחלטת ובלתי ניתנת למיקוח ולמ"מ – הרי שגבולות ושטחים הם בעלי ממד יחסי בלבד, וניתן להתמקח לגביהם. שום גבול מדיני קיים אינו טבעי או מתת אלוה – אלא הוא פרי של תהליכים פוליטיים והיסטוריים, שביסודם יחסי כוח, להבדיל מיחסי משפט. הגבולות הנוכחיים נקבעו כתוצאה מאחד או יותר מאלה: (א) מלחמות; (ב) קיומם של גבולות לשוניים בתוך אימפריות אירופיות כגון רוסיה הרומנובית או אוסטריה; ההבסבורגית, שהפכו לגבולות מדיניים במרכז ובמזרח אירופה; (ג) חלוקה ליחידות מנהליות בתוך האימפריות הימיות, כגון ספרד, בריטניה או צרפת – שכתוצאה ממנה נקבעו רוב הגבולות המדיניים באמריקה, באפריקה, במזרח התיכון ובדרום מזרח אסיה.

הגבולות במזרח התיכון נקבעו על-ידי החלוקה המנהלית של בריטניה וצרפת. במסגרת חלוקה זו אמורים היו גבולות מדינת ישראל להשתרע על כל שטחה של מדינת ישראל היום, בצירוף השטח של ממלכת ירדן, אך למעט רמת-הגולן. שטחה של ארץ ישראל המנדטורית הוגדר במנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים, ומיד לאחר מכן בוצעה חלוקה נוספת בשטח זה, שהקצתה את השטח שממערב לנהר הירדן לבית הלאומי היהודי, ואת השטח המזרחי לו לממלכת ירדן. חלוקה זו באה כתוצאה מהתחייבויות סותרות של בריטניה לבית המלוכה ההאשמי

וליהודים במהלך מלחמת העולם הראשונה, מבלי להתחשב ב"עם הפלשתיני", שטרם בא אז לעולם.

כאמור, לעם היהודי זכות לריבונות על שטחה המערבי של ארץ ישראל מכוח המשפט הבינלאומי, אף אם ההחלטות שהתקבלו היו בעלות אופי פוליטי ולא משפטי. הציונות, כבר בראשית דרכה כתנועה מדינית, גרסה כי הכרה בינלאומית בזכויותיו המשפטיות של העם היהודי על ארץ ישראל, שיובטחו על-ידי ערבויות בינלאומיות של המעצמות, היא תנאי מוקדם לכל התיישבות יהודית ולהקמת מדינה בארץ ישראל. לפיכך, כבר **בקונגרס הציוני ה-1** הוגדרו מטרות הציונות במונחים של המשפט הבינלאומי, שנוסחו בזו הלשון: **"הציונות שואפת להקים בית-מולדת לעם ישראל בארץ-ישראל, שיהא מובטח על-ידי המשפט הפומבי"** (נתן פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 24). לאחר מכן פעלה הציונות תמיד לפי אותו עיקרון: הסתמכות על כוחו ותושייתו של העם היהודי, תוך ניצול הזדמנויות בינלאומיות לטובתה.

ההכרה הבינלאומית הראשונה בציונות המדינית הייתה במסגרת **המנדט הארץ ישראלי** מטעם חבר הלאומים מיום 24.7.1922, שאימץ את נוסח **הצהרת בלפור** מיום 2.11.1917, בדבר **"ייסוד בית לאומי לעם ישראל ארץ ישראל"** ("פלשתינה" במקור), ואף הכיר **"בקשר ההיסטורי בין העם היהודי ובין ארץ ישראל, המשמש יסוד לבנות מחדש את ביתו הלאומי בארץ ישראל"**. **בסעיף 5 לכתב המנדט**, צוין כי **"הממשלה המנדטורית תהיה אחראית על כך, שלא יינתן בצמיתות או בחכירה חלק משטח ארץ ישראל לממשלת ארץ זרה איזו שתהיה, ולא תושם באיזה אופן שהוא תחת השגחתה של ממשלה זרה שכזו"**. מנוסח המנדט עולה במפורש, כי כוונת מנסחיו הייתה להקים מדינה יהודית בכל שטחה של ארץ ישראל המנדטורית, שאם לא כן, לא היה צורך בסעיף 5 הנ"ל. מאידך, מנסחי המנדט היו מודעים היטב לקיומם של תושבים לא-יהודיים בארץ ישראל, ולפיכך הודגש כי הבית

הלאומי יוקם "בתנאי מפורש, שלא ייעשה שום דבר, אשר יפגע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא-יהודיות הנמצאות בארץ".

כאמור, כתב המנדט הארץ ישראלי הוא המקור המשפטי המחייב מבחינת המשפט הבינלאומי, באשר לזכויות הריבונות על ארץ ישראל. מאלפת היא העובדה, שכשלוש שנים לפני כן, התקבלה הצהרת בלפור באהדה, לא רק על-ידי מעצמות המערב, אלא אף על-ידי מי שראה עצמו מנהיג הערבים, האמיר פייצל. בהסכם פייצל-ויצמן מיום 3.1.1919 הכיר פייצל בשאיפותיו הלאומיות של העם היהודי, וכן בזכותו לכונן מדינה יהודית בשטח ארץ ישראל. בהסכם עצמו דובר על שיתוף-פעולה אמיץ בפיתוח האזור, ועל עידוד העלייה היהודית "בקנה מידה רחב" וביישוב מהיר של העולים על הקרקע "בהתיישבות צפופה".

המפעל הציוני זכה לאהדה רבה בחבר הלאומים כמעט עד יומו האחרון, וזאת חרף העובדה, שאיראן הייתה ממייסדיו, ושבמשך הזמן הצטרפו אליו, בזו אחר זו, 4 מדינות מוסלמיות נוספות – תורכיה ועיראק (1932), אפגניסטן (1934) ומצרים (1937). רק בספטמבר 1937 חל שינוי קיצוני בעמדתן של מדינות אלה כלפי הציונות, על רקע מהומות 1936 בארץ ישראל. בריטניה אף היא גילתה אהדה למפעל הציוני עד שנת 1939, שבה שינתה לפתע את עמדתה, כתוצאה מהלחץ הערבי שהלך וגבר.

עד מחצית שנות ה-30, כלל לא עמדה על הפרק הקמת מדינה דוברת ערבית בשטחה המערבי של ארץ ישראל המנדטורית. נהפוך הוא: הקמת מדינה דוברת ערבית בשטח שממזרח לנהר הירדן, בשליטתו של האמיר עבדאללה, היה בה כדי לפתור את בעיית חלוקת ארץ ישראל בין היהודים לדוברי הערבית על-ידי גבול ברור, אף שההחלטה לגבי הקמתה נבעה משיקולים אחרים. אִמירות עבר הירדן הייתה למעשה שטח ריק מאדם, שקליטת

מהגרי 1948 עשויה הייתה להפוך אותה ממדינה על הנייר למדינה ממשית, כפי שארע בפועל במחצית השנייה של המאה ה-20. עד כיבוש יהודה ושומרון על-ידי ישראל, במלחמת ששת הימים, שררה הסכמה שירדן היא בפועל "מדינה פלשתינית", משום היות "הפלשתינים" (שם נרדף למהגרי 1948) רוב בשטחה.

חלוקת ארץ ישראל המנדטורית על-ידי הקצאת השטח המזרחי שלה לאמירות השושלת ההאשמית, עמדה בניגוד להרשאה המקורית במנדט הארץ ישראלי. גם כל תוכניות החלוקה של ארץ ישראל המערבית שהועלו מאז ועדת פיל בשנת 1937, עמדו בניגוד ברור לאמור בסעיף 5 לכתב המנדט, ששלל במפורש הקמת מדינה נוספת בשטח המנדטורי – קל וחומר לאחר שמרביתו של שטח זה נמסר לעבר הירדן. הצעת החלוקה של בריטניה, ביולי 1937, גרמה לפולמוס עז ונוקב בקרב הזרמים הציוניים השונים, שלא היה כמותו מאז ראשית דרכה של הציונות המודרנית. הפולמוס הזה, שהביא לקיטוב בין המחייבים לשוללים, לא פסק אלא משהחליטה ממשלת בריטניה לגנוז את התוכנית. החלטת החלוקה של עצרת האו"ם מס' 181 מנובמבר 1947, אף היא זכתה להסכמה מצד הציונות בלית ברירה, במיוחד לנוכח הצורך לפתור לאלתר את בעייתה של שארית הפליטה באירופה שלאחר השואה.

סיפוח חבלי יהודה ושומרון על ידי ממלכת עבר הירדן במלחמת העצמאות לא זכה מעולם להכרה בינלאומית. רק בריטניה ופקיסטן הכירו בשעתו בהרחבת הריבונות הירדנית על שטחי יו"ש. אפילו המדינות דוברות הערבית, שלכאורה היו אמורות לתמוך בסיפוח זה, התנגדו לו נמרצות, ואף איימו על ירדן בגירושה מהליגה הערבית בשל סיפוח זה. מועצת הליגה הערבית חזרה בה מכוונת הגירוש, רק לאחר שירדן הצהירה, כי אותה סיפוח לא יהיה בו כדי להשפיע "על ההסדר הסופי של בעיית פלשתיין". בעקבות כך החליטה מועצת הליגה שיש לראות את

ירדן כבעלת נאמנות על השטחים האמורים, "עד אשר תיפתר בעיית פלשתין לטובת אוכלוסייתה" (יהודה בלום, ציון במשפט הבינלאומי נפדתה, ע' 319-320). על כול פנים מבחינת המשפט הבינלאומי היה מעמדה של ירדן ביר"ש מעמד של כובש, עד שסולקה ממנה על ידי ישראל ביוני 1967. תפיסת השטח מירדן אינה יכולה להיתפס ככיבוש, מאחר שלירדן לא היו זכויות בשטח זה. אך האם ניתן לומר שהשטח נכבש מידי "העם הפלשתיני"? בפירוש לא, מאחר שעם כזה לא היה קיים כלל בשעה שהתקבלה החלטת החלוקה ב-1947, שדיברה על "מדינה ערבית" ולא על "מדינה הפלשתינית".

השאלה, מהם גבולות מדינת ישראל מבחינת המשפט הבינלאומי, היא סוגיה מורכבת, מאחר שהתקבלו מספר החלטות בינלאומיות סותרות לגביה. מבחינה משפטית תלוי הדבר בנקודת המוצא שממנה יוצאים ובעקרונות הפרשנות המשפטית שבהם עושים שימוש. כך, למשל, קיים העיקרון המשפטי, שהחלטה מאוחרת גוברת על החלטה מוקדמת. בצד עיקרון זה יש חשיבות למעמדם של הגופים שקיבלו את החלטות, האם הם במעמד משפטי זהה או שונה. בנוסף לאלה קיים העיקרון המשפטי-מוסרי, לפיו לא ניתן לרכוש זכויות על ידי התנהגות עבריינית, עיקרון המוכר במשפט העברי בשם "אסור שהחוטא ייצא נשכר" (ובמשפט הרומי: "מעילה בת עוולה, לא תצמח עילה"). מבחינה משפטית קיימות מספר אפשרויות פרשניות, ולא פרשנות אחת בלבד.

במוסדות הבינלאומיים התקבלו שתי החלטות טריטוריאליות שונות. חבר הלאומים קבע שארץ ישראל משתרעת על פני השטחים שמשני צדי נהר הירדן. לעומת זאת, עצרת האו"ם צמצמה שטח זה לצד המערבי בלבד – שאף אותו הציעה היא לחלק לשני חלקים, לפי ההרכב הדמוגרפי של הארץ. מאלפת העובדה, שכלל לא ברור מהחלטת החלוקה, באלה שמות ייקראו

שתי מדינות אלו, פרט לכך שמדינה אחת תהא יהודית – והשנייה ערבית.

קיימת אפוא תחרות בין שתי החלטות טריטוריאליות אלה, כשעקרונית לפחות צריך להכריע איזו החלטה גוברת. אם החלטת החלוקה 181, שהתקבלה על ידי עצרת האו"ם, היא הבסיס המשפטי לזכויות על השטחים – כי אז אפשר לומר, ששטחי יו"ש היו שייכים תחילה לתושביהם דוברי הערבית, לאחר מכן נכבשו הם על ידי ממלכת עבר ירדן, ולבסוף נתפסו על ידי ישראל. אם, לעומת זאת, נאחזים בהחלטות חבר הלאומים, כי אז חבלי יהודה ושומרון הוקנו מלכתחילה לעם היהודי, ובמעשה תפיסתם במלחמת ששת הימים רק נתפס מה שהיה כבר קודם קניין משפטי. כמו כן, אם טוענים כי זכות שנרכשה פעם אחת אינה ניתנת לויתור, אלא ברצון מקבלה, בלי קשר להתנהגותו, כי אז יש בסיס לתביעת תושבי יו"ש למדינה משלהם. אם, לעומת זאת, מייחסים חשיבות להתנהגות המקבל, הרי שהוא עשוי לאבד את זכותו בשל התנהגותו הנפשעת.

ויכוח משפטי זה אינו ניתן להכרעה ברורה, אך לישראל יש, כאמור, שורה של טיעונים, המצדדים בטענה, ששטחי יו"ש הם "שטחים משוחררים" ולא "שטחים כבושים". עיקרו של הטיעון מיוסד על שתי הנחות: (א) עליונותו של כתב המנדט על פני החלטת החלוקה (ב) התנהגותם הנפשעת של תושביה דוברי הערבית של הארץ, מאז התקבלה החלטת החלוקה.

בהסתמכה על זיכרונה הקצר של דעת-הקהל העולמית, נוטה התעמולה הערבית-פלשתינית להשכיח את העובדה, שבשנת 1921 כבר חולקה ארץ ישראל המנדטורית לשני חלקים, אף שלא הייתה לכך הצדקה מבחינה משפטית ו/או פוליטית. כמו כן משכיחים הם את העובדה, כי במשך 20 שנה מאז הוכרה זכות תושבי הארץ דוברי הערבית למדינה משלהם (1947-1967), לא

מצאו הם לנכון לעשות דבר כדי לממשה. נהפוך הוא: מאז סופחו שטחי יו"ש על-ידי ממלכת ירדן, במהלך מלחמת העצמאות, כלל לא חשו עצמם תושבי יו"ש נתונים תחת שלטון זה, אלא כאזרחים שווי זכויות של ממלכת ירדן. הם ראו עצמם אזרחים ירדנים לכל דבר, ואף השתתפו באופן פעיל ודומיננטי בחיים הפוליטיים של ירדן, לרבות במעמד של חברי פרלמנט ושירים. רק לאחר 1967 התעוררו הם לפתע והחלו תובעים להקים מדינה משלהם, כל זאת תחת מכבש הלחצים שהפעיל עליהם אש"ף. למעשה, ספק אם רצו הם אז, ואף אם רוצים הם היום, מדינה משלהם, שתיתן ביטוי לזהותם הלאומית הבודיה. מי שדחף אז להקמת מדינה פלשתינית, ומי שדוחף אף היום, הם אש"ף וחמא"ס – ולא תושבי הארץ דוברי הערבית עצמם.

שטחי יהודה ושומרון, אפילו הוענקו לשעה קלה לתושביהם על ידי החלטת החלוקה, נשמטו הם מידם וחזרו לידי היהודים בשל התנהגותם הנפשעת. לתושבי יו"ש דוברי הערבית אין זכות למדינה עצמאית מכוחם של עקרונות משפטיים ומוסריים, ואף לא מכוחן של החלטות החלטה 181 ו/או החלטה 242. החלטה 242 לא רק שאינה מחייבת את ישראל, אלא אף שאין לה תחולה ביחס ל"עם הפלשתיני". עמדה זו נתמכה בעבר על ידי **אליקים רובינשטיין**, בתקופה ששימש כיועץ המשפטי לממשלה. תמצית עמדתו היא, כי החלטה 242 לא נועדה לחול על הישות הפלשתינית, מאחר שזו לא הייתה מוכרת כלל בשעת קבלת החלטה זו, וכי באותה עת לא עמד כלל על הפרק עניין הקמתה. הפלשתינים אינם מוזכרים בהחלטה אלא בדרך אגב, בעניין בעיית הפליטים. חשיבות חוות דעת זו בהפיכת הסוגיה ממדינית למשפטית (רובינשטיין, החלטה 242). למסכת הנימוקים המפורטים בה ניתן להוסיף שני נימוקים נוספים, כבדי משקל, המשמיטים את הבסיס המשפטי לתביעות הטריטוריאליות של ארגוני הטרור

הפלשתינאים, ואף לתביעתם להקמת מדינה עצמאית בכלל, שתמציתם היא:

1) במסמך הידוע כ"תוכנית השלבים של אש"ף" מיום 8.6.1974, הדגיש אש"ף שהוא דוחה את החלטה 242 בכל מישור ממישורי הפעולה הערבית והבינלאומית, מאחר שזו, כלשונה, "מטשטשת את הזכויות הלאומיות של עמנו, המתייחסת אל העניין הפלשתיני כאל בעיית פליטים". דברים אלו, כמוהם כהודאת בעל-דין במשפט הפנימי, המחייבת את אומנם, והם מנועים מלחזור ממנה רק מטעמי נוחות והשתנות הנסיבות. הרשות הפלשתינית עושה היום שימוש בהחלטה 242, לשם הצדקת תביעתה לכלול במסגרת מדינתה העתידית את כל השטחים ביר"ש ובחבל עזה, שלא היו בידי ישראל ערב מלחמת ששת הימים – ואף להצדקת זכותו להקמת מדינה פלשתינית. ואולם, אם לטענת הרשות הפלשתינית החלטה 242 מטשטשת את הזכויות הלאומיות שלהם, ברור שאין היא יכולה לשמש היום מקור לאותן זכויות פוליטיות, שמכוחן תובעת הוא מדינה עצמאית. משמע, החלטה 242 אינה ישימה על המו"מ המדיני בין ישראל לרשות, ואף משמיטה את הבסיס לטענתה לזכות להקמת מדינה עצמאית.

2) הרשות הפלשתינית מסתמכת גם על החלטה 181 מנובמבר 1947, הידועה כ"החלטת החלוקה". החלטה זו אינה יכולה לסייע לה, לאחר שאף אותה דחו תושביה דוברי הערבית של הארץ, בעת קבלתה, ובמקום להקים מדינה ערבית בגבולות החלוקה, בחרו לרכז מאמצייהם בחיסול מדינת ישראל. בהתבסס על הכלל "שאסור שהחוטא ייצא נשכר", ניתן לטעון, שמכוח תוקפנותם אבדה להם הזכות שהקנתה החלטת החלוקה. לחילופין ניתן לטעון, שעצם דחיית החלטה 181, כמוה כהודאת בעל-דין במשפט הפנימי,

המחייבת את אומרה, והיוצרת מניעה מלחזור ממנה, רק מטעמי נוחות והשתנות הנסיבות. עוד ניתן לטעון, שזכות זו התיישנה לאור העובדה, שבמשך תקופה של כמעט 20 שנה, עד מלחמת ששת הימים, הם לא עשו דבר כדי לממשה, באותם השטחים שנתפסו במלחמת העצמאות על-ידי ירדן ומצרים.

למדינת ישראל הוקנתה אפוא הריבונות בשטחי יו"ש ואף בחבל עזה, ושני חבלי ארץ אלו מהווים חלק משלמותה הטריטוריאלית. לכן, לשום קבוצה החיה בתוך מדינת ישראל, אין זכות למדינה עצמאית משלה, ואף לא לאוטונומיה – אלא אם כן ישראל, כמדינת-האם, תסכים לכך. קל וחומר שאין זכות כזו לרשות הפלשתינית (שאינה אלא גרסה מעודכנת של הפת"ח ואש"ף) ו/או לחמא"ס, שאינם מייצגים שום קבוצה אתנית בארץ ישראל, אלא את שולחיהם האימפריאליסטיים. לכן, ההחלטה הסופית בעניין יו"ש וחבל עזה היא בידי ישראל בלבד, ולה זכות וטו בנושא זה. מדינה פלשתינית לא תקום, אלא אם ישראל תרצה בכך, ובשטחים שהיא תקצה לה, אם תחליט להקימה. אם לא תרצה בהקמתה, כי אז לא תקום מדינה זו, אפילו יהיה עליה להשתמש בכוח כדי לסכל את הקמתה.

זכותה של ישראל, ככל מדינה אחרת, לשמור על שלמותה הטריטוריאלית, היא מאבני היסוד של המשפט הבינלאומי. לכן, יש לה סמכות לא רק לחסל כל עובר מדיני התובע עצמאות על חשבון שטחה, אלא אף למנוע ממדינות זרות להתערב בנעשה בשטח שבתחום ריבונותה.

(4) הכרה במדינה חדשה על פי המשפט הבינלאומי

לרשות הפלשתינית ולחמא"ס אין אפוא זכות משפטית להכריז על הקמת מדינה פלשתינית באופן חד צדדי – אך שום גורם פוליטי

אינו יכול למנוע מהן לעשות כן. כדי להכריז על הקמת מדינה לא צריך דבר, למעט מערכת כריזה. כאמור, במשך שנים עשתה הרשות הפלשתינית שימוש ציני באיום על הקמת מדינה באופן חד צדדי, כדי לסחוט ויתורים מפליגים מישראל. משכשלה בכך, פנתה לאו"ם להתקבל כחברה בו. מששברה את הכלים, זכאית אף ישראל לעשות כל שביכולתה למניעת הקמתה בפועל של מדינה זו. לצורך כך, יש לבחון מהי עמדת המשפט הבינלאומי בסוגיה זו.

מאחר שמדינה אינה אישיות פיזית, אלא אישיות משפטית, בדומה לתאגיד כלכלי – מתעוררת בכל מקרה לגופו השאלה הראשונה, האם ארבעת תנאי-היסוד לקיום מדינה (טריטוריה, אוכלוסיה, שלטון ועצמאות) התמלאו, אם לאו. אם התקיימו בפועל תנאי היסוד, כי אז הצליחה כבר המדינה להיוולד, ולא נותר אלא להכיר בה, או לסרב לכך. לעומת זאת, אם טרם התקיימו תנאי-יסוד אלה, כפי מצב הרשות היום, כי אז נמצאת ישות פוליטית זו במצב עוברי בלבד, וניתן למנוע ממנה להיוולד ולהפוך למדינה. השאלה העיקרית היא אפוא, האם למרות התנגדות ישראל להקמת מדינה זו, יש בכוחה לקום מכוח ההכרה בה על ידי מדינות העולם ו/או על ידי הכרת האו"ם בה. תשובתי היא כאמור, שלילית, ועתה אנמקה ביתר פירוט.

בשלב הנוכחי של המשפט הבינלאומי לא קיים בזירה הבינלאומית ארגון מרכזי המוסמך לקבוע קיום תאגידים מדיניים בצורה שתחייב את העולם כולו, בדומה לרשם החברות בתחום המשפט הלאומי. אמנם היו ניסיונות לכוון מוסד בינלאומי מעין זה, אך הם נכשלו כשלון חרוץ. לפיכך, התפישה הרווחת בקרב המלומדים השונים היא, שכל מדינה קיימת רשאית, על-פי שיקול דעתה, להעניק או שלא להעניק **"הכרה"** (recognition) לישות חברתית הטוענת כי הגיעה כבר למצב של מדינה בפועל. המושג **"הכרה"** במשפט הבינלאומי הוא דו-משמעי, באשר קיימים שני סוגים של הכרה:

(א) **"הכרה משפטית"** (Legal recognition) שהיא ההכרה במובן הצר, ופירושה הכרה בעובדת קיומה של מדינה מסוימת, בלי לכרוך זאת באקט מסוים. הכרה מעין זו יכולה להיעשות לא רק על ידי אקט של הצהרה מפורשת (הכרה דה-יורה) אלא אף להיעשות בשתיקה (הכרה דה פקטו).

(ב) **"הכרה פוליטית"** (Political recognition) שהיא ההכרה במובן הרחב יותר – והיא מתבטאת בנכונות לקיים יחסים דיפלומטיים.

יש אפוא להפריד בין **"הכרה"** לבין **"נכונות לקיים יחסים דיפלומטיים"**. ראוי גם לזכור, כי ההכרה הינה פעולה חד-צדדית של המדינה המכירה, ואילו כינון יחסים דיפלומטיים – כפי שאומר במפורש **סעיף 2 בהסכם וינה משנת 1961 בדבר היחסים הדיפלומטיים** – הנה תוצאה של **"הסכמה הדדית"**. אי לזאת, גם אם המדינה המכירה מוכנה לקשור קשרים דיפלומטיים, אין המדינה המוכרת חייבת להסכים לקשירתם, רק מפאת ההכרה בה.

"חוסר הכרה" במדינה החדשה, אין פירושו שמדינה קיימת זכאית לפגוע בעצמאותה של המדינה החדשה. מאידך, **"הכרה"** אין משמעותה שהמדינה הקיימת מאשרת בהכרח את כל תביעותיה הטריטוריאליות של המדינה החדשה. המדינה החדשה, בהיותה מדינה, חייבת כמובן שתהיה לה טריטוריה כלשהי. אך טריטוריה זו אינה מוכרחה להיות מתוחמת באופן סופי. מדינה קיימת יכולה להכיר במדינה החדשה, ולמרות זאת לחלוק על זכותה לשלוט על שטחים מסוימים. כך, למשל, מדינות רבות המכירות בישראל דה יורה, מסרבות להכיר בגבולותיה הנוכחיים, הגם שגבולות אלה טרם הוגדרו על ידי ישראל כגבולותיה. חלק ממדינות העולם (בעיקר מדינות מוסלמיות) אף אינו מכיר בישראל דה-יורה, אלא רק דה-פקטו. קל וחומר שאינו מכיר בגבולות כלשהם של ישראל.

הכרה במדינה חדשה דה יורה, אין פירושה הכרה בעיר מסוימת כעיר הבירה של אותה מדינה. דוגמא לכך היא חוסר הנכונות גם של מדינות ידידותיות להכיר בירושלים כעיר הבירה של מדינת ישראל, והקמת שגרירותיהן בתל אביב.

אשר לצורת ההכרה, הריהי יכולה להינתן באורח **אינדיבידואלי**, על-ידי מדינה אחת, או באורח **קיבוצי** על ידי מספר מדינות – בוועידה בינלאומית, למשל. הכרה יכול שתעשה **במפורש**, על-ידי הצהרה המדברת בעד עצמה – או **מכללא**, על-ידי פעולה ממנה משתמעת הכוונה להכיר. בפרקטיקה, ההכרה היא **פעולה חד-סטרית**: רק מדינה קיימת מעניקה הכרה למדינה חדשה, ואילו מדינה חדשה מבקשת הכרה ממדינות ותיקות, אבל אינה מתבקשת להעניק להן הכרה. מדינה המצטרפת לחברה הבינלאומית אינה במצב לשקול אם להכיר או שלא להכיר במדינות, אשר הצטרפו לחברה הבינלאומית לפניו.

גדר המחלוקת הוא בשתי שאלות: (א) בשאלה, האם ההכרה, במובן המשפטי, היא אקט **מכונן** (קונסטיטוטיובי) או שהיא אקט **הצהרתי** (דקלרטיבי) בלבד; (ב) בשאלה, האם חל כאן הכלל של השוויון בין המדינות – או שמא למדינת-האם, זו שעל חשבון שטחה אמורה לקום המדינה החדשה, יש עדיפות ביחס לשאר המדינות. בשאלה הראשונה דנו משפטנים רבים, ואילו לגבי השנייה אין, למיטב ידיעתי, התייחסות, אלא בעקיפין בלבד. אם ההכרה היא מכוננת, כי אז בהעדרה לא יכולה כלל להיוולד מדינה חדשה; ואילו אם זו אינה אלא דקלרטיבית, כי אז גם בהעדרה תוכל מדינה חדשה להיוולד, אף אם לא תמצא לה הרבה ידידים בשלב הראשון.

אף שהשאלה הראשונה לא הוכרעה על-ידי ערכאה מוסמכת, רווחת בקרב רוב המלומדים הדעה, שההכרה היא בעלת אופי **הצהרתי** בלבד ולא אופי מכונן. ההיגיון לכך הוא כפול: (א) אם

מתקיימים כל התנאים לקיומה של מדינה, כי אז לשום מדינה אין זכות לשלול את קיומה. אם הייתה ההכרה מכווננת, כי אז יכולה הייתה כל מדינה להטיל וטו על קיומה, על-ידי אי-ההכרה בה. (ב) לא יתכן, שמדינה תהיה קיימת לגבי חלק מהמדינות בלבד, ואילו לגבי השאר לא תהיה קיימת. חצי הריון הוא מן הנמנע: או שהמדינה קיימת, ואז קיומה הוא כלפי כל העולם; או שאין היא קיימת, ואז אין היא קיימת כלפי אף אחד בעולם.

תפישה רווחת זו, כפי שהיא משתקפת, למשל, אצל המלומדים **בריארלי, נתן פיינברג ויורם דינשטיין** – מחטיאה את העיקר. שכן, אין היא מבחינה בעיקר, בהבדל בין מעמדה של מדינת האם (או מדינות האם במקרה של טריטוריה רב לאומית) – לבין שאר מדינות העולם, שהן בבחינת צופות בלבד, אך לא אמהות. מלומדים אלה אינם דנים כלל בשאלת היסוד שהיא: לאיזה גורם פוליטי יש **בפועל** את הזכות, ואף היכולת, למנוע את קיומם של תנאים אלו, ובעיקר את התנאי של העצמאות – כיוון שהוא עלול להיפגע מהמדינה החדשה.

לשיטתי יש להבחין בין שני סוגים של מדינות: בקבוצה הראשונה נכללת המדינה (או המדינות), הנוגעת **במישרין** בעניין, שאותן מכנה אני **"מדינת-האם"** (או **"מדינות-האם"**) במקרה שמדובר בקבוצה אתנית המפוזרת בין מספר מדינות, דוגמת הכורדים; בקבוצה השנייה נכללות כל שאר המדינות. כל הכרה אפשר שתהיה מכווננת ואפשר שתהיה הצהרתית, תלוי באיזו מדינה מדובר. אם העובר המדיני נמצא בתחומה של מדינת-אם אחת או יותר, כי אז למדינה זו יש **זכות וטו** לגבי הולדתו, ופירוש הדבר שזו הכרה מכווננת: ברצונה יימשך ההיריון ואף יסתיים בלידה, וברצונה תבוצע הפלה והעובר לא יראה אור לעולם. יתכן גם במקרה שמדובר במספר מדינות אם, דוגמת אלו שבשטחן חיים הכורדים. במקרה זה יתכן שמדינת-אם אחת תסכים להכיר בשטחה במדינה כורדית, ואילו שאר מדינות-האם יסרבו לעשות

כן. במקרה זה תיווצר מדינה כורדית רק בשטחה של מדינת האם המכירה בה, ואילו בשאר מדינות-האם יישאר אותו עם במעמד של אוטונומיה בלבד, או אף פחות מזה. דוגמא זו היא אקטואלית מאוד, לאור האפשרות של היערכות מחדש של אזור הסהר הפורה בעקבות רעידת האדמה הפוקדת אותו.

לעומת זאת, לשאר המדינות, שאינן נוגעות לכך במישרין, אין זכות וטו, אלא רק זכות הצהרתית, והכרתן אין בה כדי להוסיף או לגרוע דבר, לפחות מבחינה משפטית. להכרתן או לאי-הכרתן של שאר המדינות הזרות עשויה להיות כמובן השפעה, שחשיבותה נגזרת ממשקלה של אותה מדינה בזירה הבינלאומית. ואולם השפעה זו היא פוליטית, כלכלית, תרבותית – אך לא משפטית.

להבחנה המוצעת כאן לא ניתן למצוא תימוכין בספריהם של המלומדים הנ"ל, אלא רק בעקיפין. הבלבול הרווח בכתביהם מקורו בניסיון לנסח **כלל אחיד** שיהיה מחייב **בכל** המקרים, בלא הבחנה בין המדינות השונות – ואף בלא הבחנה בין השלבים השונים של התפתחות החברה הבינלאומית, כמו גם של המשפט הבינלאומי. מהעובדה, שלמדינה כמו צרפת לא היה צורך בהכרה בינלאומית כלשהי, ממש כשם שהשמש אינה זקוקה להכרה – מסיקים הם, שכל הכרה אינה יכולה להיות אלא דקלרטיבית. ואולם מה שנכון היה לגבי מדינות ותיקות כצרפת באירופה וכסין באסיה, אינו נכון לגבי המדינות הצעירות יותר, שהחלו להתגבש רק במאה ה-16 ואילך. ארה"ב לא יכלה להיוולד אלא משהסכימה לכך בריטניה, כשם שמדינות אמריקה הלטינית לא יכלו להיוולד, אלא בהסכמתן של ספרד ופורטוגל. התהליך של הקמת מדינות חדשות על-חשבון שטחן של מדינות ותיקות, שב וחזר על עצמו בזירות היסטוריות אחרות, כשתמיד שמורה הייתה למדינת-האם זכות הוטו לכך. המדינות החדשות, שצצו לאחר מלחמת העולם ה-1 בשטחי האימפריות של רוסיה, אוסטריה ותורכיה – לא יכלו להיוולד אלא כתוצאה מהסכמתן של מדינות האם האימפריאליות

שהובסו, יחד עם תמיכתן של בעלות-הברית המנצחות. נכון אומנם שהסכמה זו ניתנה בלחץ המעצמות המנצחות, אך אין בכך כדי לפגוע בעצם עיקרון ההסכמה. המדינות החדשות שצצו ברחבי אסיה ואפריקה לאחר מלחמת העולם ה-2, אף הן היו תולדה של הסכמת מדינות-האם שבשטחן קמו, ובמיוחד של בריטניה וצרפת.

לא פחות מאלפת היא העובדה, שאותן מדינות מערביות שהסכימו להכיר ואף לתמוך בהקמתן של מדינות חדשות באסיה ובאפריקה – מסרבות להכיר בתביעות לריבונות מצד מיעוטים בשטחן בתוך אירופה (הבאסקים בספרד, הקורסיקאים בצרפת ומיעוטים אחרים) ומוכנות להעניק להם רק אוטונומיה.

המקרה של בריה"מ אף הוא מדגים עיקרון זה היטב. כול הרפובליקות בבריה"מ הפכו למדינות עצמאיות, רק משויתרה רוסיה על השליטה בהן מתוך רצונה שלה, כמעט ללא שפיכות דמים. לעומת זאת, החבלים האוטונומיים בתוך רוסיה, דוגמת צ'צ'ניה, נשארו במעמד של אוטונומיה בלבד ולא הפכו למדינות, כי רוסיה הפעילה את זכות הוטו שלה לגביהן. גורלה של יוגוסלביה היה דומה. אמנם כאן נתקלה חתירתן לעצמאות של חברות הברית היוגוסלבית בהתנגדות סרבית, אך לזו לא היה מעמד של מדינת-אם בעלת זכות וטו ביחס שאר חברות הפדרציה (סלובניה, קרואטיה, בוסניה-הרצגובינה, מונטנגרו ומקדוניה). סרביה שלטה בפועל ב"רפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה", שהתקיימה בשנים 1945-1992 (לאחר שירשה את "ממלכת יוגוסלביה", שהתקיימה בשנים 1918-1941) – אך מבחינה משפטית לא היה לה יתרון על שאר חברות הברית היוגוסלבית. עוד בטרם כוננה הפדרציה היוגוסלבית, ביוזמת סרביה, כבר היו חברות הפדרציה מדינות לכל דבר. לעומת זאת, וויודינה וקוסובו היו תמיד חלק בלתי-נפרד מסרביה, במעמד של אוטונומיות כולל ייצוג בפרלמנט. לכן, מבחינה משפטית

לפחות, אין חבלי ארץ אלה יכולים להפוך למדינות, אלא בהסכמת סרביה.

ניסיונה של קוסובו לשדרג את מעמדה לכדי מדינה לאחר הכרזת עצמאותה ב-17.2.2008, נבלם לפי שעה, אף שהכירו בה למעלה מ-75 מדינות (כולל ארה"ב ורוב מדינות האיחוד האירופי) – בשל התנגדות סרביה והווטו שהטילה רוסיה במועצת הביטחון על קבלתה לאו"ם כמדינה מן המניין. מבחינה פוליטית, להבדיל ממשפטית, לשתיקת מדינות נאט"ו (שבחסותן הוקם השלטון האוטונומי בקוסובו בחסות האו"ם), הייתה השפעה רבה על נכונות קוסובו להכריז על עצמאותה, משל נתנו הן "אור ירוק" לצעד זה. בניגוד לעמדת רוב מדינות האיחוד האירופי, הביעה ספרד התנגדות להכרה בעצמאות קוסובו, מאחר שזו חוששת שעצמאות קוסובו תהווה תקדים להכרה עתידית בעצמאות חבליה האוטונומיים: ארץ הבסקים וקטלוניה. לאיחוד האירופי אין כיום עמדה רשמית כלפי מעמדה של קוסובו, אף שזה החליט לשלוח כוח משימה על מנת להבטיח המשך הנוכחות של כוח אזרחי בינלאומי בקוסובו. המחלוקת הבינלאומית בשאלת עצמאותה של קוסובו הועברה לבית הדין הבינלאומי לצדק בהאג, שקבע ב-22 ביולי 2010, כי הכרזת העצמאות של קוסובו חוקית, כיוון ש"אין חוק בינלאומי נגד הכרזות עצמאות" (אתר ynet, 22 ביולי 2010). לדעתי, לא זו בלבד שלהחלטה זו אין תוקף מחייב מבחינת המשפט הבינלאומי – הרי שיש בה גם משום עיוות של עקרונות משפט זה. שכן, אף שלא ניתן למנוע מאוכלוסייה מסוימת להכריז על עצמה כמדינה – הרי שלאו"ם, על כול מוסדותיו, אין כלל סמכות להחליט בדבר, באשר לא די בהיעדר איסור במשפט הבינלאומי, אלא יש צורך בהסמכה מפורשת לכך. לכן, לא רק החלטות העצרת הן חסרות נפקות בעניין זה, אלא גם החלטות מועצת הביטחון. קל וחומר שלבית הדין הבינלאומי לצדק בהאג אין סמכות להכריע בשאלה זו, שסמכויותו מוגבלות

למספר נושאים שהוקנו לו במפורש, ואלו אינם כוללים את הסמכות לדון בחוקיותה של הכרזת עצמאות מעין זו. בית דין זה פוסק לפי הדין המהותי של המשפט הבינלאומי הפומבי, ופעילותו כוללת שתי קטגוריות בלבד: (1) מתן פסקי דין בסכסוכים בין מדינות, לאחר הסכמתן מראש של המדינות הרלוונטיות; (2) מתן חוות דעת בסוגיות משפטיות שמופנות אליו על ידי העצרת הכללית של האומות המאוחדות או מועצת הביטחון. בכול מקרה, נכון לעכשיו אין לו סמכות להכריע בסוגיית העצמאות.

ההכרה **בזכות הווטו** של מדינות-האם מצאה את ביטוי חלקי בסעיף **79 למגילת האו"ם**, לפיו בכל הקשור למשטר הנאמנות בשטחים הקולוניאליים, יש למדינות הנוגעות בדבר מעמד מיוחד, ושכל מקרה ומקרה, נדרשת הסכמתן של **"המדינות הנוגעות בדבר במישרין"**. יצוין, שאותן מדינות דוברות ערבית, שכבר זכו לעצמאות לפני הקמת מדינת ישראל, תבעו זכות וטו לגבי הקמתה בהסתמך על סעיף 79 למגילה, אגב הדיון באו"ם בשאלת הרכב ועדת החקירה לגבי המשך הטיפול בשאלת ארץ ישראל. תביעותיהן נדחו, בטענה, שאין הן נוגעות בדבר במישרין.

לעומת זאת, לא יכולה הייתה מדינת ישראל לקום, אלא משעה שבריטניה – מדינת-האם בשטח המנדטורי – נתנה את ברכתה למפעל הציוני בהצהרת בלפור ואחר כך במנדט הארץ ישראלי. בריטניה שינתה אמנם מאוחר יותר את עמדתה ביחס לציונות, אך לא היה בכוחה להשיב את הגלגל לאחור, לאחר שקודם לכן נתנה הסכמתה ואף תמיכתה להקמת מדינת ישראל. מאלפת היא העובדה, שמרגע שהחזירה את המנדט בשאלת ארץ ישראל לאו"ם, איבדה בריטניה את מעמדה המיוחד בכל הנוגע לארץ ישראל, ואת מקומה תפס האו"ם. מרגע שהאו"ם נכנס לנעליה של בריטניה, הייתה הסכמתו תנאי להקמתה ואף להכרה בה. בריטניה, בנטישתה את הריבונות על השטח המנדטורי, הפכה

למדינה זרה, ככל שאר המדינות, ולכן לא הייתה כל חשיבות לאי הכרתה בישראל, בשלבי קיומה הראשונים.

העובדה, שהסכמתן של מדינות-האם הושגה לא אחת כתוצאה משימוש באלימות מצד בניהן הסוררים, אינה מעלה ואינה מורידה, באשר לטיעון בדבר הצורך בהסכמה זו. כל עוד היה השימוש באלימות לגיטימי בזירה הבינלאומית, לא יכול היה המשפט הבינלאומי לשלול את השימוש בה במאבק לשחרור מעול הקולוניאליזם האירופי לצורותיו. לכן רווחה במשפט הבינלאומי הדעה, שאף אם הושגה הסכמת מדינת-האם בכפייה, וכתוצאה מזה הצליחה הישות הפוליטית החדשה לקיים את ארבעת התנאים המצטברים לקיום מדינה, כי אז אין עוד מניעה מלהכיר ברח הנולד. **כותב פרופ' נתן פיינברג** (בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 241):

בדרך כלל, אין המשפט הבינלאומי מגלה התעניינות בנסיבות שבהן הוקמה המדינה החדשה. אין הוא בודק בחוקיותו של כינון המדינה מבחינה קונסטיטוציונית, כלומר, אם קמה בדרכי שלום, כליבריה ב-1847 ואלבניה ב-1913, או מתוך שימוש בכוח, אגב ניתוקה מגופה של מדינה אחרת והפרת חוקתה, כגון ארצות אמריקה הדרומית בהתחלת המאה ה-19, ארצות-הברית ב-1776 ובלגיה ב-1830.

כל עוד היה השימוש בכוח מותר, רווחה התפישה, כי אסור למדינות זרות להכיר בעובר המדיני המתקומם נגד מדינת-האם שלו, עד שלא הוכרע המאבק הפנימי. רק אם הצליחה ההתקוממות ובפועל רכש עובר מדיני זה את הריבונות על שטחו, כי אז הותר להכיר בו כמדינה חדשה. **כותב פרופ' י. ברייארלי** (משפט בינלאומי, ע' 135-136):

לעיתים תכופות הבעיה היא קשה ועדינה כאחת, ובייחוד בשעה שחלק ממדינה קיימת מתאמץ להיפרד מן השאר. הכרה מוקדמת, יותר מן הראוי, באי-תלותו של החלק המתקומם, כמוה כהתערבות בלתי-אחראית בענייני פנים של מדינה אחרת. אי אפשר לקבוע כללים ביחס לרגע הנכון בו יכולות מדינות אחרות להכיר כדין באי-תלותה של מדינה חדשה. יכולים רק לומר, שכל עוד נמשך המאבק הממשי, אין מקום להכרה; מאידך, עובדת התעקשותה של המדינה הישנה, המתמידה במאבק שהוא נטול תקווה לכל הדעות, אינה סיבה מספקת למנוע הכרה במדינה החדשה.

למותר לציין שהיום, לאור הפללת המלחמה, חל איסור מפורש על השימוש באלימות ו/או האיום בה לא רק ביחסים בין מדינות קיימות, אלא אף בין קבוצה אתנית החותרת למדינה לבין המדינה שעל חשבונה מבקשת היא לקום. היו אמנם ניסיונות להתיר מלחמות שחרור, כחריג נוסף לביטחון הקולקטיבי ולהגנה עצמית, אך אלו נפסלו בסופו של דבר. לפיכך, אם תיכנע מדינת-האם לתביעותיו של העובר המדיני, כתוצאה מהשימוש באלימות ו/או האיום בה, לא תיחשב "הסכמתה" כהסכמה כלל, אלא תיחשב כבטלה מעיקרה, בלי נפקות משפטית כלשהי.

הכרת מדינת האם היא אפוא הכרה **מכוננת** – ואילו הכרת שאר המדינות היא הכרה **הצהרתית** בלבד. לפיכך, לגבי כל אותן ישויות שהן בבחינת מועמדות להיות מדינה, הכרת מדינת-האם היא שקובעת אם יתקיים הרכיב של ריבונות (עצמאות) אם לאו. ואם מחליטה מדינה זרה, להכיר בתביעה לריבונות בניגוד לרצונה של מדינת-האם, כי אז יש בכך משום הפרה של המשפט הבינלאומי, הנתפשת כהפרת ההתחייבות **בסעיף 2(7) למגילה**, האוסרת התערבות בענייניה הפנימיים של מדינה אחרת. כותב **פרופ' יורם דינשטיין** (המשפט הבינלאומי והמדינה, ע' 101-102):

אם מדינה א' מכירה בחלק ממדינה ב' כבמדינה-חדשה-כביכול – בעוד שלא התמלאו לגביה ארבעת התנאים הללו – לא זו בלבד שמדינה א' אינה מצליחה ליצור יש מאין, אלא שהיא אף מפירה בכך את המשפט הבינלאומי, באשר היא מתערבת בענייניה הפנימיים של מדינה ב' ופוגעת בזאת בזכויותיה. לכן, כאשר פנמה פרשה מקולומביה, בשנת 1903, וארצות-הברית הכירה בה מייד – לפני שהתמלאו בה למעשה תנאי-היסוד הדרושים – ראתה בכך קולומביה פגיעה בה, ובסופו של דבר הסכימה ארצות-הברית לשלם לה סכום נכבד של פיצויים.

לעומת זאת, אי-ההכרה של שאר המדינות אינה מעלה ואינה מורידה, לפחות מבחינה משפטית. החפץ לעצום עיניו ולהתעלם מן השמש, יכול שלא לראותה. מדינות הרוצות להטמין ראשיהן בחול, כמדינות דוברות הערבית ביחס לישראל, יכולות להתעלם מקיומה של ישראל. אך מבחינה משפטית קיומה של ישראל הוא עובדה, כעובדת שאר קיומן של מדינות העולם. התעלמות מעובדות – פיזיות ו/או משפטיות – אינה גורעת מאמיתותן. המשפט הבינלאומי אינו מחייב מדינה קיימת להכיר במדינה חדשה, אף כאשר זו ממלאת אחר ארבעת תנאי-היסוד. נמצא שמדינה, אשר מסרבת להכיר במדינה חדשה שהתמלאו בה ארבעת התנאים, אינה מפירה את המשפט הבינלאומי. לפיכך, כפי שמורה הפרקטיקה, מדינות משתמשות בהכרה כבמכשיר פוליטי. הן מסרבות לעתים מזומנות להכיר במדינה חדשה, גם כשארבעת תנאי-היסוד התמלאו לכל הדעות. משהן מעניקות את ההכרה, הריהן עושות זאת במועד הנוח להן ואף תובעות ומקבלות לפעמים תמורה מדינית או כלכלית עבור ההכרה. בין אם הייתה הכרה ובין אם לאו, חלים ביחסים בין מדינות אותם העקרונות של המשפט הבינלאומי הכללי. גם כאשר מדינה א' (למשל, מצרים) אינה מכירה במדינה ב' (למשל, ישראל), מדינה א' חייבת

לכבד את עצמאותה של מדינה ב' ואסור לה לצאת למלחמה נגדה או להתערב בענייניה הפנימיים.

מהי, אפוא, המשמעות של חוסר הכרה במדינה חדשה, מצד מדינה שאינה מדינת-האם? התשובה היא, שכאשר מדינה א' מסרבת להכיר במדינה ב', היא לא תקיים עמה בשום פנים קשרים דיפלומטיים ולא תעשה עמה הסכמים בינלאומיים דו-צדדיים. לא שאסור לה מבחינה משפטית לקשור קשרים ולעשות הסכמים כאלה, אלא שאם תקשור או תעשה אותם, ייחשב הדבר כהכרה. חוסר הכרה פירושו יחסים בינלאומיים בעוצמה חלשה, אך לא ריק בחיים הבינלאומיים. קשירת קשרים דיפלומטיים פירושה אפוא הכרה. אך יש להדגיש, כי ההפך אינו נכון: שעה שמדינה א' מכירה במדינה ב', אין פשר הדבר שהיא חייבת לקשור עמה קשרים דיפלומטיים. ההכרה מהווה תנאי בלי יעבור להקמת יחסים דיפלומטיים, אבל עצם הענקתה אינה גוררת אוטומטית בעקבותיה הקמת יחסים כאלה. גם ניתוק יחסים דיפלומטיים לזמן מה, או ביטולם המוחלט, כתוצאה מסכסוך פוליטי, אין פירושים חזרה מהכרה במדינה.

חלק שני

בעין הסערה

אהוד ברק, לא העם, איבד את הצפון

בישראל רווחת הדעה, כי שלום לא ניתן להשיג אלא באמצעות הסכמי שלום, וכי בתמורה לשלום יש לשלם מחיר כלשהו. דעה זו לא רק שמשוללת היא אחיזה במשפט הבינלאומי – אלא שהיא עומדת בסתירה לו. הסכם שלום במובן של הסכמה לאי-לוחמה הוא לא רק בלתי מחייב, אלא גם בלתי חוקי בעליל – ולכן בטל הוא מיסודו. העובדה, שבפועל עדיין נחתמים הסכמי שלום במקומות שונים בעולם, כולל במזרח התיכון, היא חסרת חשיבות מבחינה משפטית. מה שקובע הוא המצב הנורמטיבי השורר בזירה הבינלאומית, ולפי זה הסכמי שלום הם בלתי חוקיים.

קביעה זו עשויה להישמע מוזרה לא פחות מקביעות אחרות בחיבור זה. ואולם, בעוד שהאחרות עשויות להיות שנויות במחלוקת – הרי שזו מעוגנת היטב במשפט הבינלאומי ואף בספרות המשפטית, ולכן תמוה כיצד אין המנהיגות בישראל מודעת למצב זה. אילו רק הופנמה תובנה זו בקרב המנהיגות והציבור הרחב – כי אז ניתן היה לחסוך למעלה מ-20 שנה של הרפתקאות משיחיות שהסתיימו באלפי קורבנות-שווא על מזבח "שלום עכשיו, או לעולם לא", "שלום תמורת שטחים" וכד'. תחילה אסקור בקצרה משיחיות שלום שקרית זו, ולאחר מכן אבחן את סוגיית השלום לאור המצב המשפטי הנוכחי.

תנועת **שלום עכשיו** (שמה הרשמי: "ש.ע.ל - שלום עכשיו לישראל מפעלים חינוכיים") נוסדה בשנת 1978 בעקבות ביקור נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בישראל (נובמבר 1977). מאז ועד היום מהווה היא את הכוח המניע מאחורי יוזמות השלום למיניהן, הכרוכות כולן בתביעה לסגת משטחים שבהם מחזיקה ישראל מאז מלחמת ששת הימים – כשבמסגרת זו מנהלת היא מאבק פוליטי ומשפטי תוקפני כנגד ההתנחלויות והרחבתן. ביסוד פעילות התנועה מונח העיקרון של "שלום תמורת שטחים", לפיו

לא ניתן להשיג שלום אלא באמצעות פשרה טריטוריאלית. בדף הבית שלה מגדירה תנועת שלום עכשיו את מטרותיה כדלקמן:

שלום עכשיו פועלת כדי שגם ישראלים וגם פלסטינים יאמצו את הפתרון היחיד האפשרי לסכסוך: שתי מדינות לשני העמים – כלומר, הקמת מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל על בסיס קווי 67'. שלום עכשיו מאמינה כי המשך הכיבוש בשטחי הגדה המערבית פוגע במדינת ישראל מבחינה מדינית, כלכלית וערכית, ומזיקה לרקמה חברתית בישראל... שלום עכשיו פועלת על מנת להעלות לתודעת הציבור הישראלי את העובדה כי ההתנחלויות הן מכשול לשלום, וכי הן גורמות למדינת ישראל נזק. מדובר בנזק מדיני, נזק כלכלי וכן נזק מוסרי הנגרם לערכים ולמרקם החברה בישראל.

הישגה הראשון של תנועת שלום עכשיו היה **הסכם אוסלו**, שנחתם ב-13.9.1993, כשלאחריו נחתמו הסכמים נוספים: **הפרוטוקולים הכלכליים של פריז**, שנחתמו ב-29 באפריל 1994; **הסכם קהיר אודות רצועת עזה ואזור יריחו**, שנחתם ב-4 במאי 1994; **הסכם העברת סמכויות בין ישראל לאש"ף** שנחתם ב-29 באוגוסט 1994; **הסכם טאבה** ב-28 בספטמבר 1995, שבמסגרתו חולקו שטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה ל-3 קטגוריות, לפי סוגי השליטה בהם: שטחי A בשליטה אזרחית וביטחונית של הרשות הפלשתינית; שטחי B בשליטה אזרחית של הרשות הפלשתינית ושליטה ביטחונית של מדינת ישראל; שטחי C, בשליטה אזרחית וביטחונית של מדינת ישראל. יעדם סופי של הסכמים אלה היה להעביר את רוב שטחי יו"ש וחבל עזה לידי הרשות הפלשתינית, שבסוף הדרך אמורה הייתה לשדרג עצמה למעמד של מדינה, שלה סמכויות מלאות בשטחה. זמן קצר לאחר מכן פתחה הרשות במתקפת טרור, הנמשכת לסירוגין ובעוצמה שונה עד היום, כשבמהלכה נהרגו ונפצעו אלפי ישראלים.

חזית ויתורים אחרת נפתחה בוועידת שפרדסטאון (במערב וירג'יניה, ארה"ב) שהתקיימה בין 3 בינואר ל-11 בינואר 2000, שבה התקיימו שיחות מרתוניות בין ישראל לסוריה להשגת שלום, על בסיס העיקרון של פשרה טריטוריאלית. בראש המשלחת הישראלית עמד **אהוד ברק**, אז ראש ממשלת ישראל – כשמולו **פארוק א-שרע**, שר החוץ הסורי, בראש המשלחת הסורית. הוועידה התקיימה בחסות אמריקאית, ונכחו בה נשיא ארצות הברית **ביל קלינטון** ושרת החוץ **מדליין אולברייט**. ב-11 בינואר הגיעו השיחות למבוי סתום והופסקו, אף שהוצהר על כוונה לחדשן במועד אחר. אף צד לא דיווח רשמית מה קרה בשיחות, אך העיתונות דיווחה, שלמרות נכונות ברק לסגת מהגולן ולחזור לגבול הבינלאומי המנדטורי (בשינויים מזעריים, המותירים בידי ישראל את כל הכנרת ונהר הירדן, כולל רצועה של 10 מטרים ממזרח לכנרת ו-50 מטרים ממזרח לנהר הירדן) – סירבה לכך סוריה ודרשה את חזרת ישראל לגבולות שקדמו למלחמת ששת הימים (קווי 4 ביוני 1967) שכללו אזורים שסוריה השתלטה עליהם בתחילת שנות ה-50, ממערב לקו הגבול הבינלאומי בינה ובין ישראל, באזור חמת גדר, אלמגור והחוף המזרחי של הכנרת, והמאפשרים גישה לכנרת ולנהר הירדן. זמן קצר לאחר מכן נפטר נשיאה הכול-יכול של סוריה, חאפז אל-אסד (10 ביוני 2000), כשהוא מוריש את השלטון לבנו בשאר. מאז ועד היום נשמר הסטטוס קוו בגולן, כפי שנקבע בתום מלחמת יום הכיפורים.

לאחר כשלון השיחות עם סוריה, הסיג ברק את כוחות צה"ל משטח לבנון, ב-24.5.2000 – 6 שבועות לפני המועד הצפוי (6.7.2000). ביולי 2000 החל ברק במאמץ לסיים את הסכסוך עם הפלשתינים על יסוד עיקרון הפשרה הטריטוריאלית. שיאם של מאמצים אלה בוועידת קמפ-דיוויד ה-2 בחסות נשיא ארצות הברית, **ביל קלינטון**. במהלך השיחות הסכים ברק לכונן את

המדינה הפלשתינית על שטח של יותר מ-90% משטחי יש"ע, ואף לוותר על ריבונות ישראל בשכונות הערביות שבמזרח ירושלים. כמו כן הציע ברק לפלשתינים ריבונות דתית בהר הבית ו"מסדרון בטוח" מהשכונות הערביות אליו. בסופו של דבר כשל מו"מ – לנוכח עקשנות ערפאת, שסרב אפילו להצעה נדיבה ומרחיקת לכת זו. פירושים רבים ניתנו לכישלון זה, אף שלדעתי כולם כאחד מחטיאים את העיקר. שכן ערפאת לא היה מעוניין כלל בסיום הסכסוך עם ישראל – באשר זה מהווה את היסוד להגדרה העצמית של הפלשתינים, כמוסבר לעיל. זמן קצר לאחר כישלון השיחות, פתח ערפאת במתקפת טרור רצחנית, יזומה ומתוכננת היטב, שהייתה מכוונת להשמיד את ישראל, כפי שניתן ללמוד מהשם "אינתפאדת אל-אקצה", במשמע של שחרור ירושלים מעול הכופרים.

במבט לאחור מתברר, שלכתחילה היו אלה ניסיונות-שווא – באשר לא הייתה להם אחיזה במציאות המזרח תיכונית של אותה עת. אף שרבין, פרס וברק ניסו להציג תוכניותיהם במונחים אסטרטגיים, לא היו הן אלא מקסם שווא – פרי תפישתה המשיחית של תנועת שלום עכשיו.

מרגע שעלה ברק לשלטון ביולי 1999, היה הוא נחוש לכפות סדר חדש במזרח התיכון ברוח המשיחיות של "שלום עכשיו, או לעולם לא" – גרסה ישראלית של קץ ההיסטוריה מבית מדרשו של פרנסיס פוקוימה. מתקפת השלום של ברק, החלה בדצמבר 1999, מבלי להכין כלל את דעת הקהל הישראלית – משל מדובר היה במבצע צבאי ולא בפעילות דיפלומטית.

ההודעה על חידוש השיחות בין ישראל לסוריה הפתיעה לא רק את יריביו הפוליטיים של ברק מהימין – אלא אף את תומכיו משמאל. לאחר שנדמה היה, כי התהליך המדיני נתקע בביצה הטובענית של המזרח התיכון, נתבשר עם ישראל, ללא כל

התרעה מוקדמת, שבתוך זמן קצר ניתן יהיה להגיע להסכם שלום בין סוריה לישראל, על בסיס העיקרון הישן של "שלום תמורת הגולן". לברק, שכבר הוספד על ידי רבים בציבור, בשל מחדליו בעניינים מבית – לקח 5 חודשים בלבד, כדי לחדש את המגעים עם סוריה, שנקטעו עם עליית נתניהו לשלטון בבחירות 1996. תחילה נדמה היה שאכן יצליח ברק במה שקודמיו נכשלו בו, כשהצליח לגרור את חאפז אל-אסד, המתלבט המתמיד, אל שולחן המשא ומתן: "במבחן התוצאה שקבע לעצמו, מגיע לו ציון של עשר, לפחות בתחום זה, לפחות לעת עתה". (חמי שלו, מעריב, סוף שבוע, 10.12.99).

הקלחת הציבורית, שבמשך תקופה ארוכה נקלעה לשיממון ופיהוק, החלה לפתע להתעורר. ברק, כשהוא מגובה על ידי תקשורת היסטורית ונשיא נלהב (עזר וייצמן ז"ל) החל מוביל לא רק מהלך מדיני, אלא אף את הלך הרוח הציבורי. פה ושם התגלו אומנם כיסי התנגדות, שהבטיחו לנהל מאבק חסר פשרות כדי לבלום את תוכניותיו, שנראו להם "ככניעה ללא תנאי" וכמכירת כל הנכסים האסטרטגיים של ישראל במחירי סוף עונה – אך אלה לא היו אלא קרב מאסף. את המהלך שהוביל ברק ניתן לתמצת במשפט אחד: "שלום עכשיו – שלום לגולן".

ברק החל עושה שלום כפי שעשה בעבר מלחמה – בפטיש, זבנג וגמרנו. ב-6 ימים כבשה ישראל את שטחי יר"ש, הגולן וחבל עזה – ובמספר דומה של חודשים תכבוש היא את השלום. מה שלא הצליחו לעשות קודמיו במשך למעלה מ-30 שנה, יעשה הוא בפחות מקדנציה אחת. במערכה על השלום קבע ברק לא רק יעדים ברורים, אלא אף לוח זמנים קפדני: הצהרת עקרונות משותפת עם הסורים עד סוף ינואר 2000; הסכם מסגרת עם הפלשתינים עד סוף פברואר 2000; יציאה מלבנון עד יולי 2000; הסכם הקבע עם הפלשתינים ייסגר עד סוף ספטמבר 2000. להסכם השלום עם סוריה לא נקבע אומנם מועד סופי, אך

בהנחה, שהיציאה מלבנון אמורה הייתה להתבצע במסגרת הסכם עם סוריה, ברור שהיעד היה לסגור עניין בסביבות יולי 2000. מה שהוגדר על ידי העיתונות הישראלית כ"הכנסת כלה תחת חופתה", לא היה אלא אונס ברוטלי של דעת הקהל הישראלית.

ברק ראה עצמו לא רק כיורשו של יצחק רבין – אלא אף כמי שסוגר את המעגל שבו החלו דוד בן גוריון ומנחם בגין. אף שבאופן רשמי ביקש הוא מעם ישראל להנמיך ציפיות, לא הסתיר את האמביציה האישית שלו לרתום לא רק את סוריה ולבנון למעגל השלום – אלא אף את כול יתר מדינות האזור (למעט אולי כמה סרבנים מטורפים דוגמת איראן, עיראק ולוב). שיאו של התהליך אמור להיות טכס רב-רושם, שאסד אמור היה לארגן, והממשל האמריקאי לממן, ובו יוכרז על סיום הסכסוך הישראלי-ערבי. יאה זה "קץ ההיסטוריה" במהדורתו המזרח תיכונית.

כאמור, ברק החל עושה שלום כפי שבעבר עשה מלחמה. לא רק הרטוריקה שלו הייתה צבאית – אלא אף האופן שבו ארגן את החיים המדיניים בכללותם. ברק שמר את הקלפים קרוב לחזהו, כשהוא ממדר לא רק את הציבור הישראלי אלא אף את שריו. כמי שנחשב כ"חייל המעוטר ביותר בצה"ל", או כ"חייל מספר אחד של ישראל", חש הוא כסופרמן המסוגל לבצע ככול העולה על דעתו. לכן נטה הוא שלא לערב כמעט איש בהחלטותיו, לא רק בעניינים שוליים לכאורה של מדיניות פנים – אלא אף בהכרעות של חיים ומוות, בטחון ושלום.

מהלכיו המדיניים של ברק היו בנויים על עיקרון הדומינו המזרח תיכוני, או עיקרון "הכלים השלובים המבוהלים": "ערפאת פוחד מאסד, שפוחד מערפאת, שניהם פוחדים מברק, שאמור לנצל את המצב המיוחד שנוצר ללחוך, בשתי החזיתות ולהשיג עסק טוב ככל האפשר לישראל" (בן כספית, מעריב 10.12.99). אסטרטגיית

השלום של ברק הייתה מבוססת לא רק על ניצול הפחדים של הערבים – אלא אף על ניצול החרדות של הישראלים. אם לא נעשה שלום עכשיו ומיד, כי אז עלול המצב להתדרדר למלחמה עקובה מדם ומפצצות גרעיניות. הרטוריקה האפוקליפטית של ברק נועדה ליצור תחושה של דחיפות, רושם של "שלום עכשיו או לעולם לא", כפי שהצהיר ערב צאתו לארה"ב בנאומו בכנסת: **"השעה הזאת היא שעת כושר שאסור להחמיצה. החמצה עלולה חלילה לעלות לנו בדם"**. ברק שב והזהיר, השכם והערב, כי אם לא יצליח להשיג הסכם שלום עם סוריה, כי אז עלול המצב להידרדר למלחמה כבר מחר. עזר ויצמן, שהצטרף לתעמולת איומי המלחמה, אף הוא הזהיר אותנו כי: **"כל הנושא שעומד היום לדיון, זה לא רק הסכם השלום, זה שלום או מלחמה. אם ההסכם לא יעבוד, זאת תהיה חזרה למעגל המלחמה"** (מעריב 15.12.99).

בצד רטוריקת האיומים מבית, מוחזרה בתכיפות רטוריקת האיומים רבת המלל של הסורים. כך, למשל, בעיתון הסורי "א-תאורה", המבטא את העמדות הרשמיות של השלטון בדמשק, הזהיר שר החוץ פארוק א-שרע, שאם גם הפעם ייכשל המשא ומתן, יוביל הדבר **"ללא ספק למעגל נוסף של אלימות, למתיחות ולמלחמות באזור"** (מעריב 15.12.99).

השימוש שעשה ברק בדימויים אפוקליפטיים של השואה העלולה להתרחש, אם חלילה לא ניכנע לקצב הרצחני שקבע להשגת הסכמי שלום – מיועד היה להשיג הכרעה מהירה ומיידית במשאל-העם, שאמור היה להתקיים כדי לאשר הסכמים אלה. לכך נוסף החשש, שהקואליציה הרעועה שעליה נשען, תתפרק, ויהא עליו ללכת לבחירות חדשות – כמו גם הפחד מחילופי השלטון בארה"ב בתוך כשנה, שעשויים היו להעלות ממשל רפובליקאי, משיחי הרבה פחות מזה של ממשל קלינטון. כסיוע לארטילריה של הפחדה ואיומים, גייסה מערכת התעמולה

המשומנת של ברק נבחרת של סוכני מכירות, יועצי תדמית, מומחים לתקשורת, פרסומאים וכד', מהארץ ומחו"ל, שאף אם את פניהם לא יכולנו להכיר – הם שעיצבו את דעת הקהל הישראלית, במטרה להכשירה לאשר בדיעבד את תוכניותיו המגלומניות של ברק. תעמולה שקרית זו, שלא הייתה לה אחיזה במציאות הפוליטית, נועדה לשכנע את עם ישראל, שאין לו ברירה אלא לבלוע את הגלולה המרה של מסירת רמת הגולן, אם רוצה הוא להשיג את השלום הנכסף הקרוי "שלום אמת בר-קיימא במזרח התיכון", כפי שכתב באותם ימים **נדב העצני**, תחת הכותרת "ביטאוני ראש הממשלה" (מעריב, 21.12.99):

לכל מי שתמה מדוע לא התממשה עדיין תוכנתו של ראש הממשלה להקמת אגף הסברה גרנדיזוי במשרדו, נתינה בשבועיים האחרונים תשובה חדה: העיתונות הישראלית התגייסה בכל כוחה למאמצי ההסברה של ראש הממשלה, והפכה את כל מערך הדוברות של אהוד ברק למיותר. מאז הכרזת ביל קלינטון על חידוש המו"מ עם דמשק, העיתונות הישראלית, שמאז ומעולם נטתה לשמאל, ירדה לתהומות חסרי תקדים. במכת ברק היא אימצה את מלוא הסטנדרטים העיתונאים של התקשורת הסודית. די לעיין בדפים הראשונים של עיתוני השבוע שעבר, על מנת להבחין עד כמה נזנח אפילו אותו מאמץ פְּתטי לשמור על מראית עין של איזון. כל ההסוואות הוסרו: הכותרות הראשיות טוות רק חלומות סכריניים בנוסח "שלום בשנת 2000", הדיווחים מעניקים גוון של חגיגות ואופטימיות למאורעות המדאיגים, הפרשנויות והניתוחים עשויים מעוד אחר, כולם מזווית הראיה של אהוד ברק. כך שיננו לנו מבעוד מועד, כי צפויה לחיצת יד על הדשא בבית הלבן, ושזו תספק את ההוכחה הניצחת לחזון אחרית הימים. אבל כשלחיצת היד הפכה לכתף קרה, גויס מלוא המאמץ על מנת להרגיע

אותנו ולהסביר שבעצם, היד לא הייתה חשובה, הסורים הם חברה על הַפִּיפֶאק ויש להם יופי של בדיחות. ובכלל, משהו לא בסדר בנו, כשאנחנו מצפים מהם לג'סטות אנושיות, בתמורה למעשה הפעוט שהם תובעים מאתנו. מדהימה ומביכה במיוחד ההתגייסות הבוטה שניכרה בסוף השבוע, לעטר באנקדוטות חמימות את הדיווחים "הבלעדיים" על מה שלכאורה התרחש בחדרי בלייר-האוס. פה אחד העניקו לנו בכירי הפרשנים והכתבים רפרטואר זהה, שכאילו דוקלם מאותו דף תדרוך. כך למדנו במקביל על חידוד של א-שרע בעניין הבורסה הישראלית, על ההלצה הנגדית של רובינשטיין, על הגילוי של ברק בדבר הכשרות של דוד לוי, וכמובן – את החשיפה של השר הסודי על איכות השרימפסים מתימן. אכן, תזמור האווירה החביבה שהושגה עם הסורים היה מושלם. הוא גילם עבודה עיתונאית משובחת, שראוי שתזכה את חברה בפוליצר של רדיו דמשק.

עזת מצח במיוחד היא הטרמינולוגיה המסופקת למאזין ולקורא, ומגדילה מכולם לעשות רשות השידור הממלכתית. זו אימצה את המונחים הסורו-ברקים במלואם וכבר אינה טורחת לאזנם. המשא ומתן, שנתפס בידי יותר ממחצית הציבור כמסע כניעה העלול להוביל אותנו לאסון, מכונה "שיחות שלום". וכשחבר כנסת כמו עוזי לנדאו מעז לטעון, שלשם הוגנות יש להשתמש בביטוי ניטרלי כגון "שיחות מדיניות", הוא זוכה לקיתונות לגלוג.

בד בבד זוכה נשיא המדינה, עזר ויצמן, להתייחסות סלחנית ולטפנית במיוחד. שבירת הכלים של ויצמן הגיעה למימדים המחייבים את הדחתו המיידית, אולם היא אינה זוכה לכל ביקורת מצד התקשורת. אותה תקשורת שידעה לרמוס את ראש הממשלה לשעבר, לגרום להעמדה לדין של שרים,

להקמת ועדות חקירה ומה לא – עברה לדום. כך משמיט עזר ויצמן את הקרקע מתחת למוסד הנשיאות, והתקשורת משמיטה את הקרקע מתחת למוסד העיתונות הדמוקרטית... מרבית העיתונאים והעורכים הם אזרחים המחזיקים בדעת ראש הממשלה בנוגע לנתינת הגולן. ככאלה, הם עושים בשבועיים האחרונים כל מאמץ לתרום את חלקם להבטחת ניצחון השקפתם במשאל עם. אלא שבכך בוגדת העיתונות בייעודה ובועטת בכל אמת מידה של מהימנות, אתיקה וכבוד עצמי. אחרי הפיכת כלי התקשורת שלנו לביטאונים של משרד ראש הממשלה, לא ניתן יהיה יותר להאמין לאף מלה הכתובה ומשודרת בהם.

תחת הכותרת "משיח לא בא" כתבה אז חוה פנחס-כהן (מעריב, 19.12.99), כי הרצון הכביר להשיג את השלום האוטופי, מוחק לא רק את הזהות היהודית והישראלית – אלא אף את כול הערכים האנושיים שעליהם חונכנו וגדלנו:

השיח על תהליך השלום מתנהל בין פוליטיקאים, אנשי מעשה שלפחות בצד הישראלי מרבים להשתמש בביטויים הלקוחים מעולם הריאל-פוליטיק – "בטחון", "שלום", "כלכלה". אך מתחת לשפה הזאת מתנהלת שפה המתאימה לרוח הזמן של סוף מאה, אלף ואולי אף אחרית הימים. שפה של מי שתחושת קץ הימים וקץ ההיסטוריה מנהלת מעשיהם. אהוד ברק פועל מתוך צורך לדחוק את הקץ. להספיק הכל ומהר לפני מותו של המנהיג השרדן הסורי ולפני בוא התאריך שנקבע ליציאה חד-צדדית מלבנון. הרצון להשיג את השלום המיוחל כמו את המשיח, מתגבר על כל המכשולים בדרך. כל המכשולים, כל הערכים, הזהות היהודית והזהות הישראלית – הכל נמחק לטובת מטרת-על המקדשת את כל האמצעים. העם היהודי הוכיח את עצמו כמי שיכול להוציא מתוכו תורות משיחיות המתגלות אחר-

כך כמשיחיות שקר. זהו צורך עמוק הצומח לרוב בתקופות מעבר היסטוריות, ובעקבותיו צומחת תנועה, כת, דת, או אידיאולוגיה פוליטית הפורחת כאופוריה ונופלת בנסיקה או מתנתקת מההיסטוריה של היהודים לעבר ההיסטוריה של העמים האחרים.

ה"שלום תמורת הגולן", כמו המשיח, לא מעניין כישות היסטוריות ואנושית. מובילי התהליך, כמו שליחים נאמנים לדת חדשה, לא מעוניינים בכאב האנושי של אנשים המגורשים מביתם, מאדמתם, מהכרתם אותו ונטעו ומהיקב אותו ייסדו. הם מעוניינים באוטופיה עתידית המבטיחה שקט עלי האדמות, בו לא יהיו עוד מלחמות, תהיה כלכלה פורחת ותנועת תיירות. הכלכלה תפרח לעשירים, והתיירים יהיו אלה שיש להם בכיס. אבל כאן יש אבטלה שלא הייתה כמוה בישראל, מיתון, פערים מתעצמים בין עשירים לעניים, מערכת בריאות קורסת, אנסים ופשע ברחובות, ומשטרה חסרת אונים.

יש רטוריקה של דת. חיים רמון ויוסי ביילין, כמו פטרוס ומתיוס בשעתם, פותחים כל שיחה בתקשורת במילים "מחיר השלום היה כואב אבל העתיד...". זה מזכיר את בשורת אחותנו, הנצרות, שהחיים הם רק מסדרון לקראת העולם הבא הטוב יותר. בעיני האנושיות אין בית אחד שווה להרוס, לא כרם אחד לעקור, לא ילד לתלוש מנוף הולדתו ולא קבר לנטוש מאחור תמורת ערך אוניברסלי של אחרית הימים. באופן פרדוקסלי, הרס בתים וכרמים ונופי מולדת הוא תוצר של מלחמות ולא פרי של שלום.

משיחיות שקר זו היא תופעה הראויה לשמש נושא למחקר פוליטי-סוציולוגי, אם לא גרוע מכך – נושא לועדת חקירה ממלכתית. כשברק חזר והצהיר מדי ערב ובוקר, כי "נוצרה

הזדמנות פז לשלום, ואסור לנו להחמיץ אותה"; כי "ההחמצה עלולה לעלות לנו בדם"; כי "נפתח חלון הזדמנויות"; כי "התנאים בשל"ו וכד' – לא אמר הוא אמת, אלא שקר; לא הייתה זו הערכה מפוקחת של מצביא ומנהיג המכיר את המציאות טוב מאיתנו – אלא תרגיל הונאה מהסוג הגרוע ביותר שניתן להעלות על הדעת, שהונע משיקולי אגו חסר גבולות.

היום יודעים כולם, את מה שידעו אז, בזמן אמת, רבים בקרב אנשי המודיעין והמזרחנים: כי דברי ברק לא שקפו הערכה שקולה, מפוקחת ואובייקטיבית – אלא תעמולה שקרית נטולת מעצורים. היום יודעים כולם, שלא הייתה זו חשיבה אסטרטגית המבוססת על מודיעין – אלא הימור מסוכן על חיי אזרחי ישראל, שהופקרו למעשה על ידי הרפתקן חסר מעצורים. היום יודעים כולם, את מה שידעו אז אנשי מודיעין ומזרחנים: כי אסד היה חולה מאוד וכי מועד מותו נראה קרוב יותר מאי פעם; כי מצבה הצבאי והכלכלי של סוריה היה בכי רע, על סף התמוטטות כמעט; כי לפי ההערכות צבאיות ומודיעיניות, כלל לא נשקפת לישראל סכנת מלחמה מצד סוריה, וכי זו לא היוותה עוד איום אסטרטגי על ישראל; כי בשנות ה-90 השתנה ללא הכר הנוף האסטרטגי בסכסוך הישראלי-ערבי לטובת ישראל, כתוצאה משרשרת אירועים גלובליים ואזוריים – קץ המלחמה הקרה, קריסת ברית"מ, הגמוניה אמריקאית באזור, תבוסת עיראק במלחמת המפרץ ה-1, הסכם השלום עם ירדן וכד'.

עיקר חולשת סוריה באותה עת נגזר מאובדן התמיכה הסובייטית מבחינה אסטרטגית, צבאית, פוליטית וכלכלית – שבעבר אפשרה לסוריה לחמש עצמה כמעט בלי גבול, במטרה להשיג איזון אסטרטגי כנגד ישראל. כמו כן, תבוסת עיראק במלחמת המפרץ ה-1, החלישה במידה ניכרת את החזית המזרחית כנגד ישראל, שבה הייתה היא מרכיב מרכזי. כתוצאה משרשרת אירועים זו, השתנו התנאים בזירה המזרח תיכונית לטובת ישראל, אך ברק

טרח להסתיר זאת – כי אילו חשף את המציאות לאשורה, היה הוא שומט את הבסיס לרטוריקת האיומים שלו. מדינות ערב, שבתקופת המלחמה הקרה הבינגושית יכלו לנצל את האנרכיה הבינלאומית, כדי לחתור להשגת יעדיהן הצבאיים והפוליטיים נגד ישראל, איבדו למעשה את כושר התמרון שהיה להן. בעידן שלאחר המלחמה הקרה הפכו הן תלויות בצורה מוחלטת בסיוע כספי וטכנולוגי מהמערב. רוסיה שוב אינה רוצה ואף אינה יכולה לסייע להן, שעה שהיא עצמה משוועת לסיוע מן המערב.

מזרח-תיכון בהגמוניה אמריקאית הוא מזרח תיכון שונה לחלוטין מזה שהיה קיים בין השנים 1945-1990. בראשית שנות ה-90 נשען מעמדה הדומיננטי של ארה"ב על שילוב חסר תקדים של יכולת צבאית מוכחת עם נחישות מדינית ותמיכה בלתי מסויגת כמעט מבית ומצד הקהילייה הבינלאומית, לרבות מצד בריה"מ-לשעבר – כפי שניתן היה להיווכח מהקואליציה הרב-לאומית, שהקימה ארה"ב במלחמת המפרץ ה-1.

הנוכחות הפיזית של כוחות אמריקאים באזור, שינתה את מאזן הכוחות במזרח התיכון לטובת ישראל. העודפים שנוצרו בשוק הנפט בעשור זה, אף הם החלישו את כוח המיקוח של מדינות הנפט הערביות. הנפט הערבי החל מחזר אחרי הקונה המערבי ולא להיפך. אופ"ק, קרטל הנפט של מדינות הנפט, אף הוא איבד הרבה מכוח המיקוח שהיה לו בעבר. כתוצאה מהתחרות הבין-ערבית החריפה על הסיוע המערבי, על ההשקעות המערביות, על שווקי היצוא המצומצמים, על המים וכד' – פועלת עתה כול מדינה דוברת ערבית בנפרד, לטובת עצמה, והמשמעת בשורות אופ"ק כמעט שאינה קיימת.

סוריה, שלאחר קריסת ברה"מ ותבוסת עיראק, נותרה למעשה מבודדת, בלא תמיכה מחוץ ומבית כאחד. הסולידריות הערבית, שאמורה הייתה לגבות את סוריה במקרה של מלחמה כנגד

ישראל, התפוררה לחלוטין, לאחר שרבות ממדינות האזור תמכו בקואליציה האמריקאית נגד סאדם חוסיין. הסטריאוטיפ של עולם ערבי מונוליטי, חד-מימדי ובעל נחישות מדינית – כפי שהשתקף בתעמולה הערבית ובדברי הרהב שלה מזה שנות דור – התברר כשקרי לעיני כול. התברר, כי למדינות דוברות הערבית, אפילו הן תוצר מלאכותי של הקולוניאליזם המערבי – יש אינטרסים שונים ומנוגדים, שלהם משקל רב בעיצוב פניו של המזרח התיכון. הפער בין התעמולה הערבית לבין המציאות המזרח תיכונית, הלך וגדל מאז ראשית שנות ה-90, שעה שהתברר לעיני כול, כי החברה הערבית, שהצהירה השכם והערב על אחדותה – הינה למעשה מקוטבת ומפולגת ביותר.

לכול מי שרק התעניין בנושא, אפילו לא היה מומחה לענייני המזרח התיכון, היה ברור, שסוריה בלי רוסיה עומדת על סף קריסה צבאית ופשיטת רגל כלכלית – קל וחומר לאחר שאיבדה את התמיכה מצד רוב מדינות האזור. למרות זאת שב ברק (בגיבוי ויצמן) והזהיר אותנו, כי סכנה של ממש מאיימת על ישראל מצד סוריה – ולכן מן ההכרח לחתום עמה הסכם שלום לאלתר, שמא נקלע חס וחלילה למלחמה בתנאים קשים הרבה יותר.

כול האמור אינו בבחינת חוכמה שבדיעבד, ידיעה שלאחר מעשה – אלא דברים שהיו ידועים בזמן אמת, ממש בסמוך לאירועים עצמם – עליהם הסתמכתי בעתירה לבג"ץ שהגשתי ב-3.1.2000. נגד אהוד ברק, עזר ויצמן, ממשלת ישראל ורשות השידור. העובדה, שהעתירה לא זכתה להד ציבורי, אלא הושתקה מייד – מלמדת עד כמה עמוק היה פחדו של ברק מפני חשיפת ערוותו בציבור. זעקתי אז **"המלך הוא עירום"** – אך דבריי הושתקו על ידי שלטון מפוחד. ניסיוני לתת במה לאותם מומחים לענייני המזרח התיכון, ששבו והזהירו מפני מסע הונאה זה מצד ברק – כשל, בשל עוצם ידו של השלטון. אוירת האימה שהטיל ברק סביבו, כמו גם ההילה שנקשרה לראשו כ**"מר ביטחון"**, היודע טוב

מאחרים מהו המצב – יצרה את אותה עריצות של דעות שמפניה הזהיר ג'ס'. מיל בספרו "על החירות".

למרות זאת, הושמעו פה ושם גם קולות אחרים, לא רק בחדרי חדרים, בשקט, ורחוק מעיניו של הציבור הרחב – אלא גם בפרהסיה, מעל גבי העיתונים ואף בספרות המקצועית והכללית. כך, למשל, על ההערכות ביחס לאיום האסטרטגי על ישראל, ניתן היה ללמוד ממסיבת העיתונאים שקיים המרכז למחקרים אסטרטגים, לרגל פרסום "המאזן הצבאי של המזרח התיכון לשנים 1999-2000". במסיבת עיתונאים אמר פרופ' שי פלדמן, בין השאר, כי נתוני המאזן הצבאי מצביעים על כך שהמו"מ בין סוריה וישראל נפתח כאשר "אין בידי סוריה אופציה צבאית אמיתית, וכוחותיה סובלים מחולשה ניכרת באוויר, בים וביבשה". פלדמן הוסיף: "סוריה מגיעה למשא ומתן מעמדת חולשה. היא איבדה את ברית המועצות כספקית נשק". לדבריו, יש להבטיח שהאמריקנים יספקו לסוריה חבילה כלכלית, אבל שלא יהפכו לספקי הנשק שלה: "המזרח התיכון נהנה עכשיו מיציבות חסרת תקדים, בה לא נשקפת סכנה קיומית לישראל".

מהנתונים שפורסמו במסיבת עיתונאים עלה, כי נמשכה באותן שנים ההאטה במרוץ החימוש הקונבנציונלי באזור. להערכת חוקרי המרכז, הדבר נובע מתהליך השלום, מאילוץ תקציבי ומהסנקציות שהוטלו על כמה מדינות באזור. מדו"ח זה אף עלה כי רק מצרים, ישראל וכמה ממדינות הנפט בחצי האי ערב, מצליחות לקיים תהליכי מודרניזציה של כוחן הצבאי הקונבנציונלי. תת-אלוף (מיל) שלמה ברום, לשעבר ראש החטיבה האסטרטגית באגף התכנון בצה"ל ומי שערך את המאזן השנתי, אמר, כי "הצי הסורי כמעט ואינו אפקטיבי, כמו גם חילות האוויר והיבשה של צבא סוריה, וזאת בשל שחיקת ציוד והיעדר הצטיידות בכלי נשק חדשים" (מעריב 12.12.99).

כמו כן ניתן ללמוד על נתונים אלו מספר שפורסם באותה שנה בשם "הגולן בין מלחמה ושלו"ם" בעריכת פרופ' משה מעוז. במאמרו של אלוף (מיל) אורי שגיא, ראש אמ"ן לשעבר, ומי שאמור היה להיות חלק מצוות המו"מ עם סוריה, נכתב תחת הכותרת "המשמעות האסטרטגית של שינוי העמדה הסורית" כדלקמן (עמ' 150, 155):

האיום הצבאי הכולל על עצם קיומה של מדינת ישראל הלך ופחת בשנים האחרונות. אלא שאיומים בעלי משמעות קיומית בטווח הארוך עדיין מחכים לנו מעבר לפינה... בהסתכלות הכוללת על התהליכים ארוכי הטווח במזרח התיכון, ראוי שישראל תגיע לשלום עם הסורים, לא משום שקיים איום על ישראל בטווח הקצר; נהפוך הוא, אין איום כזה. ישראל יכולה לשרוד גם ללא שלום עם סוריה. אולם בהסתכלות ארוכת טווח ראוי שישראל תגיע לשלום.

לא נדרשת אוזן רגישה במיוחד כדי להבחין במרחק שבין הרטוריקה המשיחית והמתלהמת של ברק על הצורך בחתימת הסכם שלום לאלתר, לנוכח סכנת מלחמה מוחשית ומיידית, עכשיו ולאחר – לבין ההערכה השקולה של איש מקצוע כאלוף (מיל) אורי שגיא. לדבריו, ישראל יכולה לשרוד היום גם בלי שלום, כי לא מאיימת עליה מלחמה היום ואף לא מחר. אומנם ראוי לישראל שתחתור להשגת שלום, כי בטווח הארוך עדיין מחכים לנו איומים בעלי משמעות קיומית מעבר לפינה. אך, בעצם, איומים אלה אינם מצד סוריה בעיקר – אלא מצד איראן, שהיא מעצמה אזורית מזה אלפי שנים. אז, ממש כמו היום, האיומים הקיומיים לא מצידה של סוריה באו – אלא מצד איראן, החותרת להגמוניה אזורית, ועושה מאמץ עילאי להשגת נשק "יום הדין": טילים בליסטיים נושאי ראש חץ גרעיניים. על פי כל הערכה צבאית ומודיעינית, סוריה קטנה וחלשה מידי כדי

לחתור להגמוניה שכזו, ולכן אין לה כלל אפשרות להגיע אל השורה הראשונה של המעצמות האזוריות ההיסטוריות: מצרים, עיראק ואיראן.

אם יש אפוא מסקנה חשובה אחת שניתן להסיק ממעשה הונאה זה מצד ראש ממשלה מכהן, המגובה בנשיא מכהן – הרי זה שיש לפתוח ערוצי תקשורת רבים ככול האפשר, שדרכם יצליחו להסתנן גם דעות מנוגדות לדעת השלטון. עד כמה דחוף הצורך בפתיחת התקשורת לשיח אמיתי למדנו גם מכישלונה של משיחיות אוסלו, שאף היא הייתה מבוססת על מסע הונאה רב עוצמה מצד ממשלה מכהנת – תחילה ממשלת רבין ז"ל, ולאחר מכן ממשלת ברק יב"א.

משיחיות אוסלו ושברונה

כשלון השיחות עם סוריה היה בסופו של דבר אפיזודה חולפת, שלא הותירה עקבות בתודעה הציבורית. לא כן כשלון הסכם אוסלו. זה עורר מלכתחילה ציפיות משיחיות עצומות – וכגודל הציפיות כך גודל האכזבה. בשנת 2004 פרסם **גולן להט** את ספרו **"הפיתוי המשיחי"**, לנוכח השבר שחל במחנה השמאל, לאחר כשלון הסכם אוסלו. כמי ששייך לשמאל, ספד לו להט הספד מלא כאב, ואף ערך חשבון נפש נוקב עם חבריו לדרך. מחנה השלום קרס והוא נתון בהלם חורבן אמונותיו, לנוכח מתקפת הטרור הרצחנית שהכריז ערפאת, חתן פרס נובל לשלום (ביחד עם שותפיו הישראליים רבין ופרס). לדברי להט, הסכם אוסלו לא היה מבוסס על חשיבה רציונלית, אלא על עמדה משיחית חילונית, המנותקת מהמציאות הפוליטית ושבוייה בהזיות.

במהלך סתיו 1993 גיבש מחנה השמאל הישראלי, שניכס לעצמו את הכמיהה המשותפת לשלום ("**מחנה השלום**"), תפישה פוליטית הנגועה בכול חוליי החשיבה המשיחית האוטופיסטית.

חשיבה זו, שהיא זן אחד ממספר זנים של משיחיות היסטורית, מאופיינת על ידי אמונה בשינוי מהיר ורדיקלי של המציאות, היוצר שבר ברצף ההיסטורי ומקפיץ אותנו בבת אחת לעולם שכולו טוב. עוד בטרם נחתמה הצהרת הכוונות בבית הלבן ב-13.9.1993, כבר התגבשה במחנה זה התחושה, שההסדר עם הפלשתינים ישים קץ לא רק למרחץ הדמים בארץ ישראל, אלא לכול ההווה החברתית המוכרת לנו, בבחינת ימות משיח בסגנון מעין חילוני. או-אז יפתח עידן של שלום נצחי, לא רק בארץ אלא גם במזרח התיכון כולו ובסופו של דבר גם בעולם כולו. הלך רוח זה הכיל אמונה משיחית שלפיה השלום נמצא בפתח וכי הוא ניתן לתיאור מדויק וודאי.

כול אירוע בפוליטיקה הישראלית שהתרחש בעשור שבין הסכם אוסלו לשנת 2003, נשפט תוך התייחסות לחזון המשיחי של "שלום עכשיו, או לעולם לא". אפילו מתקפת הטרור הרצחנית, שהחלה זמן מה לאחר חתימת הסכם אוסלו, התפרשה כלא יותר מהמחיר שיש לשלם עבור השלום, בבחינת היו אלה "חבלי משיח" המצדיקים גם רצח חפים מפשע, שנתפשו כ"קורבנות השלום" – מונח דתי-פולחני מובהק. כמי שכול חפצה בשלום, חייבת ישראל להקריב את מיטב בניה על "מזבח השלום", ממש כשם שהקדמונים שרפו ילדיהם באש, כדי לרצות את האלים.

בעוד שההסדר המדיני עצמו התאפיין על ידי נקיטת שלבים והדרגתיות (הצהרת העקרונות, עזה ויריחו תחילה, אוסלו ב' וכד') – הרי שהאווירה הכללית החברתית-תקשורתית הייתה שונה לחלוטין, מתלהמת ובלתי מבוקרת. במשך כול התקופה עד פסגת קמפ-דיוויד ביולי 2000, עיצב חזון השלום העכשווי הממשמש ובא את הפוליטיקה הישראלית כולה, תוך התבססות על נוסחת הקסם "שטחים תמורת שלום" – משל היה כול הסכסוך מוגבל למאבק על שטחים, מבלי להיכנס לסוגיות של היסטוריה, תרבות, דת וכד'. כישלונה המהדהד של פסגת קמפ-דיוויד 2000, שלוהו

באינתיפאדת-אל-אקצא (מונח ג'יהדיסטי מובהק) גרם למהפך אדיר בהלכי הרוח של הציבור הישראלי, שלא נפל בעוצמתו מההתלהבות הראשונית שלאחר חתימת הסכם אוסלו, שאחזה בשמאל כבטירוף ממש. כותב גולן להט (הפיתוי המשיחי, ע' 12, 15):

תוכנית העתיד קרסה לנגד עינינו המשתהות, יסודות הכוונת הפעילות הפוליטית נדמו, וודאות השינוי של מציאות חיינו התפוגגה... חלפו עשר שנים ורגליהם של אזרחי ותושבי ישראל אכן על הקרקע, ואולם לא על זו הרציונלית מלאת התקווה, אלא דווקא על זו האלימה, המיאושת, העומדת כול העת בקרב בלימה כנגד שידוד מערכות מוחלט. המציאות הפוליטית של שנים אלו הוכיחה, כי קבוצת מצדדי אוסלו אולי סיימה את עידן המשיחיות מבית לובביץ', אך החלה, כפי שנוכל לראות בהמשך, את עידן המשיחיות המדינית של השלום.

מספרו של גולן להט מצטיירת דמותו של **שמעון פרס** כנביא של "שלום עכשיו". סגנונו של מי שיזם את הקמת הכור הגרעיני בדימונה, השתנה באחת מאז החל לחוש עצמו כנביא – לאו דווקא כמנהיג לאומי אחראי. מי שבשנות ה-70 הזהיר מפני הקמת מדינה פלשתינית שסופה השמדת ישראל, הפך בשנות ה-90 ליונת שלום צחורה, מבשרת קץ המבול. השלום צריך לבוא עכשיו ומיד, העבר הוא עניין למומחים ואילו העתיד שייך לנביאים ולחוזים: "מה שאנו עושים היום איננו רק חתימה על הסכם – אנו מחוללים מהפכה. אתמול היה זה חלום – היום מחויבות" (שם, ע' 62). כדי לחולל שינוי במציאות אין צורך בצעדים קטנים ומדודים, אלא יש לבצע קפיצה אחת גדולה: "מי שרוצה לדלג מעל פני תהום, מן הדין שיעשה זאת לא בשני צעדים אלא רק בצעד אחד" (שם, ע' 66). מבין תומכיו הנלהבים של פרס אפשר לצטט את **אריאל הירשפלד**, שלפיו הסכם אוסלו "שינה למעשה את מהלך ההיסטוריה" (שם, ע' 62), את **רן כהן**

שאמר כי **"אנו נוגעים במשק כנפי ההיסטוריה"** (שם, ע' 63), את שולמית אלוני שאמרה בספטמבר 1993 כי **"זהו מאותם הימים בהיסטוריה שמתחילה בהם ספירה חדשה"** (שם, ע' 58).

מאז כשלון פסגת קמפ-דיוויד 2000 הפך הייאוש של מחנה שלום עכשיו למחלה של ממש. את ההתלהבות הראשונית המיר דיכאון עמוק, שדומה כי אין לא תקנה. מפח הנפש שחלחל לציבוריות הישראלית בעקבות קריסת "תהליך השלום" הוליך למחיקת השמאל הישראלי, שעד שנת 1977 שלט במדינה ללא עוררין. האליטות הן עדיין שמאלניות ברובן, ולכן רוח הרפאים של **"שלום עכשיו, או לעולם לא"** עדיין מרחפת על פני התהום שיצרה במו פיה וידה. לעומת זאת, רובו של הציבור הקצין ימינה, לנוכח ההתפקחות מההזיות של שלום עכשווי. השמאל אומנם מת, אך הימין אינו מסוגל להציע דרך חילופית לשלום – ומכאן השיתוק המאפיין את הפוליטיקה הישראלית הנוכחית.

הלך רוח מאני-דפרסיבי הוא סימן היכר למחלת נפש, כשהוא מופיע אצל היחיד. לעומת זאת, כאשר הלך רוח מעין זה הופך נחלת רבים, כי אז המצב מסובך בהרבה. במסתו "מלחמת ששת הימים בפרספקטיבה היסטורית" הצביע **יעקב טלמון** על המעבר המהיר במצב הרוח הלאומי שלנו, מתחושה העוצמה של אריה יהודה להרגשת הנכאים של תולעת יעקב. שעטנו של יהודה שאינה יודעת גבולות, בצד חרדות קיומיות, שאף הן אינן יודעות גבול – הוא מסימני ההיכר של החברה הישראלית. יכולים אנו לומר כי **"יכולים אנו לכבוש את קהיר בשעות ספורות"** – ובו בזמן לומר כי **"אם יחדרו הטנקים לצוואר הבקבוק שמצפון לתל-אביב, בישראל של לפני יוני 1967, כי אז נושמד תוך חצי שעה"**. אפילו נכון שחינו נתונים בסכנה, הרי שהתגובות הקיצוניות עליה – התרוממות הרוח כשאנו מנצחים וחשים עוצמה, ומנגד תחושת חוסר האונים כשאנו חשים חלשים – הן סימן היכר למצב של חולי, אפילו אין לו שם במילון הרפואי.

האם פירוש הדבר שאפסו סיכויי השלום בארץ? חס וחלילה לא! שכן לא על התקווה לשלום צריך לוותר, אלא על התקווה לשלום עכשיו, מייד ומהיר, שיושג בקפיצה אחת גדולה מעל לתהום. השלום הוא אפשרות, לא כורח היסטורי. האדם יכול לבחור במלחמה ובמוות, כשם שיכול הוא לבחור בשלום ובחיים. את השלום ניתן לממש לא בקפיצה אחת, אלא בצעדים קטנים ומדודים כדרכה של הציונות המעשית למן ראשית דרכה, בבחינת "עוד דונם ועוד עז". ההווה אינו תהום שיש לדלג מעליו בקפיצה גדולה אחת, אלא תהליך היסטורי מתמשך, רצוף מכשולים ומהמורות שיש להתגבר עליהם, בנחישות ובתעצומות נפש שאפיינו את הציונות המודרנית בלמעלה מ-100 שנותיה.

שלום לא עושים כדרך שעושים מלחמה – אלא בדרך שעושים משפט. שלום אינו מושג באקט מהיר וחד צדדי – אלא על ידי תהליך ארוך וממושך, שבו אויבים לשעבר נדרשים להסתגל זה לזה ולהכיר זה בזה בבחינת היו הם בני אדם כמוהם – גם אם סיגלו לעצמם תרבות שונה, אורח חיים אחר ואמונה שונה. שלום כרוך בהסרת החשדנות ההדדית ויצירת יחסי אמון.

כשולן משיחיות אוסלו נעוץ בדרך – לא ביעד. משיחי אוסלו טעו בזיהוי ובניווט, אך אין פירוש הדבר שהתקווה לשלום היא טעות. להפך, התקווה לשלום היא מהות הרוח הנבואית המקראית, שברוחה עוצב עם ישראל לדורותיו. אם תוותר מדינת ישראל על התקווה לשלום, תיכנע היא לגרועים שבאויביה, כפי שאומר מזמור קכ"ז בתהילים: "אֲנִי שְׁלוֹם וְכִי אֶדְבֵר – הִמָּה לְמַלְחָמָה".

התקווה לשלום אמת

בעיית המלחמה ביחסים הבינלאומיים, כבעיית העוני והמצוקה ביחסים הפנים מדיניים, עתיקת יומין היא; יש אומרים, שמשכה כדברי ימי האדם, ויש אומרים שאין ראשיתה אלא מיום שהפך

האדם לייצור פוליטי. כך או כך, לא ניתן להבין את ההיסטוריה האנושית בכללותה, ואת ההיסטוריה הלאומית של עם ישראל בפרט – אלא ביחסים המשתנים שבין מלחמה ושלום.

דורות רבים חלמו הטובים שבהוגים ובנביאים על עידן של שלום נצחי, שבו יכתתו העמים חרבות לאתים, ושהאלימות בין קיבוצי האדם תיסוף מן הארץ, בבחינת "וְכַתְּתוּ חַרְבֵי־תֵיָהֶם לְאִתִּים, וְחַנְיֵיתֵיהֶם לְמִזְמְרוֹת; לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב, וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה; וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ – וְאֵין מַחְרִיד". עידן השלום הנצחי נתפש כמציאות על-היסטורית, שיתממש "בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים", כשישרור משפט בינלאומי "וְשִׁפְט בֵּין עַמִּים רַבִּים, וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצָמִים עַד-רְחֹק" (מִיכָה ד/3-4, וראה גם ישעיהו ב/4).

אומנם, על שמי האנושות האפילו ענני הרס ואכזריות; אומנם ידע האדם תקופות של שואה וחורבן; ואולם, את האופל קרעה, הבקיעה, קרן-אור של תקווה לעולם טוב יותר, אשר סדריו סדרי חסד, ואשר הרעה כעשן תכלה ממנו. האדם בכלל, והיהודי בפרט, האמינו, כי בהתרחשויות ההיסטוריות גלומה איזו "תוכנית נסתרת" המבטאת מגמה של קידמה מוסרית. לאמונה זו בהתפתחות האדם לטובה נודע תפקיד פסיכולוגי רב-ערך. היא היותה שלד למבנה חייו הנפשיים של האדם ומקור נוחם ופדות לו בצוק-העתים. העולם אינו חסר מובן וכיוון – אלא בעל משמעות, שנתפשה כמטפיזית וכעל-היסטורית. האדם מצא בתקווה זו סעד ותמיכה לעמוד בפורענויות, ומכוח האמונה בטוב צידק עליו את הדין. השלום נראה כעיקרו של העידן המשיחי וכשיא הטובה האנושית. בתרבות ישראל, יותר מאשר בכול תרבות אחרת, השאיפה לשלום תורגמה למעין פולקלור של השלום, על שלל תיאורי הברכה הצפונה בו. השלום הוא התנאי והבסיס לשאר הטובות המיוחלות. השלום יביא אפילו לשינוי טבעם של האדם והחיה: "וְגַר זָאב עִם כְּפֹשׁ, וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ; וְעִגְל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו, וְנֹעַר קֶטֶן נִהַג בָּם; וַיִּפְרָה נְדָב תִּרְעִינָה,

יְחַדְדוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִיָּהֶן; וְאַרְיֵה, כְּבָקָר יֹאכַל תִּבְּן; וְשַׁעֲשַׁע יֹנֵק, עַל חֵר פֶּתֶן; וְעַל מְאוּרֵת צַפְעוֹנִי, גְּמוּל יְדוּ הַדָּה" (ישעיהו י"א/6-8).

התקווה לבוא עידן של שלום נצחי הפכה לאחד מעיקרי האמונה הישראלית, כששולבה בתפילת "הקדיש": "וַיִּצְמַח פְּרֻקָּה וַיִּקְרַב מְשִׁיחָה (ויצמח ישועתו ויקרב משיחו); יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא (יהא שלום רב מן השמים) וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל. עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו – הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל".

חז"ל הרבו לדרוש בשבחיו של השלום, בעיקר במסכת דרך ארץ זוטא, פרק השלום: "גדול הוא השלום – שהשלום לארץ, כשאור לעיסה. אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ, הייתה החרב והחיה משכלת את האדם". על חשיבות השלום ניתן ללמוד מהעובדה שכול הברכות והתפילות מסתיימות בשלום: "ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: גדול השלום, שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום. קריאת שמע חותמין בשלום: "ופרוס סוכת שלומך". ברכת כוהנים חותמין בשלום: "וישם לך שלום" (במדבר ו). כל הברכות חותמים בשלום: "עושה השלום". כמו כן, השלום הוא שם ה', שם המשיח ושם ישראל: אמר רבי יהושע: גדול הוא השלום, ששמו של הקב"ה נקרא שלום, שנאמר: "ויקרא לו ה' שלום" (שופטים ו)...רבי יוסי הגלילי אומר: אף שמו של משיח נקרא שלום, שנאמר: "אבי עד שר שלום" (ישעיה ט)...אמר רבי יהושע: גדול הוא השלום, שישראל נקראים שלום. שנאמר: "כי זרע השלום" (זכריה ח). למי השלום? לזרע השלום" וכד'. עשיית שלום נתפשה אף כמצווה, בדומה לציווי לומר אמת: "אַלְהָה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ: דַּבְּרוּ אֶמֶת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ; אֶמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם...וְהָאֶמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה" (זכריה ח/16, 19).

בעקבות הנביאים גם חכמי ישראל דרשו בחשיבות השלום בדומה לחשיבות אמירת האמת ועשיית המשפט – בבחינת היו אלה שלושת הדברים שעליהם עומד העולם:

תמן תנינן רבי שמעון בן גמליאל אומר: על שלושה דברים העולם קיים: על הדין ועל האמת ועל השלום. אמר רבי מונא: ושלשתן דבר אחד הן – נעשה הדין, נעשה אמת, נעשה שלום. ושלשתן בפסוק אחד נאמרו, שנאמר: "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (זכריה ח). כל מקום שיש משפט, יש שלום – וכל מקום שיש שלום יש משפט. אמר רבי יהושע: גדול הוא השלום, שבשעה שעמדו ישראל ואמרו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד), שמח בהן הקב"ה ונתן להם תורתו וברכם בשלום. שנאמר: "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (תהלים כט).

לפי התפישה נביאי וחכמי ישראל, שלום איננו סידור של נוחות בין הבריות, אלא הוא בעל ערך דתי-מטפיזי-קוסמי. השלום נחשב לבעל תוכן חיובי – כמבטא מצב של שלווה, צדק, אחווה ודרכי נועם – ולא כמצב שתוכנו שלילי: העדר מלחמה ותו לא. לפי תפישה זו, השלום אינו רק מצב נטול סכסוכים, בבחינת "וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גֻּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ – וְאֵין מִחְרִיד" – אלא גם דרך ליישוב סכסוכים בין עמים ואנשים באמצעות משפט, להבדיל משימוש בכוח, בבחינת "וְשִׁפְטוּ בֵּין עַמִּים רַבִּים", או "כל מקום שיש משפט, יש שלום – וכל מקום שיש שלום יש משפט". מבחינה זו, התפישה הראשונה של השלום היא אוטופית, באשר מצב נטול סכסוכים סותר את טבע האדם; לעומת זאת, התפישה השנייה היא ריאלית, באשר תפקידו העיקרי של המשפט הוא ליישב סכסוכים בדרכי דיבור והדברות (ומכאן גם כפל המשמעות של המונח "משפט", כחלק של דיבור וכדרך ליישוב סכסוכים).

במחשבת ישראל נכרך רעיון השלום הנצחי עם העידן המשיחי, שבו לא רק ישרור שלום – אלא גם יתקבצו גלויות עם ישראל בארצו ותכונן מחדש מלכות בית דוד. כך, למשל, כותב הרמב"ם, בספרו "הַלְכוֹת מְלָכִים וּמְלַחְמוֹת" (י"א/א, י"ב/ב, 8):

המֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ עָתִיד לַעֲמֹד וּלְהַחֲזִיר מַלְכוּת בֵּית דָּוִד לְיִשְׂרָאֵל
הַמְּמַשְׁלָה הַרְאִשׁוֹנָה, וּבִזְמַן מִקְדָּשׁ, וּמִקְבָּץ נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל...
אָמְרוּ חֲכָמִים, אֵין בֵּין הָעוֹלָם הַזֶּה לְיָמֵי הַמְּשִׁיחַ, אֲלֵא
שְׁעִבּוּד מַלְכוּת בְּלִבָּד... וּבְאוֹתוֹ הַזְּמַן, לֹא יִהְיֶה שָׁם לֹא רָעַב
וְלֹא מִלְחָמָה וְלֹא קִנְאָה וְתַחֲרוּת – שֶׁהַטּוֹבָה תִּהְיֶה מְשַׁפְּעַת
הַרְבֵּה, וְכָל הַמַּעֲדָנִים מְצוּיִין כְּעֵפֶר.

הזכות לשלום לאור המשפט הבינלאומי

בני האדם קיוו שהשלום בין העמים יבוא, בין אם בדרך משיחית של "תיקון עולם במלכות שדי", ובין אם כהליך התבגרותו המוסרית והמדינית של האדם. ואולם, לא תמיד הושם לב לכך, כי השלום שהמדינה כופה אותו בתחומה הוא בעיקרו שלילי, היינו, שלילת האלימות ו/או האיום בה, כדרך ליישוב סכסוכים. אומנם בחלקו נובע השלום מבית מהאחוזה של האזרחים, אולם בה לא די; יד המשפט, והפחד מגזרותיו, משמשים הרתעה בפני הפרת השלום הפנים מדיני. בדומה לכך, גם השלום שמכונן המשפט הבינלאומי הוא בעיקרו שלילי, היינו, שלילת האלימות ו/או האיום בה, כדרך ליישוב סכסוכים. חזון השלום כדרך ליישוב סכסוכים באמצעות משפט בינלאומי החל מתממש עם כינון ארגון האומות המאוחדות לאחר תום מלחמת העולם ה-2 – המלחמה ההרסנית ביותר בהיסטוריה האנושית. במבוא למגילת האר"ם נאמר כי:

אנו, עמי האומות המאוחדות, שתקיפה דעתנו להציל את הדרורות הבאים מפורענות המלחמה, אשר הביאה פעמיים בימי חיינו סבל לא יתואר על האנושות; ולשוב ולחזק את אמונתנו בזכויות היסודיות של האדם, בכבודה וביקרה של אישיות האדם, בזכויות השוות של הגבר והאישה, ושל האומות הגדולות והקטנות; ולקבוע תנאים הדרושים לקיומו של הצדק וכיבודן של ההתחייבויות שיסודן

באמנות ובשאר מקורות המשפט הבינלאומי; ולהמריץ את הקדמה הסוציאלית ואת תיקון תנאי החיים בחירות יתר; ולשם התכליות הללו – לנהוג סובלנות ולחיות בשלום זה עם זה כשכנים טובים; ולאחד את כוחותינו לשם קיום השלום והביטחון הבינלאומיים; ולהבטיח, בדרך קבלת עקרונות וקביעת שיטות, שלא ישתמשו בכוחות המזוינים בלתי אם לשם העניין המשותף; ולהפעיל מנגנון בינלאומי להמרצת ההתקדמות הכלכלית והסוציאלית של כול העמים – החלטנו לצרף את מאמצינו לשם הגשמת המטרות הללו.

מטרות האו"ם הוגדרו בפרק ה-1 של מגילת האו"ם, החוזרות בהרחבה על האמור במבוא. עיקרון, שמירת השלום והביטחון בזירה הבינלאומית, על ידי חיוב העמים ליישב סכסוכים ביניהם בדרכי משפט בלבד – ולהימנע משימוש באלימות ו/או מהאיום להשתמש בה לצורך כך. מבחינה זו אימץ המשפט הבינלאומי את עיקרון היסוד של המשפט הפנים-לאומי, ולפיו חל איסור מוחלט לנקוט באלימות ו/או לאיים בשימוש בה. עיקרון זה פירושו שהעושה שימוש באלימות ו/או מאיים להשתמש בה, מבצע עבירה פלילית – ובמינוח משפטי פירושו הפללת השימוש באלימות ו/או האיום להשתמש בה.

הפללת האלימות ביחסים הבינלאומיים – ההכרזה עליה כבלתי-חוקית בעיני המשפט הבינלאומי – נעשתה, לראשונה בהיסטוריה, במגילת האו"ם, שנחתמה ב-26 ביוני 1945 בסאן-פרנסיסקו. לאחר מכן נחתמו מסמכים נוספים, אשר יחד עם מגילת האו"ם הפכו את האלימות ביחסים הבינלאומיים ל"פשע בינלאומי נגד השלום", והטילו סנקציות חמורות על מבצעה. החובה להימנע משימוש באלימות ו/או לאיים להשתמש בה – והזכות המקבילה לשלום וביטחון – הן היום אבן הפינה של המשפט הבינלאומי המודרני, שמגילת האו"ם היא חוקתו.

המדינות החברות באו"ם, ברצותן "ליהנות מן הזכויות והיתרונות הנקנים עם החברות", נטלו על עצמן, בחותמן על המגילה, "לקיים באמונה את ההתחייבויות שנטלו עליהן לפי המגילה הזו" (ס' 2)2 (למגילה). כן התחייבו הן לתת עדיפות להתחייבויות אלו על-פני התחייבויות אחרות שלהן (ס' 103 למגילה). ההתחייבויות ההדדיות העיקריות שנטלו הן שתיים:

ליישב את סכסוכיהן הבינלאומיים בדרכי שלום באופן שהשלום והביטחון הבינלאומיים והצדק, לא יסוכנו (ס' 2 3) (למגילה); "להימנע ביחסיהן הבינלאומיים מלאיים בשימוש באלימות או להשתמש בה – בין כנגד שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה המדינית של מדינה כלשהי, ובין בכול דרך אחרת שאינה מתיישבת עם מטרות האומות המאוחדות (ס' 4)2 (למגילה).

בהפליה את האלימות ביחסים הבינלאומיים, שמה המגילה קץ למשפט הבינלאומי ששרר קודם לכן, ואשר בו הייתה האלימות חוקית – אף שחוקיותה הותנתה בכך שסיבתה (מטרתה) צריכה הייתה להיות "צודקת". "דוקטרינת המלחמה הצודקת", שראשיתה במשפט הרומי ואשר התגלגלה לעולם המודרני באמצעות התיאולוגיה הנוצרית והמשפט הקנוני בימי הביניים, התירה הלכה למעשה את חופש המלחמה, באפשרה לכל צד תירוץ צדקני לפעולותיו. שהרי הצדק אין לו שיעור, ולא הייתה בנמצא רשימה אחת מוסכמת של סיבות (מטרות) צודקות כאלו. כל משפטן קבע לעצמו רשימה משלו, ולעיתים מזמנות הייתה הרשימה חדורה מגמתיות פוליטית או דתית. הרשימות המקובלות כללו סיבות מעורפלות, שיצרו כר נרחב לפעולה, בייחוד לאור העובדה, שלא הייתה קיימת שום רשות בינלאומית שהוסמכה לקבוע אם הסיבה (המטרה) למלחמה מוצדקת או לא. במשטר המשפטי שכוננה המגילה, אין עוד תוקף להבחנה המסורתית בין מלחמה "צודקת" לבין מלחמה "לא-צודקת" –

אלא רק להבחנה בין "מלחמה תוקפנית", האסורה על-פי חוק, לבין "מלחמת מגן" המותרת על-פיו. שום מטרה אינה מצדיקה עוד את השימוש באלימות, ותהא זו נעלה ככל שתהא. במקרה של חילוקי דעות וניגוד מטרות ביחסים הבינלאומיים, המשפט לבדו מוסמך להכריע – ולא האלימות. הפעלת אלימות הינה חוקית רק במידה שמכוונת היא כנגד מעשה תוקפנות, בין אם היא נעשית על-ידי המותקף (מלחמת מגן), ובין אם על-ידי מועצת הביטחון, שהוסמכה לפעול כנגד התוקפן (ביטחון קולקטיבי). הבחנה זו באה לביטוי בהוראות המגילה על-ידי האיסור הכללי של השימוש באלימות ואף האיום להשתמש בה (סעיף 2(4); ומאידך, על-ידי ההכרה בזכות להגנה עצמית (סעיף 51) ובסמכות להפעלת הביטחון הקולקטיבי (פרק 7).

ההבחנה בין "מעשה תוקפנות" לבין "הגנה עצמית", לאור המגילה, לא זכתה עד כה להבהרה משפטית מחייבת, ולפיכך משמשת מטרה לביקורת משפטית מתמדת בספרות המשפטית. הניסיון להגדיר מהי "תוקפנות" במישור הבינלאומי נעשה לראשונה ב-1933, בשורת הסכמים בין בריה"מ לשכנותיה הקרויה על שם שר החוץ הסובייטי ליטבינוף (Litvinoff). חשיבות הסכמים אלה היא לא רק בפירוט הפעולות שעשייתן תצביע על התוקפן בסכסוך מסוים, אלא גם בהבהרה שנוספה להגדרה הנ"ל, לפיה "שום נימוק מדיני, צבאי, כלכלי או אחר, אינו עשוי לשמש עילה או צידוק להתקפה הנזכרת בסעיף הקודם" (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 274). ההבחנה המילולית, חשובה ככל שתהיה, משנית היא ביחס לעצם ההכרה בדבר אי-החוקיות הכללית של השימוש באלימות ביחסים הבינלאומיים (ואף באיום בה) – תוך מתן מיוחד לשימוש באלימות, כתרופה של סעד עצמי, במקרה שפעולת האכיפה על-ידי מועצת הביטחון אינה ממומשת. המשטר המשפטי שמכוונת המגילה מכיר בסעד של הגנה עצמית כתרופה זמנית, מחוסר ברירה, ממש כמו המשטר

שמכונן המשפט הפנימי, כלשונו של ביה"ד הצבאי הבינלאומי למזרח הרחוק, בפסק דינו משנת 1948 **במשפט טוקיו**: "כל דין, בינלאומי או לאומי, אשר אוסר על השימוש באלימות, הינו מוגבל בהכרח על-ידי זכות ההגנה העצמית" (דינשטיין, דיני מלחמה, ע' 67).

באיסורה המוחלט של המלחמה – בכפוף לחריגים של הגנה עצמית וביטחון קיבוצי – יש משום מפנה מהפכני בחיים הבינלאומיים. זוהי המהפכה הנועזת ביותר בתולדותיה של האנושות, בחתירתה לאכיפת מרות המשפט על היחסים הבינלאומיים ולסילוק האלימות כבוררת הבלעדית ביחסים אלו. מגילת האו"ם שואפת לחולל ביחסים הבינלאומיים "מהפכה קופרניקית", שתהפוך את הפוליטיקה העולמית מכוחנית לחוקתית: לא עוד המשפט יסתובב מסביב לאלימות – אלא האלימות סביב למשפט, האלימות בשירות המשפט הבינלאומי. מה שהיה עד כה חזון נבואי של אחרית הימים, הופך, באמצעות מגילת האו"ם ומוסדותיו, למשטר החוקתי של אומות העולם. ובלשונו של פרופ' נתן פיינברג (בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 231):

באיסור המוחלט של המלחמה, שביטל את ה- *jus ad bellum*, היה ללא ספק משום מפנה מהפכני בחיים הבינלאומיים – ואולי הייתה זו הרפורמה הנועזת ביותר בתולדותיה של האנושות, בחתירתה להשלטתו של החוק ביחסיהן ההדדיים של המדינות. לפי טבע הדברים, חייב איסור זה תמורה יסודית בתפישה המקובלת של המושגים "שלום" ו"מלחמה" במשך מאה וחמישים השנים האחרונות; ואולם עובדה היא – ולא נעמוד כאן על הסיבות לכך, הנועזות בחלקן במציאות של עולם מפולג לשני גושים יריבים – שעד היום לא נבחנו מחדש כל צרכם אותם מושגים, ולא נתבררו התוצאות, הנובעות מאותה רפורמה.

הבא לבחון את הסוגיות המשפטיות המתעוררות כתוצאה מהפללתה של האלימות ביחסים הבינלאומיים, מתבקש לבחון אותן לאור מגילת האו"ם, ולא מנקודת המבט של המשפט הבינלאומי כפי שהיה בתקופה שקדמה לכינונו. מטבע הדברים שהפללתה של האלימות בזירה הבינלאומית, מחוללת תמורה עמוקה במושגים "מלחמה" ו"שלוש" ובמושגי המשנה הנגזרים מהם. מגילת האו"ם הפלילה לא רק את המלחמה בפועל, אלא אף את האיום במלחמה. לא מקרה הוא שהמגילה עושה שימוש מצומצם במונח "מלחמה", ומעדיפה על פניו מונחים כגון "שימוש באלימות" ואף "איום לשימוש באלימות", המציינים פעולות שהן פחות ממלחמה.

חידושה הגדול של המגילה הוא, אפוא, באיסור לא רק לעשות מלחמה, אלא אף להשתמש באיומי מלחמה, שיש בהם משום הפרת השלום והביטחון הבינלאומיים. פירוש הדבר, שאף פעולות שאינן עולות כדי "מלחמה" במובן של פעילות ממוסדת ומאורגנת בין צבאות סדירים, הן בגדר פעולות של אלימות האסורות על-פי הדין הבינלאומי המודרני. פעולות טרור, כמו גם "מרד אזרחי", היינו, התקוממות אזרחית לשם השגת מטרות העשויות להיות לגיטימיות, אסורים היום על-פי המשפט הבינלאומי והפנים-מדיני כאחת. מדינה ריבונית זכאית לעשות שימוש באלימות לסיכול טרור או לדיכוי מרד כזה, מכוח העיקרון של הגנה עצמית. הגנה עצמית אינה מצטמצמת להגנה כנגד אויב חיצוני, אלא גם כנגד אויב פנימי המאיים על קיומה. מסיבה זו, כל הניסיונות שעשו מדינות העולם השלישי לראות ב"מלחמות שחרור" חריג לאיסור המלחמה, נכשלו, בהיותן סותרות את מגילת האו"ם. כותב פרופ' **יורם דינשטיין** (דיני מלחמה, ע' 54):

המאמצים הנעשים בשנים האחרונות (על-ידי מדינות "העולם השלישי" והמדינות המכונות "סוציאליסטיות") לראות ב"מלחמות שחרור" חריג לאיסור המלחמה מפאת

היותן מלחמות צודקות של עמים המבקשים להשתחרר משלטון זר, מושתתים על אי-הבנה יסודית. מלחמת שחרור עשויה להיות צודקת, אולם אין הדבר משנה מבחינת איסור המלחמה. הדין הוא הקובע, ולא הצדק. לפי הדין הקיים, כל מלחמה שאינה מלחמה נגדית במסגרת הגנה עצמית או ביטחון קולקטיבי, הינה אסורה, בלי קשר לצדקת עמדותיהם של הצדדים.

הפללת האלימות ביחסים הבינלאומיים יוצרת אפוא סוג חדש של משפט בינלאומי, שלא היה קיים קודם לכינון המגילה, ושבהעדר הגדרה מקובלת אחרת, ניתן לכנותו "המשפט הבינלאומי הפלילי". מגילת האו"ם מחייבת את חברות האו"ם ביחסייהן ההדדיים, ממש כשם שהמשפט הפלילי מחייב את בני-האדם, כיחידים וכקבוצות, במישור הפנים-מדיני. הפללת המלחמה יצרה עבירות חדשות בתחום המשפט הבינלאומי, שביצוען כרוך בסנקציות שונות, כפי שקבעה מגילת האו"ם. ההכרה באלימות קולקטיבית כ"פשע נגד השלום", יצרה חוסר איזון בין הצדדים הלוחמים – שהרי אחד מהם הוא פושע, ואילו השני מתגונן בפני הפשע (במקרה של הגנה עצמית), או ממלא תפקיד של שיטור והטלת סנקציות על הפושע (במקרה של ביטחון קולקטיבי).

הפללת האלימות הבינלאומית יצרה לא רק שורה של עבירות חדשות, אלא אף שללה זכויות, שקודם לכן היו מוכרות במשפט הבינלאומי. בהתבסס על הכלל, שהחוטא לא רק צריך להיענש אלא אף אסור שיצא נשכר – אין עוד מדינה תוקפנית יכולה לרכוש זכויות כתוצאה מתוקפנותה, ואף אינה יכולה להסתמך על זכויות שהיו מוקנות בעבר לצדדים הלוחמים מכוח דיני המלחמה המסורתיים. לכלל הלטיני המסורתי *ex injuria jus non oritur* ("מעילה בת-עוולה לא תצמח זכות"), שמקביל לו הכלל במשפט העברי "אין חוטא נשכר" – יש השלכות מרחיקות לכת על המשפט הבינלאומי, ככלי פרשנות של המשפט הבינלאומי

המודרני. המשטר המשפטי החדש מקנה הגנה רק לצד המתגונן, אך לא לצד התוקף, הנתפש כעברייין או חוטא. דוגמה לכך היא שלילת הזכות לאכוף הסכמים המקנים לתוקפן יתרונות, ואף שלילת הזכות לרכוש שטחים כתוצאה משימוש באלימות. מאידך, בהתבסס על אותו עיקרון, אין כל מניעה שקורבן התוקפנות יזכה בשטחים שתפס במהלך מלחמת מגן, שהרי בכך יש משום סנקציה נוספת כלפי התוקפן, ואף ממד של הרתעה כלפיו. העיקרון לפיו אסור שהחוטא ייצא נשכר הוא עתיק יומין, אך רק לאחר הפללתה של המלחמה הפך לחשוב שבעקרונותיו הכלליים של המשפט הבינלאומי המודרני, ככלי של פרשנות משפטית. כלי זה מאפשר למשפט הבינלאומי לצמצם את הפער בינו לבין המשפט הפנים-מדיני.

באנלוגיה למשפט הפנים-מדיני, אפשר לומר, שמרגע שנאסרה האלימות הבינלאומית על-ידי החוק, שוב אין צורך להסדירה בהסכמים דו-צדדיים, שהרי חוק והסכם הם הסדרים משפטיים חילופיים. בתחרות שבין חוק לבין הסכם, גובר הראשון – אלא אם כן מדובר בהתנהגות מסוימת שהחוק מתיר להתנות על האמור בו. ואולם, מאחר שעל חוקים בעלי אופי פלילי לא ניתן להתנות כלל, הרי שהסדרים הסכמיים, שמטרתם להגביל את השימוש באלימות ו/או האיום להשתמש באלימות, עשויים להיות בעלי אופי דקלרטיבי בלבד, באשרם מצב משפטי הקיים בכל מקרה על-ידי המגילה; כמו כן עלולים הם להיתפש כהסכמים בלתי-חוקיים, באם יקנו יתרונות לצד התוקפן, אשר יתנה הסכמתו לשלום בקבלת תמורה כלשהי בעדה. מהעיקרון ש"מעוולה לא תצמח זכות" נובע, כי אסור שסרבן השלום – שהוא עברייין על-פי המשפט הבינלאומי – ייצא נשכר מחטאו. ברגע שהזכות לשלום מאבדת את מעמדה האבסולוטי והופכת לזכות שניתן להתמקח עליה, יוצא התוקפן נשכר מפשעו, בהשיגו "תשלום כופר" בעד הסכמתו להפסיק להילחם ולעשות שלום.

הזכות לחיים ללא פחד: הזכות לשלום ובטחון היא הזכות לחיות בלי אלימות ופחד. למעשה מדובר בשתי זכויות נפרדות: (א) הזכות לחיות ולא להיהרג; (ב) הזכות לחירות מאלימות ומפחד. הזכות לחיות היא הבסיס לכול סדר חברתי באשר הוא; הזכות להיות משוחרר מאלימות ומפחד היא הבסיס לכול סדר חברתי ליברלי. מהזכות לחיות ללא אלימות ופחד, נגזרת החובה שלא לעשות שימוש באלימות ו/או לאיים בה. הפחד הלגיטימי היחיד בכול חברה הוא הפחד מפני הפרת החוק. זו משמעותו של המושג "שלטון החוק".

הזכות לחירות: הזכות לחיים כוללת גם את הזכות לעשות שימוש בחיים לפי רצונו של האדם, שהיא הזכות לחירות. הזכות לחירות היא השנייה בחשיבותה, ופירושה, הזכות להתנגד לכול מי ששולל את החירויות הללו. שלילה לגיטימית של החירויות יכול שתיעשה רק על פי דין. הגבלת החירויות מכוח הדין לובשת שתי צורות בסיסיות: הגבלה **חיצונית** (הטרונומית) הנכפית על ידי **המחוקק**; הגבלה **עצמית** (אוטונומית) של צדדים **להסכם** מסוים.

הגבלה חיצונית יכול שתהיה משני סוגים: (א) הגבלה **מוחלטת**, שלא ניתנת להתניה על ידי הצדדים, המכונה הוראה **כופה** (קוגנטית); (ב) הגבלה הניתנת להתניה על ידי הצדדים, והבאה רק כברירת מחדל, במקרה שאין הסדר אחר על ידי הצדדים להסכם, המכונה הוראה **מרשה** (דיספוזיטיבית).

בצד ההגבלות החיצוניות, מכיר המשפט גם בהגבלות עצמיות של צדדים להסכם מסוים. הגבלות עצמיות אלו יכול שיהיו ככול שירצו בהן הצדדים, למעט אם הוגבלו על ידי הוראות כופות של המחוקק. ההכרה בזכות ליצירת זכויות וחובות ולהעברתן ההדדית באמצעות הסכמים – המכונה גם **חקיקה עצמית** (אוטונומית) – היא היסוד של המשפט האזרחי המודרני.

הזכות לשלום ובטחון היא **אוניברסלית ומוחלטת**. היא אוניברסלית באשר היא חלה על כול אדם; היא מוחלטת באשר לא ניתן להתנות עליה – אין היא ניתנת למיקוח, להעברה או לויתור. לעומתן קיימות כול שאר הזכויות, שהן **מקומיות ויחסיות**. הן מקומיות, באשר נקבעות הן על פי המשפט של כול מדינה ומדינה בנפרד, והן עשויות להשתנות ממקום למקום. הן יחסיות באשר ניתן להתנות עליהן – והן ניתנות למיקוח, להעברה או לויתור. זכויות שהן מוחלטות ביסודן מכוננות את **המשפט הפלילי**. זכויות שהן יחסיות ביסודן מכוננות את **המשפט האזרחי**, ובמיוחד את **דיני החוזים**. הזכות לחיים היא ראשונית ומוחלטת, ואילו הזכות לחירויות היא משנית ויחסית. בעוד שעל הזכות לחיים לא ניתן להתנות, הרי שעל הזכות לחירויות ניתן להתנות. ההתניה איננה באשר לזכות הכללית לחירות, אלא באשר לזכות לחירויות מסוימות. כמעט כול חירות ספציפית ניתנת להעברה ולהתניה, אם כנגד הויתור עליה, מקבל הצד המוותר, זכות נגדית מהצד שקיבל אותה.

מההכרה בזכויות לחיים ולחירויות נגזרת הזכות **להגנה עצמית**, שמטרתה להגן על זכויות אלו, כול עוד לא קיימת מערכת מרכזית להגנה עליהם; או כסעד זמני, בשעה שמערכת כזו קיימת, אך אין היא מהירה מספיק כדי להגן עליהן בזמן אמת.

המשטר המשפטי, שכוננה מגילת האו"ם, הוא אפוא **אוניברסלי וליברלי**: אוניברסלי, באשר מקיף הוא את החברה האנושית כולה; ליברלי, באשר אימץ את הערכים הליברליים, לפיהם לכול אדם ולאום, הזכות לשלום ולביטחון: **הזכות לחיות ללא פחד**.

המשפט הבינלאומי מבחין בין דרגות פשע שונות על פי חומרתן, בדומה להבחנות שעושה המשפט הפלילי הפנימי. כול שימוש באלימות אסור על פי המשפט הבינלאומי, ולכן הפרת האיסור תיחשב לעבירה של **"פשע נגד השלום"**. ואולם, כאשר מכוונת

האלימות **להשמדת עם**, הופכת היא ל"**פשע כנגד האנושות**" כהגדרתה **באמנה למניעת פשע של השמדת עם**. פשע כנגד האנושות, הוא החמור ביותר במשפט הבינלאומי, והוא דומה במהותו לרצח בכוונה תחילה במשפט הפלילי הפנימי.

עצם האיום המתמיד על קיומה של מדינת ישראל מצד שכנותיה, מהווה לא רק **פשע נגד השלום** – אלא אף **פשע כנגד האנושות**. שעה שהתקשרו בברית שמטרתה השמדת מדינת ישראל, הפרו המדינות דוברות הערבית לא רק את ההתחייבויות לשמירת השלום, שנטלו על עצמן במסגרת האו"ם – אלא אף ביצעו עבירה שהיא, כאמור, החמורה שבדין הבינלאומי. ישראל קמה כחוק, מתוקף החלטות חבר הלאומים ועצרת האומות המאוחדות, ועל יסודותיו של המשפט הבינלאומי – ומכאן זכותה המוחלטת להתקיים ככול מדינה אחרת שהוקמה כדן. בהכרזת על הכוונה להשמיד את ישראל, פוליטית ופיזית, קשרו מדינות אלו וארגוני הטרור הפלשתיניים קשר לביצוע **פשע כנגד האנושות**.

הסכמים למניעת מלחמה אינם חוקיים

בתקופה שקדמה לכינונו של האו"ם הוכרו במשפט הבינלאומי הסדרים הסכמיים, שמטרתם הייתה להגביל את השימוש באלימות ו/או האיום בה. הסדרים דו-צדדיים אלה לבשו בעבר צורות שונות וקיבלו כינויים שונים, לפי אופיים ומהותם: **"הפוגה"**, **"הפסקת-אש"**, **"שביתת-נשק"** ו"**הסכם שלום**". למותר לציין, שההסדרים, שעוגנו בהסכמים השונים לרבות בהסכמי שלום, היו ארעיים מטבעם, וקראו משרצה המלחמה הבאה. לפיכך יש טעם באמירתו השנונה של **פרנקלין רוזוולט**, שלפיה **peace should be regarded not as an end to the last war but as an end to the beginning of the next one.** (דינשטיין, בעיות משפטיות).

להבחנות השונות בין ההסדרים השונים הייתה חשיבות רק כל עוד הייתה המלחמה חוקית. ואולם מרגע שהמלחמה נאסרה על-פי חוק, שוב אין צורך בהסדרים הסכמיים. מסיבה זו הלך ופחת השימוש באמנות שלום מאז סוף מלחמת העולם השנייה. למעשה, כבר מלחמת העולם השנייה עצמה חרגה מן השגרה של אמנות שלום, שעה שעם גרמניה, המעצמה המנוצחת הראשית, לא נעשתה אמנת שלום עד היום.

כתוצאה מהאיסור הגורף על השימוש באלימות ואף האיום בו, לא רק שאין עוד צורך בהסדרים ההסכמיים המסורתיים להפסקת מלחמה, לרבות הסכמי השלום, אלא שאין להם אף תוקף חוקי, בשל היותם תוצאה של שימוש קודם באלימות. המשפט הבינלאומי ההסכמי, כפי שהוסדר **באמנת וינה מיום 23.5.69 בדבר דיני אמנות** (להלן: "**אמנת האמנות**"), שולל תוקפם של הסכמים בינלאומיים הנכרתים כתוצאה משימוש באלימות או מאיום להשתמש בה. **סעיף 52** של אמנת האמנות קובע, כי:

אמנה הינה בטלה מעיקרה (void), אם כריתתה הושגה על-די איום להשתמש באלימות או שימוש בה, מתוך הפרת עקרונות המשפט הבינלאומי, הכלולים במגילת האומות המאוחדות.

לפני כניסתה של **אמנת האמנות** לתוקף, מצאה ההשקפה, כי תוקפן אינו יכול ליהנות מתוקפנותו, תימוכין בשורת מסמכים והסכמים בינלאומיים. ראשיתה של תפישה זו באגרות שנשלחו על-ידי ממשלת ארה"ב לסין וליפן, בינואר 1932, ושהפכו לדוקטרינת **סטימסון** (Stimson) על שם שר החוץ האמריקאי (דינשטיין). המשפט הבינלאומי והמדינה, ע' 126-127). **סעיף 52** של **אמנת האמנות** נותן ביטוי לעיקרון חדש במשפט הבינלאומי, הנובע מאיסור השימוש באלימות והאיום בה, על-פי **סעיף 2(4)**

של מגילת האו"ם. ראה בהקשר זה את דבריו של **פרופ' יורם דינשטיין** (אמנות בינלאומיות, ע' 61):

כל עוד המלחמה נחשבה להיות מותרת ביחסים הבינלאומיים, לא יכול היה המשפט הבינלאומי לראות בה גורם השולל תוקף אמנות. משום כך נחשבו תמיד אמנות-שלום כבעלות תוקף, אף על-פי שלמעשה נכפו, בתום המלחמות, על-ידי המדינות המנצחות על המדינות המנוצחות. אולם, עם איסור המלחמה במשפט הבינלאומי ואף הפללתה – בכפוף לחריגים של הגנה עצמית וביטחון קולקטיבי – התגבשה בתיאוריה המשפטית ההשקפה, כי לא יתכן שיהיה תוקף מחייב לאמנה, אשר מדינה תוקפנית (כלומר, עבריינית) כופה על מדינה מנוצחת (משמע, קורבן העבירה) כתום מלחמה (או, ללא מלחמה, על-ידי איום בה).

אופייה המהפכני של מגילת האו"ם משתקף גם בשינוי היחסים המשפטיים שבין שלום ומלחמה, כמצבים בעלי **סטטוס** משפטי ולא רק כפעולות בעלות אופי משפטי. לפי תפישתו של **פרופ' האנס קלזן** (Hans Kelsen) הייתה המלחמה מאז ומתמיד רק "**פעולה קונקרטיית**" ולא "**סטטוס**". לעומת זאת, מלומדים אחרים ראו במלחמה לא רק פעולה קונקרטיית, אלא גם סטטוס משפטי. כך, למשל, כותב **פרופ' ג'והן באסט מור** (John Basset Moore): "המונח המלחמה, אין משמעותו עצם השימוש בכוח, אלא קיומו של מצב-עניינים משפטי, שבו נתבעות זכויות, או יכולות להיתבע, בכוח". כך גם **קובע פרופ' ג'וליוס סטון** (Julius Stone) כי: "**מצב-מלחמה משפטי מתיר פעולות-איבה הדדיות**" (פיינברג, שם, ע' 248-249, הערות 50-52).

מחלוקת אקדמית זו, שבעבר העסיקה מלומדים רבים, אינה רלוונטית עוד היום, מכיוון שהמלחמה הופללה, ולפיכך אינה יכולה להיות בעלת סטטוס משפטי מוכר. מרגע שהפכה לעוולה,

אין היא יכולה עוד להקנות זכויות, מכוח העיקרון שאסור כי החוטא יצא נשכר. אומר על כך פרופ' נתן פיינברג (שם, ע' 248):

יש היגיון רב בטענה, שבמשטר בינלאומי, האוסר באורח מוחלט את המלחמה, יש לראות את הפעולות הצבאיות, הנגרמות על-ידי הפרתו של אותו איסור, לא כיוצרות סטאטוס מוכר, אלא כעובדה, כמצב, כאירוע, שאמנם מחייבים הסדר משפטי. אולם תהיה הגדרתו של המצב המשפטי, שנוצר בין מדינות בשעת הפעולות הצבאיות, אשר תהיה... אין זה מתקבל על הדעת בשום פנים, שלאחר גמר פעולות-האיבה האקטיביות, תהא מדינה חברה באו"ם זכאית לטעון, שהיא נמצאת במצב-מלחמה עם מדינה אחרת. וכלום מן האפשר הוא, שאותו מוסד בינלאומי, שאסר את המלחמה על כל צורותיה – הן המלחמה במשמעות ה"משפטית" או ה"פורמאלית", הן המלחמה דה-פאקטו (de facto) והן אמצעי-כפייה כמעט-מלחמתיים – יידרש להכיר במפורש או מכללא בקיומו של סטאטוס, המנוגד ביסודו לאותו איסור. הרי מדינה, המכריזה על עצמה כנמצאת במצב-מלחמה עם מדינה אחרת, מעידה בכך על רצונה במלחמה עמה (animus belligerendi).

בסדר המשפטי, שנקבע על-ידי מגילת האו"ם והשולל את המלחמה כמוסד משפטי, שוררים יחסי-שלום בין המדינות; ואם הופר אותו סדר, הרי שבגמר ההפרה והפעולות האסורות, חייב המצב לחזור לקדמותו, כלומר, ליחסי-שלום. אם בעבר הייתה המלחמה מצב של קבע, שהופסק מדי פעם על-ידי הסכמי השלום לסוגיהם השונים – הרי שהיום המצב הוא הפוך: השלום הוא מצב הקבע, העלול להיות מופר מדי פעם על-ידי פעולות איבה. למסקנה דומה הגיעו מלומדים שונים בדיון שנערך "במכון למשפט בינלאומי" בשנים 1957-1958 בשאלת קיומו של מצב מלחמה, לאור המשטר המשפטי שכוננה מגילת האו"ם. בהערות

ל"דין וחשבון הומאני" שנתחבר על-ידי פרופ' מ. פרנסוא, ביחס לשאלה בדבר "הבדיקה מחדש של עקרונות דיני המלחמה" קבע פרופ' ג'ורג' סל (Scelle) כדלקמן (פיינברג, שם, ע' 253):

מתוך השינוי החוקתי, שנזכר למעלה (איסורו של השימוש בכוח) יש גם להסיק, שעם סיום פעולות האיבה, בייחוד בעקבות התערבותה של החברה הבינלאומית, אין "מצב של לוחמות" קיים עוד מכאן ואילך מבחינה משפטית, הואיל והוא נוגד את הנורמה היסודית של המגילה. מן ההכרח הוא, שהיחסים הבינלאומיים הנורמאליים יושבו על כנם ipso facto על-ידי עצם העובדה (ויש להדגיש, שלא הייתה זו אלא עובדה שבעבירה) שהפעולות נסתיימו, כדי לשים קץ להתנגשות.

הרטוריקה הפוליטית עשתה בעבר, ועושה אף היום, שימוש במונחים כגון "מצב מעורב" או "מצב ביניים", היינו, מצב דמדומים בין שלום ובין מלחמה. כך למשל, ערב מלחמת קרים בשנת 1854, הכריז המזכיר הבריטי לענייני חוץ בבית הלורדים כי: "אין אנו ממש במצב שלום עם רוסיה... אין אנו במצב מלחמה עם רוסיה, אם כי הושעו היחסים הדיפלומטיים עם אותה מדינה... אני סבור שאנו במצב ביניים". (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 250, הערה 57). ברוח דומה נהגו פוליטיקאים ואנשי רוח להגדיר את יחסי ארה"ב-בריה"מ, מתום מלחמת העולם ה-2 ועד שלהי 1989, כ"מלחמה קרה", כדי לתאר את היחסים המורכבים בין שתי המעצמות. ברטוריקה הפוליטית מינוח כזה הוא אפשרי, אך לא ברטוריקה המשפטית. למרות השימוש הנרחב במונח "מצב מעורב", הרי שלפי המשטר המשפטי שכוון על-ידי מגילת האו"ם, אין מקום אלא למצב של שלום, שהוא הסטטוס הנורמטיבי, ולחילופין, למצב של מלחמה, המהווה עבירה על החוק הבינלאומי. מצב השלום הוא, בעידן המגילה, "ברירת המחדל". השלום שורר בדרך קבע, כל עוד לא ננקטות פעולות

איבה, המתנהלות תוך הפרת המגילה, וזאת אך ורק למשך אותו זמן שבו הן מתנהלות בפועל. עם סיומן של פעולות האיבה, חוזר השלום לשרור, אף אם נמשכת המתיחות והצדדים ממשיכים לראות עצמם במצב של סכסוך.

החובה לפתור סכסוכים בדרכי שלום

מצב השלום שורר אף בשעה שהצדדים נמצאים במצב של סכסוך או יריבות. "מצב סכסוך" אינו זהה ל"מצב מלחמה". סכסוכים מתגלעים בכל מקום שבו נועדים שניים או שלושה יחדיו. תמיד יש אינטרסים מנוגדים ותביעות שאינן עולות בקנה אחד בין בני-אדם, כיחידים וכקבוצות. אם בני-אדם מסכימים לגבי המטרות, הריהם חלוקים לגבי האמצעים. מה שמאחד בני-אדם מסוימים, מבדילם מן היתר. למותר לעמוד על נרגנותם של בני-האדם.

מאחר שחילוקי דעות וניגודי אינטרסים תמיד יהיו, הרי שתמיד יהיו סכסוכים ותמיד יהיו מצבי סכסוך. במצב של שלום, לא מתבטל הסכסוך, אלא רק השימוש באלימות כדרך לפתרון הסכסוך. שלום אידיאלי, נעדר סכסוכים, הוא מצב חריג בין מצבי השלום השונים, הן במישור הפנים מדיני והן במישור הבין מדיני. מצב השלום הרגיל הוא מצב טעון סכסוכים, אלא שסכסוכים אלו נפתרים בדרכי שלום. **בסעיף 2 (3)** למגילה נטלו על עצמן חברות האו"ם להסדיר סכסוכיהן בדרכי שלום. **בסעיף 33 (1)** למגילה פורטו הדרכים השונות הפתוחות בפניהן:

הצדדים בסכסוך כלשהו, שהתמדתו עלולה לסכן את קיום השלום והביטחון הבינלאומיים, חייבים לבקש תחילה פתרון בדרך משא ומתן, חקירה ודרישה, תיווך, פישור, בוררות, הכרעת בית-דין, פנייתם לעזרתם של מוסדות אזוריים או סידורים אזוריים, או שאר דרכי שלום לפי בחירתם.

בפרקטיקה הנוהגת מקובל להבחין בין סכסוך **משפטי** לבין סכסוך **פוליטי**. כשעיקר הסכסוך הוא משפטי, הערכאות הנכונות ליישובו הן מוסד הבוררות או בית-הדין הבינלאומי. ואילו כשעיקר הסכסוך הוא פוליטי, כי אז יש לפנות לדרכי הדיפלומטיה המסורתיים, המבוססים על הליכי פישור. ואולם כל עוד אין הסכסוך מסלים לכדי פעולות איבה של ממש, מצויים הצדדים במצב שלום, בדומה למצב הקיים במישור הפנים מדיני. מבחינה משפטית, ברגע שמדינה כלשהי נטלה על עצמה התחייבויות במסגרת מגילת האו"ם, כי אז נמצאת היא במצב של שלום עם שכנותיה, אפילו היא בסכסוך עימה. במידה שננקטו פעולות איבה, ולאחר פרק זמן הגיעו הן לסיומן, כי אז אין צורך בשום אקט נוסף בין הצדדים, באשר יחסי השלום ביניהם הוסדרו על-פי חוק. מבחינה משפטית לא קיים מצב ביניים שבין שלום לבין מלחמה, אף כי מבחינה פוליטית, יתכן מצב כזה. כותב **פרופ' נתן פיינברג** (בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 252):

אין פירוש הדבר, שמבחינה סוציולוגית מן הנמנע הוא שיווצר מצב של שלום, שהוא רחוק משלום נורמלי, היינו מצב בו מעיבים עננים כבדים על היחסים בין המדינות, ושעל כן נוטים לכנותו בשם 'מצב מעורב'. אך סטטוס כזה אינו קיים מבחינה פורמלית-משפטית.

מצב השלום שמכוננת מגילת האו"ם הוא מצב של שלום **מינימלי** – לא של שלום מכסימלי. אמנם בפרק המבוא של המגילה ישנה הצהרה על הצורך "לנהוג סבלנות ולחיות בשלום זה עם זה **כשכנים טובים**", אך זהו יותר אידיאל, מאשר חובה משפטית. מגילת האו"ם היא מסמך בעל אופי של **משפט פלילי**, הקובע איסורים, ולא מסמך המכונן הסדרים פוזיטיביים. המגילה אוסרת על השימוש באלימות ו/או על האיום להשתמש בה – אך אינה מחייבת יחסים דו-צדדיים במישור הדיפלומטי, הכלכלי או התרבותי. מדינות יכולות להימצא בסכסוך חריף, ואף לא לקיים

יחסים דיפלומטיים – ובכל זאת להימצא ביחסי שלום במובנם המינימלי. אפשר שהן צריכות לחתור ליחסי שלום מלאים יותר, אך זוהי רשות ולא חובה.

ההסדרים שקבעה מגילת האו"ם הם **שליים** באופיים: הם שוללים את הזכות להשתמש באלימות ו/או לאיים בשימוש בו; על חברות האו"ם "**להימנע ביחסיהן הבינלאומיים מן האיום או השימוש באלימות, כנגד השלמות הטריטוריאלית או העצמאות הפוליטית של מדינה כלשהי, או בכל צורה אחרת שאינה מתיישבת עם מטרות האומות המאוחדות**" (סעיף 2 (4) למגילה). ובמקביל עליהן לפתור סכסוכיהן בדרכי שלום, כמפורט בפרק 6 למגילה.

הזכות לשלום, שהקנתה המגילה, היא אפוא מינימליסטית, ולכן אין היא כוללת יחסים דו-צדדיים מלאים, הכוללים יחסים דיפלומטיים, כלכליים ותרבותיים. יחסים אלה ניתנים להסדר רק במסגרת הסכמים דו-צדדיים נפרדים. אלא שאף תוקפם של הסכמים אלה מותנה בכך שיעמדו בכל התנאים שנקבעו באמנת **האמנות**, ובמיוחד בתנאי שלא להפעיל אלימות ו/או לאיים בשימוש באלימות.

מצב שלום יכול לשרור גם כשקיים סכסוך גבולות

מצב של שלום מתקיים אפוא גם בשעה שקיים סכסוך גבולות חריף. על-פי המשפט הבינלאומי, לא ניתן לכרוך את שאלת הגבולות בשאלת השלום, באשר מדובר בשתי זכויות נפרדות ובעלות משקל שונה. הזכות לשלום ולחיים היא זכות אבסולוטית – ואילו הזכות על שטח מסוים היא זכות קניינית בעלת אופי יחסי. סוגיית הגבולות עלולה להישאר בלתי-מוסדרת לאורך זמן, בדומה לסכסוך שכנים במשפט האזרחי, בלי שיהיה בו כדי לפגום ביחסי השלום. די בדוגמת היחסים בין סוריה לתורכיה כדי

להוכיח, שכך הוא המצב בפרקטיקה הנוהגת של המדינות. בין סוריה לתורכיה שורר סכסוך גבולות, המתמשך מזה עשרות שנים, בגין התביעות המנוגדות לבעלות על חבל אלכסנדרטה. ואולם חרף סכסוך זה מקיימות שתי המדינות יחסי שלום.

סיכומו של דבר: לפי המצב המשפטי החדש, יש מקום להסכמים דו-צדדיים בין המדינות השונות אך ורק לצורך הסדרת היחסים החיוביים שביניהן (יחסים דיפלומטיים, מסחריים, תרבותיים וכו') – אך לא לגבי הסדרת יחסיהן השליליים (האיסור על השימוש באלימות ו/או האיום בה), שהרי אלה הוסדרו זה מכבר על ידי המשטר המשפטי שכונן על ידי מגילת האו"ם. לכלל זה שני חריגים חשובים: (א) ניתן לכרות הסכמים בתום מלחמה (אם זאת פרצה למרות האיסור החל עשייתה) לצורך הסדרת מנגנוני הפיקוח, קביעת אזורים מפורזים וכד'; (ב) ניתן לכרות הסכמים לצורך הסדרת הגבולות בין המדינות. הסכמים מעין אלה, שאף הם בעלי אופי שלילי, אינם מחייבים לכונן יחסים חיוביים, אם כי בפרקטיקה הנוהגת כך נוהגים הצדדים.

המזרח התיכון כזירה של הפשע הבינלאומי המאורגן

בפרספקטיבה של המשפט הבינלאומי הפלילי, כפי הסדרתו במגילת האו"ם, באמנה למניעת השמדת עם ובמסמכים נוספים, עצם האיום המתמיד על קיומה של מדינת ישראל מצד שכנותיה וארגוני הטרור הוא פשע נגד השלום והאנושות גם יחד. מדינת ישראל קמה כחוק, מתוקף החלטות חבר הלאומים ועצרת האומות המאוחדות, ועל יסודותיו של המשפט הבינלאומי, ומכאן זכות קיומה, בלי קשר למידת רצונם של שכניה להכיר בה. ישראל נאלצה להיאבק על קיומה, מכיוון שבמועד הקמתה, ואף לאחר מכן, לא היה בכוחו של האו"ם לאכוף את המשפט הבינלאומי, בעיקר כתוצאה מהמלחמה הקרה, שהתפתחה ממש בסמוך

להקמת המדינה. מבחינה משפטית, השימוש באלימות שעשו ועושים ארגוני הטרור הפלשתיניים והמדינות דוברות הערבית, כדי לחסל את ישראל, הוא הפרה בוטה של המשפט הבינלאומי, ואף עדות לחוסר האונים שלו.

מדינת ישראל – ולפני הקמתה, הציונות המדינית – היא אולי המדינה היחידה במאה ה-20, שניסתה לבסס את קיומה על עקרונותיו של המשפט הבינלאומי בלבד, ולא על השימוש באלימות. כאמור, כבר **בקונגרס הציוני ה-1** הוגדרו מטרות הציונות במונחים של המשפט הבינלאומי, שנוסחו בזו הלשון: **"הציונות שואפת להקים בית-מולדת לעם ישראל בארץ-ישראל, שיהא מובטח על-ידי המשפט הפומבי"**. השימוש שעשתה ישראל באלימות למן הקמתה, לא היה אלא מלחמת מגן לגיטימית, לנוכח אוזלת ידו של המשפט הבינלאומי.

לעומת זאת, המדינות דוברות הערבית, חרף היותן חברות באו"ם, התעלמו אז, וממשיכות להתעלם אף עתה, מקיומו של המשפט הבינלאומי, לא רק ביחסן למדינת ישראל, אלא אף ביחסים הפנים-ערביים. המשפט הבינלאומי ומוסדותיו, אף שהיו המסד להקמתן של מדינות אלו, מעולם לא הוכרו על-ידן, אף שהרטוריקה הערבית מנסה לערפל זאת על-ידי כפל הלשון האופיינית לה.

העדר שלום בין ישראל לבין שכנותיה, אינו נובע אפוא רק מקיומם של סכסוכים בין הצדדים, אלא גם ובעיקר מסירובן להכיר במשטר המשפטי, שכונן המשפט הבינלאומי – בין השאר מהטעם שהוא מנוגד למשפט המוסלמי. להלכה, כפופים העמים דוברי הערבית למשפט הבינלאומי – אך למעשה כפופים הם למשפט האסלאמי. המשפט הבינלאומי נתפש על ידם ככפוי על-ידי מעצמות המערב, בעוד המשפט המוסלמי נתפש כמובנה בתרבות המוסלמית שלהם, ומכאן עליונותו הנורמטיבית.

באסלאם נתפשים המונחים "מלחמה" ו"שלום" באופן שונה מהמשמעות שמקנה להם המשפט הבינלאומי המודרני. במידה רבה דומה המשפט הבינלאומי המוסלמי למשפט הבינלאומי המערבי (הנוצרי) שהיה קיים עד המאה ה-20. בדומה ל"דוקטרינת המלחמה הצודקת", ששלטה בעולם הנוצרי בעבר, כך גם בעולם המוסלמי שלטת עד היום "דוקטרינת הג'יהאד". לפי דוקטרינה זו, "דין מוחמד בסייף"; כלומר, השימוש באלימות לשם כפיית האסלאם הוא לא רק לגיטימי, אלא בעל משמעות של מצווה דתית ("ג'יהאד").

האסלאם אינו מכיר בתפישה המודרנית של הפללת המלחמה, אלא לכל היותר במצבים של הפסקת אש או שביתת נשק, שהם תמיד זמניים ונגזרים מיחסי הכוחות שבין המוסלמים לאויביהם. כשידם של המוסלמים היא על התחתונה, מול אויב חזק מהם, מותר להניח את הנשק ולהסכים ל"הודנה" – מונח שאפשר להקבילו ל"הפסקת אש" או ל"שביתת נשק". לעומת זאת, כאשר המוסלמים נמצאים ביתרון כוח, מותר להם לחוס על המנוצחים ולהכתיב להם את ה"סולח" – מונח המקביל ל"כתב כניעה". עיקרו של הסולח הוא כפיפותו של בן החסות ("הדימי") לאדונו המוסלמי.

במסורת משפטית זו אין מקום ליחסי שוויון אלא רק יחסי כפיפות, כשהמוסלמי שולט בלא-מוסלמי ומכתיב לו את טיב היחסים ביניהם. המשטר המוסלמי הוא סוג של אפרטהייד דתי, שאינו שונה מהאפרטהייד המודרני על רקע אתני. לפיכך נתפשת המלחמה בישראל לא רק כנורמטיבית, אלא גם כמצווה דתית – אף אם סותרת היא את התחייבויותיהן על-פי מגילת האו"ם. כמו כן אין הם מתכוונים כלל להגיע עם ישראל לשלום מלא, אלא רק להפסקת אש זמנית ("הודנה"), בשל ההכרה בעליונותה הצבאית, ומתוך תקווה להשתנות יחסי הכוחות לטובתם, כדי שיוכלו להכניעה ולהכתיב לה את תנאי הכניעה שלהם ("סולח").

במזרח התיכון לא מכבדים הסכמים

לאור התפישה הנורמטיבית שלהם, ברור גם מדוע אין ארגוני הטרור הפלשתיניים והמדינות דוברות הערבית מייחסים כלל חשיבות לשורת ההסכמים שנחתמו בינם לבין ישראל מאז הקמתה ועד היום. עם סיום מלחמת העצמאות נחתמו הסכמי שביתת נשק בין ישראל לבין מצרים, ירדן, סוריה ולבנון – וזאת מתוך היענות להחלטתה של מועצת הביטחון מיום 16.11.1948, אשר קבעה כי "לשם הקלת המעבר מההפוגה הקיימת לשלום של קבע בארץ ישראל, תונהג שביתת נשק בכל חלקי ארץ ישראל". לפיכך כלל המבוא של כל ארבעת הסכמי שביתת הנשק הצהרה הקובעת, כי הם נחתמים במטרה "להקלת המעבר מההפוגה הקיימת לשלום של קבע בארץ ישראל". כך גם בכולם נקבע כי "האיסור, שהוטל על-ידי מועצת הביטחון על השימוש באלימות צבאית...ישמר להבא בכל החומרה על ידי שני הצדדים", וכי "שום צד מהצדדים לא יאיים, לא יתכנן ולא יבצע פעולה תוקפנית באמצעות כוחותיו המזוינים...נגד האוכלוסייה או הכוחות המזוינים של הצד השני". יצוין, כי שוריינו הסעיפים בהסכמי שביתת הנשק, שאסרו על השימוש באלימות ו/או על האיום בה, ונקבע במפורש, שלא ניתן לשנותם.

בצד הישראלי נתפשו הסכמי שביתת הנשק כפשוטם, ורווחה ההנחה, כי אחריהם יבואו הסכמי שלום. לפיכך גם חזרו וטענו נציגי ישראל באו"ם, בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20, כי ישראל אינה נמצאת עוד במצב מלחמה עם שכנותיה, אף בהעדר הסכמי שלום. זו הייתה גם עמדתה של מועצת הביטחון, ואף בבתי-המשפט בישראל סברו כך. נציג ישראל באו"ם הכריז, בישיבה מיום 26 ביולי 1951 (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע'

ברי, שאין ארגון האומות המאוחדות יכול לסמוך את ידיו על הטענה בדבר לוחמות, שהיא גם מחוסרת-יסוד מבחינה היסטורית ומשפטית כאחד. המגילה יצרה עולם חדש של יחסים בינלאומיים, שבו אין עוד מקום ל"זכויות המלחמה" המסורתיות. לא מקרה הדבר, שזכויותיו של צד לוחם לא אושרו ולא הוזכרו מעולם, לא במגילה ולא על-ידי איזה ארגון שהוא של האו"ם. חברי האו"ם התחייבו להימנע לגמרי, ביחסיהם ההדדיים, מאיום באלימות או משימוש בו, אלא למטרות האו"ם בלבד. לפיכך, אי אפשר שתהיה קיימת דוקטרינה כללית של לוחמות במשטרו של האו"ם, הואיל ולוחמות אינה אלא נוסחה פוליטית ומשפטית לזויות האיום או השימוש באלימות... ישראל אינה במצב-מלחמה עם מצרים והיא שוללת כל זכות ממצרים לקיים מלחמה עם ישראל.

לאחר דיון נוקב בתלונת ישראל בעניין "ההגבלות שהוטלו על-ידי מצרים על מעבר ספינות דרך תעלת-סואץ", קיבלה מועצת-הביטחון ביום 1 בספטמבר 1951 החלטה, שבה נאמר, בין השאר (פיינברג, שם, ע' 242):

הואיל ומשטר שביתת-הנשק, הקיים זה קרוב לשנתיים וחצי, הוא דבר שבקבע – אין שום צד יכול לטעון, על יסוד סביר, שהוא צד לוחם באורח אקטיבי, או שהוא תובע לעצמו את הזכות של ביקור, חיפוש ותפישה...לפיכך נדרשה מצרים לשים קץ להגבלות המעבר של... אוניות סחר וסחורות דרך תעלת-סואץ, יהיה יעדן אשר יהיה, ולהפסיק כל התערבות בקשר לכך, שאינה דרושה לביטחון המעבר בתעלה ולכיבוד ההסכמים הבינלאומיים שהם בני-תוקף.

בדיונים, שנתקיימו במועצת-הביטחון בסוף 1954 ובתחילת 1955, בעקבות תלונה חדשה שהוגשה לה על-ידי ממשלת ישראל בדבר "הטלת הגבלות על-ידי מצרים על מעבר אניות הסוחרות עם ישראל דרך תעלת-סואץ", חזר נציג ישראל באו"ם על עמדתה הרשמית של ישראל, לפיה אין ישראל במצב מלחמה עם מצרים, וזאת מכיוון ש"מועצת הביטחון חייבת לדון בבעיה לא מנקודת הראות של המשפט הבינלאומי בתקופה שקדמה לכינונו של האו"ם, אלא לאור מגילתו של האו"ם". בדיונים הנ"ל הייתה לישראל תמיכה מצד מספר מדינות. כך, למשל, תמך נציג פרו בעמדה הישראלית, לפיה, לאור המגילה, אין עוד מקום למצב מלחמה בין חברות האו"ם (פיינברג, שם, ע' 243, הערות 35-36):

מגילת האו"ם מכוננת סדר משפטי אוניברסלי, המבטל את המושג הישן של לוחמות. הארגון המשפטי של האו"ם... משמעותו, שבוטל המצב... של לוחמות, ועמו (בוטלה הזכות של) השימוש בכוח על-ידי מדינות או קבוצה של מדינות... שביתת-נשק, שנכרתה בחסות האומות המאוחדות יוצרת מצב משפטי, שבו מופעלות הוראות המגילה. ודאי, שאין מקום למושג של לוחמות במסגרתה של שביתת-נשק כגון זו.

גם בפסיקה המקומית נדחו באותה עת טענות, שהתבססו על מצב המלחמה בין ישראל לשכנותיה. בבג"ץ 100/54 פכרי כאמל ג'דאי נגד נשיא משרד ההוצל"פ ואח', (פ"ד ט' עמ' 135), נבחנו היחסים בין ישראל ללבנון, לאור מגילת האו"ם והסכמי שביתת הנשק, ונאמר שם כי:

גם ישראל וגם לבנון חברות בארגון האומות המאוחדות ושתיהן מחויבות לנהוג לפי מגילת האו"ם... יוצא, אפוא, כי המדינות החברות באו"ם שרויות במצב שאינו מצב מלחמה... כלל זה חל על כל חברי או"ם... שתי המדינות

התחייבו שלא להשתמש באלימות אחת נגד השנייה... יוצא, אפוא, שטענתו היסודית של ב"כ המבקש, כי שתי הארצות שרויות במצב מלחמה, חסרת כל שחר... יתר על כן, כשממשלת מצרים מופיעה לפני מועצת הביטחון, וטוענת לזכותה למנוע אניות ישראליות מלעבור בתעלת סואץ היות ומצב מלחמה שורר בינה לבין ישראל, טוענים לעומתה ב"כ מדינת ישראל, כי לא נכון הדבר, וכי מצב מלחמה בין ישראל ושכנותיה אינו קיים.

בשנות ה-50 של המאה ה-20, בתקופה שלאחר הפללת המלחמה על-ידי מגילת האו"ם, אך בטרם הפכה היא לפגם השולל את תוקפן של אמנות בינלאומיות שנכנס לתוקף על-ידי אמנת האמנות – רווחה הדעה, שאין עוד צורך בהסכמי שלום, וניתן להסתפק בהסכמי שביתת נשק. כותב **פרופ' יורם דינשטיין** (דיני מלחמה, ע' 35):

בעוד שבעבר הייתה לשביתת-נשק משמעות דומה לזו של הפסקת-אש... כיום חלה תזוזה במיקומו של שלב זה בסולם, והוא קרוב יותר להסדרי שלום. זוהי תזוזה עקרונית ואיכותית, שכן הפוגה והפסקת-אש פירושן השעיה זמנית של הלחימה. הסדר שלום, וכמוהו גם שביתת נשק בהוראתה המודרנית, פירושם סיום המלחמה.

בשנות ה-50 של המאה ה-20 הלכה וגברה ההכרה – ודבר זה בא על ביטויו במדע המשפט הבינלאומי, ולעתים גם בעמדתן הרשמית של המדינות – שהסכם של שביתת-נשק (או כל מסמך בעל תוכן זהה או דומה בשם אחר) ממלא בחיים הבינלאומיים בימינו את התפקיד שמילאה בעבר אמנת-שלום, והוא יורש אפוא את מקומו. **פרופ' ג'וליוס סטון** קובע (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 258, הערה 81):

אם כי אין הכרח בדבר (וכפי שמעידה ההיסטוריה אף לא נהוג הוא), הרי המגמה החדשה היא להשתמש בשביתת-נשק כללית...לשם גמר המלחמה...כיום אפשרי הדבר לחלוטין, שמלחמה תבוא לקצה באורח בלתי-רשמי זה (על-ידי עצם גמר פעולות-האיבה), בעקבות פעולת-כפייה מטעם מועצת-הביטחון של האו"ם, על-יסוד הסעיפים 39-51 של המגילה... הסכם שביתת-נשק עשוי, בנסיבות ביצועו על-ידי הצדדים, להביא לסיום המלחמה, אם גם אינה נכרתת כל אמנת-שלום.

אף שבאותה תקופה טרם נכנסה אמנת האמנות לתוקפה ולכן לא ניתן היה לפסול הסכמי שלום, הרי שכבר אז הכירו בתי המשפט בכך שהסכמים אינם הדרך היחידה, ואף לא העיקרית לסיום מצב המלחמה, לאור המשטר המשפטי שכווננה המגילה, ושניתן לכונן יחסי שלום אף בשתיקה. ביטוי להכרה זו ניתן למצוא בדבריו של **פרופ' נתן פיינברג** (בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 255):

אין ספק בדבר, שלפי המשפט הבינלאומי המסורתי, הדרך הרגילה והמקובלת ביותר לסיימה של מלחמה היא כניסתה לתקפה של אמנת-שלום בין הצדדים הלוחמים. אם כי גם בתקופת שלטונו של אותו משפט מסורתי אירעו מקרים, שבהם עצם סיום כל הפעולות המלחמתיות נהפך למצב, שבו הודו שני הצדדים בשתיקה, שהמלחמה באה לקצה. אולם דבר, שלפני כינונו של האו"ם היה רק בחזקת יוצא מן הכלל, עומד להיפך היום לאחת הדרכים הרגילות לסיימה של מלחמה, נוסף על זו של כריתת אמנת-שלום. שינוי הנורמה בנדון זה הוא אחת התמורות, הנובעות מאליהן מעצם איסורה המוחלט של המלחמה במשפט הבינלאומי המודרני ומפירושה הנכון של המגילה.

בבג"ץ 100/54 פכרי כאמל ג'דאי קבע השופט גוייטין, כי ניתן לסיים מצב מלחמה, אף בשתיקה, בלי לכרות אמנת שלום:

אנו נמצאים במצב של חיסול מלחמה...לפיו אחת מדרכי חיסול מצב מלחמה היא, כשהאויבים חדלים ממעשי מלחמה, וגולשים ליחסי שלום בלי להשלים, במלים ברורות, חוזה מיוחד (במקור: Belligerents may abstain from farther acts of war, and glide into peaceful relations without expressly making peace through a special treaty)

לעומת זאת, המדינות דוברות הערבית שבו והצהירו, שחרף מגילת האו"ם והסכמי שביתת הנשק, מצויות הן במצב מלחמה עם ישראל, ולכן מותר להן להמשיך ולהילחם נגדה. כך, למשל, טען הנציג המצרי בפני הועדה המיוחדת, שהוקמה לפיקוח על הסכמי שביתת הנשק, ביוני 1951, (פיינברג, בעיות במשפט הבינלאומי, ע' 241, הערות 28-29):

אנו מפעילים זכות מלחמתית. מבחינה משפטית אנו עדיין במצב מלחמה עם ישראל. שביתת הנשק אינה שמה קץ למצב המלחמה. אין היא אוסרת על מדינה את הפעלתן של זכויות מלחמתיות מסוימות.

על טענות אלו שב וחזר הנציג המצרי גם בישיבת מועצת הביטחון, מיום 15.2.1954, באומרו כי "אין להכחיש, שמבחינה משפטית קיים מצב מלחמה בין מצרים וישראל". בישיבה מיום 7.12.54 חזר שוב על הטענה כי "מדינות ערב וישראל עדיין במצב מלחמה". (פיינברג, שם, ע' 241-242). עוד בטרם יבשה הדיו על הסכמי שביתת הנשק, וכבר פתחו שכנותיה של ישראל, ובראשן מצרים וסוריה, בשורה של פעולות איבה נגדה. במחצית שנות ה-60 הסלימו פעולות האיבה, שהוליכו לבסוף למלחמת ששת הימים, ומאוחר יותר למלחמת ההתשה ולמלחמת יום הכיפורים.

מנקודת מבטו של המשפט הבינלאומי לא היה בשורת מעשי האיבה הללו כדי לשנות את מצב השלום הבסיסי הקיים באזור, באשר, לפי המשפט הבינלאומי, עם סיומן של פעולות האיבה חוזר מצב השלום לקדמותו, כמוסבר לעיל, אף בלא הסכמי שלום. ישראל, שבשנות ה-50 התעקשה לפרש את המצב לאור מגילת האו"ם, נטשה מאז מלחמת ששת הימים עמדה זו, ואימצה את הרטוריקה הערבית, לפיה בהעדר הסכמי שלום, מצויה ישראל במצב מלחמה עם שכנותיה. עמדה מוטעית זו מצאה ביטוי גם בספרות המשפטית (דינשטיין, דיני מלחמה, ע' 41-42).

מבחינת המשפט הבינלאומי המודרני, לא נדרשה אפוא ישראל לכרות הסכמי שלום, אף לאחר פרוץ מעשי האיבה שהחלו ביוני 1967 והסתיימו באוקטובר 1973. שכן מצב השלום הוא ברירת מחדל, המסתיימת עם סיומן של פעולות האיבה בפועל. מה גם שלאחר מלחמת יום הכיפורים נחתמו הסכמי הפרדת הכוחות, שהסדירו את הסוגיות הצבאיות והביטחוניות, אף אם לא את סוגיית הגבולות הבינלאומיים. עם סיומה של מלחמת ששת הימים, נדרש היה, מנקודת מבטו של המשפט הבינלאומי, לקרוא לצדדים לא רק להפסיק את פעולות האיבה (שהופללו על ידו במסגרת מגילת האו"ם), אלא אף לכוון יחסים דו-צדדיים מלאים, כמתחייב מהסכמי שביתת הנשק של שנת 1949. זאת אף בלא הסדרת נושא הגבולות, שהיו שנויים במחלוקת עוד בשעת כריתתם של הסכמי שביתת הנשק. על-פי המשפט הבינלאומי, אסור לכרוך את שאלת הגבולות בזכות לשלום, שהיא זכות מוקנית אבסולוטית, לאור מגילת האו"ם. סוגיית הגבולות עשויה כאמור להישאר בלתי-מוסדרת לאורך זמן, בלי שהדבר יפגום ביחסי השלום בין המדינות עצמן.

לנוסחה "שלום תמורת שטחים" אין בסיס משפטי

לקשר בין שלום ישראלי-ערבי לבין נסיגת ישראל לגבולות 1967, הידוע כנוסחה **"שלום תמורת שטחים"**, אין בסיס כלשהו במשפט הבינלאומי, והוא אף עומד בסתירה לו. לפי מגילת האו"ם הזכות לשלום מוקנית מעצם החברות באו"ם, בלא תנאים נוספים. לאור זאת, להחלטת האו"ם 242 מנובמבר 1967, שקבעה את הנוסחה "שלום תמורת שטחים" אין תוקף משפטי מחייב והיא בלתי-חוקית בעליל. הוא הדין, כמובן, גם לגבי החלטת האו"ם 338, המפנה ליישום החלטה 242. החלטות 242 ו-338 הן החלטות **פוליטיות** ולא החלטות **משפטיות**, ולכן אין להן נפקות מבחינה משפטית. גם מבחינה פוליטית אין הן מחייבות, בהיותן המלצות בלבד, ככל החלטה שהתקבלה במסגרת פרק 6 למגילה. החלטות אלו מוטעות, הן בשל כריכת יחסי השלום בהסדר הטריטוריאלי, והן בשל פרשנותן לזכויות טריטוריאליות הנרכשות אגב מלחמה. הקביעה ברישא להחלטה 242, **"ש"רכישת טריטוריה בדרך של מלחמה היא פסולה"**, אף שהיא נכונה באופן כללי – מוטעית היא בהקשר המיוחד שבו התקבלה. כשם שלא כל מלחמה פסולה על-ידי המגילה, כך גם לא כל רכישת טריטוריה בדרך מלחמה היא פסולה. מההבחנה הבסיסית בין מעשה תוקפנות להגנה עצמית, שהיא לב המגילה, ניתן להסיק, **שרכישת טריטוריה כתוצאה ממלחמת מגן, כפי שהייתה מלחמת ששת הימים, הינה חוקית.**

הפללת המלחמה יצרה, כאמור, לא רק שורה של עבירות חדשות, אלא אף שללה זכויות שקודם לכן היו מוכרות במשפט הבינלאומי. בהתבסס על הכלל, שהחוטא לא רק צריך להיענש, אלא אף אסור שיצא נשכר, אין עוד מדינה תוקפנית רשאית לרכוש זכויות כתוצאה מתוקפנותה, ואף לא לרכוש שטחים כתוצאה מהשימוש באלימות. מאידך, בהתבסס על אותו עיקרון, אין כל מניעה שקורבן התוקפנות יזכה בשטחים שתפס במהלך מלחמת מגן, שהרי בכך יש משום סנקציה נוספת כלפי התוקפן

ואף ממד של הרתעה כלפיו. חיזוק להבחנה זו ניתן למצוא בתקדים של גרמניה הנאצית, שאינה חולקת על גבולותיה הנוכחיים, אף שלא נכללים בתוכם שטחים שהיו בחזקתה ערב המלחמה. הרציו המשפטי לכך הוא הכרתה של גרמניה בהיותה התוקפנית במלחמת העולם השנייה, בעוד שפולניה ורוסיה, שזכו בחלקים משטחה, הן הקורבנות. בספרות המשפטית ניתן למצוא לעמדה זו סימוכין בדבריו של פרופ' יורם דינשטיין (המשפט הבינלאומי והמדינה, ע' 121-122):

כאשר המדינה, שנחלצה להגנה עצמית, יוצאת מנצחת במלחמה, אין שום פגם בכך שכתוצאה מן הניצחון היא תזכה בחלק מן הטריטוריה של המדינה העבריינית; אסור שהעברייני ייחנה מפירות פשעו, אבל אין פסול בכך, שקורבן הפשע ייצא נשכר... ההחלטה המפורסמת מס' 242 מנובמבר 1967 של מועצת הביטחון של ארגון האומות המאוחדות, אמנם מדברת גבוהה-גבוהה במבוא שלה על the inadmissibility of acquisition of territory by war, אך נוסח זה (שאין לו תוקף משפטי מחייב) מעררב בעצם בין המעמד המשפטי של הפושע וקורבנו.

במשטר המשפטי, שכוונן על-ידי מגילת האו"ם, הזכות לשלום היא כאמור זכות יסוד אבסולוטית, שאין להתנותה בשום תנאי, ושאינה ניתנת למיקוח; קל וחומר שאין להתנות זכות זו בהסדר טריטוריאלי, שבפרקטיקה הבינלאומית הנוהגת הוא נושא השנוי לעתים קרובות במחלוקת. כל דרישה להתנות את הזכות לשלום בתנאים מסוימים, גורעת מזכות בסיסית זו, בלא כל צידוק משפטי, באשר מקנה היא לצד השני את זכות הסירוב לשלום. בפרקטיקה הנוהגת הופכת כל זכות סירוב לקלף מיקוח בידי של הצד השני, כפי שניתן להיווכח מהתנהגות מדינות ערב, במיוחד לאחר מלחמת ששת הימים. הנוסחה הערבית של "שלום תמורת שטחים", עושה רדוקציה לזכות ישראל לשלום, ומקנה בידי

הערבים, שהם הצד התוקפן בסכסוך הישראלי-ערבי, את זכות הסיורב לשלום, העלולה להקנות להם יתרונות טריטוריאליים שאינם מוצדקים על-פי המשפט הבינלאומי. מאחר שהזכות לשלום היא זכות יסוד המוקנית בדין, אין עוד מקום לשאת ולתת עליה, בשום צורה שהיא. הפיכת הזכות לשלום לדבר הניתן למיקוח, מפחיתה מערכה של זכות זו, והופכת אותה ליחסית בלבד, וזאת בניגוד מפורש לאמור במגילת האו"ם. כל רדוקציה של הזכות לשלום, שתיעשה על-ידי התנייתה בתנאים מסוימים, תוביל להארכת רשימת התנאים הללו, כפי שניתן להיווכח כבר עתה, כשכל ויתור מצד ישראל גורר אחריו ויתורים נוספים, שאין להם שיעור ואין להם גבול.

הזכות לשלום ולביטחון אינה ניתנת אפוא למיקוח ביחסים הבינלאומיים, ממש כשם שאינה ניתנת למיקוח ביחסים הפנים-מדיניים. זכויות טריטוריאליות, לעומת זאת, ניתנות למיקוח, ובלבד שהנושאים והנותנים לגביהן, יתמקחו בלא שיופעלו עליהם אלימות ו/או איומים לשימוש באלימות. כל הסכם בינלאומי שייכרת תחת שימוש באלימות ו/או איומים לשימוש באלימות, יהיה בטל מעיקרו, בהתאם לאמור בסעיף 52 לאמנת האמנות. לפיכך, באם לא יצליחו הצדדים להגיע להסכמה בנושא, כי אז, בדומה לסכסוך פנים-מדיני, יהיה עליהם להעביר המחלוקת לערכאות שיפוטיות כמתחייב מהמשפט הבינלאומי.

השלום כצו טכנולוגי

קיצור תולדות המלחמה בפרספקטיבה טכנולוגית: לאורך רוב ההיסטוריה התנהלו היחסים בין הטריטוריות הפוליטיות השונות, לאו דווקא בין מדינות-לאום שונות, אלא בעיקר בין מדינות עיר ואימפריות. לכן, לא מדויק הוא השימוש במושג "יחסים בינלאומיים" לתיאור יחסים מדיניים בתקופה הטרומ-מודרנית,

היינו, זו שקדמה להופעת הלאומים המודרניים. המודרניות עצמה מוגדרת, בין השאר, על ידי הופעת מדינות-הלאום, שהן יחידות היסוד של החיים המודרניים. לכן, אפשר לדבר על יחסים בינלאומיים, רק משעה שדפוס מודרני זה החל מתפשט בעולם. למעשה, הושלם תהליך זה רק במחצית השנייה של המאה ה-20, עם פירוקן של כל האימפריות ההיסטוריות (למעט האימפריה הסינית, שריד אחרון לעידן הדינוזאורים).

בהיסטוריה של היחסים הבין מדיניים, ניתן להבחין בארבע תקופות, הנבדלות זו מזו על-ידי הטכנולוגיות הצבאיות שעמדו לרשות הקהילות הפוליטיות.

העידן הראשון, שהחל עם המעבר מחברות צייד לחברות חקלאיות, ונמשך עד המאה ה-15 לספירה, אופיין על ידי השימוש ב**נשק קר**: חרבות, כידונים, קשתות, בליסטראות וכד' – כלי נשק שפגיעתם מוגבלת. הנשק הקר שימש כלי בעיצוב יחסי הגומלין בין קהילות הפוליטיות הראשונות, שהיו בראשיתן ממלכות עירוניות. ממלכות אלו נוצרו תחילה, כנראה ללא קשר ביניהן, במספר מקומות ביבשת אסיה, בין קווי הרוחב 40-23.5, בעמקי הנהרות הגדולים של יבשת אסיה: הפרת והחידקל, הנילוס, האינדוס והנהר הצהוב.

חלק מהממלכות העירוניות התפתח לאחר מכן לאימפריות, שתבעו שלטון על אדמה ובני אדם, וניסו כוחן עד קצה גבול העולם, שהיה מוכר להן. אז החלה גם חלוקת העבודה, שבעקבותיה נוצרו יחסי אדון ועבד. אז החלו נבנות פירמידות לא רק של אבן, אלא אף של חברות אנושיות. אז הומצאו גם שיטות הכתב השונות, שהרחיבו את אפשרויות התקשורת בין בני האדם. אז החל גם המאבק על טריטוריה. המלחמה יילדה את ההיסטוריה האנושית והפכה את בני האדם משבטי נוודים

לעמים מיישבים. אז גם החל המאבק בין עמי התרבות לשבטי הברברים, שלא פסק אלא משהחל העידן השני של כלי המלחמה.

העידן השני, שהחל במאה ה-15 והסתיים במלחמת העולם הראשונה, אופיין על ידי השימוש ב**נשק חם**, שגרם לעלייתן של **"אימפריות אבק השריפה"**. בעידן זה עדיין הייתה המלחמה מועילה, אף אם בלתי מוסרית, בהקנותה יתרונות לאלו שהשכילו להחזיק בנשק החם. בתקופה זו הושם קץ לשוויון הכוחות היחסי בין העולם המיושב לבין הנוודים הברבריים שמחוץ לו והוכרעה הכף לצד עמי הציביליזציה. את חומות העיר יכלו שבטי נוודים להבקיע בכוח רצונם, אף אם היו הם נחותים מבחינת המספר והכלים. אך מול אבק השריפה והתותחים אפילו גבורת אנוש נותרה חסרת אונים.

העידן השלישי, שהחל במלחמת העולם הראשונה והסתיים במלחמת העולם השנייה, אופיין על-ידי התפתחות **המלחמה הממוכנת** ומדע המלחמה. בעידן זה היה כוח-ההרס של פעולות צבאיות גדול עד-כדי-כך, שלא היה עוד כל יחס הגיוני בין מטרותיהם של עושי-המלחמה לבין התוצאות הממשיות של שימוש במלחמה. עם זאת נעשתה זיקת-הגומלין בין האומות כה גדולה, עד שהמלחמות האופייניות לעידן זה היו מלחמות עולמיות. כתוצאה מכך, חדלה המלחמה מלהיות מכשיר מעשי של מדיניות לאומית. הסיבה ההגיונית היחידה שהצדיקה את המלחמה הייתה העובדה, שעדיין היו הבדלים כה גדולים בפוטנציאל הצבאי בין המעצמות השונות והבריתות של מעצמות, עד שמדינה אחת, או צירוף-מדינות, יכולים היו לקוות לניצחון מכריע על זולתם, בנצלם את ניצחונם כדי לפצות על ההפסדים, שעלולים היו לסבול תוך כדי כך.

עם הופעתו של הכוח האטומי, נפסק עידן זה באורח פתאומי, והחל **העידן הרביעי**, שבעיצומו אנו חיים כיום. שכן, בעידן

הנוכחי אין עוד משמעות להבדלי-כוח יחסיים. בכוח צבאי ניתן לעשות שימוש פוליטי רק כל עוד מתקיימים הבדלי-כוח יחסיים בין המדינות השונות ו/או בין צירופי-מדינות. אך משעה שמופיע הכוח האטומי, שהוא מוחלט ביסודו, מתבטלים הבדלי-הכוח היחסיים, וכתוצאה מכך קורסת כל המערכת הפוליטית שהייתה מושתתת על הבדלי-כוח אלו.

כל מדינה שלה כוח גרעיני יכולה להשמיד את זולתה, אך אין בכוחה לאכוף את רצונה עליה. לפיכך לא ניתן עוד לעשות שימוש אפקטיבי בכוח הצבאי והמלחמה חדלה להיות מכשיר מדיני. המלחמה בעידן האטום יכולה להיות לכל היותר צורה של נקמה, כהגדרתה בחברות הפרימיטיביות ביותר: הצורך להביא מוות על קבוצה יריבה, כגמול על מוות קודם. **דוקטרינת "ההרס ההדדי המוחלט"**, שהייתה הבסיס לאסטרטגיית ההרתעה הגרעינית הבינגושתית, אינה **"המשך המדיניות באמצעים אחרים"** (כהגדרתו הקלאסית של קרל פון-קלאוזביץ) – אלא חזרה לדפוסי-פעולה שבטיים קדומים, בטרם היות הקהילה הפוליטית.

כל עוד ממשיכות מדינות להיות ריבוניות במובן הישן, כלומר, בעלות סמכות לעשות מלחמה נגד מדינות אחרות – כי אז הכוח שיכולה לשחרר כל אחת שבידה מצויה הטכניקה החדשה, הוא כה קטלני, עד שבעקבותיו תחול התפוררות מוחלטת של המשק המותקף. כל התקפה תהיה התקפת-פתע, אך שום הפתעה לא תוכל להצליח עד-כדי-כך, שאי-אילו כוחות של המדינה המותקפת, הנערכים במקומות-מחבוא רחוקים ממרכזים עירוניים, לא יוכלו להשיב מלחמה דומה שעה תוך זמן קצר, ולשתק אף את התוקף. השמדה הדדית, כה פתאומית וכה מושלמת, מסלקת את שריד-ההיגיון האחרון בעיסוק הישן של עשיית מלחמה. המצאת פצצת האטום היא אפוא אחת מאותן נקודות-ציון יחידות בהיסטוריה האנושית, שבהן צץ ועולה גורם חדש, שמשמעותיותו חורגות הרבה מעבר להקשר ההיסטורי שבו

הופיע. ב-6 באוגוסט 1945, עם חורבנה של הירושמה, פסע העולם, כמעט בבלי מודע, אל ספו של עידן חדש, שרק עתה אנו מתחילים לתפוש את זהותו האמיתית. זה עידן שבו האפשרות של רצח-הכול (Omnicide) מונפת כחרב על עצם קיומה של הציביליזציה. לראשונה בתולדותינו, אנו חיים עתה בציביליזציה, שלא זו בלבד שיש לה היכולת להביא לקיצה מתוך אמצעיה, ושלא רק העניקה תוכן ממשי לסנטימנטים אפוקליפטיים קודמים – אלא אף הפכה פוטנציאל זה לסדר פוליטי עולמי חדש, שהצלחתו תלויה בעצם החרדה האפוקליפטית: סדר-עולם הבנוי על איומי הרתעה גרעינית הדדית. המפתן הצר בין קיומה של ציביליזציה לבין חורבנה נעוץ כיום, לראשונה בהיסטוריה, ברצון האנושי בלבד, כפי שכותב **אבנר כהן** (אננושות בצל האטום, ע' 15):

מכל דימוי ציורי אחר דומה שהדימוי ההולם ביותר שואה גרעינית הוא זה של קריסה: קריסה של צורות חיים ותרבויות, קריסה של מערכות אקולוגיות סבוכות, קריסה של רקמות חברתיות מורכבות, המתגבשות ביחד לאותה מערכת-על מופלאה הקרויה ציביליזציה. כל שואה גרעינית, בין אם תהיה בהיקף "מלא" או "חלקי", תלווה בקריסה שכזאת. מבחינה זאת החורבן של הירושמה ונגסקי לפני כארבעים שנה, כבר הייתה קריסה שכזאת, אלא שאז הייתה קיימת עדיין היכולת לתחם את גבולות הקריסה, להפריד בין הפנים לבין החוץ. כיום, עצם היכולת הזאת מוטלת בספק כבד. שואה אטומית לא תהיה רק קריסה פיסית – זו תהיה גם קריסתן של השפה והמשמעות, שבהן אפשר לתאר ולהבין קטסטרופה שכזאת. עם היעלמו של הנוף האנושי המוכר לנו כנקודת-ציון ראשונית, אנו מתקשים אפילו למקם חורבן אפוקליפטי בהיקף שכזה במסגרות לשוניות-תרבותיות

אנושיות מוכרות. עם היעלמותו של היקום האנושי, נעלמים גם בסיס השפה והמשמעות האנושיים.

ייחודו של עידן האטום, בהשוואה לכל ההיסטוריה שקדמה לו, הוא אפוא בכך שעיימות גרעיני, אפילו מוגבל – במידה שניתן בכלל להגבילו – לא יהיה כלל מלחמה אלא שואה, רצח-עם ואולי אף רצח-הכול.

השלום כצו טכנולוגי: לאחר החורבן שהמיטה מלחמת העולם ה-2 התברר, שהשלום אינו רק צו מוסרי, אלא אף צו טכנולוגי. מה שעשתה בעבר מלחמה מוצלחת, עושה היום הטכנולוגיה הצבאית החדשה באמצע אותנו ללמוד לחיות בשלום זה עם זה, אם רוצים אנו להמשיך ושרוד. מבחינה זו ניתן להמשיך את בני האדם לקיפודים שהוצאו אל הכפור והנאלצים למצוא את המרחק הנכון ביניהם: אם יתקרבו מדי זה לזה, כי אז ייפצעו הם על ידי הדוקרנים שלהם; אם יתרחקו מדי זה מזה כי אז ימותו מהקור. כיצד יוכלו אומות העולם לחיות יחד במרחק נכון זו מזו, לא קרוב מדי ולא רחוק מדי, זוהי אחת מהקשות שבסוגיות הפוליטיות שאיתה יאלץ האדם להתמודד במאה ה-21. הטכנולוגיה הצבאית החדשה ומוסד המלחמה אינם יכולים לדור באותו עולם. או שנשים אנו קץ למלחמה, או שזו תשים לנו קץ. הברירה נשארה פתוחה ועלינו להכריע בה.

האידיאולוגיות המודרניות נוצרו במאה ה-19, עת נתפשו הגדלים המדעיים כמוחלטים – ולכן נתפשו אף האידיאלים הגדולים כמוחלטים. לעומת זאת, לאחר מהפכה היחסיות המדעית ושתי מלחמות עולם גם האידיאלים פסקו מלהיות מוחלטים והפכו יחסיים. התביעה לחירות מוחלטת מצדיקה את זכות החזק לשלוט בחלש ולהפיק תועלת מאי-הצדק; התביעה לצדק מוחלט מצדיקה לא רק את השחרור מהמעמד השליט, אלא גם את חיסולו הפיזי, ובכך נותנת היא צידוק לטרור ולרצח. לכן, כול עוד

נתפשו אידיאלים אלה כמוחלטים, לא ניתן היה למנוע את השרשרת האינסופית של מאבקים ומלחמות. כדי להיות פוריים חייבים האידיאלים הללו לאזן זה את זה, במעין מאזן כוחות המוביל לדו-קיום. מאחר שביסוד כול האידיאלים מונחת איזושהי סולידאריות חברתית, לא ניתן לתפוש את החירות ללא הצדק, כשם שלא ניתן לתפוש את הצדק ללא החירות. משהובן והופנם העיקרון, נותרת פתוחה רק שאלת האמצעים והמנגנונים – אותם מספקים במידה רבה של יעילות השוק החופשי בתחום הכלכלי והדמוקרטיה הפרלמנטרית בתחום המדיני.

זאת ועוד: הרצון הכללי, מה שאנו מכנים **"טובת הכלל"**, **"האינטרס הלאומי"** וכד' – אף הוא אינו עשוי מעור אחד, אלא מתפרש באופן שונה על ידי מחנה הימין ומחנה השמאל, כשבתוך כול אחד מהם קיימות סיעות שלהן פירוש משלהן; לכול אחד מהם תפישה שונה לגבי דגם המשטר הרצוי, אופי הכלכלה והחברה ואף בשאלות אד-הוק העולות על סדר היום הלאומי. לכול מחנה ותת-מחנה אמונות ודעות משלו, אמיתות שונות שבהן הוא משוכנע ובעבורן מוכן הוא להיאבק. האמונות והדעות השונות, המתחרות על נפש ההמונים בדרכים שונות, תקשורתיות ופוליטיות, אינן חופפות בהכרח למפלגות הפוליטיות שלפחות הגדולות שבהן מהוות סופרמרקט של אמונות ודעות, שעיקר התחרות ביניהן היא על הזכות להנהיג את הציבור.

מכיוון שבני אדם אינם מלאכים, הרי שיש להם יצרים, רצונות, אינטרסים, אמונות דעות וכד' – ומאליו אין אלו תואמים לאלו של בני אדם אחרים, או של קבוצות אינטרסים שונות. לכן לא ניתן להימנע מהתנגשות אלה באלה, מה שאנו מכנים בשמות **"ניגוד-אינטרסים"**, **"חילוקי-דעות"**, **"סכסוכים"** וכד'. סכסוכים מתגלעים בכל מקום שבו נועדים שניים או שלושה יחדיו. תמיד יש אינטרסים מנוגדים וחילוקי דעות בין אנשים, בין כיחידים ובין קבוצות. אם מסכימים הם לגבי המטרות, הריהם חלוקים

לגבי האמצעים. מה שמאחד בין אנשים מסוימים, מבדילם מן היתר. למותר לעמוד על נרגנותם של בני האדם. מאחר שתמיד יש חילוקי דעות ואינטרסים, שוררים תמיד סכסוכים. אולם יש אופנים שונים של סכסוך ושל דרכים לישוב סכסוכים. אפשר ליישב סכסוכים בדרכי מלחמה, כשם שאפשר ליישבם בדרכי שלום. יישוב סכסוכים בדרכי מלחמה פירושו שימוש באלימות, או באיום להשתמש בה; יישוב סכסוכים בדרכי שלום פירושו ויתור על השימוש באלימות, או באיום להשתמש בה – והמרתם של אלה בהדברות כגון פישור, גישור, בוררות או משפט.

משמעות המלחמה איננה מתמצית בהיותה דרך אלימה ליישוב סכסוכים, אלא גם בכך שהוא דרך ממוסדת. "מלחמה" אינה זהה עם מושגים כגון "מאבק" או "סכסוך" – קל וחומר לא עם המושג "תחרות", שאינו מצביע על ניגוד אינטרסים, אלא על הפגנת עליונות, גופנית או רוחנית, כלכלית או פוליטית וכד'. המלחמה איננה סתם שימוש באלימות, או איום להשתמש בה – אלא אלימות שמוסדה. המלחמה היא מוסד חברתי, השונה ממוסדות חברתיים אחרים כגון הדיפלומטיה, המשפט והבוררות. המלחמה היא סוג האלימות היחיד המזוהה עם מטרותיה של חברה מאורגנת. אנו תופשים את המלחמה כפעילות מזוינת, המתבצעת בשם קהילייה פוליטית ובאמצעות ארגונה הצבאי. שני המרכיבים החברתיים הללו – קהילייה פוליטית וארגון צבאי – מהותיים להגדת המלחמה, ומבדילים אותה מכל סוג אחר של אלימות. אפילו בצורותיה הפרימיטיביות ביותר, המלחמה היא צורה של אלימות מאורגנת, מתוכננת ושיטתית ביותר.

טיבה המוסדי של המלחמה משתקף, בין השאר, בטיבה הנורמטיבי. עד להפלתה על ידי מגילת האו"ם, המלחמה לא נתפשה כסטייה חברתית או כפשע – אלא אם הפרה את הנורמות של דיני המלחמה. בניגוד לאופני אלימות אחרים, מוסד המלחמה קשור באופן הדוק למילון עשיר של ערכים מוסריים.

חברות לוחמות פיתחו לעצמן אופני-שיח מוסריים, קודים ועקרונות של מותר ואסור בעיתות מלחמה. במערב מזוהה מוסר המלחמה עם מסורת "המלחמה הצודקת" – מסורת בת אלפיים שנה בקירוב. מקורותיה של מסורת זו מצויים כבר במחשבה הקלאסית והנוצרית (מרקוס קיקרו, אוגוסטינוס הקדוש, תומאס מאקווינס), שעברה תהליכי חילון וגלובליזציה במאות ה-16 וה-17 (פרנסיסקו דה ויטוריה, אמריק קרוס, הוגו גרוטיוס), ואשר מאז ועד היום נטמעה במורשת המשפט הבינלאומי, ובמיוחד באמנות המלחמה השונות (אמנת ז'נבה הראשונה 1864, אמנות האג 1899, 1907, ואמנת ז'נבה הרביעית 1949).

אופייה המוסדי של המלחמה אינו ממצה את הזיקה שבין המלחמה לציביליזציה. מבחינה היסטורית, לא רק שהמלחמה היא מוסד חברתי הכפוף לכללים, אלא שמוסד זה התהווה בעת ובעונה אחת עם עלייתה של הציביליזציה העירונית. מוסד המלחמה, כמו מוסדות אנושיים אחרים, הוא תוצאה של התפתחות חברתית-תרבותית, שאירעה בשלב מאוחר למדי בהיסטוריה האנושית. ככל שאפשר ללמוד מן העדויות הארכיאולוגיות והאנתרופולוגיות, ראשיתו של מוסד המלחמה מקבילה לשלבים המכריעים של המעבר מחיי נוודות להתיישבות קבע – בין המהפכה החקלאית (8,000-14,000 לפסה"נ) לראשית תהליך העיור והציביליזציה הכרוכה עמו (5,000-4,000 לפסה"נ).

האדם הנאוליתי, אבי החקלאות, יכול להיחשב, מבחינות מסוימות, כממציאה של הלוחמה. הקרבות שניהל הן פעילויות קבוצתיות הכפופות לכללים, המציגות תכונות בסיסיות של כישורי לוחמה ואשר מעורבים בהן כלי-נשק אמיתיים, שניכר כי הושקע בפיתוחם זמן רב ומשאבים ניכרים. עם זאת, לא די במרכיבים אלה, כדי לשוות לפעילות זו אופי של מלחמה במובן המדויק של מושג זה. מה שנעדר מהלוחמה הנאוליתית הוא המרכיב הפוליטי ובמיוחד יכולת הכפייה. לא ניתן להתייחס

ללוחמה זו כאל התנגשות מזוינת בין קהילות פוליטיות. לא מעורבים בה יעדים אסטרטגיים מעבר לניצחון עצמו.

בחברות הנאוליתיות, שהתאפיינו על ידי מבנה רופף ובלתי פורמלי, היו חסרים למנצח מנגנוני-כפייה פוליטיים, על מנת להטיל את מרותו על האויב המנוצח. בהעדר מבנה פוליטי ממשי, לוחמה מסוג זה אינה נופלת במסגרת הגדרתו הקלאסית של **קרל פון-קלאוזביץ**, ש"המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים". בהעדרו של המימד הפוליטי, הגורם השכיח ללחימה בחברת הפרימיטיביות הוא נקמה – הצורך לפגוע בקבוצה יריבה, כפעולת תגמול על פגיעה קודמת מצדה. לכן, רק לחברות "אורגניות", כלשונו של **אמיל דירקהיים**, שלהן מבנה פוליטי מגובש, בדרגה זו או אחרת, יש למנצח מנגנוני-כפייה פוליטיים, על מנת להטיל את מרותו על האויב המנוצח.

נקודה זה מחדדת את הטיעון הבסיסי בדבר הזיקה ההדוקה שבין **מלחמה, ריבונות פוליטית וציביליזציה**. המלחמה והפוליטיקה הן המצאות אנושיות, שהשילוב ביניהן איננו מקרי כלל. שתיהן תוצר-לוואי של פעילות מדינות העיר והאימפריות הקדומות – כיחידות חברתיות וכלכליות חדשות. מהפכת העיור היא אחת מאותן מהפכות בהיסטוריה האנושית, שבהם כיוון התפתחות אחד הביא להשלכות עמוקות ומתמשכות על התודעה האנושית, הרבה מעבר להשפעותיה המיידיות. עם הופעת המדינות העירוניות במצרים ובמסופוטמיה, כצורות של קהילות פוליטיות ריבוניות, אנו מוצאים גם את הראיות הראשונות לקיומו של מוסד המלחמה. הוא מופיע כחלק בסיסי ביחסי הגומלין בין מדינות אלו. מאז ועד היום מופיע המוסד הזה כדפוס בסיסי ביחסים הפוליטיים בין קהילות ריבוניות.

אך הכול משתנה בהיכנסנו לעידן הגרעיני. היחס העדין כל כך שבין ציביליזציה לבין מלחמה נדחף עתה עד לקצה גבולותיו.

המלחמה, שנולדה כתוצר לוואי של הציביליזציה, נעשית לאיום על עצם קיום הציביליזציה והחיים הפוליטיים. אם לתופעת המלחמה יש רציונל כלשהו, הריהו על שום היותה פעילות אנושית קולקטיבית. הפרטים הלוחמים אינם עושים זאת למען טובתם העצמית, אלא למען הקהיליה הלאומית, שאליה הם משתייכים, ובשמה של זו. מוסד המלחמה קשור בהכרח ליעדים פוליטיים. אומות יוצאות להילחם כדי להגן על יעדים לאומיים חיוניים ("מלחמות אין-ברירה"), ולעיתים על-מנת לקדם יעדים פוליטיים ("מלחמות ברירה") – אך בכל מקרה לא בכדי לאבדם. מכאן שהמדד להצלחת המלחמה, על פי אחת ההגדרות המקובלות, הוא בפרופורציה שבין היעדים הפוליטיים-צבאיים שהושגו, לבין המחיר האנושי-מדיני-צבאי-כלכלי ששולם עבורו. כשאנו מנסחים את הדברים בצורה כזו, אנו מודעים להבדל התהומי, הפעור בין המלחמה כמוסד חברתי המוכר לנו, לבין עולם הדימויים שלנו אודות מלחמה גרעינית. כל אופן הדיבור המסורתי על מלחמה, כיחס בין מטרות פוליטיות לבין אמצעים צבאיים, נעשה למחוסר משמעות בעידן הגרעיני. כותב **אבנר כהן** (אנשוות בצל האטום, ע' 19):

מלחמה גרעינית אינה יכולה כלל להיות מוסד; היא תהא בכל מקרה רק שואה נוראית. אם המטרה הקלאסית של מלחמה הייתה השגת 'שלום טוב יותר', מבחינתו של המנצח, הרי בעידן הגרעיני הופך אידיאל זה לרוח-רפאים... למרות שבעבר הייתה יכולה התמוטטותו של סדר עולמי מסוים במלחמה לגרור לנפילתה של תרבות מסוימת, הרי מעולם לא נוצר איום על אפשרות הקיום של התרבות בכללותה. לשום מלחמה בעבר לא הייתה היכולת לאיים על עצם קיומה של האנושות.

מערכת היחסים הבינלאומיים מאז 1945 ועד 1989, נגזרה מתוך זיקה הדוקה לאופן שבו תפשה הפוליטיקה העולמית את

משמעויותיה של המהפכה הגרעינית. מסך-הברזל ירד על אירופה בשלהי שנות ה-40, במקביל להתמוטטותה של "תוכנית ברוך", התקווה הגדולה האחרונה למניעת מרוץ זיון גרעיני. שנה לאחר מכן נעשתה ברית-המועצות למעצמה הגרעינית השנייה בעולם. כבר אז, בשלהי שנות ה-40, הנשק הגרעיני נתפש כדרך הרתעה עיקרית מפני תוקפנות סובייטית. כשהטילו הרוסים את ההסגר על ברלין ב-1948, החישו האמריקאים טייסת מפציצים אסטרטגיים, מלווה בנשק הגרעיני שלה, לבסיסי חיל-האוויר שלהם באנגליה. משבר ברלין היה המשבר הבין-גושי הראשון של העידן הגרעיני. הבריתות הצבאיות, שהוקמו בשנות ה-50 באירופה משני עברי מסך-הברזל, הביאו את הנוכחות הגרעינית של מעצמות-על ממש עד לקווי החצייה בין שתי הגרמניות שהפרידו בין מזרח למערב. הופעתו של הטיל הבין-יבשתי, במהלך שנות ה-60, הקנתה לכל אחת משתי מעצמות-העל את יכולת "ההשמדה ההדדית המוחלטת", כלומר את היכולת הצבאית להשמיד את הצד האחר כמסגרת חברתית-לאומית מתפקדת. יציבותו של הסדר הבינלאומי הדו-קוטבי הייתה קשורה בטבורה לאיומי השמדה גרעיניים הדדיים. ההרתעה הגרעינית הפכה למסד של הסדר העולמי. את טיבו של הסדר העולמי הגרעיני הדו-קוטבי תיאר **יהושפט הרכבי** (מלחמה גרעינית ושלום גרעיני, ע' 310):

באמצעות ההתרעה-הגרעינית הגיעו המעצמות, כביכול, לשלום ביניהן: 'השלום האטומי' (Pax Atomica). אולם, אין זה השלום עליו חלמה האנושות, השלום האידיאלי של האחוה הצדק. זהו 'השלום-בצל-האימה', ולא השלום שהוא תוצאת התקדמותו של האדם, התעלות רוחו והשתכללות מוסדותיו. פציפיזם מחוסר ברירה. זהו שלום שלילי, שלום שהטכנולוגיה כפתה אותו, מצב שהאלימות אמנם סולקה ממנו, אולם דא עקא, שלום זה קיים בחסדה

של האלימות. אין זה שלום של כיתות חרבות לאתים, אלא להיפך חידודן ועשייתן יעילות כל כך, עד שהן חדלות להיות שימושיות. זהו שלום של כוננות למלחמה, שלום עוין, שלום מזוין, שלום שהאלימות רובצת עליו כעננה כבדה.

מה היה טיבו של "השלום-בצל-האימה" הבין גושי? יתרון אחד היה טמון בו: העדר המלחמה לא היה תלוי בהסכם בינלאומי שאפשר להפר אותו ואף לא ברצונו הטוב של האדם – שיצרו רע מנעוריו; כוחו ותוקפו של שלום זה באו מתוכו, ויסודם באינטרס ההדדי של הצדדים שלא תהיה מלחמה. היה זה שלום כצו החיים. מאידך, ההרתעה, שעליה עמד שלום זה, הייתה אסטרטגיה-של-שלום על דרך השלילה – היא מנעה מלחמה מבלי לכונן מוסדות ליישוב חילוקי-דעות וניגודי אינטרסים בדרכי-שלום. הושם מחסום בדרך להתגלעות מלחמה. ההתרחשויות במישור הצבאי לא היו מסלימות לכדי מלחמה. בעוד אשר ההתמודדות המדינית נמשכה, הפחד מהמלחמה היה חזק דיו, כדי לגרום למעצמות להימנע ממלחמה, אך לא היה די חזק, כדי להמריצן ליישב את הסכסוך שביניהן.

עובדת טיבו המינימאלי השלילי של השלום-הגרעיני מצאה ביטוי קולע בכך ששלום זה נקרא "דו-קיום". לא היה זה שלום של סובלנות הדדית, המבוססת על הגישה של "לחיות ולתת לזולת לחיות". לא היה זה "שבת אחים גם יחד", אלא שבת אויבים – אמנם, בצוותא, אך בעל כורחם ובלית-ברירה. "דו-קיום" זה פירושו היה המשך הקונפליקט, אמנם בהימנעות מהשמדה הדדית. תיקו היה רק במגזר אחד של הסכסוך, ואילו בשאר התחומים נמשך המאבק. אמנם, לא הסלים המאבק לכדי מלחמה, אלא, בהיפוך אמרתו של קלאוזביץ, "המשך המלחמה בכל האמצעים שאינם מלחמתיים, כולל תוקפנות בלתי-ישירה, פעולות מוגבלות, חתרנות, תעמולה" – אך לא מלחמה גרעינית.

היה זה מצב של "לא שלום ולא מלחמה", "שלום שהוא מלחמה", ומכאן המונח הפרדוקסלי – "מלחמה קרה".

המלחמה הקרה הייתה מאבק מוגבל במובן זה, שקיים היה בו מעין איסור לעשות מעשים שיביאו למלחמה, כאשר בכול שאר התחומים המאבק היה כול-כולל. המלחמה הקרה הייתה קונפליקט חריף באופן מיוחד, שבו השתמשו באמצעים שכרגיל הם טיפוסיים לתקופת מלחמה – פרט ללחימה עצמה. המלחמה הקרה הייתה מונח פרדוקסלי, ששימש לתאר דבר והיפוכו: מלחמה ללא אלימות בפועל; דו-שיח אלים של איומים הדדיים בלתי פוסקים, מבלי להוציא את האיומים לפועל. בדומה לזהב הקבור במחסנים, כדי להבטיח את פעולתה של מערכת המסחר, כך גם הנשק הגרעיני היה קבור באדמה, כדי להבטיח את קיומו של הסדר העולמי שהתבסס עליו. ואולם בשונה מהזהב, לא היה לנשק הגרעיני ערך שימושי, אלא לצרכי חילופי מהלומות מילוליים, חזרה על עמדות קשוחות, דו-שיח אלים, ללא הפעלה של נשק הרסני זה. המלחמה הקרה נשארה קרה רק משום ששני הצדדים נקטו עמדות רציונליות. לעומת זאת, הסכנה שנשק הרסני זה ייפול לידי מנהיגות לא רציונלית, העלולה לראות בנשק זה לא רק נשק הרתעתי, אלא אף נשק התקפי לצורכי השמדה, עדיין קיימת, והיא תמשיך להתקיים עד שיפורק נשק זה לחלוטין.

המלחמה הקרה הייתה מצב פרדוקסלי, שבו שררו שלום בתחום הצבאי ומלחמה בתחום המדיני. באי-איזון זה טמונים היו גרעיני ערעור יציבות המערכת כולה. התקדמות או הישגים מדיניים של צד אחד, היו נתקלים לפני כן בפעולות מניעה ותגובה צבאיות. חוסר היכולת, להעביר את המאבק לתחום הצבאי, יצר לחצים פנימיים במערכת. הדברים אמורים לגבי אי-האפשרות של מלחמה גרעינית. התמודדות קונבנציונלית מוגבלת עדיין הייתה בגדר האפשרות, אלא שגם עליה היה מרחף תמיד החשש להתדרדרות למלחמה גרעינית. המלחמה הקרה בין מזרח ומערב

נמשכה דווקא באמצעים של "תוקפנות עקיפה", כאילו שני הצדדים נועדו יחדיו והסכימו ביניהם להשאיר דלת פתוחה להמשך פעולות אלו. המערב קרא למדינות מזרח-אירופה להתקומם ולהשתחרר משליטיהן. ארצות-הברית תמכה במישרין ובעקיפין בפעולות אלימות, המבוצעות משטחה נגד קובה.

הסובייטים קראו להתקומם נגד משטרים קפיטליסטיים וניהלו פעולות חתרניות בקנה-מידה נרחב. ביסוד התפישה הסובייטית, עצם הניסיון, לקעקע משטרים מבית, לא נחשב כתוקפנות. היפוכו של דבר הוא הנכון: בלימת גורמי השחרור החברתי על-ידי המערב, היא שנחשבה מעשה תוקפנות. שינוי המשטר נחשב היה עד אז אלימות צודקת ומילוי צו ההיסטוריה. האלימות לבשה צורה של פעולה לא דרך הגבול אלא מעבר לגבול – פגיעה במשטר ולא פעולת פלישה להצרת תחומי המדינה. תופעות אלו השתקפו בעיקר ברחבי העולם השלישי. רכישת מדינה, או חלק ממנה, לגוש זה או אחר, נעשתה מבפנים. הסכסוך הבינלאומי הופיע בתוך המדינה כסכסוך אזרחי וכמלחמה פנימית. זו הייתה מלחמה מקומית ובינלאומית כאחד. המאבק על השתייכותן של מדינות לאידיאולוגיה זו או אחרת התנהל בתוך המדינות.

גם הסכסוכים הבלתי-פוסקים במזרח-התיכון, שמקורם היה במגוון של סיבות, הגיעו להסלמה אלימה רק בשעה שהיו מעורבים בהם גם אינטרסים של המעצמות – תחילה של אנגליה וצרפת, ולאחר מכן של ברה"מ וארה"ב. כמו כן, האיץ המאבק הבינושי את מרוץ החימוש המזרח תיכוני. אנרגיית הנפט, שהופקה ממעמקי אדמתו של המזרח-התיכון, הייתה חוזרת אליו בצורת חומר-נפץ קטלני, לאחר שעברה עיבוד ופיתוח בבית-החרושת של המערב והמזרח. אי לכך הפך המזרח-התיכון, במחצית השנייה של המאה ה-20, למה שהיו הבלקנים בעבר.

השלום כצו טכנולוגי: מה שעשתה בעבר מלחמה מוצלחת, כופה עלינו היום הטכנולוגיה הצבאית הלא-קונבנציונלית. השלום אינו עוד רק צו מוסרי אלא אף צו טכנולוגי. הטכנולוגיה הצבאית החדשה ומוסד המלחמה אינם יכולים לדור באותו עולם. או שנשים קץ למלחמה, או שהיא תשים לנו קץ. הטכנולוגיה הצבאית החדשה הופכת אפוא את הכוח הצבאי לחסר אונים. הנשק הגרעיני מביא את השימוש בכוח צבאי לקצה גבול הגיונו, באשר כלל לא ניתן לעשות בו שימוש. נשק שלא ניתן לעשות בו שימוש, איננו למעשה נשק, אלא דבר מה אחר, שצריך למצוא לו שם. הכניסה לעידן הלא-קונבנציונלי כופה עלינו לבחון מחדש לא רק את תורת הביטחון המסורתית שלנו, אלא אף עולם שלם של מושגים, לו הורגלו מאז קום המדינה ואף לפני כן.

הכוח בהא-הידיעה, שבעבר שלט ביחסים הבינלאומיים, הופך היום לחסר אונים. נוסח פרדוקסלי זה אינו מקרי. טיבה של המהפכה הטכנולוגית שהיא מחוללת תמורות לא רק בדפוסי החברה אלא אף במבנה השפה. עולם שלם של מושגים, לו הורגלנו מאז ומקדם, ואשר הפך לטבע שני שלנו – פושט צורה ישנה ולובש צורה חדשה, משעה שנכנסים אנו לעידן האטום. מכיוון שהטכנולוגיה החדשה כופה עלינו מציאות חדשה, ללא כל תקדים היסטורי, הרי שמוטלת עלינו חובה, אינטלקטואלית ומוסרית, ליצור טרמינולוגיה חדשה שתהלוך עידן זה ותשקף ביתר דיוק את ייחודו. שימוש בטרמינולוגיה ישנה לתיאור וניתוח המציאות הטכנולוגית החדשה, מטשטש את ההבדלים הניכרים בין העידן הנוכחי לאלה שקדמו לו. אין זו רק שאלה של מינוח. מונחים ומושגים מעצבים את תפישתנו את המציאות ואת התייחסותנו אליה. המונחים המשמשים אותנו קשורים וארוגים במסכת מורכבת של אינטרסים ומוסדות, מחויבויות וערכים, הסדרים ונורמות חברתיות. השפה בה אנו משתמשים, טומנת בחובה הנחות לגבי מהות העולם, לגבי האפשרי והרצוי. מדובר

כאן ביותר מהצורך לדמיין את תווי המתאר של העתיד. עלינו לחוות אותו במלוא עוצמתו. כך, למשל, עימות גרעיני במזרח התיכון, אפילו יהיה מוגבל (וספק רב אם ניתן בכלל להגבילו, לנוכח השטח המצומצם שבו אנו מצטופפים) – לא יהיה מלחמה, אלא שואה, רצח עם ואולי אף רצח הכול. שואה אטומית תחולל באזורנו לא רק קריסה פיזית של צורות חיים ותרבויות, של רקמות חברתיות מורכבות ושל מערכות אקולוגיות סבוכות, המתגבשות ביחד לאותה מערכת על מופלאה הקרויה ציביליזציה - אלא אף קריסה של השפה והמשמעות, שבהן אפשר לתאר ולהבין קטסטרופה שכזאת. מכאן, שכל ניסיון למקם חורבן אפוקליפטי בהיקף שכזה, במסגרות לשוניות תרבותיות מוכרות, אינו אלא כשל מחשבתי, שמקורו בהחלת דפוסי-חשיבה מסורתיים על מציאות טכנולוגית לא מסורתית. כל הדיבורים על כושרנו לפתח נשק הגנתי כתשובה לטילים בליסטיים נושאי ראשי-חץ גרעיניים (דוגמת ה"חץ" הישראלי) – אף הם מעידים על אי הבנת ייחודו של עידן הטכנולוגיה הלא-קונבנציונלית, ביחס לכל ההיסטוריה רצופת המלחמות המוכרת לנו.

הויכוח סביב שאלת ההגנה האסטרטגית כנגד טילים בליסטיים, צמח אומנם בהקשר של המלחמה הקרה הבינוגושית, אך ניתן להחיל את הטיעונים שהועלו במסגרתו, בשינויים המחויבים, גם על אזורינו. יתירה מזו: דווקא מתוך השוואה בין שתי הזירות מתברר, שאפילו אותם נימוקים, שהובאו כתמיכה בפיתוח מערכת הגנה כזו, בהקשר של המלחמה הקרה הבינוגושית, אינם ישימים באזורנו. שכן, בשל גודלן של ארה"ב וברה"מ, בשטח ובאוכלוסייה, תמיד ניתן היה לחשוב במונחים של מלחמה המוגבלת לאזורים מסוימים ולאוכלוסיות מסוימות. לכך גם ניתן היה לחשוב, בהקשר הבינוגושי, על הגנה אסטרטגית, חלקית לפחות. ואילו ישראל, בשל זעירותה בשטח ובאוכלוסייה (שמרביתה מרוכזת בשלוש ערים גדולות) חשופה להתקפה לא-

קונבנציונלית הרבה יותר. גודלן של המדינות בשכנותנו, בשטח ובאוכלוסייה (שהינה צפופה הרבה פחות), מקנה להן יתרון עצום בהקשר של עימות לא-קונבנציונלי. התקפה ישראלית לא-קונבנציונלית, גם אם תהיה רבת עוצמה, תהיה מעצם הגדרתה מוגבלת, ותאפשר לצד השני לתת מכה נגדית, שתסכן את עצם קיומה של מדינת ישראל כולה. הגנה אסטרטגית ישראלית, בהקשר של המזרח-התיכון, אפילו תהיה יעילה ביותר (ויש כמובן החולקים אף על כן), לא תוכל למנוע התקפה הרסנית ביותר מהצד הערבי. לכן, אפילו ניתן היה להצדיק בנייתה של מערכת הגנה כזו בהקשר הבינאושי, הרי שאין לה הצדקה בהקשר שלנו.

הפתרון לבעיית הביטחון הישראלית בעידן האטום איננו צבאי-טכנולוגי – אלא **פוליטי-משפטי**, על ידי כינון ביטחון קיבוצי במזרח התיכון כאמור במגילת האו"ם. בכיוון זה צריך לרתום את מירב המאמצים – ולא לחתירה אל מקסם השווא המכונה "**הסכם שלום**". מכאן נובע גם, שניסיונות לכונן מערכת הגנה טכנולוגית להחזרת האיזון בין טכנולוגיות התקפיות להגנתיות (**כגון "כיפת ברזל"**), גם אם יעזרו להקהות במקצת את עוצמתו של האיום המידי (ויש החולקים אף על כן), בודאי שאין בהם משום פריצה החוצה ממעגל-האימה הלא-קונבנציונלי. מאחר שהמלחמה איננה יכולה עוד לשמש מכשיר ליישוב סכסוכים פוליטיים, הרי שצריך למצוא לה תחליף בצורה של מוסדות פוליטיים חדשים, אזוריים ועל-לאומיים, בעלי כושר הרתעה ואכיפה. מכאן שעיקר המרץ האינטלקטואלי והפוליטי צריך להיות מושקע ביצירת מוסדות חברתיים ודפוסי חשיבה חדשים, על מנת שנצליח לשרוד נוכח האתגרים שמציבה ההתפתחות הטכנולוגית.

ההערכות הגלובלית החדשה בתום המלחמה הקרה

כל עוד שררה איבה בין שתי מעצמות-העל, היה העולם תלוי על בלימה ורק כפסע היה בינו לבין נפילה אל התהום. הסכנה העיקרית נשקפה לא רק מהתחרות הגיאופוליטית בין שתי מעצמות-העל, שעלולה הייתה להביא למלחמה – אלא מההיגיון הפרדוכסלי של המבוך הגרעיני, שאיחד סיוטים אפוקליפטיים עם פיתויים למתקפות-מנע גרעיניות מוגבלות. הסדר העולמי שהתקיים בצל האטום, היה תוצאה של יחס דיאלקטי בין הטכנולוגיה האנושית, שהשכל האנושי נשאה לגבהים חדשים, לבין ההבנה הפוליטית המסורתית שלנו, שנותרה במקומה. הטכנולוגיה, שנישאה כה רחוק, חלפה על פני הפוליטיקה והפכה מנוכרת להקשר שבו היא נוצרה.

במצב זה של מאזן-אימה חיינו עד שלהי שנות ה-80, עת חולל מנהיג ברה"מ דאז, **מיכאיל גורבצוב**, את המהפכה הקרויה על שמו, אשר שמה קץ למלחמה הקרה. סיום המלחמה הקרה, שעליו הוכרז בפסגת מלטה, עשה את הפלנטה שלנו למקום בטוח יותר, משום שאפשרות התרחשותה של שואה גרעינית גלובלית – האיום "**בחורף גרעיני**" על האנושות – הלך ופחת עם השנים, וכמעט שירד מסדר היום העולמי. מלחמה גרעינית בין ארה"ב לרוסיה, בתנאים הפוליטיים של היום, היא כיום בלתי-ריאלית יותר מאי-פעם. אך קבורתה של המלחמה הקרה עדיין אין פירושה שהחל עידן השלום ושסיכוני השימוש בנשק גרעיני עברו מן העולם. רבים טוענים שאולי ההפך הוא הנכון. סיום המלחמה הקרה יצר סיכונים פוליטיים וגרעיניים פוטנציאליים ממין חדש. במצב של שידוד-מערכות טוטלי. כשכל כללי המשחק, שהיו מקובלים עד כה, נשברים – מתעוררות שאלות שקודם לא היה מעז איש להעלותן על הדעת. שאלת התפוצה הגרעינית קיבלה משמעות חדשה ושונה מזו שהייתה לה קודם לכן. קשורה היא באופן הדוק לשאלת עתידו של העולם בכלל ושל משטר אי-

ההפצה הגרעיני בפרט. עמוד התווך של משטר זה הוא האמנה לאי תפוצה גרעינית, והוא נבנה החל ממחצית שנות ה-60 על-ידי שתי מעצמות-העל. למרות קיומם של כמה מקרים חריגים (שהבולטים ביניהם הם דרום-אפריקה, הודו, ישראל ופקיסטן) – משטר זה בכללותו מעיד על שיתוף-פעולה בינלאומי מוצלח. שום מדינה מעבר לחמש המוכרות לא הכריזה על עצמה כמדינה גרעינית מאז כניסת האמנה לתוקפה ב-1970, כולל אותן ארבע מדינות בעלות יכולת גרעינית דה-פקטו. במצב של חוסר יציבות גלובלית, קיים חשש שמשטר זה יתמוטט. כפי שניסח זאת **אבנר כהן** ("דבר" 15.12.89):

בסופו של דבר השאלה העיקרית והחשובה הייתה ונותרה, האם סופה של המלחמה הקרה הוא גם ראשיתו של רקוויאם לנשק הגרעיני, או שתהיה זו ראשיתו של סדר עולם מסוכן הרבה יתור מזה שממנו נחלצו זה עתה. דווקא התרחקותנו מעידן המלחמה הקרה, מראה עד כמה שביר הוא מנגנון ההרתעה הגרעינית.

העובדה המכרעת בפוליטיקה העולמית, עד שלהי שנות ה-80, הייתה עולם שסוע ומסוכסך על-ידי התחרות בין שתי מעצמות-על, שעוצמתן מיוסדת הייתה לא רק על משאביהן הטבעיים ואוכלוסיותיהן – אלא גם על הטכנולוגיה שלהן. להן בלבד היה (ועדיין יש) לא רק נשק גרעיני בכמות עצומה, אלא גם יכולת ליצר מערכות-נשק כוללות, להפעילן, ולהתגונן חלקית מפני התקפת-נגד. ואולם, כל עוד שררה המלחמה הקרה ביניהן, הרי שחרף עוצמתן הצבאית הגדולה, הבלעדית כמעט, הן היו נטולות-כוח במידה רבה. מדינות קטנות נמשכו לתמרון בחללים שנוצרו עקב האנדרלמוסיה שהשרו המעצמות הגדולות. אלבניה ורומניה העיזו פנים כנגד ברית-המועצות, וצפון-קוריאה וקובה העיזו פניהן כנגד ארצות הברית. הוויטקונג החזיק מעמד מול העוצמה האמריקנית, שכן הנשק הגרעיני הוא מסורבל מדי לצורך כפייה

פוליטית יעילה על יחידים וקבוצות קטנות. מצב זה השתקף היטב אף במזרח-התיכון והשפיע על הסכסוך הישראלי ערבי. מדינות ערב ניצלו את האנרכיה הבינלאומית, שהשרה המאבק הבינושי, כדי לחתור לחיסולה של ישראל.

אכיפת ביטחון קיבוצי במזרח התיכון

בכוחה של ישראל להשליט ביטחון בשטחה של ארץ ישראל המנדטורית, תוך שיתוף-פעולה עם ממלכת ירדן. לא כך המצב במזרח התיכון. בזירה זו, שבה מאוימת ישראל הן על-ידי טרור והן על-ידי איומים לא-קונבנציונליים, על הקהיליה הבינלאומית להשליט מערכת של ביטחון קיבוצי. המשטר המשפטי שאימצה מגילת האו"ם, מפקיע את הסמכות להשתמש באלימות ביחסים הבינלאומיים מידי המדינות, ומפקיד אותה בידי האו"ם. לאו"ם בלבד יש סמכות להשתמש בכוח לשם שמירת השלום והביטחון בעולם, ואילו בידי המדינה הבודדת נותרה רק הסמכות לעשות שימוש בכוח להגנה עצמית, ואף זאת כסעד זמני בלבד, עד להתערבותו של האו"ם. בשני חריגים אלו – ביטחון קולקטיבי והגנה עצמית – יש לעשות שימוש זהיר ביותר, רק כאמצעי האחרון, לאחר שכל שאר האמצעים מוצו. מועצת הביטחון רשאית להתערב בסכסוכים בינלאומיים אף בטרם הסלימו לכלל מלחמה, כדי למנוע החמרתו של המצב. סנקציות נוספות כנגד חברה המפרה את הוראות המגילה, הן השעיה ו/או הרחקה ממועדון יוקרתי הזה.

הסמכות המקורית להשתמש בכוח הוקנתה לאו"ם, אך המגילה מכירה גם באפשרות להאציל סמכות זו לארגונים אזוריים, ובלבד שאלה יפעלו בהתאם למטרות ולעקרונות של האו"ם. לארגונים אלה עשוי להיות אף יתרון בפתרון סכסוכים אזוריים, בהיותם קרובים יותר למוקדי הסכסוך. ארגון נאט"ו, אף שהוקם תחילה

כברית צבאית לכל דבר, הפך עם השנים לארגון צבאי אזורי אשר שמר על השלום והביטחון באירופה. לאחר קריסת בריה"מ, הופך נאט"ו, בהדרגה, לארגון כלל-אירופי, שבעתיד עשוי לכלול גם את רוסיה, אשר כנגדה הוקם. כל עוד שררה המלחמה הקרה, לא ניתן היה להעלות על הדעת כינון הסדרי ביטחון אזוריים במזרח התיכון, אשר היווה את אחת הזירות המרכזיות בעימות הבינוגושי. ואולם עתה, משהשתנתה מציאות זו, אין שום סיבה שלא לפתח לפחות רעיונות ראשוניים בכיוון זה. היום, בעידן שלאחר המלחמה הקרה, משהחל האו"ם להצמיח שיניים והחל לנשוק, יכולה ישראל לבוא ולדרוש ממוסד זה, שיצדיק את הכספים הרבים המושקעים בו ואף את הבסיס לקיומו, כפי שבא לביטוי במגילתו, ויעשה לכינונו של ביטחון אזורי כללי. לשם כך יש לרתום, בראש ובראשונה, את ארה"ב, מנהיגתו הבלתי-מעוררת של העולם היום. על ישראל לדרוש ממנה שתפרע את השטר שנתנה לה ערב מלחמת המפרץ ה-1, בתמורה להבטחתה להתאפק ולא להגיב. משאך הסתיימה המלחמה הצהיר נשיא ארה"ב דאז, **ג'ורג' בוש האב**, שבכוונתו לכוון ביטחון אזורי במזרח התיכון. בחודש מרץ 1991 פירט בוש את 4 העקרונות של מדיניות החוץ האמריקאית לגבי אזורנו (מעריב, 7.3.1991):

1. סידורי הביטחון במזרח התיכון יהיו משותפים, כשארה"ב ובעלות-בריתה ישמשו ככוח של שלום וביטחון באזור.
2. פיקוח על הפצתם של כלי-נשק להשמדה המונית, ועל הטילים המשמשים לשיגורם.
3. חיפוש דיפלומטי אחר שלום ויציבות במזרח התיכון, ובעיקר, סיום הסכסוך הישראלי-ערבי.
4. פיתוח כלכלי שיעודד שלום וקידמה באזור.

ההסדרים האזוריים החדשים, שעליהם הכריז נשיא ארה"ב לפני 2 עשורים, לא זכו ליישום, במידה רבה כתוצאה מחילופי השלטון

שם. העיצומים על עיראק הלכו ופחתו, ובמקביל – הפך הפיקוח על מדינה זו לרופף ביותר. כל זה היה נכון עד ה- 11.9.2001, עת הפכה ארה"ב ממשקיפה לצד ישיר באזורנו. פיגוע הטרור בליבה של אמריקה גרם לזעזוע עמוק בחברה האמריקאית, שכתוצאה ממנו חשה היא את עצמה מגויסת למאבק ישיר בטרור המוסלמי, שעד לאותה שעה נעצר על-ידי שובר הגלים הישראלי. עתה מגינה ארה"ב על אדמתה, על אורח חייה וביטחון אזרחיה. לשינוי דרמטי זה עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת על המזרח התיכון, הרבה מעבר לזה שהיה לשתי מלחמות המפרץ.

חששותיה של ישראל, שהמאמץ האמריקאי להדביר את הטרור האסלאמי עלול לפגוע בה, בשל גיוסן של מדינות ערב והרשות הפלסטינית לצידה, אינן מוצדקות. ישראל עלולה להיפגע רק אם לא תשכיל לנצל מאבק זה לצרכיה היא. ישראל יכולה לצאת נשכרת מאוד ממאבקה של ארה"ב, אם תדע להציגו כחלק מיישום המשפט הבינלאומי, האוסר על כל צורה של שימוש באלימות ואף על האיום להשתמש בה. מבחינת המשפט הבינלאומי אין הבחנה בין סוגי האלימות, ולכן כל טרור הוא רע, באשר הוא מהווה שימוש באלימות להשגת יעדים מדיניים.

הטרור המוסלמי נגד ארה"ב ואזרחיה זהה לטרור נגד מדינת ישראל ואזרחיה. לכן, לא ניתן לשתף במאבק בטרור המוסלמי, אלא את אותן מדינות, שהפנימו את המשפט הבינלאומי הפלילי, האוסר על אלימות מכל סוג שהוא. כך גם לא ניתן לגייס למאבק זה את הרשות הפלשתינית, כל עוד זו אינה נוקטת צעדים ממשיים לאימוץ עקרונות מגילת האו"ם. לשם כך לא די באקט הצהרתי של ביטול האמנה הפלשתינית, העומדת בניגוד מפורש למשפט הבינלאומי, אלא יש הכרח בהפסקת התעמולה האנטי-ישראלית בתקשורת, במסגדים ובבתי-הספר.

המאבק בטרור המוסלמי מצריך שורה של צעדים צבאיים, פוליטיים, כלכליים ומשפטיים. אם מבקש נשיא ארה"ב הנוכחי לכוון סדר חדש במזרח התיכון, עליו לפעול לפי העקרונות המשפטיים שהנחו את הנשיאים לבית בוש האב, כמו גם לפי מעשיהם, בשינויים המתחייבים מהמעבר לשדה קרב חדש. בידם היה מכשיר משפטי שאפשר להם לארגן קואליציה בינלאומית כנגד מדינה שהפרה את מגילת האו"ם, אף שהייתה חתומה עליה. לכן, היו הם מוסמכים משפטית להפעיל את מערכת הביטחון הקיבוצי, וכל תפקידם היה להוציא את הוראות המגילה לפועל.

לעומת זאת, מכיוון שמגילת האו"ם אינה מספקת הצדקה ישירה להתערבות בינלאומית במאבק נגד טרור, אלא רק להתערבות כנגד מלחמה בין מדינות – על הממשל האמריקאי הנוכחי להוביל תחילה מהלך חקיקתי בינלאומי שיסדיר באופן חוקי את המאבק בטרור. ישנן אמנם הוראות באמנות מסוימות המגדירות סיוע לטרור על-ידי מדינה כאקט של אלימות מדינתית, אך אין בהוראות כלליות אלו כדי להועיל במאבק גלובלי נגד הטרור.

על ארה"ב ליזום אמנה בינלאומית, במסגרת האו"ם, אשר תפליל את הטרור הבינלאומי ותקנה כלים שיאפשרו התערבות בינלאומית בתוך שטחן הריבוני של אותן מדינות שבחסותן פורח הטרור, ואשר יסרבו לפעול נגדו בכוחות עצמן. בלי מכשיר משפטי מעין זה, אין לקהילייה הבינלאומית סמכות להתערב בנעשה בשטחן של מדינות ריבוניות, וכל פעולה מעין זו עלולה להיחשב להפרת המשפט הבינלאומי. כך, למשל, ספק אם התערבות חברות נאט"ו ביוגוסלביה הייתה חוקית, לא רק באשר נעשתה מחוץ למסגרת האו"ם, אלא גם באשר אין היום במשפט הבינלאומי הסמכה לפלישה לשטחה של מדינה ריבונית, אפילו היא מוצדקת לכאורה, בשל סיבות הומניטריות. כמו כן ספק רב אם הייתה לכוחות נאט"ו סמכות לפגוע במטרות אזרחיות במהלך

פעולתם, שעה שפגיעה מעין זו מהווה הפרה בוטה של זכויות בני-אדם חפים מפשע.

בין שורת הצעדים שצריכה אמנה בינלאומית נגד הטרור לכלול, יש להכניס גם פיקוח על תנועת הנשק בעולם, על כל סוגיו, כיוון שזה עלול להגיע גם לידיהם של ארגוני הטרור. היום כפוף שוק הנשק העולמי לחוקי היצע וביקוש, ללא הגבלה משפטית ו/או מדינית. מי שמאמץ בכנות את עקרונות המגילה, חייב להכיר בכך, שאספקת נשק למשטרים תוקפניים כמוה כסיוע לפשע במובן הפלילי הפנים-מדיני. כשם שיש פיקוח על החזקת נשק בתוך מדינה, כך צריך לפקח על החזקתו בזירה הבינלאומית, ולנסות להבטיח שיגיע רק לרשויות העוסקות בביטחון, ולא בטרור.

המאבק הנוכחי של ארה"ב נגד הטרור המוסלמי שונה, אם-כן, מהמלחמה נגד יפן וגרמניה, שהייתה פעולה מלחמתית מובהקת במסגרת ברית הגנה; שונה הוא גם מהמלחמה הקרה שניהלה נגד בריה"מ; שונה הוא גם ממאבק שניהלה ארה"ב נגד עיראק, כשהפעילה את מערכת הביטחון הקיבוצי ביחסים בין מדינות ריבוניות על-פי מגילת האו"ם. זהו מאבק מסוג חדש, שמהותו היא הפעלת הביטחון הקיבוצי – אלא שהפעם האויב הוא רשת טרור בינלאומית, שלא במסגרת עימות ישיר בין מדינות. מאבק זה מצריך תעוזה מחשבתית ודמיון, ולא רק עוצמה צבאית, כבמערכות הקודמות. זהו מאבק כנגד אויב שלא זו בלבד קשה לזהותו – באשר אין לו טריטוריה ברורה ואינו לובש מדים – אלא גם באשר הוא מסוגל לנצל את פגיעותה של החברה הפתוחה, בשעה שהוא עצמו חוסה במשטרים סגורים ומקבל מהם סיוע כספי ולוגיסטי.

המאבק בטרור הבינלאומי מצריך שיתוף-פעולה בינלאומי אמיתי, לא לשעה קלה, אלא לאורך זמן; זה מאבק שאינו רק צבאי, אלא

גם פוליטי, משפטי, כלכלי ותקשורת. זהו מאבק שראשיתו בקואליציה משפטית בינלאומית, וסופו שורה של פעולות חיסול ממוקדות כנגד מבצעי הטרור ופטרוניםיהם, אך לא הפגזות מסיביות כנגד אזרחים חפים מפשע. כמו כן חשוב לנסות להביא את פושעי הטרור לדין, בדומה למשפטי נירנברג, בשל התפקיד ההרתעתי שיש למשפטים מעין אלו. אם ישנה איזו אנלוגיה היסטורית, למאבק הצפוי, הרי זו המלחמה שהכריזו המעצמות האירופיות, בראשית העת החדשה, כנגד הפירטיות הבינלאומית, שעשתה שמות בכלכלה האירופית, עד שהודברה בכוחות משותפים. אם תשכיל ארה"ב לנקוט בצעדים מעין אלו, עשוי מאבקה, שהוא גם מאבקנו, להיות אומנם ממושך הרבה יותר מכל מלחמה קודמת, אך גם בעל תוצאות לטווח ארוך יותר.

פיקוח נשק במזרח התיכון

שבירת הלינקג' בין הכלכלה של המרחב הצפוני המתועש ליכולתם של משטרים מושחתים ומפוקפקים לרכוש עוצמה צבאית, היא אפוא האתגר החשוב והדחוף ביותר על סדר-היום הבינלאומי הנוכחי. לנוכח התפרקותן של מצרים, עיראק וסוריה – הופך אתגר זה לדחוף במיוחד. כול עוד סופק נשק לרודנים, ששלטו ביד רמה באזרחיהם, ניתן היה לצפות שלא יעשה בו שימוש לרעה (אף שהתברר כי זה משמש לא רק למטרות שיועדו לו, כבמקרה של סאדם חוסיין נגד הכורדים או אסד נגד האחים המוסלמים). לעומת זאת היום, קיימת סכנה ברורה ומוחשית, שלנוכח ממשל מרכזי חלש, יזלוג נשק זה לידי ארגוני טרור, דוגמת המצב בסוריה ובעיראק.

הפיקוח על אספקת נשק למזרח התיכון הוא צעד ראשון בדרך להשלטת ביטחון קיבוצי באזור – במיוחד לנוכח רעידת האדמה הפוקדת את המזרח התיכון, שמתוכה עלולים לצמוח משטרים

בלתי יציבים והרפתקנים, כמו גם השתלטות של ארגוני טרור דוגמת החיזבאללה בלבנון. פיקוח הדוק על אספקת נשק לאזור הוא הכרחי, אפילו כרוך הדבר במחיר כלכלי או פוליטי כבד בטווח הקצר. נשק בידי משטרים לא דמוקרטיים, גם כאשר הוא ניתן בשל שיקול הנראה לכאורה הגיוני וענייני, הוא נשק שאין לדעת לאיזו מטרה יכוון בסופו של דבר. חימוש עיראק הוצדק בעבר הקרוב בשל היותה הרע במיעוטו, במלחמה העקובה מדם עם איראן. לפני כן הוצדק חימושה של איראן בכך שהשאח הפרסי היה נכס אסטרטגי.

בדיעבד מתברר, כי בסופו של יום מגיע נשק זה לידי הגורמים המיליטנטים והנחושים ביותר – העלולים לאיים על יציבות האזור יותר מכול. המלחמות במזרח התיכון, בדומה למדינות אחרות בעולם השלישי, מתנהלות כולן בידי הרפתקנים המסכנים את נכסיהם הדלים של מדינותיהם כדי לרכוש נשק יקר, שבעזרתו הם ממיטים אסון על מדינותיהם. כל הנימוקים, הנראים נכונים בשעת קבלתם, מופרכים מאוחר יותר על-ידי המציאות.

ההבחנה המקובלת בין משטרים קיצוניים למשטרים מתונים אף היא אינה תקפה עוד – במיוחד היום, כשכלל לא ניתן לחזות את המשטרים שיקומו באזור. אפשר לחמש את המתונים מכף רגל ועד ראש, ועדיין לא יהיו להם שיניים למנוע את שאיפות ההתפשטות של המשטרים הקיצוניים. יתר על כן: כל משטר מתון עשוי להיפך לקיצוני משעה שתתחולל בו הפיכה צבאית. עריצים ערביים הצליחו להשיג נשק באופן ישיר ובאופן עקיף, כשם שעשה סאדם חוסיין בכווית, עת השתלט ביום אחד על מצבורי הנשק הענקיים שלה. לאחר שנים שבהן סיפקו ארה"ב ומדינות אירופה ציוד צבאי מתקדם בשיווי מיליארדי דולרים לערב-הסעודית ולכווית, לא סייע להן הדבר כהוא זה. רק

התערבות צבאית ישירה של ארה"ב ובעלות-בריתה הצילה אותן מציפורניו של סאדם חוסיין.

לנוכח חוסר היציבות הכרוני במזרח התיכון, הופכת מדיניות מכירת הנשק של המרחב הצפוני למדינות המזרח התיכון לקריטית ביותר. ישראל, אף שאינה מעורבת ישירות בנושא, צריכה למקד את תשומת הלב העולמית לסוגיה זו, שגורמים כלכליים ומדיניים רבי-עוצמה קשרו קשר להשתיקה. מהניסיון שהצטבר ניתן להסיק לפחות מסקנה ברורה אחת: היעד שאליו מופנה כיום זרם אדיר זה של נשק זה, אינו בהכרח היעד הסופי שבו יימצא נשק זה מחר, והמטרה שלשמה נועד הנשק היום אינה בהכרח המטרה לשמה ישתמשו בו מחר. מחר תהיה אתה, היצרן והספק, היעד של נשק זה.

המזרח-התיכון טרם חצה את הסף הגרעיני: פרט לישראל, שהצטרפה למועדון הגרעיני כבר בשנות ה-60 (אף שמעולם לא הודתה בכך) – לשום מדינה במזרח-התיכון אין עדיין נשק גרעיני. יתירה מזו: לשום מדינה במזרח-התיכון, פרט לישראל, אין יכולת לפתח נשק גרעיני בכוחות עצמה. לפיכך ההכרעה בשאלת גירעונו של המזרח-התיכון תיפול לא בין כתליו אלא מחוצה לו, במרחב הצפוני המתועש.

נושא הנשק הגרעיני הוא מן המסובכים שבנושאים העומדים על סדר-היום הישראלי – ולמרות זאת אין הוא זוכה לדיון ציבורי אמיתי. אפילו היום, כשפיתוח נשק גרעיני על ידי איראן הופך לסכנה מיידית ומוחשית, מצטמצמת המחלוקת בין התומכים בהפצצה ישראלית כפעולת מנע – לבין אלה המתנגדים לה. הברירה המוצגת כ"הפצצה או פצצה" אינה תחליף לדיון עומק, אלא שהציבור הישראלי מסרב לדון בנושא קיומי זה, לא רק גם בשל מגבלות שמטילה הצנזורה הצבאית – אלא גם בשל צנזורה פנימית, פרי הדחקה נפשית של דור השואה וצאצאיו.

מרוץ-חימוש גרעיני במזרח-התיכון עלול להיות מסוכן הרבה יותר ממרוץ-החימוש הגרעיני הבינגושי, שכן בהקשר הבינגושי הושגה יציבות מסוימת כתוצאה מקיומם של מספר אלמנטים מייצבים (יציבות פנימית, סימטריה אסטרטגית וגיאופוליטית, דו-שיח רצוף) – שאף לא אחד מהם מתקיים בזירה המזרח-תיכונית. בהעדר אלמנטים מייצבים שכאלה, עלול מרוץ-חימוש גרעיני במזרח-התיכון לחצות את אותו קו אדום, שמעצמות-העל לא העזו מעולם לעבור – ואשר בעטיו נשארה המלחמה ביניהן קרה ושום פטרייה אטומית לא התנשאה בתנאי אמת.

האפשרות שהפונדמנטליזם המוסלמי, השולט במעצמה אזורית דוגמת איראן, יצטייד בנשק לא-קונבנציונלי, עומדת היום על סדר היום הבינלאומי – כשהנשק הגרעיני נמצא בהישג ידה ממש. לו התעורר העולם המערבי קודם לכן, עת השמיעה ישראל לראשונה צפירת אזהרה, ניתן היה היום לטפל בסוגיה ביתר קלות. אך גם היום לא מאוחר לעשות כן, כשהתנאי לכך שלא ישראל לבדה תשיא בנטל. חרף עוצמתה, יכולתה של ישראל לשים קץ לשאיפות האיראניות להשיג נשק גרעיני, הינן מוגבלות. ישראל יכולה לדחות השגת יעד זה, אך לא לשים לו קץ. מאמציו של נתניהו לגייס את המרחב הצפוני המתועש בכיוון זה, ראויים להערכה, אך אין בהם די. יש לכפות על המזרח התיכון משטר של ביטחון קיבוצי עם שיניים, שרק הוא יוכל לשים קץ לא רק להתחמשותה של איראן, אלא גם להיותה מוקד הטרור האזורי והעולמי.

התחמשות איראן צריכה להדיר שינה מעיניו של כל אחד החרד באמת לעתידו של אזורנו ושל העולם. נוסף על העידוד העצום שהתפתחות מעין זו תעשה למיליוני המאמינים, היא עלולה ליצור סיכון ממשי לקיומה של מדינת-ישראל ואף לאיים על שלמותן של שאר המדינות הסמוכות לה, לרבות מדינות-הנפט הערביות מדרום והרפובליקות המוסלמיות הסובייטיות-לשעבר,

עתירות המשאבים, מצפון. שליטה איראנית במקורות הנפט עשויה לחולל זעזועים כבירים בכלכלה העולמית ובסדר הבינלאומי החדש הנשען עליה. העובדה, שבידי פקיסטן יש כבר נשק אטומי, הופכת איום גרעיני מוסלמי למוחשית ביותר. אם, חס וחלילה, תתחולל במדינה זו מהפכה בנוסח איראן, עלול נשק הרסני זה להפוך לאיום לא רק על ישראל, אלא גם על שאר העולם.

בעידן של נשק להשמדה המונית, אין לישראל ברירה אלא לנסות ולחפש אמצעי הגנה הנותנים מענה, ולו חלקי, לאיומים אסטרטגיים אלה. על ישראל להמשיך ולפתח אמצעי הגנה כנגד טילים, אך בו-בזמן לזכור שאלו הם אמצעים זמניים בלבד, כחלק מהזכות להגנה עצמית – שאינם יכולים להוות תחליף להסדרי ביטחון שיבטיחו פירוז המזרח התיכון מנשק לא-קונבנציונלי. על ישראל לרתום את דעת-הקהל בארה"ב ובאיחוד האירופי, כדי שאלו יסייעו לאו"ם לכונן במזרח התיכון הסדרי ביטחון אזוריים. תפקידם של הסדרים אלו יהיה, בין השאר, למנוע את גירעונן של מדינות האזור ואף לפקח על אספקת הנשק הקונבנציונלי למדינות אלה. משטר העיצומים נגד איראן, שהיא כיום המסוכנת שבמדינות האזור, צריך להתמיד ואף להחמיר.

כינון מסגרת של ביטחון אזורי צריך שייעשה על-פי עקרונותיה של מגילת האו"ם, ובהתאם למשפט הבינלאומי. עיקר המאמץ צריך שיהא מכוון למניעת תוקפנות מלכתחילה. יחד עם זאת, במקרה של תוקפנות בפועל מצד מדינה כלשהי באזור, ידרשו כוחות חיצוניים להפסקתה, בדומה להתערבות בלוב לנוכח מלחמת האזרחים שהתחוללה בה.

הסדרי ביטחון אזוריים חייבים להיות מלווים בפיקוח הדוק, לא רק על תפוצת הנשק הלא קונבנציונלי, אלא אף על נשק קונבנציונלי. מהאיסור לעשות מלחמה, משתמע גם איסור לצבור

נשק מעבר לנדרש לצורכי ביטחון פנים, ולהרתעה כלפי חוץ. פיקוח מעין זה מתחייב מהמשטר המשפטי שכווננה מגילת האו"ם, ויש בה אף התייחסות מפורשת לכך, בסעיף 11, המאפשר לקבוע עקרונות לפירוק נשק והסדרי נשק. הגבלות על מסחר בנשק קיימות אומנם באמנות שונות, כגון האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני, אך אלו אינן מספקות. בעבר הושגה הסכמה גם על הגבלת המסחר בנשק קונבנציונלי. כך, למשל, בוועידת ג'נבה בשנת 1925, הוסכם כי יחול פיקוח על מסחר בנשק המיועד לאזורים מסוימים בעולם כגון אפריקה והמזרח התיכון. הוראה מפורשת באמנת היסוד קבעה כי פיקוח כללי על מסחר זה הוא הכרחי. מאחר שרוב הנשק במזרח התיכון מקורו במרחב הצפוני המתועש, הכולל את ארה"ב, האיחוד האירופי, רוסיה ויפן – הרי ששאלת תפוצתו של נשק זה תוכרע מחוץ למזרח התיכון, ולא בתוכו. על האו"ם, בהנהגת ארה"ב, לחוקק מספר אמנות לפיקוח על תפוצת הנשק בעולם, כדי להשלים את האיסור הנורמטיבי של השימוש בו. כמו כן ראוי כי האו"ם יהיה דומיננטי יותר בהשלטת הביטחון הקיבוצי, מאשר עד כה, לא רק ביחסים בין המדינות, אלא גם ביחס לטרור הבינלאומי, ההולך ומתפשט במהירות.

מכשיר הרתעתי נוסף למאבק באלימות וברור הוא הפעלתו של **בית-דין לפושעי מלחמה וטרור**, לפי המבחנים שקבעה מגילת האו"ם. פושעי המלחמה והטרור הם מנהיגי אותם מדינות וארגוני טרור, הדוגלים באלימות, ולא מנהיגים דוגמת אריאל שרון, שפעלו במסגרת הגנתית מובהקת.

מהניסיון האירופי ניתן להסיק, שבלא כינונם של הסדרי ביטחון אזוריים במזרח התיכון, לא יוכלו מדינות ערב להשתחרר מהמורשה ההיררכית והמיליטנטית שלהם. לחברות המזרח תיכוניות אין אפילו ניסיון קודם כלשהו בכינון משטרים דמוקרטיים, בדומה לניסיון שצברו החברות האירופיות, קודם כינונו של הביטחון האזורי. נחיצותם של הסדרי ביטחון אזוריים

במזרח התיכון, שהוא מהמסוכסכים שבאזורי העולם, היא אף גבוהה ממקומות אחרים בעולם. הפנמת רעיון זה פירושה, שכל התקדמות נוספת בתהליכים המדיניים באזור, מותנית בנקיטת צעדים בכיוון זה. יציבות ושלוש במזרח-התיכון יושגו לאו דווקא על-ידי כיווצה והחלשתה של ישראל, על פי הנוסחה של "שלוש תמורות שטחים" – אלא על-ידי שינוי דרסטי של העולם הערבי, שיהפוך אותו מחברה טוטליטרית עושת-מלחמה ולהוטה לכיבושים, לחברה דמוקרטית, פלורליסטית ושוחרת שלום, דוגמת זאת האמריקאית או האירופית.

מעורבות האו"ם בסכסוך הישראלי-ערבי, על ידי כינון הסדרים ביטחוניים, לא תהא בבחינת יצירת יש מאין – אלא שדרוג המצב הנוכחי, שבו פרוסים כוחות האו"ם לאורך כול גבולות ישראל עם שכנותיה, למעט הגבול עם ירדן. ואולם, הסדרים ביטחוניים, טובים ככל שיהיו, לא יחזיקו מעמד, אם לא יתלווה להם פיתוח כלכלי. המזרח התיכון סובל מבעיות מבניות קשות ביותר, המותירות ספקות לגבי יכולתו לבצע את המעבר מכלכלה מסורתית לכלכלה מודרנית. למרות זאת, סיוע כלכלי למגזרים האזרחיים של מדינות אלו, עשוי להפחית, במידה מסוימת, את המצוקה הכלכלית.

מדינות ערב נוטות להטיל את האחריות למצבן הקשה על מורשת הקולוניאליזם, אף שספק אם יש בכך אפילו חצי-אמת. מבלי להגזים בשבחו של הקולוניאליזם המערבי, יש להודות שלפחות בתקופתו נעשה מאמץ ראשון לחלץ מדינות אלו מנחשלותן ההיסטורית. מאמצים אלו נכשלו, בעיקר בשל בעיות המובנות בתוך החברה הערבית ושחיתותם של המשטרים. לכך יש להוסיף את מרוץ החימוש המטורף, שכילה את אותם מעט משאבים שעשויים היו ללכת לפיתוח כלכלי. על הצורך בגיבוי כלכלי להסדרים ביטחוניים כתב מוחמד סיד אחמד, מעורכי אל-אהרם, בספר שפרסם ב-1975 תחת השם "בהידום התותחים" (ע' 73-75):

כול האמצעים הביטחוניים לביסוס ההסדר שתוארו עד כה היו מורכבים מגורמי-הרתעה שליליים, כגון אזורים מפורזים או כוחות חירות בינלאומיים, שהפרידו בין הצדדים הנצים. עד כה לא חשבו על יצירת מניעים חיוביים לחיזוק האינטרס של הצדדים שלא לצאת עוד למלחמה. חוגים רבים רואים, דרך משל, תמריץ בולט בהקמת "חגורה" של תעשייה כבדה משני עברי קו-החזית, מתוך תקווה שזו תיצור אינטרס של כול הצדדים שלא להעמיד את המבנה התעשייתי הרווחי הזה בסכנת חורבן. אפשר, למשל, לצפות שיוצע להקים מפעלי תעשייה אלה בסיני ובחולות הנגב וכן ברצועת עזה ובגדה המערבית ובכול פינות המדינה הפלסטינית ואפילו על הגבולות שבין ישראל לסוריה ולבנון. אפשר גם לצפות שבאזורים אלה יוקמו תעשיות פטרו-כימיות, וכי כמויות גדולות של נפט המועבר בצינורות במערב ייאגרו כדי להזין את התעשיות הללו – כך שמשאבים ערביים אלה ייוצאו לא רק כחומרי גלם, אלא גם כמוצרי תעשייה מוגמרים או מוגמרים-למחצה. הצד המושך שבהקמת מפעלים באזורים אלה דווקא הוא בכך שהם עונים על כמה צרכים בעת ובעונה אחת. הם עונים על צרכי הביטחון של כול הצדדים. לשם חיזוק הביטחון אפשר לגייס את ההון הדרוש להקמת המפעלים. יש אומרים, כי בכול מקרה יהיו ההוצאות על מפעלים אלה קטנות ממה שמוציאים עתה על חימושם של הצדדים לסכסוך. הון זה לא יגיע לאזור רק כדי לענות על צרכי הפיתוח של מדינות האזור, או על ציפיותיהן לתעשיות חדישות, אשר היו עד כה נחלת מדינות מפותחות בלבד. ועוד אומרים: מפעלי תעשייה אלה – ואין הם חייבים להצטמצם למפעלים פטרו-כימיים בלבד – יענו גם על הצורך של מדינות האזור להקל על צפיפות-האוכלוסין ולנצל את מדבריותיהן. אפשר לחזות

שהתעשיות המפותחות באזורים מדבריים יחזקו על ידי הקמת תחנות גרעיניות להתפלת מי-ים ועל-ידי הזרמת מים מתוקים להשקעת המדבריות כיסוד לעיבוד אזורים נרחבים ולהרחבת שטח הקרקע, כדי לענות על הצורך הדחוף של האזור להגדיל את תוצרת המזון שלו. הדבר יענה בוודאי על הצורך הדחוף של מצריים לאכלס מספר רב של תושבים שאינם בעלי צפיפות-אוכלוסין גבוהה ועל הצורך של ישראל לנצל יותר טוב את הנגב... כך יהיו צרכי הביטחון קרש קפיצה להשלמה הדדית ולשיתוף פעולה מעבר לגבולות אשר יחצצו בעתיד בין ישראל לעולם הערבי. ומה שנכון בגזרה זו של העולם הערבי יכול להתפשט אחר-כך לחלק רחב יותר מעולם זה.

במזרח תיכון מעין זה, ישראל תוכל להיות זרז חשוב בשל יכולותיה הטכנולוגיות. היא תוכל להיעשות מנוע של צמיחה אזורית, רק אם תצליח להפיג את חששן של מדינות האזור, מפני האפשרות שהיא תנצל את יתרונותיה הטכנולוגיים לא לטובת כול עמי האזור, אלא לטובתה היא בלבד – בבחינת מנוף להשתלטות כלכלית ופוליטית, בדומה לשימוש שעשו מעצמות המערב בעבר על ידי יתרון הטכנולוגי. על ישראל להבהיר כי היא רוצה להיות שותף של מדינות האזור – לא אדון שלהן. כותב

מוחמד סיד אחמד (שם, ע' 78):

אך גם בפני דבר זה עומדים מכשולים רבים. שכן, לאורך זמן לא תוכל ישראל לעקור משורש את פחדם של הערבים מפני יכולתה לשלוט באמצעות הכישרון והמומחיות הטכנולוגית. אדרבא, אין זה האינטרס של ישראל לסלק פחד זה לחלוטין.

הסכסוך הארץ ישראלי וגורל המשפט הבינלאומי

לעמדה הבינלאומית שתינקט בתקופה הקרובה ביחס לסכסוך הארץ ישראלי על רבדיו השונים, עשויות להיות השלכות הרות גורל לא רק לגבי עתידה של מדינת ישראל, אלא גם לגבי עתידם של המשפט הבינלאומי ומוסדותיו. המשפט הבינלאומי המודרני ומוסדותיו נולדו לאחר מלחמת העולם ה-1, כתוצאה מהתערבותה של ארה"ב במלחמה, שחרתה על דגלה כינון סדר עולמי חדש, שבמרכזו ההכרה בזכותם של הלאומים השונים להגדרה עצמית, במונחים של ריבונות פוליטית. עד אז היה העולם מאורגן על בסיס של נאמנות למונרכיה השושלתית ולמוסדות הדת – אך לא ללאום. המונרכיה הייתה העיקרון המאחד היחיד של האימפריות הרב-אתניות הללו, והערובה היחידה לסדר כלשהו, במחיר חירות ההמונים, כיחידים וכקבוצות בעלות ייחוד אתני. המשפט הבינלאומי חסר עד אז את יחידת היסוד העיקרית שלו: **מדינת הלאום**. ספק, אם בכלל ניתן לקרוא למשפט הבין-מדיני המסורתי בשם "**משפט בינלאומי**", שהרי זה הסדיר את יחסייהן של מספר מעצמות אירופיות בלבד, שכולן היו רב-לאומיות, ולא את היחסים בין הלאומים.

פריחתם הגדולה של המשפט הבינלאומי ומוסדותיו – שהחשוב שבהם היה חבר הלאומים – הייתה בשנות ה-20 של המאה הקודמת, ולאחר מכן החלה התפוררותם. עליית גרמניה הנאצית סימנה את קיצו של המשפט הבינלאומי, ואת המרתו בסדר העולמי הישן, שהעמיד את היחסים הבינלאומיים על יחסי כפיפות וכוח – לא על יחסי שוויון ומשפט. הניצחון על גרמניה הנאצית הביא לתנופה מחודשת של המשפט הבינלאומי ומוסדותיו, בכוננו את האו"ם ובהשתיתו את הסדר העולמי על מגילת האו"ם, שהפללת המלחמה וההכרה בשוויון הלאומים הן החשובות שבעקרונותיו. ואולם, האו"ם לא זכה אף לאותן מעט שנות חסד להן זכה קודמו, חבר הלאומים. מיד לאחר שהוקם,

הסתבך האו"ם במלחמה הקרה, שהפכה אותו ואת מגילתו לבלתי-רלוונטיים כמעט בחיים הבינלאומיים הממשיים.

בעידן המלחמה הקרה היה לזלזול באו"ם על מה לסמוך. במשך כמה עשרות שנים היה הארגון הבינלאומי משותק למעשה, וכתחליף לעשייה פוליטית שימש זירה לדמגוגיה ולתעמולת סרק. מועצת הביטחון הייתה מנוטרלת ממרבית הנושאים החשובים, ובעצרת הכללית שלטה הדמגוגיה של מדינות העולם השלישי. כישלוננו של האו"ם ליישם את מטרתו המוצהרת – כינון מערכת ביטחון כללי – נבע, בראש ובראשונה, מאי-רצונן של מעצמות-העל לתמוך בו. כתוצאה מהיריבות ביניהן, הרי שחרף עוצמתן הצבאית הגדולה, נטרלו ארה"ב ובריה"מ זו את זו והיו נטולות-כוח כמעט. מדינות המזרח התיכון, בדומה למדינות אחרות בעולם השלישי, הצליחו לתמרן בחללים שיצרה האנרכיה הבינגושית, ועשו כל שביכולתן כדי לחסל את מדינת ישראל. על-כן הכוח הצבאי הגס, ולא המשפט הבינלאומי, הוא שהסדיר את היחסים הבינלאומיים, כדרכו משחר ההיסטוריה.

ברגע שהסתיימה המלחמה הקרה, המשפט הבינלאומי לא נתפש עוד כמכשיר אימפריאליסטי להשגת יתרונות לטובת המערב, אלא כמכשיר לגיטימי להסדרת היחסים הבינלאומיים. המשפט הבינלאומי, שעד שלהי שנות ה-80 נחשב למעין-משפט בלבד, בשל חוסר היכולת לאכוף אותו בזירה הבינלאומית – הופך, מאז תום המלחמה הקרה, למשפט ממשי, באותו מובן שאנחנו מייחסים למשפט הפנים-מדיני. הפער ההיסטורי שבין המשפט הבינלאומי למשפט הפנים-מדיני, הולך ונסגר, שעה שהאינטרסים והכוחות הפוליטיים החשובים בעולם מכירים בערכו ומוכנים לעמוד מאחוריו. האו"ם הצמיח לפתע שיניים והחל לנשוך. המשפט הבינלאומי חדל להיות משאלה ונעשה לאינטרס חזק של המרחב הצפוני המתועש כולו.

התערבותה של הקהילייה הבינלאומית במלחמת המפרץ ה-1 בראשית שנות ה-90, הייתה בבחינת סנונית ראשונה למה שעשוי לקרות בעתיד, כל אימת שתושג הסכמה במרחב הצפוני המתועש. היה זה המשבר הראשון לאחר תום המלחמה הקרה, בסדר גודל עולמי, שבו הוכח כי כשקיימת הסכמה בין המעצמות, ניתן לכפות את המשפט הבינלאומי על מי שמפר אותו, דוגמת סאדם חוסיין. התברר, כי עיראק, שבתודעתה העצמית נתפסה כ"מצעדו של אלוהים עלי אדמות" (כלשונו של פרידריך הגל) ואשר את מנהיגה תפשה היא כבן-האלים – אינה אלא תאגידי טריטוריאלי, והעומד בראשה הוא מנכ"ל בלבד. משהפרה עיראק את המשפט הבינלאומי, בנסותה לערער על ההסדרים הטריטוריאליים שנקבעו בתום מלחמת העולם ה-1, נתקלה היא בקואליציה בינלאומית נחושה, שבראשה עמדה ארה"ב. קואליציה זו פעלה נגדה, בדומה להתערבות מדינת הלאום כנגד מפירי החוק בתחום שיפוטה. אומנם לא נעשתה התערבות זו רק בשל שיקולי צדק מופשטים, אלא גם מכוחם של אינטרסים כלכליים ופוליטיים, אך את הלגיטימיות שלה שאבה מהמשפט הבינלאומי. מלחמת המפרץ ה-2 בשנת 2003 אף היא שקפה מגמה דומה, כשהסתיימה בהפלת סאדם חוסיין ובהפיכת עיראק למדינת חסות של ארה"ב והקואליציה שהקימה.

בצד הישגים אלה, גילה האו"ם חולשה מדהימה בכול הנוגע לסכסוך הארץ ישראלי. תחילה עמד האו"ם באפס מעשה כששכנותיה של ישראל פלשו אליה בשנת 1948, במטרה להשמידה. זאת, למרות שמדינות אלו היו חברות באו"ם, ולפיכך היו מחויבות להימנע משימוש באלימות ואף מהאיום בשימוש באלימות. חולשת האו"ם התגלתה פעם נוספת, כשלאור איומו של נאצר, הוציאה מסיני את חייליה – האקט שפתח למעשה את מלחמת ששת הימים. כניעת האו"ם לנאצר, שהצהיר במפורש שבכוונתו להתקיף את מדינת ישראל במטרה להשמידה, הייתה

לא רק מבישה מבחינה מוסרית – אלא גם הפרת החובה המשפטית להעניק לישראל ביטחון אזורי במסגרת פרק 7 למגילת האו"ם. שתיקת האו"ם לנוכח המתקפה המשולבת על מדינת ישראל מצד מצרים וסוריה באוקטובר 1973, אף היא שיקפה את חולשה תהומית של ארגון זה, שכול מטרתו הייתה להקנות ביטחון קיבוצי למדינות העולם.

לשיאה הגיעה התבטלות עצמית זו של האו"ם, כשב-17 באוקטובר 1975 התקבלה בעצרת הכללית ההחלטה המגנה את הציונות כתנועה גזענית (החלטה 3379) – חרף החלת שוויון אזרחי מלא בתחומי מדינת ישראל. מגמה עוינת זו של האו"ם כלפי מדינת ישראל הוחרפה עם השנים, ככול שגדל משקלו של גוש מדינות האסלאם בעצרת הכללית. לשיא חדש של צביעות הגיע האו"ם, כשהעצרת הכללית שלו נותנת במה לנשיא איראן, **מחמוד אחמדינז'אד**, הקורא במפורש להשמדת מדינת ישראל. אף שדבריו היוו הפרה בוטה של המשפט הבינלאומי, לא היה אפילו אחד שתבע להעמידו לדין בגין ההסתה לרצח עם. עליית משקלו של גוש מדינות האסלאם הפך את עצרת האו"ם לזירה של פשע מאורגן, שבהחלטותיה האנטי-ישראליות עושה יד אחת עם הגרועים שבאויבי ישראל. מה שהיה במקור משפט בינלאומי, הפך כתוצאה מכך למשפח, כפי דברי הנביא ירמיהו (ה/7): **"וַיִּקְרוּ לְמִשְׁפָּט וְהָיָה מִשְׁפָּח, לְצַדִּיקָה וְהָיָה צַעֲקָה"**.

ההיסטוריה של הציונות המדינית חופפת במידה רבה את ההיסטוריה של המשפט הבינלאומי המודרני ומוסדותיו. ההכרה הבינלאומית הראשונה בציונות כתנועה פוליטית, וכן חדירתה למזרח התיכון הושגו כתוצאה מהתמוטטותה של האימפריה התורכית ומכניסתם של הבריטים לאזור. הצהרת בלפור ואימוצה על-ידי חבר הלאומים לא היו מתאפשרות, אלמלא השתלבו בתפישתן הפוליטית של בריטניה וארה"ב, שהמשפט הבינלאומי המודרני היה אחד מיסודותיה המרכזיים. כך גם החלטת האו"ם

בעד הקמת מדינת ישראל, לא הייתה מתקבלת, אלמלא ירח הדבש הקצר בין בריה"מ לארה"ב, ערב המלחמה הקרה ביניהן. ואילו משתמה המלחמה הקרה, עשויה הציונות המדינית לפתוח דף חדש בתולדותיה אם רק תשכיל לעשות שימוש במשפט הבינלאומי, ואף לתרום להתפתחותו. המכשול העיקרי העומד בפני שיבת האו"ם לעקרונותיו המקוריים הוא עליית משקל גוש מדינות האסלאם, שכלל אינן מכרות בלגיטימיות של משפט זה, הסותר את משפט האסלאם, שהוא בלבד נחשב כמחייב.

התנגשות המשפט הבינלאומי ומשפט האסלאם

המשפט הבינלאומי הוא תוצר של השקפת עולם ליברלית, התופשת את החברה האנושית במונחים של יחסים הסכמיים וחופשיים בין אנשים שונים, כיחידים וכקבוצות מלוכדות, הקרויות עמים או אומות. לעומת זאת, על-פי אידיאולוגיות אחרות יש להביא את החברה להומוגניות באמצעות המדינה, גם אם לשם כך יש להפעיל אלימות ואיום בה ללא הפסק. כך, למשל, על פי התפישה הקומוניסטית, השימוש בכוח המדיני הוא לגיטימי עד שנגיע לאחרית הימים, כשלא ייוותרו עוד הבדלים מעמדיים, מיניים, לאומיים ואחרים. מסיבה זו נתפשה הלאומיות בעיני הקומוניזם כאנכרוניזם מוחלט. השתחררות רוסיה מהקומוניזם והכרתה בעליונותם של הערכים הליברליים, הסירו מחסום נוסף בדרך לכינון משפט בינלאומי אמיתי, שיסדיר את מערכת היחסים הבינלאומיים בכללותה. סיומה של המלחמה הקרה אמור היה להביא שלום כולל בעולם, כפי שבא הדבר לביטוי בהצהרות הספונטניות על "קץ ההיסטוריה".

ואולם, למורת רוחם של רבים, במקומו של העימות הבינוגושי הקודם, צץ ועלה מחדש המאבק ההיסטורי-הגלובלי על אזורי השפעה בין האסלאם לנצרות – ובעקיפין בין שיטת המשפט

המוסלמית לשיטת המשפט הנוצרית-מערבית. את מקומה של בריה"מ הקומוניסטית כמוקד התנגדות למערב – החל תופס המרחב המוסלמי, המפוצל אמנם מבחינה מדינית, אך מאוחד מבחינת איבתו לתרבות המערב, המנוסחת במונחים של פונדמנטליזם-אסלאמי.

רב הפיתוי לערוך השוואה בין האידיאולוגיה הקומוניסטית לבין זו של הפונדמנטליזם האסלאמי. המכנה המשותף הרחב לשתיהן הוא **הרצון להשליט את ההגמוניה הפוליטית והתרבותית שלהן על העולם כולו**, תוך מחיקת הזהויות הלאומיות הנפרדות. כמו כן משותפת להן התפישה, כי את מטרותיהן יוכלו להשיג רק על-ידי שימוש באלימות ללא הפסק, שברטוריקה הקומוניסטית כונתה **"מלחמת מעמדות"**, וברטוריקה המוסלמית – **"ג'יהאד"**.

למרות זאת, יש בין שתי אידיאולוגיות אלו גם הבדלים ניכרים. הקומוניזם, חרף סתירותיו הפנימיות, היה שותף לליברליזם במטרה לכוון יחסים חופשיים בין בני-האדם, שעה שהדיקטטורה של הפרולטריון תסיים את תפקידה. לעומת זאת, לפי מונחי דת האסלאם, דיקטטורה היא מצב של קבע. הדיקטטורה המוסלמית אינה מתוארת במונחים חילוניים, אלא כמשטר אלוהי, שבו נשלטים בני האדם על ידי נציגי האל עלי אדמות – הנביא מוחמד ויורשיו (הקרויים בשפה הערבית **"ח'ליפים"**, ומשטרם קרוי **"ח'ליפות"**, במשמע של **"מחליף"**).

במשטר הח'ליפות האסלאמי לא קיימים יחסים חופשיים – אלא יחסי כפיפות, כאשר בראש הפירמידה עומד הח'ליף האוחז בריבונות הפוליטית והדתית כאחד, ומתחתיו שאר בני-האדם. משטר הח'ליפות הוא בעל אופי היררכי, המעניק יתרונות לא רק לבעלי השכבה השלטת על פני המוני העם, אלא אף למאמיני האסלאם על פני מאמינים בני דתות אחרות. הח'ליפות היא משטר **אפרטהייד** מובהק, שבו קיימת אפליה חברתית נוקשה,

אומנם לא על רקע אתני – אלא על רקע דתי. כל מי שאינו מוכן לקבל על עצמו את הדת המוסלמית נדון לחיות במעמד נחות המכונה "ד'מי" (שפירושו המילולי הוא "בן חסות"), שעליו מוטלים מסים מיוחדים ואף מגבלות משפטיות ופוליטיות. מבחינה זו דומה תפישת המדינה המוסלמית לתפישה הנאצית, כשם שהאידיאולוגיה הבלתי מתפשרת של העמים המוסלמיים מזכירה את התעמולה הארסית של הנאצים נגד היהודים.

בעוד רוסיה תופשת עצמה כבעלת מורשת משותפת עם המערב, הרי שהמדינות המוסלמיות תופשות עצמן כבעלות מורשת היסטורית שונה לחלוטין ובלתי-מתפשרת עם הנצרות. איבת העולם המוסלמי למערב ולמוסדותיו עמוקה הרבה יותר מזו של העולם הרוסי. בתודעתם העצמית של המוסלמים, ההיסטוריה נתפשת כהגשמתה של רוח האסלאם בעולם, אשר כבשה בתוך כמאה שנה (632-740) שטחים עצומים, לאחר שבתחילה לא הייתה אלא עדה קטנה בשולי העולם המיושב. מסע הניצחונות שלה נמשך עוד כ-1000 שנים נוספות, שבמהלכן כבשה שטחים עצומים נוספים באסיה ובמקצת אף באירופה. במאה ה-17 עדיין לא הייתה אירופה אלא יריב קשה, שבזיכרונם של המוסלמים נתפשה כמי שכמעט תמיד הובסה על-ידם בשורת קרבות בחזיתות שונות. לפתע, לאחר שצרו כבר על שערי וינה, בשנת 1683, נעצרה הסתערותם והחלה הנסיגה המבוהלת מפני המערב, שבסופן של כמאתיים שנות לחימה הפכה, במלחמת העולם הראשונה, לתבוסה מוחלטת.

מפלת המוסלמים הייתה לא רק צבאית – אלא גם מדינית, כלכלית ותרבותית. העשיר במשאביהם הוא הנפט, אך הוא מופק בשיטות ובמכונות מערביות, ומשרת צורכיהן של המצאות מערביות. גאוותם הגדולה היא על צבאותיהם המודרניים; אך צבאות אלה משתמשים בנשק מערבי, לובשים מדים בסגנון המערב וצועדים לצלילי מוסיקה מערבית. האידיאולוגיות שלהם,

אפילו בנוגע למרד נגד המערב, נשאבות מן ההגות המערבית. אפילו את הידע על ההיסטוריה והתרבות שלהם עצמם, חבים הם, בסופו של דבר, למדע המערבי. סופריהם, שחקניהם, אדריכליהם, טכנאים ואפילו חייטיהם – כל אלה מעידים בעבודותיהם על המשך עליונותה של התרבות המערבית. בכל אשר ילכו, מוצאים הם את עצמם לכודים בתרבות זרה ושולטת, אותה הם שונאים, מעריצים ומחקים, אך אינם יכולים להיות שותפים לה. שליטה תרבותית זו ממשיכה להציג בפני העמים המוסלמים בעיות עצומות של הסתגלות פוליטית, חברתית, כלכלית, משפטית ופסיכולוגית, אפילו לאחר שהסתיים השלטון הפוליטי המערבי. במקום ליישר קו עם זרם התמורות המרכזי של העולם, מפנה לו אזורנו עורף ובוחר במלחמה בלתי-מתפשרת נגד ישראל והמערב. קשיי ההסתגלות של העולם המוסלמי לציוויליזציה המערבית שונים משל חברות מסורתיות אחרות, בהיותם כרוכים לא רק בשינוי באורח החיים, אלא גם בהודאה בתבוסה קיבוצית בפני מי שהייתה יריבתם מראשית דרכם בהיסטוריה. מסיבה זו נטו העמים המוסלמים במאה ה-20 לשתף-פעולה עם אותן מעצמות שהיו ביחסי תחרות או איבה עם המערב – תחילה עם גרמניה, ולאחר מכן עם בריה"מ. עוד בטרם העלה פרופ' סמואל הנטינגטון את התיאוריה שלו בדבר "התנגשות הציביליזציות", כתב פרופ' ברנרד לואיס בספרו "המזרח התיכון והמערב" (1974) כי:

נוכל להיטיב להבין את המצב, אם נשקיף על ההתמרמרות הנוכחיות במזרח התיכון לא כעל קונפליקט בין מדינות או אומות, כי אם כעל התנגשויות בין ציוויליזציות. 'הפולמוס הגדול', כפי שכינה אותו גיבון, בין הנצרות לאסלאם נמשך, בצורה זו או אחרת, מאז ימי הביניים.

אי-יכולתם של העמים המוסלמים להסתגל לתרבות המערבית היא שמסבירה את כישלונם להפנים את המשפט הבינלאומי, כמו גם את המשפט החוקתי. לכאורה, כחברות באו"ם, מחויבות היו המדינות המוסלמיות לפעול באמונה ובמסירות לקיום התחייבויותיהן על-פי מגילתו; אך למעשה, אין דבר מנוגד יותר לתפישתן מאשר עקרונותיו של ארגון זה. המדינות המוסלמיות, חרף היותן חברות באו"ם, שוללות את קיומו של המשפט הבינלאומי, לא רק ביחס למדינת ישראל, אלא אף ביחסים הפנים-מוסלמיים. המשפט הבינלאומי ומוסדותיו, אף שהיו המסד להקמתן של רוב המדינות המוסלמיות, מעולם לא הוכרו על-ידן, מכיוון שעומדים הם בניגוד לתפישת המשפט האסלאמית.

כשהוקם האו"ם, היה משקלו של גוש מדינות האסלאם זעום, בלא סדר יום משלו. מדינות האסלאם היו אז חלק ממה שכונה **"העולם ה-3"**, שניסה לתמרן בין הגוש הסובייטי לגוש המערבי. ואולם, מאז תום המלחמה הקרה, החל גוש האסלאם בטיפוח אג'נדה משלו, שבאה לקדם את האסלאם על חשבון המערב – ובמשתמע גם על חשבון המשפט הבינלאומי יציר כפיו.

כתוצאה מעליית משקלו היחסי בקרב חברות האו"ם, מסוגל היום גוש האסלאם להעביר כמעט כול החלטה שהוא חפץ בה, כשהוא נתמך על ידי חלק ניכר משאר מדינות העולם ה-3. הקורבן המיידי של שינוי מאזן הכוחות האלקטורלי בקרב חברות האו"ם היא מדינת ישראל, הסובלת מאפליה בוטה. למרות היותה מדינת חוק, המקפידה על המשפט הבינלאומי בקפדנות יתרה – נתפשת היא כעבריינית סדרתית וכמדינה מצורעת, שכול הסתה כנגדה מותרת – אלא אם נתקלת היא בווטו אמריקאי. כול עוד נשמר המבנה הנוכחי של האו"ם, הנשלט על ידי גוש מדינות האסלאם – הרי שהחלטותיו כלל אינן תואמות את המשפט הבינלאומי, ולעיתים אף סותרות אותן במפורש. לכן, כצעד ראשון לחיזוק מעמדו של האו"ם בזירה הבינלאומית, עליו לבצע ארגון מחדש של המוסד

הקיים – או להחליפו בארגון חדש, שיהא תואם למגילת האו"ם ולרוחה.

די להעיק מבט במפת העולם ובעיתונות היומיומית, כדי להבחין בקשת המהומות והדמים המסתמנת לאורך הגבול שבין המרחב המוסלמי למרחב הנוצרי, ואף לשאר המרחבים הלא-מוסלמיים: **בבלקנים** נלחמים סרבים-נוצרים באלבנים ובוסנים מוסלמיים (כולל המחלוקת סביב קוסובו); **בקפריסין** מתנהל עימות בין תורכיה המוסלמית ליוון הנוצרית; **בצ'צ'ניה**, **בטג'קיסטן** ו**באוזבקיסטן** מתנהל מאבק בין מוסלמים לרוסיה או למשטרים פרו-רוסיים; **אזרביג'אן** המוסלמית מנהלת מלחמה כנגד ארמניה הנוצרית; **פקיסטן** המוסלמית נמצאת בעימות עם הודו ההינדית על חבל קשמיר; **במערב סין** נאבקים לאומנים מוסלמים-אויגורים עם השלטון המרכזי; **בפיליפינים** מתנהל מאבק בין המוסלמים למשטר הנוצרי על השליטה במינדאנאו; **באינדונזיה** מתנהלת מלחמה בין אינדונזים מוסלמים לנוצרים על השליטה במזרח-תימור; **אריתריאה** המוסלמית נלחמת באתיופיה הנוצרית; **בסודן** התנהלה מלחמת אזרחים בין מוסלמים לנוצרים, שלכאורה הסתיימה עם הכרזת עצמאותה של דרום סודן ביולי 2011, אך ספק אם הסדר זה יחזיק מעמד בטווח הרחוק; **בלבנון** נמשכים העימותים בין נוצרים למוסלמים, הנתמכים על ידי סוריה המוסלמית. הסכסוך **במזרח התיכון** בין המדינות המוסלמיות והפלשתינים לבין ישראל איננו אפוא אירוע חריג בזירה העולמית, אלא חלק מתופעה רחבה הרבה יותר, שרק לעיתים רחוקות נותנים אנו את דעתנו עליה. בנוסף לעימותים אלה, ישנם גם עימותים פנים-מוסלמיים, כגון בין עיראק לאיראן או בין עיראק לכווית.

המרחב המוסלמי משמש היום כמבצר החדש של הכוח האנטי מערבי – ומאליו גם כמוקד ההתנגדות למשפט הבינלאומי. בניגוד ליריבי המערב מן העבר, מרחב זה מפוצל מבחינה מדינית ובלתי-

מפותח מבחינה כלכלית – ומכאן חולשתו בהשוואה לגרמניה הנאצית ולבריה"מ הקומוניסטית. לכן, אין בכוחו להשתלט באופן ישיר על טריטוריות לא-מוסלמיות, והוא בוחר בנשקם של החלשים: **טרור ותעמולה**. פריסת רשתות טרור מוסלמיות גלובליות נתפשת כיום כאיום המייד והעיקרי על הקהיליה הבינלאומית שוחרת השלום, הנשלטת על-ידי המשפט הבינלאומי. פעולת הטרור בליבה של ניו-יורק ב-11.9.2001 היוותה תזכורת מכאיבה ליכולתם של המוסלמים לפגוע במרכז העצבים של החברה המערבית. הטרור של הרשות הפלשתינית ושאר ארגוני הטרור המוסלמיים כנגד ישראל, מהווה תזכורת יומיומית ליכולתם של אלה לשבש את חייה של החברה הישראלית ואף לאיים על עצם קיומה.

בטווח ארוך, המפתח להתמודדות עם הטרור והאלימות מצד מדינות וארגונים מוסלמיים מצוי בהשלטת המשפט הבינלאומי עליהם. לשם כך יש לעמוד על טיבו של משפט זה ולרתום את הכוחות העיקריים בעולם למאבק בלתי-מתפשר במדינות ובארגונים המתנגדים לו. לא די להשתמש נגדם בכוח – אלא שיש להשתית את השימוש בכוח על עקרונותיו של המשפט הבינלאומי ועל יעדיו: **כינון מערכת גלובלית של ביטחון ושלום**. פיתוח עקרונותיו של המשפט הבינלאומי, בד-בבד עם פיתוח מוסדותיו – בשני אלה טמון גם יישוב הסכסוך בין ישראל למדינות דוברות הערבית ולפלשתינים.

הצורך בהכרעה בין המשפט הבינלאומי לבין משפט האסלאם: רעידת האדמה הפוקדת את המזרח התיכון ומטלטלת אותו בעוצמה, יוצרת כאוס אזורי שלא ידענו כמותו במאה ה-20 – ומכאן המבוכה וחוסר הודאות. המזרח התיכון פושט צורה ישנה ולובש צורה חדשה – שזהותה תיקבע על ידי יחסי הכוחות בין מגמות ההתבדלות האתנית-טריטוריאלית לבין מגמות האיחוד הפאן אסלאמיות. למגמות האיחוד יתרון יחסי במאבק זה, משום

שהכוחות האסלאמיים מאורגנים יותר ונחושים יותר. אחרי הכול, האסלאם שולט באזור מאז המאה ה-7 לסה"נ והוא שעיב את זהותו. ההבדלים האתניים באזור אינם לשוניים בעיקרם כביבשת אירופה, אלא דתיים – ולכן מתקשים עמי האזור לגבש זהות לאומית נפרדת. האסלאם מוטבע בדנ"א של עמי האזור עמוק ביותר – ולכן בכול צורה שילבש יהיה לו גוון אסלאמי חזק. כך גם מוטבע משפט האסלאם כה עמוק באורח החיים המזרח תיכוני – ולכן ימשיך הוא להסדיר את חיי היומיום של תושביו כבעבר. הציפייה, שהמזרח התיכון יעוצב על פי דגמים פוליטיים נגזרת מבורות היסטורית – ולכן אינה אלא אשליה.

ואולם, מאז המפגש של האזור עם תרבות המערב עובר הוא תהליכי "מודרניזציה" – שם קוד לתהליכי "מערביזציה". לא רק טכנולוגיות מספק המערב – אלא גם תרבות, ערכים ודגמים פוליטיים, שלא ניתן להתעלם מהם, גם אם אין צורך לקבלם כפי שהם. עמי המזרח התיכון יצטרכו לחפש את האיזון בין מסורת הטבועה בחותם האסלאם לבין דגמים מערביים שבלעדיהם לא ניתן לספק חופש ורווחה לכול. האסלאם עשוי לספק פתרונות במצבים מסוימים, אך לא בכול מצב. סיסמת האחים המוסלמים "האסלאם הוא הפיתרון" היא נכונה, רק כול עוד מוגבלת היא למצבים מסוימים – ולא הופכת לתרופה היחידה לכול מחלה. יש לא מעט מצבים שבהם אין האסלאם אינו יכול לספק פתרונות – ובמקרים אלה עשויים הערכים המערביים לספק פתרונות.

מבחינה זו דומה הדילמה האסלאמית לדילמה שמציבה המודרנה לתרבות ההלכה היהודית. התורה שבכתב ובעל-פה מספקת פתרונות להרבה מצבים בחייו של היהודי במסגרת הקהילתית – אך לא את כול הפיתרונות, קל וחומר לא אלה הקשורים בניהול מדינה מודרנית ויחסים בינלאומיים. במובן זה הציונות היא תנועת התחדשות של הזהות הישראלית-יהודית, היינו, הדרך למודרניזציה של עם ישראל ההיסטורי. מכאן גם המתח שבין

הציונות לזרמים האנטי-ציוניים בקרב עם ישראל המבקשים להקפיא את זהותו ההיסטורית של עם ישראל. הציונות אמורה לספק פתרונות לבעיות חדשות שהתעוררו בתקופה המודרנית עם הופעת מדינת הלאום המודרנית, המפרידה בין דת למדינה.

השריעה, בדומה להלכה היהודית, מסדירה את חיי היומיום של הפרט, המשפחה והקהילה – אך לא את החיים הפוליטיים, הפנימיים והבינלאומיים כאחד. באסלאם, כמו בהלכה, המלך כפוף לחוקים מסוימים, המגבילים ומדריכים אותו – אך באלה לא די כשצריך לנהל מדינה מודרנית. עוד פחות מכך יש לשריעה מה לומר במצבי סכסוך בינלאומיים, באשר מבחינתה יחסים כאלה הם בלתי לגיטימיים. קיימת אומה אחת בלבד – אומת האסלאם – שכול שאר הזהויות הקיבוציות כפופות לה. לאומיות אתנית-טריטוריאלית היא בבחינת כפירה בעיקרי האסלאם ולכן אסורה. לפי תפישת האסלאם, בני האדם נבדלים זה מזה על פי השתייכותם הדתית בלבד, ולא על פי שום קריטריון אחר. כול המוסלמים נחשבים לאחים ואחיות, לבני משפחה אחת – משפחת האסלאם. הקהילייה המוסלמית היא מוקד הזהות וההזדהות, וההשתייכות אליה היא הקובעת, בלא הבדל של מוצא, לשון וטריטוריה. לעומת זאת, יתר בני הדתות נחשבים כזרים ואף כאויבים (כופרים). כל חלוקה אחרת פשוט אינה אפשרית. הבדלי לשון, מוצא וטריטוריה אינם נחשבים. זוהי אחת הסיבות לכך, שבשפה הערבית אין כאמור מונח המקביל למונח **“ארץ של עם”** בשפה העברית, או בשפות אירופיות. כה זר הוא הרעיון של זהות טריטוריאלית, שלא נמצא טעם להמציא מונח שישקף אותה.

כאמור, המשפט האסלאמי מכיר בלגיטימיות של מדינה אחת חובקת כל – **הח'ליפות** – ואשר מבוססת על דת אחת חובקת כל: **האסלאם**. בראש הח'ליפות עומד ריבון אחד – הח'ליף – שהוא אף מנהיג הקהילה הדתית מכוח האצלת האל. את הלגיטימיות

שלו רוכש הח'ליף על ידי היותו יורשו (חליפו) של מוחמד. בשלב הראשון של האסלאם היו יורשי מוחמד בני משפחתו ממש – הידועים כארבעת הח'ליפים הראשונים, ששלטו באימפריה המוסלמית לאחר מותו. לאחר מכן טענו שליטי האימפריות המוסלמיות לקרבה משפחתית אל משפחת מוחמד, אף שבפועל לא היה לכך בסיס, במיוחד לאחר שהשלטון בח'ליפות עבר לשושלות שמוצאן לא היה ערבי (שושלות שמוצאן היה פרסי או תורכי ברוב המקרים). במשך קרוב למאה שנה אושרה השקפת עולם זו על ידי המציאות. הח'ליפות הייתה אימפריה שאוחדה על ידי דת אחת והייתה כפופה לשליט אחד – הח'ליף. הח'ליפות התפשטה בצעדים ענקיים, ונדמה היה, כי אכן עשויה היא להשתלט בסופו של דבר על העולם כולו (עולם שבמרכזו הים התיכון). לא הייתה כל סיבה לפקפק ביכולתה של הח'ליפות להשלים את כיבושיה ולהמיר את דתם של הכופרים – פגאנים, יהודים ונוצרים.

מאוחר יותר המציאות השתנתה, אך ההשקפה הבסיסית לא השתנתה. המשפטנים האסלאמיים, שהושפעו עמוקות מן המאורעות והרעיונות ששררו בשלב המוקדם של עיצוב האסלאם, נשארו קשורים לתפישת הריבונות המאוחדת והאוניברסלית של הח'ליף, ומשום כך לא יכלו אפילו להשתוות לגישושים הניסיוניים של הנצרות בימי-הביניים ליצור משפט בינלאומי. היה רק ח'ליף אחד ותו לא.

שאלת היחסים בין מדינות מוסלמיות כלל לא התעוררה, לפחות במישור העקרוני. וכאשר התעוררה, התעלמו ממנה המשפטנים, או עסקו בה בפלפלות, בחסות משא ומתן שניהל הח'ליף עם מורד רב-עוצמה. היחסים עם מדינות שאינן מוסלמיות לא נבחנו כלל במישור המשפטי, אלא רק במישור הצבאי: יחסים אלה נתפשו כמלחמה מתמדת בין המאמינים לכופרים ("ג'יהאד"), המופסקת על-ידי שביתות-נשק קצרות ("הודנה" או "סולח").

כשם ש"בית האסלאם" נתפש כדבר אחד, הייתה גם נטייה להתייחס ל"בית המלחמה" כאל בית אחד. על פי מסורת המיוחסת למוחמד, לא רק האמונה היא אחת, אלא גם הכפירה היא אחת – "הכפירה היא אומה אחת". טענה זו, שבראייה היסטורית היא כמובן כוזבת, משקפת אמת פסיכולוגית לגבי המוסלמים. חלוקת המשנה בין הכופרים, במיוחד אלה מהם שחיים מעבר לגבולות האסלאם, פשוט אינה מעניינת אותם.

אם יש רעיון זר אחד שעמי האזור מתקשים במיוחד להסתגל אליו (בנוסף למדינת הלאום הטריטוריאלית) – הרי זה הרעיון שקיים משפט בינלאומי המסדיר את היחסים בין מדינות לאום ריבוניות ועצמאיות, שכולן שוות בפניו, ללא הבדל במידת העוצמה של כול לאום ולאום. בלי משפט בינלאומי לא יכולה להתקיים חברה בינלאומית – ולכן אימוץ הנורמות הבינלאומיות במזרח התיכון הוא תנאי הכרחי לקיום חברה בינלאומית. מכאן אחד הפרדוקסים באזור: מחד, חייבות מדינות האזור את עצמאותן המדינית למשפט הבינלאומי – ומאידך מתקשות הן להכיר בלגיטימציה שלו. אם ישנה זירה היסטורית הנשלטת על-ידי נורמות משפטיות זרות למשפט הבינלאומי – הרי זו הזירה המזרח-תיכונית הנתונה לשליטת משפט האסלאם. בצדק העיר מג'יד כדורי במבוא לספרו "מלחמה ושלוה במשפט האסלאמי", כי עובדת הצטרפותן של מדינות מוסלמיות לאו"ם "היא בעלת משמעות רבה בשל ההבדלים הרדיקליים בין מסורת משפט העמים המוסלמי לבין העקרונות הכלולים במגילת האו"ם".

בסופו של יום לא רק יחסי הכוחות יעצבו את פניו של המזרח התיכון – אלא גם שיטת המשפט שתנצח בו. להכרעה בין מגמות ההתבדלות האתניות-טריטוריאליות, שהלגיטימציה שלהן נגזרת מהמשפט הבינלאומי – לבין מגמות האיחוד הפאן-אסלאמיות, שהלגיטימציה שלהן נגזרת ממשפט האסלאם עשויה להיות חשיבות מכרעת על הצורה החדשה שיקבל המזרח התיכון. יחסי

הכוחות בין הדוגלים במשפט הבינלאומי לבין אלה הדוגלים במשפט האסלאם הם שיכריעו מאבק זה. כאמור, משקלם של הדוגלים במשפט האסלאם רב בהרבה בקרב עמי המזרח התיכון – ומכאן שידם עתידה להיות על העליונה, בייחוד אם יכוננו משטרים אסלאמיים בכול האזור, או ברובו.

לכן, כדי להטות את הכף לטובת המשפט הבינלאומי נדרש כוח נגדי רב מזה של הכוח האסלאמי – שאותו יכולים לספק רק כוחות מאוחדים של אירופה וארה"ב. התערבות המערב היא אפוא הכרחית, אם רוצה הוא למנוע מהאסלאם השתלטות על האזור. התערבות מעין זו מוטב שתיעשה במסגרת האו"ם, כדי להקנות לה לגיטימציה – אך ספק אם האו"ם במצבו הנוכחי מסוגל לספק את הסחורה, בייחוד לנוכח קיומו של גוש מדינות אסלאמיות חוסם בעצרת האו"ם. לכן, ארגון מחדש של האו"ם לפי יחסי הכוחות האמיתיים בעולם הוא המפתח לניצחוננו של המשפט הבינלאומי במזרח התיכון.

היחסים הבינלאומיים, עליהם מנסה המשפט הבינלאומי לחלוש, מאופיינים על-ידי יחסי כוחות יותר מכל תחום חברתי אחר. זאת, בשל היות הצדדים למשפט זה מדינות ואף מעצמות – להבדיל מיחידים ו/או תאגידיים כלכליים. אומנם גם בזירה הפנימית יש ליחסי הכוחות משקל בהכרעות משפטיות, אך אלה משניים לנורמות המשפטיות. מאחר שלרשות השלטון המרכזי כוח עודף ביחס לכול כוח פנימי, לרבות קואליציות כוח פנימיות (בעיקר בשל המונופול שלו על כלי הנשק) – יכול השלטון המרכזי לאכוף את הנורמות המשפטיות עליהם.

לעומת זאת, בזירה הבינלאומית לא קיים שלטון מרכזי שכזה, שלרשותו כוח עודף – בעיקר משום שאין לו מונופול על כלי הנשק. מסיבה זו תומכים חסידי שלום מסוימים ביצירת מדינה עולמית, שבה יהיה שלטון מרכזי בעל מונופול על כלי הנשק, או

לפחות צבא חזק דיו, שיהא בכוחו לאכוף את המשפט הבינלאומי בזירה הבינלאומית, בדומה למצב השורר בתוך המדינה. מבלי להיכנס לדיון הסרק בעד או נגד מדינה עולמית שכזו (שלמתנגדים לה תומכים רבים במיוחד בקרב הליברלים), שאינו עומד כלל על סדר היום הריאל-פוליטי (להבדיל מחזיונות משיחיים) – עובדה היא שלמשפט הבינלאומי הנוכחי אין כושר אכיפה המקביל לכושר האכיפה של המשפט הפנימי. כול התערבות בסכסוך בינלאומי עד כה, הייתה של קואליציה בינלאומית – ולא של צבא האו"ם. אף במקרים שבהם זכתה התערבות מעין זו בלגיטימציה מצד מועצת הביטחון, הרי שביצועה נעשה על ידי קואליציה בינלאומית בהנהגת ארה"ב, כבשתי מלחמות המפרץ.

אכיפת המשפט הבינלאומי, בדומה לאכיפת המשפט הפנימי, אינה מבוססת רק על הרתעה או שימוש בכוח בפועל – אלא גם על אימוץ הנורמות המשפטיות על אומות העולם, בדומה לאימוץ הנורמות על ידי יחידים או תאגידים בתוך המדינה. לכן, נתפש השימוש בכוח כנגד הפרת המשפט או מה שנתפש כזכויות מן הצדק כ"היגיון האחרון" (ultima ratio), כפי שכותב אורטגה גאסט בספרו "מרד ההמונים" (1983-84):

האלימות שימשה את האדם מאז ומעולם. לעיתים היה השימוש הזה בבחינת פשע רגיל, ובתור שכזה אין הוא מענייננו כאן. אך בפעמים אחרות הייתה האלימות האמצעי האחרון של מי שכילה את כול האמצעים הקודמים במאבק על הזכויות הצודקות שהוא לדעתו מִצְגֵן. אפשר להצטער על כך שהטבע האנושי נוטה בשעת הצורך לצורה זו של אלימות, אך אין לחדד שצורה זו היא אות ההוקרה הגדול ביותר לצדק ולשכל. שהרי צורה זו של אלימות אינה אלא השכל במצב של ייאוש. אכן, בצורה זו נעשה הכוח ל-ultima ratio, "ההיגיון האחרון".

בזירה הבינלאומית יש לעיקרון זה משקל רב עוד יותר מאשר בזירה הפנים מדינית, באשר מדינות, ויתר מכך מעצמות, שהן ריכוזי-כוח המסרבים להיכנע למרותו של המשפט, שמתפקידו לרסן את משחק הכוחות החופשי. לכן, עד סיום המלחמה הקרה לא ניתן היה לאכוף כמעט את המשפט הבינלאומי, אלא כשהושגה הסכמה בין ארה"ב לבריה"מ. בהיעדר הסכמה בין שתי מעצמות העל הללו, יכלו אף הקטנות שבמדינות לעשות ככול העולה על רוחן. לעומת זאת, מרגע שפסקה היריבות הבינאומית ניתן היה להגיע להסכמה שכזו, כפי שהתברר במשבר שפקד את מדינות המפרץ הפרסי עם פלישת עיראק לכווית. הקואליציה בהנהגת ארה"ב לא יכולה הייתה להתגבש, אלא כשהוסרה התנגדותה של רוסיה. מאז ועד היום, בכול המקרים שהושגה בהם הסכמה בין המעצמות, היה בכוחו של האו"ם להתערב – ואילו בכול מקרה שבו נחלקו הדעות נשאר האו"ם משותק לחלוטין.

כאמור, המהפכה שחוללה מגילת האו"ם עיקרה בצמצום הפער שהיה קיים עד כה בין הנורמות הפנים מדיניות לנורמות הבינלאומיות, הגם שזה לא התבטל (וספק אם יוכל אי-פעם להתבטל). כבזירה הפנימית גם בזירה הבינלאומית הולך וגדל משקלו של המשפט כדרך להסדרת היחסים בין העמים – כחלופה לשימוש באלימות ו/או האיום להשתמש בה. באופן פרדוכסלי, לכאורה, ככל שהלך וגדל הכוח שבידי בני-האדם, כך נעשה הוא בלתי-שמיש ובלתי-יעיל, ומאליו נאלצים הם לפנות אל דרכים אחרות ליישוב הסכסוכים שביניהם. מוראות שתי מלחמות עולם הרסניות, ולאחר מכן אימת החיים בצל האטום, הביאו את בני-האדם להכרה, שיחסי שלום אינם מותרות אלא הכרח קיומי. משעה שהמלחמה הפסיקה להיות לא רק בלתי-צודקת אלא גם לא יעילה – הופך הצורך בכינון מוסדות חלופיים, שהאו"ם וארגונים בינלאומיים אחרים אמורים לגלם.

היום, בשעה שהצורך בשלום ובביטחון אזוריים מקובל על כול המדינות במרחב הצפוני המתועש (שבו מרוכזים עיקר הכוחות בעולם), קל יותר לאכוף את המשפט הבינלאומי. התפוררותו הנוכחית של המזרח התיכון עושה אותו חלש בהרבה מבעבר – ולכן קל יותר לאכוף עליו את הנורמות הבינלאומיות, אפילו מתנגשות אלו עם הנורמות של משפט האסלאם. מאחר שהזכות להגדרה עצמית היא בראש סולם הזכויות הבינלאומיות, יש לאפשר גם לעמי המזרח התיכון לזכות בהן – אפילו מתנגשות זכויות אלו בזכות לשמור על שלמות טריטוריאלית. עיקרון ההגדרה העצמית גובר, כול אימת שמדובר במדינות שהוקמו שלא כתוצאה מרצון עמיהן, אלא נכפו עליהם על ידי מעצמות זרות כבמקרה של מדינות האזור. קל וחור, שלא ניתן למנוע את הזכות להגדרה עצמית מכוח משפט האסלאם, המשקף נורמות זרות למשפט הבינלאומי.

כדי להשליט את המשפט הבינלאומי במזרח התיכון יש צורך דחוף בארגון מחדש של האו"ם, באופן שבו יפחת באופן משמעותי משקלו של גוש מדינות האסלאם המתנגד לו. כשהוקם האו"ם, היה מספר המדינות המוסלמיות בקרבו מצומצם למדי – ולכן לא נתנה הדעת לסוגיה זו. לעומת זאת היום, כשמשקלו של גוש מדינות האסלאם גדל פי כמה, הופכת הצורך בארגון מחדש של האו"ם לדחוף ביותר. מאז הפך גוש זה לבעל משקל רב כול כך, לפחות בעצרת האו"ם, מתקבלות באו"ם מדי חודש כמעט החלטות שעיקרן דה לגיטימציה של ישראל.

אילו שרר מצב דומה בשנת 1947, עת הובאה לפתחו של האו"ם ההצעה להקים מדינה יהודית בצד מדינה ערבית-מוסלמית בשטח המנדט הבריטי – כי אז הייתה נדחית הצעה זו וספק אם היו היהודים זוכים במדינה משלהם. בדומה לכך, כול עוד משקלו של גוש האסלאם באו"ם גדול כול כך, לא תוכל שום מדינה חדשה לקום במזרח התיכון, למעט אולי "פלשתין". התארגנותו מחדש

של המזרח התיכון לפי קווי מתאר אתניים מותנית אפוא בהפחתה ניכרת של גוש חוסם זה. מרחב הסהר הפורה, שהוא בעל הפוטנציאל הגדול ביותר ליצירת מדינות חדשות, עלול להיפגע יותר מכול מקום אחר במזרח התיכון – אף שגם בצפון אפריקה קיים פוטנציאל כזה, כול מדינה לפי המבנה האתני הייחודי לה. הומוגניות אתנית קיימת רק במצרים, ובמידה פחותה גם במדינות שבחצי האי ערב.

המאבק בטרור העולמי, שמקורו בתנועות הפאן אסלאמיות, אף הוא עלול להיפגע, כול עוד מהוות מדינות האסלאם גוש חוסם בעצרת האו"ם. לכן, ומסיבות נוספות, ארגונו מחדש של האו"ם על בסיס שונה מהמצב הקיים, שבו לכול חברה באו"ם משקל זהה, ללא קשר לכוחה האמיתי ולנכונותה לאמץ את המשפט הבינלאומי – הוא אפוא הצעד הדחוף ביותר, בהיותו תנאי לכול מאמץ בינלאומי להשכין ביטחון ושלום בעולם, כמו גם במאמץ לאפשר לכול עמי העולם לזכות במדינה משלהם.

בארגונו מחדש של המזרח תיכון עשויה ישראל למלא תפקיד חשוב בשל יכולותיה הטכנולוגיות ועוצמתה הפוליטית והכלכלית. ואולם עליה להיות מאופקת ולא להתנהג כפיל בחנות חרסינה המעורר חשד שכוונותיה אינן טהורות. כאמור, ישראל תוכל להיעשות מנוע של צמיחה אזורית, רק אם תצליח להפיג את חששן של מדינות האזור, מפני האפשרות שהיא תנצל את יתרונותיה הטכנולוגיים לא לטובת כול עמי האזור, אלא לטובתה היא בלבד – בבחינת מנוף להשתלטות כלכלית ופוליטית, בדומה לשימוש שעשו מעצמות המערב בעבר על ידי יתרון הטכנולוגי. על ישראל להבהיר כי היא רוצה להיות שותף של מדינות האזור לא אדון שלהן.

על ישראל להציע רעיונות וליזום תוכניות – אך להשאיר את ביצוע הדברים בידי עמי האזור והקהילייה הבינלאומית. מעורבות

יתר באזור עלולה לפעול כבומרנג, שיהא בו כדי להרוס ולא לבנות. כך למשל, ישראל אינה צריכה להיות שותף פעיל בהסדרי הביטחון הקיבוציים, אלא באופן מינימלי – כשם שאינה צריכה להיות מעורבת כלכלית באזור, אלא להסתפק בייעוץ והכוונה בלבד. עליה להדריך – אך לא להיראות יותר מדי בשטח, פן תיתפש כגורם קולוניאלי, המנצל את תושבי האזור ככוח עבודה זול הרוצה לעשות רווחים על גבם. החשדות כלפי ישראל הם כה גדולים, עד כי די בגפרור קטן כדי להצית את אש השנאה כלפיה כפי, שניתן ללמוד, בין השאר מתפוצת "הפרוטוקולים של זקני ציון" באזור ובייחוד במצריים.

כך גם על ישראל כמדינה וכיחידים להימנע מקשרי-יתר עם הממסד במדינות האזור, העלולים לסבך אותה בפרשיות של שחיתות שלטונית ומעשי שוחד, הנפוצים כול כך בעולם ה-3 בכלל ובמזרח התיכון בפרט. כמעט מדי יום מתפוצצת פרשת שחיתות חדשה שבה מככבים ישראלים בין שהם יוצאי מערכת הביטחון המחמשים גורמים חתרניים, ובין שאלה יזמים ממולחים הרוצים לעשות כסף קל ומהיר, תוך ניצול קשריהם עם השלטון. היכולת ליזום, מבלי להיתפש כמי שרוצה להשתלט על אחרים, היא המפתח לחיזוק קשריה של ישראל עם עמי העולם – להבדיל מקשרי הון-שלטון בזירה הבינלאומית כבזירה הפנימית.

ההכרעה הנדרשת היום מצד האו"ם היא עקרונית – לא טכנית. אם ימשיך האו"ם לשמש זירה להסתה פרועה כנגד מדינת ישראל, יאבד הוא את שארית הלגיטימיות שנותרה לו. אם ימשיך הוא לתמוך במאמצי ארגוני הטרור הפלשתיניים להשמיד את ישראל – כי אז עלול הוא ליתן רוח גבית לטרור המשתולל היום בעולם, ואשר סופו שייפנה נגד האו"ם עצמו. במקרה זה, יהיה צורך לבצע שינוי מהותי במבנה האו"ם, לרבות איסור על חברות בו למדינות תומכות טרור והמסיתות להשמדת עם. לחילופין, יש לפרק ארגון

זה לאלתר, ולהקים במקומו ארגון חדש, שמלכתחילה יעמיד חסמים בפני מדינות תומכות טרור והמסיתות להשמדה.

ואולם, אם ישנה האו"ם אורחותיו ויאמץ החלטות בעלות אופי משפטי-מוסרי, שבבסיסן העקרונות ש"אין החוטא נשכר" וש"מעוולה לא תצמח זכות" – כי אז צפוי לו ולמשפט הבינלאומי עתיד מזהיר. לכשזה יקרה, אם יקרה, כי אז תתחולל במכלול היחסים הבינלאומיים המהפכה המיוחלת, שתהפוך את הפוליטיקה העולמית **מכוחנית לחוקתית**: לא עוד המשפט בשירות האלימות, אלא האלימות בשירות המשפט. או אז עשוי גם להתממש חזון נביאי ישראל, בדבר העידן המשיחי שבו לא יעשו עוד העמים מלחמה. לכשזה יקרה, והדבר אינו פשוט כלל בעולם שטוף טרור, רוע, שנאה ואכזריות – כי אז תהפוך גם ארץ ישראל מאדמת-מריבה למוקד של שלום אזורי ועולמי, סמל לאחוות העמים, כפי חזון נביאי ישראל.

ג'יהאד תקשורתי ומתקפת-נגד הסברתית

למן ראשית הקמתה הייתה לישראל מחויבות עצומה כלפי המשפט הבינלאומי שלא חבה את עצם קיומה. כמו כן הייתה ישראל רגישה למה שיאמרו עליה בעולם – ובעיקר במדינות המערב. באותה עת היה ארגון האו"ם בראשיתו, כשהוא נחוש ליישב סכסוכים בדרכי שלום ולהרתיע תוקפנות אפשרית של גורמים אימפריאליים. לאחר מכן הלך והידרדר האו"ם כתוצאה מהיריבות הבינוגושתית, כשיחד עמו הלך ופחת משקלם של ערכי מוסר ומשפט בזירה הבינלאומית – עד לשפל חסר תקדים שאליו הגיע האו"ם, כשברוב קולות הכריז על הציונות כעל תופעה גזענית, חרף שוויון הזכויות המלא השורר במדינת ישראל.

עם תום המלחמה הקרה התעוררה הציפייה כי מעתה ואילך ישובו האו"ם והמשפט הבינלאומי לימי הזוהר שלהם – ואולם

בפועל קרה בדיוק ההפך, כתוצאה מעליית משקלו של גוש מדינות האסלאם בזירה הבינלאומית. ישראל הפכה למצורעת שבאומות, כשהביקורת כלפיה נגועה ב"מוסר כפול" מהסוג הגרוע ביותר. המשפט הבינלאומי שנועד להגן על מדינות קטנות כישראל מפני תוקפנות אימפריאלית, הפך לכלי תעמולתי ראשון במעלה במאבק לחסלה.

ישראל נמצאת בעיצומה של מתקפה תקשורתית שאין היא מצליחה להתגונן בפניה, מאחר שהיא מתקשה לזהותה ולהגדירה. בעוד שנגד הטרור הפיזי מצליחה ישראל להתגונן, הרי שכנגד הטרור התקשורתי והמשפטי עומדת היא חסרת אונים. לישראל אין היום מערכת הסברה שתיתן מענה לכל השקרים שאותם מפיצים אויביה בעולם, במטרה להשחיר פניה ולהפכה לבלתי לגיטימית בקהיליית העמים המודרנית – ובדרך זו להסיר ממנה את החסינות הפוליטית שמקנה המשפט הבינלאומי. שורת ההחלטות האנטי ישראליות באו"ם, כמו גם החרמות על תוצרת ישראלית, הן הוכחה ניצחת להישגי מערכת תעמולתית זו.

ישראל, שידעה ניצחונות כבירים בשדה הקרב הצבאי, הולכת ומאבדת את כל הנכסים שרכשה, כתוצאה משורה של תבוסות ומפלות בשדה הקרב התקשורתי. אף שצה"ל הוא המוסרי שבצבאות העולם, נתפש הוא בתקשורת כצבא רצחני, המושווה לאכזריים שבצבאות העולם, דוגמת הצבא הנאצי. אף שהמשטר הצבאי שכונן ביש"ע הוא הליברלי ביותר שניתן להעלות על הדעת, נתפשת ישראל כמדינת אפרטהייד מהסוג הגרוע ביותר, דוגמת המשטר ששרר עד לפני מספר שנים בדרום אפריקה. אף שישראל משקיעה מאמצים אדירים במטרה להגיע לשלום עם שכניה, נתפשת היא כמדינה תוקפנית ומחרחרת מלחמה. ישראל, אף שאינה שואפת אלא למקום קטן תחת השמש ולכינון חברה צודקת ודמוקרטית, מוצגת כמדינה אימפריאלית וגזענית מהסוג הנפשע ביותר.

בישראל טרם הופנמה התובנה, ששדה הקרב האמיתי המתנהל היום אינו צבאי – אלא תקשורת ומשפטי. כלי התקשורת המודרניים יצרו מהפכה תקשורתית חסרת תקדים ושינו מן היסוד את חיינו הפרטיים והציבוריים. התוצאה הישירה והמיידית של המהפכה התקשורתית היא עליית משקלם של שיקולים מוסריים ומשפטיים בזירה הבינלאומית. התקשורת לא רק מדווחת על האירועים, אלא גם שופטת אותם וחורצת דין. מכאן נובע השינוי הפסיכו-פוליטי שיוצרת התקשורת, בהחדירה לתודעתנו ערכים מוסריים, אפילו הם חבויים. מה שקרוי "דעת-קהל עולמית" (שיותר משהיא עולמית, הריהי מערבית), הוא תוצר של התקשורת העולמית.

אל מול מצלמות הטלוויזיה אין לעוצמתו של צה"ל שום משמעות. להפך: הכוח הוא חסרון ולא יתרון. אין דבר בולט יותר לחוסר האונים של הכוח, מאשר המפגש בין צבא סדיר להתקוממות אזרחית. ליתרונותיה המסורתיים של לוחמת גרילה נוסף בעשור האחרון הממד התקשורתי, ההופך את הכוח הצבאי לא רק למסורבל ולא-יעיל, אלא אף לבלתי-מוסרי בעליל. המדיום הטלוויזיוני מאופיין על-ידי המסר הנורמטיבי החבוי בו. דיווח עיתונאי לעולם אינו נטול ערכים ועמדות, גם כשמדובר בסקירה מקצועית והוגנת; קל וחומר, שעה שרוב כלי התקשורת נשלטים על-ידי גורמים אינטרסנטיים, המשקפים את עמדות שולחיהם.

בקרב התקשורת מוצא עצמו הצד החזק בעמדת התגוננות מתמדת, כיוון שלפי כללי המשחק הפסיכולוגיים החזק הוא הרע, ואילו החלש הוא הטוב. דעת-הקהל העולמית פועלת בדומה לחבר המושבעים בהליך פלילי: הכרעותיה ניזונות יותר מתחושות בטן וצדק עממי מאשר משיקולים מקצועיים ושיקולים. לכן, ברגע שתופסת המצלמה תמונה של ילד פלשתיני שנהרג (אפילו מותו ביום על ידי צלמים מטעם האויב, דוגמת המקרה של מוחמד אל-דורה) כבר הפסיד הצד הישראלי בקרב

התקשורת, ולא יועילו כל ההסברים שיבואו אחר כך. בזירה התקשורתית הכוח הוא כמעט תמיד חולשה, ואילו החולשה היא כמעט תמיד כוח. הדבר ניתן להסבר פשוט, באמצעות אבחנה בין הספֵרה הפוליטית לספֵרה הפסיכולוגית-משפטית: בראשונה מכריע הכוח, ואילו בשנייה – הצדק.

מעצבי דעת-הקהל קובעים היום גורלות עמים יותר מגנרלים ופוליטיקאים. אויבי ישראל, הנחותים מבחינה צבאית, השכילו להבין לפנינו את האפשרויות המוצעות על-ידי התקשורת המודרנית ככלי מלחמה. את היתרון התקשורתי שצברו ניתן להסביר לא רק בהציגם את עצמם כצד החלש, אלא אף בהיותם מחוסנים מפני השפעותיה של דעת-קהל פנימית, הקיימת רק בחברות פתוחות. בעוד שבארצותיהם עושים הם שימוש בכוח ללא גבול כמעט, הרי שביחסייהם עם ישראל מגנים הם ללא הרף את השימוש בכוח, בנצלם את פתיחותה וסובלנותה של החברה הישראלית כלפי פנים וחוץ כאחד. את נהרות הדם ומעללי הדיכוי שלהם דואגים הם להסתיר היטב; ואילו את מעשיו של צה"ל רואים בכל העולם, מזדעזעים, שופטים וחורצים דין, וכל ההסברים שתביא אחר כך ישראל, לא יועילו.

קיים יחס מתכונתי ישיר בין פחד ישראל מהגויים לבין מתקפות הטרור כנגדה: ככול שגדל פחד ישראל, כך גוברות מתקפת הטרור הפיזי ומתקפת הטרור התקשורתית-משפטי. המסקנה היא שרק אם ישראל הרשמית תפסיק לפחד, כי אז תוכל היא לנצח את שני סוגי הטרור הללו. מנהיגותה הנוכחית של ישראל אינה עושה די כדי לסכל מתקפות טרור אלו, וכתוצאה מכך הולכת וגוברת המתקפה האסלאמית והבינלאומית נגדה. כול עוד ממשיכה ישראל הרשמית לשתוק, או ללחוש בלבד, כי אז ימשיך הלחץ על ישראל לגבור. כנגד לחץ פוליטי ותקשורתי יש להפעיל לחץ נגדי חזק יותר.

ממשלת ישראל הנוכחית היא ממשלת ימין – אך קולה הוא קולו של השמאל. כדי שישאל תסביר עצמה נכון, עליה לדבר בקולו של הימין ולא בקולו של השמאל. עליה לחזור לשורשים, ואז תשתנה בבת אחת מערכת ההסברה שלה, אפילו לא יהיה קולה ערב באוזני המערב בשלב הראשון. מערב, הנכנע לתכתיביו של האסלאם והסובל מאנטישמיות מובנית, יתקשה לעכל את הרטוריקה החדשה, אך במשך הזמן הוא ישתכנע בצדקת ישראל, פשוט מכיוון שזו האמת. לתפנית בהסברה עשויה אפוא להיות גם משמעות מוסרית עמוקה, באשר תשחרר היא את המערב מהשקר שבו הוא חי היום.

מסע התעמולה נגד ישראל צובר אפוא תאוצה מיום ליום, אך היא אינה מגיבה. האיפוק וההבלגה אינם רק בתחום הצבאי, אלא גם בתחום התקשורתי. בשלב זה דומה שישאל כבר הפסידה בקרב התקשורתי, וכל שנותר לה הוא לנסות למזער את נזקיה. תהליך הדה-לגיטימציה של ישראל צובר תנופה בעולם, ודומה שתהליך זה הוא בלתי הפיך. לכאורה זהו המצב וצריך להשלים עמו, חרף המשמעויות האובדניות הנגזרות ממנו. ואולם, לא כך הם פני הדברים באמת. ישראל אכן נמצאת במצב קשה, אך לא במצב אנוש. כשם שהצליחה ישראל לחולל מפנה דרמטי במלחמת יום הכיפורים, כשעברה ממגננה להתקפה מוחצת – כך יכולה היא לחולל מפנה גם בשדה הקרב התקשורתי. מפנה כזה יתחולל אם תצליח ישראל להפוך על פניה את תמונת הזירה הארץ ישראלית, כפי שזו מצטיירת על ידי התעמולה השקרית של אויביה – ותציג במקומה תמונה שונה לחלוטין, תואמת לעובדות, בדומה למהפכה הקוסמולוגית שחולל קופרניקוס.

הפחד הוא כידוע יועץ רע, ולכן צריך להתגבר עליו, גם אם נראה הדבר קשה. ההיסטוריה של עם ישראל רצופה מכשולים שעליה היה עליו להתגבר, כול פעם מחדש, ובכול זאת יכול היה להם. כאמור, במוקד התודעה ההיסטורית של עם ישראל, כבריך

התיכון של בית חייו, ניצב הצימוד של מושג **"הברית"** הנצחית שבין העם לאלוהיו עם תורת **"הבחירה"** של ישראל על ידי אלוהיו. מכוח צימוד זה נקבעו לה, לאומה היהודית, דמות עצמה, לעצמה ולאחרים, גורלה החיצוני והמופנם, קווי סימן מובהקים של דרך תרבותה ודרך התרבויות המושפעות ממנה. ברוב הזמנים והמחשבות צינה הבחירה חובת אצילות, קדושה ומסירות לנשיאה בעול התפקיד ההיסטורי. כוחות אלה העניקו לישראל תחושת שליחות שהוא, כעם, נושא אותה לעולם כולו; אין הוא רשאי לבטל זהותו הלאומית ואין בידו להיפטר משליחותו. זהו גורל היסטורי-לאומי, בעל תוכן ותוקף קוסמיים ואלוהיים. נעשתה ההיסטוריה היהודית דבר אלוהים, והייתה עבודת האלוהים של האומה היסטורית, בהיסטוריה, בתוכה ולמענה.

הברית, הבחירה והייעוד ההיסטורי הם שקיימו בגלגולי מובניהם השונים את האומה ברציפותה וליכודה, למרות ערעור מסגרותיה הממלכתיות והחברתיות, הם שנתנו לה את הכוח להפוך תופעות טבעיות המסכנות את קיומה לגורמי תודה היסטורית, המסייעים לחיזוק ליכודה. הרי הוא הכוח הנפשי-היסטורי שעשה את הפיזור המפורר ומבולל לתחושת גלות משמעותית, המלכדת ומקיימת יותר בערגה, בתקווה ובמתן טעם לייסורים ונדאות שהם בני חלוף. וכל אימת שבאו רדיפות שמעה האומה את צו אלוהיה הבוחר בה (סדר אליהו רבה, פרק כ"ט): **"כששוברין עצמותיכם ומנוקרין עיניכם ודם פיכם בא לארץ, אתם ממליכים מלכותו עליכם, שכך קיבלתם לו מתחילה...והוא ממליך מלכותו עליכם"**.

לנוכח מצב זה נדרשת ישראל לא רק לצאת למתקפה תקשורתית נגדית – אלא גם לשוב ולהזכיר לעצמה שבזירה הבינלאומית המשפט ודעת הקהל הם רק משניים בחשיבותם ביחס לעוצמה הצבאית. יכולתה של ישראל לשרוד תלוי בראש ובראשונה בכושר ההרתעה שלה – לפחות כול עוד לא כונן באזור משטר של ביטחון קיבוצי יעיל. בכול שעת מבחן ממשית, התברר כי

כוחות האו"ם הם משענת קנה רצוץ, שלא ניתן לסמוך עליה. אם שרדה ישראל עד כה למרות הכוונות לחסלה, הרי זאת בשל יתרונה הצבאי-טכנולוגי ביחס לשכנותיה – וכאלו יהיו פני הדברים בכול עתיד נראה לאין, גם אם תצליח ישראל לגייס את דעת הקהל הבינלאומית לטובת הסדרי ביטחון אזורים.

ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה להתעלם מדעת הקהל הבינלאומית – אך באותה מידה אין היא יכולה להיכנע לה, כשבדרך זו היא מסכנת את עצם קיומה. כול עוד משמשים כלי התקשורת הגלובליים שופר לתעמולה אסלאמית וערבית ארסית – אין הצדקה שישראל תאפשר להם לדרוך על אדמתה. הנדיבות שגילתה ישראל כלפי התקשורת הזרה עד כה, התבררה בדיעבד כטעות חמורה, הפוגעת במערכת החיסונית שלה. בדומה לכך, גם הבאת דברי הארס של אויבנו לביתנו, על ידי אמצעי התקשורת שלנו, כמעט מדי ערב וערב – אף היא פוגעת בחוסן הלאומי. אין ישראל צריכה לתת לדברי הבל ושטנה אלו לחדור ישירות לביתנו, בעיקר כשזו משרתת את סדר היום של מיעוט שמאלני קיצוני, העושה יד אחת עם הגרועים שבאויבנו. ישראל היא חברה דמוקרטית וליברלית, ובתור שכזו אין היא רשאית לסתום פיות – אך גם אין היא צריכה לאבד עצמה לדעת. בדומה לכך, כול עוד נמשך המצב הנוכחי, שבו האו"ם משמש ככלי לעשיית משפח, להבדיל ממשפט – כי אז אסור לישראל להישען עליו, אלא לסמוך על עצמה בלבד. אם רוצה ישראל לשרוד, עליה לעבור ממגננה להתקפה בשדה הקרב התקשורת, משימה שאינה נופלת בחשיבותה מהרתעה צבאית. כדי לנצח, צריכה ישראל לנהל מערכת הסברה התקפית, בארץ ובעולם, לשלילת הלגיטימציה של בדיית פלשתין ותביעותיה המדיניות, עד שזרות מזויפת וארורה זו תיעלם מן העולם. כדי לנצח, צריכה ישראל לשוב לעצמה, לרכוש מחדש את תחושת הצדק שלה, תחושה שהזינה את המפעל הציוני למן ראשית דרכו, ואשר הלכה ואבדה

לה עם חלוף השנים. לא בחיל ולא בכוח תנצח ישראל, כי אם ברוח הצדק והאמת, כשירו של **נתן אלתרמן** (דורמן, אלתרמן):

אַז אָמַר הַשָּׁטָן: הַנְּצוּר הַזֶּה/ אֵיךְ אוֹכַל לוֹ?
 אַתּוֹ הָאִמָּץ וְכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשָׂה/ וְכָלִי מִלְחָמָה וְתוֹשִׁיָה עֲצָה לוֹ.
 וְאָמַר: לֹא אֶטֶל כַּחוֹ/ וְלֹא רֶסֶן אֲשִׁים וּמִתְגַּ,
 וְלֹא מִיָּד אָבִיא בְּתוֹכוֹ/ וְלֹא יָדִיו אֲרַפֶּה כְּמִקְדָּם,
 רַק זֹאת אַעֲשֶׂה: אֲכַהֶה מִחוּ/ וְשָׁכַח שְׂאֵתוֹ הַצֶּדֶק.

היערכות מחדש של המזרח התיכון כחלון הזדמנויות

המתקפה התקשורתית-משפטית היא חלק בלתי נפרד מעליית משקל התקשורת ההמונית בחיינו. כחלק מחיזוק החוסן הלאומי שלנו, נדרש כי נדע לחסן עצמנו גם בפני מחלה ממארת זו. האדם המודרני איבד חלק גדול מהאוטונומיה השיפוטית שלו, בהיותו נתון לשיטפת המוח המתקשורת והממוסחרת, המעצבת את תודעתנו בצורה מעוותת, חלקית וחד-צדדית. השפעת התקשורת ניכרת בכול, החל מהרגלי הצריכה שלנו ועד להחלטות אינטימיות ביותר. ההשפעה ההרסנית ביותר אינה דווקא בתחום הפוליטי או הכלכלי, אלא בתחום האישי ביותר – תודעת הזמן שלנו. התקשורת המסחרית מעוותת לחלוטין את תפישת הזמן שלנו, בהדגישה רק את הדרמתי ואו הטרגי, מבלי להשאיר מקום גם לתחושת ההמשכיות והיציבות.

השפעה הרסנית זו על תפישת הזמן שלנו, משתקפת גם בפרשנות לאירועים המתחוללים במזרח התיכון מאז ינואר 2011. כול אותם פרשנים נטולי תודעה היסטורית מאוזנת, נוטים להשתמש במונחים דרמטיים וחד-ממדיים – מבלי לתת את הדעת על האפשרות שהדברים יתרחשו באופן שונה. השבת האיזון היא אפוא חלק מכינון תפישת מציאות נכונה ומדויקת

יותר. לא מהפכה דמוקרטית-ליברלית צפויה במזרח התיכון – כשם שלא יתמיד המשטר ששרר בו מאז מלחמת העולם ה-1. יהא זה ללא ספק מזרח תיכון חדש, אך לא במובן הדמוקרטי-ליברלי שהקנה לו שמעון פרס – אלא במובן של מזרח תיכון שונה מזה שהתקיים בשנים 1918-2011. אף שלא ברור כלל ברגע זה, איזו צורה ילבש המזרח התיכון לכשתושג יציבות מסוימת, מבחינה טריטוריאלית ומשטרית כאחד – ברור שיהא הוא נוח יותר למדינת ישראל, בהשוואה לזה שקדם לו, בעיקר בשל חולשת המשטרים העשויים לקום בו. מזרח תיכון ללא מעצמות אזוריות ריכוזיות ואימפריאליות, יהיה מקום בטוח יותר בעבורנו.

רעידת האדמה הנוכחית במזרח התיכון, אינה הראשונה שפוקדת אותו – אלא חלק מסדרה של רעידות אדמה שראשיתן לפני למעלה מ-200 שנה, מאז מפגשו עם המערב ב-1798, עת פלש נפוליאון למצריים ולארץ ישראל. רעידת האדמה הנוכחית, שהחלה בינואר 2011, שונה מקודמותיה רק בעוצמתה – לא בעצם קיומה. מבחינת עוצמתה דומה היא במידה מסוימת לרעידת האדמה שפקדה את האזור עם תום מלחמת העולם ה-1, בשעה שהאימפריה העות'מאנית קרסה – ועל חורבותיה קמו המדינות דוברות הערבית הנוכחיות. גבולותיהן של מדינות אלו שורטטו על ידי אנגליה וצרפת, על יסוד האינטרסים שלהן, מבלי להתחשב כמעט בדמוגרפיה המקומית. באופן זה נוצרו מדינות מלאכותיות למדי, כשקווי הגבול עוברים לעיתים בתוך אוכלוסיה אתנית אחת, ולפעמים אף בתוך כפר אחד, דוגמת **כפר ע'ג'ר**. מאידך, כונסו יחד אוכלוסיות אתניות שונות בתוך גבולותיה של מדינה אחת, כבמקרה של לבנון, סוריה, עיראק או לוב. בנוסף, התעלמו מעצמות המערב מהכורדים, שלפי כול מבחן אפשרי מהווים הם לאום, ובכול זאת לא זכו למדינת-לאום משלהם – אלא חולקו בין תורכיה, איראן, עיראק וסוריה.

כול עוד שררו באזור משטרים ריכוזיים חזקים, דוכאו המיעוטים השונים ביד קשה – דוגמת דיכוי הכורדים בעיראק, או דיכוי העדה הסונית בסוריה. כול זה עשוי להשתנות בקרוב, שעה שהפחד מפני השלטון המרכזי לא קיים עוד. כתוצאה מכך, עשוי המזרח התיכון להתארגן מחדש, לפי חלוקה טריטוריאלית התואמת יותר את הדמוגרפיה המקומית. התארגנות מחדש זו עשויה להתרחש על ידי הקמת מדינות חדשות, או התארגנות שונה בתוך המדינות הקיימות, על ידי כינון משטרים פדראליים, תחת המשטרים הריכוזיים הנוכחיים. כך, למשל, סוריה עשויה להתפרק ל-4 טריטוריות: כורדים בצפון-מזרח, עלאוויים בצפון-מערב, סונים במרכז ודרוזים בדרום-מערב; עיראק עשויה להתפרק ל-3 טריטוריות: כורדים בצפון, סונים במרכז, שיעים בדרום; לבנון עשויה אף היא להתפרק ל-3 טריטוריות: שיעים בדרום, סונים בצפון, מרונים בהר הלבנון שבמרכז המדינה, הידוע כ"לבנון הקטנה"; לוב עשויה אף היא להתפרק ל-3 טריטוריות: קירנאיקה מזרח, טריפוליטניה בצפון-מערב, פאזאן בדרום-מערב – ואולי אף למספר טריטוריות רב יותר, בהתחשב באופי השבטי של מדינה זו; איראן, שאף היא רב אתנית, צפויה להתחלק למספר טריטוריות לפי הרכבן האתני של הקבוצות המרכיבות אותה, שהקבוצה הפרסית היא רק אחת מהן (דוברי הפרסית מהווים פחות ממחצית האוכלוסייה). ארגון-מחדש זה של אזור הסהר הפורה עשוי להשתקף יותר מכול בכינון מדינה כורדית, בת למעלה מ-25 מיליון איש, על חשבון עיראק, איראן, סוריה ותורכיה. מבחינה זו, מצריים היא היחידה שאוכלוסייתה הומוגנית, ולכן סכנת הפירוק מאיימת עליה פחות מאשר על יתר המדינות במזרח התיכון.

רעידת האדמה הפוקדת את המזרח התיכון מאז ינואר 2011, מטלטלת אותו בעוצמה שאין לה שיעור. אף שלא ברור כלל איזה סדר יירש את האנרכיה הנוכחית – הרי שברור שיהיה זה בהכרח

סדר שונה מזה שהתקיים מאז מלחמת העולם ה-1, כשעל חורבות האימפריה העות'מאנית הוקמו הישויות הפוליטיות החדשות. טלטלה זו היא חלון הזדמנויות שיש לנצל, באשר פותחת היא אפשרויות חדשות, שלא היו קודם לכן. למרות זאת, בהיעדר פרספקטיבה היסטורית נכונה, מתקשים אנו לנצל את חלון ההזדמנויות שנפתח בפנינו. לתוך החלל הריק נזרקות סיסמאות כגון "האביב הערבי", "החורף האסלאמי" – המספקות "רייטינג" יותר מהבנת עומק. אף שמתקשים אנו לתאר את עתידו של האזור, אין ספק שמפת המושגים שהייתה לטבע השני של כולנו, פושטת צורה ולובשת צורה חדשה. רבבות ספרים שנכתבו על המזרח התיכון עד כה, אינם שווים עוד את הדיו שנשפכה עליהם.

לנוכח חוסר הודאות שאליו נקלע האזור, מטרתי היא להצביע על האפשרויות החדשות שנפתחו בפנינו, כמו גם על הצורך לבחון מחדש את כול הנחות היסוד שלנו – כדי שנשכיל להתמודד עם המצב טוב יותר. חלון ההזדמנויות הנוכחי יהיה פתוח עוד זמן רב, ולכן אין לנקוט מהלכים פזיזים. בזירה הפוליטית, להבדיל מזירת הקרב או זירת העסקים, החיפזון הוא מן השטן. דווקא עתה, כשישראל נמצאת בעמדת כוח נוחה מבעבר, יכולה היא לשקול את צעדיה היטב, על יסוד הנחות יסוד שונות מאלו שהנחו אותה עד כה. על ישראל לנצל את עוצמתה היחסית, כדי שבסופו של יום תוכל היא להכריע את הסכסוך הארץ ישראלי בהתאם לחזון שלה, ולא למזימות של אויבה.

כאמור, פריצת דרך מדינית לא תיתכן אלא אם קדמה לה פריצת דרך מחשבתית. כישלונן של החלופות המקובלות בכך, שהן מבוססות על הנחות מוטעות, הן באשר לסכסוך עם תושבי הארץ דוברי הערבית – והן באשר לסכסוך עם המדינות דוברות הערבית. מוטעית היא ההנחה שזהותם הערבית-פלשתינית של תושבי הארץ דוברי הערבית היא נצחית ובלתי משתנה, ובתור שכזו לא ניתן להשפיע עליה. בדומה לכך, מוטעית היא ההנחה כי

המדינות המוכרות לנו יישארו כפי שהן, ללא כול שינוי, למעט אולי סוג המשטר. בדומה לכך, מוטעית היא ההנחה כי בעבור שלום יש לשלם מחיר כלשהו, וכי לא ניתן לכוונן שלום אלא בהסכם. המדיניות שנוקטת ישראל בסוגיות אלו הינה מוטעית, באשר מבוססת היא על **כשלים מחשבתיים**. לפיכך, רק אם נשכיל להשתחרר מכשלי חשיבה אלה, נוכל לפרוץ דרך חדשה. עצמאות לאומית פירושה לא רק עצמאות מדינית – אלא גם עצמאות מחשבתית. כול עוד פועלים אנו לפי תכתיבים זרים, ערביים ובינלאומיים כאחד, אין אנו עצמאים באמת. בדומה לאבות הציונות, גם אנו נתבעים לחשוב מחוץ לקופסא, ולא להיגרר אחר הדעות המקובלות. בפוליטיקה, כמו בכלכלה, מה שנחוץ לנו הוא לא רק קבלני ביצוע חרוצים, אלא גם יזמים בעלי מעוף ודמיון, שיפתחו בפנינו אופקים חדשים.

רעידת האדמה הפוקדת את המזרח התיכון מעוררת לא מעט ספקולציות – רובן-ככולן מבוססות על אנלוגיות מוכרות מהעבר הקרוב. הבלוטת שבהן היא ההשוואה ל"**אביב העמים**" המזרח-אירופי בשנת 1989, כשבעקבות קריסת ברה"מ השתחררו מדינות האזור מחיבוק הדוב הרוסי, כשהן מצליחות לחולל מעבר ממשטרים קומוניסטיים למשטרים דמוקרטיים-ליברליים בנוסח מדינות מערב אירופה. אנלוגיה נוספת מהשאובה מהזירה האירופית משווה את אירועי 2011 המזרח תיכונית ל"**אביב העמים**" המקורי בשנת 1848, שעה שכשל הניסיון לחולל ליברליזציה בצרפת, כמו גם לגבש מדינות לאום בגרמניה, הונגריה ובאיטליה – ובמקום מהפכה ליברלית התחוללה רסטורציה שהשיבה לשלטון את המונרכיה הישנה והמוכרת.

הכשל העיקרי בשימוש בשתי אנלוגיות אלו הוא העתקת אירועים מהזירה האירופית לזירה המזרח תיכונית השונה ממנה בתכלית. המשטרים הדמוקרטיים-ליברליים שכונו באירופה במשך למעלה מ-150 שנה (מהמהפכה הצרפתית בשנת 1789 ועד תום מלחמת

העולם ה-2 בשנת 1945) – היו תוצאה של היסטוריה ארוכה בהרבה, שהחלה עם קריסת האימפריה הרומית ופלישת השבטים הגרמניים במאה ה-5 לסה"נ. לעומת זאת, ההיסטוריה של המזרח התיכון הנוכחי ראשיתה בכיבוש האזור על ידי האסלאם במאה ה-7 לסה"נ, שמכול בחינה אפשרית הייתה שונה מההיסטוריה האירופית. המזרח התיכון לא ידע במהלך ההיסטוריה הארוכה שלו אף לא אחד מהאירועים שעיצבו את אירופה: רפורמציה דתית, מלחמות דת, מהפכות פוליטיות, התפתחות מדעית וטכנולוגית וכד'. רק משנפגש עם המערב, החלו פוקדים אותו אירועים דומים, בעיקר כתוצאה מלחץ חיצוני – לא כתוצאה מהתפתחות פנימית ואבולוציונית.

אנלוגיה אחרת המשמשת ככלי פרשנות לאירועים הנוכחים לקוחה מאירועי 1979 באיראן, כשאת המשטר המלוכני הפרו-מערבי של השאה, החליף הפונדמנטליזם האסלאמי המוכר לנו היטב. לכן, אותם מומחים למזרח התיכון הזהירו אותנו מראש, שלא אביב אמים אירופי יפקוד את המזרח התיכון – אלא חורף אסלאמי בנוסח טהרן.

בדיעבד מתברר שף לא אחת מהתחזיות הללו התממשו – ובפועל מתרחשת מהפכה שונה לחלוטין, חסרת תקדים במזרח התיכון, אך גם לא דומה למהפכות אירופיות. לא "אביב עמים" דמוקרטי-ליברלי מתרחש במזרח התיכון, אך גם לא חורף אסלאמי בנוסח טהרן – אלא אנרכיה גמורה העשויה להסתיים בהתארגנות-מחדש של האזור, כשאת המדינות המלאכותיות שהוקמו על ידי מעצמות המערב בתום מלחמת העולם ה-1, ירשו מדינות קטנות יותר אך הומוגניות יותר מבחינה אתנית, כפי שתואר לעיל. אף שלא ברור עתה מה יהא מספרן וגבולותיהן – ברור שהן יהיו דומות יותר למתכונת הלאומית האירופית, המבוססת על יחידות אתניות היסטוריות. שלא בדומה ללאומיות האירופית המבוססת על הבדלים לשוניים בעיקר – ההבדלים האתניים במזרח התיכון

הם דתיים בעיקרם, אך לא בלבד. כשם שבאירופה שולטות 3 משפחות לשוניות (שפות לטיניות, גרמניות וסלאביות), שהתפצלו בהדרגה לתת-שפות של משפחות אלו עם גיבוש מדינות לאום – כך עשויים להתפצל 3 המשפחות הלשוניות השליטות במזרח התיכון (שפות ערביות, תורכמניות ואיראניות) להתפצל בהדרגה לתת-שפות של משפחות אלו עם גיבוש מדינות לאום באזור.

חיזוק הזהויות הטריטוריאליות והאתניות במזרח התיכון עשוי להשיבו למצבו במאה ה-7 לסה"נ – בטרם עלייתן של האימפריות המוסלמיות השונות, שטשטשו את הזהויות האתניות המקוריות. האחדות המדומה שהפגינו עד היום העמים דוברי הערבית כלפי חוץ, שהדבק המלכד שלה היה התנגדותם לקיום ישראל – לא תוכל להחזיק עוד מעמד. אחדות זו הושגה בעיקר לנוכח קיומן של מדינות גדולות יחסית כעיראק וסוריה, שנשלטו על ידי רודנים כסאדם חוסיין וחאפז אל-אסד. אך עם נפילתם של משטרים אלה, עשויות מדינותיהם להתפורר יחד איתם. עיראק הייתה מתפצלת כבר מזמן, למחרת נפילתו של סאדם חוסיין, אך החזיקה מעמד בצל כוחות ארה"ב, שמיאנה להסיק את המסקנות המתחייבות מההרכב האתני שלה. עם נפילת בשאר אל-אסד, תתפצל סוריה לאלתר, אלא אם רוסיה תתנגד לכך.

כתוצאה מטרנספורמציה מזרח תיכונית כוללת עשויות להשתנות מיסודן כל הנחות היסוד המזינות את הסכסוכים באזור, לרבות ובמיוחד את הסכסוך בין ישראל למרחב הערבי-מוסלמי. מצריים, שלה הזהות הטריטוריאלית המגובשת ביותר, עשויה להוביל מהלך זה. בעקבותיה ילכו גם יתר עמי האזור, שגיבוש זהותם הלאומית בעייתי יותר. פרט למצריים, ששלמותה הטריטוריאלית אינה מוטלת בספק – הרי שיתר הישויות הפוליטיות באזור עשויות להתפרק ליחידות קטנות יותר, שגבולותיהן יחפפו לדמוגרפיה שלהן, כפי שהוסבר לעיל. מכל מקום, שוב לא נידרש עוד לצבוע את המפה המזרח תיכונית בצבע ערבי-מוסלמי דהוי

ואחיד, אלא נוכל להבחין בצבעים חזקים רבים, בדומה לשאר חלקי העולם – כל אומה והצבע המיוחד שלה. לא עוד קול ערבי אחיד וחד גוני – אלא כל עם והקול המיוחד שלו.

מהפכת זהות מעין זו היא עשויה לחולל שינוי טוטלי של מערכות יחסים באזור כולו. כתוצאה ממהפכת זהות עשויה כל המערכת הפוליטית, הכלכלית, החברתית, התרבותית והאידיאולוגית לפשוט את צורתה הישנה וללבוש צורה חדשה. מהפכה בסדר גודל כזה אינה מתחוללת כתוצאה ממלחמות או מהסדרים דיפלומטיים הבאים בעקבותיהן – אלא אך ורק כתולדה של טרנספורמציה נפשית, שהיא הפרי של שינוי ברגש ובתודעה הקיבוציים. כדי שמרד ההמונים באזור יצלח, צריך לא רק תבונה, אלא גם אורך רוח ונחישות. אין שום קיצור-דרך מן המזרח-התיכון הישן – אזור סוער, לא ליברלי ורווי איבות עמוקות ביותר – אל מזרח תיכון חדש, דמוקרטי-ליברלי ושוחר-שלום.

התעוררות לאומית אמיתית באזור עשויה אפוא לשים קץ לאחד מאחרוני הדינוזאורים שנותרו עדיין בעולם, כדי לאפשר לעמים קטנים יותר ומרשימים פחות, אך בעלי כושר הסתגלות מופלג ומגוון, לתפוס את מקומו. בסופו של יום עשויה אז המפה המזרח תיכונית להיראות דומה יותר למפה האירופית של היום – הפלורליסטית, הליברלית, הדמוקרטית ושוחרת השלום. לכשזה יקרה, לא יהיה עוד צורך בהסכמי שלום (הסכמים שהם, כאמור, לא רלוונטיים ואף בלתי חוקיים על פי המשפט הבינלאומי) – אלא לכל היותר בהסכמי סחר ותרבות, כפי שמקובל ביחסים הבינלאומיים בשאר חלקי העולם. ישראל תיתפש אז לא כנטל, אלא כנכס – כמנוע של מזרח תיכון חדש זה.

התארגנות-מחדש של הזירה המזרח-תיכונית פותחת חלון הזדמנויות בפני הציונות המדינית, שהיה עליה לפלס דרכה

בסביבה קשה הרבה יותר – תחילה במזרח תיכון הנשלט על ידי האימפריה העות'מאנית, לאחר מכן על ידי האימפריה האנגלית, ולבסוף בצל אימת המשטרים האימפריאליים הערביים (מצרים, סוריה ועיראק). עתה, משעה שמתפורר המזרח התיכון לרסיסי מדינות אתניות חלשות בהרבה, שיהיו עסוקות בבעיות הפנים שלהן – תוכל ישראל לתממן ביתר קלות, ובלבד שתצליח לגייס לטובת העניין את מעצמות המרחב הצפוני המתועש.

מבחינות מסוימות ניתן להצביע על דמיון בין מצבה של מדינת ישראל היום, למצבה של מלכות ישראל בעת העתיקה. כינון מלכות בית דוד בעת ההיא התאפשר כשנפתח חלון הזדמנויות בזירה המזרח תיכונית, עם שקיעתן של המעצמות האזוריות בתקופה ההיא – מצריים הפרעונית, ממלכת אשור וממלכת החיתים. היחלשותן של מעצמות אלו יצרה חלל ריק, אותו הצליח עם ישראל למלא על ידי כינון ממלכה ריבונית רבת כוח במונחים של הזמן ההוא. הזדמנות נוספת שנוצלה על ידי עם ישראל הייתה עליית האימפריה הפרסית של פֶּרְש, שאפשרה את שיבת ציון וכינון הבית השני.

בדומה לכך, השכילה גם הציונות המדינית לנצל הזדמנויות היסטוריות, בשני רגעים קריטיים: תחילה עם קריסת האימפריה העות'מאנית במלחמת העולם ה-1, שלאחרי כונן שלטון המנדט הבריטי, עוד בטרם השתלטה גרמניה הנאצית על אירופה – ולאחר מכן בתום מלחמת העולם ה-2, בטרם החלה המלחמה הקרה הבינוגושתית, כשעדיין ניתן היה להשיג שיתוף פעולה בין המערב למזרח. חלון הזדמנויות נוסף נפתח בפנינו היום, ועלינו לדעת לנצלו עד תום.

גורלו של המזרח התיכון ייקבע על ידי עמי האזור מחד – כמו גם על ידי והקהילייה הבינלאומית מאידך. מבין מדינות האזור החשובה ביותר היא מצריים, שמלאה תפקיד מרכזי לאורך כול

ההיסטוריה המזרח תיכונית. מצרים היא היחידה בין מדינות האזור שתצליח לשמור על שלמותה, ולכן כה חשוב באיזו דרך היא תבחר. נכון להיום הולך ומחריף משבר הזהויות במצרים, שעליו הצבעתי בראשית הספר. אף שנדמה כי יד האסלאם היא על העליונה, עדיין חזקים כיסי ההתנגדות של הזרם הטריטוריאלי החותר לכינון מדינת לאום לפי הדגם התקני בעולם של היום.

העובדה שמצריים של היום תלויה באופן מוחלט בסיוע מערבי כדי לשרוד, עושה אותה נוחה יותר לתאם עמדות עם המערב – דבר העשוי לעודד אותה להשתתף בהסדרי ביטחון אזוריים ואף להיאבק בניסיונותיה של איראן להשתלט על מדינות האזור הנמצאות במצב של התפוררות. מצריים היא מעצמה סונית, המשמשת כמרכז הרוחני של האסלאם הסוני. לעומת זאת, איראן היא מעצמה שיעית – ומכאן היריבות הקשה ביניהן. כשמחברים יחד את התנגדות מצריים לאימפריאליזם האיראני עם תלותה המוחלטת במערב, מתקבל צירוף אינטרסים בעל משקל רב בזירה המזרח תיכונית. לכן כה חשובה היא העמדה שינקוט המערב ביחס למצריים. נטישת **מוחמד חוסני מובארכ** מצד ארה"ב, מיד עם פרוץ הפגנות המחאה בינואר 2011, הייתה שגיאה פטאלית מצדה. חרף הפגמים בשלטונו, הצעיד מובארכ את מצריים בדרך הנכונה מבחינת המערב, תוך שהוא בולם את ניסיונות תנועת האחים המוסלמים להשתלט עליה. עתה, עם ניצחון האחים המוסלמים והשתלטותם על מצריים, יקשה על המערב שבעתיים להשתמש בה כעוגן של המודרניזציה במזרח התיכון. למרות זאת, בשל תלותה המוחלטת בארה"ב, יש סיכוי כי בסופו של יום תשוב היא לאוריינטציה הפרו-מערבית שהייתה לה עד נפילת מובארכ.

מבחינה זו עשוי שיתוף פעולה בין מצריים לתורכיה, שאף היא תלויה במערב במידה רבה, לחזק את הציר הסוני באזור כנגד **"ציר הרשע"** השיעי. העובדה שתורכיה היא חברה בברית נאט"ו, עשויה להפוך אותה לנדבך חשוב בהסדרי הביטחון האזוריים,

שכוחות נאט"ו יהוו את העוגן המרכזי שלהם. שיתופה של מצריים בהסדרים אלה, עשויה אף היא לחזקם במאבק לסדר חדש במזרח התיכון, המבוסס על המשפט הבינלאומי ומוסדותיו.

אין להוציא מכלל אפשרות גם תרחיש שונה, שלפיו יתחזק השלטון האחים המוסלמים במצריים – ושכתוצאה מכך יקבלו גם יתר ארגוני האחים באזור זריקת עידוד וינסו לנצל את האנרכיה הנוכחית למטרותיהם שלהם. לנוכח חולשת המשטרים בסוריה ובעיראק – עלולים האחים המוסלמים לנסות להשתלט על מה שייוותר ממדינות אלה לאחר שפיכות הדמים הנוכחית. ואולם, סוריה, בדומה למצריים, נמצאת כבר היום במצב של קריסה כלכלית – ולכן תתקשה היא לכוון משטר אסלאמי יציב, בלא תמיכה מערבית. רוסיה יכולה הייתה לסייע לה צבאית, אך אין בכוחה לתמוך בה כלכלית, בשעה שהיא עצמה זקוקה לסיוע מערבי. בדומה לכך, גם בעיראק עלול שלטון שייעי נחוש להשתלט על בגדד, בסיוע איראני – אך אפשרות זו אף היא קלושה לנוכח היריבות ההיסטורית בין שתי מדינות אלו. זיכרון מאות אלפי בני האדם שנפלו במלחמת עיראק-איראן אף הוא עשוי למנוע התקרבות ביניהן.

גורל האירועים במצרים וביתר מדינות האזור ייקבע אפוא לא רק על ידי מה שירצו ויעשו המוני העם במדינות אלו אלא גם – ואולי בעיקר – על ידי העמדה שתתגבש במערב ביחס לאירועים אלה ובמה שזה יעשה. רעידת האדמה במזרח התיכון החלה אומנם ביוזמה מקומית, אך אחריתה תיקבע מבחוס, בעיקר על ידי ארה"ב והאיחוד האירופי. בפני שני שחקנים מרכזיים אלה נפתחה עתה הזדמנות לסייע לכוחות הפנימיים באזור לחולל מהפכה של ממש.

בעבר שררה באזור יציבות יחסית, שהקנתה תחושת ודאות – אם כי לא בהכרח שביעות רצון. השקט נקנה במחיר חירותם

ורוחתם של עמי האזור. התלות בנפט המזרח תיכוני כבלה את ידי המערב וכפתה עליו שתיקה רועמת, לנוכח העוולות והפשעים שחוללו המשטרים באזור. על רקע זה נוצרה, למשל, הברית הפרדוקסאלית בין ארה"ב, שוחרת זכויות האדם, לבין סעודיה המדכאת אותן ביד קשה. האיחוד האירופי, אף הוא השתיק כמעט כול ביקורת, לנוכח תלותו בנפט המזרח תיכוני. יחסים מעוותים אלה אפשרו את מרוץ החימוש המטורף באזור, שהוזן על כספי הנפט. אנרגיית הנפט, שהופקה ממעמקי אדמתו של המזרח התיכון, הייתה חוזרת אליו בצורת כלי נשק וחומרי נפץ קטלניים – לאחר שעברה עיבוד ופיתוח בבתי החרושת של המערב. ישראל, השוכנת בלב האזור, הייתה הקורבן העיקרי של מרחץ דמים זה, אך לא היחידה. לעומת זאת היום, כשמטרי העריצות באזור נופלים בזה אחר זה כקוביות דומינו – נפתחה האפשרות לכונן יציבות יחד עם חירות ורוחה לכול. אפשרות זו אינה שוללת כמובן את האפשרות המנוגדת, לפי שעל חורבות המדינות הקיימות תחום ח'ליפות אסלאמית בהגמוניה איראנית. קיומן של אפשרויות אלו מצביע על אופייה הלא-דטרמיניסטי של ההיסטוריה, שיותר משהיא הכרח הריהי הרפתקה אנושית במלוא מובן המילה.

כאמור, המפתח לגורל האזור מצוי אפוא לא רק בשאיפות העממיות המקומיות, אלא גם בעמדה שינקוט המרחב הצפוני המתועש כלפיו. היום, לאחר סילוק משטרי העריצות המיליטנטיים בסהר הפורה, הסבירות לכונן מערך שכזה גדלה בהרבה. ברגע כתיבת שורות אלו משטרו של בשאר אסד עדיין עומד על כנו – אך מוסכם על הכול שסופו קרב. עיצובה מחדש של סוריה לאחר אסד הוא הצעד הדחוף ביותר, כשזה עשוי לגרור גם ארגון מחדש של לבנון – שתי מדינות מלאכותיות שהוקמו על רקע היריבות בין אנגליה וצרפת לפני כ-100 שנה. כול ניסיון לשמר את שלמותן הטריטוריאלית של מדינות אלה, אפילו

מבוסס הוא על עקרונות מגילת האו"ם – סופו להיכשל, בשל הלחץ הדמוגרפי הפנימי, הפועל בכיוון הפוך. השאלה כמה זמן יימשכו הניסיונות למנוע את התפרקות סוריה ולבנון, תלויה לא רק ברצון האוכלוסיות המקומיות, אלא גם בעמדה שתגבש הקהיליה הבינלאומית בנושא. בסופו של יום עשויות לקום על חורבותיהן לפחות 6 מדינות חדשות, שגבולותיהן יהיו תואמות להרכב האתני שלהן, כפי שהובהר קודם. בדומה לכך, אף שארה"ב הסיגה כוחותיה מעיראק מבלי לחלקה ל-3 מדינות אתניות – לא יהיה ככול הנראה מנוס מלחלק אותה בהתאם להרכבה האתני.

ניתן לתאר גם תרחיש אפשרי אחר, שלפיו לא יוקמו מדינות חדשות בסהר הפורה – אלא ישתנה משטרן ממשטר ריכוזי למשטר פדרטיבי, בדומה למדינות אחרות בעולם שהרכב האתני מחייב זאת. אף שיש הבדל בין פירוק מדינת-האם למספר מדינות-בת לבין שימור מדינת האם והפיכתה מריכוזית לפדרטיבית – הרי שבפועל אלו מבנים פוליטיים דומים, שכן בשני המקרים מבוזר הכוח הפוליטי בין מספר טריטוריות, להבדיל מריכוזו במסגרת אחת. מבחינה זו, הניסיון ההיסטורי מלמד, שישויות פוליטיות פדרטיביות הן תמיד חלשות יותר ממשטרים ריכוזיים, בלא קשר ישיר לצורת המשטר. ההוכחה המובהקת ביותר לכך היא השוואת מבנה הרייך הגרמני ה-1 במאות ה-17 וה-18 למבנה ממלכת צרפת באותה עת. צרפת הייתה באותה עת המדינה הריכוזית ביותר באירופה המערבית – וכתוצאה מכך השיגה עליונות פוליטית, שהגיעה לשיאה בכיבוש אירופה על ידי נפוליאון. רק משעה שאוחדה גרמניה בידי פרוסיה, הפכה היא למדינה ריכוזית רבת עוצמה עוד יותר – עוצמה שהגיעה לשיאה עם עליית הרייך ה-3 בהנהגת היטלר וכיבוש אירופה על ידו. בדומה לכך, המשטרים הריכוזיים במצריים, בסוריה ובעיראק הם שהפכו מדינות אלו למעצמות אזוריות במחצית ה-2 של המאה ה-20. עתה, עם התפוררותן של סוריה ועיראק והתארגנותן-מחדש

במסגרת שונה – אף הן יחלשו במידה ניכרת ויאבדו את המעמד שהיה להן עד כה.

כתוצאה מהתארגנות מחדש זו של הסהר הפורה, עשויים גם הכורדים לזכות במדינה משלהם – כשלב ראשון לאיחוד כורדי מלא, גם על חשבון תורכיה ואיראן. אף שצפויה התנגדות רבה מצד תורכיה ואיראן לאיחוד מעין זה, ניתן לקוות שזה יתממש בסופו של יום – ובדרך זו יתוקן עוול היסטורי הנמשך כ-100 שנה. הקמת מדינת כורדיסטן היא מחויבת המציאות ותואמת את עקרון הזכות להגדרה עצמית – אף שהוא מתנגש עם העיקרון של שמירה על שלמותן הטריטוריאלית של מדינות קיימות. המקרה הכורדי הוא אולי היחיד במזרח התיכון שבו יש להעדיף את עיקרון ההגדרה העצמית, באשר מדובר באוכלוסייה אתנית מגובשת, שלה שפה והיסטוריה משלה – להבדיל, למשל, מהפלשתינים החסרים מרכיבים אלה. למרות זאת, לא יצליחו הכורדים לזכות בעצמאות, אלא אם יזכו לתמיכת הקהילייה הבינלאומית.

לא רק המיעוטים שדוכאו עד היום בעיראק, סוריה ולבנון עשויים לצאת נשכרים מארגון-מחדש זה של הסהר הפורה – אלא גם מיעוטים נוספים במזרח התיכון במובנו הרחב יותר. התעוררות לאומית מעין זו עשויה לסמן **"אביב עמים"** אמיתי באזור, העשוי לגלוש גם לתוך איראן רב-האתנית, כשם שעשוי הוא לגלוש לאפגניסטן, שאף היא רב-אתנית. הרטוריקה האסלאמית הצליחה עד כה להסתיר את ריבוי הקבוצות האתניות, המהוות מיעוטים מדוכאים בארצם.

אף שאין סטטיסטיקה מדויקת בכול הקשר להרכב האתני של איראן, ידוע שזו אחת מהמדינות הרב אתניות ביותר הקיימת היום. בצד הרוב הפרסי, קיימים מיעוטים כורדיים, גלוגיים, מאזנדראניים, לוריים בלוצ'יים – הדוברים שפות איראניות,

להבדיל מהשפה הפרסית הרשמית. אף שלמתבונן מרחוק נראים הבדלים אלה חסרי חשיבות, הרי שלמעוטים דוברי השפות האיראניות מהווים הם את עיקר זהותם הנפרדת. השפה הפרסית היא שפת-אם מדוברת רק בפי 38 מיליון תושבים באיראן, המהווים כמחצית מכלל כ-78 מיליון תושבי המדינה. בצד מעוטים דוברי שפות איראניות קיימים באיראן גם מעוטים דוברי שפות טורקיות, דוגמת האזרים, הטורקמנים והקשקאיים. שאר התושבים הם בעיקר ממוצא שמי כדוגמת הערבים והאשורים, או דוברי שפות הודו-אירופיות כגון פתאנים וארמנים. אף שיהיה זה מוגזם לצפות שאיראן תתפרק למספר כה רב של טריטוריות אתניות, ניתן בהחלט לחשוב על פירוקה למספר מצומצם של טריטוריות כאלו, ובראשן זו של הכורדים, המונים בשטחה למעלה מ-5 מיליון איש (בצד כ-15 מיליון בתורכיה, למעלה מ-5 מיליון בעיראק, ולמעלה ממיליון בסוריה).

אפגניסטן, אף שאינה משתייכת רשמית לזירה המזרח תיכונית, הרי שיש לה השפעה רבה על הנעשה בה – ולכן יש לבחון גם אותה לנוכח רעידת האדמה הפוקדת באזור. השלטון המרכזי באפגניסטן חלש בהרבה מזה הקיים באיראן – ולכן עלולה היא להיות טרף קל עבור טהרן, אם לא תיכלל במסגרת הסדרי הביטחון האזוריים. אפגניסטן, כמרבית מדינות הזרח התיכון, אף היא פרי הסדרים אימפריאליים – ומכאן המלאכותיות שבה.

רקע היסטורי קצר: בתחילת המאה ה-19 נאבקו האימפריה הרוסית והאימפריה הבריטית על השליטה במרכז אסיה, במה שקרוי כיום "המשחק הגדול" (או "תחרות הצללים") – מאבק שהביא, בין השאר, לעיצוב גבולותיה הנוכחיים של אפגניסטן כמו גם לשמה. בתקופה זו הפרידו כ-3500 קילומטר בין הודו הבריטית לבין גבולות האימפריה הצארית הרוסית. מרבית השטח הזה לא היה מוכר ואף לא ממופה על ידי אף אחת מן המעצמות. ערי המדינה (ח'אנויות, Khanates) הגדולות של האזור – בח'ארא,

ח'יווא, מֶרְן וטשקנט היו כמעט בלתי-מוכרות לזרים. כיבוש הח'אנויות הגדולות של מרכז אסיה על ידי חילות הצאר הדאיג את הבריטים, אשר חששו כי אפגניסטן עלולה להיות "קרש הקפיצה" הרוסי לתוככי תת היבשת ההודית, שנשלטה על ידם ונחשבה כ"היהלום שבכתר" האימפריה הבריטית (שכללה גם את שטחה של פקיסטן של היום).

שתי המעצמות נכנסו למסלול התנגשות בלתי נמנע שהתבטא בתחרות על אזורי מרכז אסיה, ריגול הדדי ומהלכים דיפלומאטיים-אימפריאליים בניסיון להשתלט על האזור. מוקד הסכסוך בין המעצמות ואדמת המריבה העיקרית היה השטח שהפך לימים ל"אפגניסטן" – שם שניתן לאזור על ידי אנגליה ורוסיה. הסכסוך הבין-מעצמתי איים להוביל לפריצת מלחמה כוללת בין המעצמות לא פעם, אך מעולם לא הביא לסכסוך מזוין בפועל.

תחילה ניסתה בריטניה ליצור ברית עם אפגניסטן, כנגד רוסיה ובת בריתה איראן. שני הצדדים שלחו משלחות לקאבול, בירת אפגניסטן, בניסיון לחתום על ברית עם האפגאנים כנגד הצד השני. השיחות בין הבריטים למלך האפגאני דוסט מוחמד חאן הגיעו למבוי סתום לאחר שאנגליה סירבה לבקשת המלך לסייע לו בכיבוש מחדש של חבל פשאור, שנלקח מהן על ידי האימפריה הסיקית בשנת 1834. יחסי בריטניה עם אפגניסטן הידרדרו כאשר הבריטים גילו שהאפגאנים ניהלו שיחות גם עם הרוסים. בשלב זה (1838) החליטו הבריטים לפלוש לקאבול ולהחליף את המלך האפגאני דוסט מוחמד חאן במלך פרו-בריטי בשם שאה סוג'ה דוראני – פלישה המכונה המלחמה האנגלו-אפגאנית ה-1. בשנת 1842 החל גל התקפות על מטרות בריטיות ב קאבול, וחיל-המצב הבריטי בעיר הסכים לסגת ממנה בהסכמה ודרך ציר יציאה מאובטח. איתרע מזלם של הבריטים וההסכמה אליה הגיעו עם המקומיים הופרה, ואותו ציר מאובטח הותקף על

ידי מקומיים והפך למלכודת-מוות בעבור הבריטים הנסוגים, כשמבין כ-4500 חיילים וכ-12,000 מלוויהם, כולל נשותיהם וילדיהם, שרד רק אדם אחד. בריטניה, שעד אז נחשבה בלתי מנוצחת, נסוגה להודו, ופתחה את הדרך להשתלטות הדרגתית של רוסיה על אפגניסטן. המתרחשות המתמשכת בין בריטניה לרוסיה בסופו של דבר למלחמה האנגלו-אפגאנית ה-2 שנערכה בשנים 1878-1880, שבסופה זכתה אפגניסטן לאוטונומיה בחסות בריטניה. בשנת 1919 זכתה אפגניסטן לעצמאות והייתה למונרכיה. בין השנים 1933-1973 שררה יציבות יחסית במדינה, תחת שלטונו של המלך מוחמד זאהיר שאח'. בשנת 1964 העביר זאהיר שאח' חוקה שיצרה דמוקרטיה פרלמנטרית מוגבלת. ב-1973 תפס את השלטון בן דודו של זאהיר שאח', מוחמד דאוד ח'אן, אשר הכריז על עצמו כנשיא רפובליקת אפגניסטן. בשנת 1978 נרצח דאוד וכל משפחתו בידי פעילי המפלגה הקומוניסטית של אפגניסטן, אשר השתלטה בכוח על השלטון. בשנת 1979 פלשה ברה"מ לאפגניסטן כדי לחזק את הכוחות הקומוניסטיים ולהקים בה משטר פרו-סובייטי. פלישה זו גררה מעורבות של ארה"ב, כמו גם של שכנותיה האחרות – כשאפגניסטן משמשת ככלי משחק במלחמה הקרה. המלחמה בין הסובייטים לבין כוחות המוג'אהדין נמשכה עד שנת 1989, גבתה את חייהם של בין 600,000 ל-2 מיליון אזרחים אפגאנים, והביאה לבריחה המונית של כ-5 מיליון אזרחים למדינות השכנות. בשנת 1989 נסוגו כל כוחות ברה"מ מאפגניסטן. בשנת 1992 נפל גם המשטר הקומוניסטי המקומי, בראשות נג'יבאללה, שבעקבותיו פרצה מלחמת אזרחים עקובה מדם, אשר הסתיימה בשנת 1996, כאשר משטר הטליבאן הפונדמנטליסטי השתלט על יותר מ-80% מהמדינה, כולל הבירה קאבול (הקומוניסטים המשיכו להחזיק בחלקה הצפוני). שלטון הטליבאן התאפיין בקיצוניות אסלאמית, החלת חוקי הקוראן כחוקי המדינה, דיכוי נשים חסר תקדים, וכן במתן חסות וסיוע לארגוני טרור אסלאמיים בינלאומיים, כגון

אל-קאעידה. עובדות אלה הובילו להטלת חרם בינלאומי על המדינה.

לאחר פיגועי 11 בספטמבר 2001 האשימה ארה"ב את אפגניסטן במתן סיוע לאוסאמה בן לאדן וארגונו אל-קאעידה. האמריקנים פלשו לאפגניסטן והביאו לקץ שלטון הטליבאן. ב 9 באוקטובר 2004 התקיימו בחסות ארה"ב בחירות דמוקרטיות שנוהלו בליווי שורה של כשלים וחלק מהמפלגות החרומו אותן, אולם לבסוף חמיד קרזאי ניצח ברוב של 55.4 אחוזים מהקולות. אנשי הטליבאן ממשיכים בהתנגדותם למה שהם מגדירים כ"כיבוש אמריקני", ומבצעים פיגועים כנגד מטרות מערביות והשלטון הנבחר. נכון לעכשיו הודיעה ארה"ב על כוונתה לסגת מאפגניסטן במהלך השנה הקרובה, בשל העייפות שפקדה אותה לאחר למעלה מ-10 שנים של שפיכות דמים חסרת תוחלת. ואולם, ספק רב אם לאחר נסיגת הכוחות האמריקאים יתייצב השלטון במדינה זו, כיוון שאף היא סובלת מאותה מחלה שבה סובלות רוב מדינות המזרח התיכון – גבולות מלאכותיים שנקבעו על ידי שיקולים מעצמתיים, המכנסים בתוכם קבוצות אתניות שונות, העוינות זו את זו. אפגניסטן הרב-אתנית כוללת יותר מ-10 קבוצות אתניות, שאף לא אחת מהן נושאת את השם "אפגאנית", שניתן לטריטוריה שלהן מבחוץ. הקבוצות הללו הן: פשטונים, טאג'קים, האזרים, אוזבקים, איימקים, בלוצ'ים, קירגיזים, תורכמנים, נוריסטאנים, פאמירים ועוד. כול עוד כפופות הקבוצות הללו לשלטון מרכזי, הסבירות להשגת יציבות היא אפסית. לעומת זאת, אם יתאפשר להן להקים מדינות עצמאיות משלהן, או להתארגן במסגרת פדרטיבית בתוך הטריטוריה הקיימת – כי אז הסיכוי ליציבות יגדל, כפי שכותב **מרדכי קידר** (מקור ראשון,

:15.2.13)

הכישלון המתמשך של כול המדינות שהתערבו באפגניסטן לאורך ההיסטוריה רווית הדם שלה, נובע מהעובדה שכול

אחת מהן ניסתה להנשים את אפגניסטן, אף שהיא גוף פוליטי מת. מה שהעולם היה צריך לעשות מזמן, הוא למחוק את הגבולות שסימנו הקולוניאליסטים הבריטים והרוסים, ולסמן גבולות חדשים, שיפרקו את המדינה לקבוצות הומוגניות על בסיס אתני ושבטי. הסיכוי שכול אחת מקבוצות אלו תהיה יציבה, גדול לאין שיעור מהסיכוי ליציבות במצב הנוכחי. כול קבוצה תתבסס על הרכב אנושי הומוגני, בעל תודעה ציבורית מאחדת, מנהיגות מסורתית לגיטימית ומטרות משותפות. קבוצות יציבות ומסודרות, המכירות זו בעצמאותה ובריבונותה של זו – יכולות לשתף פעולה על בסיס הסכמים ואינטרסים, ואף להקים ארגוני על כדי להשיג מטרות משותפות... הטעות המערבית באפגניסטן חזרה על עצמה גם בעיראק – מדינה כושלת נוספת, המורכבת גם היא מקבוצות אתניות, שבטיות, דתיות ועדתיות רבות שאינן מסתדרות זו עם זו. לאחר שסאדם חוסיין סולק בשנת 2003, העולם היה חייב לפרק את המדינה המלאכותית הזו לקבוצות הומוגניות, אבל זה לא קרה. התוצאה הייתה שאיראן חדרה אל עיראק המשוסעת והמפורקת. לאחר שארה"ב ובנות בריתה הקריבו על אדמתה יותר מ-4000 חיילים ושפכו יותר מטריליון_אלף מיליארדים) דולרים כדי לייצב אותה – איראן שולטת עליה כיום באופן מלא...כך, בגלל האווילות והבורות המאפיינות את המדיניות המערבית, והפחד השולט במנהיגות העולם המערבי, מצליחה איראן להשתלט על שכנותיה, לשלוט באוצרות הנפט, הגז, המינרלים והמתכות – ולהפוך למעצמה בעלת השפעה קריטית על הכלכלה הגלובלית.

כדי שהמעבר מהמזרח התיכון המוכר לנו מזה כ-100 שנה למזרח תיכון חדש, רב אתני ואולי גם דמוקרטי יותר (שכן לאומיות

ודמוקרטיה הולכים בדרך כלל יחד) יתבצע ללא שפיכות דמים רבה מדי – תידרש מעורבות החלטית ונחושה של האו"ם בתהליך זה. ואולם המכשול העיקרי למימוש עיקרון ההגדרה העצמית במזרח התיכון נעוץ במתכונתו הנוכחית של האו"ם, שבו גוש חוסם של מדינות מוסלמיות, המתנגדות לרעיון הלאומי בהיותו סותר את המשפט האסלאמי. ארגון מחדש של אזורנו תלוי אפוא הרבה יותר בעמדה של מדינות המרחב הצפוני המתועש, מאשר בשאיפות הלאומיות של עמי האזור שדוכאו עד כה על ידי משטרים ריכוזיים מקומיים.

מבחינת ישראל, היתרון המידי שיכולה היא להפיק מהאנרכיה המזרח תיכונית הוא ירידת משקלה של הבעיה הפלשתינית במכלול הבעיות העומדות על סדר יומן של מדינות האזור. הבעיה הפלשתינית אף פעם לא נגזרה מהזדהות עם הפלשתינים – אלא נגזרה משיקולים אימפריאליים של מצריים, סוריה ועיראק (ולאחר מהפכת חומיני גם משיקולים אימפריאליים איראניים). כשפלו צבאות ערב לארץ ישראל בשנת 1948, לא עשו כן כדי לקדם הקמת מדינה פלשתינית – אלא כדי לכבוש אותה מידי מדינת ישראל, שזה עתה קמה. במשך שנים שימש הנושא הפלשתיני כדבק המלכד היחיד כמעט של משטרים ריכוזיים אלה, שלא נהנו מתמיכה עממית.

במזרח התיכון הנוכחי, האנרכי והמקיז את דם אזרחיו, כשכול מדינה נאבקת על שרידותה – עשויה אפוא הבעיה הפלשתינית לרדת מסדר היום האזורי, או לפחות לאבד מהמשקל שהיה לה עד כה. לנוכח השתלטות החמא"ס על חבל עזה, והתחזית לפיה גם חבלי יו"ש ייפלו לידיהם – פוחתת האטרקטיביות של מדינה פלשתינית, גם בקרב אלה שעדיין מאמינים בפתרון "שתי מדינות לשני עמים". אם תשכיל ישראל להציב חלופה לפרדיגמה זו, שקרסה זה מכבר, ברוח תוכנית ההתחברות הישראלית המוצעת כאן – כי אז עשויה היא לקבל לא מעט תמיכה מצד הקהילה

הבינלאומית. לכן, עליה לאמץ תוכנית זו מוקדם ככול האפשר, כדי שמאוחר יותר תוכל היא לייצא אותה במסגרת מתקפה תקשורתית נבונה. כמו כן, עשויה ישראל להרוויח מהאנרכיה האזורית, שכתוצאה ממנה מתפוררות במהירות מדהימה שלושת אויבותיה המסורתיות – מצריים, סוריה ועיראק. אם רק תשכיל ישראל לזהות את חלון ההזדמנויות שנפתח עתה בפניה, עשויה היא לצאת לדרך חדשה, שסופה מי ישרנו.

עיקר הקושי העומד בפני ישראל אינו התמודדות עם לחצים מחוץ – אלא עם לחצים מבית. לאורך כול ההיסטוריה הציונית קמו מתוך העם היהודי כוחות הרסניים שחיבלו במאמץ הציוני, או לפחות נמנעו מלתמוך בו. ניסיונה של התנועה הציונית לגייס תמיכה בתוכניותיה נתקלה באדישות ולעיתים אף ברשעות. כתוצאה מכך, עלו לארץ רק כמה מאות אלפים מיהודי אירופה עד פרוץ מלחמת העולם ה-2 – ואילו כמעט כול השאר מצאו את מותם בבתי החרושת למוות שהקים המשטר הנאצי. לאחר שכבר קמה מדינת ישראל, תמיד היה קיים בה מחנה שהתנגד למפעל ההתיישבות – במיוחד לאחר שחרור חבלי ההר בארץ השומרון ובארץ יהודה. הזדהות רבים ממחנה השמאל האנטי-ציוני עם הגרועים שבאויבי ישראל, הפכה לא רק לבלם מבית – אלא גם הזמנה ללחצים מחוץ. התקשורת הבינלאומית העוינת את ישראל כמעט שאינה צריכה להפיק מסרים משלה – אלא יכולה להסתפק במסרים המיוצאים אליה על ידי השמאל האנטי-ציוני, בנוסף לתעמולה הערבית והאסלאמית.

ההתמודדות עם אויבים מבית היא אולי הקשה מכול. לא כול מי שמתח ביקורת על מדיניות ישראל הוא אויב – אלא רק מי שלא שם רסן לביקורתו. ביקורת עשויה להיות בונה ומקדמת, כשם שהיא יכולה להיות הרסנית. הזדהותם של רבים בתוכנו עם המרים שבאויבנו, היא זן חדש של מחלה ישנה המכונה אוטו-אנטישמיות. השתתפותם של ישראלים בפורומים רבים אנטי

ישראלים בחו"ל, המשחירים את פני ישראל וקוראים להטיל עליה חרמות – היא תופעה הרסנית שיש לשים לה קץ. למרבה המזל, מספרם של אוטו-אנטישמיים אלה הולך ופוחת, ככול שמתברר עד כמה מסוכנת היא נסיגת ישראל. ההתנתקות מחבל עזה, סופה שלא הביאה לשלום – אלא להתגברות הטרור. בדומה לכך, גם הבריחה המבוהלת מדרום לבנון, לא הביאה שלום – אלא טרור.

שלום קר, שלום חם

התארגנותו-מחדש של המזרח התיכון תלויה כאמור בעיקר במה שיעשו אחרים, ובראשם ארה"ב, האיחוד האירופי, רוסיה וסין – ולכן אין ישראל יכולה לעשות הרבה בנידון. התארגנות זו עשויה לשנות את כול המושגים שרכשנו ב-100 השנים האחרונות, מבחינה טריטוריאלית ומשטרית כאחד. מזרח תיכון חדש מעין זה יהא לבטח נוח יותר לישראל, שמשקלה היחסי באזור יעלה, לא רק כתוצאה מיתרונה הטכנולוגי – אלא גם, ואולי בעיקר, בשל החלשות שכנותיה. אפילו מצריים, שלבטח תשמור על שלמותה הטריטוריאלית, עשויה להיחלש מאוד לאור התפוררות השלטון הריכוזי ששרר בה עד כה – קל וחומר יתר המדינות הקיימות ו/או שיקומו על חורבות הקיימות. צפויים לנו אפוא לתקופה ארוכה של חוסר ודאות, אך הפעם בתנאים של מעצמה אזורית, הנדרשת להתאים את מדיניות החוץ והביטחון שלה למצב החדש ההולך ומתגבש. .

עד שיבשילו התנאים במזרח התיכון לכינון שלום "חם" (שלום חיובי, הכולל חילופי סחר ותרבות, מה שמכונה גם "נורמליזציה") – על ישראל להתמודד עם מצבים של שלום "קר" (שלום שלילי של היעדר מלחמה ו/או איום להשתמש בה, והמבוסס כושר ההרתעה הישראלי, כמו גם על המשטר המשפטי שכוננה מגילת

האום). בטווח הקצר והבינוני, העשוי להימשך מספר רב של שנים, ימשיך לשרור באזור שלום "קר" בלבד, שיתבסס בעיקר על כושר ההרתעה הישראלי – ובמסגרת זו תידרש ישראל לפעול מבחינה פוליטית ולתמרן עצמה עד שיתחולל שינוי של ממש באזור.

הבחנה מעין זו שבין שני סוגי שלום אלה נעשתה לראשונה על ידי **בנימין נתניהו** בתקופת כהונתו ה-1 כראש ממשלה, אם כי לא באופן מפורש וברור כול כך. בבסיס הביקורת של נתניהו על מדיניות השלום של קודמיו, עמדה אסטרטגית שלום חילופית של **"שלום תמורת שלום"** – להבדיל מ**"שלום תמורת שטחים"**. כאשר מחילים אסטרטגיה זו בהקשר הישראלי-סורי, פירוש הדבר, שעל ישראל לדבוק ברמת הגולן ולא לשלם בנכסים טריטוריאליים, אפילו תוצע לה נורמליזציה בנוסח מצרים וירדן, שמבחינת נתניהו היא **"תמיד מותנית, תמיד חלקית, תמיד פגיעה ותמיד הפיכה"**. נתניהו לא הבהיר מעולם אם החלופה שבה הוא דוגל היא פשוט המשך של הסטטוס-קוו או משטר ביטחון של פורמלי, שעליו יש לשאת ולתת עם סוריה. חאפז אל-אסד שהתקשה לפענח את כוונותיו של נתניהו, השמיע באוזני משלחת של ערביי ישראל, בנאומו מה-12.8.97, את הדברים הבאים (דביוביץ, סף השלום, עמ' 303):

עד עכשיו השמיע נתניהו הצהרות מוזרות. הוא הציע שלום תמורת שלום, ואחר כך הציע שלום תמורת ביטחון, לאחר מכן הודיע שהוא מצדד בהחלטות 242 ו-338 אבל על פי פירושו שלו.

הנוסחה של **"שלום תמורת שלום"** (במובן של שלום "חס", "שלום אמת", מה שמכונה גם **"נורמליזציה"**), נשמעה מוזרה לא רק לאוזניים ערביות, אלא אף לאוזניים ישראליות ומערביות. כל כך הורגל הציבור בישראל לחשוב במונחים של **"שלום תמורת**

שטחים” עד שהצליל המוזר של **”שלום תמורת שלום”** נשמע כאילו קקופוניה תימהונית, שאלמלא הושמעה על ידי ראש ממשלת ישראל, הייתה נדחית כאמירה של חיזור מהחלל החיצון, אם לא גרוע מזה. ואולם זוהי בדיוק נוסחת השלום החיובי – שלום **”חס”** של קשרי מסחר ותרבות, המכונה גם **”שלום אמת”** – שישראל צריכה להציע לסוריה, או למדינות שיקומו תחתיה. במסגרת הסכם שלום מעין זה, שיכרת מתוך רצון חופשי של שני הצדדים ובתום לב, על בסיס העיקרון של חופש ההתקשרות, יעוצבו תנאי השלום על פי העיקרון של חופש העיצוב. הסכם שלום מעין זה, בין שיהיה עם סוריה בגבולותיה הנוכחיים בעלת משטר פדרטיבי, ובין שתהא עם המדינות שיקומו על חורבנה, יהיה על בסיס של שוויון ובחירה לאומית. הסכמי סחר ותרבות מעין אלה יכרתו בהמשך גם עם יתר שכנותיה של ישראל, בין שאלו ישמרו על גבולותיהן הנוכחיים אך משטרן ישתנה, ובין שיהיו אלה מדינות חדשות – כשכורדיסטן תהיה ככול הנראה הראשונה שבהן.

בניגוד למה שמקובל לחשוב, דווקא נוכחותה של ישראל במזרח התיכון מנעה ממנו להיפך לגיהנום גרוע בהרבה ממה שהוא היום, בהקנותה לו יציבות, לפחות חלקית, בהפנותה את האנרגיה הפוליטית של הערבים מ**”בית השלום”** המוסלמי כלפי חוץ, אל **”בית המלחמה”** (תרגום של המונח **”דאר-אל-חרב”** בשפה הערבית), אליו **”פלשה הישות הציונית הכופרת”**. במלחמה החמה שהתנהלה במזרח-התיכון בין **”בית השלום”** המוסלמי ל**”בית המלחמה”** הישראלי, נפלו הרבה פחות קורבנות מאשר בשלום הקר, ששרר מזה שנות דור בתוך בית השלום המוסלמי, כשמדי פעם הופך למלחמה חמה בנוסח מלחמת עיראק-איראן או עיראק-כווית.

המפתח לשינוי פניו של המזרח התיכון נמצא אפוא בראש-ובראשונה בהשתחררות עמי האזור מהאשליה, שיכולים הם

ללכת נגד הזרם הכללי של ההיסטוריה. בעוד שרוב המדינות בעולם ה-3 עושות מאמץ להסתגל לעולם המודרני, המבוסס על עיקרון הלאומיות (גם אם לא בהכרח על עיקרון הדמוקרטיה הליברלית) – הולך וגובר זרם עכור של פונדמנטליזם אסלאמי על מדינות האזור, המצהיר כי האסלאם הוא הפתרון לכול חוליי החברה. אפשר להסכים עם הביקורת של מנהיגי האסלאם כנגד הסכנה שבמתירנות המערבית – אך לא עם ביקורת בלתי מרוסנת השוללת כול ערך מערבי באשר הוא, ובדרך זו מצדיקה מצוקה, עוני ונחשלות. כשהופכים את האסלאם לא רק לאידיאולוגיה פוליטית פנים מדינית, אלא גם למרכיב מרכזי במדיניות חוץ, כפי שעושה איראן – חוזרים באחת למצב של יריבות בלתי מתפשרת בין מדינות, כפי שהיה המצב במלחמה הקרה הבינגושית, שכנגדה התריס **מיכאיל גורבצ'וב** בספרו **"פרסטרויקה"** (ע' 135, 209):

אין להעביר חילוקי-דעות אידיאולוגיים לתחום היחסים בין מדינות – ומדיניות החוץ אינה צריכה להיות כפופה להם. שכן, אידיאולוגיות יכולות להיות רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב – ואילו האינטרס של הקיום ומניעת המלחמה הוא אינטרס כללי ועליון...כאשר מדינה אחת רואה בזולתה את הרשע בהתגלמותו, ובעצמה היא רואה את התגלמות הטוב המוחלט, הרי יחסיהן הגיעו למבוי סתום.

כאשר מכריזה איראן קבל עם ועולם כי על מדינת ישראל להיעלם מן הזירה הבינלאומית, הופכת היא עצמה לבלתי לגיטימית, בהתריסה כנגד המשטר המשפטי שמנסה מגילת האו"ם להשליט בעולם. העובדה, שנשיא איראן מכריז על כוונתו להשמיד את מדינת ישראל מעל במת עצרת האו"ם, היא לא סתם עוד שערורייה פוליטית – אלא כריתת הענף שמכוחו מתקיימות כול מדינות העולם המודרני. כשמקדישה מעצמה אזורית דוגמת איראן את משאבי הנפט שבאדמתה לא לצורך פיתוח חינוך,

טכנולוגיה ומדע – אלא לצורך השגת נשק גרעיני ולהתעצמות קונבנציונלית, כי אז לא רק כורתת היא את הענף עליו היא יושבת, אלא אף משמיטה את הקרקע מתחת מחויבותה כממשלה כלפי עמה. כאשר מכריזה איראן שהיא חיל החלוץ של מהפכה שמטרתה להשיב את עמי האסלאם לתקופת הזוהר של הח'ליפות המוסלמית בימי-הביניים – הריהי מסכנת לא רק את ישראל אלא גם את כול שאר מדינות האזור שיידרשו לוותר על עצמאותן לנוכח הגמוניה איראנית באזור.

שלום אמת – והאיסור לשקר

שלום במזרח התיכון, המתיימר להיות לא רק "שלום בר-קיימא", אלא אף "שלום אמת", צריך להיבנות על יסודות איתנים של בטחון, של צדק, ומעל לכול – של אמת. ואולם, האמת הינה לא רק הקורבן הראשון במערכה התעמולתית שמנהלות מדינות ערב נגד ישראל – אלא אף במערכת ההסברה שמנהלות ממשלות השלום בישראל מזה כ-20 שנה, לצורך השגת הכרעה בדעת הקהל הישראלית לטובת הסכמי שלום עם הרשות הפלשתינית, עם סוריה ולבנון – ולבסוף אף עם העולם הערבי כולו.

מאמצי הסברה אלה גוברים, ככול שמתעצמת ההתנגדות להסכמים אלה בקרב הציבור הרחב, שנאלץ לשלם בדמו בגין משיחיות "שלום עכשיו, או לעולם לא" של מנהיגיו. הקש ששבר את גב הציבור הייתה הנסיגה החד-צדדית מחבל עזה, שאמורה הייתה להביא שקט ליישובי הדרום – אך בפועל הביאה למטר עז של טילים בעל טווח פעולה גדל והולך, עד תל אביב עצמה. שקריותה של מערכת הסברה פנימית זו לא הייתה ברורה יותר לנוכח מתקפות הטרור ההולכות ומתעצמות, ככול שגוברים הניסיונות להשכיח שלום. הציבור הרחב אינו קונה עוד סחורה משומשת זו, שדם אזרחיה עליה. היום, יותר מאי-פעם לפניו,

מוכן הציבור לשמוע אמת – אף אם כרוך הדבר בהתפקחות מאשלויות שנטעו בו במהלך השנים.

במשך שנים נתונים אנו למסע הפחדה מצד מחנה השמאל, שאינו בוחל בשום תחבולה ושקר כדי לכפות את האידיאולוגיה המשיחית שלו. מבין אלה בולט השקר בדבר **"השד הדמוגרפי"** המאיים עלינו, אם לא תחולק ארץ ישראל לאלתר, פן מחר יהיה זה כבר מאוחר; כזהו גם השקר, שאם לא נעשה שלום עכשיו, כי אז כבר מחר תפרוץ מלחמה איומה; כזהו השקר שאם נמשיך לישב את חבלי ההר, כי אז יימאסו בנו גם אותם גויים, שהיום הם לצידנו, או לפחות אינם נגדנו – וכתוצאה מכך נוצא ממשפחת העמים ונקלע לבדידות נוראה וכד'.

הרטוריקה האפוקליפטית של ברק, פרס, ביילין וכד' לא נועדה אלא ליצור תחושה של דחיפות, שבדיעבד מתברר תמיד שהיא מדומה או כוזבת. תחושה זו מועצמת שעה שהיא מגובה על ידי תקשורת היסטורית, שכדי להעלות את הרייטינג עושה היא מכול זבוב פיל, ומכול אירוע – דרמה. תעמולה שקרית זו, שאין לה אחיזה במציאות הפוליטית, מיועדת לשכנע את עם ישראל, שאין לו ברירה אלא לבלוע את הגלולה המרה של מסירת שטחים תמורת שלום.

שבויים בשקרים של עצמם, מתקשים מחנה השמאל והתקשורת להבחין בין דמיון למציאות – תופעה שברמת הפרט נחשבת למחלה. לא העובדות וניתוחן תחילה – אלא האידיאולוגיה המשיחית תחילה. לכן, כשלא מתחולל שינוי במציאות המזרח תיכונית, מדברים הם על **"חלון הזדמנויות"**, **"החמצה היסטורית"** וכד' – כפי שקרה במהלך שנות ה-90 שבהן שלטה בישראל כת משיחית; לעומת זאת, כשמתחולל שינוי ממשי במציאות המזרח תיכונית, כפי שקורה היום, אין הם מצליחים לזהות את האפשרויות החדשות שנפתחו בפני ישראל.

השפעה הרסנית זו על תפישת הזמן שלנו, היא לא רק תוצאה של תפישת המשיחיות הרווחת אצלנו – אלא גם פרי מהפכת התקשורת ההמונית, המעוותת את תפישת המציאות שלנו. כול אותם פוליטיקאים ופרשנים נטולי תודעה היסטורית מאוזנת, נוטים להשתמש במונחים דרמטיים וחד-ממדיים – מבלי לתת את הדעת על האפשרות ש"מה שהיה או מה שיהיה", או שהדברים יתרחשו באופן שונה. השבת האיזון לתפישת הזמן שלנו היא חלק מכינון תפישת מציאות נכונה ומדויקת יותר – הן לגבי המתרחש בעולם בכלל, והן לגבי המתרחש בארצנו בפרט.

אחד מסימני ההיכר של אדם בריא, היא היכולת להבחין בין פחדים אמיתיים לבין פחד-שווא – כמו גם בין תקוות ריאליות לבין תקוות-שווא. פחד אמיתי הוא יועץ טוב, כשהוא מזהיר מפני סכנה אמיתית – ואילו פחד-שווא הוא יועץ רע, באשר מדליק הוא נורה אדומה גם כשלא קיימת סכנה כלל, או שסבירותה נמוכה. בדומה לכך, תקווה אמיתית היא יועץ טוב, כשמזעה היא אפשרויות חדשות, שקודם לכן לא היו בנמצא – ואילו תקוות-שווא היא יועץ רע, באשר מציבה היא מטרות שלא ניתן לממשן במציאות הנוכחית. מכאן הצורך בהבחנה בין הפחדים השונים, כמו גם בין התקוות השונות – ברמת הפרט וברמה הציבורית כאחד.

מבחינה זו, מותר האדם מן הבהמה, החיה בהווה המידי בלבד – להבדיל מהאדם החי גם בעתיד. רק אצל האדם מתקיים פחד שווא, הקשור ביכולתו לדמיין סכנות עתידיות, לא רק אקטואליות, כשאר בעל החיים. מכאן גם הדאגה לעתיד, החשש שדווקא התרחישים הגרועים יתרחשו. בדומה לכך, רק האדם ניחן ביכולת לקוות – כי התקווה מקורה ביכולת החיזוי, שהיא תכונה אנושית מובהקת. תקווה ריאלית היא יועץ טוב, שעה שתקוות שווא היא יועץ רע, לעיתים אובדני. אם אתה הולך ביער

ורואה מרחוק נמר, כדאי שתצטייד ברובה – ולא תושיט לו יד מלטפת, משל היה הוא חתול מחמד.

הפחד ממלחמה כמו התקווה לשלום מובנים בנפש האדם. אך מי שאינו מבחין בין סכנה ממשית ומיידית שהאויב יפתח כנגדו במלחמה, ולכן מוכן הוא להקריב הכול, אפילו את חייו וחיי אזורחיו – הריהו שוטה, אם לא גרוע מזה. מי שאחוז פחד מפני אובדן התקווה לשלום, מאבד את היכולת להבחין בין תקווה ריאלית לתקוות-שווא, משמע מאבד הוא את כושר השיפוט שלו, שהוא אמת מידה לכול חשיבה רציונלית. על כשל מעין זה מצביע **אורי אליצור** כשהוא מבקר את סיסמת הבחירות של ציפי לבני **"התקווה תנצח את הפחד"** (מקור ראשון, 4.1.13):

התקווה והפחד של ציפי לבני, מתהפכים לגמרי: לא התקווה מנצחת את הפחד, אלא הפחד לאבד את התקווה מנצח את השכל.

שלום במזרח התיכון, המתיימר להיות לא רק **"שלום בר-קיימא"**, אלא אף **"שלום אמת"**, צריך כאמור להיבנות על יסודות איתנים של בטחון, של צדק, ומעל לכול – של אמת. לעומת זאת, שלום שייבנה על שקרים של הצד הערבי ועל חצאי אמיתות של הצד הישראלי והאמריקאי, סופו להתנפץ אל מול סלעיה האכזריים של המציאות המזרח תיכונית, כפי שכתב בנימין נתניהו, בספרו **"מקום תחת השמש"** (1' 323):

שלום של אמת חייב להביא בחשבון את טיבו האמיתי של האזור ואת האיבות המיוחדות המקננות בו. עליו להציע פתרונות מציאותיים לסכסוך המהותי הקיים ועומד בין העולם הערבי ובין מדינת היהודים.

בפרספקטיבה זו, ההבדל בין מדינאי שקר למדינאי אמת, היא היכולת להבחין בין הזדמנויות אמיתיות להזדמנויות כוזבות. כשהצהיר ברק שבעת כהונתו נפתח חלון הזדמנויות חד פעמי,

העלול להיסגר תוך פרק זמן קצר – לא יכול היה להצביע על שום עובדה ממשית שתתמוך בכך. דבר לא השתנה באותה עת, שהיה בו כדי להצביע על שעת כושר, לחולל שלום באזור. פרט לחילופי שלטון בישראל, ולחילופי שלטון אפשריים בארה"ב בינואר 2001, לא קרה דבר בשנת 1999 שהצביע על שינוי כלשהו באזור, המחייב לעשות שלום דווקא עכשיו.

למרות כל זאת הותקפנו בתקופת ברק בקדחת של פרשנויות לגבי **"המפץ הגדול"** שהתרחש בזמן האחרון ואשר כתוצאה ממנו **"נשבר הקרח"**, **"נפרצה הדרך"** וכיוצא באלו דימויים אפוקליפטיים ומשיחיים, המעוררים בנו תחושה של **"עכשיו – או לעולם לא"**. השפה, כך יאמרו לך פסיכולוגים ובלשנים, יוצרת עולם משלה. רטוריקה הטעונה דימויים של דחיפות עשויה להוציאך משיווי משקלך וליצור אצלך גישה בלתי מאוזנת לכל נושא הקשור בזמן. לפיכך, בבואנו להעריך מצבים אישיים וחברתיים ולקבוע עמדה ביחס לזמן, עלינו להיות ערים לנטיות אישיות החבויות בנו, או ללחצים חיצוניים המשפיעים עלינו, אשר בכוחם ליצור אצלנו תמונה בלתי מאוזנת ביחס לזמן.

מבלי להיכנס לסבך השאלות הקשורות בתפישת הזמן שלנו כפרטים או כאומות, אסתפק בקביעה כי, בתקופה המודרנית אפשרות הטעות שבנטייה לצד השמרנות, הגורסת כי לא חל שינוי במצב – אינה שקולה כנגד אפשרות הטעות ההפוכה, לפיה חלה תמורה קיצונית במציאות. לא כך היו הדברים בעבר, כשהזמן התנהל בעצלתיים, בלא שבני האדם חשו כמעט בשינויים מהותיים במהלך חייהם. אז הייתה הנטייה לשמרנות עיקר – ואילו במציאות המודרנית, שבה התודעה הקולקטיבית מעוצבת על ידי התקשורת המסחרית והזמן האיץ מהלכו, הנטייה היא העיקרית היא לשפוט הכול כאילו היה הוא חדש, ומכאן זיהוי הידיעות כ"חדשות".

לתקשורת תפקיד מרכזי בעיצוב תודעת הזמן שלנו. לתקשורת המסחרית אין קיום, אלא בעולם של דרמות הבאות בזו אחר זו, בקצב מסחרר ככל האפשר. בעולם של שיגרה עלולה התקשורת למות. כשהרייטינג הוא המבחן לכל דבר, אין לתקשורת מנוס מלהשתמש ברטוריקה מתלהמת המצביעה על שינויים ותמורות רדיקליים ככל האפשר. רטוריקה זו מתבטאת בביטויים טעונים מבחינה רגשית כגון: "חלה מהפכה", "נפרצה הדרך", "נשבר הקרח", "התחולל מהפך", "חל שידוד מערכות", "נפתח פרק חדש" וכד'. הדגשת השינוי והתמורה ביחס לקבוע ועומד בחיים הפוליטיים, נגזרת מהעתקת דימויים מעולם הכלכלה והמסחר לעולם הפוליטי. בחברה ממוסחרת עד לעמקי נשמתה, לא ניתן למכור דבר, אלא אם הוא חדש. לכן, פוליטיקאים, בדומה לאנשי עסקים, מוכרים לנו דברים ישנים באריזה חדשה וממחזרים ללא הרף את הסחורה שלהם. כל דבר אצלנו יכול להיות רק "חדש", "שיא של כל הזמנים", או לחילופין "שפל", "משבר" וכו', והדברים ידועים. אפילו את העובדות השגרתיות ביותר אנו צובעים בגוונים חזקים כגון: "חדשות", "ערב חדש" וכו'. הצבעה על שינוי קיצוני כרוכה בחשיפת תופעה חדשה, ויש בה מן המעניין והחגיגי. על רקע זה קבעה ההיסטוריונית ברברה טוכמן בספרה "ראי רחוק: מבט למאה ה-14", את מה שהיא כנתה "חוק טוכמן":

אסונות אינם מצויים לרוב כפי שמצטייר מדיווחים מסוימים. העובדה שמאורע מתואר בכרוניקות גורמת לו להיראות מרוכז ושכיח, ואילו המאורעות בפועל נוטים להיות בלתי סדירים הן בזמן והן במקום. בנוסף, ההתמדה של המציאות הנורמלית חזקה יותר מאשר השפעתה של ההפרעה, כפי שניתן להתרשם מתקופתנו. לדוגמה, לאחר שמיעת החדשות היום, עלול המאזין לחשוב שהעולם כולו מלא בשביתות, פשעים, הפסקות חשמל, פריצת סכרים, תקלות רכבת, השבתת מערכת החינוך, שודדים, נרקומנים,

ניאו-נאצים ואנסיים. העובדה, היא כי יכול אדם, ביום טוב, לשוב הביתה בערב מבלי להיתקל בדיווחים כאלו יותר מפעם אחת או שתיים – עובדה זו הובילה אותי לנסח חוק של טוכמן, והוא: "העובדה שאירוע מצער מדווח, מכפילה את המשמעות המיוחסת לו פי חמש עד עשר, או כל מספר אחר שהקורא מעוניין לתת".

קביעה כי "עולם כמנהגו נוהג" היא לא רק משעממת יותר – אלא גם רווחית פחות. בחברה מתוקשרת וממוסחרת כשלנו, כל התחלה טרייה נחזית להיות תהליך מוגמר, כשם שתופעות שתחולתן מוגבלת, נראות לנו כלליות וחובקות עולם. על חידוש השיחות עם סוריה, דובר אז לא כעל ראשית מו"מ מדיני, שסופו כלל אינו ידוע – אלא כלא פחות מ"פריצת דרך", "רגע היסטורי", "רגע האמת" וזאת אף בטרם החלו השיחות עצמן. מניסיונו אנו יודעים, כי מה שהחל כתקווה גדולה עלול להסתיים בכישלון ובאכזבה, כשם שעשוי הוא להיות רק אפיזודה חולפת ולא להעיד על מגמה מתמשכת. ואף אם מסתמנת מגמה מסוימת אין לנו ודאות כי תגיע לכלל מימוש והשפעה. מגמות עשויות להשתנות תוך כדי תהליך ההגשמה. השלכה מכיוון מסוים, המסתמן עכשיו, לכיוונם של הדברים בעתיד, עלולה להביאנו לכלל טעות. הערכת המצב העכשווי לעולם אינה פשוטה, ואין לנו כלים מדויקים לאמוד שינויים ותמורות. כמו כן יש אירועים הנתפשים כשינוי דרמטי, אך מתבררים בדיעבד כמדומים, ולהפך: יש שינויים חשובים שכלל איננו מבחינים בהם, בהיותם תהליכי עומק הסמויים מהעין.

פעמים רבות בהיסטוריה נתאמתה האמרה: "ככול שהדבר משתנה, הריהו נשאר כמו שהיה". לא קל לשפוט באופן מפוקח ומאוזן בשאלה, מה מהווה המשך ורציפות ומה מעיד על תמורה וחידוש. הערכת מגמות בתחומיהן ובמקומן, שיפוט מוחשי של המצבים – עשוי להיחשב כראיית קצרת טווח. לעומת זאת,

הפשטות והכללות עשויות להעיד על ראייה ארוכת טווח; ואולם באותה מידה יש בהן כדי להשיג את גבול המציאות אל עבר עולמות שהן רק יצירי המחשבה והדמיון, תיאוריות החסרות שורשים בהווה. אנו עשויים לטעות בהערכת מגמות לא רק בשל פרשנות מוטעית ביחס לעובדות – אלא אף בהערכת יתר או חסר של האפשרויות הקיימות. כשאנו מצביעים על מגמה מסוימת בלא להציג כנגדה מגמה אפשרית אחרת, אנו מצמצמים את יכולת הבחירה שלנו. החשיבה במונחים של תיאוריות מתחרות היא ראשיתה של ההגות הרציונלית. בחירה בין חלופות היא תנאי לכל חשיבה הגיונית ולכל שיקול דעת. חשיבה חד-ממדית איננה רציונלית, בהוציאה מגדר האפשר אמצעים אחרים להשגת אותה מטרה. כשאנו חושבים על השלום רק במושגים של "שלום תמורת שטחים", סוגרים אנו אופציות אחרות, דוגמת שלום שאינו כרוך בתשלום כלשהו, אלא הוא בבחינת זכות יסוד של עמים ויחידים בזירה הבינלאומית. בדומה לכך, כשמוצבת רק חלופה אחת לשתי מדינות לשני עמים, בבחינת מדינה דו-לאומית שתכרסם בזהותה היהודית של מדינת ישראל – כי אז מוציאים אנו מכלל אפשרות חלופות אחרות, כגון אלו שהוצגו קודם לכן.

חשיבה פוליטית, כמו חשיבה כלכלית, נעשית רציונלית רק כשהיא מכניסה שיקולים של עלות-תועלת, תרומה ותמורה. כשאנו מדברים על "מחיר השלום" צריך לבחון לא רק את התמורה שנקבל (איזה שלום) ואת המחיר שנשלם בעדו (על מה נידרש לוותר) – אלא גם את אפשרות שלא נידרש לשלם מאומה בעבור השלום, כי זכותנו לשלום היא זכות יסוד חוקתית, בלתי ניתנת להתניה ולהסכם. בדומה לכך, ברירה הנחזית להיות אמיתית בהקשר מסוים, עשויה להתברר ככוזבת בהקשר אחר. כך, למשל, כל עוד חושבים אנו רק במונחים של "שלום תמורת הגולן", איננו יכולים לבחון אפשרות של "שלום עם הגולן", במסגרת של שינויים טריטוריאליים מזעריים בלבד.

פרשנות חד צדדית של העובדות מחד, כמו גם של האפשרויות השונות מאידך – היא **אי-רציונלית**, באשר סוגרת היא אופציות. כדי למנוע מצב כזה מוכרחים אנו לפתח לא רק פרשנות רב צדדית של העובדות – אלא גם של האפשרויות. פרשנות של העובדות פשוטה יותר, בהיותה עוסקת במה שישנו, במה שכבר הגיע לכלל השפעה ומיצוי. ככל שהמידע שלנו לגבי המציאות עשיר ורב צדדי יותר, כך עשויים אנו להיות מופתעים פחות. לעומת זאת, פרשנות של אפשרויות קשה בהרבה, באשר כרוכה היא לא רק בבירור העובדות – אלא גם בבירור מצבים שטרם התנסינו בהם.

רוב התחזיות שלנו מתבררות בדיעבד ככוזבות, לא רק משום שהמידע לגבי מה שישנו היה לקוי וחלקי – אלא גם משום שלא נערך בירור מקיף של מה שטרם נוצר, של האפשרויות השונות הטמונות בכל מצב. קריסתה המהירה של בריה"מ לא נחזתה על ידי איש מהמומחים במערב, לא רק משום שהמידע על התהליכים שהתרחשו מאחורי מסך הברזל היה חלקי מבחינה כמותית וחד צדדי מבחינת ההערכה המודיעינית – אלא גם משום שאיש לא יכול היה לצפות את עלייתו לשלטון של ליברל רוסי **כמיכאיל גורבצ'וב**, לנוכח ההיסטוריה הריכוזית ארוכת השנים של רוסיה. בהתמודדות עם חברות סגורות, המקמצות בזרימה חופשית של מידע על המתרחש בתוכן, נאלצים אנו להסתפק במידע חלקי וחד צדדי. לפיכך, אין לנו ברירה אלא לעשות ככול האפשר לחיזוק המודיעין שלנו כדי להשיג מידע מרבי, בכל האמצעים המודיעיניים העומדים לרשותנו.

מדיניות חוץ וביטחון חדשה לישראל

הגיעה השעה לסכם את המדיניות שראוי כי ישראל תנקוט לנוכח רעידת האדמה הפוקדת את האזור מאז ינואר 2011. ראשית, יש לדלות מבין שלל האירועים את המגמות הכלליות המסתמנות, אף שאלו סותרות במידה רבה זו את זו. שנית, יש להשתחרר מהנחות יסוד שהופנמו בתודעה הישראלית והבינלאומית במשך כ-100 שנה מאז עוצב לראשונה המזרח התיכון הנוכחי – מתוך הבנה שאלו אינן תקפות עוד. שלישית, יש לחזור ולהזכיר תובנות שנשכחו בלחץ האירועים, כשהחשובה שבהן היא המהפכה שחוללה מגילת האו"ם בהפלילה את המלחמה, גם שזו לא יושמה עד עתה במציאות.

הזירה המזרח תיכונית היא לא רק הסוערת שבזירות העולם – אלא גם צרכנית הנשק הגדולה שבהן, במיוחד לאחר תום המלחמה הקרה. בשעה שרוב מדינות העולם מצמצמות את תקציבי הביטחון שלהן – מדינות המזרח התיכון ממשיכות להתחמש עד קצה גבול היכולת הכלכלית שלהן, ובמקרים רבים אף מעבר לכך. סוריה לא תוכל לפרוע לעולם את חובותיה כלפי רוסיה, כשם שמצריים לא תוכל לפרוע את חובותיה כלפי ארה"ב – באשר שתי מדינות אלו הן חדלות פירעון למעשה.

כול עוד התנהלה המלחמה הקרה היה אולי צידוק להשקעה בחימוש האזור על ידי המרחב הצפוני המתועש, גם אם היה הדבר קשור בנטל כלכלי לא קטן; ואולם היום, כשהמאבק הבינושי הסתיים, וכשמרחב הצפוני שקוע עד צוואר בבעיות כלכליות משלו – אין כלל צידוק בהמשך חימושו של האזור. הפסקת מרוץ החימוש האזורי, שמומן בעיקרו מבחוץ, היא עתה אינטרס אמריקאי, רוסי ומערב אירופי כאחד. המזרח התיכון הוא עדיין ספק הנפט העיקרי של מדינות העולם. התיעוש המואץ של סין והודו יוצר לחץ נוסף על שוק הנפט העולמי, וכתוצאה מכך

עולה חשיבותו הכלכלית של האזור לכלכלה העולמית. כול עוד לא יומצאו תחליפים זולים יחסית לנפט, הרי שכול זעזוע נוסף באזור עלול להשפיע מיידית על שאר העולם – ומכאן הצורך הדחוף לשמור על יציבותו, דווקא עכשיו כשהוא מטלטל בעוצמה כה רבה. ואולם, יציבות אזורית לא תושג, אלא עם יכון משטר של ביטחון אזורי – שיהא בכוחו לרסן את האנרכיה האזורית מחד, כמו גם את שאיפותיה האימפריאליות של איראן, מאידך. גיוס דעת הקהל העולמית לטובת רעיון הביטחון הקיבוצי הוא אפוא היעד הראשוני שעל ישראל להציג לקהלייה הבינלאומית.

ההנחה, שהזירה המזרח תיכונית תוכל להתמודד בכוחות עצמה עם האתגרים הנוכחיים, מוטעית לחלוטין. נכון אומנם שבלי תמיכה עממית רחבה לא ניתן יהיה לחולל שינוי אמיתי באזור – אך בה במידה נכון שבלי מעורבות חיצונית עלולה האנרכיה האזורית לגלוש לשפיכות דמים הרסנית בהרבה ממה שנחזה עד כה. כמו כן, אם המערב לא יתערב, כי אז תתערב איראן ותכפה את סדר היום שלה על האזור. ההיסטוריה, בדומה לטבע, אינה סובלת חלל ריק, ולכן כוח חיצוני כלשהו ימלא את החלל שנפער היום בזירה המזרח תיכונית. אם מעוניין המערב במודרניזציה פוליטית, כלכלית וטכנולוגית של האזור – עליו להתערב לאלתר בנעשה בו. אם היה צורך בהוכחת טיעון זה, באו המקרים של לוב וסוריה והמחישו זאת היטב. בלוב התערב המערב, וכתוצאה מכך הושם קץ למלחמת האזרחים (זמנית לפחות); לעומת זאת, בסוריה לא התערב המערב עד כה, ולכן נמשכת בה מלחמת האזרחים עד לרגע זה.

על העובדה שהמזרח התיכון הולך ומתפורר אין מחלוקת. חילוקי הדעות מצטמצמים לגבי השאלה **"מה לעשות?"**, כמו גם **"איך לעשות?"** – ובעיקר איך לשתף פעולה בין השחקנים המרכזיים במערב, לנוכח היריבויות המסורתיות ביניהם, שהודחקו בתקופת המלחמה הקרה. נכון לעכשיו, קשה לראות כיצד תושג הסכמה

בין השחקניות המרכזיים במערב, שלכול אחת מהן אינטרסים ובעיות משל עצמה. מבין כול השחקניות הללו החשובה שבהן היא ארה"ב, שלאחר תום המלחמה הקרה הפכה למעצמת-העל היחידה בעולם. ואולם, אמריקה זו שקועה עד צוואר בחובות עתק – על סף פשיטת רגל כלכלית. פיחות הדולר ביחס לאירו ולמטבעות אחרים בעולם (כולל השקל הישראלי) היא ראייה נוספת להיחלשות הכלכלה האמריקאית. אף שלא ברק אוֹבָמָה יצר משבר כלכלי עמוק זה, שהתחיל עוד בימי קודמו, ג'ורג' בוש הבן – הרי שהוא תרם לזה לא מעט על ידי מדיניותו הכושלת.

נכון להיום ארה"ב היא מדינה לווה – לא מלווה. סיוע החוץ שהיא נותנת אינו נשען על הון עצמי – אלא הון זר, במיוחד סיני. לעובדה שארה"ב היא היום מדינה לווה, על סף חדלות פירעון, עלולות להיות השלכות רבות על עוצמתה הצבאית כבר בעתיד הקרוב. אף שלא ברור בשלב זה עד מתי תימשך הידרדרותה הכלכלית של אמריקה, הרי שכבר היום ברור, שזו לא תוכל להמשיך לשאת לבדה בנטל הביטחון הקיבוצי הגלובלי. מדינות האיחוד האירופי, יפאן וסין יידרשו לשאת אף הן לשאת בנטל הביטחון – באשר אף הן נהנות מפירותיו. מדינות הנפט הפרו-מערביות במזרח התיכון (במיוחד סעודיה, אמירויות המפרץ, קטאר וכווית) – אף הן יידרשו לתרום לתקציב הביטחון הקיבוצי, במיוחד זה שיוקצה לאזור, באשר הן עשויות להיות הנהנות העיקריות ממנו.

מדיניות החוץ של ארה"ב תחת שלטון אוֹבָמָה סבלה מחסרונות דומים לאלה של מדיניות הפנים שלו. מדיניות חוץ זו הייתה נגועה בכול חוליי משיחיות השלום הישראלית, מעין גרסה אמריקאית של "שלום עכשיר" – אלא שהפעם במהדורה גלובלית. התרפסותו המשפילה של אוֹבָמָה בפני מלכים ונסיכים במזרח התיכון, הייתה נקודת שפל חסרת תקדים במדיניות החוץ האמריקנית. ארה"ב, גבירת הימים, כרעה בך לפני שליטים, שעד

לפני זמן קצר נחשבו לכפופים. כמו כן, מדיניות הפיוס שנקט אוֹבָמָה כלפי האייתולות באיראן, אפשרה להם להמשיך באין מפריע בהתחמשותם המהירה, כשהיום עומדת איראן על סף של יכולת גרעינית תפעולית.

התנהלות אוֹבָמָה מזכירה את זו של שמעון פרס, משיח השלום הישראלי האולטימטיבי – ומי שנתן השראה לכול הבאים אחריו, כולל אהוד ברק. כבר בתקופת הבחירות בשנת 2008 לא נתפש אוֹבָמָה כסתם מועמד לנשיאות – אלא למלך-המשיח בגרסה הנוצרית-אמריקאית. את ההוכחה לכך סיפקו הפְּרָזות של אוֹבָמָה, ובמיוחד האיקונים שצייר אומן הרחוב רב-ההשפעה **שְׂפָרד פְּרִי**, שהתגלו כלהיט ענק בעצרות הבחירות. המבטים הנשיאותיים המשקיפים בתקווה אל עבר אופק מרוחק, בוטחים ומהורהרים בעת ובעונה אחת, צוירו בגוני אדום עז ואפור. בתחתית השלטים התנוססה רק מילה אחת באותיות קידוש לבנה – **"תקווה"**.

לקראת סיומו של המרוץ לנשיאות, משכו נאומיו של אוֹבָמָה ועצרות הבחירות שלו עשרות אלפי תומכים. אנשים בני קבוצות שונות בתכלית בחברה האמריקנית – מאנשי עסקים לבנים מן המעמד העליון, דרך אפרו-אמריקנים ועד הומוסקסואלים – זנחו את המחלוקות ארוכות השנים הנטושות ביניהם והתאחדו למען המטרה המשותפת. הפסטיבלים הללו היו לא רק עדות לתשוקתה של אמריקה לשינוי, אך גם למצוקה שבה שרויה אומה גדולה זו. שבועות אחדים לפני מועד הבחירות כתב **פואד עג'מי** (מזרחן אמריקני יליד לבנון) **בוול סטריט ג'ורנל** כי מראה ההמון העצום, המלווה בהתלהבות קנאית את ההתרחשות הפוליטית, מתקשר בתודעתנו בדרך כלל לחברות טוטליטריות – לא לחברות דמוקרטיות-ליברליות. זאת בניגוד מוחלט למסורת האמריקאית: **(מרלה ברוורמן, דמוקרטיה ללא ברק בעיניים):**

למעט בתקופות של סכנה לאומית, נודעו האמריקנים בציפיותיהם המפוכחות, ואפילו המינימליסטיות, מן הבחירות הכלל-ארציות ומן הפוליטיקה עצמה. התוצאות החשובות באמת נקבעו במשא ומתן של חיי היומיום – בידי ממציאים ויזמים ובידי קברניטי התעשייה ואנשי הפיננסים. הייתה לא מעט נחישות בנקודת-המבט הלאומית הזאת, משום שמלחמות ופוליטיקה הנחו את דרכה של הרפובליקה. אבל הפיכחון האמריקני והיחס הספקני לפוליטיקה ולמנהיגים הבדילו את ארצות-הברית מן התרבויות הפוליטיות הנוהגות לבשר על גאולה חדשות לבקרים.

גישה מפוכחת ואפילו מינימליסטית זו, שהפכה למסורת בקרב הציבור האמריקני, חבה לא מעט לתקשורת, הממלאת בדרך כלל את תפקידה נאמנה ומקפידה להתייחס לפוליטיקאים בציניות ובחשדנות, אם לא בעוינות של ממש. אלא שעם דריכת כוכבו של אוֹבָמָה בשמי הפוליטיקה האמריקנית, נזנחה חיש מהר הספקנות המסורתית של התקשורת והוחלפה בלהט משיחי מובהק ובאמונה דתית חדשה. בטיים ובניו־זוויק הוצג אוֹבָמָה כשראשו עטור הילה קורנת, ובתמונת השער של המגזין **רולינג סטון** הוא נראה אפוף אור נגוהות. **גארי הארט פרסם בהפינגטון פוסט טור** שכותרתו "הפוליטיקה כטרנסצנדנציה", ובו הכריז אוֹבָמָה "אינו פועל באותו מישור שבו פועלים פוליטיקאים רגילים...אני רואה בברק אוֹבָמָה...סוכן שינוי בעידן מהפכני, דמות ייחודית הניחנת בתכונות הדרושות כדי לפתוח לפנינו את השער אל המאה העשרים ואחת". הבלוגר **עזרא קליין מהאמריקן פרוספקט** הסכים עם רוח הדברים וטען, בפרפראזה על הפתיח בבשורה על פי יוחנן מן הברית החדשה, כי "נאומיו של אוֹבָמָה אינם רק מרגשים, הם מרוממים את הנפש...הוא איננו המילה שהתגשמה בבשר – אלא ניצחון המילה על הבשר...אוֹבָמָה, במיטבו, מצליח להחזיר אותנו

אל עצמנו בדמותנו הנשגבת ביותר". **כריס מאתיוס** מ-msnbc צוטט **בניו יורק אובזרוור** כשהוא אומר בהתרגשות: **"מעולם לא ראיתי דבר כזה. זה גדול יותר מקנדי.** [אובָּמה] הופיע, ונראה שהתשובות בידינו. זוהי הברית החדשה". (כול הציטוטים מהמאמר של מדלה ברורמן).

ניתן כמובן להציע הסברים לאופוריה המשיחית שפקדה את אמריקה במהלך מסע הבחירות של אובָּמה בשנת 2008 – בעיקר לנוכח המשבר הכלכלי שפקד אותה, בד-בבד עם מה שנראה כשקיעה בבוץ של עיראק ואפגניסטן. הציבור האמריקאי, המגלה בימים כתיקונם חשדנות רבה כלפי פוליטיקאים, עד כדי אדישות גמורה כלפיה – יצא הפעם מגדרו בחפשו אחר מנהיג שיביא בכנפיו את הישועה וינווט את אמריקה לחוף מבטחים. לכך תרמה גם ההתלהבות מההבטחה לפוליטיקה עיוורת צבעים של אובָּמה. ואולם, היו גם מעטים שנשארו ספקנים וחשדניים, ברוח המסורת האמריקאית, שלפיה אין לתת אמון רב בהבטחות של מועמדים בתקופת בחירות. כך, למשל, כתב **גיימס וולקוט** בבלוג שלו באתר של **וניטי פייר**, בפברואר 2008, כי (מדלה ברורמן, שם):

הוא מוטרד יותר ויותר מן הלהט המשיחי של מסע הבחירות של אובָּמה, מן הקנאות האידיאליסטית המנותקת ממדיניות או ממטרה ספציפית ונישאת אך ורק על כנפי האופוריה...היומרות ההיסטוריות [של אובָּמה] מגביהות עוף מעל הסחר-מכר והתמרונים הכרוכים בעבודת החקיקה; הכריזמה שלו מציבה אותו במישור נעלה יותר, אך אני אינני מחפש שגב בפוליטיקה.

נדרשו לאובָּמה 4 שנות כהונה כדי להיווכח עד כמה הרסנית הייתה מדיניות **"שלום עכשיר"** שלו. יש לקוות, כי עתה, משנבחר לכהונה נוספת, יהיה אובָּמה שקול ומפוקח יותר. אם ברצונו להצדיק את פרס נובל לשלום שקיבל, יהיה עליו לזנוח את

החתיירה לשלום המבוסס על הסכמים – ובמקום אלה לכונן משטר של ביטחון קיבוצי במזרח התיכון, כמתחייב ממגילת האו"ם. כמו כן, יוכל הוא לקדם את השלום בעולם, אם יארגן מחדש את מוסדות האו"ם, באופן שיפעלו בהתאם למשפט הבינלאומי – ולא בהתאם לסדר היום הפוליטי של גוש מדינות האסלאם, כפי המצב כיום.

ואולם, גם אם תנקוט ארה"ב מדיניות נוקשה יותר, לא יהיה בכך כדי למנוע את היחלשותה כבר בזמן הקרוב. כפי שהוכיח **פול קנדי** בספרו **"עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות"**, עברו כול המעצמות ההיסטוריות דפוס קבוע של עלייה ושקיעה. ספר זה עוסק באומנם רק בעלייתן ובשקיעתן של המעצמות האירופיות החל מהמאה ה-16, אך הוא נכון גם לגבי מעצמות קדומות יותר. בכול אחת מהן התפתחה עוצמה צבאית בזיקה למקורותיה הכלכליים והטכנולוגיים, אך עד מהרה התברר כי ההוצאות הנדרשות לקיים עליונות צבאית, מערערות את התשתית הכלכלית. בשקיעתן נוטות המעצמות להשקיע יותר-ויותר בצבאותיהן, ובדרך זו מרוששות בהדרגה את כלכלתן. האיזון העדין שבין יצירת מקורות העושר לבין ההוצאות הצבאיות מתערער, וכתוצאה מכך משתבש מרכז הכובד של העוצמה. כפי שנפלו אשור, בבל, פרס, יוון ורומא בעת העתיקה – כך נפלו גם המעצמות האירופיות בעת החדשה.

לכול מעצמה יש אומנם דרך מיוחדת משלה, אך לכול המעצמות משותף הגורל האכזרי של הזדקנות ומוות. בתום מלחמת העולם ה-1 קרסו תורכיה ואוסטריה; בתום מלחמת העולם ה-2 קרסו בריטניה וצרפת; בתום המלחמה הקרה קרסה ברית המועצות. כתוצאה מכך נותרה ארה"ב מעצמת-העל היחידה, אך גם היא צפויה לגורל דומה, גם אם לא תתחולל מלחמה כלל. כבר היום שקועה ארה"ב בחובות עד צוואר, כתוצאה מנטל הביטחון הכבד שבו היא נושאת. השאלה איננה האם תיפול ארה"ב, אלא רק מתי

ואיך. מבחינת ישראל, היחלשות ארה"ב היום, וקריסתה בעתיד הנראה לעין, הן בעלות משמעות עצומה – באשר ישראל תלויה בה באופן כמעט מוחלט. על ישראל לצמצם בהדרגה תלות זו, בד-בבד עם פיתוח קשרים הדוקים עם מעצמות מתחרות, במערב ובמזרח כאחת.

האיחוד האירופי, השחקן השני בחשיבותו בזירה הבינלאומית, אף הוא נתון בצרות, כשסכנה של פירוק מאיימת עליו. הניסיון לאיחוד מלא של מדינות אירופה עלול להיכשל – אלא אם האיחוד האירופי יארגן עצמו מחדש, בהתחשב במציאות המורכבת של אירופה. האיחוד האירופי חב את הקמתו למלחמה הקרה, כשהאיום הסובייטי הילך אימים על אירופה המערבית. משתמה המלחמה הקרה ונעלם הצידוק המקורי לאיחוד זה – צצו ועלו מחדש המתחים ההיסטוריים בין מדינות אירופה המערבית. כול ניסיון להשוות את האיחוד האירופי לארה"ב בכשל יסודו. אף שהזירה האמריקאית היא תוצאה של הגירה אירופית בעיקרה, הרי שעם תחילת סחר העבדים האפריקאים, הפכה היא לחברה שונה במהותה. הגירת אוכלוסיות מיבשות אחרות, בין בכפייה כבמקרה של האפרו-אמריקאים, ובין מרצון כהגירתם של סינים, יפאנים, היספנים ואחרים – יצרה אומה רבת-אתנית שאין לה אח ורע בעולם. כול אחת מהקבוצות המרכיבות אותה שומרת אומנם על זהותה האתנית – אך משקלה של זו נמוך בהרבה ממשקל הזהות הכלל-אמריקאית. הכללה גורפת זו נכונה גם לגבי יהודי אמריקה, אם כי משקלה של הזהות היהודית משתווה במקרים רבים לזהות הכלל-אמריקאית.

אירופה, לעומת זה, היא זירה אתנית מובהקת – ולכן משקלה של הזהות האתנית גובר על כול זהות אחרת, לרבות זהות-העל הכלל-אירופית. ההיסטוריה של אירופה, שבמהלך 2000 השנים האחרונות עברה תהפוכות רבות, היא במידה רבה ההיסטוריה של חיפוש אחר איזון בין כוחות מנוגדים: מחד, שותפות בדת,

בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות הגבוהה – ומאיך, ייחוד לאומי-אתני. כשם שהדיפלומטים בני המאה ה-19 חשבו על מאזן כוחות באירופה, שיצר שיווי משקל מסוים בין המעצמות האירופיות ואשר אפשר להן לחיות בצוותא במידה רבה של יציבות ושלוש – כך מצטיירת גם אירופה של היום, כאחדות תוך שמירה על שוני, במעין מאזן כוחות פנימי. מבחינות מסוימות אירופה היא דבר אחד – מבחינות אחרות, חשובות לא פחות, אירופה היא דברים רבים. כתוצאה מן המתח שבין שתי התכונות המנוגדות הללו, נוצרה אותה תנופה פנימית של פיתוח, תמורה, התעצמות וגדולה – אשר עשתה את המעצמות האירופיות לשליטות תבל, עד שקרסו במפגש האלים של "מלחמת 30 השנה ה-2" (1914-1945).
 כותב **דיוויד תומסון** בספרו "אירופה מאז נפוליאון" (1986):

בשנת 1815 הציגה אירופה תמונה של רב-גונית משולבת באחדות; של שיווי משקל בין מורשת עבר משותפת ובין התפתחויות שונות באזורים שונים ובקרב יחידות לאומיות שונות. ב-1960, אחרי קרוב לחמישה דורות שידעו תמורות מהירות ביותר, אשר השפיעו על כל היבט בחיים, עדיין הציגה אירופה תמונה דומה ביסודה של אחדות ורב-גונית. אבל כעת היו הן קווי האחדות והן קווי הפילוג, מוגדרים וחדים יותר. מאותם היבטים שבהם היו החיים באירופה דומים בכל אתר ואתר, הייתה מגמה של אחדות רבה יותר; ואילו מאותן בחינות שבהן היו התנאים שונים, היה השוני חריף יותר.

האיחוד האירופי הוא ענק כלכלי החסר עמוד שדרה פוליטי-צבאי – ובתור שכזה השפעתו היא כלכלית בעיקר. מאז תום מלחמת העולם ה-2 היו מדינות אירופה המערבית עסוקות בשיקומן הכלכלי, כשבעיות שאר העולם העסיקו אותן מעט מאוד. מדיניות זו של התבדלות, עמדה בסתירה חריפה למעורבות העמוקה של מדינות אירופה מחוץ ליבשת, עד אותה עת. תחת המטריה

האמריקאית הצבאית (ברית נאט"ו) והכלכלית ("תוכנית מרשל"), הצליחה אירופה המערבית לא רק לשקם עצמה כלכלית, אלא גם להבטיח את השלום בתוכה.

במשך למעלה מ-60 שנה נושאת ארה"ב בעיקר הנטל של הביטחון באירופה, ובכך פרעה חלקית את חובה כלפיה – לאחר שזו סיפקה לה קודם הון אנושי כמעט בחינם למן ראשית קיומה. ככול ארץ קולטת הגירה נהנתה גם ארה"ב מזרם של אנשים צעירים, שאת חינוכם והשכלתם קיבלו בארצות המוצא שלהם ועל חשבונן. במובן זה, החוב של ארה"ב כלפי אירופה גדול בהרבה ממה שמקובל לחשוב – ומכאן גם הצידוק לדרוש ממנה שתשא בנטל הביטחוני הכבד הכרוך בהחזקתו ובתפעולן של צבאות נאט"ו. ואולם, עתה, משנעשתה אירופה לכלכלה ה-2 בגודלה בעולם, המשתווה כמעט לזו של ארה"ב, מן הראוי שתסייע לארה"ב לשאת בנטל הביטחון הגלובלי ובייחוד בזה של המזרח התיכון.

המשבר הכלכלי, הפוקד את מדינות אירופה לאחרונה, מקשה על יכולתן להתמודד עם הבעיות שלהן עצמן, קל וחומר לתת סיוע לארצות חוץ – ובכול זאת מן הדין ומן הצדק שיעשו כן. גרמניה, שחבה את שקומה לארה"ב יותר מכול מדינה אירופית אחרת, חייבת להיות הראשונה לשאת בנטל הביטחון הגלובלי – אפילו יהיה הדבר כרוך בהורדת רמת החיים של אזרחיה לזמן מסוים. גרמניה של היום היא מעצמת-על כלכלית, ולכן יש בכוחה לסייע לאחרים יותר מכול מדינה אחרת ביבשת. צרפת ואנגליה, שכלכלתן חלשה בהרבה – אף הן צריכות לשאת בנטל הביטחון הגלובלי, כול אחת לפי יכולתה. לעומת זאת, מדינות אירופה הים-תיכוניות נמצאות במצב של חדלות פירעון (יוון באופן מוחלט, ספרד במצב דומה ובמידה מסוימת גם איטליה) – ולכן אין ביכולתן לשאת בנטל הביטחון הגלובלי. למרות זאת, ניתן לדרוש מהן כי יעמדו על רגליהן בכוחות עצמן, אף אם כרוך הדבר

בהידוק החגורה. ייתכן מאוד, שמבחינה כלכלית ייאלצו מדינות דרום אירופה להיפרד מהמדינות שמצפון לאלפים – לפחות עד שתתייצב כלכלתן והתל"ג שלהן ידביק את התל"ג של מדינות צפון אירופה.

כתוצאה מהזדקנות אירופה, שלה עקומת גידול דמוגרפי שלילי, נוצר בה מחסור גדול בידיים עובדות – חלל שאותו ממלאת הגירה אסלאמית, המתקשה להשתלב בחברה האירופית ובמקרים קיצוניים אף משמשת קן לזרועות הטרור האסלאמי. התפשטות האסלאם המיליטנטי באירופה היא סיכון לא רק ליבשת עצמה, אלא גם לישראל. בדומה להשפעת מדינות האסלאם על זהותו של האו"ם, כך גם השתלטות אוכלוסייה אסלאמית על הכלכלה האירופית, משנה את זהותה הנוצרית-ליברלית המסורתית של יבשת רבת תפארת זו. כתוצאה מסיפוח זוחל זה של אירופה על ידי גורמים אסלאמיים, גוברת העוינות של חלק מדעת הקהל באירופה כנגד מדינת ישראל – עוינות המשתקפת בתמיכה הולכת וגוברת בארגונים לא-ממשלתיים (NGO). המגמה המסתמנת בשנים האחרונות במדינות האיחוד האירופי כנגד ההתיישבות בשטחי יו"ש, כמו גם פגיעה באינטרסים ישראלים אחרים – את אלה ניתן לזקוף בעיקר להשפעת משקלה ההולך וגדל של האוכלוסייה האסלאמית באירופה.

המעורבות ההולכת וגדלה של הארגונים הללו, הממומנים על ידי משלם המיסים האירופי, מכוונת לערעור היציבות השלטונית בישראל, בעיקר מאז עליית נתניהו לשלטון. אף שסכומי הכסף שהועברו לארגונים אנטי ישראלים אלה אינו ידוע, בין השאר בשל סירוב לחשוף אותם – ההערכה היא שמדובר בסכום של כ-50,000,000 אירו בכול שנה, ובמשך 12 השנים האחרונות בסכום של כ-600,000,000 אירו (מקור ראשון, 8.2.13, יומן ע' 3). סכומי עתק אלה, שחלק ניכר מהם מופנה לארגוני הטרור השונים, הופכים את האיחוד האירופי לארגון תומך טרור, גם אם תמיכה זו נעשית

של מדעת ושלא בכוונת מכוון. לכן, על ישראל לדרוש לא רק חשיפת גובה הסכומים אלה – אלא גם הפסקת העברתם לארגונים עוינים אלה. מעורבותן של חלק ממדינות אירופה במערכת הבחירות הישראלית, לטובת השמאל האנטי-ציוני, אף היא צריכה להיפסק.

זאת ועוד: לנוכח זוועות השואה שאירעו על אדמת אירופה, מוטלת על מדינות האיחוד האירופי חובה מוסרית לפעול ביתר נחישות כנגד כוונותיה של איראן להשמיד את ישראל. עיצומים כלכליים זמניים מהסוג שבו נוקטים האירופים לאחרונה, עם כול חשיבותו, אין בו די. על מדינות אירופה להשתתף באופן אקטיבי בהבטחת הביטחון הקיבוצי במזרח התיכון ובפיקוח על הנשק המסופק לו.

רוסיה, שמאז מלחמות נפוליאון הפכה למעצמה החזקה באירופה (בצד פרוסיה, ולאחר מכן גרמניה המאוחדת), ואשר מאז מלחמת העולם ה-2 שדרגה עצמה למעצמת-על עולמית (שנייה רק לארה"ב) – שרויה מאז התמוטטות ברה"מ במשבר עמוק ובהידרדרות כלכלית מתמדת. האפשרות שזו תצטרף בטווח נראה לעין לאיחוד האירופי היא ריאלית מתמיד – אף שגם לאחר מכן לא תתבולל היא בתוכו. רוסיה, שלמן ראשית דרכה הייתה בעלת זהות נפרדת (בעיקר כתוצאה מאימוץ הנצרות האורתודוקסית שהתנגדה להפרדת הדת מהמדינה), תמשיך ככול הנראה לפלס דרכה בנפרד ממדינות אירופה המערבית ואולי אף לחדש את המלחמה הקרה, בגוון פחות אידיאולוגי. מאידך, קיימת גם האפשרות שרוסיה תצטרף בסופו של יום לאיחוד האירופי, כפי חזונו של **מיכאיל גורבצ'וב** בספרו "**פרסטרויקה**" (ע' 183):

אירופה היא באמת בית משותף, שבו שזרו הגיאוגרפיה וההיסטוריה את גורלותיהן של עשרות ארצות ואומות ממקלעת אחת. ברור שלכל אחת מהן יש בעיות משלה, וכל

אחת רוצה לחיות את חייה, או לנהוג על פי המסורות שלה. לכן, אם נפתח את הדימוי, נוכל לומר: הבית הוא אמנם משותף, אבל לכל משפחה יש דירה משלה, ויש גם כניסות שונות. אבל רק ביחד, במשותף, ועל ידי נקיטת הנורמות הנבונות של דו קיום, יוכלו האירופים להציל את ביתם, להגן עליו מפני תבערה ושאר פגעים, לשפרו ולחזקו, לשמור בו על הסדר הראוי.

אוקראינה ובלרוס, שאף הן היו נתונות לשליטת הנצרות האורתודוקסית (אך גם לשליטת ממלכת פולין-ליטא הקתולית במשך כ-400 שנה) – עשויות להשתלב באיחוד האירופי אף לפני רוסיה, בדומה לשאר שאר מדינות מזרח אירופה. בסופו של יום עשוי האיחוד האירופי המורחב להיות מעצמת-על לא רק מבחינה כלכלית, אלא גם מבחינה פוליטית וצבאית – ובדרך זו לקבוע את סדר היום העולמי במאה ה-21. לכן על ישראל להדק הקשר עמו, כמו גם עם כול אחת מהמדינות החברות בו באופן נפרד.

סין, שעד המאה ה-19 לא נטלה כלל חלק בזירה העולמית, הפכה במרוצת מחציתה ה-2 של המאה ה-20 למעצמת-על כלכלית, בעיקר עקב גודלה הטריטוריאלי והדמוגרפי. עד היום, כמעט של תרגמה סין נתונים אלה לעוצמה פוליטית – אך לא יחלפו אלא שנים מועטות עד שתעשה כן. **הודו** אף היא עשויה להיהפך למעצמה בסדר גודל דומה, בשל אותם נתונים. **יפאן**, הקטנה יותר בשטח ובאוכלוסיה, לא תוכל אומנם למלא תפקיד דומה לזה של סין והודו – אך בכול זאת תהיה בעלת משקל רב בזירה הגלובלית של המאה ה-21.

מבחינת ישראל, יש לעוצמה הפוליטית והכלכלית המתגבשת במזרח אסיה ובדרומה חשיבות רבה, באשר זו נטולת משקעים היסטוריים אנטי-ישראליים. זירה היסטורית זו התפתחה בנפרד מהזירה הים תיכונית – ולכן אין היא נגועה בשנאת ישראל כזו

של מדינות האסלאם המזרח-תיכוני או כזו של אירופה הנוצרית. לכן, יכולות המעצמות העולות הללו לקשור קשרים ידידותיים עם מדינת היהודים, בלי שיחסים אלה יהיו מושפעים כלל על ידי העבר. פיתוח קשרים הדוקים עם מדינות מזרח אסיה ודרומה הוא אינטרס ראשון במעלה מבחינת ישראל – מבחינה פוליטית וכלכלית כאחת. מבחינה פוליטית עשויות הן להיות משקל-נגד לגוש מדינות האסלאם, כשם שמבחינה כלכלית עשויות הן להיות משקל-נגד לתלות-יתר בגוש מדינות המערב. ישראל, שעד כה נשענה על מעצמות המערב, צריכה להיפתח גם אל המעצמות האסייתיות – ובדרך זו לצמצם את תלותה במערב בכלל ובארה"ב בפרט.

על ישראל לפתח אפוא מדיניות חוץ **רב-ממדית**, תוך ניצול מעמדה המיוחד מבחינה היסטורית, כמו גם מיקומה המרכזי בין אסיה לאירופה. על ישראל לרתום את המרחב הצפוני המתועש כולו, כדי לכונן במזרח התיכון הסדרי ביטחון אזוריים, ברוח הבטחותיה של ארה"ב, למחרת הניצחון במלחמת המפרץ ה-1. הסדרי ביטחון מעין אלה לא יוכלו להחליף את כושר ההרתעה הישראלי, אך יהיה בהם כדי לצמצם במידה רבה את האיומים כנגדה. כמו כן יהיה בהסדרי ביטחון אלה כדי לאפשר לעמי המזרח התיכון לעצב את הגבולות המדיניים לפי הגדרתם העצמית – להבדיל מהגדרתם החיצונית, כפי שהיה עד כה. הסדרים אלה עשויים אף להבטיח את המשך זרימת הנפט מהאזור, הנחוצה כול כל להבטחת היציבות הכלכלית, בתקופה של חוסר ודאות. בנוסף, על ישראל לדרוש את ארגון האו"ם מחדש, על בסיס עקרונותיו המקוריים, מבלי לאפשר לגוש מדינות האסלאם לקעקע עקרונות אלה. ישראל, אף שקטנה היא בשטח ובאוכלוסייה, ולכן השפעתה הישירה מוגבלת – יכולה לרתום את מדינות הצפון המתועש בכיוון הרצוי לה, שהוא גם הכיוון הרצוי להן.

על פתחו של האלף ה-3 מוצאת עצמה מדינת ישראל במצב טוב בהרבה ממה שמקובל לחשוב, בעיקר לנוכח מסע ההפחדה שמנהל השמאל הישראלי, הציוני והאנטי-ציוני כאחד. ההיסטוריה התקשורתית הישראלית, נטולת הפרספקטיבה ההיסטורית, מהלכת עלינו אימים מדי יום, בדברה על בידוד ישראל בקרב הקהילייה הבינלאומית. הלך הרוח המאני-דפרסיבי המאפיין את הישראלים, לפיו יום אחד אנחנו אריה יהודה ולמחרת תולעת יעקב, המובנה בנו מדורי-דורות – אף הוא מקשה עלינו לשפוט את מצבנו הריאלי בעיניים מפוקחות ובשיקול דעת. נדרשת אפוא פרספקטיבה היסטורית שקולה וביקורתית, כדי להתרומם מעבר למה שנתפש בעיני הצפרדע בביצה. גם בלא להיסחף בהלך רוח משיחי, ניתן לקבוע בוודאות, שמצבה של ישראל היום טוב יותר מאשר בכול זמן אחר בהיסטוריה הציונות. אם רק תצליח ישראל לאחות את השסעים שבתוכה ולהתגבר את האנרכיה המפלגתית המפוררת אותה – כי אז יפתחו בפניה אופקים חדשים שקשה לנו לדמיון היום.

משקלה של ישראל בזירה התיכונית עשוי להכפיל ולשלש עצמו, בעיקר לנוכח קריסת שכנותיה עקב רעידת האדמה הנוכחית. בדומה לקריסת מבנים ברעידת אדמה גיאולוגית – גם רעידת אדמה פוליטית תוצאתה קריסה של מבנים פוליטיים. מבחינה זו, תיאור האירועים במזרח התיכון על ידי שימוש בדימויים גיאולוגיים, יש בו הרבה יותר מסתם מטפורה. המזרח התיכון עובר טלטלה עצומה, הניתנת כאמור להשוואה רק לטלטלה שפקדה אותו במהלך מלחמת העולם ה-1 ובעשור שלאחר סיומה. המבנים הפוליטיים שיתגבשו מתוך המזרח התיכון הישן שקרס – יהיו שונים לחלוטין מאלה שהכרנו ב-100 השנים האחרונות.

אף אם המזרח התיכון החדש לא יהיה דמוקרטי-ליברלי במובן המערבי – קיים סיכוי שהוא יהיה רב-גוני יותר, תואם יותר להרכב האתני של עמי האזור. כמה מדינות חדשות יקומו בסהר

הפורה על חשבון עיראק, סוריה ולבנון – התשובה על כך אינה ודאית; האם יצליחו הכורדים להשיג מדינה משלהם תחילה על חשבון עיראק וסוריה, ולאחר מכן גם על חשבון תורכיה ואיראן – התשובה לשאלה זו אף היא אינה ודאית; ואולם, התארגנותו מחדש של מרחב הסהר הפורה היא עניין כמעט ודאי. כאמור, ייתכן מאוד שהמדינות החדשות לא יהיו עצמאיות לחלוטין, אלא חלק מהסדרים פדרטיביים במסגרת המדינות הקיימות. מאידך, ייתכן גם שאיראן תצליח לבטל את קיומן של המדינות הקיימות, על ידי השתלטות עליהן. כך או כך, מרחב זה עשוי לפשוט צורה ישנה וללבוש צורה חדשה, שבעקבותיה נדרש להשתחרר מהנחות ישנות ומדעות קדומות – וניאלץ לחשוב על הכול מחדש. מושגים שהיו לטבע שני שלנו, ישנו משמעותם וילבשו משמעות חדשה. מאחר שעוצמה היא עניין יחסי, הרי היחלשותן הצפויה של שכנותיה של ישראל – עשויה בהכרח להגביר את עוצמתה היא. אם תושג האחדות הפנימית שאליה חותרת תוכנית ההתחברות הישראלית – כי אז תגדל העוצמה הישראלית אף יותר.

לנוכח התפוררותו הצפויה של מרחב הסהר הפורה, עלולות להתעורר מגמות-נגד – תנועות איחוד פאן-ערביות ו/או פאן-אסלאמיות. עתידן של תנועות איחוד אזוריות אלה תלוי לא רק בנחישותן – אלא גם בעמדת המערב כלפיהן. מאחר שתנועות איחוד אלו הן מקור הטרור המזרח תיכוני – המאבק בהן הוא למעשה המאבק בטרור העולמי. במזרח התיכון, שבו לא ניתן להפריד בין פוליטיקה לדת, ממלא האסלאם תפקיד חשוב בהרבה מזה שממלאות הנצרות באירופה ובאמריקה (הצפונית והדרומית כאחת). לכן נדרשים מקבלי ההחלטות במערב להשתחרר מהמושגים המוכרים להם מניסיונם, מושגים שהם כמו טבע שני שלהם – אם רוצים הם להיאבק ביעילות בטרור העולמי.

מבין שתי תנועות האיחוד האזוריות, כוחן של התנועות הפאן-אסלאמיות גדול היום בהרבה מכוחן של התנועות הפאן-ערביות

– אף שלא כך היה בעבר. למעשה, עד המהפכה האיראנית היו תנועות האיחוד הפאן-ערביות חזקות בהרבה. היחלשותן נבעה משני אירועים מרכזיים במזרח התיכון: מלחמת ששת הימים ושתי מלחמות המפרץ. לאחר ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים, דעכה התנועה הפאן-ערבית בהנהגת נאצר. לאחר תבוסת עיראק בשתי מלחמות המפרץ על ידי הקואליציה האמריקאית דעכה התנועה הפאן-ערבית בהנהגת נאצר. לאחר שסולקה סוריה מלבנון דעכה התנועה הפאן-ערבית בהנהגת חפאז אל-אסד.

כתוצאה מהיחלשות התנועות הפאן-ערביות החלו עולות תנועות פאן-אסלאמיות, שהחזקה שבהן היא איראן השיעית, שמזה יותר מ-30 שנה, קובעת את סדר היום המזרח תיכוני. מאחר שאיראן היא מעצמה אזורית, זוכה הפונדמנטליזם השיעי לעליונות בזירה המזרח תיכונית, אף שמבחינה היסטורית ודמוגרפית שני הוא לזרם הסוני. היריבות ההיסטורית בין שני זרמים אלה מחלישה את שתי התנועות הפאן-אסלאמיות הללו ומקשה עליהן לשתף פעולה ביניהן אפילו כשיש להן אויבים משותפים כישׂראל, ארה"ב והמערב הנוצרי בכללותו. העיקרון של "אויב אויבי הוא ידידי" עשוי לחבר אויבים מושבעים עד לנקודת מסוימת בלבד. לכן, הבריתות נוכחיות בין איראן השיעית לסוריה הסונית, או בין סוריה הסונית לחיזבאללה הלבנונית תלויות על בלימה. בדומה לכך, תמיכת איראן בחמא"ס הסוני ובשאר ארגוני הטרור בחבל עזה אף היא רעועה למדי, כשהדבק המלכד אותה הוא שנאת ישראל בלבד.

בזירה המזרח תיכונית, שבה לדת משקל מכריע, עשויה היריבות בין הסונים לשיעים להחליש את השפעתה של הדת – ובדרך זו לאפשר למגמות האתניות-טריטוריאליות להתחזק. כבנושאים אזוריים אחרים, גם בתחרות בין מגמות ההתבדלות האתניות-טריטוריאליות לבין מגמות האיחוד הפאן-אסלאמיות, יש לעמדה שינקוט המערב חשיבות עליונה. אם יתמוך המערב בתנועות

ההתבדלות הטריטוריאליות, כי אז עשוי המזרח התיכון לצמצם את הפער בינו לבין שאר העולם; לעומת זאת, אם לא יעשה כן, אלא ייתן לכוחות השוק הפוליטי לפעול בעצמם, כי אז עלולות מגמות האיחוד הפאן-אסלאמיות, המאורגנות טוב יותר, להסיג את האזור לאחור. החיבור בין מזרח תיכון פונדמנטליסטי לנשק גרעיני הוא צירוף קטלני, העלול לפגוע קשה לא רק בישראל, אלא גם בשאר העולם. לכן, בצד יצירת הסדרי ביטחון אזוריים ועידוד הכלכלה האזורית, יהא על המערב לגייס את מלוא כוחותיו כדי להחליש את המגמות הפאן-אסלאמיות, יצואניות הטרור המזרח תיכוני – בד-בבד עם חיזוקן של התנועות האתניות-טריטוריאליות. השאלה איזו צורה ילבש המזרח התיכון תלויה אפוא גם בהכרעה בין שיטות המשפט שישלטו בו – המשפט הבינלאומי או משפט האסלאם.

הבריתות השונות בין מדינות וארגוני טרור נוטות ליצור רושם שהטרור האסלאמי עשוי מקשה אחת – ולא היא. לכולם אוריינטציה אנטי-ישראלית, אנטי-אמריקאית ואנטי-מערבית – אך ביניהם לבין עצמם שוררת כאמור יריבות היסטורית קשה, בעיקר בין הסונה לשיעה. איראן, שעד המאה ה-16, הייתה סונית במקור. ואולם, כתוצאה מתהפוכות חברתיות ופוליטיות השתלטה בשנת 1501 קבוצה של צאצאי השייח צפי א-דין על השלטון – וזו כפתה על איראן את האסלאם השיעי. מאז ועד היום נתפש מעבר זה מהסונה לשיעה כבגידה באסלאם האמיתי – ואולי אף ככפירה ממש.

לקרע שבין הסונה לשיעה השלכות ישירות על הזירה הארץ ישראלית, באשר להשתייכות העדתית חשיבות רבה. בעוד שארגון החיזבאללה הוא שיעי, ולכן הוא שותף טבעי לאיראן השיעית – הרי שהחמא"ס הוא ארגון סוני, ולכן הברית בינו לבין איראן השיעית היא בעייתית ביותר. פרט לשנאת ישראל אין לחמא"ס ולאיראן להן שום דבר משתף כמעט. לכן, מהרגע

שתנועת החמא"ס החלה להסתמך על הכסף, הנשק והתמיכה הפוליטית מצד איראן, החלה מתעוררת השאלה, האם מותר לארגון סוני כגון החמא"ס להיעזר במדינה שיעית, במיוחד שזו חצתה את הקווים לפני למעלה מ-500 שנה. החמא"ס משתייך לתנועת **"האחים המוסלמים"** (الإخوان المسلمون, **"אֶלְאֶחְוָאן אֶלְמֻסְלַמוּן"**) שלה סניפים ב-70 מדינות. תנועה אסלאמית סונית זו נוסדה במצרים בשנת 1928 על ידי האימאם **חסן אל-בנא** לאחר התמוטטות האימפריה העות'מאנית, כשמטרתה המוצהרת היא להשליט את האסלאם הסוני בחוקה ובחיי החברה באמצעות הפיכתן של מצרים ומדינות דוברות ערבית אחרות למדינות המתנהלות בהתאם למשפט האסלאמי המכונה **"שריעה"**.

האסלאם, בדומה ליהדות ולדתות-הלכה אחרות, אינו מבחין, עקרונית, בין הפולחן הדתי לבין חיי היומיום. לפיכך, משפט האסלאם **"השריעה"** עוסק לא רק בטקסים דתיים – אלא גם בכללים לביצוע פעולות יומיומיות (אכילה, רחצה וכד'). כמו כן עוסקת השריעה בהיבטים רבים, חילוניים לכאורה, של החיים: פוליטיקה, כלכלה, בנקאות, דיני עבודה, חוזים ועוד. במהלך ההיסטוריה של האסלאם, היה נהוג כי העניינים הללו נמסרים בידי מנהיג חילוני (ח'ליפה, אמיר או מלך), אולם הוא היה מחויב לפעול במסגרת שהתוו לו חכמי-הדת (**"עולמא"**), שהם המוסמכים לקבוע את דיני השריעה. המונח **"שריעה"** נגזר מהפועל **"שארע"**, שפירושו בקוראן **"חוק רוחני"** (ה, 48) או **"מערכת של חוק אלוהי; דרך לאמונה ומצווה"** (מ"ה, 18).

הפרדה בין דת למדינה, רעיון שהוא זר למזרח התיכון, מיושם במלואו רק בטורקיה (אם כי זו נוטה לטשטש הבחנה זו מאז עליית רג'פ טאיפ ארדואן לשלטון במרץ 2003). בשאר המדינות המוסלמיות יש השפעה כזאת או אחרת של השריעה גם על חוקי המדינה החילוניים לכאורה. בערב הסעודית, באיראן ובכמה אזורים מוסלמיים נוספים ברחבי העולם, ממשיכה המסורת שעל-

פיה השריעה הנקבעת בידי העולמא, מגבילה ותוחמת את סמכויות ההנהגה החילונית.

סיסמת האחים המוסלמים היא **"האסלאם הוא הפתרון"**. מאז הקמתה נקטה התנועה קו רשמי של התנגדות לשימוש באלימות כאמצעי להשגת מטרותיה, כשגינתה באופן עקבי פעולות טרור אסלאמי, לרבות פיגועי 11 בספטמבר 2001. יחד עם זאת, שאלת קשריה עם ארגוני טרור נמצאת במחלוקת, במיוחד לאור הקשר של ארגוני טרור כגון החמא"ס עמם. בדומה לתנועות אסלאמיות אחרות, גם האחים המוסלמים מתנגדים וקיומה של ישראל ואף קוראים להיעלמותה. חברי התנועה הצהירו לאורך השנים כי השתתפו במרבית הסכסוכים הנוגעים לאסלאם, החל ממלחמות ישראל-ערב ומלחמת העצמאות של אלג'יריה ועד עימותים מהתקופה האחרונה באפגניסטן ובקשמיר. כיום, האחים המוסלמים במצרים הם ארגון עממי, ששמו נקשר בפעולות מחתרטיות פוליטיות שונות, לרבות השתתפות פעילה בהפלת משטרו (2011) של חוסני מובארכ. במדינות אחרות יש לארגוני התנועה המקומיים תפקידים בולטים יותר, ואף מושבים בבתי הפרלמנט. אנשי התנועה תמכו או שהביאו להקמתם של ארגונים שונים, כגון התנועה האסלאמית והג'יהאד האסלאמי במצרים, כמו גם תנועות הקהילות המוסלמיות המכונות **"מוג'הידין"** באירופה ובארה"ב. בעקבות ניצחונם בבחירות האחרונות במצריים בשנה שעברה, כשלאשונה הפכו מאופוזיציה למפלגת שלטון, מסתמנת מגמה ברורה להשליט את השריעה על מצריים – בניגוד בולט למשטר החילוני ששרר בה מאז מלחמת העולם ה-1, ובמיוחד מאז התבצעה מהפכת הקצינים החופשיים בשנת 1952.

במהלך השנים החלו האחים המוסלמים לייצא את רעיונותיהם גם למדינות אחרות במזרח התיכון. רבים מתומכי התנועה בסוריה הקימו סניפים משלהם, שאחד מהם נוסד בחאלב בשנת

1935 והפך למטה התנועה בסוריה. התנועה הפכה לתנועה עממית בשם "מפלגת האחים המוסלמים". מטה הסניף הסורי עבר לדמשק ב-1944. הסניף הסורי הוצא אל מחוץ לחוק, כשסוריה התאחדה עם מצרים ליצירת הרפובליקה הערבית המאוחדת בשנת 1958, וכתוצאה מכך ירדה התנועה למחתרת. כשסוריה פרשה מן הרפובליקה המאוחדת בשנת 1961, הפך הארגון שוב לחוקי, ואף זכה ב-10 מושבים בפרלמנט (מתוך 172) בבחירות שנערכו בדצמבר 1961. לאחר מהפכת הבעת' בשנת 1963 הוצא הארגון פעם שנייה אל מחוץ לחוק, כשהוא נאלץ לרדת שוב למחתרת, לצד תנועות פוליטיות אופוזיציוניות אחרות.

לאחר מלחמת ששת הימים התפרקה התנועה לפלגים מתונים וקיצוניים. הפלגים הקיצוניים הכריזו על ג'יהאד כנגד מנהיגי מפלגת הבעת'. עלייתו לשלטון של חאפז אל-אסד העלאווי בשנת 1970, קוממה את האחים המוסלמים כנגדו בשל היות העלאוויים מיעוט בסוריה, כמו גם בהיותם חשודים בכפירה כנגד באסלאם הסוני, בדומה לשיעים. אסד ניסה בתחילה לרצותם, אולם ניסיונות אלה כשלו. תמיכת אסד במרונים במלחמת האזרחים בלבנון גרמה לאחים המוסלמים להכריז מחדש על ג'יהאד כנגד משטרו של אסד, שכלל פעולות טרור והתנקשויות. בשנת 1979 הרגו פעילי התנועה 83 צוערים עלאוויים בבית-הספר לארטילריה בחאלב. ניסיונותיו של אסד להרגיעם על ידי החלפת בעלי תפקידים בממשל, כמו גם שחרור אסירים פוליטיים, לא הועילו. ב-25 ביוני 1980 ביצעו חברי האחים המוסלמים ניסיון התנקשות באסד, שגרם להקצנת יחסו כלפיהם. בעקבות המעשה החליט הפרלמנט הסורי להכריז על חברות באחים המוסלמים כעל פשע שדינו מוות, ושילח את הצבא נגד חברי התנועה. בפעולה, שנמשכה עד פברואר 1982, ערך הצבא הסורי טבח המוני בחברי התנועה, שבו נרצחו בין 10,000 ל-25,000 איש, שכונה לימים "טבח חמאת". הסניף הסורי של האחים התפרק לרסיסים.

הניצולים ברחו אל מחוץ לסוריה, כשחלקם מצטרף לארגונים אסלאמיים במדינות אחרות.

מעורבות האחים המוסלמים במרד כנגד משטרו של בשאר אסד מאז ינואר 2011 ניזונה משנאה יוקדת כלפיו – ומכאן ההסבר למשקלם הרב בקרב המורדים. אף שלמשטרו של בשאר אסד יש אויבים רבים, האחים המוסלמים הם המרים והנחושים שביניהם. לאחר שנתיים מאז שהחל המרד בסוריה, הולך ומתגבש פיקוד צבאי משותף למה שמכונה **"צבא סוריה החופשית"**, התופס את מקומם של ארגוני המורדים הקיימים, שעד כה ניהלו מאבק בנפרד וללא תיאום כמעט. לאחר שצבא סוריה החופשית הוכר על ידי ארה"ב, נסללה הדרך לתמיכה בין לאומית במתנגדי המשטר. מעתה אמורים הכסף והנשק לזרום למתנגדי המשטר במרוכז, ולא בנפרד כפי שנעשה עד כה. בשל כוחם היחסי בקרב מתנגדי המשטר ממלאים האחים המוסלמים תפקיד מרכזי ב"צבא סוריה החופשית", שעל הקמתו הוכרז בכנס מפקדים של כול פלגי האופוזיציה, שנערך באנטקיה בדצמבר 2011. בצד ההכרזה על איחוד כוחות, נבחר גם פיקוד משותף שבראשו עומד **בריגדיר סלים אידריס**, המזוהה עם האחים המוסלמים, שנתפש כ"רמטכ"ל" של צבא זה.

בחירת סלים אידריס לתפקיד הרמטכ"ל של צבא סוריה החופשית, כמו גם בחירתם של קצינים מקרב האחים המוסלמים לתפקידי פיקוד מרכזיים בצבא שזה עתה הוקם – עוררה מורת רוח בארה"ב, בשל החשש שבסופו של יום יוקם גם בסוריה, בדומה למצריים, משטר אסלאמי. ייתכן מאוד, שאכן כך יקרה, אך הפרשנות הניתנת לאפשרות זאת מוטעית לחלוטין. בעוד שבמצריים מדובר רק העדפת החלופה האסלאמית על פני הזרם הלאומי, בתוך מדינת לאום מובהקת ששלמותה הטריטוריאלית אינה מוטלת בספק – הרי שבסוריה משמעות הדבר העדפת קיומה של "סוריה הגדולה" (הכוללת את לבנון, ירדן וארץ

ישראל), הפעם לא על יסוד האידיאולוגיה הפאן ערבית של הבעת', אלא על יסוד אידיאולוגיה פאן-אסלאמית.

בסוריה, להבדיל ממצריים, הייתה התחרות רק בין הזרם הפאן-ערבי לבין הזרם הפאן-אסלאמי, כשלזרם האתני-טריטוריאלי לא היה ביטוי – משום שלא קיימת זהות אתנית הומוגנית בסוריה, אלא מספר זהויות אתניות נפרדות, המתחרות זו בזו ואף עוינות זו את זו. בעוד שקיומו של "עם מצרי" אינו מוטל בספק – כלל לא קיים "עם סורי" במובן האתני-טריטוריאלי של מונח זה. לא קיים עם סורי, כשם שלא קיימים עם עיראקי, עם לבנוני, עם ירדני וכד'. כול עמי המזרח התיכון הנוכחיים, למעט מצריים, הם עמים מלאכותיים שזה מקרוב נוצרו על ידי הקולוניאליזם האנגלי-צרפתי – ובתור שכאלה חסרים הם את מרכיבי הלאומיות המודרנית, שבה להיסטוריה הטריטוריאלית תפקיד מכריע. לכן, חרף הדמיון החיצוני בין האירועים במצריים לבין אלה שבסוריה, מדובר למעשה באירועים שונים. במצריים המאבק הוא על דמות המשטר – ואילו בשאר מדינות המזרח התיכון המאבק הוא על עצם קיומן של המדינות הנוכחיות. במצריים רעידת האדמה היא משטרית בלבד – ואילו בשאר מדינות המזרח התיכון רעידת האדמה עשויה לשנות מן היסוד את הגבולות המדיניים.

מאבק הישרדות זה חריף ביותר במרחב הסהר הפורה, שלו היסטוריה עתיקת יומין – ומכאן גם ריבוי זהויות אתניות עתיקות יומין. להבחנה שבין מצריים, ששלמותה הטריטוריאלית אינה מוטלת בספק, לבין יתר מדינות המזרח התיכון שספק אם ישרדו את רעידת האדמה הנוכחית – יש חשיבות עצומה להבנת האירועים ולנקיטת עמדה כלפיהם מבית ומחוץ. העובדה שבשלב זה הוקם פיקוד לצבא סוריה החופשית, המאגד בתוכו את כול מתנגדי המשטר הנוכחי – אין פירושה שקיימת "ישות לאומית סורית", או שקיים "עם סורי". עובדה היא, שפיקוד צבא סוריה

החופשית, אינו מורכב מלאומנים סוריים, אלא מתנועת האחים המוסלמים, שמטרתה אינה לאומית – אלא פאן-אסלאמית, כמתחייב מתפישת האסלאם, שלפיה הלאומיות היא סוג של כפירה, חזרה לתקופת הבורות (ג'אהליה). לפי האסלאם, רק "אומת האסלאם" היא אומה, המוגדרת על ידי נאמנות לדת האסלאם – ואילו הזהויות האתניות-טריטוריאליות, המבוססות על נאמנות ליחידה האתנית ולמולדת, הן לא אומות אמיתיות. לכן, בכול מדינה שבה יגיע האסלאם לשלטון, תאבד היא את זהותה הלאומית לטובת הזהות הפאן-אסלאמית – ומכאן הסכנה שבדבר. מבחינה מעשית פירוש הדבר, שגם אם בשלב זה יש לחזק את האופוזיציה למשטרו של בשאר אסאד – הרי שמיד לאחר שזה יופל, יהא צורך בפירוק סוריה למספר מדינות עצמאיות, או לארגן אותה מחדש על בסיס פדרטיבי, כמוסבר לעיל. תפקיד דומה עלולות למלא מהפכות אסלאמיות בשאר מדינות האזור, שלא רק יעצבו מחדש את המשטר הפנימי של מדינות אלו – אלא גם ימנעו מהן להתארגן מחדש על בסיס אתני, כמתחייב מהזכות להגדרה עצמית שמעניק המשפט הבינלאומי המודרני. משמע, שכול מי שתומך בהחלת עיקרון ההגדרה העצמית גם במזרח התיכון – חייב לגייס את כול כוחותיו כדי למנוע מהאסלאם להשליט מרותו על מדינות האזור.

בצד תנועת האחים המוסלמים, שמלכתחילה לא דגלו באלימות, אלא נגררו אליה בלחץ העוינות כלפיהם מצד המשטרים החילוניים – החלה לפעול באזור תנועה אסלאמית חדשה תוקפנית הרבה יותר: אל-קאעידה (القاعدة), בתעתיק מדויק: אלקאעדה; שמשמעו בערבית: "היסוד" או "הבסיס". בעוד שהאחים המוסלמים ראו באסלאם את הפיתרון לריפוי חוליה של החברה הערבית לנוכח תהליכי המודרניזציה שחלחלו אליה – יעדיה של אל-קאעידה מופנים כלפי חוץ, למאבק בישראל ובמערב, או בלשונם הם "החזית העולמית האסלאמית למאבק

בצלבנים וביהודים. אל-קאעידה היא ארגון טרור אסלאמי מוצהר, היונק את חיותו מהזרם הסוני באסלאם. בדומה לאחים המוסלמים אף הוא ארגון גלובלי, שאת עיקר ה"מוניטין" הרצחני שלו רכש בעקבות החרבת מגדלי התאומים בניו-יורק ב-11 בספטמבר 2001. ארגון זה הוקם על ידי הטרוריסט הפלסטיני **עבדאללה עזאם** בשנת 1988, ופעל בהנהגתו ובמימונו של הטרוריסט הסעודי אוסאמה בן-לאדן עד חיסולו במבצע חנית נפטון בשנת 2011. ארגון טרור זה נחשב למתוחכם ואכזרי במיוחד, הפוגע במכוון גם בילדים, נשים וזקנים, ללא אבחנה – כמו גם באתרים המקודשים לבני דתות שונות. נכון להיום, ארגון אל-קאעידה פעיל בעיקר בזירות העימות הבאות: אפגניסטן, פקיסטן, עיראק, אלג'יריה, מרוקו, מאוריטניה, סומליה וסודאן. לעומת זאת, במדינות כמו מצרים, סעודיה, בחריין וירדן, פועלים השלטונות כנגד הארגון ופעיליו.

במשך השנים הוגדרו עשרות ארגוני טרור אסלאמיים נוספים כמשתייכים לארגון אל-קאעידה, שאחד הבולטים שבהם הוא **הוהאביה (وهابية)** – תנועה אסלאמית-סונית שמרנית ביותר ואף ריאקציונרית, המפרשת את האסלאם ככתבו וכלשונו. מייסדה היה **מוחמד אבן עבד אל-והאב** (1691-1787) מאזור נג'ד שבחצי האי ערב. חסידי הזרם (אל-מווהידון (המייחדים), המאמינים ב"תווחיד", בלעדיותו של אללה, או ה"והאבים" בפי אויביהם) טוענים, שהמודרנה על חידושיה החומרניים והתיאולוגיים השונים עיוותו את האסלאם. בתחילה נלחמו כנגד מה שנתפש בעיניהם כאמונות אליליות שחדרו לתוך האסלאם (כגון הסופיות), שלפיהן נערצים גם מוחמד ונאמניו – להבדיל מאללה עצמו. מסיבה זו נתצו והרסו את המצבות והמבנים שהוקמו על קברים, כולל זה של מוחמד נביאם. הם מתנגדים לפירושים מודרניים של האסלאם ומצווים על התנזרות מוחלטת ממותרות, כולל קפה וטבק. זרם זה נוהג לראות בכול המוסלמים שאינם מקבלים את

פרשנותו לאסלאם בתור כופרים שדינם מיתה, כולל השיעים. מכאן המתח הקיים ביניהם לזרמים אחרים באסלאם.

כאמור, הבריתות השונות בין מדינות וארגוני טרור נוטות ליצור את הרושם מוטעה, לפיו הטרור האסלאמי עשוי מקשה אחת – אף שבפועל קיימת יריבות קשה בקרב מדינות האזור וארגוני הטרור העומדים לרשותן. לכולם אוריינטציה אנטי-ישראלית, אנטי-אמריקאית ואנטי-מערבית – אך ביניהם לבין עצמם שוררת יריבות היסטורית קשה – שאותה יכולה ישראל לנצל לטובתה. יריבות זו קשה במיוחד בין האסלאם הסוני לאסלאם השיעי – ולכך השלכות משמעותיות גם על המאבק בארגוני הטרור הללו. אף שיריבות בין-דתית זו מוסווית על ידי רטוריקה מתלהמת של "ג'יהאד" מאחד כול – הרי שהאזנה לקולות הבוקעים בתוך בית האסלאם, עשויה לחשוף אותה לעיני השמש.

כאמור, מהרגע שתנועת החמא"ס החלה להסתמך על הכסף, הנשק והתמיכה הפוליטית מצד איראן, החלה מתעוררת השאלה, האם מותר לארגון סוני כגון החמא"ס להיעזר במדינה שיעית זו שחצתה את הקווים לפני למעלה מ-500 שנה. כך, למשל, במאמר שפרסם מוחמד אסעד בַּיֻד א-תמימי בחודש דצמבר 2012, תחת הכותרת "ברית בין הצפאווים והשיעים אסורה מן האסלאם ומוציאה מן האסלאם", קורא הוא לאחיו הפלשתינים להתנתק מעטיניה של איראן, הנתפשת על ידו כמדינה כופרת, שאסור להיות עמה בקשר. לצורך תמיכה בטיעונו, סוקר א-תמימי את ההיסטוריה האסלאמית למן ראשיתה ועד היום, כשהוא מסביר את המהפכה האסלאמית בשנת 1979 כנגזרת של התפלגות הזרם השיעי בשנת 1501. עם התפלגות זו הוקמה המדינה הצפאווית ה-1, בהנהגת אסמאעיל, שביצע טבח המוני במיליוני מוסלמים המאמינים באסלאם הסוני (האסלאם האמיתי). מדינה זו חוסלה אומנם על ידי האימפריה העות'מאנית בשנת 1514 – אך היריבות בין השיעים לסונים נמשכת מאז ועד היום.

לפי תפישתו של א-תמימי, חומייני השיעי כלל לא היה מוסלמי אמיתי, אלא כופר שיעי, שהונה את מאמיניו. המהפכה שחולל באיראן לא כוונה כנגד המשטר החילוני של השאה – אלא כנגד הסונים, הנתפשים ככופרים בעיני השיעים. עיקר הלהט הדתי של איראן השיעית המודרנית מכוון לנקום את התבוסה של "קרב אלקאדיסיה ה-1", שבו ניגפו צבאות פרס בפני הערבים המוסלמיים (635 לסה"נ). במלחמת איראן-עיראק (1980-1988), המכונה על ידו "קרב אלקאדיסיה ה-2", הובסו שוב צבאות האסלאם השיעי, הפעם על ידי סאדם חוסיין. משהובס סאדאם על ידי הקואליציה הצלבנית במלחמת המפרץ ה-1, נוצרה למעשה ברית בין איראן לשטן – המכונה על ידי א-תמימי "ברית צפאווית-ציונית-צלבנית", שמטרתה להשתלט על עיראק ולהטביעה בדם סוני. במסגרת היסטוריוגרפיה זו, מלחמת האזרחים בסוריה היא פרי הקנוניה בין משטרו של אסד העלאווי לבין איראן השיעית, המספקת לו נשק רק כדי שיוכל לחסל את מחנות הפליטים הפלשתיניים. מאמר זה מסתיים בקריאה לנטוש את הברית עם איראן הכופרת (מודכי קידר, מקור ראשון, 14.12.12):

לאחר שסקרנו את כול צדדי הברית עם איראן, ולאחר שהזכרנו את העובדות האידיאולוגיות, ההיסטוריות והעכשוויות – ברור לכולנו שהברית עם האיראנים היא ברית של נאמנות אסורה על פי השריעה, מכיוון שהיא ברית עם אנשים השונאים ביותר את אלה, את נביאו ואת המאמינים. לכן הנני פונה אל הצעירים המוסלמים של עמנו הפלשתיני המוסלמי, בעל הנכונות לסבול אל מול פני האויב, אל כול מי שנלחם תחת דגל של כול ארגון תנועה או מפלגה, שיש להם ברית או הסכם עם איראן השיעית הצפאווית, בקריאה שיעזוב את הברית הזאת כול עוד הוא חי, כדי שלא ימות כשהוא כופר (כי אז לא תהיה לו תקנה את תשובה).

תורת ביטחון לישראל: כול עוד נמצא המזרח התיכון במצב אנרכי, וכול עוד לא כונן על ידי הקהילייה הבינלאומית משטר של ביטחון אזורי יעיל ובר אכיפה – הסכנות הנשקפות לביטחון מדינת ישראל אינן פוחתות, ויש מי שיאמר כי הן אף יגברו בכול עתיד נראה לעין. המשטרים החזקים שהיו במצרים, בסוריה ובעיראק נמצאים אומנם במצב של התפוררות – אך מגמה זו כשהיא לעצמה אינה פועלת בהכרח לטובת ישראל. נכון אומנם שסכנת מלחמה קונבנציונלית בין צבאות סדירים הולכת ופוחתת לנוכח התפוררות המעצמות האזוריות שהכרנו, אך את מקומה של זו הולכים ותופסים איומים חדשים: מחד, איום הטרור – ומאידך, איום הנשק הלא-קונבנציונלי. סכנות חדשות אלו מחייבות את ישראל לעצב מחדש את תורת הביטחון שלה – צעד דחוף ביותר שרק לעיתים רחוקות עולה על סדר היום הלאומי שלנו.

נכון להיום אין לישראל תורת ביטחון ברורה ושקופה, שיהא בה כדי להנחות את מקבלי ההחלטות במצבים המשתנים במהירות במזרח התיכון. הקמת המטה לביטחון לאומי (עד 2008: המועצה לביטחון לאומי) במרץ 1999, (שנעשתה בהתאם להמלצה שניתנה במסגרת הפקת לקחים ממלחמת יום הכיפורים) – הייתה צעד חשוב בכיוון זה, אך לא מספיק. מה שנדרש היום הוא ליצור תורת ביטחון, שתתווה על ידי צוות מומחים בעל שם עולמי, להם התמחות לא רק בתחום הביטחון – אלא גם בתחומים אחרים כגון: דיפלומטיה, כלכלה, פיתוח טכנולוגי וכד'. בצד המומחים הללו יש לשתף גם אזרחים מן השורה בעלי רעיונות מקוריים, המצויים מחוץ לחשיבה הממסדית. תורת הביטחון אינה יכולה להיות עוד תוצר של אדם אחד או שניים – אלא פרי של סיעור מוחות רב-תחומי ורב-משתתפים.

בהיותה נתונה בלחצים בלתי פוסקים, לא השכילה ישראל עד כה להפנות משאבים לפיתוח תורת ביטחון – אלא חיה מיד לפה,

כשהיא מנסה לכבות שרפות, ללא תוכנית כללית להתמודד עם הבעיות. למעשה, במשך עשרות שנים נשענה תפישת הביטחון הישראלית על מספר עקרונות יסוד, שהנחיל לה דוד בן גוריון בראשית קיום המדינה, כשהחשובים שבהם היו שניים: ראשית – ההגנה על תושבי ישראל צריכה להיעשות על ידי צה"ל בלבד, ולא על ידי צבאות זרים; שנית – אימוץ גישה התקפית והעברת זירת המלחמה אל מעבר לקווי האויב בבחינת "ההתקפה היא ההגנה הטובה ביותר".

מלחמת המפרץ ה-1 זעזעה עד היסוד את העיקרון הראשון בתפישה שניסח בן גוריון, כשלראשונה בהיסטוריה שלה הותקפה ישראל מבלי להגיב בעצמה על המתקפה כנגדה – בהותירה את ההגנה עליה בידי הצבא האמריקאי. זעזוע נוסף שספגה תורת הביטחון הישראלית במלחמה ההיא, היה כשנאלצה להתמודד עם טילים ארוכי טווח שכוונו אל העורף הישראלי. משבר זה החרף כשהתברר שמטר הטילים הזה אינו אלא סנונית ראשונה המבשרת תפישה חדשה אצל אויבי ישראל – שלנוכח חולשת חיל האוויר שלהם, החלו עושים שימוש בטילים שעלותם נמוכה יותר ושהפעלתם פשוטה יותר. תפישה זו התחזקה כששדה הקרב עבר ממלחמה בין צבאות סדירים של מדינות – למאבק בארגוני טרור נטולי צבאות סדירים. ירי קטיושות וטילים אחרים על ידי ארגוני הטרור שהתמקמו בדרום לבנון, כמו גם ירי הטילים מרצועת עזה על ידי ארגוני הטרור בשטחה – מצאו את ישראל בלי מענה ראוי.

על רקע זה הוקמה בקיץ 2004 ועדה בראשות דן מרידור, שהורכבה מ-20 איש מתחומי העשייה הביטחונית, האקדמית והפוליטית. ועדה זו, שמטרתה הייתה לגבש תורת ביטחון חדשה לישראל, לאחר שחלפו למעלה מ-50 שנה מאז גיבוש תורת הביטחון על ידי גוריון – קיימה למעלה מ-50 ישיבות, כשבסיומן הגישה את המלצותיה לשר הביטחון באפריל 2006. כפי

שהתפרסמו הדברים בציבור, הגיעה הועדה למסקנה כי באתגר הביטחוני שבפניו ניצבת ישראל חל שינוי גדול. שלא כבשנים עברו, שבהן הסכנה המרכזית הייתה עימות קונבנציונלי בין צבאות סדירים של מדינות ריבוניות, הרי שהיום עולה משקלם של עימותים על-קונבנציונליים באמצעות נשק גרעיני, כימי וביולוגי – ותת-קונבנציונליים, קרי טרור.

מבחינה זו, הנשק הגרעיני (כמו גם הנשק הכימי או הביולוגי, אם כי אלה מסוכנים פחות) – הוא לא קונבנציונלי באשר יותר משהוא משמש ככלי לעשיית מלחמה, הריהו כלי לעשיית טרור. הטרור נועד לחולל פחד, יותר מאשר הרס ממשי – ומכאן כוחו. הטרור הוא סוג של איום להשתמש באלימות, יותר משהוא שימוש באלימות – ומכאן ייחודו. טרור נועד לפגוע באוכלוסייה אזרחית, לא בחיילי צבא – ומכאן החרדה שהוא מעורר. הטרור משתק את החיים האזרחיים, חיי היומיום, ובכך פוגע אנושות ביכולת החברה לתפקד. למעשה, לא מדובר בעימות ישיר, אלא בשיטת "פגע וברח", שבה הטרוריסט מבצע פיגוע ומיד לאחר מכן מחפש מסתור, בדרך כלל בתוך אוכלוסייה אזרחית. היעדר עימות ישיר, שבו נערכים קרבות פנים-אל-פנים הוא סימן ההיכר המובהק של פעילות הטרור, המבדילה מעימותים מסורתיים מאז ימי קדם ועד היום. במובן זה, נשק גרעיני, כשהוא נופל לידי טרוריסטים, כולל מדינות טרור בנוסח איראן הפונדמנטליסטית – הופך מנשק הגנתי לנשק התקפי. הנשק הגרעיני התפתח כמענה אמריקאי לאיום הסובייטי שלרשותו עמד צבא ענק מבחינה כמותית. ארה"ב, שצבאה קטן היה בהרבה חיפשה מענה יעיל ליתרון הכמות הסובייטי, ומצאה אותו בפיתוח הנשק הגרעיני, שאמור היה להרתיע את הרוסים מלפתוח במתקפה על אירופה המערבית. בדומה לכך, גם פיתוח הנשק הגרעיני על ידי ישראל, ניזון מהצורך לתת מענה איכותי ליתרון הכמותי של הצבאות הערביים. הלגיטימציה שהייתה לנשק הגרעיני כנשק הרתעתי

נגזרה מהיותה בעלת אופי הגנתי – כנגד שימוש באלימות או איום להשתמש בה. מכת מנע מקדימה (הכרוכה בשימוש באלימות), כמו גם פיתוח הרתעה יעילה (הכרוכה באיום לעשות שימוש באלימות כאיום נגדי למניעת אלימות) – שתי אלו נתפשו כחלק מהזכות להגנה עצמית, להבדיל משלילת מהשימוש באלימות או באיום להשתמש בה ככלי תוקפנות, שהופללו על ידי המשפט הבינלאומי.

הנשק הגרעיני, כשהוא משמש לצרכים תוקפניים, הופך אפוא לכלי טרור מובהק, הנועד לקדם מטרות אימפריאליות שלא באמצעות עימות קונבנציונלי פנים-אל-פנים – אלא על ידי טרור. הנשק הגרעיני נבדל מיתר סוגי הטרור רק בעוצמתו ובכושר ההרס שלו, בבחינת היה הוא סוג של "מגה-טרור". אם מחבל מתפוצץ יכול להרוג מספר קטן של אנשים – הרי שראש נפץ גרעיני יכול להשמיד מיליוני בני אדם, כמו גם לחולל הרס סביבתי נורא. לכן, האיום בשימוש בנשק גרעיני אינו נסבל לא רק מבחינה פוליטית, אלא גם משפטית ומוסרית. מניעת פיתוח או רכישת נשק גרעיני על-ידי משטרים אימפריאליסטיים דוגמת איראן הפונדמנטליסטית הופך אפוא ליעד הראשון והדחוף ביותר על סדר היום הבינלאומי. מסיבה זו אין הטיפול בנושא עניינה של ישראל בלבד, ואף לא בעיקר – אלא גם עניינה של הקהילה הבינלאומית כולה. ברגע זה, שבו טרם הוכרעה איראן, ייתכן שלא תהא לישראל ברירה אלא להשמיד בעצמה את מתקני הגרעין של איראן, באשר היא זו העלולה להיפגע ראשונה מנשק זה. ואולם, לטווח הבינוני והרחוק, צריך הטיפול בנושא גירעון המזרח התיכון לעבור לסמכות האו"ם, במסגרת הפיקוח על אספקת נשק למזרח התיכון ולמניעת גירעונו.

לאחר הגשת דו"ח הועדה לשר הביטחון הסביר **דן מרידור**, כי ההרתעה המסורתית אינה רלוונטית עוד מול מחבלים מתאבדים,

כיוון שאלה אינם פוחדים מהמוות, אלא מתמסרים לו כשליחות דתית, ובלשונו (פסיג, צופן העתיד, ע' 446):

עובדה, שמחבלים מתאבדים ממשיכים להגיע – ולכן יש לפתח, קונספטואלית וטכנולוגית, הרתעה חדשה. צריך לחשוב מה יכול להרתיע את המתאבדים מלהגיע לישראל, כיצד אפשר בכלל להרתיע מחבל מתאבד שיודע כי זו דרכו האחרונה או מחבל שעולה על מטוס ומתרסק על בניין בניו-יורק.

הקריאה לחפש אחר דרכים להיאבק בטרור מוצדקת. לעומת זאת, האמירה שלא ניתן להיאבק בטרור המתאבדים היא מוטעית ומסוכנת כאחת – שכן מקנה היא לטרור יתרון בלתי נסבל. נכון אומנם שמבצעי ההתאבדות אינם חוששים מהמוות, לאחר שמוחם נשטף בדברי הבל על ידי שולחיהם – אלא שמערכת השילוח של פצצות אדם היא חפצת חיים, ולכן ניתן להרתיע אותה על ידי סיכול ממוקד. את הטרור מהזן של פצצות אדם ניתן לחסל ואף להרתיע, אם ירוכזו המאמצים לא רק למניעת הגעתם של פצצות אדם אלא למרכזים שוקקי חיים – אלא גם, ובעיקר כנגד ראשי ארגוני הטרור שהם כן השילוח שלהם. ואולם, גם במקרה זה, כבמקרה הגרעיני, המאבק בטרור המתאבדים, בהיותו חוצה גבולות, איננו עניין למדינה זו או אחרת בנפרד – אלא עניינה של הקהילייה הבינלאומית כולה, במסגרת כינון הסדרי ביטחון קיבוצי באזורים השונים בעולם.

המאבק בטרור מצריך מאמץ צבאי, פוליטי ומשפטי כאחד. הטרור איננו תופעה חדשה, אלא עתיקת יומין. מבין קבוצות הטרור המפורסמות ביותר בולטת כת **החשישיון** (החשישיים) – פלג של הזרם האסלאמי האיסמאעילי בפרס ובסוריה, שאנשיו נודעו באכזריותם ובמנהגם לחסל את אויביהם הפוליטיים והדתיים (בעיקר מוסלמים). מטרתם העיקרית הייתה להפוך את העולם

למקום טוב יותר (לפי תפישתם כמובן), כשלצורך כך הוצדק השימוש ברצח ובטרור, במיוחד כנגד שליטים שנתפשו כבלתי לגיטימיים בעיניהם. ראשית החשישיון במאה ה-11 בהנהגת חסן בן אל-צבאח, כשהמטה שלהם מוקם במבצר ההררי אלמות, השוכן מדרום לים הכספי. לאחר מכן פעלו במזרח התיכון כ-200 שנים נוספות, עד לפלישה המונגולית במאה ה-13 ששמה להם קץ (כשהאחרונים שבהם חוסלו על ידי בייברס הממלוכי). אגדות רבות ומגוונות סופרו אודות החשישיון, אך מעולם לא נמצאו להן תימוכין בכתבים מוסלמיים. על פי המחקר המודרני מקור האגדות הוא בצלבנים ששהו בסוריה באותה תקופה וראו במעשיהם של החשישיון מעשי טירוף. ההסבר אשר מצאו הצלבנים להתנשטיות ההתאבדות של החשישיון הוא בכך שאלו הם "מעשני חשיש" (בערבית "חשישיון"), על-מנת להגיע לשיגעון חושים ולתשוקה של הקרבה עצמית. שם זה אף נתגלגל משם לאירופה, ומהמילה הערבית "חשישין", שפרושה חבר בחשישיון, נוצרה המילה המוכרת כיום באנגלית למתנקש — Assassin.

אך לא מהחשישיון בלבד קיבלו ארגוני הטרור המוסלמיים המודרניים את השראתם העיקרית – אלא מכת ה"פידאיון", (שמשמעותו "הפודים" את נפשם בשליחות זו למען אללה), שדגלה בהתאבדות למען אללה ו-72 הבתולות. הטרור האסלאמי בעידן המודרני אינו מחליף את הטרור מהסוג המסורתי, אלא משדרג אותו על ידי שימוש בטכנולוגיות חדשות ובנגישות להון ומידע. ייחודו בעוצמת סיכוניו ותוצאותיו. כבעבר, גם טרור אסלאמי זה אינו מוגבל למדינה אחת, אלא חוצה גבולות וחובק עולם. במשטר הבינלאומי ששרר עד לאחרונה, כשהביטחון היה מופקד בידי כול מדינה בנפרד, היה קשה לנהל מאבק יעיל בטרור זה. לכן, יותר מאשר בכול סכנה אחרת, המאבק בטרור מצריך שיתוף פעולה בינלאומי הדוק ביותר.

עיקר הקושי במאבק הבינלאומי בטרור אינו צבאי או פוליטי – אלא משפטי. מאז כינון האו"ם, חלה מהפכה בהתייחסות החברות המערביות למושג "זכויות האדם". לא רק האו"ם, אלא גם מדינות מערביות רבות עיגנו בחוקותיהן את מה שנחשב כזכויות האדם – ומכאן החשש בפני פגיעה בזכויות אלו. ואולם, המאבק בטרור, מעצם טיבו, מצריך פגיעה בזכויות האדם – ומכאן ההתנגשות בין ערכים סותרים: מחד, הצורך להגן על בני אדם מפני הטרור; מאידך, החשש לפגוע בזכויות יסוד של האדם, כגון החופש הפרטיות, חופש התנועה וכד'. כאמור קודם, חקיקה בינלאומית להסדרת המאבק בטרור היא אולי הדחופה שבעניינים העומדים על סדר היום הנוכחי. במוקד חקיקה זו יש לאזן בין צרכי ביטחון לגיטימיים לפגיעת יתר בזכויות הפרט. ספר שיצא בשנת 2006, בעריכת דן מרידור וחיים פס, תחת השם "הקרב של המאה ה-21, דמוקרטיה נלחמת בטרור", הוא ניסיון רציני ראשון להתמודד עם הדילמות הקשורות במאבק בטרור.

ציון במשפט תיפדה – לא בהסכמים

ככלל, יש תחילה להגדיר את מדרג המטרות הציוניות – ורק לאחר מכן לתור אחר הדרכים לממשן. בראש סדר העדיפויות הציוני עומדות מספר מטרות יסוד: הישרדות פיזית וזהותית של עם ישראל, קיבוץ גלויותיו, יישוב ארץ ישראל ועצמאות מדינית. לעומת זאת, השלום אינו יעד ראשוני – אלא כלי בלבד להבטחת מטרות היסוד אלו. כשהופכים את השלום לערך עליון – כי אז מחלפים דרך במטרה. השלום הוא דרך למימוש הקיום הלאומי וגאולת הארץ – ולא מטרה לעצמה. הציונות השכילה לממש את מטרותיה גם בשעה שנאלצה לצאת למלחמות ולנהל מאבק כנגד הטרור – ומכאן שאין השלום תנאי הכרחי להצלחת הציונות.

יתירה מזו: בטחון ושלום ניתן להשיג במספר דרכים – לא רק על ידי הסכמים, כפי שהוסבר לעיל. דרך המלך להשגת שלום וביטחון

היא על ידי משפט בינלאומי – לא על ידי הסכמים. כשם שהציונות פעלה מראשית דרכה בדרכים חילופיות להסכמים – כך גם היום יכולה היא לעשות כן. הישרדות פיזית מצריכה יכולת להתגונן מפני אויבים המבקשים את נפשך, שאותה ניתן להשיג על ידי כושר הרתעה עצמי או קיבוצי. הישרדות זהותית מצריכה מאבק נגד אויבים המבקשים את נשמתך, בכוח או בשכנוע – שאותה ניתן להשיג על ידי חינוך וטיפוח המסורת.

הציונות חפצה להשיג בו-זמנית שני יעדים אלה: הבטחת הקיום הישראלי-יהודי מפני הפרעות שחוללו שונאי ישראל לדורותיהם (השמדה) – כמו גם הבטחת הזהות הישראלית-יהודית מפני ניסיונות **"ידידיהם"** להעבירם על דתם ולבוללם בקרבם (שְׁמֵד). היעד הראשון עמד במוקד פעולותיו של הרצל, מייסד הציונות המדינית; היעד השני עמד ביסוד פעילותו של אחד העם, מייסד הציונות הרוחנית. שניהם ניחנו בכושר הבחנה מרחיק ראות: הרצל חזה בבהירות את אפשרות השמדת היהודים בבתי החרושת למוות שהקים המשטר הנאצי; אחד העם חזה בבהירות את אפשרות השְׁמֵד של יהודי התפוצות, על ידי התבוללות בסביבתם, במערב ובמזרח כאחד.

אף שחלקו **הרצל ואחד העם** זה על זה, היו הם שותפים לאמונה שהקמת מדינה ליהודים היא כורח היסטורי. המחלוקת העיקרית ביניהם סבה סביב זהות המדינה, כשמבחינתו של הרצל לא הייתה לזהות היהודית חשיבות רבה – ואילו בעיני אחד העם הייתה זו עיקר העיקרים. אך לא רק בנקודה זו נחלקו הם – אלא גם בתפישת מעמדה הבינלאומי של מדינת היהודים. אף שהניח את היסודות לציונות המדינית, כשל הרצל בקריאת המפה הבינלאומית, כשהניח שמדינת היהודים תהיה מעין שוויץ של המזרח התיכון – מדינה ניטרלית שלא תהא מעורבת במשחקי הכוח הבינלאומיים. בספרו **"מדינת היהודים"** כותב הרצל כי (מהדורת ידיעות אחרונות, ע' 28):

אם ייתן לנו הוד מלכותו הסולטן את פלשתינה, נוכל להתחייב בתמורה להסדיר את מצב הכספים של תורכיה הסדר שלם. בשביל אירופה עשויים אנו להוות שם חלק מחומת המגן בפני אסיה – אנו עשויים לספק את משמר החלוץ של התרבות נגד הברבריות. בתור מדינה ניטרלית נוסיף לעמוד בקשר עם כול אירופה, שתצטרך לערוב לקיומנו. למקומות הקדושים של הנצרות ניתן יהיה למצוא צורה של אקס-טריטוריאליות לפי המשפט הבינלאומי. אנו נהיה משמר-הכבוד של סביב המקומות הקדושים, ובקיומנו נערוב בעד מילוי חובה זו. משמרת-כבוד זה תהיה הסמל הגדול לפתרון שאלת היהודים לאחר אלף ושמונה מאות שנות ייסורינו.

לעומת תפישתו הנאיבית של הרצל, ניחן דווקא **אחד העם** הרוחני בתפישה **ריאל-פוליטית** מפוקחת למדי, כשקבע, כי בשל מיקומה הגיאוגרפי לא תוכל מדינת היהודים להימלט ממשחקי הכוחות הבינלאומיים (אבינרי, הרעיון הציוני לגונויו, ע' 138):

כל המדמה ארץ ישראל לארצות קטנות, שוכח את מצבה הגיאוגרפי ואת ערכה הדתי לכל העמים. שני אלה לא ייתנו בשום אופן לשכניה האדירים להסיח דעתם ממנה לגמרי; וגם בהיותה למדינת היהודים יהיו עיני כולם נטויות אליה – וכל אחד יחפוץ להשפיע מרוחו על הפוליטיקה שלה בעל כורחה, כמו שאנו רואים בשאר מדינות חסרות כוח... שיש לעמי אירופה הגדולים אינטרסים שם.

למעלה מ-100 שנות ציונות מעשית אישרו באופן חד משמעי את תפישתו הריאל-פוליטית של אחד העם. מאז הקמתה ועד היום, ריכזה מדינת היהודים התעניינות בינלאומית יותר מכול מדינה אחרת. לא רק מדינות המזרח התיכון לטשו אליה עיניים – אלא גם המעצמות הגדולות. בתקופת המלחמה הקרה הבינגושית,

הייתה ארץ ישראל אחת מהחשובות שבזירות, בצד אזורים אחרים כגון קוריאה או וייטנאם. אף שמדינות המזרח התיכון התחייבו שלא להשתמש באלימות ו/או שלא לאיים להשתמש בה – הרי מרגע שהוכרז על קיומה במאי 1948, לא חדלו מלנסות להשמידה. כתוצאה מכך נאלצה מדינת היהודים לחמש עצמה עד צוואר, חרף העובדה שהדבר עמד בניגוד למוסר היהודי של "לא בחיל ולא בכח – כי אם ברוחי, אמר יהנה צבאות" (זכריה ד/6). מאז ועד היום, מתמודדת ישראל עם הדילמה, כיצד לשרוד במציאות כוחנית, מבלי לאבד את נשמתה-זהותה, כדברי **יעקב טלמון**, בספרו "בעידן האלימות" (ע' 395):

עידן האלימות העלה מגמות שבישרו פליה לעם היהודי. שליש של עמנו הועבר מהעולם בעטין, כאשר הותר דמנו והופקרנו למנגנון רצח המוני ממוסד. כול טעם קיומה של הקמת מדינת ישראל היה בהקמת סכר בפני האלימות הרצחנית המודרנית. לא ייתכן שחיי יהודים יהיו הפקר במדינת היהודים. ברם, אירוניה טרגית מאלצת אותנו להיהפך בעל כורחנו למעין שותפים בקיומן וב'ישומן של שיטות האלימות המודרנית – כי שומה עלינו לעמוד על נפשנו מפני אלימים חסרי רחמים. קיימת סכנה נוראה שהקורבן הטרגי ביותר של האלימות יורעל על ידי הזדקקות לדרכיה ויאבד את נשמתו ואת ייחודו המוסרי וההיסטורי. או-אז גדול מאוד יהיה ניצחונם של אויבנו. כאן מוצב לפני עמנו אתגר עצום: לעמוד על נפשנו בכול האמצעים ועם זאת לא לאבד את נשמתו. אם לא מצליח בזה, חס ושלום, נאבד את מעמדנו הבלבדי בהיסטוריה האוניברסלית כתופעה חד פעמית, כאחת הציביליזציות העתיקות והנעלות, כמנחילה הרוחנית הגדולה של "לא בחיל, לא בכוח, כי אם ברוח" – מעל ומעבר לרצון הקיום הלאומי ולאינטרסים של מדינה הנתונה בלחצים.

שלוש עמדות ישראליות בסכסוך הארץ ישראלי: בפני הציונות עמדו תמיד שלוש דרכי פעולה אפשריות למימוש חזונה – שימוש בהסכמים, במשפט או באלימות נטו. בפרספקטיבה היסטורית מתברר, שהציונות בחרה במשפט – לא בהסכמים וגם לא בכוח בלבד. כאמור, כבר בקונגרס הציוני ה-1 הוגדרו מטרות הציונות במונחים של המשפט הבינלאומי, שנוסחו בזו הלשון: "הציונות שואפת להקים בית-מולדת לעם ישראל בארץ-ישראל, שיהא מובטח על-ידי המשפט הפומבי". לאחר מכן פעלה הציונות תמיד לפי אותו עיקרון: הסתמכות על כוחו ותושייתו של העם היהודי, תוך ניצול הזדמנויות בינלאומיות לטובתה וניסיון לקבל לגיטימציה בינלאומית למעשיה – תחילה על ידי הצהרת בלפור וכינון המנדט הבריטי, ולאחר מכן על ידי החלטת החלוקה.

שורשיה של תפישה ציונות זו נעוצים בעומק ההיסטוריה של עם ישראל, כבר בימי הבית הראשון והבית השני. כך, למשל, קובע ישעיהו הנביא כי ציון בַּמִּשְׁפָּט תִּפְדֶּה – וְשָׁבִיהָ בְצִדְקָה (27/א). בדומה לכך, בתגובה לטענת אנטיוכוס, כי המרד בו ותפישת השטחים על ידי החשמונאים הינם בבחינת מעשה כיבוש – עונה לו שמעון החשמונאי כי: "לא ארץ נוכריה לקחנו ולא [רכוש] זרים כבשנו – כי אם את נחלת-אבותינו, אשר על ידי שונאינו, בלא משפט, באיזה זמן נכבשה. ואנחנו, משהזדמן לנו, השבנו את נחלת אבותינו" (מקבים א', ע' 345).

הציונות המדינית העדיפה תמיד את דרך המלך של המשפט על פני הדרך ההסכמית מחד – והדרך הכוחנית מאידך. לכול דבר שעשתה ביקשה לקבל לגיטימציה בינלאומית, כפי שכותב עמוס עוז בספרו "באור התכלת העזה" (ע' 94):

גישה שנייה מאופקת, עמדה אולי בסימן מה שקראו פעם בשם "השכל הקטן": חיים וייצמן, אנשי תנועת "הפועל הצעיר" (לפני שנבלעה בתוך מפא"י "ההיסטורית"), משה

שרת, לוי אשכול ופנחס לבון, וכן אחרים רבים ושונים, גרסו פחות או יותר כך: הציונות אינה צריכה להמתין לכתב הרשאה מאת הערבים, עליה לצאת לדרך ולהקים את מפעלה בארץ. אלא מה? הכול בזהירות עצומה. לא להרגיז את הגויים יותר מן ההכרח, ולהשתדל שאחדים מן הגויים החזקים יהיו, ליתר ביטחון, לצידנו. ליצור עובדות – אבל להשתדל גם להשיג לגיטימאציה לקיום העובדות האלה. להשיג לגיטימאציה – אבל לא להסתפק בה, אלא למהר ולתרגם אותה ללשון עובדות בשטח. לא להמתין לברכת הערבים – אבל גם לא לוותר על כל סיכוי של פשרה והידברות. להכיר בכך שיש לערביי הארץ טענה רצינית ו"חזקה" ממשית – בלי שההכרה הזאת תביא אותנו לידי התבטלות או רגשי אשמה על מפעלנו. ולחפש כל שעת כושר להתפייסות, להבנה ולפשרה – גם אם פשרה כזו תעלה לנו במחיר ניכר.

כנגד זרם זה של שביל הזהב, התפתחו שני זרמים קיצוניים, מנוגדים זה לזה: מחד, השמאל הקיצוני שדגל בדרך ההסכמית בלבד, כתנאי לכול עשייה ציונית – ומאידך, הימין הקיצוני שדגל במדיניות של כוח בלבד. נכון אומנם שזו חלוקה גסה למדי, שם משפחה בלבד של זרמי מחשבה דומים – אך כדרכו של כול תיאור סוציולוגי, חלוקה גסה מעין זו היא הכרחית. על עמדת השמאל הקיצוני כותב עמוס עוז (שם, ע' 93):

גישה אחת, מאוד-מאוד רגישה והומאניסטית, רוויה מוסר נביאים עם ליבראליזם אירופי נאור, גרסה שעלינו לקבל את הסכמתם של ערביי ארץ ישראל למפעלנו, ובלי הסכמתם, הציונות היא לא מוסרית או לא אפשרית או לא מוסרית וגם לא אפשרית. מרטין בובר, ארתור רופין, לפני

ששינה את דעותיו מן הקצה אל הקצה, אנשי "ברית שלום", מאגנס והוגו ברגמן וחיים קאלוואריסקי, הם ויורשיהם ויורשי-יורשיהם בזמן הזה, גרסו כי במידה של סבלנות, אבהיות וחכמה די־דאקטית, יעלה בידינו לשכנע את ערביי הארץ – לפחות את הנבונים שביניהם – כי הציונות יש בה צדק וכי הציונות תביא ברכה גם לערבים. לשם השגת השכנוע הזה מוכנה הייתה תנועת "ברית שלום" – ומוכנים אחדים מירשיה בהווה – להתפשר ולוותר על אספקטים "חיצוניים" של שיבת ציון ולהינזר מאטריבוטים העשויים להרגיז "בלי צורך" את הערבים, כגון עצמאות מדינית מלאה עם סמל ודגל וגייסות, ולחתור לנוסחה רב-לאומית, על-לאומית, פדרטיבית, קונפדרטיבית, כל מה שיתקבל על דעת ערביי הארץ מבחינה פוליטית ומוסרית – ובלבד שייאותו להסכים לתהליך של שיבת ציון. מבקרי הזרם הזה מנו בו קלקלות כגון: תמימות וכגון: תבוסתנות והכנעה מתרפסת "גלותית" או גם עורמת יהודים נתעבת, המבקשת להוליך את ערביי הארץ שולל על ידי הסוואה מחוכמת של מטרות הציונות. או, לכל המוטב, יחס אבהי מתנשא "אירופאי" כלפי ערביי הארץ "הנחשלים".

על עמדת הימין הקיצוני כותב עמוס עוז (שם, ע' 94):

גישה שלישית, נלהבת, גרסה מאז שחר ימי הציונות, שהערבים יצטרכו להשלים עם המציאות הציונית, ואם לא ישלימו בטובות – ישלימו לאחר שייווכחו בעוצמת כוחנו. לא לנו להראות להם שאפשר גם בלעדיהם, אך יש לנו עניין אמיתי להגשים את מפעלנו בשלום ובשותפות עימם, כדעת "הפועל הצעיר" ואחרים. לא. אנו באנו

ארצה, כך גורס הזרם הזה, לרשת אותה. בשלום או בכוח הנשק. "לא יפחידונו". כאשר תיווצרנה כאן די עובדות, ייאלצו הערבים להשלים – ולו גם בחירוק שיניים – עם המפעל הציוני. ואז נראה מה נעשה בהם. (כלשון גולדה מאיר: "...עד שתיפקחנה להם העיניים שלהם", או כלשון משה דיין: "כאשר תוקעים יתד – העפר מוכרח לזוז"). בקיצור, אם נתמיד וניצור עובדות, נתמיד ונדבר אל הערבים בשפה של עוד עז ועוד דונם ועוד עוזי ועוד פצצת נאפלים הם ייאלצו סוף כל סוף להשלים עם העובדות. עד אז – אנחנו בשלנו, כך ובכוח, ובעוד אחת ידנו עושה במלאכה – השנייה אוחזת באפרכסת וממתנת לטלפון מאת הערבים שנפקחו עיניהם (על פי ניסוחו של משה דיין). במסגרת הזרם הזה תססו, כמובן, גם שולי-טירוף קנאיים אשר גרסו שהמתודה הזאת יפה לא רק ביחס לערבים כי אם גם ביחס לכל הגויים – צריך לשבור את עצמות הרוסים, ואם נאלץ – נצפץ גם על האמריקאים, יעוצו כל אלה עצה – ותופר, וישראל יבטח בה'.

כישלוננו הגדול של הזרם המרכזי בציונות נעוץ בויתור אחר חיפוש לגיטימציה בינלאומית לשחרור שטחי יו"ש במלחמת ששת הימים, ולסיפוחם. דווקא ברגעי השיא שלה, כשהצליחה מדינת ישראל לתפוס את יהודה ושומרון, ערש הלאום הישראלי – נכנע זרם מרכזי זה לעמדותיו של שמאל הקיצוני, שתפש את החזקת השטחים בבחינת כיבוש – ולא כשחרור. לכאורה, ניתן היה להצדיק את עמדת השמאל בטענה, ששטחים אלה אינם נכללים בשטחה של מדינת ישראל לפי החלטת החלוקה מנובמבר 1947; למעשה, אין טיעון זה מחזיק מים, כיוון שגם רוב הגליל לא נכלל בשטח ישראל לפי החלטת החלוקה (אלא אמור היה להיות חלק משטח המדינה הערבית) – קל וחומר שירושלים לא נכללה

בשטח שיועד למדינת ישראל, אלא אמורה הייתה להיות במעמד מיוחד, בשליטת האו"ם. העובדה, שהגליל נתפש כשטח ישראלי לגיטימי, ואילו שטחי יו"ש נתפשו כשטח כבוש – אין לה הסבר הגיוני, למעט אם נפרש זאת כוויתור על הדרך המרכזית של הציונות לטובת הזרם השמאלי.

ואולם, למרבה המזל, היו מי שהחליטו להמשיך ליישב את ארץ האבות – אף שלא במסגרת הקונסנזוס הלאומי. תנועת "גוש אמונים", שהייתה נחושה ליישב את חבלי ההר הללו, למרות מדיניותן המוצהרת של ממשלות השמאל, לפחות עד המהפך בבחירות 1977, לא הייתה כלל ימין קיצוני, כפי שהוצגה על ידי השמאל – אלא המשכו של הזרם המרכזי בציונות. למרות זאת, נכון להיום דרכו של גוש אמונים היא דרכו של מיעוט בלבד, כשרוב הציבור עדיין דבק בעמדת השמאל, שלפיה שטחי יו"ש הם שטחים כבושים ולא משוחררים. הגיעה אפוא השעה לשנות את הכיוון ולחזור ל"דרך האבות", תרתי משמע – הדרך שבה הלכו אברהם, יצחק ויעקב בראשית ישראל, כמו גם הדרך שבה הלכו אבות הציונות בעת החדשה. התביעה לספח מיד ולא לתר את שטחי יו"ש, אינה בבחינת ימין קיצוני – אלא תביעה הנגזרת מדרכה המרכזית של הציונות. דו"ח השופט **אדמונד לוי**, הקובע שלישראל יש זכות ליישב את כול שטחי יו"ש, באשר מתוקף כתב המנדט הזכות לריבונות עליהם היא של העם היהודי – הריהו בבחינת סנונית ראשונה, המבשרת את התחדשות הציונות המקורית, כמוסבר לעיל. תוכנית ההתחברות הישראלית אינה אפוא רק יצירת גשר בין המגזר היהודי למגזר דובר הערבית – אלא גם התחברות לשורשים.

היום, כבעבר, צריכה הציונות המדינית להמשיך לצעוד בדרך המלך שבה הלכה עד כה – נקיטת מהלכים חד-צדדיים, תוך חיפוש אחר קבלת לגיטימציה בינלאומית למהלכים אלה, בעיקר מצד המעצמות העולמיות. קל וחומר, לאחר כשלון משיחיות

אוסלו, שהתבררה כתקוות שווא טבולה בדם אזרחים חפים מכול פשע. לאחר שתאומץ תוכנית ההתחברות בבית, יהיה קל בהרבה לשווק אותה גם ברחבי העולם – בעשותה צדק היסטורי עם האנוסים הארץ ישראליים.

במהלך למעלה מ-100 שנות קיומה של הציונות השתנו יחסי הכוחות בעולם, כשמעצמות עולות ויורדות בזו אחר זו – אך הדבקות בחזון הציוני אינה נחלשת. בתחילה היו אלה אנגליה וצרפת שחילקו ביניהן את העולם, לאחר מכן עשו זאת ארה"ב וברה"מ – ואילו היום ארה"ב לבדה שולטת בעולם. ואולם, שלטונה הבלעדי של ארה"ב לא יאריך ימים. בתוך זמן קצר ישוב העולם להיות דו-קוטבי או אפילו רב-קוטבי. קרוב לודאי שהמעצמות במאה ה-21 יהיו ארה"ב, האיחוד האירופי (העשוי לכלול גם את אוקראינה, בלרוס ורוסיה), סין (העשויה לאחד כוחות עם יפאן) והודו (שעשויה לתרגם את שטחה וגודל אוכלוסייתה לכוח פוליטי). על ישראל יהיה לחזק את הקשרים עם כול אחת מהן – ולחדול מהישענות בלעדית על ארה"ב.

בנוסף, יהיה על ישראל לגייס מדינות אלה לטובת רעיון הביטחון הקיבוצי המזרח תיכוני – כמו גם לטובת **"תוכנית מרשל"**, שתאפשר פיתוח כלכלי מהיר של האזור, בדומה לשיקום אירופה המערבית לאחר מלחמת העולם ה-2. ומה שחשוב לא פחות: על ישראל יהיה להשיג לגיטימציה לתוכנית "המדינה האחת בעל הזהות הישראלית", שקווי המתאר שלה שהוצגו לעיל. כשתוכנית ההתחברות הישראלית תוגש לקהילייה הבינלאומית כחלק מתוכנית אזורית, עשויה היא לקבל לגיטימציה ביתר קלות.

ציון במשפט תיפדה – לא בהסכמים דוגמת הסכמי אוסלו. נכון להיום מקובל לומר, שמרגע שהרשות הפלשתינית פנתה באופן חד-צדדי לאו"ם כדי שזה יכיר בה כמדינה, ובדרך זו יחסך ממנה הצורך לנהל מו"מ על הסדר שיהא מקובל על ישראל – הרי שזו

הפרה את הסכמי אוסלו הפרה יסודית, ולכן משוחררת גם ישראל מההתחייבות שנטלה על עצמה במסגרת הסכמים אלה.

טענה זו, אף שהיא נכונה לגופה, הריהי בבחינת מעט מדי ומאוחר למדי. שכן, מבחינה משפטית טהורה, יכולה ישראל לטעון, שאף כי חתמה על הסכמים אלה לכאורה מרצונה, הרי שהם בטלים מיסודם, באשר נכרתו כתוצאה משימוש באלימות ו/או מאיום להשתמש בה. ואולם, אפילו לשיטת אלה שאינם רואים פגם בדרך שבה נכרתו הסכמי אוסלו – ניתן לטעון, כי ישראל רשאית להשתחרר מהם מחמת הפרתם היסודית על ידי הפלשתינים, שעה שנטשו את דרך המו"מ ובחרו באלימות ובטרור להשגת יעדיהם (עוד קודם שפנו לאו"ם באופן חד צדדי). אם היה הישג חשוב אחד להסכמי אוסלו, הרי זו ההתחייבות של הפלשתינים לנטוש את דרך האלימות וליישב מעתה ואילך את המחלוקות עם ישראל בדרכי שלום בלבד, כפי שנקבע בסעיף 15 להסכם אוסלו א', תחת הכותרת **יישוב סכסוכים**:

סכסוכים הנובעים מיישום או פרשנות של הצהרת עקרונות זו, או הסכמים נוספים הנוגעים לתקופת הביניים – ייושבו באמצעות מו"מ במסגרת ועדת הקישור המשותפת, שתוקם בהתאם לסעיף 10 דלעיל. סכסוכים שלא ניתן לפותרם במו"מ, יכול שייפתרו במסגרת מנגנון פישור, שיוסכם בין הצדדים.

כמו כן התחייבו הפלשתינים להגיש לאישור המועצה הלאומית הפלשתינית שינויים בסעיפים של האמנה הפלשתינית השוללים את זכות קיומה של ישראל. נקיטת האלימות הרצחנית על-ידי הפלשתינים זמן קצר לאחר חתימת הסכמים אלה היוותה הפרה יסודית שלהם – וזאת בנוסף להיותה הפרה של נורמות המשפט הבינלאומי, השוללות שימוש באלימות ו/או איום להשתמש בה. הפרה יסודית הקנתה לישראל כבר אז לא רק את הזכות

להשתחרר מהסכמי אוסלו, אלא גם את הזכות לנתק כל מגע עם, מכאן ולהבא: לא עוד מו"מ תחת אש ואיומים, לא עוד מזכרי הבנות והסכמי עקרונות – אלא סיפוח חד צדדי של שטחי יו"ש, כאן ועכשיו.

במקום להמשיך לחזר אחרי הרשות הפלשתינית, היה אז על ישראל לספח לאלתר את חבלי ההר, לחסל את הרשות הפלשתינית ולפרקה מכל נכסיה. ומיד לאחר מכן היה עליה לפתוח במסע לחיזוק הזהות הישראלית של ארץ ההר ותושביה. נכון לרגע זה גברה הדחיפות בנקיטת סיפוח חד צדדי מלא (או של שטחי C בלבד בשלב ראשון, כדי להשיג מכסימום שטחים עם מינימום תושבים) לאור נקיטת שורה של מהלכים פוליטיים-משפטיים חד-צדדיים, (הפנייה לעצרת האו"ם שתכיר בה כבמדינה והאיום לפנות בקרוב לבית הדין הבינלאומי לצדק במטרה להכריז על ההתיישבות בשטחי יו"ש פשעי מלחמה), על כול המשתמע מכך. אף בטרם גיבשה ישראל תוכנית סיפוח מפורטת, היה עליה לנקוט בהכרזה חד-צדדית על סיפוח יו"ש.

לא כן המצב בכול הקשור לחבל עזה, שנכון להיום שורר בו מצב שונה לחלוטין מזה שבחבלי יהודה ושומרון. חבלי יו"ש נתונים לשליטה מלאה של ישראל – שעה שבחבל עזה הצטמצמה שליטה זו לנוכחות סמלית בלבד. ישראל עדיין שולטת במעבר הגבול בינה לבין חבל עזה, אך איבדה את השליטה על מעבר הגבול בין חבל עזה למצריים, הנתון היום לשליטה פלשתינית-מצרית. ישראל עושה כל שביכולתה למנוע הברחות נשק לחבל עזה, אך אין היא מצליחה למנוע אותן, בשל מאות המנהרות המחברות אותו לשטחה של מצריים. ישראל שולטת במשק החשמל של חבל עזה, אך שליטה זו עשויה להיפסק בכל רגע, משעה שיימצא ספק חילופי, בין פנימי ובין מצרי. בחבל עזה שלאחר ההתנתקות בשנת 2005 קמה מדינה פלשתינית דה-פקטו, באשר מתקיימים בה 4 תנאי היסוד לקיום מדינה: טריטוריה,

אוכלוסייה, שלטון מרכזי, עצמאות מדינית (אפילו היא חלקית בלבד). מדינה זו אכן ראויה לשם "מדינה פלשתינית", באשר להבדיל מחבלי יו"ש מרבית תושביה כלל אינם אנוסים ארץ ישראלים – אלא מהגרים שזה מקרוב באו (בעיקר בתקופת המנדט הבריטי, בחיפוש אחר פרנסה) שמוצאם מצרי ובדואי-ערבי. לא בכדי מכונה חבל עזה במקרא בשם "פלשת", במשמע של אזור שהתיישבו בו פולשים זרים. אף שחבל ארץ זה נחשב תמיד כחלק בלתי נפרד מארץ ישראל, הרי שבפועל לא הייתה בו במהלך ההיסטוריה נוכחות ישראלית, אלא באופן שולי בלבד.

חבל פלשת זה הוא היום, כבעבר, שטח אקסטריטוריאלי מבחינתה של ישראל – ולכן יכולה היא לוותר על השליטה המלאה בו ולהסתפק בשליטה חלקית בלבד, לצרכים צבאיים מובהקים. לחבל פלשת זה אין זכות לעצמאות מדינית מלאה, באשר על פי ההסדרים הטריטוריאליים הבינלאומיים, הוא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל. לכן, היה ויכריז חבל ארץ זה באורח חד צדדי על הפיכתו למדינה פלשתינית, כי אז תוכל ישראל להיכנס אליו ולסכל בפועל אקט זה. לעומת זאת, יהא חבל פלשת רשאי לזכות באוטונומיה מרבית, כול עוד יתמקד בניהול החיים האזרחיים ולא ימשיך לשמש כמנוף לטרור אסלאמי.

מנהיגות נחושה

התוכנית המוצעת כאן מבוססת אפוא על שני אדנים: מחד, כינון הסדרי ביטחון אזוריים מכוח המשפט הבינלאומי – כתחליף להסכמי שלום; מאידך, אימוץ תוכנית ההתחברות הישראלית לצורך יישוב הסכסוך היהודי-ערבי בשטחה של ארץ ישראלית המערבית. תוכנית זו היא ללא ספק הרדיקלית ביותר שהוצעה אי-פעם – ובתור שכזו תעורר התנגדות עצומה מצד כול הגורמים העלולים להיפגע ממנה, ובייחוד מצד הפונדמנטליזם האסלאמי

על שתי זרועותיו – הסונית והשיעית כאחת. לכן, עד שתצליח ישראל להשיג תמיכה מספקת בתוכנית זו, עליה להיערך למצב של בידוד מדיני בזירה הבינלאומית, שיהא אף קשה יותר מזה שבו היא נמצאת היום. כדי להתמודד עם הלחצים שיופעלו עליה, יהא על ישראל לכונן מנהיגות נחושה והחלטית.

נטישת דרך אוסלו על ידי מדינת ישראל עלולה להקים עליה אויבים מבית ומחוץ. מחנה "שלום עכשיו, או לעולם לא" יוקיע אותה כמחרחרת מלחמה, ויהלך אימים על הציבור הישראלי בבידוד בינלאומי ובחידוש הטרור האסלאמי. ידידות ישראל במרחב הצפוני המתועש, הניזונות מתעמולה מוסלמית עוינת, אף הן עלולות להצטרף למקהלה מפוחדת זו. מדינות האסלאם יפרשו פרישה זו מ"תהליך השלום" (שלאחרונה הפך ל"תהליך המדיני") כהוכחה לטענתם, שישראל היא מדינת אפרטהייד אימפריאלית, השואפת להשתלט על המזרח התיכון.

כנגד עוינות זו, על ישראל להתייזב נחושה והחלטית כפי שהייתה בימיו של דוד בן גוריון במאה ה-20, או בימי משה ויהושע בין נון בעת העתיקה. כשמכנס משה את שבטי ישראל ערב הכניסה לארץ ישראל הוא פונה ליהושע ואומר לו: "חֲזַק וְאַמֵץ כִּי אַתָּה תָּבֹוא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְתָּם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תִּנְחַלְנָה אוֹתָם" (דברים לז/7), או "חֲזַק וְאַמֵץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאַנְכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (דברים לא/23, וראה גם יהושע א/6-7, 9, 18). בדומה לכך, פונה ירמיהו הנביא לעם ישראל ומפיח בו אומץ כשהוא אומר: "וְאַתָּה, אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב נְאֻם-יְהוָה, וְאַל תַּחַת יִשְׂרָאֵל – כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךְ מִכָּחֹק וְאַת זֶרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׁבָיִם, וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁאֵן וְאִין מִחֲרִיד" (ירמיהו, א/10).

הציבור הישראלי, לא פחות ממנהיגיו, צריך לתת גיבוי לתוכנית המוצעת כאן, כי רק באמצעותה יוכל הוא להתמודד עם הכאוס

המשתלט על האזור. יהיו אשר יהיו הלחצים החיצוניים וההתנגדויות מבית, בסופו של דבר תמצא עצמה ישראל במצב טוב יותר מאי-פעם, פיזית ורוחנית כאחד. הפוליטיקה הישראלית צריכה לצאת מהאנרכיה הפוקדת אותה בשנים האחרונות ולהעמיד בראשה מנהיגות שונה מזו שיש לה היום. אם תמצא מנהיגות נחושה, המוכנה לחשוב מחוץ לקופסא, כי אז יהא בכוחה ללכד את רוב הציבור הישראלי מאחוריה – ובלבד שתדע כיצד להסביר, לנמק ולהצדיק דרך זו. כשאני מדגיש את הצורך בעמידה איתנה ואי-כניעה ללחצים, מבית ומחוץ, חש אני כמי שרק ממחזר דברים שכתב בזמנו **בנימין נתניהו** בספרו **"מקום תחת השמש"** (1979-380):

מאבק מתמשך אין פירושו בהכרח מלחמה עד אין סוף, אבל בהחלט משתמע ממנו שיידרש מאמץ לאומי לאורך זמן, ויתכן שפעם בפעם ניקלע גם לעימותים בינלאומיים חריפים. גם אם נגיע לסיום מצב הלוחמה עם מדינות ערב ולכינון שלום רשמי עימהן, וגם אם כתוצאה מכך תחול ירידה של ממש בחומרתו של הסכסוך הערבי-ישראלי, לעולם לא ייעלמו כליל סכנת המלחמה והעימותים בעתיד, ממש כמו שלא תמו כל הסכסוכים בין המזרח והמערב (ואפילו לא בין ארצות הברית ורוסיה) עם סיום המלחמה הקרה, וכמו שלא תמו הסכסוכים בזירות אחרות. לא בא "קץ להיסטוריה", כפי שגרסו כמה אינטלקטואלים: אי אפשר להסתלק ממאבק ההישרדות בלי לוותר על החיים עצמם. זהו הדבר שהיהודים בכלל, והישראלים בפרט, מתקשים להסתגל אליו. העם היהודי עתיר אידיאליסטים, מקצתם גלויים ומקצתם סמויים, אך עדיין חסר הוא את ההתנסות רבת השנים בשלטון ריבוני ובניהול חיי מדינה, הדרושים לחידוד הראייה המדינית. אומה כזאת מתקשה מאוד להסתגל לתנאי המציאות הבינלאומית. נטייתה של

הפוליטיקה הישראלית להימלט אל מחוזות הדמיון נובעת מחוסר יכולתם של היהודים להשלים עם קיומם המתמיד של מאבקים, ועם הצורך המתמיד לקיים מולם כוח יהודי... מפני כן מגלים ישראלים רבים, שמוכנים להגן על ארצם במרץ בפני כל התקפה צבאית, נטייה מובהקת ומדאיגה להתכופף נוכח הסימן הראשון של לחץ בינלאומי, מדיני או כלכלי. "מי אנחנו", הם שואלים, "שנתנגד לעולם כולו?", "אם כך רוצות המעצמות הגדולות, אין לנו ברירה אלא להיכנע להן". הרעיון, שמדינה צריכה לפעמים (וכשמדובר בישראל אולי אף לעיתים קרובות) להתנגד בתקיפות לרצונן של המעצמות, כמעט אינו עולה על דעתם. מעטים עוד יותר הם הסבורים שהתנגדות מצידנו היא אפשרית, או ביתר דיוק: עשויה להביא לנו תועלת כלשהי. הרגלי הכניעה וההתכופפות שנרכשו בשנות הגלות עדיין שוררים במידה רבה בתחום הפוליטי.

מנהיגות נחושה אין פירושה בהכרח מנהיגות המצטלמת טוב או מדברת יפה. דוד בן גוריון לא היה עובר היום מסך – קל וחומר שלוי אשכול לא היה עובר מסך; ואולם, שני מנהיגים אלה, כול אחד על פי דרכו, ידעו כיצד לעמוד בלחצים בינלאומיים כבדים, שבדיעבד התבררו כמשתלמים ביותר. בן גוריון העיז להכריז על הקמת המדינה למרות שידע שלמחרת יפלו לארץ צבאות ערביים במטרה לחסל אותה. אשכול העיז לצאת למלחמה כנגד צבאות מצריים, ירדן וסוריה – למרות הסיכון העצום שהיה כרוך בהחלטה זו.

הצורך בהשגת תמיכה בקרב דעת הקהל הישראלית: במדינה דמוקרטית גיוס דעת הקהל לטובת מדיניות מסוימת הוא תנאי הכרחי להצלחתה. גיוס דעת הקהל יכול שיהיה על ידי הילוך אימים על הציבור כפי שעשה, למשל, אהוד ברק בתקופת כהונתו, במטרה לממש את מדיניות "שלום עכשיו, או לעולם לא" – אך

דרך זו פסולה לחלוטין. שלום אמת יושג רק אם תדבר המנהיגות אמת, תוך ניתוח מפוקח וביקורתי של הסביבה שבה היא פועלת. לכן, יותר משמנהיגות זו צריכה להלהיב, עליה להיות אמינה. יותר משהיא צריכה תקשורת מגויסת בנוסח משטרי עריצות מודרניים, שאינה אלא כלב מחמד – עליה לעבוד בשיתוף פעולה עם תקשורת אוהדת, ויחד עם זאת לא עיוורת. תקשורת ביקורתית היא כלב שמירה לא רק בנושאי פנים – אלא גם בנושאי חוץ וביטחון. מאידך, על מנהיגות מעין זו לרסן תקשורת נשכנית, שכול מטרתה לחבל במאמציה של ממשלה נבחרת.

מנהיגות המצטלמת היטב והמדברת יפה, בדומה לזו הקיימת בארה"ב – עלולה להתברר בדיעבד כסכנה גדולה. האידיאליזציה של הפוליטיקה, ובמיוחד של אישים פוליטיים, היא סכנה ראשונה במעלה לחברות דמוקרטיות-ליברליות – הנשענות דווקא על אזרחים ספקניים, שבכוחם לשמור על חוסן ולמלא את התכלית שלשמה מונו נבחרו הציבור. הדמוקרטיה הליברלית היא משטר שברירי למדי. היא שואפת לכונן סדר, אך בה בעת גם לשמר מידה מסוימת של אי-סדר. כדמוקרטיה היא מבקשת לבטא רצון אחד – זה של העם כולו, או לפחות של רובו; לעומת זאת, כמשטר ליברלי היא מחויבת לכבד מגוון של רצונות, אמונות ואינטרסים.

הדמוקרטיה הליברלית המודרנית מנסות לשמור על האיזון העדין בין שני ערכים שונים ואף סותרים אלו על ידי מה שמכונה **"אמון הציבור בנבחרי"**. רק באמצעות טיפוח קשרים של אמון בין פרטים, בין קבוצות שונות ובין העם לנבחרי, יכול השילוב המורכב והעדין הזה לתפקד בהצלחה ולשגשג. מאחר שכושר האכיפה של השלטון הדמוקרטי מוגבל יחסית, בהשוואה למשטרים רודניים, נדרשת מידה רבה יותר של אמון בחיים הפוליטיים. האמון במשטר דמוקרטי הוא כמו החמצן לגוף.

ואולם, כשם שדמוקרטייות נזקקות למינון גבוה של אמון, כך הן מחייבות גם את הגבלתן. הסיבה לכך נעוצה בעצם טבעו של הכוח הפוליטי, הנוטה, כפי שהעיר כבר **הלורד אקטון**, להשחית את האוחזים בו: **"כוח נוטה להשחית, וכוח מוחלט משחית באופן מוחלט"**. כך גם הזהיר **ג'יימס מדיסון** ב"פדרליסט", כי **"לא תמיד ימצא ההגה בידי מדינאים נאורים"** (ברוורמן, דמוקרטיה ללא ברק בעיניים). כדי להבטיח את תפקודה התקין של הרפובליקה, כדי שיוכלו חברות דמוקרטיות-ליברליות למנוע מסיעות מסוימות לחתור תחת טובת הכלל, נחוץ מנגנון שיגן עליה מפני גחמות פוליטיות ומפני שחיתות. מנגנון כזה הוא הסדר הפרדת הרשויות, המגביל את כוחה היחסי של כל זרוע שלטונית באמצעות הזרועות האחרות. ואולם, בסופו של דבר, פוליטיקה אינה מדע מדויק, ועתידה לא יובטח בהסדרים מוסדיים בלבד. ההגנה הטובה ביותר מפני השחתתה מצויה בתחום הפסיכולוגי – בדרך חשיבה המתייחסת במשנה זהירות לחיים הפוליטיים, ובעיקר לפוליטיקאים, כפי שניסח זאת המדינאי האתונאי **דמוסתנס**: **"ישנו אמצעי אחד, המוכר לחכמים, המעניק יתרון וביטחון לכל, אך במיוחד לדמוקרטייות, נגד עריצים. ומהו? החשד"** (ברוורמן, שם).

ואמנם, נדמה שחברות דמוקרטיות אינן רשאיות להימנע מן הספקנות הזאת, המשתקפת בנטייתן לדחות אידיאליזציה של מנהיגים. למעשה, חברות אלה מתעקשות דווקא לחשוף אותם במלוא אנושיותם וחולשתם. אחרי הכול, אלים בני תמותה חיים רק במשטרים רודניים – ואילו משטרים החותרים על דגלם את החירות מעדיפים את הפוליטיקאים שלהם ארציים יותר, ובעיקר בני תחלופה. מן הטעם הזה מגבילות הדמוקרטיות את תקופת הכהונה של נבחריהן, ואפילו מנהיגים דגולים נשלחים אחר כבוד הביתה, כאשר דעת הקהל סבורה שאין בהם עוד תועלת או כאשר תקופת הכהונה מוגבלת בחוקה. וינסטון צ'רצ'יל, שזכה

לתהילת עולם כאשר הוביל את בריטניה באחת השעות הקשות בתולדותיה, כשל בניסיונו להיבחר לכהונה נוספת עם תום מלחמת העולם ה-2; דוד בן-גוריון, שניווט את דרכה של ישראל במאבק התקומה שלה, פרש ב-1965 ממפלגתו (מפא"י), עקב העימות המתוקשר עם אשכול. כאשר ניסה בן גוריון לחזור לראשות הממשלה באמצעות המפלגה החדשה שהקים (רפ"י), לא קיבל אלא 10 מנדטים בלבד, בשעה שמפא"י בראשות אשכול זכתה ב-45 מנדטים.

במקרים מעין אלה, הפניית עורף למנהיג דגול אינה מעידה בהכרח על כפיות טובה. אפשר לראות בה גם סימן של בגרות, של הבנה כי הבכורה צריכה להינתן למדיניות ולא למדינאים. יותר מכל, גישה זו חיונית לשימור החירות, שעליה מבוסס הסדר הדמוקרטי. אף שגם דמוקרטיה-ליברליות עשויות ללכת לעתים שבי אחר פוליטיקאים "גדולים מהחיים", המקרינים כריזמה ומנהיגות חזקה – הרי שהוכח פעם אחר פעם כי הן מוכנות להפנות להם עורף כמתברר שהן טועים או מושחתים. כך, למשל, האתונאים הקדומים, אזרחיה של הדמוקרטיה הקלאסית, נהגו להצביע באמצעות פיסות חרס (אוסטרקונים) על הגלייתם של אישים מסוימים מן העיר לתקופה של 10 שנים. ההיסטוריון פלוטרכוס הסביר ש"הנידוי לא שימש עונש למעשי תועבה, והוא נקרא בלשון נקייה השפלת היקר והכוח וקיצוצו". הוא המשיך ותיאר את הנסיבות שהובילו לגירושו של אריסטידס, מדינאי ומנהיג צבאי שזכה להערכה רבה בזכות צניעותו וצדיקותו (ברוורמן, שם):

מספרים שכשכתבו אז האזרחים על חרסים, הושיט איש אחד, בור גמור שלא ידע ספר, את החרס שלו לאריסטידס, שחשבו לאדם מן השוק, וביקש ממנו שיכתוב עליו את שמו של אריסטידס. הלה תמה ושאלו, מה רעה עשה לו אריסטידס. "שום רעה", השיב האיש, "ואף איני מכירו

בכלל – אלא שלטורח הוא לי לשמוע בכל מקום את
כינוי צדיק". כששמע זאת אריסטידס לא ענהו דבר, כתב
את שמו על החרס והחזירו לו.

האתונאי האנונימי המוזכר בסיפור נהג אולי בקטנוניות, אבל
ספק אם הוא ראוי לגינוי יותר מן ההמונים שהערצתם
למנהיגיהם מסמאת את עיניהם. שהרי גורלה של כול דמוקרטיה
תלוי ביכולת אזרחיה לחשוב באופן ביקורתי, לא רק בתקופת
הבחירות אלא גם לאחריה. כאשר האזרחים נדרשים לבחור בין
מועמדים שונים, שכל אחד מהם טוען לעליונות על יריביו, אל
להם לקבל את טענות הפוליטיקאים בלי בדיקה. עליהם להיות
מסוגלים להבחין בטיעונים סותרים, במניעים לא-לגיטימיים או
בהצהרות מופרכות. גם בתקופות שבין בחירות נחוצה מידה
מסוימת של ביקורתיות ציבורית כדי שזו תניע את האזרחים
להציג תביעות לנציגיהם ולהעלות הצעות ופתרונות משלהם, מה
שהופך אותם לאזרחים פעילים בקהילה הפוליטית. זאת ועוד:
אזרחים ספקניים נוטים יותר ליזום התארגנויות אזרחיות
הפועלות לרווחתם, ללא מעורבות שלטונית, ובכך מצמצמים הם
את הצורך במדינה "אבהית", שמפניה הזהיר אלכסיס טוקוויל
בשל נטייתה לפעול כעריצות "נוחה". אך הספקנות נועדה לא רק
להגנה על החירות האישית – אלא גם כדי לפקח על מדיניות
הפנים והחוץ של ממשלתם. לטיפול בסוגיות מורכבות לא די
בפוליטיקאים בעלי יכולת – אלא דרושים גם אנשים המסוגלים
לבקר את עצמם. עליהם להיות מודעים לחולשותיהם ולתור
בנחישות אחר הדרכים לגבור עליהן. לא תהיה להם ברירה אלא
לחשוף לעיני כל את הסדקים בשריונם ולוותר על אשליית
השלמות. כך, למשל, בבחירות 1999 ניסתה מפלגת העבודה לאמץ
אסטרטגיה מקורית המבוססת דווקא על הודאה בפגמיו של
העומד בראשה, אהוד ברק. מודעות הקמפיין שלה הכריזו ברבים
כי ברק אינו "סחבק", אלא "מנהיג". תוצאות הבחירות לימדו כי

רוב ציבור הבוחרים הסכים הרבה יותר עם חלקה הראשון של הטענה הזו מאשר עם הסיומת שלה.

כמובן שיש להיזהר גם ממידה מופרזת של ספקנות פוליטית – העלולה להיות מסוכנת לדמוקרטיה לא פחות מאמון מוגזם במנהיג. גם בעניין זה ישראל היא דוגמה טובה. מבול האישומים הפליליים וההרשעות שניחת על צמרת ההנהגה והאכזבה הגוברת מנבחרי ציבור המפריים את הבטחותיהם חדשות לבקרים הניעו אזרחים רבים לנער את חוצנם מן הפוליטיקה מכול וכול. דמוקרטיה אינה יכולה לתפקד ביעילות, כאשר אזרחיה חושדים במנהיגיהם עד כדי כך שהם מאבדים כול עניין בפוליטיקה. דווקא בהקשר הזה – של אישוש תחושת הקשר בין האזרח ובין חיי הציבור – יכולה התקשורת למלא תפקיד מכריע. התעסקותה בשחיתות, בשערוריות ובמשחקי כוח תורמת במידה רבה לשחיקת האמון שנותן הציבור בפוליטיקה הדמוקרטית.

יחד עם זאת, עיתונות ביקורתית חיונית לדמוקרטיה כאוויר לנשימה. הסיבה לכך פשוטה: כל עוד משמשים אנשי התקשורת כמבקרים הקשוחים ביותר של הפוליטיקאים הם מבטיחים שחשדותיהם של האזרחים יזכו להתייחסות – ואלה, בתורם, יכולים להעניק למערכת (אם לא לפוליטיקאים עצמם) את אמונם ואת תמיכתם.

הנהגה דמוקרטית אמיתית אינה אמורה לשאוב את כוחה ואת הלגיטימציה שלה מכריזמה ומהערצת המונים, כי אם מן היכולת להקשיב, לשכנע, לפשר ולגבש מדיניות לטובת הכלל – תכונות שאפיינו דווקא את אחד מראשי הממשלה הפחות פופולאריים של ישראל, לוי אשכול. כפי שציין ההיסטוריון **מיכאל אורן** במאמרו "**אשכול, הגיבור הנשכח**" (תכלת 14, 2003), אישיותו האפרורית של לוי אשכול דנה אותו למקום שולי בזיכרון הקולקטיבי, אף על פי שהנהיג את ישראל באחד מהמשברים

הקשים ביותר, בתקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים. אשכול היה איש צנוע, חסר יומרות, בעל הופעה פשוטה, משולל ניסיון צבאי או כישרון רטורי – ההפך הגמור מאישים דינמיים יותר כגון דוד בן-גוריון ומשה דיין. הוא הצטייר בעיני רבים כאדם לא-החלטי, שאינו מסוגל להתמודד עם האתגר השלטוני ובפרט עם הצורך להוביל את ארצו במלחמה. ואולם, כפי שמסביר אורן, אשכול "נמנע מלהכתיב את עמדותיו לאחרים והעדיף להקשיב קשב רב ליריבים ולבעלי ברית כאחד, תוך שהוא עמל קשות כדי לגבש הסכמה רחבה ביניהם לפני שהכריע בשאלות יסודיות". איכויות אלה, קובע אורן, מילאו תפקיד חיוני בהצלחתה של ישראל במלחמת ששת הימים. אשכול לא היה אפוף גדולה ולא שימש מקור השראה להמונים – אך היה המנהיג הנכון בזמן הנכון, אותו סוג של מנהיג הנחוץ לדמוקרטיית הליברליות בכל עת.

הידברות במקום התנצחות: תפקיד התקשורת ההמונית בעיצוב דעת הקהל בחברות דמוקרטיות ליברליות הוא אפוא מכריע. לכן, גורל התוכנית המוצעת כאן ייקבע במידה רבה על ידי יחסה של התקשורת אליה כבר בזמן הקרוב. האמור בספרי אינו בבחינת "ראה כזה וקדש", אלא קריאה לחשיבה מחוץ לקופסא ולהתבוננות מפוקחת במה שמתרחש בסביבתנו הקרובה והרחוקה כאחת. לא קבלתה המיידית עיקר, אלא עצם הדיון בה – בעובדות שעליהן היא מסתמכת, כמו גם במושגי היסוד שבבסיסה.

הדרישה לפלורליזם רעיוני ולקיומו של רב-שיח ציבורי היא הליבה של החיים הדמוקרטיים, שאינה שנויה כלל במחלוקת. גדר המחלוקת היום הוא בכול הקשור לאופני השיח הציבורי. בשיטה הפוליטית הקיימת היום רווח בעיקר אותו שיח לוחמני, המקטב את החברה בכול נושא העומד על סדר-היום הציבורי ומקציץ עמדות עד קצה גבול היכולת. שיח לוחמני זה מהווה ניצחון של

אסכולת הסופיסטים, שהתחייבו ללמד את תלמידיהם לנצח בכול ויכוח על ידי הכנעת דעת היריב – על פני אסכולת התכלית הביקורתית. משמע, הרטוריקה הלא-ראויה מכתובה את השיח הציבורי, שעה שהרטוריקה הראויה נדחקה לפינה. ספרו של ג'רי ספנס (Gerry Spence) **"להתווכח – ותמיד לנצח"** הוא אולי הדוגמא הטובה ביותר לגישה זו. ספנס, פרקליט אמריקאי ידוע, שהתמחה בהופעה בפני בתי המשפט ואף שימש כפרשן טלביזיה במשפטו של או. ג'י. סימפסון, מנסה ללמד אותנו כיצד לטעון טיעוני מנצחים בכול מצב שאליו אנו נקלעים – לא רק בבתי המשפט או בבתי הנבחרים, אלא גם ביחסי העבודה ובחיי המשפחה.

כנגד גישה לוחמנית זו יוצאת **דבורה טאנן** (Deborah Tannen) בספרה **"מעיימות להידברות"**, ובו היא קוראת לעצור את האלימות המילולית הרווחת בתרבות המערבית, ולעבור לסוג אחר של שיח ציבורי – מתון וענייני יותר. אקלים הדיבור הנוכחי הוא קיצוני וגורם לנו להתייחס לכול עניין כאל שדה קרב. לנטייה זו, הקיימת בחברה המערבית בכללותה ובארה"ב במיוחד, יש היסטוריה ארוכה ושורשים ארוכים וסבוכים. גישה זו שירתה את החברה המערבית בדרכים רבות, אך בשנים האחרונות הפכה כה קיצונית, עד שהפכה מכשול בפני התמודדות עם הבעיות – במקום לסייע בפתרון.

תרבות ההתנצחות דוחפת אותנו לגשת אל העולם, ובעצם לכול אדם, מתוך הלך רוח לוחמני. היא מבוססת על ההנחה, שההתנצחות היא הדרך הטובה ביותר לטפל בבעיות, במשברים ובמצבי סכסוך; הדרך הטובה ביותר לדון בנושאים של סדר-היום היא לפתוח בויכוח; הדרך הטובה ביותר לסקר חדשות היא למצוא דוברים שיבטאו את הדעות הקיצוניות והמקוטבות ביותר, ולהציגן בתור "שני הצדדים"; הדרך הטובה ביותר ליישב סכסוכים היא התדיינות משפטית המציבה את שני הצדדים

כיריבים זה ביחס לזה; הדרך הטובה ביותר לפתוח מאמר היא לתקוף לגופו של אדם, לשסות ולבזות אותו; הדרך הטובה ביותר להביע עמדה היא למתוח ביקורת וכד'.

תפישת החיים כשדה קרב משתקפת, בין השאר, בתעמולת הבחירות האגרסיבית, שאינה בוחלת כמעט בשום אמצעי כדי להגיע לשלטון. נכון אומנם שהמאבק על השלטון הוא סוג של שדה קרב, אך אין פירוש הדבר שהדרך היעילה לנהלו היא על ידי אלימות מילולית, ביזוי ושיסוי. עידן הרדיו והטלביזיה לא רק מקצין עמדות ודימויים, אלא גם מרדד את השיח החברתי לדרגה כה נמוכה, עד שקשה להקשיב לו או לצפות בו. גם אם יש מימד אישי במאבק על השלטון, הרי שלא זה אמור להיות העיקר, אלא הפן הרעיוני-אידיאולוגי. מכיוון שתעמולת הבחירות מכוונת לטווח המיידי ולקידום מועמדים, רוויה היא יצרים ודימויים שטניים כמעט. רעיונות פוליטיים ומועמדים נמכרים לציבור בשיטות של שיווק ופרסום מסחריים, הפונות למכנה המשותף הנמוך ביותר ולרגשות האפלים ביותר. ישראל הוא דוגמא מצוינת למצב הכאוטי שאליו מוליכה תעמולת בחירות בלתי מרוסנת, שאינה מתנהלת רק בהתקרב מועד הבחירות, אלא גם במהלך כהונתן של ממשלה וכנסת נבחרות. חרף העובדה המוסכמת על הכול, שישראל ניצבת באחת משעותיה הקשות יותר ושעליה להכריע הכרעות גורליות לגבי עתידה – מתנהלים החיים הפוליטיים בצילה של מלחמת בחירות מתמדת, המסכלת כול אפשרות של דיון רציני בבעיות השעה הבווערות. למעשה, הכול אישי – ושום דבר אינו ענייני. הכול סביב המאבק הפרסונאלי על השלטון – ושום דבר אינו דיון רציני על דרך. הכול התנצחות בין ימין ושמאל – מבלי לחפש את המשותף, הלאומי והקיומי.

לא השקפות עולם מדיניות-כלכליות-חברתיות מתחרות היום על לב הבוחר (כי אלו מצריכות דיון רציני היורד לשורשם של

עניינים) – אלא תדמיות טלוויזיוניות. את החלל הריק שנוצר ממלאת נבחרת של סוכני מכירות (יועצי תדמית, מומחים לתקשורת ופרסומאים וכו') מהארץ ומח"ל – שאף אם את קולם הפרטי איננו שומעים ואת פניהם איננו מכירים, הם שמעצבים את קולה ופניה של המערכת הפוליטית והם שקובעים את הטון שבה היא מתנהלת. התכנים הנבחרים אינם אלה העומדים בראש סדר היום הלאומי שלנו, אלא התדמיות שלהן הסיכוי הרב ביותר לנצח. כתוצאה מכך, בכל אחת ממערכות הבחירות בשני העשורים האחרונים מנצחים לאו דווקא האנשים שטובת הציבור לנגד עיניהם והיכולים לקבל החלטות קשות – אלא אותם מועמדים שהם פוסטרים בלבד, המשווקים באגרסיביות על ידי סוכני המכירות המנהלים את מפעל הבחירות. מאבק כוחני זה מרחיק מהזירה כמעט כול מי שרעיונות יצירתיים בראשו, הרוצה לקדם גם את טובת הציבור – ולא רק את טובתו האישית. התוצאה המיידית היא התרחקותם של אדריכלי רוח מהזירה הציבורית, הנתפסת בהכרח על ידי קבלני-ביצוע וקבלני-קולות. הבצורת שהשתררה בתחום המחשבה המדינית המקורית בישראל, היא תוצאה ישירה של שיטה פוליטית המעדיפה קבלנים על פני אדריכלים. המנהיגים של היום אינם עוד הוגי-דעות, הבאים אל הפוליטיקה כדי לנסות לממש את דעותיהם, כפי שהיה בעשורים הראשונים של המדינה (ועוד קודם לכן ב-50 שנות המדינה שבדרך) – אלא ראשי לשכות, עסקנים וקצינים המחפשים להם עמדות-כוח. נכון אומנם שגם בעבר התקיימו מאבקים כוחניים ואישיים, אך הם הוצנעו, כשם שנבחרו הציבור הצניעו לכת באורח חיים האישיים. הראוותנות והשחיתות ברמה המוסרית של נבחרו הציבור הנוכחיים הן תופעות לוואי של מערכת ציבורית המנוהלת על ידי קבלנים תאווי בצע – ולא על ידי אדריכלים המנסים לעצב עולם טוב יותר.

חופש הביטוי, נשמת אפה של הדמוקרטיה הליברלית, הוא כוח יצירתי רק כול עוד אינו מדרדר במדרון החלקלק של יצרים אפלים ותאוות שלטון נטולת כול רסן. חופש הביטוי זכאי להגנה כול עוד אינו הופך לחופש הביזוי וחופש השיסוי. חוסר יכולתן של מערכות דמוקרטיות לתפקד נובעת מהשילוב של פוליטיקאים אופורטוניסטים ועיתונאים אופורטוניסטים. האופורטוניזם, אותו סוג של התנהגות אגואיסטית ובלתי אחראית, שכנגדה נלחמו אבירי החופש לאורך הדורות – הוא אולי הסכנה הגדולה ביותר לדמוקרטיות המערביות בכלל ולדמוקרטיה הישראלית בפרט. כול תיקון של החיים הפוליטיים צריך להתחיל בסילוק גידול ממאיר זה, המסכן את הגוף הציבורי כולו.

החיים הציבוריים אינם בהכרח שדה קרב – גם אם קיימים בהם ניגודי אינטרסים. הקונפליקט הוא מרכיב יסודי של החיים החברתיים, המלווה אותנו בכול אשר נלך – כשם שיחסי-הכוח הם כפץ ההולך בעקבות האדם. הרמוניה כללית, נטולת מחלוקות ויחסי כוח, היא אשליה – אך אין פירוש הדבר שהחיים הם לעומתיים בלבד; בצד המחלוקות והניגודים קיים גם המשותף, הלאומי והקיומי – המצריכים שיתוף פעולה, הסכמה וערבות הדדית. ההכרה במשותף הולכה משפטנים וסוציולוגים להעדיף, במקרים רבים, הליכי פישור וגישור על פני התנצחות משפטית – ומשקלם של אלה הולך וגדל בשנים האחרונות. מבחינה זו יחסי הגומלין הציבוריים הולכים ונעשים דומים יותר ויותר לחיי משפחה, שבהם המשותף הוא העיקר והמחלוקת היא הטפל. כשם שבני זוג זקוקים לגישור ופישור כדי לקדם את חייהם המשותפים – כך גם החברה ("המשפחה הגדולה") זקוקה להליכים אלה.

רוב המצבים בחיים הם מורכבים – ולכן אין להם פתרונות פשוטים של שחור-לבן או ימין-שמאל. מבחינה זו שונות בעיות החיים מבעיות מדעיות או הנדסיות, שלהן פתרונות פשוטים יותר, ברורים יותר וחד-משמעיים יותר. לשאלות כגון: הארץ,

האם היא שטוחה או כדורית? הארץ, האם היא במנוחה או בתנועה? וכד' – יש תשובות ברורות, גם אם אלו אינן ידועות לנו בשלב מסוים, ולכן התשובה שאנו נותנים עליהן עלולה להיות מוטעית. בעיות הנדסיות הן מהסוג של "זה-או-זה" (להבדיל מ"זה-וגם-זה") – ולכן פתרון פשוט יחסית.

פשוטותן היחסית של הבעיות המדעיות וההנדסיות מקורו בהיותן שאלות שבעובדה. לעומת זאת, בעיות החיים הן עובדתיות רק למחצה; המחצית השנייה היא ערכית ואידיאלית. בכל מצב שבו מעורבים אינטרסים, ערכים, אידיאלים וכד' – לא קיים פתרון פשוט, אלא מורכב, המצריך הכלה של כול הגורמים במשחק. לכן הפתרונות מהסוג של "זה-או-זה" אינם ישימים. סכסוכים יש ליישב – לא לפתור; "יישוב סכסוך" הוא משהו שונה מאשר "פתרון בעיות" או "מתן תשובות לשאלות". במרבית הסכסוכים אין הכרעה – אלא הכלה, המביאה לשקלול ולאיזון האינטרסים או הערכים השנויים במחלוקת. במקרים אלה נחוצים פתרונות של "זה-וגם-זה", להבדיל מ"זה-או-זה". כשאנו עושים דבר מה, נחוצות לנו שתי ידיים, המתואמות זו עם זו, כשם שכאשר אנו הולכים נחוצות לנו שתי רגלים, המתואמות זו עם זו. כשאנו נוהגים ברכב עושים אנו שימוש משולב בשתי ידינו, בשתי עינינו, בשתי אוזנינו ואף ברגלנו – שאם לא כן נאבד את השליטה על הרכב. בדומה לכך, גם בשאר מצבי החיים זקוקים אנו למכלול האברים שלנו, המתואמים זה לזה, שאם לא כן לא נוכל לעשות דבר. במצבי החיים החברתיים נחוצים אפוא פתרונות של הכלה, לא של הכרעה – פתרונות של "זה-וגם-זה" ולא של "זה-או-זה". דרך האמצע, אותו שביל זהב שבין הקצוות, היא הדרך הנכונה במרבית המצבים האנושיים – ולכן לא שיטת ההתנצחות הלעומתית היא היעילה, אלא שיטת ההידברות.

"דברי חכמים בנחת נשמעים", שנו חכמנו – ובכך הצביעו על חלופה להתלהמות כוחנית כזו המאפיינת את חיינו המודרניים.

כמעט כול בעיה המונחת על סדר היום הציבורי מצריכה דיון עומק, שבו ישתתפו חכמים מתחומים שונים, הנושאים נפשם לקידום האמת והצדק – ולא להכנעת יריביהם. מומחים-לדבר אמורים להתמודד עם הבעיות לגופן ולמצוא להן פתרונות יצירתיים – ואילו על המומחים לדיבור, הנוקטים רטוריקה ראויה, לשכנע את הציבור לאמץ פתרונות אלו, אפילו מצריכים אלו מאמץ והקרבה. ומעל לכול – אדריכלי-רוח הם שצריכים לעמוד בראש הפירמידה, בשל יכולתם לראות את התמונה כולה ולהציעד אותנו קדימה – ולא קבלני קולות וביצוע.

בסופו של דבר מופקד הפיקוח על הדמוקרטיה הליברלית בידי בית הנבחרים (הפרלמנט, הכנסת) והעיתונות – **"כלבי השמירה של הדמוקרטיה"**. במשטרים לא דמוקרטיים העיתונות היא כלב מחמד, שופרו של השלטון, שאינו מעז לבקר את אדונו. בדמוקרטיה מתנצחת (לעומתית) העיתונות היא כלב תקיפה **"המכרסם כול הזמן את קרסוליהם של נבחרי הציבור בכול יום ובנוגע לכול דבר שהוא"**, כדברי **לארי סבטו**, איש מדעי המדינה מאוניברסיטת וירג'יניה. (טאנן, הידברות ע' 63). כבמקרים אחרים דרך האמצע היא הדרך הראויה, היינו, עיתונות שאינה כלב מחמד או כלב תקיפה – אלא כלב שמירה, המזנב בנבחרי ציבור שסרחו וחושף שחיתויות, אך אינה תוקף ללא רסן. עיתונות חוקרת היא אכן היהלום שבכתר התקשורת, כול עוד שומרת היא על איפוק וביקורת עצמית. ואולם, משעה שהיא הופכת לכלב תקיפה נטול רסן, הופך הדיווח העיתונאי מחוקר, שעניינו חשיפת השחיתויות, לתובע שמטרתו לבנות "תיק" פלילי. פעולה תקינה של הדמוקרטיה מצריכה כלבי שמירה – לא כלבי מחמד או תקיפה. לשון אחרת: דמוקרטיה ליברלית מקנה הגנה לחופש הביטוי, אך לא לחופש הביזוי, השיסוי וההשפלה.

בחירה בדרך ובזהות – לא בכסא ובכוח: דווקא עתה, כשהמזרח התיכון עובר טלטלה כה עזה, צריך להעיז לחשוב מחוץ לקופסא

– הגם שאסור לפתח תקוות-שווא, שיתנפצו עד מהרה על סלעי המציאות האכזריים והשותתים דם נקיים. אפשר להעיז ולקוות למזרח תיכון חדש – רק עם פוקחים עיניים חשדניות וביקורתיות כלפי האירועים הנוכחיים. כול ניסיון לקפוץ מעבר לתהום בקפיצה אחת גדולה, סופו אכזבה מהסוג של שברון אוסלו.

עד שהאזור יתייצב, יהיה על ישראל לנקוט עמדה ריאליסטית, מפוקחת ונטולת אשליות, כדי להמשיך ולשרוד במזרח-התיכון הישן – אזור סוער, לא-ליברלי ורווי איבות עמוקות ביותר. היה ובסופו של תהליך ארוך וממושך, רצוף עליות ומורדות, יצליחו צעירי האזור לכונן משטרים דמוקרטיים (אפילו יצבעו אלה בגוון אסלאמי מסוים) – כי אז עשויות להתחזק תנועות הזהות הטריטוריאליות של עמי האזור, החותרות לייחוד לאומי על חשבונן של תנועות האיחוד הגדולות: הפאן-ערביות והפאן-אסלאמיות. כתוצאה מכך יתחזק אף מעמדו של המשפט הבינלאומי על חשבון המשפט המוסלמי. התפתחות זו עשויה להציב סכר בפני התפשטות האימפריאליזם האסלאמי בהנהגת איראן, שהוא היום האויב מספר אחד לא רק של ישראל, אלא אף של שאר מדינות האזור.

חרף העובדה, המוסכמת על כולנו, שישראל ניצבת באחת משעותיה הקשות יותר, ושעליה להכריע הכרעות גורליות לגבי עתידה – עמדה גם מערכת הבחירות הנוכחית, כקודמותיה, בסימן של מאבק על כסאות וכוח, ולא בויכוח על דרך; לא השקפות-עולם התחרו על ליבו של הבוחר – אלא תדמיות טלוויזיוניות. את החלל הריק שנוצר מלאו שוב, כבעבר, נבחרות של סוכני מכירות (יועצי תדמית, מומחים לתקשורת ופרסומאים), מהארץ ומח"ל – שאף אם את פניהם לא הכרנו, הם שעצבו את קולה ופניה של מערכת הבחירות, כמו גם את הטון שבו התנהלה. התכנים שנבחרו לא היו אלה העומדים בראש סדר היום הלאומי שלנו – אלא התדמיות שלהן היה הסיכוי הרב

ביותר להביא לניצחון. מצב דברים זה, שהפך נורמטיבי בדמוקרטיות המערביות החיות ב"קץ ההיסטוריה", אינו הולם את הזירה המזרח תיכונית, המטלטלת אותנו בכול כוחה.

מאבק על השלטון בלבד הוא פריבילגיה של הדמוקרטיות באירופה ובצפון אמריקה, שהחברה הישראלית אינה יכולה ליהנות ממנה, לפחות לא בכול טווח זמן נראה לעין. המזרח התיכון נמצא כעת באחת משעותיו הסוערות יותר, כשהרוחות העזות המנשבות בו מטלטלות את כול מדינות האזור, כולל את ישראל הנמצאת בעין הסערה. כספינה הנעה על גלי ים סוערים אין ישראל יכולה להרשות לעצמה לנהל רק מערכות בחירות חברתיות וכלכליות, אלא עליה להשכיל להתמודד גם עם בעיות של מלחמה ושלוש ואף של הישרדות פוליטית ופיזית. מבחינה זו, ישראל היא היחידה שעצם קיומה עדיין מוטל בספק, מה שהופך את הטיפול בבעיותיה לקשה ומורכב ביותר. כדי להתמודד עם בעיות אלו, ישראל אינה יכולה להמשיך בפוליטיקה של תדמיות – אלא עליה לבחור בפוליטיקה של מהות ודרך. לכן, לא רק את ממשלת השיתוק הלאומי הנוכחית צריך להחליף, ואף לא רק את שיטת הממשל הקואליציונית שאינה מאפשרת משילות צריך לשנות – אלא אף את הקיבעון המחשבתי, שהפך לטבע שני אצלנו, בלי הבדל בין ימין לשמאל. המפתח לשינוי רעיוני עובר אפוא דרך התקשורת, אלא שגם לתוכה חדרו הסיאוב והשחיתות. התקשורת עושה יד אחת עם הפוליטיקאים נגד הציבור, שעה שהיא מקיימת מועדון סגור של דברנים הממחזרים את מרכולתם, ובה בשעה סוגרת את השער בפני אנשים מבחוץ, הרוצים להפיץ רעיונות חדשים. הסטטוס-קוו אינו גזירה משמים, אלא נגזרת של שיטה פוליטית, שאינה מעודדת יוזמה ויצירתיות אלא ציות והליכה בתלם, והמוליכה לקיבעון מחשבתי. בפוליטיקה, כמו בכלכלה, מה שנחוץ לנו הוא לאו-דווקא קבלני ביצוע חרוצים אלא יזמים בעלי מעוף ודמיון, שישחררו אותנו ממגבלותיו של

ההווה. דילמות רבות, שאין להן פתרונות במסגרת החשיבה המקובלת, עשויות להיפתר, שעה שאנו מפתחים מסגרת חשיבה חדשה, המכילה אפשרויות שנעדרו קודם לכן.

כדי שתתחולל תמורה אמיתית בחייה של החברה הישראלית, עליה לגייס למערכת הציבורית אדריכלי רוח ולא רק קבלני-קולות. נדרשים לנו אדריכלי רוח כנביאי ישראל בעת העתיקה וכאבות הציונות בעת החדשה. נושאי הדגל של הציונות היו מנהיגים מסוג שונה מאלו המוכרים לנו היום. לפחות בחלקם היו אלה הוגי-דעות שבאו אל הפוליטיקה כדי לנסות לממש את דעותיהם, ולא רק ראשי לשכות, עסקנים וקצינים המחפשים עמדות-כוח. אבות הציונות התברכו בראייה מפוכחת של המציאות, לא פחות מהיותם חוזי חזיונות וחולמי חלומות. השילוב הנדיר הזה של קור אקדמי ולהט נבואי, הוא שהוליד את הציונות המודרנית, תופעה שאין לה אח ורע בהיסטוריה החדשה. אם רק נצליח לגייס למאבק על עצם קיומנו גם ענקי רוח, ולא נסתפק עוד בקבלני קולות, כי אז יפתחו לפנינו, בהדרגה ובמאמצים אינסופיים, שמיים חדשים וארץ חדשה.

והיה באחרית הימים

נכון למועד כתיבת ספר זה, נראה לרבים ש"אביב העמים" המזרח תיכוני, שהחל בחורף 2011, התחלף ב"חורף האסלאמי" המוכר והמפחיד כול כך. באותן מערכות בחירות שכבר התקיימו באזור עד כה, המפלגות האסלאמיות הן המרוויחות הגדולות, ותמונה זו עתידה לחזור על עצמה גם ביתר מדינות האזור. התמונה, נכון לעכשיו, נראית עגומה למדי, ויש יסוד לחשש ההולך וגובר מפני הפיכת המזרח התיכון כולו לאסלאמי בדרגות שונות של קיצוניות. הדרך למזרח תיכון חדש נראית לפי שעה עקלקלה למדי – ומי שציפה למהפכה מהירה באזורנו, התאכזב.

למרות זאת, אינני שותף לפסימיות הכללית – אלא מאמין, שלאחר טלטלות, עליות ומורדות יפציע יום אחד שחר השלום והדמוקרטיה גם במזרח התיכון. תנאי מוקדם לכול התפתחות בכיוון זה הוא, כאמור, ארגון מחדש של האזור, שיהא תואם יותר להרכב האתני של עמי האזור. תנאי נוסף הוא כינון מערכת של ביטחון אזורי, שתגן על המיעוטים באזור כנגד תוקפנות של הגורמים החזקים והמיליטנטיים, שלא יבחנו בשום דרך במאבקם להשליט את האסלאם. מערכת ביטחון אזורי מעין זו צריך שתתבסס על קואליציה דומה לזו שהקים ג'ורג' בוש האב במלחמת המפרץ ה-1, כמו גם על העקרונות שהתווה לאחר תבוסתו של סאדם חוסיין במרץ 1991. פיקוח על אספקת הנשק הקובנציונלי לאזור, כמו גם מניעת גירעון האזור – הם שני היעדים העיקריים של הסדרי ביטחון אלה. בנוסף, יהיה על קואליציה זו להיאבק בנחישות כנגד איראן וארגוני הטרור השיעים והסוניים, שיתנגדו בתוקף לשינוי פניו של המזרח התיכון לעבר מודרניזציה כוללת – פוליטית, כלכלית וחינוכית.

אף שלרבים נדמה שקיימים במזרח התיכון חסמים המובנים בדנ"א שלו, המונעים זאת ממנו – הרי שאין להכללות גורפות אלה אחיזה במציאות. נכון אומנם שלאורך כול ההיסטוריה שררו במזרח התיכון משטרים אנטי-דמוקרטיים – אך מן העבר לא ניתן להסיק על העתיד. במקום להניח שעל האזור הוטלה קללה, בגין חטא קדמון כלשהו, מוטב לנתח באופן רציונלי את הסיבות שבגינן כשלו עד כה הניסיונות לכונן ממשל ייצוגי במזרח התיכון. ההיסטוריה המודרנית מספקת נימוקים רבים למדי לכישלון זה – בלא שיהא צורך בתיאולוגיה פוליטית. בפרספקטיבה היסטורית, אפשר להצביע על מספר סיבות לכישלון הדמוקרטיה הליברלית באזור.

ראשית, לא ניתן להעתיק דגם פוליטי מסוים מזירה היסטורית אחת לזירה היסטורית אחרת, מבלי להתייחס לאופייה הייחודי

של כול זירה. ההיסטוריה המזרח תיכונית שונה באופן מהותי מההיסטוריה האירופית – בעיקר בשל מעמד הדת בשתי זירות אלו. בעוד שבאירופה התקיימה הפרדה ברורה בין דת ופוליטיקה, הרי שבמזרח התיכון היו הן מקשה אחת. מסיבה זו, אף שגם באירופה צמחו משטרים אימפריאליים, היו הם תמיד חלשים בהשוואה למשטרים האימפריאליים במזרח התיכון. לכן הכה הרעיון הלאומי שורש דווקא באירופה – כשיחד עמו התפתחו המשטרים הדמוקרטיים-ליברליים והמשפט הבינלאומי המסדיר את היחסים בין מדינות-הלאום. הטריטוריאליזם, היינו כינון זהות קיבוצית על יסוד הזהות עם טריטוריה מסוימת, הנחשבת כמולדת – רעיון זה נתפש כחזרה לתקופת הג'אהליה (جاهلية), הטרומ-אסלאמית, שנחשבה כסוג של ברבריות ובערות. כאידיאל פוליטי נתפשה האחדות הדתית-פוליטית, אותה ייצגה הח'ליפות, שהלגיטימציה שלה מקורה בקראן, כפי דברי **אמנת החמא"ס** (טעני 8):

אללה הוא מטרתה, השליח הוא המופת שלה, הקראן חוקתה, הג'אהאד הוא דרכה והמוות למען אללה הוא הנשגב בשאיפותיה.

בהיעדר הפרדה בין דת ופוליטיקה, הפך האימפריאליזם האסלאמי לדגם התקני של חיים פוליטיים – אידיאל הגובר על כול ערך אחר. יצירת מדינה עולמית מוסלמית אחת, נטולת זהויות לאומיות נפרדות, היא הנשגבת שבשאיפות המוסלמיות. מדינה זו אמורה להתנהל לפי משפט האסלאם (השריעה), המוכתב על ידי דבר האל – ולא על ידי המשפט הבינלאומי, שהוא יציר האדם. חיי היומיום אף הם מוכתבים על ידי דבר האל – ולכן אין צידוק לחקיקה דמוקרטית-ליברלית מעשה ידי האדם. במסגרת תפישת עולם מעין זו, הדמוקרטיה הליברלית היא נטע זר ואף עוין – ולכן לא התפתחה "מלמטה", בתהליך אבולוציוני איטי וממושך, כפי שארע באירופה – אלא נכפתה על עמי האזור בצו אוטוקרטי

"מלמעלה". הפרלמנט ישב בבירת המדינה, כשהוא נתמך על ידי מיעוט קטן, מבלי לשתף את הציבור הרחב. הפרלמנט לא נתן מענה לשום צורך או דרישה מצד העם, כשם שלא נהנה מתמיכתו של שום אינטרס חזק או גוף בעל דעה.

בנוסף לכך, בחברה המזרח תיכונית נעדר כמעט לחלוטין אותו מעמד ביניים, יזמי ומשכיל, שכונן את הדמוקרטיה באירופה. מרבית האוכלוסייה הייתה עובדת אדמה שאינה יודעת קרוא-וכתוב. אותם מעטים שכן השתייכו למעמד הביניים המסחרי והתעשייתי, לא היה מקומי – אלא מורכב בעיקר מזרים ומבני מיעוטים, שלא יכלו למלא את התפקיד שמילא מעמד הביניים באירופה. כמו כן, כמעט שלא היה קיים מעמד פועלים תעשייתי, שאף הוא נטל חלק בחיים הציבוריים באירופה. בחברה מעין זו לא יכול היה לצמוח סוג של נאמנות חדשה, נאמנות לאומית – שיהא בכוחה לגבור על הנאמנויות המסורתיות והעזות למשפחה ולחמולה ואף לקהיליה הדתית. חוסר היציבות המתמיד, משברי הזהות התכופים, התפוצצות אוכלוסין וכד' – אף לגורמים אלה היה משקל כבד בבלימת הניסיונות להעתיק את המודל הפרלמנטרי לזירה המזרח תיכונית.

לא רק הדמוקרטיה נכפתה על עמי האזור בצו אוטוקרטי מלמעלה – אלא גם הגבולות המדיניים. גבולות אלה לא חפפו להרכב האתני של עמי האזור, אלא שיקפו שיקולים אימפריאליים זרים של מעצמות המערב. מצב זה בולט במיוחד בסוריה ובעיראק – שבהן אונסו לחיות יחד מספר עדות, מבלי שיינתן להן ייצוג הולם בחיים הפוליטיים. המקרה הבולט ביותר הוא זה של השלטון העלאווי בסוריה, המבוסס על עדה אחת בלבד, המהווה מיעוט קטן בקרב כלל האוכלוסייה הסורית.

בצד כול הגורמים הללו אפשר להצביע על גורם נוסף – היעדר הסדרי ביטחון אזוריים, שהם תנאי להתפתחות משטר דמוקרטי-

ליברלי. עובדה היא, שאפילו באירופה, ערש הדמוקרטיה, נתקלו הניסיונות לכונן משטרים דמוקרטיים בקשיים רבים, כול עוד לא שרר ביטחון אזורי. מבחינה זו אנגליה ארה"ב מהוות מצבים חריגים, בשל היותן נעדרות שכנים חזקים המאיימים עליהן. אנגליה, בהיותה מדינת אי, הייתה תמיד מבודדת יחסית, לעומת מדינות היבשת, שלכול אחת מהן היו שכנים שוחרי רע. לצרפת נדרשו למעלה מ-150 שנה מאז המהפכה הגדולה, עד שהצליחה לכונן משטר דמוקרטי יציב. יתר מדינות היבשת, ובייחוד גרמניה, הצליחו לכונן דמוקרטיה ליברלית רק לאחר תום מלחמת העולם ה-2, עת כוננו ביבשת הסדרי ביטחון אזוריים הסכמיים בחסות נאט"ו. ביטחון אזורי אינו תנאי מספיק לכינון משטרים דמוקרטיים, אך הוא תנאי הכרחי. שכן, ביטחון אזורי שרר גם בכול האימפריות ההיסטוריות, ובכול זאת לא התפתחו בהן משטרים דמוקרטיים. רק במסגרת הסדרי ביטחון המבוססים על הסכמה בינלאומית, להבדיל מהסדרים כפויים, יכולים להתפתח משטרים דמוקרטיים.

בהיעדר הסדרי ביטחון אזוריים במזרח התיכון, שררה בו אנרכיה בנוסח הובס של "מלחמת הכול בכול", שבמסגרתה קשה היה לכונן משטרים דמוקרטיים. מבחינה זו, הצלחת ישראל לכונן משטר דמוקרטי-ליברלי, למרות מצב המלחמה שבו הייתה נתונה, למן הקמתה ועד היום (בנוסף לצורך בקיבוץ גלויות שברובן באו ממדינות נעדרות מסורת דמוקרטית) – היא הישג עצום, כמעט בלתי יאומן. כול אחד מהגורמים הללו בנפרד, קל וחומר וכולם יחד במצטבר – עשו את הדמוקרטיה הליברלית לבלתי ישימה באזור, לפחות עד עתה. ואולם, ייתכן מאוד, שעתה, עם השתנות הנסיבות, כשמשקלו של מעמד ביניים בעל השכלה רחבה, הולך וגדל – יצליחו גם עמי האזור להתקדם לעבר הדמוקרטיה הליברלית, אף שהדבר יצריך זמן רב. ייתכן מאוד, שדברים שהיו בלתי אפשריים עד היום, בעיקר בשל החסך החינוכי-מדעי –

יהפכו לאפשריים היום, כפי דברי מוחמד סיד אחמד (בהידום התותחים, ע' 11-12):

באה העת לחשוב על מה שלא העזנו לחשוב. באה העת להשתחרר ממגבלות רבות שעמדו זמן רב למכשול בפני יכולתנו לתאר את העתיד. איננו יכולים עוד לחשוב בהיגיון של ימי הביניים – שבו יש מגבלות על המחשבה, מפני שיש מגבלות על הדיבור. הגיעה השעה להפסיק לצייר לעצמנו את העתיד על פי העבר – ולחדול מלדחות מראש כל מה שאינו שואב את צידוקו מתנאים שנוצרו בעבר. ודאי שאין לך תיאור של העתיד שאינו נשען על בסיס בהיסטוריה, אך "ההיסטוריה" אינה עוד ההיסטוריה של איזור מסוים בלבד, אף לא רק ההיסטוריה של תרבות מסוימת על תכונותיה האופייניות, במנותק מן ההתפתחות העולמית בכלל. פירושו של דבר, שאי-אפשר לחזות את עתיד הבעיות העומדות בפני עם כלשהו, אם מצמצמים את המבט לתהליכי ההתפתחות של העם הזה לבדו ומתעלמים מן ההתפתחות העולמית כולה, וזאת בעולם בלי גבולות, שאופקיו במקום ובזמן משתרעים עד אין קץ – ומגמות התנועה שבו הן רבות ומגוונות ממה שהדמיון הפורה ביותר יכול לשער.

העולם משתנה במהירות ואין מרחמים בו על המפגר. עלינו ללמוד איך להתגבר על הדברים הפוגעים בנו, שאם לא כן ישתקו כאבינו את מחשבתנו. הורגלנו לארגן את מחשבתנו רק לפי מה שמותר, ולשים אותה במו ידינו בכבלים – כבלי המנהגים המושרשים, כבלי האמונות המקובלות וכבלי השלטון הקיים. אנו שואפים להתאים כל מאמץ מחשבתי קודם כל לפי מה שמשיע או אינו משיע את רצון השליט. אם אנחנו חולקים על דעתו, אנו עושים זאת בהסתמך על החוק הקיים ולעולם איננו חורגים ממנו.

עודנו חיים לפי הגיון של חברה שבטית. יתרה מזו, אנחנו בסכנה, שהגיון החברה השבטית ילך ויתחזק. שכן, אם עלה כבודה של המהפכה הערבית בעת האחרונה, היה זה בזכות אוצרות הטבע – ולא כפרי מאמץ שכלי או גופני, אף לא בשל סבל אנושי, או פעולה של התקדמות תרבותית. השבט אינו מקבל את מי שמורד במנהיגיו – ולא את מי שיוצא נגד הסדר הקיים. הוא דוחה את כל מי שמייחל למחשבה שכלתנית, מפני שהשיטה השכלתנית פירושה הקץ לאכסיומה השואבת את כוחה ממשקלו ומכוחו של השלטון – ולא מן הניסיון לגלות את האמת. המערכת השלטונית בארצות המערב מקימה עתה מנגנונים, שתפקידם הבלעדי לערער כול החלטה שהיא עומדת לקבל, להפוך בה מכל צדדיה ולבקרה מכל הבחינות כדי להצטייד בטענות נגד – במקום להיות מופתע מהן בעתיד. זהו היפוכו הגמור של ההיגיון השבטי השורר אצלנו.

אנחנו מצויים בעידן של "מהפכה". "מהפכה" אין משמעה רק שימוש במונחים מהפכניים ואיננה פיאור וקידוש של אירועים שהיו אי פעם "מהפכה"; הריהי פעולה ששילביה באים בזה אחר זה, והיא מתחדשת תמיד, תמיד רחבת אופקים. המהפכה פירושה לקפוץ תמיד למרחק, לחפש תמיד דברים חדשים ולדחוף את הרך הנולד לחיים, גם אם חבלי הלידה קשים.

כדי שתהליך הדמוקרטיזציה יתממש במזרח התיכון, שלו היסטוריה אנטי-דמוקרטית מובהקת, לא די בשינויים המתחוללים בחברה המזרח-תיכונית, כשלעצמם – אלא נדרש גם לגייס לתמיכה מסיבית של מדינות המרחב הצפוני המתועש (כולל סין ויפן). תמיכתן של מדינות אלו דרושה כדי להבטיח לא רק את הפסקת הזרמת הנשק מהן, המזינה את מרוץ-החימוש המטורף במזרח-התיכון – אלא גם כדי לוודא שיחל לזרום מהם סיוע

כלכלי וטכנולוגי מסיבי לסקטורים האזרחיים של מדינות המזרח-התיכון. יש לגרום לכך, שאותם כספים הנחסכים כתוצאה מקיצוץ תקציבי הביטחון בתקופת המלחמה הקרה, יופנו מעתה ואילך לא רק לשיקומה של מזרח-אירופה – אלא אף להבראתו של המזרח-התיכון. זאת כמובן בנוסף להפניית הפטרו-דולרים מהספרה הצבאית לספרה האזרחית, ולחלוקה שוויונית יותר של כספים אלו בין דיירי הבית המזרח-תיכוני. תיעושן של מדינות-האזור והעלאת רמת החיים של אזרחיהן – הם תנאי מוקדם והכרחי לכל ליברליזציה במשטרים אלו, כמוסבר לעיל. מזרח-תיכון חדש, השומר בו-בזמן על זהותו ההיסטורית הייחודית, עשוי לכבוש לעצמו שוב מקום מכובד בזירה הבינלאומית. לא עוד מוקד של סכסוכים בינלאומיים, אלא לב-ליבו של עולם שוחר שלום, פלורליסטי וליברלי בכולו.

כדי שמרד ההמונים הנוכחי יצלח, צריך לא רק תבונה, אלא גם אורך רוח ונחישות. אין שום קיצור-דרך מן המזרח-התיכון הישן – אזור סוער, לא ליברלי ורווי איבות עמוקות ביותר – אל מזרח תיכון חדש, דמוקרטי ושוחר-השלום. לכשזה יקרה, אם יקרה, לא יהיה עוד צורך בהסכמי שלום (הסכמים שהם, כאמור, לא רלוונטיים ואף בלתי חוקיים על פי המשפט הבינלאומי) – אלא לכל היותר בהסכמי סחר ותרבות, כפי שמקובל ביחסים הבינלאומיים בשאר חלקי העולם. ישראל תיתפש אז לא כנטל, אלא כנכס – כמנוע של מזרח תיכון חדש זה.

באקלים פוליטי חדש זה, יבוא גם הקץ למרוצי החימוש באזור, הבולעים את מיטב המשאבים – ואת מקומם תתפוס התחרות על מדפי הסופרמרקט, כבשאר חלקי העולם המתקדמים. הטרור, שנלווה למלחמה, ייעלם אף הוא, וכתוצאה מכך יוסר הצל הכבד המעיב על חיינו היום. באקלים פוליטי חדש זה תוכל אף הטרגדיה של מהגרי 1948 לבוא על פתרונה. משעה שלא תהא עוד מלחמה בין ישראל לשכנותיה, לא יהיה עוד צורך לעשות בהם

שימוש ככלי נשק נגד מדינת ישראל. למעשה, ניתן יהיה אז להתייחס אליהם כבני אדם בעלי כבוד עצמי, ולא עוד כבשר תותחים או כפצצות אדם. לצורך פתרון סוגיה זו יהיה צורך בגיוס הון אזורי ובינלאומי, שיאפשר את המשך שילובם בארצות מושבם הנוכחיות – ירדן, סוריה ולבנון – ואף בתחומי המושב שלהם בתוך ארץ ישראל, בפרברי הערים ביו"ש ובחבל עזה.

באקלים פוליטי חדש זה תוכל אף ארץ ישראל לגבש סוף-סוף את זהותה הלאומית באין מפריע. ישראל לא תיתפש אז כ"נטע זר בלב האומה הערבית ו/או המוסלמית", אלא כעוד אחד מעצי היער במזרח התיכון, כעוד קול במקהלה המזרח תיכונית. קולה של ישראל יהי לבטח העשיר שבקולות אלה, בהיותו צירוף של קולות רבים, לרבות קולה של עדת דוברי הערבית הישראלים. ישראל לא תיתפש עוד כנטל אלא כנכס – כמנוע העיקרי של מזרח תיכון חדש, מתקדם וליברלי, מבלי שיהא עליו לאבד את זהותו ההיסטורית הייחודית.

באקלים פוליטי חדש זה עשויה להיפתר גם בעיית מעמדה של **ירושלים**. על ירושלים להישאר מאוחדת בריבונות ישראלית, ועליה להמשיך למלא את תפקידה כבירת מדינת-ישראל – ובו-בזמן עליה לשמור על מעמדה הייחודי כמרכז דתי-רוחני כלל-עולמי של היהדות, הנצרות והאסלאם. ירושלים יכולה לקבל על עצמה תפקיד נוסף: להיעשות מטרופולין של המזרח-התיכון החדש, ולשמש אכסניה למוסדותיה הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים של קהילת העמים המזרח-תיכונית. מאוחר יותר עשויה היא אף לשמש כאכסניה למוסדות הרוחניים של קהילת כול עמי תבל. בכך יגיע לשיאו אותו תהליך היסטורי שנהגה לראשונה על ידי נביאי ישראל ולאחר מכן פותח במדרשי חז"ל.

במקרא מתוארת ירושלים לא רק כמרכז הדתי, הרוחני והלאומי של עם ישראל – אלא גם כמרכז רוחני ודתי כלל עולמי: **"וְהָיָה**

בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית-יְהוָה בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת; וְנִהְרֹו אֵלָיו כָּל-הַגּוֹיִם, וְהָלְכוּ עִמָּם רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל-הַר-יְהוָה אֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב – וְלִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאַרְחֻתָּיו; כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר-יְהוָה מִירוּשָׁלַם” (ישעיהו ב/1-2, וראה גם מיכה 2-1/T); או **”בָּעֵת הַהִיא, יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כְּסֵא יְהוָה, וְנִקְווּ אֵלָיָה כָּל הַגּוֹיִם לְשֵׁם יְהוָה, לִירוּשָׁלַם; וְלֹא יִלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שָׁרְרוֹת לְבָם הָרַע”** (ירמיהו ג/17); או **”זֹאת יְרוּשָׁלַם בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שְׂמֵתָיָה וְסִבִּיבוֹתָיָה אֲרָצוֹת”** (יחזקאל ה/5).

מדרשי חז”ל אף הם דרשו על מרכזיות ירושלים בפסוקים כגון: **”עתידה ירושלים להיעשות מטרופולין לכל הארצות”** ועתידיים להתקבץ אליה **”כל הגויים וכל הממלכות”** (מדדש שמות רבה פרשה כ”ג; מסכתות קטנות, מסכת אבות דרבי נתן, נוסח א פרק ל”ה); **”חז”ל הדגישו את מיקום ירושלים באמצע העולם, שהרי ארץ ישראל היא ”באמצעיתו של עולם – וירושלים באמצע ארץ ישראל”** (תנחומא קדושים פרשה י סימן י). מרכזיות ירושלים נובעת גם מהאמונה, שבהר המוריה נמצאת אבן השתייה שהיא יסוד העולם כולו: **”אבן ירה הקדוש ברוך הוא בים, וממנה נשתת העולם. למה נקרא שמה אבן שתייה? שממנה הושתת העולם.”** (תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף נד עמ’ ב). הצגת ירושלים כלב העולם ומרכזו באה לידי ביטוי גם במפות מימי הביניים המכונות **”א” (O) ו”ט” (T)**.

הטענה האסלאמית לריבונות פוליטית ודתית על ירושלים בשקר היסטורי יסודה. זהותה האסלאמית של ירושלים היא זהות גנובה. כשם שגנבו מעם ישראל את זהות ארצו, כך גם גנבו ממנו אויביו את זהות בירתו. הדגשת חשיבות ירושלים ברטוריקה האסלאמית המודרנית אינה אלא כלי במאבק נגד תקומת ישראל בארצו. עובדה היא, שבכל התקופה הארוכה שבה שלט האסלאם עליה הוא לא ייחס כלל חשיבות לעיר זו. רק תחת ריבונות ישראלית זכתה ירושלים לחשיבות עליונה, כעיר בירה וכעיר קודש כאחד, כפי שכותב **יהושע פרוור** (שרון, חורבן א”י, ע’ 447-448):

מאז הכריז דוד מלך ישראל על ירושלים כמקדש מלך ועיר מלוכה הרי שכל העמים... אשר קיבלו את התנ"ך כספר הקדוש שלהם, או כחלק ממורשתם הרוחנית בחרו את ירושלים לבירתם. כך היה הדבר בימי מלכות יהודה וישראל, כך היה בימי מלכי החשמונאים והבית השני, בימי המנדט הבריטי ובמדינת ישראל בימינו. לא המצרים, לא הבבלים, לא הפרסים, לא הביזאנטים, לא הערבים ולא התורכים, אשר שלטו בארץ-ישראל בתקופות שונות במשך ארבעת אלפי שנות ההיסטוריה של ירושלים, לא העניקו לה מקום של כבוד. קיסריה, רמלה, עזה וצפת היו הערים הראשיות. יתר על כן, ירושלים הייתה עיר בירה רק כאשר נהנתה ארץ ישראל ממעמד של ארץ עצמאית. בכל הזמנים, שהיא הייתה רק פרובינציה או סרַפיה של המזרח, נמנע מירושלים הכבוד של עיר בירה.

תמיד היה קשר הדוק בין מעמדה של ירושלים למעמדה של ארץ ישראל: כשעלה מעמדה של ירושלים, עלתה עמו גם הארץ; כשירד מעמדה של ירושלים, ירדה עמו גם הארץ. ארץ ישראל תחת השלטון הערבי-מוסלמי איבדה כמעט לגמרי את מעמדה המיוחד, שממנו נהנתה תחת ריבונות ישראלית. מעמד זה היה אפילו נחות ממעמדה בתקופות השלטון הנוצריות בתקופה הרומית-ביזאנטית ובתקופת הצלבנים. יתירה מזו: יחס השלטון הערבי-מוסלמי כלפי ארץ ישראל גובש ונקבע בהתאם לנסיבות הפוליטיות ולתמורות השלטוניות, ולא הושפע משיקולים אידיאולוגיים או רוחניים, שהיו כוח מניע לא-מבוטל ביחסו של השלטון הנוצרי שקדם לו. בכל התקופה שבה נשלטה הארץ על ידי המוסלמים, הלך מצבה של ירושלים הלך והידרדר – כשם שהלך והידרדר מצבה של הארץ כולה. בהשוואה היסטורית, היחס של העמים המוסלמיים לירושלים נופל אף מיחסם של העמים הנוצריים אליה. בעוד שבתקופות הריבונות הישראלית הייתה

העיר פורחת, ובמידה מסוימת אף בתקופות הנוצריות – הרי שבתקופה המוסלמית הפכה היא לעיר רפאים, שאיבדה את מעמדה כעיר בירה והפכה לעיר מחוז נידחת.

המקומות הקדושים לאסלאם נמצאו הרחק מירושלים – בחצי האי ערב. ירושלים, שנחשבה כלבה של ישראל (ובמידה מסוימת אף של הנצרות), זכתה באסלאם, אפילו בדורות המאוחרים, למעמד משני ביחס למעמד של מכה ומדינה. האינטרס של השליטים האסלאמיים השונים בארץ בכלל ובירושלים בפרט, לא הושפע כאמור מחישובים אידיאולוגיים או רוחניים אלא גובש בהתאם לתנאים ולצרכים פוליטיים אימפריאליים. כבעבר, כך גם היום, השיקולים הפוליטיים והטקטיים הם העיקר אצל כוחות האסלאם – ערעור מעמד ישראל בעיר ומחיקת זהותה היהודית – ולא השיקולים הדתיים-רוחניים.

ירושלים היא בירתו, המדינית והדתית, של העם היהודי, אף אם קדושה היא, מבחינה דתית, גם בעיני עמים אחרים, נוצריים ומוסלמים. קדושת ירושלים בעיניהם של מאמינים נוצרים ומוסלמים, אינה מקנה להם זכויות מדיניות בה. ירושלים אינה שייכת לשום עם, פרט לעם היהודי, אף אם מקומות מסוימים בה זכו לקדושה דתית. כשם שאין העולם הנוצרי תובע ריבונות על ירושלים, כך גם אין מקום לתביעת העולם המוסלמי עליה. טענת המוסלמים לזכויות פוליטיות בירושלים, עומדת בניגוד למשפט הבינלאומי, לפיו אין מדינה אחת רשאית להתערב בנעשה בשטחה הריבוני של מדינה אחרת. בצד קדושתה ההיסטורית, ירושלים היא עיר בה חיים בני-אדם את חיי היומיום שלהם, וברוחתם של אלה צריכה היא לטפל, בין כיהודים ובין כלא-יהודים. הסדר בירושלים, לפי מפתח דמוגרפי (ובמנותק מדרישות חיצוניות) – הוא אינטרס מעשי משותף של כול תושביה. ירושלים יכולה לשמור על מעמדה כבירת מדינת ישראל, ובו בזמן לפעול לרווחתם של תושביה הלא-יהודים, לפחות עד שתושלם

מהפכת הזהות המוצעת כאן, שתהפוך את כול תושביה לאגודה ישראלית אחת. שיתוף-פעולה בין כול העדות הירושלמיות, במנותק מתביעות פוליטיות, ערביות ואסלאמיות כאחת, עשוי להניב תוצאות פוריות מאוד לכול תושבי העיר. לעומת זאת, המשך הזיקה של מדינות ערב לירושלים והתביעות לריבונות עליה, עלולים להסלים את הסכסוך שבעתיים. בניתוק הקשר בין הזירות השונות, הפוליטית והדתית, טמון אפוא גם המפתח לפתרון בעיית ירושלים.

ההשלכות שיהיו להתארגנותו מחדש של המזרח-התיכון על החברה הישראלית הן עצומות לאין-שיעור. מדינת-יהודים שלא תידרש עוד להשקיע את מיטב כוחותיה במרוץ-חימוש מטורף ושלא תוכרח להתחפר מאחורי קוים מבוצרים – תהיה מדינה שונה לחלוטין: פתוחה יותר, ליברלית יותר ורוחנית יותר. ישראל, אף שקטנה היא באוכלוסייה, בשטח ובחומרי גלם – משופעת היא במשאבי אנוש כבירים. ישראל, אף שאינה יכולה לחצוב הרבה מתוך אדמותיה, אין שיעור למה שהיא מסוגלת להפיק מאנשיה. ישראל בעלת משק פתוח ותחרותי לא תציף אומנם את שווקי-העולם, אך תאפשר לאזרחיה לחיות ברווחה ובעושר שאינם נופלים מאלו של העשירות שבמדינות המערב.

ישראל, אף שקטנה היא בשטח ודלה במשאבי טבע, עשויה להוביל במאבק על דמות האלף ה-3 – כשם שתרמה בעבר את אחד משלושת היסודות של תרבות המערב, בצד תרומתן של יוון ורומא. אירופה חייבת ליוון את הדמות וקווי המתאר של תפישה מסוימת של אדם ומדינה; לרומא ולקיסרותה חייבת היא צלם מדיני ומשפטי, מסגרת, ואף אם לא עשתה הקיסרות את אירופה, לפחות הכשירה את הדרך לכינונה; ומה חייבת אירופה לישראל? את נשמתה ועצמותה של תרבותה ודתה. בארץ ישראל הומצא לראשונה הכתב הקולי (האלפבית), וזה הופץ ממנה לרחבי העולם, ובראש וראשונה ליוון, שתרגמה אותו לפילוסופיה,

לוגיקה ומדע. בארץ ישראל הומצא לראשונה השימוש במתכות, ובדומה לכתב הקולי אחריו, הופץ השימוש בהן ברחבי העולם כולו. (יש החולקים על ראשוניות זו, אך גם אם לא ראשונה ביחס לעולם כולו הייתה, לפחות ביחס לאירופה הייתה כזו). בארץ ישראל קם עם ישראל ויצר אוצרות תרבות ודת, שאף הם הופצו מאוחר יותר ברחבי העולם כולו, ובראש וראשונה באירופה.

עתה, מששב עם ישראל לארצו, עשוי הוא להרים פעם נוספת תרומה אדירה, הרבה מעבר לגודלו הפיזי. אף שהמדע, הליברליזם והקפיטליזם אינם המצאה ישראלית, יכול עם ישראל תרום להמשך קידומם על ידי פיתוח המדע, חיזוק הליברליזם והקפיטליזם – בד-בבד עם כינון חברה צודקת יותר ורוחנית יותר מכול מדינה אחרת בעולם המערבי. במשך 100 שנות ציונות דחס עם ישראל שפע, גודש ורבגוניות של היסטוריה ודרמה יותר משאפשר למצוא באף שנות היסטוריה של עם אחר. מה לא עבר על עמנו? במה לא התנסינו? מה המבחנים שלא הועמדנו בהם? אילו אסונות לא פקדו אותנו? אילו עלילות לא טפלו עלינו? עם שבמשך דורות רבים לא ידע כמעט עבודת אדמה, שב והסתער על אדמות הארץ ששממו והפריחן; עם שבמשך דורות רבים לא ידע מלחמה, הצליח להתמודד עם כול אויביו ויכול להם, בהנחילו להם מפלה אחר מפלה כול אימת שקמו לכלותו; עם ששרד השמדה של ששה מיליון מבניו, קם מתוך האפר וכעוף החול קומם את לאומיותו ובנה מדינה מודרנית – כול אלו לא יכולים היו להתחולל אלמלא פיעמו בעם ישראל תעצומות נפש ואמונה שאין להם תקדים בשום עם אחר.

הטכנולוגיה הלא-קונבנציונלית מקנה לעם ישראל כוחות חדשים ומאפשרת לו לממש חלומות ישנים. בהקשר הישראלי יש לטכנולוגיה החדשה משמעות ייחודית, באפשרה לכונן לא רק שלום פתוח שיש עמו בטחון, שגשוג כלכלי וצדק חברתי – אלא גם להגיע להתעצמות רוחנית. ישראל, שתשתחרר בהדרגה

מהנטל הביטחוני ותגיע לא רק לרווחה כלכלית אלא אף ליתר פנאי, תוכל להתפנות לייעודה האמיתי: לשמש כמרכז רוחני ותרבותי של העם היהודי, אשר יבטיח את קיומו לנוכח האתגרים שמציב העולם המודרני מבחינה פוליטית ורוחנית כאחד. המהפכה הטכנולוגית עשויה לא רק ליצור קשרים אינטנסיביים יותר בין מדינת ישראל לתפוצות אלא אף להקנות ליחסים ביניהן תוכן חדש.

הציונות, שהחלה כתנועת מיעוט בתוך העם היהודי, הפכה לאחר למעלה מ-130 שנות קיומה לזרם הדומיננטי בחיי היהודים. ככל שהתרופפו החישוקים הדתיים-קהילתיים המסורתיים, שהבטיחו את קיומם הקולקטיבי של היהודים במשך אלפיים שנות גלות, כך הלכה וגברה חשיבותה של מדינת ישראל כמסגרת הנורמטיבית והפומבית היחידה של ההווה היהודית, שכתוצאה מתהליכי החילון והמודרניזציה הפכה פלורליסטית יותר ויותר. ככל הווה היסטורית גם הפיכתה של מדינת ישראל למוקד הזדהות אינה בגדר נתון קבוע. הנסיבות, שגרמו למרכזיותה של ישראל, הן ביטוי לתהפוכות ההיסטוריות שעברו על העם היהודי בעת החדשה: כשלון האמנציפציה באירופה, ההתאכזבות מחלום הגאולה הסוציאליסטי האוניברסאלי, השואה, העלייה ההמונית ממדינות ערב, ומעל לכול מאבקה הבלתי פוסק של ישראל על קיומה וביטחונה. ואולם קיימת הסכנה, שעם היחלשותם של הלחצים מבחוץ, עשויה ישראל לאבד את מעמדה כמרכז של החיים היהודיים. כל עוד חרב חדה מונחת על צווארה של ישראל ונשקפת לה סכנת כיליון, נזנחים כל שאר השיקולים, והעם היהודי כולו נרתם להבטחת קיומה. אך משעה שסכנת הקיום תחלוף, כי אז עלולה ישראל למצוא עצמה בתחרות עם התפוצות השונות ובייחוד עם זו שבארה"ב.

בטווח הארוך ייקבע מעמדה של ישראל בעולם היהודי לאו דווקא לפי כוחה הצבאי או הכלכלי, אלא לפי חוסנה הרוחני והחברתי.

ישראל תוכל להמשיך למלא את תפקידה כמוקד החיים היהודיים רק אם תשכיל ליצור בתוכה חברה שונה מחברת הצריכה המערבית. כדי שתהיה אטרקטיבית לא צריכה ישראל ליצור דפוסים פוליטיים כלכליים שונים מאלו של הליברליזם המערבי, כפי שמציע השמאל הישראלי, אלא לעצב דפוסי תרבות וחברה שונים בתוך המסגרת הליברלית. המפתח ליצירת תרבות יהודית ייחודית טמון בהמשך פיתוחן של השפה העברית והתרבות הארץ ישראלית, תוך שילובן עם המורשת היהודית העשירה והמפוארת בתחומי הספרות, השירה, הפילוסופיה, המשפט וכו'. כך גם המפתח לכינון חברה יהודית ייחודית טמון ביצירת מסכת יחסים חדשה בין הזרמים היהודיים השונים המרכיבים את החברה הישראלית – על בסיס הערכים היהודיים של חירות, צדק, שוויון וערבות הדדית, כפי שהתגבשו במסורת בת אלפי שנים.

ישראל, שלא תהא נתונה עוד בלחצים חיצוניים, תוכל לכונן חברה חדשה, שבה יהיה באמת מקום לכולם: אשכנזים, ספרדים, דתיים, חילוניים, יהודים, דוברי ערבית וכד'. המתחים הקיימים היום בין המגזרים השונים בישראל נובעים לא רק מהתרבויות השונות המאפיינות אותם – אלא אף מהפערים הכלכליים שביניהם, ההולכים וגדלים. לפיכך, המפתח ליתר סובלנות הדדית מצוי בהגדלת העוגה הלאומית תוך שימוש בטכנולוגיה החדשה והלא קונבנציונאלית – בד בבד עם חלוקה צודקת ושוויונית יותר בין המגזרים השונים. ישראל שלא תידרש עוד להשקיע את מיטב כוחותיה במרוץ חימוש מטורף ואשר תשכיל לעשות שימוש נכון בטכנולוגיות הייצור החדשות – תוכל לא רק להקצות הרבה יותר משאבים כלכליים לסקטור האזרחי אלא גם לחלקם בצורה שוויונית יותר ועל ידי כך להפחית את המתחים החברתיים המאיימים לפורר אותה מבפנים.

כתוצאה מהמחשוב והאוטומטיזציה של התעשייה המודרנית, ניתן יהיה להפחית את נטל העבודה מכלל הציבור, מבלי לפגוע

בצמיחה הכלכלית ובהיקף העושר הקולקטיבי. חברת השפע עשויה ליצור התייחסות שונה בעיני החילוניים ביחס לאותם חוגים דתיים, העושים את תורתם אומנותם, והנחשבים היום לטפילים. בחברה של שפע ופנאי נעסוק כולנו בלימודים, וההבדל היחידי בין חילוניים לדתיים יהיה באופי ובסוג הלימודים. המהפכה ביחסים שבין העבודה לפנאי אף היא עשויה לתרום לקירוב הלבבות בחברה הישראלית. בחברה שבה יהיה יותר פנאי לכולם, נוכל כולנו להיות יותר רוחניים ופחות חומריים. במסגרת חברת הפנאי יוכל אף להימצא פתרון, חלקי לפחות, למתח הקיים ביחסים בין דתיים לחילוניים, והמאיים לפג את החברה הישראלית, בשני נושאים מרכזיים – קדושת השבת מאחד, ולימוד תורה מאידך – ניתן יהיה לטפל בדרך חדשה. בחברת הפנאי עשויה השבת לקבל תוכן רוחני חדש, שאף אם לא ידמה לקדושת השבת במגזר הדתי, לבטח יוכל למלא את החלל הריק שכופה היום השבת. פנאי רב יותר עשוי לפתוח בפני המגזר החילוני את השער לעולמה של המסורת היהודית המפוארת, ויקל עליו להפסיק ולהתכחש לעברו ולמורשתו הייחודית. מאידך עשוי פנאי רב יותר לאפשר למגזר הדתי לפתוח ליבו להשפעות רוחניות ותרבותיות חילוניות, צעד שיקנה לו הבנה טובה יותר של המגזר החילוני.

לא חוקים נוספים דרושים לנו כדי לשמור על הסטאטוס-קוו בין דתיים לחילוניים, אלא פיתוח טכנולוגי מואץ, שיאפשר לכולנו פנאי אמיתי רב יותר וייעשה אותנו יותר רוחניים ופחות חומריים. תהליך היעלמותו של העם היהודי אינו רק תוצאה של התבוללות אגב קשרי נישואין עם הגויים, אלא אף הפרי של אותה מתירנות מערבית, השטופה בכל פיגולי היבוא האמריקאי הטלוויזיוני והפורנו-בידורי, המאפיינת את חיי תרבות ההמונים שלנו. תהליך איום זה, המכרסם בנו בכל חלקה טובה, אין שום

כוח רוחני המסוגל לעמוד נגדו ולבלום אותו, אלא כוחה של תרבות ישראל במקורה, במורשתה ובחזונה.

אף שלא קיימת שום נוסחה פשוטה לקירוב הלבבות בין המחנה הדתי למחנה החילוני, אין לי ספק שהשילוב בין הטכנולוגיה הלא קונבנציונאלית לתושייה היהודית יאפשר לנו למצוא נוסחה זו. ההתקרבות בין שני המחנות צריך שתיעשה לא בכוחה של המדינה אלא בסובלנותה של החברה. במסגרת זו יידרש הממסד הדתי להכיר בפלורליזם הקיים בקרב העם היהודי ולוותר על תביעתו להגמוניה על העם היהודי, לה זכה מאז חורבן הבית השני ועד המאה התשע עשרה. מאידך יידרש מהממסד החילוני להכיר בצרכיו הייחודיים של המגזר הדתי ולמצוא את האיזון העדין בין עקרונות הדמוקרטיה לעיקרי הדת.

ישראל שלא תצטרך עוד להתחפר מאחורי קוים מבוצרים, תוכל להחיות לא רק את מסורתה הליברלית המפוארת, אלא גם את פתיחותה וסקרנותה הרוחנית, שהן הליבה של מורשתה ההיסטורית. ישראל פתוחה תוכל לחדש את המזיגה הייחודית של יוזמה ואחריות אישית מחד יחד עם סולידאריות חברתית ונכונות ספונטאנית לשתף פעולה מאידך. ישראל שתהא עשירה יותר בחומר וברוח ושתעשה גם משפט וגם צדק – תוכל להיות לא רק מקום טוב לכל אלה החיים בה אלא אף מוקד הזדהות לכל יהודי העולם.

ישראל, שלא תהא נתונה הלחצים חיצוניים ושלא תזדקק לסיוע כספי ולתמיכה מדינית כבעבר – תוכל לכוון מסכת יחסים חדשה עם התפוצות. במצב זה, יותר משישראל תהא זקוקה לתפוצות, יהיו התפוצות זקוקות לישראל. שכן, רק לישראל הכוח להציב סכר בפני תהליך היעלמותו של העם היהודי בתפוצות, כתוצאה מההתבוללות אגב נישואי תערובת ומהמתירנות המערבית המאפיינת אותו. ישראל שתהא בעלת משקל מבחינה רוחנית

וחברתית, עשויה לשמש מקור השראה רב עוצמה ליהודי העולם ולחזק את תודעתם העצמית וזהותם הקולקטיבית.

הטכנולוגיה הלא קונבנציונאלית עשויה לתרום תרומה מכרעת למסכת יחסים חדשה בין ישראל לתפוצות, בהעמידה לרשותן את הכלים הנחוצים להפיכת החזון המופשט של אחדות ישראל לאפשרות בת ביצוע במציאות הגשמית. במהלך ההיסטוריה היהודית ארוכת השנים שררו קשרים רופפים בלבד בין הקהילות היהודיות השונות וכל קהילה חיה את חייה בנפרד – ואילו עתה, לראשונה בהיסטוריה יכולים היהודים לכוון קהיליה יהודית כלל עולמית, שלה מערכת עצבים מסועפת ואשר ליבה ומוחה בישראל. את "הכפר היהודי הגלובלי" תכונן מערכת התקשורת המודרנית, שתתבסס על לוויינים, רשתות כבלים, אינטרנט ואמצעים אחרים – ואשר תאפשר למידע אינסופי כמעט לזרום בערוצי התקשורת השונים. קהיליה יהודית כלל עולמית ולא קונבנציונאלית זו, עשויה לאפשר לעם היהודי להתמודד טוב יותר עם אתגרו של המילניום הבא, וכן להשתלב בסדר העולמי החדש כגוף בעל משקל סגולי רב עוצמה, כפי שכתב **יעקב טלמון** (בעידן האלימות ע' 396):

ההיסטוריון היהודי נעשה מעין מרטיר רווי סבל מתמיד בהתייחדותו עם התעלומה של קידוש השם היהודי ועם סוד קיומם של היהודים. בין שהוא אדוק באמונותיו, בין שזנח את כל המצוות המעשיות, אין הוא יכול שלא להיזקק לאמונה, שאין להוכיחה ואין להפריכה: מאמין אני, שעל אף הסיבוכים והעיוותים, האכזבות והכישלונות, אשר מהם, לכאורה, אין מנוס, עתידה ישראל יום אחד להיות בעלת משקל מבחינה רוחנית, ויחד עם הגולה היהודית – כוח רוחני רב משמעות בעולם, שאם לא כן, לא יהיה שחר להיסטוריה.

דברים ברוח דומה זו נשא **חיים נחמן ביאליק** במעמד פתיחת האוניברסיטה העברית ביום ז' בניסן תרפ"ה (הרצבה, הרעיון הציוני ע' 221-222):

הארץ הזאת סגולה יתרה נתנה לה: להפוך באחרית הימים גם את הקטנות לגדולות. לפני כארבעת אלפים שנה התלקטו אל הארץ הזאת, מאור כשדים, מארס, ממצרים וממדבר ערב כנופיות של רועים נודדים מופרדים לשבטיהם, שמהם נבנה לבסוף, אחרי גלגולי מאורעות, לא חשובים לכאורה, עם קטן ודל גם בזמנו - עם ישראל. מעטים ורעים היו ימי העם הזה בארצו, "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". ואולם הוא הקים מקרבו אנשים, - רובם קטני ארץ אף הם, רועי צאן ובוקרים, חורשי אדמה ובולסי שקמים כיתר אחיהם - אשר נשאו סערת רוח אלוהים בלבם ואת רעמיו וברקיו בפייהם. האנשים ההם, בדבריהם על גוי ואדם ובנשואם משא על דברי ימי דורם ולצרכי שעתם, הפעוטים לכאורה - העיזו לפנות אל הנצח, אל השמים ואל הארץ. והם הם שנתנו בסופם לעולם את אבן השתייה לתרבותו הדתית והמוסרית. מעבר למאות הדורות וממעל לראשי עמים עולים ויורדים בבמת ההיסטוריה הגיע קולם אלינו עד היום והוא אדיר ונשגב ומלא גבורת אלוהים עוד יותר מבראשונה, כאילו היה הולך ומתגבר ומוסיף כוח עם מרחק הזמנים. אחרי ההכרזה של כורש התלקטו שוב אל הארץ הדלה והחרבה הזאת כמה עשרות אלפים מגולי בבל, שהיו שוב לקבוץ קטן ודל - קטן ודל עוד מן הראשון. לא עברו כשלוש מאות שנה, ומן הארץ הקטנה הזאת עמד שוב אחד מבני ישראל, בן נגר ישראלי, שהביא בשורת הגאולה לעולם האלילי ופנה את הדרך לימות המשיח.

כאלפים שנה עברו מן היום ההוא – וכולנו עדים היום, כי לא כל האלילים חלפו עוד מן הארץ. תחת האלילים העתיקים קמו חדשים, לא טובים מן הקודמים להם. והנה באה ההכרזה של בלפור. ישראל מתלקט אל ארצו בפעם השלישית. מדוע לא ישנה אפוא הפלא גם הפעם הזאת? רצתה ההשגחה לשתף את גורלו של עם ישראל בגורלם של כל עמי התרבות שבעולם, וזה שגרם אולי לגדל ולטפח בקרבם את הכרת האחריות המוסרית על שמירתם של קנייני אותה התרבות ואת החרדה הגדולה לאחריתם – במידה יתרה מזו של יתר העמים. עוד לפני שנים רבות מצאה הכרה זו את ביטויה המרומם בפי אחד מחכמינו: "לעולם יראה אדם את עצמו ואת כל העולם כולו – כאילו הוא חציו חייב וחציו זכאי; עבר עבירה אחת – אוי לו, שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף חוב".

מי יודע: אולי מה שלא יכלו לעשות עמים רבים וגדולים מתוך מהומת עושר - אותה תמצא לעשות יד עם עני ודל בארצו הקטנה מתוך עוני. מי יודע אם לא מתוך כתלי בית-מדרשו עתידה באחרית הימים לצאת תורת הכרת האחריות הזאת על גורלה של האנושיות כלה ולהתפשט אחרי-כן בכל העמים? הרי לא לחנם נחתה יד אלוהים את העם הזה בין מצרי שואל ומצוקות שחת דרך ארבעת אלפים שנה ותשיבהו אל ביתו זאת הפעם השלישית.

ספר דברי הימים, האחרון בכתבי הקדש, איננו האחרון לדברי ימי ישראל. אל שני חלקיו הקטנים – עוד עתיד להצטרף חלק שלישי, אולי רב וגדול בערכו מן הקודמים; ואם ראשיתו של אותו הספר הוא "אדם שת נח" וסופו הכרזת כורש, שגרמה להביא אחרי שלש מאות שנה את בשורת הגאולה לעובדי האלילים העתיקים, – בלי ספק תהי

ראשיתו של החלק השלישי ההכרזה של בלפור, וסופה
בשורה חדשה, בשורת הגאולה לכל המין האנושי.

נספח: אוכלוסיית הארץ לאורך הדורות

ESTIMATES OF THE POPULATION AND ITS COMPOSITION BY RELIGIONS
IN A TERRITORY ROUGHLY CORRESPONDING TO THAT OF PALESTINE UNDER
BRITISH MANDATE (10th century B.C.E. to 1800 C.E.)¹

Period	Total Population	Of whom		
		Jews		Others
B.C.E. Around 960 (King David's census)	A) <u>Scholars estimates</u> Varying from denial of Validity of census figures, to population estimates of 750,000/1800,000 +	majority		minorities of other religions
	9th and 8th century	majority		Minorities of other religions
C.E. 1st century (Before Roman Wars)	21 out of 24 estimates quoted in Appendix 2B exceed 1,000,000 Median: about 2,500,000	majority		5 estimates suggest 500,000 Non-Jewish population
5th century	Possible 16% higher than in 1 st century CE	Jews minority	Christians majority	Others Other minorities
End of 12th century	B) <u>Rough guesses</u> somewhat higher than in the 14 th century	Jews minority	Christians minority	Moslems majority
14th century a) preceding Black Death b) following Black Death	225,000 150,000	Jews minority	Christians minority	Moslems majority
1800	275,000	6,700	21,800	246,300

ביבליוגרפיה

ספר זה, כקודמיו, מתבסס על ספרות רבת היקף, אשר מרבית מקורותיה מפורטים ב"ציון במשפט תיפדה". בספר ההוא פירטתי את רשימת המקורות בהערות שוליים רבות, כדי להבטיח את מהימנות הספר. כאן לעומת זאת ויתרתי על הפניות מפורטות, כדי לאפשר לקורא לקרוא את הדברים באופן שוטף, מבלי צורך לעקוב אחר המקורות, למעט באותם מקרים שבהם הבאתי דברים בשם אומרם. מראה מקומות של הציטטות המובאות בספר רוכזו בדף האחרון רק על דרך הקיצור, וברשימה הביבליוגרפית המצורפת בזה אני מביא את המקורות בפרוטרוט כפי שמקובל. בנוסף הנני מצרף רשימת מאמרים וספרים מומלצת, אשר ברובה הגדול הופיעה בביבליוגרפיה של "ציון במשפט תיפדה", לפי סדר אלף-בתי. כאן, לעומת זאת, בחרתי לסדר את הביבליוגרפיה לפי נושאי הספר, בהתאם לחלוקה בספר עצמו.

רשימת המאמרים והספרים המצורפת כאן, מורכבת מספרות רב תחומית, כמתחייב מספר, שעל פי אופיו חובק תחומי דעת רבים ומגוונים. למותר לציין, שההתפרסות על תחומים כה רבים פוגעת בדיוק המתבקש מחיבורים בעלי אופי מדעי, אך לחסרון זה מצטרף יתרון גדול והוא ראיית היער כולו ולא רק העצים הבודדים המרכיבים אותו.

על המגבלות הכרוכות בכתיבת ספר רב תחומי על ידי אדם אחד, ניתן לפצות במידת מה על ידי שפע המקורות שעליהם הוא מסתמך. אף שאין זה ספר מחקר במובן המדויק של המילה, אלא מסה מדינית-משפטית – השתדלתי להדגיש את תרומת קודמי, בשל התרשמותי, כקורא, שאותם מחברים, המתעלמים ממקורותיהם, ואולי אף מעלימים אותם, הם לא רק הפחות אמינים, אלא גם הפחות מקוריים. אני מעדיף לבנות יחד עם אחרים גורד שחקים, שיעמוד לדורות, מאשר להשתבח בכך

שבניתי בכוחות עצמי צריף, שהשינוי הבא ברוחות האופנה האינטלקטואלית יעיף אותו ממקומו.

מבין כל אותם אדריכלי רוח, שעליהם אני מסתמך, מבקש אני לציין במיוחד את תרומתו של **יובל ארנון-אוחנה**, העוסק מזה שנים רבות בחקר אש"ף ובהשפעתו על הסכסוך הארץ ישראלי. מתוך חיבוריו למדתי על צמדי הניגודים של "מישור" מול "הר", "חוץ" מול "פנים", בהקשרם בזירה הארץ ישראלית המודרנית – תובנה שהשתלבה עם הפרדיגמה הכללית שלי והשלימה אותה, ובכך סייעה לי לפענח את הצופן הגנטי של הסכסוך הארץ ישראלי, ואף להדריכני בכיוון לפתרונו.

ההסתמכות על דברי אחרים, בין במפורש ובין מכללא, אין פירושה שחיבור זה מטיל אל העתיד רק את מה שנתפש כבר בעבר. להפך: הוא דבר מה חדש, שאף אני לא יכולתי לחזות מראש את צורתו הסופית, עד שהסתיימה כתיבתו. יתירה מזו: גם אם קיים דמיון כלשהו בין חיבורי לספרים שעליהם הוא מסתמך, הרי שלגופו של דבר אין חשיבות מרובה לנקודות המגע, ואף לא לקווים המקבילים באמצע הדרך – אלא לנקודות המוצא והתכלית, הקובעות את הדרך כולה.

רשימה ספרים ומאמרים שאוּכְרוּ בְגוֹף הַסֵּפֶר

- אבינרי שלמה, הרעיון הציוני לגווניו, הוצאת עם עובד, 1985
- אבנרי, טענת הנישול = אבנרי אריה: ההתיישבות היהודית וטענת הנישול (1878-1948), הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1980
- אורטגה, מרד ההמונים = אורטגה אי גאסט, מרד ההמונים, שוקן, 1978
- אמיר, שלום עברי = אמיר אהרן: שלום עברי לארץ מדיבה, בתוך: אמיר, אור, מעיין: אחרת עיונים בנושאי עבר הווה ועתיד, כרמל, 2002
- אפלבאום דיאנה ופול: מלחמות הגנים, תכלת, 28, 2007
- בלקינד ישראל: הערבים אשר בארץ ישראל, הוצאת חרמון, 1969
- בלקינד ישראל: איפה הם עשרת השבטים? הוצאת חרמון, 1969
- בן גוריון דוד: לבירוד מוצא הפלחין, הוצאת חרמון, 1969
- בראירלי, המשפט הבינלאומי, הוצאת דינים, 1953
- דורמן, אלתרמן = דורמן (עורך) מחברות אלתרמן ג', תשמ"א
- דינשטיין יורם: אמנות בינלאומיות, הוצאת שוקן, 1974
- דינשטיין, בעיות משפטיות = דינשטיין יורם THE LEGAL ISSUES OF 'PARA WAR' AND PEACE IN THE MIDDLE EAST = דינשטיין יורם: דיני מלחמה, הוצאת שוקן, 1983
- דינשטיין יורם: המשפט הבינלאומי האל-מדינתי, הוצאת שוקן, 1979
- דינשטיין יורם: המשפט הבינלאומי והמדינה, הוצאת שוקן, 1971
- העצני אליקים: סיפוח עכשיו, הפתרון המדיני, הוצאת אליש"ע, 1988
- הרכבי יהושפט: הפלשתינים מתרדמה להתעוררות, בתוך: מעוז משה וקדר ב"ז (עורכים): התנועה הלאומית הפלשתינית: מעימות להשלמה? הוצאת מערכות, 1977
- הרכבי יהושפט: מלחמה גרעינית ושלום גרעיני, הוצאת מערכות, 1964
- הרצברג אברהם: הרעיון הציוני, הוצאת כתר, 1970
- זנד שלמה: מתי ואיך הומצאה ארץ ישראל, הוצאת זמורה-ביתן, 2012
- אבן חלדון: אקדמות למדע ההיסטוריה, הוצאת מוסד ביאליק, 1966
- טווין מארק: מסע תענוגות לארץ ישראל, הוצאת אריאל, 1999
- טלמון יעקב: בעידן האלימות, הוצאת עם עובד, 1977

- טנאן דבורה:** מעימות להידברות: כיצד לעצור את האלימות המילולית ולעבור לדו שיח תרבותי, **מטר 1988**
- כהן אבנר (עורך):** אנושות בצל האטום הוצאת הקיבוץ המאוחד, **1987**
להט גולן: הפיתוי המשיחי, הוצ' עם עובד, **2004**
- לורד,** איבדנו כל = **לורד אמנון:** איבדנו כל אשר יקר היה...על שורשיו של השמאל הפוסט ציוני, הוצאת המוז, **2000**
- מקבים א' =** תרגום ופירוש אוריאל רפפורט, יד יצחק בן צבי, **2004**
- נויברגר,** מהי אומה? = **נויברגר בנימין:** מהי אומה? בתוך: נויברגר בנימין (עורך) דיפלומטיה בצל עימות, סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל 1948-1978, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, **1984**.
- סייד אחמד מוחמד:** בהידום התותחים, הוצאת עם עובד **1976**
- ספנס ג'רי:** להתווכח ותמיד לנצח – בבית, בעבודה, בבית השפט, בכול מקום, בכול עת, הוצאת מטר, **1995**
- עילם יגאל:** יהדדת כסטטוס-קוו, הוצאת עם עובד, **2000**
- פיינברג,** בעיות במשפט הבינלאומי = **פיינברג נתן:** ארץ ישראל בתקופת המנדט ומדינת ישראל, בעיות במשפט הבינלאומי, הוצאת מגנס, תשכ"ג
- פסיג דוד,** צופן העתיד, הוצאת ידיעות אחרונות, **2008**
- פרס שמעון,** כעת-מחר, הוצאת כתר, **1978**
- קארש אפרים:** ערפאת – האיש ומלחמתו בישראל הוצאת מעריב, **2004**
רבינוביץ איתמר: סף השלום, הוצאת דביר, **1988**
- רובינשטיין,** החלטה 242 = **רובינשטיין אליקים,** חו"ד היוהמ"ש לממשלה מיום 28.6.2000 בדבר אי תחולת החלטת 242 על הפלשתינים
- רובינשטיין אמנון:** המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל, הוצאת שוקן (מהדורה 5) **1996**
- רנאן ארנסט:** על לאומיות וזהות יהודית, רסלינג, **2009**
- שרון,** חורבן א"י = **שרון משה:** תהליכי חורבן ונומדיזציה בארץ ישראל תחת שלטון האסלאם, 633-1517, בתוך: **יואל רפל (עורך)** תולדות ארץ ישראל, הוצאת משרד הביטחון, ע' 462-467
- תומסון דייוויד:** אירופה מאז נפוליאון הוצאת זמורה-ביתן, **1984**

רשימת ספרים ומאמרים מומלצים לפי נושאים

היסטוריה דמוגרפית-יישובית של ארץ ישראל

- אבי יונה מיכאל: גיאוגרפיה היסטורית של ארץ ישראל, למן שיבת ציון ועד הכיבוש הערבי, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1984
- אהרוני יוחנן: ארץ ישראל בתקופת המקרא, גיאוגרפיה היסטורית, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1987
- אליצור יואל: שמות מקומות קדומים בארץ ישראל, השתמרותם וגלגוליהם, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשס"ט
- אלמוג שמואל: האדמה לעובדיה וגידור הפלאחים, בתוך: שמואל אטינגר (עורך), אומה ותולדותיה, הוצאת מרכז זלמן שז"ר, תשמ"ד
- אפלכאום דיאנה ופול: מלחמות הגנים - כך מגויס המדע המודרני לשירות הפוליטיקה, תכלת 28, 2007
- אקשטיין צבי ובוטיצ'יני מריסטלה: המיעוט הנבחר - כיצד עיצב הלימוד את ההיסטוריה הכלכלית של היהודים 70-1492, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב 2013
- בארוך בארון: הרהורים על הדמוגרפיה ההיסטורית היהודית בימי קדם ובימי הביניים, בתוך: שפירא יוסף (עורך), בנתיבי הגות ותרבות, הוצאת יבנה, 1970
- בלקינד ישראל: איפה הם עשרת השבטים? הוצאת חרמון, 1969
- בלקינד ישראל: הערבים אשר בארץ ישראל, הוצאת חרמון, 1969
- בן אריה יהושע: ארץ בראי עברה, מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית של ארץ ישראל, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשס"א
- בן אריה יהושע: שנים עשר היישובים הגדולים בארץ ישראל במאה התשע עשרה, קתדרה 19, תשמ"א
- בן גוריון דוד: לבריוד מוצא הפלחים, הוצאת חרמון, 1969
- בן גוריון דוד וכן צבי יצחק: ארץ ישראל אין פנוראנגנענהייט און געגענווראט, ניו-יורק, תרס"ח.
- בן גוריון דוד וכן צבי יצחק: ארץ ישראל בעבר ובהווה, יד יצחק בן צבי, תש"ם
- בן צבי יצחק: כתיב י. בן צבי (שאר יישוב, אוכלוסי א"י) הוצאת מצפה 1936
- ברנאי יעקב: היסטוריוגרפיה ולאומיות, מגמות בחקר ארץ ישראל ויישובה היהודי 634-1881, הוצאת מאגנס, מהדורה שנייה, תשנ"ו
- גויטין שלמה דב: היישוב בארץ ישראל בראשית האסלאם ובתקופת הצלבנים, לאור כתיב הגניזה, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשמ"ט

- גרוסמן דוד: הכפר הערבי ובנותיו, תהליכים ביישוב הערבי בארץ ישראל בתקופה העות'מנית, **הוצאת יצחק בן צבי, 1994**
- גרוסמן דוד: האוכלוסייה הערבית והמאחז היהודי, תפרוטת וצפיפות בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מנית ובתקופת המנדט הבריטי, מאגנס תשס"ד
- גרן ויקטור: תיאור גיאוגרפי, היסטורי וארכאולוגי של ארץ ישראל, **הוצאת יד יצחק בן צבי, 1982**
- הראל מנשה: הגיאוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל, **הוצאת זמורה ביתן, 1997**
- הראל מנשה: ומולדת של איזה היא ארץ ישראל?, **האקדמאי הציוני, ינואר 2001**
- הראל מנשה: ראיון אישי עם יעקב בר-און, **מקור ראשון, 10.11.00**
- וילנאי זאב: היישובים בישראל, **הוצאת דבר, 1951**
- ושיץ יוסף: הגירת כפריים לחיפה בתקופת המנדט, תהליך של עיור? **קתדרה 45**
- זנד שלמה: מתי ואיך הומצא העם היהודי? **הוצאת רסלינג, 2008**
- כשר אריה: הגירה והתיישבות יהודית בתפוצות בתקופה ההלניסטית-רומית, בתוך: שאנן אביגדור (עורך) הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, מרכז זלמן שזר, **1982**.
- מורנגשטרן אריה: משיחות ויישוב ארץ ישראל, **הוצאת יד יצחק בן צבי, 1985**
- מסיני צבי: יאמן כי יסופר: בעיית ארץ ישראל, שורשיה ופתרונה, **ליעד, 2006**
- נגר יוסי: מי אנחנו? סיפורן העתיק של אוכלוסיות ישראל, **הוצאת רקיע, 2003**
- Roberto Bachi, The Population of Israel ; 1977
- פנסלר דרק יונתן: תכנון האוטופיה הציונית, עיצוב ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, 1870-1918, **הוצאת יד יצחק בן צבי, 2001**
- קלאי זכריה: נחלות שבטי ישראל, מחקר בגיאוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל, **הוצאת מוסד ביאליק, 1967**
- קסטלר ארתור: השבט ה-13 – ההיסטוריה הכחרית ומורשתה, **מאזניים 1999**
- שאנן אביגדור (עורך): הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, מ' זלמן שזר, **1982**.
- שביד אליעזר: מולדת וארץ יעודה, **הוצאת עם עובד, 1979**
- שחן אביגדור: אל עבר הסמבטיון, מסע בעקבות עשרת השבטים, **ק"מ, 2003**
- שרון משה (עורך): סוגיות בתולדות ארץ ישראל תחת שלטון האטלאם, **הוצאת יד בן צבי, תשל"ו**.
- שרון משה: ערי ארץ ישראל תחת שלטון האטלאם, **קתדרה 40, 1986**

היסטוריוגרפיה כללית של ארץ ישראל

- אהרוני יוחנן: אטלס כרטא לתקופת המקרא, 1995
- אטלס כרטא לתולדות ארץ ישראל, מהדורת דבר, 1974
- אליצור יהודה: ישראל והמקרא, מחקרים גיאוגרפיים היסטוריים והגותיים, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 1999
- אנציקלופדיה עברית: היסטוריה של ארץ ישראל, כרך ו', ע' 238-580
- אנציקלופדיית חוות הדעת: קורות עם ישראל, הוצאת מודן, 1995
- אסף מיכאל: תולדות השלטון הערבי בארץ ישראל, תרצ"ה
- ארבל נפתלי (עורך): ארץ ללא עם 70-1800, הוצאת דפטל, 1997
- בן דב מאיר: אטלס כרטא, ירושלים בראי הדורות, 2000
- ברוור משה: גבולות ישראל, הוצאת יבנה, 1988
- ביגר גדעון: ארץ רבת גבולות, מאה השנים הראשונות של תיחום גבולותיה של ארץ ישראל 1840-1947, הוצאת אוניברסיטת בן גוריון 2001
- ביגר גדעון: מושבת כתר או בית לאומי, השפעת השלטון הבריטי על ארץ ישראל, 1917-1930, בחינה גיאוגרפית היסטורית, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1983
- בן ששון ת.ה. (עורך) תולדות עם ישראל, הוצאת דביר, 1969
- בר נביא אלי (עורך): אטלס היסטורי, תולדות העולם, ידיעות אחרונות, 1993
- בר נביא אלי (עורך) אטלס היסטורי, תולדות עם ישראל, ידיעות אחרונות, 1993
- ברס צבי, ספראי שמואל, צפירי יורם, שטרן מנחם (עורכים): ארץ ישראל, מחורבן הבית השני ועד הכיבוש המוסלמי, הוצאת יד בן צבי, 1982
- גיל משה: ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099), הוצאת אוניברסיטת תל-אביב, 1983
- גליל גרשון: ישראל ואשור, הוצאת זמורה-ביתן, 2001
- דינור בן ציון: דורות ורשומות, מחקרים ועיונים בהיסטוריוגרפיה הישראלית, בבעיותיה ובתולדותיה, הוצאת מוסד ביאליק, 1978
- דרורי יוסף (עורך): ארץ ישראל בתקופה הממלוכית, הוצאת יד בן צבי, 1992
- חורין ע' ג': קדם ועקב, כנען – תולדות ארץ העברים, הוצאת דביר 2000
- טווין מארק: מסע תענוגות לארץ ישראל, הוצאת אריאל, 1999
- יד יצחק בן צבי: ההר המרכזי – יהודה, שומרון, השפלה, בקעת הירדן, , תשנ"ב
- יד יצחק בן צבי: זאת ירושלים – מראשיתה עד התקופה המוסלמית, תשנ"א

- יד יצחק בן צבי** – זאת ירושלים – מהתקופה הצלבנית ועד ימינו, תשנ"ג
- יד יצחק בן צבי**: מבוא ללימודי ארץ ישראל, תש"ס
- יד יצחק בן צבי**: מישור החוף, אדם וסביבה לאורך הדורות, תשנ"ח
- יד יצחק בן צבי**: צפון הארץ, גליל גולן ועמקים לאורך הדורות, תשנ"ט
- כשר אריה**: אדום ערב וישראל, יהודים ועממי הספר בתקופה ההלניסטית והרומית, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1988
- כשר אריה**: כנען פלשת יוון וישראל, יהודים והערים ההלניסטיות בתקופת הבית השני, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1988
- לויך ישראל ועמיחי מור (עורכים)**: הפולמוס על האמת ההיסטורית במקרא, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשס"ב
- ליברמן יהושע**: אלמנך התנ"ך, הסטטיסטיקה של התנ"ך, הוצאת צ'ריקובר, 1995
- מור מנחם**: מרד בר כוכבא, עוצמתו והיקפו, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1991
- נאמן נרב**: פרשת כיבוש הארץ בספר יהושע ובמציאות ההיסטורית, בתוך: נאמן נרב ופינקלשטיין (עורכים), מנוודות למלוכה, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1990
- נאמן נרב ופינקלשטיין ישראל (עורכים)**: מנוודות למלוכה, היבטים ארכיאולוגיים והיסטוריים על ראשית ישראל, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1990
- עברון בועז**: החשבון הלאומי, הוצאת דביר, 1988
- פינקלשטיין ישראל, סילברמן אשר ניל**: ראשית ישראל, ארכיאולוגיה, מקרא וחיברון היסטורי, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, 2003
- פרידמן ישעיהו**: שאלת ארץ ישראל בשנים 1914-1918, מערכת היחסים שבין בריטניה הציונות והערבים, הוצאת מאגנס, תשמ"ז
- רפל יואל (עורך)**: תולדות ארץ ישראל, הוצאת משרד הביטחון, תש"ם
- רופפורט אוריאל (עורך)**: יוסף בן מתתיהו, היסטוריון של ארץ ישראל, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1982
- שאנן אביגדור (עורך)**: ישראל – עם, ארץ, מדינה, הוצאת יד יצחק בן צבי, 2000
- שביד אליעזר**: מולדת וארץ ייעודה, ארץ ישראל בהגות של עם ישראל, הוצאת עם עובד, 1979
- שור נתן**: תולדות ארץ ישראל מהתקופה הפרהיסטורית עד ימינו, דביר, 1998

היסטוריוגרפיה שומרונית

בן צבי יצחק: 190 השומרונים, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשל"ו (מהדורה 3)
 מור מנחם: משומרון לשכם, העדה השומרונית בעת העתיקה, מרכז שזר 2003
 צדקה בנימים: קיצור תולדות השומרונים, מכון א.ב. ללימודי שומרונות, 2001
 שטרן אפרים, אשל חנן(עורכים): 190 השומרונים, הוצאת יד יצחק בן צבי, 2002

זהות ישראלית-יהודית, מדינה יהודית, ציונות

אוהנה דוד, לא כנענים, לא צלבנים, הוצאת כתר, 2008
 אנסי יוסף: בין דת ולאום, לקראת זהות לאומית ישראלית, הוצאת פפירוס, 1984
 אורן מיכאל, חזוני דוד ויורם חזוני (עורכים): מאמרים חדשים על הציונות, הוצאת שלם, 2006
 אלמוג שמואל: על עם וארץ בלאומיות היהודית המודרנית, בתוך גוטמן ישראל (עורך) יהדות זמננו הוצאת מאגנס, תשמ"ד, ע' 53-67.
 אלמוג שמואל: ציונות והיסטוריה, הוצאת מאגנס, תשמ"ב
 איזנשטרט ש"נ וליסק משה (עורכים): הציונות והחזרה להיסטוריה – הערכה מחדש, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1999
 אקשטיין צבי ובוטיציני מריסטלה: המיעוט הנבחר – כיצד עיצב הלימוד את ההיסטוריה הכלכלית של היהודים 70-1492, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב 2013
 בלפר אלה: זהות כפולה, על המתח בין ארצות לרוחניות בעולם היהודי, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2004
 ויילר גרשון: תיאוקרטיה יהודית, הוצאת עם עובד, 1976
 רץ יחיעם: בין חזון לרוויזיה, מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, מרכז שזר 1997
 דן יוסף: ישראל כתופעה תיאולוגית, תכלת, מס' 15, 2003
 הראל פיש: ציונות של ציון, הוצאת זמורה ביתן, 1982
 זנד שלמה: מתי ואיך הומצאה ארץ ישראל, הוצאת זמורה-ביתן, 2012
 זנד שלמה: מתי ואיך הומצא העם היהודי? הוצאת רסלינג, 2008
 חזן מאיר ואורי כהן (עורכים): תרבות, זיכרון והיסטוריה, מרכז ד' שזר, תשע"ב
 יהושע אברהם ב.: בזכות הנורמליות, הוצאת שוקן, 1964

- כהן יהודה: מי מיוחד ממדינה יהודית, הוצאת לשכת עוה"ד, 2001
- ליבוביץ ישעיהו: עם, ארץ, מדינה, הוצאת כתר, 1991
- עילם יגאל, יהדות כסטטוס-קוו, הוצאת עם עובד, 2000
- פייגלין משה: מלחמת החלומות - ממדינת יהודים למדינת יהודית, מ"י, 2005
- צוקר רדי (עורך): אנו היהודים החילוניים, מהי זהות יהודית חילונית, י"א, 1999
- רביצקי אביעזר: דת ומדינה במחשבת ישראל, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1998
- ריינהרץ יהודה: לאומיות ופוליטיקה יהודית, פרספקטיבות חדשות, מרכז שזר שאקי אבנר: מיהו יהודי בימי מדינת ישראל, המכון לחקר המשפחה ודיני המשפחה בישראל, 1976
- שגיא אבי: המסע היהודי הישראלי, שאלות של תרבות ושל זהות, הוצאת מכון שלום הרטמן, 2006
- שפירא אניטה: התנ"ך והזהות הישראלית, הוצאת מאגנס, תשנ"ו
- שרן שלמה: על המשבר בזהות היהודית בישראל, נתיב 5, 1988
- שרנסקי נתן, בזכות הזהות, הוצאת שלם, 2011

זהות לאומית מודרנית, משפט בינלאומי, שלום

- אלמרק פר: על שלום בין דמוקרטיות, מחקרי משפט, תשנ"ח
- אנדורסן בגריקט: קהילות מדומיינות, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1999
- אקצין בנימין: יסודות המדיניות הבינלאומית, הוצאת אקדמון, 1984
- אקצין בנימין: לאומים ומדינות, הוצאת עם עובד, 1980
- בלום יהודה: ציון במשפט הבינלאומי נפדתה, בתוך: הפרקליט כ"ז (תשל"א)
- גוטלהף יהודה: לאומיות ובינלאומיות, הוצאת אל"ף, 1975
- לנר ארנסט: לאומים ולאומיות, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1994
- גזו חיים: הזכות ההיסטורית על הארץ: עד היכון, תכלת 24, 2006
- דינשטיין יורם, אמנות בינלאומיות, הוצאת שוקן, 1974
- דינשטיין יורם THE LEGAL ISSUES OF 'PARA WAR' AND PEACE IN THE MIDDLE EAST בתוך: ST. JOHN'S LAW REVIEW vol. 44 p 466- 478
- דינשטיין יורם, דיני מלחמה, הוצאת שוקן, 1983

- דינשטיין יורם: המשפט הבינלאומי האל-מדינתי, הוצאת שוקן, 1979
- דינשטיין יורם: המשפט הבינלאומי והמדינה, הוצאת שוקן, 1971
- דינשטיין יורם: הסדרים רב לאומיים פדרליים וקונפדרליים, עיוני משפט י"ז (2)
- דינשטיין יורם: סמכויות המדינה כלפי פנים, הוצאת שוקן, 1972
- דניאל, ג'אן: הלאומיות שגברה על מרכז, הוצאת מסדה, 1977
- הובסבאום אריק: לאומיות ולאומים, הוצאת רסלינג, 2009
- הייסטינגס אדריאן: בנייתן של אומות, התנ"ך והיווצרות מדינת הלאום, הוצאת שלם, תשס"ח,
- זילברשץ יפה: האזרחות מהי ומה תהיה? בתוך: מחקרי משפט, טז (1), הוצאת אוניברסיטת בר אילן, תשס"א, 2000, עמ' 55
- זיסר ברוך: על ימין ועל שמאל, אשנב לשיח האידיאולוגי בן זמננו, שוקן, 1999
- Majid Khadduri: War and Peace in the Law of Islam, Johns Hopkns Press 1955
- מורגנטאו הנס: פוליטיקה בין האומות, הוצאת יחדיו 1968
- מושקט מריון: החברה הבינלאומית בהתפתחותה, קווי יסוד במשפט הבינלאומי, הוצאת דקל, 1976
- נויברגר בנימין: מהי אומה? בתוך: נויברגר בנימין (עורך) דיפלומטיה בצל עימות, סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל 1948-1978, האוניברסיטה הפתוחה, 1984.
- סמית אנתוני: האומה בהיסטוריה, הוצאת החברה ההיסטורית הישראלית, 2003
- Julius Stone, Israel and Palestine: Assault on the Law of Nations
בהוצאת אוניברסיטת ג'ון הופקינס מבלטימור, ארה"ב, 1981
- פיינברג נתן: ארץ ישראל בתקופת המנדט ומדינת ישראל, בעיות במשפט הבינלאומי, הוצאת מגנס, תשכ"ג
- קאוטסקי ג'ון הנס: לאומיות, בתוך: אייזנשטאט, גוטמן עצמון (עורכים), מדינה וחברה, סוגיות בסוציולוגיה פוליטית, הוצאת עם עובד, 1976
- קנט עמנואל: לשלום הנצחי, הוצאת מאגנס, תשל"ו
- רובינשטיין אמנון ועקבסון אלכסנדר: ישראל ומשפחת העמים, מדינת לאום יהודית וחכויות האדם, הוצאת שוקן, 2003
- רובינשטיין אמנון: המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל, שוקן, 1996
- רובינשטיין אמנון: ישראל ומדינות הלאום החדשות, תכלת 16, 2004

ריינהרץ יהודה, שלמון יוסף, שמעוני גדעון (עורכים): לאומיות ופוליטיקה יהודית, פרספקטיבות חדשות, הוצאת מרכז שזר

רחום אילן (עורך): חזרה לפוליטיקה – המדינה המודרנית, לאומיות וריבונות, מרכז זלמן שזר, תשס"ט

שרון משה: "הדנה" ו"צולח" אינם "שלום", נתיב 85, 2002

שרון משה: "אני שלום אדבר ... והמה למלחמה", נתיב 47, 1995

זהות ערבית-אסלאמית, היסטוריוגרפיה מזרח תיכונית

אורון יצחק: המיתוס הלאומי במצרים של ימינו, המזרח החדש, כרך י' 3, 1960

איילון עמי וגילבר גד (עורכים): דמוגרפיה ופוליטיקה במדינות ערב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995

אלירז דוד: מרכיביה של הלאומיות הערבית בהגותו של טאטע אל חצרי, המזרח החדש, כרך כב' 2, 1972

בנטאטה דוד: האסלאם וישראל, הוצאת המחבר, 1999

גרשוני ישראל: מצרים בין ייחוד לאחדות, החיפוש אחר זהות לאומית 1919-1948, הוצאת הקיבוץ המאוחד,

הוריס כריס, ציפינדייל פיטר: אסלאם מהו? שכן קרוב שחובה להכירו, הוצאת אחיאסף, 1998

זילברמן גד: תמורות בעיצוב הזהות הלאומית באידיאולוגיה הנאצרית 1952-1970 המזרח החדש, כרך כא 2, 1971

זיסר אייל: סוריה של אסד על פרשת דרכים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999

חוראני אלברט: היסטוריה של העמים הערביים, הוצאת דביר, 1996

יאפ מלקולם: המזרח הקרוב למן מלחמת העולם הראשונה, מוסד ביאליק, 1999

ישראלי רפאל: לחיות עם האסלאם – דת, תרבות, היסטוריה, אלימות וטרור, הוצאת אחיאסף, 2006

כאהן קלוד: האסלאם, מלידתו עד תחילת האימפריה העות'מנית, דביר, 1995.

לואיס, ברנרד: דת ורצח במזרח התיכון, בתוך: ליברמן י.ש. (עורך) רצח פוליטי, הוצאת עם עובד, 1998

לואיס ברנרד: האסלאם בהיסטוריה, רעיונות, אנשים ומאורעות במזרח התיכון, הוצאת זמורה ביתן, 1984

לואיס, ברנרד: היהודים בעולם האסלאם, הוצאת מרכז זלמן שזר, 1996

- לואיס ברנרד : המזרח התיכון והמערב, **הוצאת מערכות 1972**
- לואיס ברנרד: המזרח התיכון - אלפיים שנות היסטוריה, **הוצאת עם עובד, 1997**
- לואיס ברנרד: משבר האסלאם, ממלחמה מקודשת לטרור רצחני, **דביר, 2006**
- ליטבק מ. (עורך): אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי, הקיבוץ המאוחד, 1997**
- לצרוס-יפה חווה: פרקים בתולדות הערבים והאסלאם, הוצאת רשפים, 1967**
- לצרוס יפה חווה (קובץ מחקרים לזכרה): האסלאם ועולמות השזורים בו, הוצאת יד בן צבי, תשס"ב**
- מנג'י אירשאד: הצרה עם האסלאם, קול קורא לדיבור גלוי, הוצאת כנרת, 2005**
- סיון עמנואל: התנגשות בתוך האסלאם, הוצאת עם עובד, 2005**
- סיון עמנואל: מיתוסים פוליטיים ערביים, הוצאת עם עובד, 1988**
- סיון עמנואל: קדושת ירושלים באסלאם, בתוך: שרון משה (עורך), סוגיות בתולדות ארץ ישראל תחת שלטון האסלאם, הוצאת יד בן צבי, תשל"ו**
- סעיד אדוארד: אוריינטליזם, הוצאת עם עובד, 2000**
- ע'מי פואד: מלכוד, ערביות וערבים מאז 1967, הוצאת ידיעות אחרונות, 2001**
- פודה אלי: החתירה להגמוניה בעולם הערבי, המאבק סביב ברית בגדאד, הוצאת משרד הביטחון, 1996**
- קיסטר יעקב: מחקרים בהתהוות האסלאם, הוצאת מאגנס, תשנ"ט**
- קנדי היו: מוחמד והח'ליפות, המזרח התיכון המוסלמי במאות השישית עד האחת עשרה, הוצאת מוסד ביאליק, 1998**
- שמיר שמעון: תולדות הערבים במזרח התיכון בעת החדשה, רשפים, 1987**
- שמיר שמעון: שאלת 'הפילוסופיה הלאומית' במחשבה הערבית החדשה, המזרח החדש, כרך יד 1, 1964**
- שמעוני יעקב: לקסיקון פוליטי של העולם הערבי, הוצאת כתר, 1988**
- שרון משה: "אני שלום אדבר ... והמה למלחמה", נתיב 47, 1995**
- שרון משה: הגורם האסלאמי בפוליטיקה של המזרח התיכון, נתיב 25, 1992**
- שרון משה: "הדדנה" ו"צולח" אינם "שלום", נתיב 85, 2002**

זהות פלשתינית, ערביי ארץ ישראל

ארץ אחרת (מגזין) : חזון ערביי ישראל, גיליון 39, 5-4/2007

- גאנץ הוניידה, לבנות את האומה מחדש, אינטלקטואלים פלסטינים בישראל, הוצאת מאגנס, תשס"ט
- גרפינקל אדם: "לעם ללא ארץ, ארץ ללא עם", נתיב 26, 1992
- הוברמן חגי: ערביי ישראל, "פצצת הזמן" מתקתקת, נתיב 34, 1993
- הוברמן חגי: ערביי ישראל, קווים להתהוותה של אירינדסה, נתיב 67, 1999
- הציונות והשאלה הערבית: קובץ מאמרים, הוצאת מרכז זלמן שזר, 1996
- הראבן אלוף (עורך): אחד מכל ששה ישראלים: יחסי גומלין בין המיעוט הערבי והרוב היהודי בישראל, מכון ון ליר, 1981
- זילברמן יפרח: מיתוס המוצא הכנעני של החברה הפלסטינית, 1995
- זילברמן יפרח: כנעניות פלסטינית, בתוך: יעקבי דני (עורך) ארץ אחת ושני עמים, הוצאת מאגנס תשנ"ט
- יעקבי דני (עורך): ארץ אחת ושני עמים בה, הוצאת מאגנס, תשנ"ט
- ישראלי רפאל: הערבים בישראל, הלנו אם לצדינו? הוצאת מרכז אריאל 2002
- ישראלי רפאל: התנועה האסלאמית וניכורם של ערביי ישראל, נתיב 71, 1999
- ישראלי רפאל: ערביי ישראל – האמנם ג'יס חמישי? נתיב 42, 1995
- ישראלי רפאל: קריאת החמאס של האסלאם, נתיב 31, 1993
- מעוז משה: המנהיגות הפלסטינית בגדה המערבית, הוצאת רשפים, 1985
- מעוז משה וב"ז קדר (עורכים): התנועה הלאומית הפלסטינית: מעימות להשלמה? הוצאת מערכות, 1977
- ניסן מרדכי: היבטים דתיים, תרבותיים וטוריים באסטרטגיה הפלשתינית, נתיב 67, 1999
- סופר ארנון: זיקת ערביי ישראל למדינה פלשתינית, נתיב 54-55, 1997
- סופר ארנון: מדינה פלשתינית – ההיבט הגיאוגרפי, נתיב 66, 1999
- סטון ג'וליוס: שתי הערות: "ירדן היא פלשתיין" ו"זכות השיבה", נתיב 38, 1994
- פורת יהושע: כנעניות עברית וכנעניות ערבית, בתוך: יעקבי דני (עורך) ארץ אחת ושני עמים, הוצאת מאגנס תשנ"ט
- פורת יהושע: ממחומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929-
- 1939, הוצאת עם עובד, 1978
- פורת יהושע: צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1918-1929, הוצאת האוניברסיטה העברית, 1971

צימרמן בנט, זייד רוברטה ומיכאל: פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה, אוניברסיטת בר אילן, 2006

קימרלינג ברוך, ומגדל שמואל: פלסטינים – עם בהיווצרותו, הוצאת כתר, 1999

שטנדל אורי: ערביי ישראל, בין הפטיש לסדן, הוצאת אקדמון 1992

שמעוני יעקב: ערביי ארץ ישראל, הוצאת עם עובד, תש"ז

Schechtman, Joseph B. The Refugee in the = הפליט בעולם = World, Displacement and Integration, New York, A. S. Barnes and Company, 1963

הסכסוך הארץ ישראלי, פליטים, טרור

אל פלג צבי, המופתי הגדול, הוצאת משרד הביטחון, 1989

אל פלג צבי, מנקודת ראותו של המופתי, מאמרי האג' אמין מתורגמים ומבוארים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995

אבנרי אריה: ההתיישבות היהודית וטענת הנישול (1878-1948), הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1980

אלדר עקיבא, עידית זרטל: אדוני הארץ – המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004 הוצאת כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2004

אמיתי יוסי, מצרים וישראל – מבט משמאל, הוצאת זמורה ביתן, 1999

ארנון-אוחנה יובל וירופת אריה: אש"ף – דיוקנו של ארגון, הוצאת מעריב, 1985.

ארנון-אוחנה, יובל: הם לא מפה, פורסם במקור ראשון, 17.8.01

ארנון-אוחנה יובל: זכות השיבה – הונאה ערבית, "האומה" 141, 2000

ארנון-אוחנה יובל: מישור מול הר, "חוקי" מול "פנים", בתוך: אחרת 2002

ארנון-אוחנה יובל: קשה להכיר בסדרגדה האנושית, "האומה" 142, 2001

בורדנסקי יוסף: אסלאמיות אנושישמית כמכשיר פוליטי, הוצאת תמוז 2000

בכור גיא: לקסיקון אש"ף, הוצאת משרד הביטחון, 1991

בת יאור: ישראל ואתוס הג'יהאד, נתיב 54-55, 1997

גילברט מרטיין: אטלס הסכסוך הישראלי-ערבי, הוצאת משרד הביטחון, 1980

הרכבי יהושפט: האמנה הפלסטינית ומשמעותה, 1974

הרכבי יהושפט: יסודות בסכסוך ישראל-ערב, הוצאת משרד הביטחון, 1971

- הרכבי יהושפט: עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב, הוצאת דביר, 1968
- הרכבי יהושפט: פתיח באסטרטגיה הערבית, הוצאת משרד הביטחון, 1969
- הרכבי יהושפט: תמורות בסכסוך ישראל ערב, הוצאת דביר, 1978
- חבקוק יצקב, סאלח שכיב: טרור בשם האסלאם – פרופיל של תנועת החמא'ס, הוצאת משרד הביטחון, 1999
- ישראלי רפאל: איסלאמיקזה – טרור המתאבדים, נתיב 54-55, 1997
- כהן אבנר: ישראל והפצצה, הוצאת שוקן, 2000
- כהן יוחנן: המפתח בידי הערבים, לפתרון בעיית הפליטים הערביים, הוצאת אחיאסף, 1962
- כץ שמואל: אדמת מריבה, מציאות ודמיון בארץ ישראל, הוצאת קרני 1974
- מררי אריאל: פתיח ח'ול, טרור פלשתינאי בחול' 1968-1986, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1988
- לואיס ברנרד: משבר האסלאם, ממלחמה מקודשת לטרור רצחני, דביר, 2006
- ליברמן ישעיהו (עורך): רצח פוליטי – רצח רבין ורציחות פוליטיות במזרח התיכון, הוצאת עם עובד, 1998
- מוריס בני: לידתה של בעיית הפליטים הפלשתינים 1947-1949, עם עובד, 1999
- נויברגר בנימין (עורך): דיפלומטיה בצל עימות, האוניברסיטה הפתוחה, 1984
- נתניהו בנימין (עורך): הטרור – כיצד יוכל המערב לנצח, הוצאת מעריב, 1987
- נתניהו בנימין: מלחמה בטרור – כיצד יביטו המשטרים הדמוקרטיים את הטרור המקומי ואת הטרור הבינלאומי, הוצאת ידיעות אחרונות, 1996
- נתניהו בנימין: מקום תחת השמש – מאבקו של עם ישראל לעצמאות, לביטחון ולשלום, הוצאת ידיעות אחרונות, 1995
- סופר ששון: לידתה של המחשבה המדינית בישראל, הוצאת שוקן, 2001
- סלנגוט צרלס: הטרור הקדוש של החזון האסלאמי, נתיב 80, 2001
- סתיו אריה: השלום – קריקטורה ערבית, עיונים בדימוי היהודי בקריקטורה, הוצאת זמורה ביתן, 1996
- סתיו אריה (עורך): ישראל ומדינה פלשתינית: משחק סכום אפס (אנגלית) הוצאת מרכז אריאל, 2001
- עיונים בביטחון המזרח התיכון, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2002
- פיטרס ג'ואן: מאז ומקדם, מקורות הסכסוך היהודי ערבי על ארץ ישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1988

פס חיים: הקרב של המאה ה-21, דמוקרטיה נלחמת בטרור, הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006

קארש אפרים: ערפאת – האיש ומלחמתו בישראל, הוצאת מעריב 2004

רובינשטיין דני: חיבוק התאנה – "זכות השיבה" של הפלסטינים, כתר, 1990

רובינשטיין דני: מי לה' אלי – גוש אמונים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1982

Schechtman, Joseph B. *The Refugee in the World, Displacement and Integration*, New York, A. S. Barnes and Company, 1963

Schechtman, Joseph B. *Postwar Population Transfers in Europe 1945 1955*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1962

שטיינברג מתי: לראות את הנולד: הגורם הדמוגרפי בראיית אש"ף, בתוך: איילון עמי וגילבר גד (עורכים), דמוגרפיה ופוליטיקה במדינות ערב, 1995

שי שאול ושוויצר יורם: הטרור של בוגרי אפגניסטן – האטלאס נגד שאר העולם, המכון הבינלאומי למדיניות נגד הטרור, 2000

שמש משה: מהנפכה לנכסה, הסכסוך הערבי הישראלי והבעיה הלאומית הפלסטינית 1957-1967, הוצאת אוניברסיטת בן גוריון, 2004

שפירא שמעון: חובאללה בין איראן ולבנון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2000

פתרונות לסכסוך הארץ ישראלי

אויצקי-לזר, גאנם אסעד, פפה אילן (עורכים): 7 דרכים – אופציות תיאורטיות למעמד הערבים בישראל, הוצאת המכון לחקר השלום, 1999

ארנון-אוחנה יובל: חלופת אוטלו: ריבונות פטיפס פתוחה, מדורגת ומבוקרת, נתיב 78 2001

בן עמי אהרון (עורך): ספר ארץ ישראל השלמה, הוצאת ש.פרידמן, 1977

בנזימן עוזי (עורך): של מי הארץ הזאת? המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006

גורני יוסף: תוכניות פדראליות במחשבה המדינית הציונית 1917-1948, הוצאת יד יצחק בן צבי, 1993

גרינברג לב: שלום מדומיין, שיח מלחמה – כשל המנהיגות, הפוליטיקה והדמוקרטיה בישראל 1992-2006, הוצאת רסלינג, 2009

דורן שמואל: פולמוס החלוקה בתקופת המנדט, יד יצחק בן צבי, 1988

דינשטיין יורם: הסדרים רב-לאומיים, פדוליים וקונפדרליים, ע' משפט יז, תשנ"ג

הלר מרק: מדינה פלשתינאית, השפעותיה על ישראל, הקיבוץ המאוחד, 1991

- העצני אליקים: סיפוח עכשיו, הפתרון המדיני, הוצאת אליש׳ע, 1988**
- הראבץ אלוף (עורך): היש פתרון לבעיה הפלשתינית, עמדות ישראליות, הוצאת מוסד ון ליר בירושלים, תשמ״ג**
- ישראלי רפאל: ארץ גדולה אחת לשני עמים נתיב 44, 1995**
- ישראלי רפאל: ערביי ארץ-ישראל – עוז לתמורה לאחר פורענות, נתיב 4, 1989**
- כץ יוסי: מדינה בדרך, התוכנית הציונית לחלוקת ארץ ישראל ולהקמת מדינה יהודית, הוצאת מאגנס, תש״ס**
- לפידות רות: אוטונומיה, משפט וממשל א תשנ״ב**
- ענבר אפרים: עלייתה ושקיעתה של הפרדיגמה ״שתי מדינות לשני עמים״, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2009**
- קליין מנחם: יחמת ד׳נבה – מבט מבפנים, הוצאת כרמל, 2006**
- רטוש יונתן: 1967 – ומה הלאה?, הוצאת חרמון, 1967**
- שביט ארי (עורך): חלוקת הארץ, ישראלים חושבים על ההתנתקות, כתר, 2005**
- שיפטן דן: אופציה ירדנית, ישראל ירדן והפלשתינים, הקיבוץ המאוחד, 1987**
- שיפטן דן: כורח ההפרדה, הוצאת זמורה ביתן, 1999**

אילון ירדן - יליד קיבוץ כפר המכבי (1954),
עורך דין ובעל תואר שני במשפטים. פרסם
עד כה 10 ספרים: התקווה שנות אלפיים
(1982); פותחים עולם (1990); שלום
פתוח (1999); שלום עם הגולן (2000);
ציון במשפט תיפדה - חלופה להסכם
אוסלו (2002); מולדת משותפת - לא
אדמת מריבה (2006); בדיית פלשתין
(2007); ארץ הר ומישור (2009);
ההתחברות הישראלית - חלופה לדרך
אוסלו (2010); אל תלך בדרך האיוולת של
אוסלו - מכתב גלוי לנתניהו (2010).

רעידת האדמה הפוקדת את אזורינו מאז ינואר 2011 היא החזקה שברעידות
האדמה שפקדו אותו מאז נפגש עם המערב בשנת 1798. את הזעזועים
הנוכחיים ניתן להשוות במידה מסוימת רק לאלו שחוללה מלחמת העולם
ה-1, אשר כתוצאה ממנה קרסה האימפריה העות'מאנית, כשעל חורבותיה
הוקמו מדינות האזור המוכרות לנו. בניגוד למה שמקובל לחשוב, לא רק
המשטרים הקיימים עתידים להשתנות בלחץ מרד ההמונים - אלא גם
הגבולות המדיניים שעוצבו על ידי אנגליה וצרפת במהלך מלחמת העולם
ה-1, במסגרת הסכמי סייקס-פיקו. מפת המושגים שהייתה לטבע שני
שלנו, פושטת צורה אחת ולובשת צורה חדשה. רבבות ספרים שנכתבו על
המזרח התיכון במשך 100 השנים האחרונות עלולים להיזרק לפח האשפה
של ההיסטוריה, ככלי אין חפץ בו.

שינויים דרמטיים אלה פותחים אפשרויות חדשות שלא היו קודם לכן, שרק
מעטים בקרבנו מצליחים לזהותן. כבולים בהרגלי חשיבה מיושנים, מתעקשים
רוב המומחים והפרשנים לחפש אנלוגיות למצבים דומים בעבר - ובדרך
זו מגבילים הם את אופק הראייה שלנו. מטרת ספר זה היא להצביע על
האפשרויות החדשות שנפתחו בפנינו, כמו גם לבחון-מחדש את כול הנחות
היסוד שלנו - ובסופו של יום לאפשר לנו להכריע את הסכסוך הארץ ישראלי
בהתאם לחזון שלנו, ולא למזימות של אויבנו.